

ƏMULASIR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYATI

**AZƏRBAYCAN
DRAMATURGIYASI
ANTOLOGİYASI**

116
A99

AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASI ANTOLOGİYASI

252452

DÖRD CİLDDƏ

II CİLD

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKİ

2007

Tərtib edən və
biqrafiyaların müəllifi:

Dilarə Məmmədova

ISBN 978-9952-34-132-4

894.361'2'008-dc22

Azərbaycan dramaturgiyası

Azərbaycan dramaturgiyası antologiyası. Dörd cildə. II cild.
Bakı, "Şorq-Qorb", 2007, 512 səh.

Bu cildə Azərbaycan dramaturgiyasının nümayəndələrindən Səməd Vurğun, Məcid Şamxalov, Mehdi Hüseyn, Səbit Rəhman, İlyas Əfəndiyev, Seyfəddin Dağlı, Şixəli Qurbanov və Nəbi Xəzrinin əsərləri daxil edilmişdir.

© "Şorq-Qorb", 2007

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

AZƏRBAYCAN DRAMATURGIYASI

Səməd Vurğun

Məcid Şamxalov

Mehdi Hüseyn

Sabit Rəhman

İlyas Əfəndiyev

Seyfəddin Dağlı

Şıxəli Qurbanov

Nəbi Xəzri

SƏMƏD VURĞUN

(1906-1956)

Vəkilov Səməd Yusif oğlu – şair, dramaturq, tərcüməçi, tənqidçi, ədəbiyyatşünas, publisist, ictimai xadim. Azərbaycanın Qazax qəzasının Yuxarı Salahlı kəndində anadan olmuşdur. Qazaxda ibtidai məktəbi bitirib, orada seminariyaya daxil olmuş, təhsilini başa vurandan sonra komsomol işlərində işləmişdir. Quba və Gəncə məktəblərində müəllimlik etmişdir (1924-1929).

“Qızıl qələm” ədəbiyyat cəmiyyətinin Gəncə bölməsində fəal çalışmış, şəirləri mətbuatda dərc olunmuşdur. Moskva Dövlət Universitetinin ədəbiyyat fakültəsində (1929-1931) təhsil almış, lakin təhsilini axıradək davam etdirə bilməmiş, Bakıya qayıtmışdır. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda ali təhsilini davam etdirmiş, sonra isə institutun aspiranturasında oxumuşdur.

“Vaqif” (1937), “Xanlar” (1939), “Fərhad və Şirin” (1942), “İnsan” (1945) mənzum pyeslərini yazmışdır. Mühəribə illərində (1941-1945) tez-tez ön cəbhədə döyüşçülər arasında olub, onlarla görüşürdü. 45-dən çox bədii kitabın müəllifidir.

Rus və fars dillərindən Azərbaycan dilinə tərcümələr (N.Gəncəvi, A.Puşkin, Ş.Rustaveli, A.Çirbaş) etmişdir.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1934), SSRİ Dövlət Mükafatı laureatı (iki dəfə, 1941, 1942), Azərbaycan EA-nın həqiqi üzvü (1945), Əməkdar İncəsənət xadimi (1943), filologiya elmləri fəxri doktoru (1956), Azərbaycanın xalq şairi (1956), “Lenin” ordeni (iki dəfə) və “Qırmızı Əmək bayrağı”, “Şərəf nişanı” ordenləri və bir çox medallarla təltif olunmuşdur.

Azərbaycan EA-nın prezidentinin müavini, Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin sədri seçilmişdir. SSRİ nümayəndə heyəti tərkibində bir çox Avropa ölkələrində olmuşdur.

VAQIF

5 pərdəli, 11 şəkilli mənzum dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Vaqif	– XVIII əsrin məşhur Azərbaycan şairi
Ağa Məhəmməd şah Qacar	– İran hökmdarı
Vidadi	– Vaqifin həməsri və yaxın şair dostu
İbrahim xan	– Qarabağ xanı
Eldar	– xanlıq zülmü və Qacar basqını əleyhinə üsyan qaldırmış kəndlilərin başçısı
Kürd Musa }	– Eldarın dəstəsindən
Arşak }	
Xuraman	– Vaqifin arvadı
Əli bəy	– Vaqifin oğlu
Gülınar	– Əli bəyin sevgilisi
Əminə	– Gülınarın anası
Tükəzban	– Vidadinin arvadı
Vəzir	– Qacarın vəziri
Təlxək	– İbrahim xanın təlxəyi
Şaliko }	– Qacar tərəfindən əsir alınmış gürcülər
Tamara }	
Kiçik gürcü }	
Şeyx Ali	– Qarabağ şeyxi
İlyas	– Eldarın dəstəsinə soxulmuş casus
Sərkərdə	– Qacar qoşunlarının sərkərdəsi
Zülfüqar }	– Qacarın əleyhdarlarından
Teymur }	
Əhməd kişi }	– kəndlilər
Qurban kişi }	
Qasım }	– çobanlar
Murad }	

Kəndlilər, qaçaqlar, əsgərlər, elçilər və b.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

XVIII əsr. Azərbaycan, Qazax mahalı. Vidadinin evi. Arxa tərəfdə Kür çayı şırıl-şırıl axır. Qürub zamanıdır. Vidadi tək ağac altında namaz qılır. Namazın arasında əllərini göyə qaldırıb, titrək və təsirli bir səslə.

Vidadi

Xudaya! İnsanın halı yamandır,
Nələr çəkdiyimiz sənə əyandır,
Mənası varmıdır min təriqətin?
Aç... aç qapısını sən həqiqətin.
Nə olur, bir yeni işıq ver bizə,
Bizim kor yaranmış gözlərimizə –
Bəlkə də yaxşını seçək yamandan,
Ta ki, qansız keçən bir güzərdandan
Biz də ilham alağ, sevinək barı!
İşıqlat bu dibsiz qaranlıqları...
Yazıqdır dünyanın əsrəfi insan,
Böyüksən, adilsən, keç günahından!
Qoyma ki, yerlərdə sürünsün bəşər,
Dünyada qalmasın nə pislik, nə şər.
Yaxşılıq insana bir sənət olsun,
Dünya başdan-başa bir cənnət olsun...

Tükəzban

Yenə namaz üstə şeir deyirsən!

Vidadi

Sən də təzə-təzə qəlbə dəyirsən...

Tükəzban

Yox, yox... Vidadican, bağışla məni,
Könüldən sevirəm hər bir kəlməni.
Otuz il gördüyüm bu yoxsul ocaq,

Bir qonaq görməmiş bu səssiz bucaq,
Sənin ayaqların dəydiyi zaman,
Mənə cənnət kimi görünür, inan!

Vidadi

Gəl, gəl, yaxın otur, vəfəli qarım,
Səndə yuva salmış ilk arzularım;
Dünyanın dördünü, qəmini hər an
Mənə bir baxışla unutturursan.

Tükəzban

Bizə çox görməsin Yaradan bunu,
Mən sənə borcluyam ömrüm uzun.

Vidadi

Tükəzban! Azaldı gəlib-gedənlər,
Vəqifdən gəlməyir təzə bir xəbər.
Of... O, Qarabağa köçəndən bəri
Gədələr ömrümün bu son günləri...
Onsuz günü-gündən çoxalır qəmim,
Oydu bu yerlərdə könül həmdəmə.

Tükəzban

Vidadi! Darıxma, bizdə məsəl var:
Bir yandan bağlayan, bir yandan açar.

Qapı döyülür.

Vidadi

Buyurun!

İki nəfər elçi gəlir.

Birinci elçi

Sizsiniz Vidadi şair?

Vidadi

Bəli, qulluğunuz bəndəyə dair?

Birinci elçi

Gəncədən gəlmişik, qonağıq sizə...

Tükəzban

Bizim yoxsul olan bu evimizə
Siz xoş gəlmişsiniz!

Vidadi

Gəlin, qardaşlar!
Allah qonağının öz qisməti var.

Elçilər öyloşirlər. Tükəzban qarı axtarıb sacayağının
üstünə qoyub çay hazırlayır.

Vidadi

Yaxşı, hardansınız, kimlərdənsiniz?

Birinci elçi

Şair, Cavad xanın adamıyıq biz,
Xoş xəbər gətirib gəlmişik sizə.

Vidadi

Vəqifdən?

Birinci elçi

Yox, Vəqif Qarabağdadır,
Siz ki bilirsiniz, o uzaqdadır.

Vidadi

Bəli, uzaqdadır, həsrəti çoxdur...
Ancaq sədaqətin mənzili yoxdur.
Yaxşı, bir danışın, buyurun, görək!

Birinci elçi

Yoxdur bu torpaqda şair sizin tək,
Gözəl sözləriniz düşüb dillərə,
Sizi çox görməsin Tanrı ellərə.

Vidadi

Yox... yox... Hüsni-kəlam Vaqifdə vardır,
Hər sözü ölməyən bir yadigarıdır.
Belimi sındırıb onun həsrəti.

Birinci elçi

Bizim xan çox sevir şəri, sənəti,
Sizin yanınıza göndərdi bizi,
İstəyir saraya gəlməyinizi.

Vidadi

Necə?

Birinci elçi

Xan deyir ki, Vidadi gəlsin,
Sarayda yaşasın, burda yüksəlsin.
Eviniz hazırdır bir bağ içində,
Eyvanı yamyaşıl yarpaq içində;
Bilməyəcəksiniz nə dərd, nə zillət,
Aşıb-daşacaqdır sizinçün dövlət.
Sizi vəzirliyə dəvət edir xan.

Vidadi

Oğul, mən azadam başdan, binadan.
Bir də, alışıram bizim çöllərə,
Könlümdən ayrılmaz bu dağ, bu dərə.
Məndən nə şah olar, nə də xan olar,
Gəlsəm də, xan özü peşiman olar.

İkinci elçi

Canım, bir düşünün, bu səadətdir...
Bu tərk-i dünyalıq yaman adətdir.
Qanadlı bir quşdur fürsət özəldən,
Qaçar, buraxmayın siz onu əldən!

Vidadi

(bir növ başdan eləmək məqsədi ilə)

Deyin ki, xəstəyəm, yoxdur qüvvətim,
Yoxdur o əvvəlki sözüm, söhbətim.
Bu gün-sabahlığam, günlər tez keçir,
Mənim də karvanım yığılıb köçür.

İkinci elçi

Demək... baş tutmadı xanın arzusu?
Sizdən gözlənilməz bir cavabdır bu.
Canım, bu ac evdən nə tapmışan sən,
Niyə buraxırsan kefi əlindən?

Vidadi

Burda olmasa da saray havası,
İstidir hər quşun doğma yuvası.
Kasıb komacığım özümə yetər,
Burda yazılmışdır yüzlərlə əsər.

Birinci elçi

Bəxtinizdən küsün...

Vidadi

Yox, yox... mən şadam,
Burda hər qayğıdan, dərddən azadam.

İkinci elçi

Gəl gedək, gəl gedək, bu ki dəlidir.

Birinci elçi

Gəl gedək, doğrudan, bu gülməlidir.

Vidadi

Qalın, gecələyin, evimiz vardır!

Birinci elçi

(rişxəndlə)

Sizə darlıq olar, daxmanız dardır...

Vidadi

Ürək geniş olsun!

Birinci elçi

Gözünüz görse də odlar, alovlar,
Sizə şirin gəlir xəyalplovlar.

İkinci elçi

Di salamat qalın!

Elçilər gedirlər.

Vidadi

Gedin! Yanılmışdır sizi göndərən,
Başqa bir aləmin qonağıyam mən!
Bu fani dünyanın kefi, ləzzəti
Axırda yaradır könül möhnəti.
Gedin, aldadammaz məni saraylar!
Burda həmdəməmdir ulduzlar, aylar,
Burda gecələrin qərib səsi var.
Könlümün incə bir kəməncəsi var...
Ona toxunmayın o soyuq əllər,
Mənim sarayımdır yüksək əməllər!..

Tükəzban

Vidadi, nə dedin! Lap ürəyimdən!
Ömür sürməmişən qoltuqlarda sən.
Belə cavab verən dilin var olsun!
Yurdunu atana dünya dar olsun!

Vidadi

Tükəzban! O saray qan ocağıdır,
Onun hər vüsali hicran dağıdır.
Bir düşün Vaqifi, daima gülən,
Daima şadlanan o böyük hünər
Bəzən taleyindən şikayət yazır;
Səbəb? – Saraylardır...

Arxadan səs gəlir.

Vaqif

Ay ev yiyəsi!

Tükəzban

Aman! Bu olmasın Vaqifin səsi?

Vidadi

Deyəsən özüdür.

Bir nəfər kəndli tələsik içəri girir.

Kəndli

Vidadi! Vidadi! Gözlərin aydın!
Vaqif qonaq gəlir...

Vaqif bir bölük kəndli ilə daxil olur. Vidadi Vaqifi görən kimi özünü onun üstünə salır, qucaqlayıb öpüşürlər.

Vidadi

Canım! Ciyərim!
Yolunu gözləyən zəif gözlərim
Artıq işıqlandı, nə yaxşı, of, sən...
Vəfasız deyildin sən ki əzəldən.

Əyləşirlər.

Vaqif

Günah mənimkidir, əfv elə, ustad!
Sənsiz olmamışdır bir gün könül şad.
Yuxumda görmüşəm səni gecələr,
Sənsiz gülməmişdir ruhuma səhər.

Tükəzban

Yaxşı, ay utanmaz, bir de yadından
Çıxdı birdəfəlik Tükəzban xalan?

Vaqif

(Tükəzbanın boynundan qucaqlayaraq)

Yox... yox, sən anadan artıqsan mana,
Həyatım olduqca borcluyam sana!

Vidadi

Yaxşı, nə var, nə yox? Kəfin necədir?

Vaqif

Bu dünya doğrudan bir bilməcədir.
Qapıya qoymuram can möhnətini,
İçirəm dünyanın hər şərbətini.
Gündüzlər oxşayır məni saraylar,
Gecələr sirdaşım ulduzlar, aylar...
Hər gülün rəngində bir canlı sənət,
Nə qədər təmizdir, safdır təbiət.
Mənim də oylağım dağdır, dərədir,
Könlüm gözəlliyə bir pəncərədir,
Dünyanın sirrini görürəm ordan...
Bir parça sümükdür sevdəsiz insan.

Vidadi

(ərk ilə)

Sevda bir dənizdir – göylərdən dərin,
Asta bax, qaralar birdən gözlərin,
Burnun uşaq kimi dəyər daşlara.

Vaqif

Xeyr! Mən yoldaşam uçan quşlara,
Dünya çox böyükdür, min bir yuvam var,
Hələ bu dünyayla mənim davam var.
Hər təzə gülüşdən zövq almaıyam,
Ovçu gözlərimdə qalmasın bir kam.
Ömür vəfasızdır, bizi tərk edir,
Hər ağ gün, qara gün ömürdən gedir...

Vidadi

Şair! Heç aldanma dünya varına,
İnanma dünyanın etibarına.

Savab gör, hər zaman yaxşılıq eylə,
Dar gündə Allaha "kərimdir" söylə.
Səni bu dünyada boğsa da möhnət,
Axırda qismətin olacaq cənnət;
Axirət dünyası qalacaq bizə.

Vaqif

O da bir pərdədir gözlərimizə.
Canım, nə cəhənnəm, nə cənnət vardır,
Bunlar da bir cürə uydurmaldır.

Vidadi

Yenə şairliyin baş aparır ha!..
Yoxsa ağ olursan böyük Allaha?..

Vaqif

Bilirsen, Vidadi, sözün doğrusu,
Olmaq istəmirəm vicdan oğrusu.
Çoxdu bu dünyanın gözəllikləri,
Bəzən cəlvələnen nazlı bir pəri
Şəhla gözlərini süzdüyü zaman
Cənnəti alıram mən bu dünyadan.
Qoy nisyə dalınca şeyxlər yüyürsün,
O nisyə cənnəti qoy onlar görsün.
Boş sözdür, "dünyanı heçdən yaradan" –
Bütün cənnətləri quracaq insan.

Tükəzban

(gülür)

Ha... ha... Vaqif, elə uşaqlıqdan da
Səndə görünürdü bu söz, bu ədə.

Vidadi

Yaxşı, nə tapmısan o saraylardan?
Sən ki zövq alırsan gözəldən, yardan?

Vaqif

Çoxdur Qarabağda gözəl sənəmlər,
Baxdıqca kül olur dərdlər, ələmlər.
Məndən çox uzaqdır hər bəla, hər qəm,
Yalnız gözəllərdir Məkkəm, Mədinəm.

Vidadi

Demək, gözəllərcün unutdun bizi?
Unutdun öz ana beşiyimizi?

Vaqif

Mən orda olmasam, qan çıxar dizə,
Quşlar da ağlayar ellərimizə.
Xan məndən utanır, çəkinir bir az,
Mən getsəm, qırğının hesabı olmaz.
O bəzən hirsələnib quduran zaman,
Mənəm zəncirini dartıb saxlayan.

Bir neçə kondli gəlir.

Əhməd kişi

Vaqif, xoş gəlmisən, üzünü görək!

Vaqif

Sağ ol, Əhməd dayı, kefin necədir?

Əhməd kişi

(köksünü ötürür)

Nə var ki, ömrümüz zülmət gecədir;
Yenə əllərimiz qabar-qabardır,
Nə çuval dibində bir arpa vardır,
Nə də təknəmizdə quru bir çörək.

Vaqif

Bilirəm, bilirəm, o dərdləri mən...

Əhməd kişi

Gərək yadındadır rəhmətlik dədən –
Bükülmüşdü beli keçə atmaqdan.

Vaqif

Darıxma, darıxma, keçər bu dövrən
Ağ günün işığı görünər sizə,
Hələlik güvənin zəhmətinizə.

Qurban kişi

Yaxşı, gözümüzün sən işığıydın,
Bütün məclislərin yaraşığıydın,
Şeirlər deyərdin gəlinə, qıza –
Onu da çox gördün axırda bizə?

Vaqif

Yox, yox, Qurban əmi, mənə dünyada
Bu ellər, obalar gülzar görünür.
Gözüm gözünüzdən uzaq olsa da,
Könüldən-könülə yollar görünür.

Qurban kişi

Sağ ol, əskik olma, sən yaşa barı!

Bu arada qatar-qatar durnalar keçir, onların qığıltısı
hər iki şairin diqqətini cəlb edir.

Vidadi

Tükəzban, bir tez ol, gətir sazları.

Tükəzban iki dəfə saz götürür. Vidadi sazın birini
Vaqifə verir.

Vidadi

Bunu tanıyırsan?

Vaqif

Mənimdir bu saz!

Vidadi

(ərk ilə)

Hələ saxlamışam onu, utanmaz!
Ondan ayrılmasın sənin hisslərin,
Onun tellərində göylərdən dərin
Bir mənə vardır ki, yaşadır bizi,
Şair eləmişdir hər ikimizi.

Vaqif

Doğrudur, qardaşım, inan ki, bir an
Könlüm ayrılmamış telli sazlardan.

Vidadi

Di gəl, durnalara bir şeir deyək.

Sazları çalırlar. Vidadi və Vaqif dəyişirlər.

Vidadi

Qatar-qatar olub qalxıb havaya,
Nə çıxıbsız asimanə, durnalar?
Qərrib-qərrib, qəmgin-qəmgin ötürsüz,
Üz tutubsuz nə məkanə, durnalar?

Vaqif

Bir zaman havada qanad saxlayın,
Sözüm vardır mənim sizə, durnalar!
Qatarlaşıb nə diyardan gəlersiz?
Bir xəbər versəniz bizə, durnalar!

Vidadi

Bir baş çəkin dərdi-məndin halına,
Ərzə yazsın, qələm alsın əlinə,
Vidadi xəstədən Bağdad elinə
Siz yetirin bir nişanə, durnalar!

Vaqif

Nazənin-nazənin edərsiz avaz,
Ürək tazələner, edər sərəfraz,
Vaqifin də könlü çox edər pərvaz,
Hərdəm sizin ilə gəzə, durnalar!

Əhməd kişi

Sağ olun, gecəniz xeyrə qalsın!

Vaqif

Xeyrə qənşər gedin, çox şad oldum mən.

Kəndlilər Vaqiflə görüşərək gedirlər. Vaqif axşam qəribliyinə
şairinə bir nəzərlə baxaraq.

Vaqif

Ah, bu axşam nə gözəldir, ondakı mənaya bax,
Parçalanmış ağ buludlar, göydə bardaş quraraq,
Təbiətin saflığına qulaq asır uzaqdan,
Gəlin kimi bəzək vurub ay da çıxmış otaqdan.
Nə təmizdir, nə parlaqdır Mahtabın süd bənizi,
Ən müqəddəs xəyəllərə dəvət edir o bizi.

Vidadi

Xəyal şirin nemətidir bu acı kainatın.

Vaqif

Xəyal doğma balasıdır bizim ana həyatın,
Onun gözü kor olsa da, sevəcəkdir bu ana,
Yazıq, bədbəxt balasını basacaqdır bağrına.

Tükəzban

Vaqif! Danışmadın heç Əli bəydən,
Necədir, görmürəm xeyli zamandır?

Vaqif

Paho... lap böyüyüb, yaxşı cavandır;
Toyudur... Gəldim ki, aparım sizi,
Özü tapşırıbdır gəlməyinizi.

Vidadi

Yaxşı, Əli bəyin toyudur, demək?

Vaqif

Bəs necə, toyudur!

Vidadi

Tükəzban, gedək!
Oğul bizimkidir, gedək, Tükəzban!

Tükəzban

Sənə zəhmət olar...

Vidadi

Nə?

(*Vaqifə işarə ilə.*)

Budur cavan?

"Nə qədər olsa qoca, gərçi Vidadi xəstə,
Yenə Vaqif kimi, əlbəttə, yüz oğlana dəyər",
Sən ki lələşini yaxşı bilirsen!

Tükəzban

Yaxşı, qoca vaxtı qürrələnmə sən.

Vaqif

Yox, xala! Heç qorxma, indi bahardır,
Qarabağ doğrudan bir lələzardır:
Yenə yanaqlara sığal vurulur,
Hər daşın dibində bir toy qurulur,
Bir yanda tar səsi, bir yanda qaval...
Bükür dağ döşündə boynunu maral,
Axır şırıltıyla köpüklü çaylar,
Gəlir səcdəsinə ulduzlar, aylar.
Gedək! Bizim yerlər xoş keçər sizə.

Vidadi

Gedək, xına qoyaq əllərimizə,
Uşaq bizimkidir, mübarək olsun!
Gəlinin yolları gül-çiçək olsun!

Sevinclər içində Vaqiflə qucaqlaşınlar.

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Şuşa qalası. Xan sarayı. Vaqifin evi. Toy məclisi, oyun,
İbrahim xan, yanında da adamları gəlir. Hamı qalxıb,
xana baş oyrir.

İbrahim xan

(*xanəndələrə*)

Başqa bir zövqü var bugünkü toyun,
Tez olun, yaxşı bir segah oxuyun!

Musiqi çalınır.

Xanəndə

(*oxuyur*)

Hər bağın, hər bağçanın bir bülbuli-şeydası var.
Hər duyan qəlbin, əzizim, gizli bir sevdası var.
Ruhu oxşar, qəlbi oxşar incə bir canan səsi,
Gah gülər, gah ağlayar – hər dəmdə bir mənası var.
Can alan hər nəğmənin mənası yalnız eşqdir,
Göz görüb, əl çatmayan ulduzlu bir dünyası var.
Böylə bir söz var ki, Vaqif indi bir Məcnun olub,
Şerü sənət adlanan nazəndə bir Leylası var.

İbrahim xan

Çox gözəl, Vaqifi çağırın görək...
Bəy də öz toyunda oynasın görək!

Əli bəy oynayır, Vaqif gəlir.

İbrahim xan

Vəzir, xeyir işiniz xeyli mübarək!
Ağ günlərə çıxsın sizin Əli bəy!
Ancaq çıxarmasın bizi yadından...

Vaqif

Görək, bu növrəği pozmasa zaman...

İbrahim xan

Yenə də şikayət? Gəl inan ki, sən
Nə qədər mən sağam, kef görəcəksən!

Təlxək gəlir.

Təlxək

Gəlininiz bir mələk,
Hamı deyir "mübarək!"
Ancaq mənim boş başım
Sizə deyir – Qardaşım,
Bir qumardan, bir atdan,
Bir də gözəl arvaddan
Ehtiyatlı dolanmaq,
Ehtiyatlı dolanmaq!..

Gülüş.

Eşikdə tufəng atılır və "ura!" səsləri ucəlir, gəlini gətirirlər.

Yengə

Anam, bacım, qız gəlin,
Əl-ayağı düz gəlin,
Yeddi oğul istərəm,
Bircə dənə qız, gəlin!..

Vaqif

A qızım, üzündən götür duvağı,
Qoy açıq görünsün ayın qabağı.
Açıq yaşamışdır bizim nənələr,
Kəfəndir, a balam, sərəpərdələr.

Nədir gözəllərdə bu pərdə, bu rəng,
Cən dustaq olanda gülərmi ürək?
Yazın lələsidir al yanaqların,
Yaqut kənarıdır gül dodaqların,
Cəmalın dünyadır, qucağın cənnət,
Utansın hüsnündən o kor şəriət!..

Hamıda heyrət, həyəcan görünür; gəlini o biri otağa aparırlar.
Bu arada Eldar çiyində bir quzu içəri daxil olur.

Vaqif

Of... dostum, qardaşım, xoş buyurmusan,
Səndə dağ havası duyuram, inan!
Sizdən ayrılmayır könümün quşu,
Ellərdə görürəm hər qurtuluşu.

Eldar

Möhtərəm şairə salamlar olsun!
Bu dünya durduqca, o da var olsun!

İbrahim xan

(ətrafə)

Aha... heç saymayır bu hərif bizi,
Görünür dadmamış qüvvətimizi.

Şeyx

(İbrahim xanın qulağına)

Bir bax gözlərinə... Baxışı qandır,
Kəndə qarışıqlıq salanlardandır.

İbrahim xan

Vəzir, çoban-çoluq məclisidir bu?

Vaqif

Düzü, gözləməzdim heç sizdən bunu.

İbrahim xan

Necə gözləməzdin, lap yersiz, nahaq,
Yox, bir başa keçsin çiyində çomaq.

Vaqif

Əziz qonağımdır, dostumdur Eldar.

İbrahim xan

Xanın hüsurunda nə ölümü var?

Vaqif

Bu mənim evimdir, siz qonaqsınız,
Qonağı sevrələr, lap nahaqsınız.

İbrahim xan

Qonağı, qonağı... qonağa bir bax!
Hər yoldan ötəni başa çıxardaq!

Vaqif

Onun görkəmindən iyrməyən siz,
Bir kəndli babadır, vicdanı təmiz,
Dilindən düşməyir gözəl nağıllar;
Ən böyük ürəklər, yetkin ağıllar
Ellər dünyasında yetişir, bilin!
Namusu, vicdanı təmizdir elin!

İbrahim xan

Doğrusu, yorulub bezikmədin sən,
Elə durub-durub ellər deməkdən?

Eldar

(*Vaqifə*)

Canım, dalaşmayın, mən gedim.

Vaqif

Dayan,
Başqadır könlümdə gülən xaniman...

İbrahim xan

Getsin görməsini ayaqlamağa!

Eldar

Buyruq sizinkidir, möhtərəm ağa,
Ancaq olmasaydı kasıb kəndlilər,
Bunca qudurtmazdı sizi simü zər...

Eldar məclisi tərk edir. Onu tutmaq istəyirlər,
adamlar arasına iğtişaş düşür.

İbrahim xan

Qoymayın, tez olun, tutun Eldarı!
Ona da göstərin daş zindanları!

(*Vaqifə tərəf.*)

Qudurtdun bunları, doğrudan da sən,
Bəlkə də özünsən ona dil verən?

Vaqif

Xeyr, yanıldınız, ona dil verən
Gözilə dünyada alovlar görün
Kəndistan yeridir, bəli, kəndistan!
Bəzən tanrıya da ağ olur insan...

İbrahim xan
(qəzəblə çıxaraq)

Yaxşı danışırıq...

Toy adamları dağılır. Vaqif gozinir, Vidadi heyroldodir.

Vaqif

Bu da haqqı-salam, bu da duz-çörək...
Dünyada dörd varmı mənim dördüm tək?
Bu xan bir ilanmış, saray yuvası,
Zəhrimar qoxuyur onun havası.

Vidadi

Vaqif, sabah məni yola sal gedim,
Torpaq evciyimi ziyarət edim.
Ordadır dünyanın zövqü, ləzzəti.
Sən də öz boynundan at bu minnəti,
Kəndimizə qayıt!

Vaqif

Yox, qayıtmaram.
İş ki belə düşdü, meydanda varam!

Vidadi

Əl çək bu tərslikdən, qulaq as mana!

Vaqif

Ölsəm də, ölməyim xoşdur mərdana!

Vidadi

Sən öz dediyindən dönməyəcəksən,
Səni yalnız qoyub gedəmmərəm mən.

Əli bəy
(gəlir)

Ata, həbs etdilər yazıq Eldarı!

Vaqif
(mənalı)

İnsan uçuracaq daş zindanları,
Zəncirsiz, zindansız günlər gələcək,
Bizə təsəllidir böyük gələcək.

Əli bəy

Bəs Eldar nə olsun?

Vaqif

Həç, nə dərdi var,
Vaqif ölməmişdir, onu qurtarar.

(Vaqif qolunu oğlunun boynuna dolayaraq.)

Oğlum! Xeyir işin olsun mübarək,
Dünyanın kefini, ləzzətini çək!
Mənim də ürəyim hələ cavandır,
Yaşayaq birtəhər, bu da zamandır...

Vaqif Əli bəyin alından, Əli bəy də Vaqifin olından öpür,
o eləcə də Vidadi ilə öpüşüb gedir.

Vidadi

Ağıllı baladır, Allah saxlasın!

Vaqif

Könlümdə dünyanın min sirri vardır,
Ah, duyan, düşünən nə bəxtiyardır!

Dəryalar üstündə süzən sonalar,
Siz, ey göy üzündə uçan durnalar
Deyin, xoşbəxtəmmi?..

Təlxək qapıdan burnunu göstərərək.

Təlxək

Çox alışıb, çox yanmayın,
Uşaq kimi inanmayın,
Bu dünyanın səfasına,
Sarayların vəfasına.

(Gedir.)

Vaqif

Gör nələr danışır ağıllı təlxək,
Nəsə, dincəlməyir sinəmdə ürək...

Xuraman gəlir.

Xuraman

Kişi, bu nə işdir? Kəsüb getdi xan!

Vaqif

Qoy küssün özünün qanacağından!

(Gedir.)

Xuraman

Bir el ağasıydı əvvəlki ərim,
Öz qapım, öz evim, öz nökrələrim
Həmsi qulluğunda hazır durardı.
Rəhmətlik gündə bir məclis qurardı...
Buna da bir "böyük vəzir" dedilər,
Başımı, beynimi ovub yedilər.

İnandım, dedim ki, nə xəyalı var.
Yəqin ki, bunun da öz cəlalı var.
Bu ki qoltuqlarda gözib-dolanır,
Çox vaxt da su kimi rəngi bulanır,
Elə dörd tökülür qaş-qabağından,
Amma çox razıyam qanacağından.
Şairdir, görünür, düz ilqarı var,
Nə gözəl, nə şirin kəlamları var...
Eh... bir də, bunlardan mənə kar aşmaz...

Vaqif gəlir.

Vaqif

Nə var, fikirdəsən sən, ey sərvinaz,
Amandır, örtməsin, ey nazlı nigar,
O ay camalını qara buludlar!

Xuraman

Niyə, nə dərdim var, Allaha şükür!
Hara baxırımsa, xeyir görünür...

Vaqif

Yox... Sənin səsində bir titrəyiş var,
Gəl məndən gizləmə, aç söyüo aşkar!

Xuraman

Hecə... bir az incidir mənə bu qürbət.

Vaqif

Yox, bu da olmadı, düz danış, afət!
Yalan yaraşmayır gül dodaqlara...

Xuraman

Bıy... Yaxşı, nə deyim mən bəxtiqara?

Vaqif

Aha... bundan danış... danış görüm, sən
Niyə öz bəxtinə qara deyirsən?

Xuraman

Deyirlər ki, sən...

Vaqif

Nə? Təzə xəbər?

Xuraman

Nə bilim, doğrusu...

Vaqif

Danış!

Xuraman

Deyirlər,
Səni vəzirlikdən qovlayacaq xan!

Vaqif

Ha... ha... Bəs elə bu?

Xuraman

Bəli.

Vaqif

Xuraman!
Xuraman, gör nəyin xəyalındasan!
Qəfəsdə quş kimi yaşayıram mən.

Nə sən gördüyün bu saray, bu yurd,
Nə də dişlərində qan donan o qurd
Bu tərən könlümü ovlaya bilməz!
Dərdin elə busa, lap arxayın göz!

Xuraman

Bəs səni... bəs səni...

Vaqif

Nə?.. Çıxarsalar?

Xuraman

Necə dolananq, dilənçilər tək?

Vaqif

Bizə qəhət olmaz bir parça çörək,
Qorxma, bəxtinə də söyləmə qara...
Kaş ki, düşməyəydim bu saraylara!
Yanıldım, doğrusu, uyub aldandım,
Başqadır könlümdə mənim ilk andım...

Xuraman

Elə şirin-şirin danışmağın var.

Başqa otağa keçir.

Vaqif

Yox... sərraf gözüdür mənim bu gözü,
Özüm tutduğuma heyranam özüm.
Gözüm su içməyir heç Xuramandan,
Onu başqa ruhda böyüdüb zaman.
Deyəsən şöhrəti çox sevir qadın,
Ah, mənəbə!.. Ah şöhrət!.. Yaranmasaydın!..

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Xan sarayı. İbrahim xan içəri otaqda yatır.

Təlxək

Əzizim, İbrahim xan,
Bit yerisin yaxandan.
Ayağını bərk uzat,
Xorul-xorul yaxşı yat!
Ordu çəkibdir Qacar,
Şeypur çalır qoşunlar,
Sən yuxuna şəkər qat,
Yaxşı uzan, yaxşı yat!..
Qoy axsın millət qanı,
Çək başına yorğanı.
Şahlar bizi boğsa da,
İnək kimi sağsa da,
Sən yuxuna şəkər qat,
Yaxşı uzan, yaxşı yat!..

İbrahim xan

(yuxudan təlaşla ayılaraq)

O yandan Türkiyə, bu yandan İran,
Burdan da Rusiya, göndərir fərman...
Pozmaq istəyirlər cah-cəlalımı,
Qalmamış düşünən mənim halımı.
Könlüm ayrılmayıf tacü təxtimdən,
Kəndlər də çaxnaşır mənim bəxtimdən...
Həddindən aşmışdır yenə qaçaqlar,
Dağlarda yurd salır bütün qoçaqlar,
Neyləyim?..

Əyanlar, ağalar, şeyxlər daxil olurlar.

Şeyx

Ey böyük hökmdar, əhvali-şüma?..

İbrahim xan

Ya şeyx, bir tədbir tök mənim yuxuma!
Bu gecə qorxunc bir vəqəə gördüm.

Şeyx

Lütf edib, danışın gördüyünüzü.

İbrahim xan

Gördüm dəniz olub bu Cıdır düzü,
Elə bir dəniz ki, büsbütün qandır,
Onun dörd tərəfi qara dumandır.

Şeyx

Sonra?..

İbrahim xan

Bu dənizdə üzür qayıqlar,
Get-gedə sıxlaşıf bu qayalıqlar;
Elə bil, sıxırlar məni dörd yerdən.

Şeyx

Hə... Sonra?

İbrahim xan

Bir qayıq yaxlaşdı birdən,
Zəncirli bir kəmənd atdılar mana.

Həmin kəmənd keçdi düz boğazıma,
Məni çəkə-çəkə hey apardılar.
Gördüm qayıqdadır o qaçaq Eldar...

Şeyx

Bəli, o dələduz?

İbrahim xan

Bəli, lap özü,
Hirsindən alışıb yanırdı gözü.
O məni dənizə basıb dedi: – Xan,
Buyur, doyunca iç tökdüyün qandan!

Şeyx
(*yaltaqlanaraq*)

Ha... ha... qəm yeməyin, adil hökmdar!
Sizə neyləyəcək bir qaçaq Eldar?
Yuxu dəhşətlidir – qorxusu yoxdur,
Dəniz aydınlıqdır, qan qovuşuqdur.

Təlxək
(*özünü ortaya salaraq*)

Şeyxin kəlamı xoşdur,
Mənim kəlləmsə boşdur...

Qacı.

Vaqif
(*daxil olur və xana məktubu uzadaraq*)

Qacara yazdığım cavabdır, alın!
Elçilər gözləyir, tez yola salın!

İbrahim xan

Vəzir!

Vaqif

Dinləyirəm!

İbrahim xan

Qarışır zaman,
Ruhuma dar gəlir bütün xaniman.

Vaqif

Çox dedim, sözümə baxmadınız siz,
Dedim ki, zülmələr qalmaz əvəzsiz.
Bu dünya boş deyil, öz qanunu var,
Elin qüdrətinə lovğa baxanlar,
Əlbəttə, basılar...

İbrahim xan
(*hiddətlə*)

Basılar!.. Sən, sən...
Xeyir söz çıxmayır yenə dilindən.

Vaqif
(*şeyxə işarəylə*)

Çünki sözlərimdə doğruluq vardır,
Yalançı, yaltaqlar və oğrulardır.
Sizi yatırmasın ağır yuxular,
Hücuma hazırdır Məhəmməd Qacar.

İbrahim xan
(*Vaqifin yazdığı cavabı oxuyaraq*)

Çox gözəl, hər sözün iti bir bıçaq,
Qacarın bağrını parçalayacaq!
Mənim qeyrətimi çəkirsən, demək?

Vaqif

Elimiz qoçaqdır, zülmədən əl çək.
Hələ yaranmamış həyata əvəz,
Həyatın qədrini düşünün, bari!
Dünya naz götürüb yaşada bilməz
Onunla gizlənpaç oynayanları.

Şeyx

(*kinayə ilə*)

Bəli, dərs alacaq bizim böyük xan
Bunun həkimanə kəlamlarından...

Vaqif

Yaxşısı budur ki, yaltaqlanma sən,
Ağıl ummayıram boş kötöklərdən...

İbrahim xan

Vəzir! Bu sözləri qoyun bir yana,
Vəziyyət xarəbdir, yol göstər mana!

Vaqif

Eldə can qoymadı ağır vergilər;
Siz bu qanunlarla qalsanız əgər,
Doğma balanız da yad olacaqdır,
Külünüz göylərə sovrulacaqdır.

Şeyx

(*xana yaltaqlanaraq*)

Bəli də, bəli də, çox sevir sizi,
Dağıdın, paylayın xəzinənizi,
Bəlkə, doyacaqdır acların gözü...

Vaqif

Daxili vəziyyət belədir, düzü,
Xalq razı qalmasa bir hökmdardan,
Hakimi qurd kimi didəcək zaman.

İbrahim xan

Yaxşı, vergiləri azaltsaq bir az,
İşlər düzələrmə?

Vaqif

Bundan kar aşmaz!
Məncə, nə olsa da bu gündən belə,
Vicdan azadlığı lazımdır elə...

İbrahim xan

O nədir?

Vaqif

Kor kimi qalmasın insan,
Qalxsin cəhalətin qaranlığından!
Açılsın hər yerdə məktəb, mədrəsə!
Balalar quş kimi versin səs-səsə,
Dağların döşündən yollar çəkilsin,
Yollar kənarında güllər əkilsin,
Nəğmələr bəzəsin vətən mülkünü;
Mən də qoca vaxtı görüm o günü.

Şeyx

Bundan sənə nə var?

Vaqif

Onu duymazsan...
Çıxar əmmaməni, sən keçəl qazsan...

Şeyx

Elm günah işdir, təmizdir islam –
Buyurmuş peyğəmbər əleyhüssəlam!

Vaqif

Lal ol! Ləkəlidir qəlbin, niyyətin,
Tiryəksatanısan bəşəriyyətin!

Şeyx

Sən xalqın gözünü açırsan bizə –
O da baş əyməyir bir əmrimizə.

İbrahim xan

Şeyx doğru deyir! Kor qalsın onlar,
Xalq ayılan zaman haqqını anlar...

Vaqif

O kor dediyiniz hirsələnən zaman
Çox bərk yapışacaq boğazımızdan...

İbrahim xan

(birdən Vaqifin əlindəki əsaya baxaraq)

Vəzir, əlindəki o əsa nədir?

Vaqif

Rusiya padşahı o zülmkardan –
Yekaterinadan bir hədiyyədir.

İbrahim xan

Aha...

De, sən hara, Rusiya hara?
Yoxsa satılmışsan o kafirlara?

Vaqif

(əsanı göstərərək)

Buna şəkil verən bir sənətkardır,
Mənim sənətkara hörmətim vardır.

İbrahim xan

Bəs onu göndərən Yekaterina?

Vaqif

Yalnız nifrətim var, inanın, ona!
Onu da boğacaq gedən üsyanlar,
Azadlıq uğrunda tökülən qanlar.

Şeyx

Bəs ruslar? Bəs ruslar? Bəs o məlunlar?

Vaqif

Din ayrı, dil ayrı olsa da onlar,
Yenə beşiyidir mədəniyyətin,
Qədrini çox bilir şerin, sənətin.

Şeyx

(xanı qızıışdıraraq)

Aman! Ayaqladı müqəddəs dini,
Bu tanrı düşməni, vətən xaini!

Səslər

Bir buna bax! Məlun!
Aldanmış qansız!

Şeyx

Satılmış...

Səs

Bimürvət...

Şeyx

Yezid, imansız!

Vaqif
(hiddətlə)

Durun! Mən deyiləm vətən xaini,
Saydım nəbilərin sonsuz sayını.
Min ildir baş əydik yalnız Qurana.
Bəxdı gözlərimiz kor kimi ona,
Bizə yasaq oldu başqa kitablar,
Kitabsız bir ömrün nə mənası var?
Didildi daima ixtiyarımız,
Barı, bir gün görsün övladlarımız.

İbrahim xan

Bəs mənim şöhrətim? Bəs tanrı? Bəs din?

Vaqif

Mən bir aşiqiyəm saf ürəklərin...

İbrahim xan

Demək, satılırsan sən şeytanlara!

Vaqif

Tarix cavab verər bu böhtanlara...

İbrahim xan

Bir vaxt tərifiyədin mənə Eldarı –
Dağ-dərə tutmayırsan o qaçaqları.
İndi də rusların tərəfdarısan.
Sən elin dostusan, elin yarısan...

Vaqif

Dünya yaranmamış ötərgi bir səs,
Günəş qaranlıqla yaşaya bilməz...

Çıxır.

Şeyx
(xana)

Başqa bir qisas da siz alın ondan!

İbrahim xan

Buyurun, o nədir?

Şeyx

O da Xuraman!..
Çəkin bağrınıza o sərvinazı,
Qırılsın Vaqifin qoy ilham sazı!

İlyas daxil olur.

İbrahim xan

İlyas! Gəlib çıxdın? De, nə var, nə yox?

İlyas

Eldarın halına bələdəm az-çox
Tez-tez dəyişdirir o öz yerini,
Tovlayıb azdırır gündə birini.
O qədər artıb ki, yenə qaçaqlar,
Tutmayır meşələr, dərələr, dağlar...

İbrahim xan

Yaxşı, öldürməyə fürsət olmadı?

İlyas

Düzü, qorxuludur Eldarın adı.
Kəndistan yerində çox hörməti var.
Məsəldir: "Qaçacağı el özü saxlar".
Belədir babalar dövründən bəri.

İbrahim xan

Onun oylağına yaxın kəndləri
Yandırsaq necədir?

İlyas

Yox, yox, bu olmaz!

(Düşünə döyərək.)

Gələr öhdəsindən lələşin İlyas.

İbrahim xan

Yaxşı, fikrin nədir, bir danış görək?!

İlyas

Bu gündən onlara qoşulam gərək.

İbrahim xan

Necə? Nə deyirsən?

İlyas

Belədir, bəli...
Qaçacağı öldürər xəyanət əli.
Deyərim: "Məni də asdırırdı xan,
Qaçıb qurtarmışam dar ağacından".
İnanar... Onlara yoldaş olaram.
Bildiyim qisası sonra alaram.

İbrahim xan

Necə? Nə minvalla?

İlyas

Nə varmış buna?
Əvvəl girəcəyəm onun qılığna,
Yanımdan getməyib günlü, gecəli,
Qəsdən olacağam onun sol əli.
Bir gün yenə də qılığna girib,
Hərifi birtəhər yuxuya verib,
Bir güllə vuraram lap təpəsinə,
Başımı götürüb qaçaram yenə...

İbrahim xan

(gülə-gülə)

Mərhəbə, mərhəbə, İlyas pəhləvan!
Sonra da on para kəndin var, inan!
Olarsan onlara sən də bir ağa,
Çaparsan atını hey sola-sağa.
Tökülər qapına müftə bəhrələr,
Bir də kasıblıqdan görməzsən əsər.

İlyas

Həç əskik olmayın!

İbrahim xan

Eləsə, di get,
Verdiyin vədəyə tamam əməl et!

İlyas

Baş üstə, baş üstə, arxayın ol, xan!
Eldar qurtulammaz qurduğum tordan...

Gedir.

İbrahim xan

(şeyxə tərəf)

Sən də Xuramana yaxşı tədbir çək,
Vaqifə göz dağı bu olsun görək!..

Gedir.

Şeyx

(sevinclə)

İndi sevin, Şeyx Alı!
Bəxtinə gün doğalı...
Vaqifi saldın tora,
Qoymadın dinc otura.
İndi xanı dolaram,
Özüm vəzir olaram,
Nə dərdim var, qəmim var!
Sarayda qız balalar
Mənə baxıb göz eylər.
Hər məsələ düzələr...
İndi sevin, Şeyx Alı!
Bəxtinə gün doğalı...

Oynaya-oynaya çıxmaq istəyir.

Təlxək

(şeyxin arxasınca)

İndi sevin, Şeyx Alı!
Bəxtinə gün doğalı...

Şeyx

Tfu!

Gedir.

Təlxək

(şeyxin arxasınca)

Yekəqarın, yekəbaş,
Ara düzəldən oğraş!

(Təlxək mütəəssir halda Vaqifin arxasınca.)

Nələr gördün, aman, Vaqif!
Nə qansızmış zaman, Vaqif!
Mən demədimmi çox yanma,
Uşaq kimi çox inanma
Bu dünyanın səfasına,
Sarayların vəfasına...

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Saray. Vaqifin evi. Gülnar əlində bir neçə dəstə bənövşə, qızlar ilə gəlir.

Gülnar

Bizim sərin meşələr,
Bu körpə bənövşələr!
Gəlin, öpüm sizi mən;
Getsəniz gözlərimdən,
Mənə böyük dərd olar.
Ah... bizim dik qayalar...
Havaları sərindir,
Dərələri dərinidir.
Yaşamağın dadı var:
Gözəl-gözəl adı var.
Hər enişin, yoxuşun,
Bir rəngi var hər quşun.
Əsmə, dayan, ey külək,
Ova çıxmış Əli bəy.

O mənim sevgilimdir,
O, ağzımda dilimdir.
Tüfəngini yel öysə,
Ayağına daş döysə,
Ürəyimə ox batar.
Nə gözəl də boyu var!
O baftalı çuxası,
O düyməli yaxası,
At belinə qalxmağı,
Tərən kimi baxmağı,
Göz görməyən uzağı
Onun nişan almağı
Söylənilir ellərdə,
Dastan olub dillərdə.

Gülənarın anası Əminə gəlir.

Gülənar

Of, anacan, ana!

Qucaqlaşıb öpüşürlər.

Əminə

Qurbanam sana!
Mənəm şirin balam, ağıllı qızım.
Sürüdən ayrılan körpəcə quzum.
Yoluna baxmaqdan gözüüm saraldı,
Həsərin səbrimi əlimdən aldı.
Adam anasını heç unudarmı?

Gülənar

Ana! Əli bəyin heç vaxtı varmı?
Vallah, gələsiydik bu həftə sizə,
Sənin ayrılığın dərddə olub bizə.

Əminə

Əli bəy necədir? Damağı çağdır?

Gülənar

Nə var, lap yaxşıdır, şir kimi sağdır.
İndi ova gedib, bu saat gələr.

Əminə

Allaha çox şükür, xoş olsun xəbər.
Burdan kəsilməsin xeyrin ayağı.
Allah göstərməsin sizə gözdağı.
Yaxşı, bir də görüm, özün necədən?

Gülənar

Özüm? Nə olacaq? Lap yaxşıyam mən.
Əli bəy quş kimi yemləyir mənə,
Deyir, kənd yerindən seçmişəm səni.
Gözündə parlayır qaynar bulaqlar,
Ürək duyduğunu xətiyə saxlar.

Əminə

Zarafət deyil ki, şair oğludur,
Görünür sinəsi sözlə doludur.

Gülənar

Elədir, anacan... dedin ürəkdən
Ana! Şair olmaq istəyirəm mən.
Bilirəm nə qədər sinəmdə söz var?

Əminə

Yox... yox... qadan alım, mən əyri göz var,
Bircə fərağat dur... göz dəyər sana!

Vaqif və Vidadi daxil olurlar.

Vaqif

Xoş gördük! Xoş gördük, Əminə bacı!

Əminə

Tanrı göstərməsin sizə bir acı!

Vaqif

(Gülnarın başını qucaqlayaraq)

Bilirsen nə şeytan baladır Gülnar?
Mənim çox ağıllı bir gəlinim var.

Vidadi

Düzdür, ağıllıdır qızımız Gülnar,
Südü təmiz olur bizim analar...

Vaqif

Əyləşin, Əli bəy gələr indicə.

Vaqif və Vidadi sol otağa keçirlər.

Gülnar

Görürsən, ana?
Necə mehribandır qaynatam mana.
Elə bil atadır...

Əminə

Olsun, ay bala!

Əli bəy əlində tufəng və bir neçə qırqovul oxuya-oxuya daxil olur.

Əli bəy

Əminə xala!

Əminə onun alından, o da Əminənin əlindən öpür.

Yaxşı, xala, bir də görək,
Bir də görək, nə vaxtadək,
Bizdən ayrı dolanıb sən
Yalnız ömür sürəcəksən!

Əminə

Necə, sizdən ayrı niyə?

Əli bəy

Bir qulaq as mən deyənə:
Doğrudan da kənddə təksən,
Çox əziyyət çəkəcəksən,
Daha bəsdir, qarış bizə!
Köçünü çək evimizə!

Gülnar

Ana! Qurban olum sana,
Gəl bizimlə yaşa, ana!

Əminə

Belə, ağ gün görəsiniz,
Xoş dövrənlər sürəsiniz,
Başınızdan bir tük belə
Pay olmasın qara yelə.

Gülnar

Də, köçürsən?

Əminə

Yox, ay bala!
Dövrənimi çox sürmüşəm,
Qızımı da köçürmüşəm,
İndi dünyam quru səmdir,
Komacığım mənə bəsdir.
Bir də sizə budur sözüm,
Alışmışdır könlüm, gözüm
Ata-baba yerimizə,
Kənd yaxşıdır yenə bizə.

Əli bəy

Gülzar! Bir suya sal qırqovulları,
Xalama bir plov hazırla, bəri!

Əminə

(xurcundan bir cüt corab çıxararaq)

Oğul! Deyirlər ki, qış bərk gələcək;
Sənə toxumuşam bu corabları;
Bilirsən, bunlardır kəndlinin varı.

Əli bəy

Çox sağ ol, çox sağ ol, Əminə xala!

Əminə

Sağlıqla geyəsən, mehriban bala!

Əli bəy

Gəl, ana! O evdə rahatlan bir az.

Hər üçü sağ tərəfdəki otağa keçir. Vaqif gəlir.

Vaqif

Əli bəy, Əli bəy!

Əli bəy çıxır.

Əli bəy

Nə buyurursan?

Vaqif

Çöldə nə var, nə yox?

Əli bəy

Gördüm Eldarı!
Toplayıb başına qəhrəmanları,
Dağlarda yurd salıb Koroğlu kimi.
Məni görər-görməz sevindi qəlbi,
Dedi ki: – Atana məndən salam de,
Onun köməyindən çox xoşalam, – de.
Yaxşılıq boynumda qalmayacaqdır.

Vaqif

(pərişan bir vəziyyət alır)

Yazığı saldılar çölün düzünə,
Dünya gözlərimdə qarışır yenə...

(Oğluna.)

Sən insan oğlunun taleyinə bax!
Ona göz dağıdır yerdə yaşamaq,
Lakin ayrılmayır dünyadan ürək,
Ətirlər qoxuyan hər gül, hər çiçək,
Göylərə baş vuran bu qəlbi dağlar,
Dağlar döşündəki sır-sır bulaqlar,

Hər yaşıl mənzərə, hər sarı sünbül,
 Güllərin başına dolanan bülbül,
 Bizim bu yerlərin gözəl elatı,
 Çoban tütəyindən axan bayatı
 Həyata çağırır hər zaman bizi,
 Yaradır, yaşadır hər nəğməmizi...
 Oğlum, düşündükcə, duyduqca dərindən –
 Qollarda səslənən bu zəncirlərin
 Günəşli, gündüzlü bir sabahı var,
 Ölsün gələcəyə inanmayanlar!

Vidadi

Yenə inildədi qəlbindəki saz...
 Gəlin, seyrə çıxmaq dağları bir az.

Vidadi, Vəqif və Əli bəy çıxırlar. Xuraman gəlir.

Xuraman

Gecə fikir, gündüz fikir...
 Nə yurd salır, nə ev tikir.
 Elə yazır, yazır yenə...
 Bir baxmayır mən deyənə.
 Eh... bəisin evi yansın,
 Gözlərində od qalansın.
 Əvvəl şirin dili vardı,
 Məni öpər, oxşaydı.
 Qurtarıbdır indi o da,
 Dirigözlü düşdüm oda...
 Nə bir durur, nə dincəlir,
 Nə gözüne yuxu gəlir,
 Hey düşünür ağır-ağır,
 Üz-gözündən bulud yağır.
 Birdən rəngi dönür qana,
 Kişi olub lap divana...
 Bilməyirəm nə dərdi var,
 Günüm, gecəm keçir ağlar.

Qarı daxil olur.

Qarı

Nə şirinsən, nə göyçəksən,
 Dərilməmiş bir çiçəksən.
 Gözlər qalıb yanağında,
 Sənin bu gül dodağında...
 Nə şirindir suyun sənin,
 Lap sərvdir boyun sənin.
 Nə xanlar xərəyisən...

Xuraman

Qarı nənə, nə var ki, sən
 Belə, bir cür dil tökürsən?..

Qarı

Qələm kimi qaşların var,
 Qulac-qulac saçların var.
 Ağzın kiçik bir püstədir,
 Nə buyursan göz üstədir...

Xuraman

Bıy... dəlidir, nədir qarı...

Qarı

Kimin vardır belə yarı?
 Çənəndəcə xalın da var,
 Xoş yaradıb pərvərdigar,
 Od kimidir yanaqların,
 Bal kimidir dodaqların,
 Nə xanların xərəyisən...

Xuraman

Qarı, bir də, nə var görək?
 Mətləbini danış gödək.

Qarı

Heç tələsmə, körpə quzum,
Gözəl balam, gözəl qızım,
Qurban sana qarı nənən,
Xeyir xəbər gətirdim mən.
Gözü düşüb xanın sana...
Mənə bir xələt alsana!

Xuraman

Nədir, nədir, xanın sözü?

Qarı

Bəli, budur sözün düzü:
Bir golinşən gözəl-göyçək,
Geyin xara, geyin ipək,
Boynuna tax daş-qaşları,
Gəl ol xanın gözəl yarı!..
Qabağında qulluqçular,
Asta yeri, xumar-xumar.
Gecə xanın gir qoynuna,
Qollarını sal boynuna.
Ürəyin şad, könlün açıq,
Körpə quzum, ağ günə çıx!

Xuraman

(xoşlanaraq)

Aman... Nələr deyir qarı!
Doğrudurmu bunlar bari?..

Qarı

Xan deyəndə gör nə xandır!
Bıgıburma bir cavandır.
Rüstəmi-Zal bir sərcədir.
Bu, xan deyil, pəhləvandır.

Xuraman

Yox... yox, bəsdir, qarı nənə,
Bu sözləri demə mənə,
Of, darıxır lap ürəyim...

Qarı

Heç darıxma, gül-çiçəyim,
Bir az torpən zirək kimi,
Xan da səni bəsləyəcək
Yağ içində böyrək kimi.

Xuraman

Yox... xoş getməz bu Allaha;
Vaqif məndən...

Şeyx girir.

Şeyx

Aha... aha!..
Yox... qorxub eləmə, qızım, Xuraman!
Səndən razı qalar xalığı-sübhan...
Doğrudur, cavansan... Düşünsən bir az,
Xanın təklifinə zidd getmək olmaz.
Onun yaşatdığı Allah yoludur.
Bütün bu bəndələr xanın quludur.

Gülzar gəlib qapının ağzından qulaq asır.

Bir də yadına sal gözəl cənnəti,
Bil ki, cəhənnəmin hər əziyyəti
Səndən uzaq olar... Göyərçin balam!
Mələklər, hurilər, pərilər səni
Alıb qanadına, gəzdirər səni.
Yoxsa əzrayıllar durar gözünə,
Zidd çıxmaq olarmı xanın sözünə?
Razısan?

Qarı

Razısan?

Şeyx

Razısan?

Qarı

Di din!

Ötsün şirin-şirin tuti dillərin.

Şeyx

Tez ol, bir cavab ver!

Xuraman

(çətinliklə, əzabla)

Razıyam... ancaq...

Şeyx

Bilirəm... Hə, Vaqif? Yaşamayacaq!
Xətər gəlməyəcək sənə halına,
Onu heç gətirmə sən xəyalına,
Di salamat qalın!

Qarı və Şeyx çıxırlar.

Xuraman

Of, nə iş tuturam?.. Yatmışam mı mən!
Gör bir nələr çıxdı mənim dilimdən!..
İndi nə deyəcək qonum-qonşular,
Of, yazıq Vaqifin nə günahı var?

Gülzar daxil olur. Xuramana baxır, özünü saxlaya bilməyərək.

Gülzar

Xanım, mübarək!

Xuraman

Nə var?

Gülzar

Ay ləçər,

Bu iş yaraşarmı heç nəslimizə,
İndi nə deyəcək el-oba bizə?

Vaqif, Əli bəy və Vidadi daxil olurlar. Gülzara və
Xuramana heyrətlə baxırlar.

Vaqif

Bu nədir? Bunlara nə olmuş görə?

Əli bəy

Hələ ki, anlaya bilməyirəm mən.

Gülzar

Ata!

Vaqif

Nə var, qızım, nə oldu sana?
Utanma, dərddini aç söylə mana.

Gülzar ağlayır. Xuraman o biri evə qaçır.

Əli bəy

Ay qız, de, bir danış!

Gül nar

(ağlayır)

Nə deyim?

Vaqif

Gül nar!

De, qızım, de, görək qəlbində nə var?

Gül nar

(utana-utana)

İndicə bizdəydi şeyx ilə qarı,
Mən də qapımızda pusdum onları.

Vidadi o biri evə keçir.

Vaqif

(oğluna)

Hə... deyəsən iş var...

Əli bəy

De, danış, Gül nar!

Gül nar

Gördüm Xuramanla danışır onlar,
Dedilər ki, "Səni çox istəyir xan,
Çıx, ona arvad ol!"

Vaqif

Yaxşı, Xuraman?

Gül nar

Xuraman dedi ki...

Əli bəy

Nə dedi?.. Bir din!

Vaqif

Gizləmə... gizləmə, ağıllı gəlin!

Gül nar

Dedi ki, razıyam, gedərəm xana.

Əli bəy Gül narı o biri otağa aparır.

Vaqif

(düşüncələr içində)

Aha, halal olsun bu Xuramana!
Yenə gözlərimdə hava qaralır,
Yenə dağ başını duman, qar alır...
Elə bil mənliyim çökür dar, dar...
Qəlbim sığışmayır dar saraylara.
Burda gözlərimə min qan görünür,
Mənə bu divarlar zindan görünür.
Könül viran qalan bir xanimandır...
Deyib-danışmayır xeyli zamandır...
Mənə nə göylərdən bir təsəlli var,
Nə yerlər ruhumu zövq ilə oxşar...

Xuraman

(pərişan daxil olur)

Vaqif! Ey sərvərim, ey tacıdarım!

Vaqif

İtil gözlərimdən, bivəfa yarım!
Get, atıl murdarın qan qucağına,
Zülm yuvasına – od qucağına.

Xuraman başını aşağı salıb çıxır. Bir az sükut.

Vaqif

Canan üz döndərdi... Dövrən bivəfa,
Pozuldu gördüyüm hər zövqü səfa.
Saraldı ömrümün çiçəkli yazı,
Qırıldı qəlbimin sədəfli sazi.

Əli bəy acıqlı halda gəlir.

Əli bəy

Ata, qoy öldürüm o mürvətsiz!

Vaqif

Əli bəy, alçaldar cinayət bizi;
Bir bax, əllərinə yaraşarmı qan?
Oğlum, yaşatmağa yaranmış insan.

Əli bəy

Bunda qalmamışdır nə namus, nə ar,
Vəfasız olurmuş ögey analar.

Gedir.

Vaqif

(yalqız və pərişan)

Düşüb-düşməyəli bu saraylara,
Hələ rast gəlmədim vəfalı yara!
Çəkin boğazımdan məni min dara,

Çobanlar yaylağı yadıma düşdü.
O təmiz duyğular, o saf ürəklər,
Bənövşə qoxulu sərin küləklər,
Başına döndüyüm güllər, çiçəklər –
Tərhanlar oylağı yadıma düşdü...
Mən ki çox keçmişəm sonalı göldən,
Bir ətir çəkmişəm hər təzə güldən,
Vaqif! Ayrı düşdün obadan, eldən,
Ömrümün növrəgi yadıma düşdü...

Əyləşir, qələm-kağız götürür, şeir yazmağa başlayır.

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Səhər yenidən açılır. Ordugah. Uca bir təpə. Təpənin başında şah Qacarı çadırı.
Onun ətrafında başqa çadırlar görünür. At kişimələri, insan səsleri eşidilir.
Qacar yuxudadır. Sağ tərəfdəki çadırdan Tamaranın kədərli şorqisi eşidilir.

Tamara

Ayrı düşdü tərhan könlüm
Öz mehriban yuvasından,
Göy üzünün durnaları,
Deyin vətən havasından.
Bir dustağam qolum bağlı,
Bir qərribəm sinəm dağlı,
Bir xəstəyəm qəm otaqlı
Ürəyimin yarasından...

Qapıçı

Cana yangın salır əsirin səsi,
Bu ana fəryadı, qadın naləsi.
Anasız ağlaşır körpə balalar,
Bir ad alacaqmiş Məhəmməd Qacar...

Yoxmuş bu zalımda vicdandan əsər,
İranda qalmadı sağlam nəsilər,
Dondu cəbhələrdə laxta-laxta qan,
Bu yenə doymadı içdiyi qandan.

Tamara

Külək əsər, gül bükülər,
Könül yanar, can sökülər,
Gecə-gündüz yaş tökülər
Gözlərimin qarasından...

Qacar yuxudan oyanaraq, çadırın önünə gəlir.

Qacar

(məğrur bir tövr ilə)

Yenə gürcü qızı dərddə qərq olmuş.

Qapıçı

Şahim! Sevinməz ki, qəfəsdəki quş...
Görünür yazığın qəlbi qırıqdır,
Hər sözü bir nalə, bir hıçqırıqdır...

Qacar

(kinayəli)

Sənin də çox yanır ona ürəyin?

Qapıçı

Yox, şahim! Hökmüdür bu da fələyin...

Qacar

(Tamaranı qucaqlayır və sonra hiddətlə itələyərək)

Deyirlər şirindir busənin dadı,
O da kor bəxtimə qismət olmadı.

(Qapıçıya.)

Haydı, get, vəzir! Yanıma çağır!

(Qapıçı gedir. Qacar qızaran üfüqlərə göz gəzdirir.)

Yenə də göylərdən od, alov yağır.
Bizə həyat verən günəş də qandır.
Dünya qan üstündə bir xanimandır...
Başıma ildırım töksə də fələk,
Qanlı qılıncımla hökm edəm gərək
Sonsuz dənizlərə, sonsuz çöllərə!..
Qoy qanla sulansın hər susuz dərə!
Qoy qana boyansın güllər, çiçəklər,
Yalnız qan qoxusun əsən küləklər!
Mənim vicdanım da, qəlbim də qandır,
Dünya qan üstündə bir xanimandır.

Vəzir gəlir. Ehtiramla baş əyir, oli ilə düzləri göstərir, yaltaqlanaraq.

Vəzir

Şahim, nə gözəldir bu çiçəkli yaz!!

Qacar

Vəzir! Sözlərimə yaxşı qulaq as!
Yenə od içində yanır bədənim,
Dağlar ağırlıqda dərdim var mənim...

Vəzir

Şahim! Yaraşmayır bədbinlik sizə,
Şeytanmı görünür gözlərinizə?

Qacar

Tutaq ki, məşriqdən məğribə qədər
Mənə xərac verdi bütün ölkələr.

Nə olsun? Bədbəxtəm, bədbəxtəm, inan!
Tutaq ki, İldırım, Teymur, Çingiz xan
Hamısı mənəmmiş, nə olsun sonu?
Duyuram dünyanın boş olduğunu...
Yoxdur vəliəhdim... Bir sonsuzam mən,
Nə qədər küskünəm kor taleyimdən!

Vəzir

Şahim, bu düzlərə, çöllərə bir bax!
Komadan-komaya qanad çalaraq
Şərqilər oxuyan xınalı kəklik,
Sizi qarşılayan güllük, çiçəklik
Deyir xoş buyurmuş böyük hökmdar...

Qacar

Vəzir, bu sözlərin nə mənası var?

Vəzir

Dedim ki, qəlbiniz yumşalsın bir az.

Qacar

Hım... Hım...

Vəzir

Gülürsünüz!

Qacar

Bizə yaraşmaz
Qılinc meydanında kəklik ovlamaq!
Bir bax! Qılincimda qanlara bir bax!
Min mələk uça da gülümsəyərək,
Görək yumşalmasın cəbhədə ürək!

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar!
Sizdə fəzilət də, ədalət də var.

Qacar

Xeyr, fəzilətdən dəm vurma, vəzir,
Dayan bir qul kimi əmrə müntəzir!
Bil ki, balıq qədər qanım soyuqdur,
Min vəz eləsən də mənası yoxdur!..
Bir boynu olsaydı bəşəriyyətin,
Onu bir qılıncla vurardım yəqin!..

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdə fəzilət də, ədalət də var...

Qacar

Məni uşaq vaxtı axtaladılar,
Üzöldüm dünyanın hər nemətindən,
Qisas almıyım bu dünyadan mən!

Vəzir

Şahim, olmasa da vəliəhdiniz,
İran torpağına hakimsiniz siz.
Şikayət etməyin taleyinizdən,
Oğlunuz, qızınız deyilmi vətən?

Qacar

(kinayəli)

Vətən! Çoxmu sevir məni o vətən?
Mənə həcv yazır hər yoldan ötən...
Çox da tərifi etmə mənə vətəni,
Bu qılinc olmasa, yeyərlər məni!

Vəzir

İndi nələr keçir ürəyinizdən?
Tiflisi yandırdıq, oda qaladıq,
Bütün ellərini soyub taladıq,
Yenə də hirsiniz soyumadımı?

Qacar

Dünya tanımamış hələ adımı...
Görək qan altında qalsın bu dağlar,
Bağlansın qapılar, sönsün ocaqlar.
Könüllər ayrılısın sirdaşlarından,
Çaylar yaradılsın göz yaşlarından!

Vəzir

Şahim! Vəcdəniz sonra ağrılar...

Qacar
(kinayəli)

Vəcdan!
O nə məndə, nə də səndə var!..
Gəlib çıxmadımı bizim elçilər?

Vəzir

Xeyr, Qarabağdan yoxdur bir xəbər,
Deyirlər arifdir o İbrahim xan;
Deyirlər dərs alır Molla Pənahdan.

Qacar

O kimdir?

Vəzir

Şairdir, ləqəbi "Vaqif".
Yaranmış, deyirlər, hər elmə vaqif.

Qacar

Yox bir, patavalı, çoban bir ölkə
Böyük Firdovsilər yaratdı bəlkə...

Vəzir
(qorxa-qorxa)

Şahim, siz özünüz... azərbaycanlı...

Qacar

Nə?.. Mən?.. Mən?..
Çoxdandır atmışam onu üstümdən.

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdə fəzilət də, ədalət də var.

Qacar
(qapıçıya)

Yoxlayın, hardasa əsir gürcülər –
Gəlsin vuruşmağa o iki nəfər!

Sərkərdə
(daxil olaraq)

Şahim, qayıtmışdır bizim elçilər.

Elçilər gəlir. Şahın hüsurunda baş aydıkdən sonra
cavab məktubunu şahə verirlər.

Qacar
(məktubu vəzirə verərək)

Oxu, gör nə yazır Qarabağ xanı!

Vəzir

(məktubu açaraq heyrətlə)

Şahim! Bu şəcirdir, bəs cavab hanı?

Qacar

Oxu, deyirdin ki, şairləri var,
Yəqin ki, cavabı mənşum yazmışlar.

Vəzir

(həyəcanla oxuyur)

“Aldıq məktubunu, Məhəmməd Qacar,
Tərən oylağında sar ola bilməz!”

Qacar

(hiddətlə)

Sar ola bilməz!..

Vəzir

“Bu dünya qalmamış ulu şahlara,
Zülm də, zalım da var ola bilməz!”

Qacar

Var ola bilməz!..

Vəzir

“Göydən başımıza odlar da yağsa,
Bu ellər baş əyib xar ola bilməz.
Mayan turş ayrandır, zətin qırıqdır,
Söyüd ağacında bar ola bilməz.
Basma ayağını bizim torpağa,
İlandan, əqrəbdən yar ola bilməz!”

Qacar

(son dərəcə hiddətlə)

Aha! Cürətə bax, cəsərətə bax!
Vəzir! De, necədir kəklik ovlamaq?
Xəbərdar eləyin sərkərdələri,
Hücuma toplansın bütün ösgəri!
Gurlasın dağlarda şeypurun səsi,
Sabah alınmalı Şuşa qələsi!

İki nəfər gürcünü gotirirlər.

Vəzir

Şahim! Gürcülərdir...

Qacar

Əsir gürcülər!
Sabah bu dağlara gün doğan zaman
Asılacaqsınız dar ağacından.
Soyunun, vuruşun, şərtim var yalnız:
Soysun dərinizi dirəqləriniz,
Görünsün gözümə qıpqırmızı ət...
Qoy alsın ürəyim bir yeni qüvvət!
Sabah hücum vardır...
Tez olun, döyüşdə sağ qalan nəfər
Azad olacaqdır!..

Şaliko

Şahim!

Qacar

Müxtəsər!

Şaliko

Şahim, biz qardaşıq... birdir qanımız,
Birdir vicdanımız, birdir canımız...

Qacar

Necə? Qardaşınız?

Gürcülər

Bəli!

Qacar

Vəzir, bax!

Bu oyun doğrudan ləzzət olacaq!

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdə fəzilət də, ədalət də var...

Qacar

Tez olun, vuruşun!

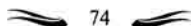
Şaliko

Gəl, qardaşım, gəl!
Onsuz da qapını açmışdır əcəl!
Gəl məni parçala öz əllərinlə,
Sonra baş götürüb dön bir ağ yelə,
Qayıt evimizə, gözləyir anan;
Barı, kor olmasın o ağlamaqdan,
Sən qayıt, qardaşım, barı yaşa sən,
Mən ölsəm də ölüm, sən sonbeşiksən.

(Gürcülər soyunub vuruşmaq istərkən.)

Kiçik gürcü

Ah! Qolum qalxmayırlar!

Tamara çadırdan çıxaraq, gürcülərin arasına atılır, qollarını açaraq, şaha tərəf baxır. Sükut. Qacarın vəhşi qohqəhələri. Bu an arxada – orduda üsyan qalxır. Bir nəfər əsgər yüyürək Qacarın qarşısında durur.

Əsgər

Bəsdır! Vuruşmaqdan yorulduq daha,
Barı, kor vicdanın baxsın Allaha!
Arvad-uşağımız İranda acdır,
Bir parça çörəyə, suya möhtacdır.
Bəsdır, bir doymadın içdiyin qandan...

Qacar

(qılıncını çıxarır)

Xain! Sən orduya fitnə salırsan?

Qılınc davası qopur, vuruşa-vuruşa arxaya çəkiliblər.
Səhnədə yalnız qapıçı və gürcülər qalırlar.

Qapıçı

Di qaçın! Tez qaçın, indi fürsət var,
Odur bax, hazırdır yəhərli atlar!
Sabah olarsınız doğma vətəndə.

Tamara

Çox sağ ol, qardaşım, sonra qaç sən də.

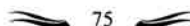
Gürcülər qaçırlar.

Qapıçı

(Qacarın arxasınca kinlə baxaraq)

Elə zənn etmə ki, qapıçınam mən,
Bir az seçilirəm nöqərlərindən...
Füsrət axtarıram, gələr bir zaman,
Doyunca içərəm sənə qanından!

PƏRDƏ

ALTINCI ŞƏKİL

Qarabağ. Qalın meşəli bir dağ. Dağ başında qala görünür.
Meşənin ətəyində Eldarın dəstəsi. Bəziləri ayaq üstə,
bəziləri də oturub söhbət edirlər. Ocaq tüstülənir.
Bir ağacdən soyulmuş toğlu asılmışdır.

Kürd Musa
(*bayatı oxuyur*)

Qərənfiləm qələmsiz,
Qərarım yoxdur sənsiz,
Yorğanına od düşsün –
Necə yatırsan mənə?

Ceyranam, düzə gəlləm,
Otlaram düzə gəlləm,
Yüz il qəzəmət çəksəm,
Qurtarsam, sizə gəlləm.

İkinci qaçaq

Can, can, qurban olum o nəfəsinə!

Birinci qaçaq

Ay Musa, bir güldür məclisi yenə!
Danış, qurban olum, bildiklərimdən!

Kürd Musa

Yox, Molla Nəsrəddin deyiləm ki mən.
Yaz ola, dovğa ola yarpızla,
Yay ola, sərin sular sal buzla,
Payız ola, pendir-çörək qarpızla,
Qış ola, isti otaq, bir qızla...

Gülüşürlər.

İkinci qaçaq

Ay can, ay can!

Birinci qaçaq

Yuxuna girsin!

İlyas

Eh, nə deyim Eldara,
Bizi saldı avara...
Yatağımız daş, qaya,
Ömrümüz getdi zaya.

Kürd Musa

Aşna! Deyən yenə sən
Yumurtası tərs gələn
Toyuq kimi ötürsən?..

İlyas

Eh... Ay Musa, düzü, mən
Soyumuşam bu işdən...

Kürd Musa

Bəs sən ağa, mən ağa,
İnəymizi kim sağa?

İlyas

Batmaq olarmı xana?
O top, tüfəng, topxana
Zarafatdır, ya nədir?

Kürd Musa

Gədə lap divanədir,
Bir gözümə doğru bax!

Bilirsənmi, ay axmaq,
Könlü balıq istəyən
Gərək girsin dənizə.

İlyas

Mat qalmışam lap sizə.

Kürd Musa

Qorxutmasın səni xan,
Yapışb boğazından
Boğarıq sərçə kimi.
Bir də, İlyas, məsəl var:
El yığılsa bir yerə,
Vallah, kərən sındırar...

Eldar gəlir.

Eldar

Can, ay Musa, gözüüm Musa!
Sənə yoxdur sözüüm, Musa!
Kürd qızından belə oğul?

(Qolunu Musanın boynuna dolayır.)

Ad mənimdir, hünər sənin...

Kürd Musa

Yox bir...
Yox bir... sən dolama görək.

Eldar

Vallah, düz deyirəm, pələngsən, pələng!
Nə qədər qurtardın sən məni dardan,
Qanı dizə çıxan vuruşmalardan.

Qaçaqqlar çoxlaşır, Eldar onlara baxıb sevinərək.

Gözəl gələcəyi görürəm sizdə,
Dünyanın gücü var əllərinizdə.
Biz ayrı düşsək də aşnadan, yardan,
Gərək çəkinməyək borandan, qardan!
Bir də ataların bir məsəli var:
Şanada bal tutan barmağın yalar.
Belədir, ay Musa?

Kürd Musa

Elədir, elə,
Hər damcı qüvvədir bir daşqın selə...

Eldar

Bir ağ gün görmədi bizim sonalar,
Öldü dirigözlü yazıq analar.
Yeri şumlayan biz, onu əkən biz,
Böyük sarayları qurub tikən biz.
Qışın şaxtasında taxıl becərən,
Nə rahatlıq görən, nə yuxu görən
Bizik, biz! Yenə də öldük acından,
Asıldıq hər zaman dar ağacından.
Taladı qurd kimi eli dağalar,
Nə bəyde insaf var, nə xanda qan var.
Nə vaxt qurtaracaq pis gündən insan?!

Kürd Musa

Ay Eldar! Doğrudan bu bəylər ki var,
Bir azca arpası çox düşən zaman
Yabı cinsi kimi şllaq atırlar...

Gülüş.

Eldar

İndi də dişini qıcamış Qacar...
İranı talayan o qart canavar

Gəlir sürüsilə bizi soymağa,
Tökdüyü qanlardan içib doymağa ...

Şaliko, kiçik gürcü və Tamara həyəcanla gəlirlər.

Eldar

Kimsiniz, qardaşlar? Danışın, görək!

Şaliko

Zalım Məhəmməd Qacar,
Bizi soyub taladı,
Of... o qanlı hökmdar
Bizi oda qaladı.
Çox vurmuşdu gürcülər,
Bəzən basılır hünər.
Bu dəfə basdı Qacar,
Bizi əsir aldılar.
Qana döndü dağ, dərə...

Eldar

Yaraşmayır basılmaq
Qəhrəman gürcülərə!

Şaliko

Oldu, bir işdir bu da.

Eldar

Sonra?

Şaliko

Bizi əsir aldılar,
Ayrıldıq obamızdan,
Öz isti yuvamızdan,
Bu həsrətlə sarıldıq,
Ancaq qaçıb qurtardıq
Zalımın əllərindən.

Eldar

Aha... Bildim...

Şaliko

İndi sən

Qərib görsən də bizi,
Gərək hər üçümüzü
Salamat buraxasan!

Eldar

(gülür)

Göz üstə yeriniz var,
Bizim əziz qardaşlar!
Tanıyıram o dağları,
Durna gözlü bulaqları.
Çox keçmişəm hər gölündən,
Gürcüstanın dost elindən
Var onlarda namus, hünər,
O yediyim duz-çörəklər
Unudulmaz bu dünyada,
Bir yaxşılıq getməz bada...
Ayə, ay uşaqlar!

(Ağacdən asılmış toğlu cəmdəyinə işarə edərək.)

Onu düşürün,

Tez olun, yaxşı bir kabab bişirin!

Tamara

Sağ olun, çən gəlir, hava qaralır;
Sonra gecikərik, gün də daralır...

Eldar

İxtiyar sizindir, bizim bu dağlar
Sizin evinizdir, indi uşaqlar
Aparıb ötürsün sizi Tiflisə!

Şaliko

Böyük bir yaxşılıq olar bu bizə.

Eldar

Yox, yox! Bu borcumdur, borcumdur mənim!

(Şalikoya.)

Bura bax, qardaşım, indi şah Qacar –
O sizi talayan diş canavar
İndi də göz dikib Azərbaycana.

Şaliko

Şahlar hökm verir gündə min qana.

Eldar

Bəs biz? Biz neciləyək? – Yığışın, gəlin,
Qüvvəti çox olar birləşən elin.
Gəlin qardaş olsun tufənglərimiz;
İlanın başını ayaqlayaq biz!..

Şaliko

Doğrudur, qardaşım, üç günə qədər
Çatar köməyinə bizim dəstələr.

Eldar

Sizə inanıram, var olun, gəlin,
Tozu da qalmasın qanlı heykəlin!

Şaliko

Biz gedək, vaxt gecdir.

Eldar

Dayanın bir az!
Musa!

Kürd Musa

Bəli.

Eldar

Bəri qulaq as!
Götür beş-altı atlı,
Atları quş qanadlı,
Qonaqları özün apar.
Bir də, Musa! Mən ölüm,
Gözlə, başına dönüm
Yolda-izdə bir xata
Toxunmasın bunlara.

Kürd Musa

Uşaqsan?! Uşaqsan?!

Şaliko

Sağ olun, qardaşlar!

Eldar

Göz üstə, göz üstə!

Gürəüləri böyük hörmət və sadlıqla yola salırlar.
Qoca bir qarı Eldarın yanına gəlir.

Eldar

Qarı, hardan belə?

Qarı

Heç, oğlum, Eldar!
Bilirsen, köməksiz olur qarılar...
Var-yoxdan qalmışdı birçə inəyim,
Oydu göz dikdiyim, oydu köməyim.
Onu da bu gecə zorla aldılar,
Məni dirigözlü oda saldılar...

Eldar
(acıqlı)

Kim aldı, ay nənə?

Qarı

Kim aldı? İlyas!

Eldar
(İlyasa qəzəblə baxaraq)

Alçaq, utanmaz.

Arşak
(Eldara)

Gözüm su içməyir İlyasdan, düzü,
Beləsi güdaza tez verər bizi!..

Eldar

Bu saat sal görüm tütəngi yerə!

İlyas tütəngi atır, başını yerə dikir.

Eldar

Di get, yerin olsun o boş mağara,
Tütəng yaraşmayır namussuzlara!..

(Eldar cibindən pul çıxararaq qarıya verir.)

Al, nənə! Özünə get bir inək al,
İndidən adını qoyuram "Maral".

Qarı

Sənə qurban olsun bu qoca nənən,
Dünyada kasadlıq görməyəsən sən!

Gedir.

Eldar
(acıqlı, İlyasa)

Tfu... sənin üzünə! Buna bax, buna;
Mən də inanmışam namərd oğluna...

İlyas

Qələt eləmişəm, bir xatadır bu,
Bir də eləmərəm ömrüm uzununu.

Eldar
(tütəngi İlyasa qaytararaq, azca mülayim)

Axmaq! Koroğlunun bir təmiz adı
Xanlarda, bəylərdə tutar qoymadı.
Bir də bu qələti...

Əli bəy tez oraya gəlir, Eldarla görüşür. Hamı yığılıb ona qulaq asır.

Əli bəy

Eldar! Bir qulaq as, qulaq as, Eldar!
Basqına keçmişdir Məhəmməd Qacar.
Atam çıxmışsa da vəzirliyindən,
Deyir, yad əllərə keçməsin Vətən.

Bilirsen, o yanır pərvanələr tək,
İndi nəyin varsa Əsgəranə çək.
Qacarla vuruşun arxa tərəfdən, –
Atamın fikrini söyləyiərəm mən.
Qaldı xan... – həmişə əlimizdədir,
Vətənin gözləri indi bizdədir.
Bu yurda qoymayaq zalım Qacarı,
Talana getməsin ellərin varı!

Eldar

Çox gözəl, Vaqifə öz clə ki, sən
Kənara çıxıram onun sözündən.

(*Öz dəstəsinə dönür.*)

Vətən torpağının böyük bir oğlu,
Vidəni bir böyük eşq ilə dolu,
Bizi dəvət edir qışdan bahara –
Azadlıq uğrunda vuruşmalara!..

Ura çəkib hücumə keçirlər.

PƏRDƏ

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Dağlıqdır, arxada şiddətli top səsləri, tufəng səsləri eşidilir.
Dağ arxasından, Qacarın ordusu tərəfindən yandırılmış kəndin
alovları göyə qalxır. Uzaqdan arvad-uşaq feryadları eşidilir.

Qacar

(*dağ başından yanan kəndin alovlarını seyr edərək*)

Yan, yan, tərənlərin yaşıl yuvası!
Ruhuma can verir ölüm havası...
Çıxsın asimana odlar, alovlar,
Göylərdən od töksün yerə ruzigar!

Yan, yan! Kömür olsun hər qaya, hər dağ,
Baş əysin hökmümə bütün Qarabağ!
Üzsün qan içində gəlinlər, qızlar,
Yerdə göyərçinlər, göydə ulduzlar.
Ana qarnındakı o qandanam mən...
Bütün kainata qan olsun kəfən!
Mənim vicdanım da, qəlbim də qandır,
Dünya qan üstündə bir xanimandır...

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdə fəzilət də, ədalət də var.

Qapıçı

(*Qacara yaxınlaşaraq*)

Şahim! Bağışlayın, hüsurinizə
Bir kəndli gəlmişdir, sözü var sizə.

Qacar

De, gəlsin!

Qapıçı

Gəl, ata, gəl, budur Qacar!

Qoca kəndli yaxınlaşır.

Qoca

Sizə bir sözüm var, böyük hökmdar!
Mən bu yanan kəndin ağsaqqalıyam,
Ellərin dərindən bir az həliyəm.
Yanır od içində körpə uşaqlar,
Bizim kəndlilərin nə təqsiri var?

Əmr edin, dayansın yağınlr, bari,
Xaraba qoymayın bu obaları!
Bu dağlar qoynunda aslan yatmışdır,
Burda koroğlular at oynatmışdır...

Qacar

(hiddətlənərək qocanın səsinə kəsir)

Yaxşı! Sus, qoca köpək!

(Kinayə ilə)

Burda koroğlular at oynatmışdır...

Qacar gedir.

Qoca

(Qacarı arxasınca)

Ah, cəllad, bimürvət! İndi qulaq as,
Süleyman dünyası sənə də qalmaz.

(Qalxıb gedir.)

Qacar yenə qayıdır. Qaya başında dayanır. Bu arada
Qacarı sərkərdəsi tələsik gəlir.

Sərkərdə

Şahim! Arxa cəbhə çox qorxuludur,
Elə bil doğrudan cahan yoludur...
Eldarın dəstəsi gəlir irəli,
Qırır sərçə kimi bizimkiləri.
Odur yaxınlaşır! Gizlənin, bari...
Tutaq qabaqdakı qayalıqları,
Oralar çox bərkdir...

Qacar

Çəkin atları!
Bir bölük göndərin arxaya sarı,
Qabağı saxlasın gizləninə biz.

Sərkərdə

Budur, burdadır ki, əsgərlərimiz.

Qapıçı gəlir.

Qapıçı

Şahim! Qarabağın şeyxidir gələn.

Qacar

De, gəlsin!

Şeyx bir dəstə əyan ilə gəlir.

Şeyx

Ey şahim! Ey fəxri-vətən!
Sizin yolunuzu gözləyirdik biz,
Sizə duaçıdır nəsilərimiz...
Buyurun, qapımız açıqdır sizə;
Yurdu tapşırıq əllərinizə.

Qacar

(kinayə ilə)

Yaxşı, bəs nə oldu o İbrahim xan?

Şeyx

Siz arxayın olun İbrahim xandan!
Bu gecə qaçmışdır o, Dağıstana!

Qacar

Ha... ha... ha... Qaçmışdır kələbaş dana!
Yaxşı, qoşul bizə, bizimlə də get,
Bu vəhşi dağlarda bələdçilik et!

Şeyx

Buyurun, buyurun!

Gedirlər. Bir bölük əsgər danışa-danışa qabağa gəlir.

Teymur

Əlimiz, dişimiz, tufəngimiz qan,
Yorulub bezmədik vuruşmalardan...
Dünyadan doymadı şahların gözü,
Lap cana doymuşam bunlardan, düzü.

Əsgər

Dava meydanında bir əsgərlik biz,
Nə desə hazırıq, öz sərkərdəmiz,
Sən nə danışırısan?..

Teymur

(kinayəli)

Bir əsgərlik biz!..
Yıxır evimizi öz əllərimiz...
Axmaq! Bu dediyin davalarda sən
Gülləyə rast gəlib it kimi ölsən,
Şahların keyfindən nə azalacaq?

Əsgər

Orduya pozğunluq gətirmə, sarsaq!
Bizi qırıb tökür bir qaçaq Eldar.

Teymur

Nə qədər qırsa da, onun haqqı var;
Bu torpaq onundur!

Əsgər

Aha!.. Satqınsan!

Qılınca vuruşuna keçirlər. Əsgərlər toplaşmış, iki tərəf olub vuruşurlar.
Bu halda Eldarın dəstəsi görünür. Vuruşma gedir. Teymur və bir neçə
əsgər Eldar tərəfə keçirlər.

Teymur

Biz də sizinləyik, gəlin, qardaşlar!

Eldar

And için qılınca!

Əsgərlər qılınca ad içirlər. Vuruşma davam edir. Qacarın əsgərləri
qaçmağa məcbur olurlar. İlyas arxadan Eldarı vurmaq istəyir,
tufəng açılmır, ikinci dəfə atana qədər Kürd Musanın gülləsi onu yıxır.

Eldar

Bu nədir, ay Musa?!

Kürd Musa

Nolacaq?! Heyvan
Vurmaq istəyirdi səni arxadan.

Eldar

Yaxşı, di durmayın, dayanmaq olmaz!

Kürd Musa

Tələsmə, gözləyərkə burdaca bir az,
Arxada qalanlar gəlib çatırlar.

Bu arada Əli bəy bir neçə adamla təlosik gəlir.

Əli bəy

Ayə, hardasınız?.. Eldar, ay Eldar!

Eldar

Əli bəy, sən hardan? Tez ol, bir danış!

Əli bəy

Eldar! Daha bizə ümid qalmamış,
Çəkilin meşəyə, çəkilin, Eldar!
Nahaq qırılmasın bizim adamlar.

Eldar

(hirsli)

Əli bəy! Nə olub? Bir danış, niyə,
Sən nə danışırısan? Necə, geriye?

Əli bəy

Qaçdı tülkü kimi, qaçdı qabaqdan...
Qaçdı İbrahim xan, açıldı yollar,
Bizə qəh-qəh çəkib güləcək Qacar.

Arşak

(son dərəcə hiddətli)

Ax! Namərd... Deməli, boş qaldı qabaq!

Eldar

Vətən torpağında xəyanətə bax!

Kürd Musa

Güllə qabağında canından qorxan,
Qurumsaq!

Eldar

Yox... yox... basılmaz Vətən!
Hələ bu dağlarda ölməmişəm mən.
Durmayın, çəkilin tez meşələrə!
Bizim yuvamızdır bu dağ, bu dərə.
Böyük bir qüvvətlə yenə gələrik,
Qacarın üstünə biz də gülərik.

Eldar gedir, adamları da onun arxasınca geri çəkirlər.

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Qarabağ. Şuşa qalası. Xan sarayı. Qacarın kef məclisi.
Məclisdə ayanlar, bəylər iştirak edirlər.

Qacar

(böyük bir qürurla)

Keçdi pəncəmizə gözəl Qarabağ,
Öpsün qılıncımı hər qaya, hər dağ,
Mən Qacar nəsliyəm, şahlar şahıyam,
Mən də yer üzünün bir allahıyam.
Gərək biz qoymayaq daşı daş üstə,
Atın yığm-yığm leşi baş üstə!
Mənim vicdanım da, qəlbim də qandır,
Dünya qan üstündə bir xanimandır!..

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdə fəzilət də, ədalət də var.

Şeyx

Ey böyük hökmdar! Ey ulu Qacar!
Sizdəki qüvvətə baş əyir dağlar.
Biz də sayənizdə ömür sürürük,
Bu fani aləmdə ağ gün görürük.
Sizə kömək olsun böyük Yaradan,
Bu müqəddəs kitab, müqəddəs Quran.

Qacar

Rəqqasələr gəlsin!

Rəqqasələr oynayır. Qacar onların birini öpür. Birdən
qızın döşündən itələyərək.

Deyirlər şirindir busənin dadı,
O da kor bəxtimə qismət olmadı...

(Xanəndələrə kinayə ilə.)

Belə deyirlər ki, ağladır yeri
Sizin Qarabağın xanəndələri.
Hünəriniz varsa, bir "Rast" oxuyun!

Xanəndə

(oxuyur)

Gözüm yollarda qalmışdır, xəbər yox Kür qırağından,
Usanmaq bilməyir könlüm yaşılbaşlar sorağından.
O yerlər min xəyal eylər, təbiət şərə layiqdir,
Öpər bülbül səhər tezdən gülün yaqut dodağından.
Çəmənlər, yasəmənələr göz vurub, bir cəlvə göstərsə,
Durar könlüm, çıxar seyrə həyatın qəm otağından...
Keçər aylar, keçər illər, yaz, ey Vaqif, ömür azdır,
Düşər bir gün laçın könlün şeir-sənət marağından.

Qacar

Qəzəl Vaqifindir?

Şeyx

Bəli, Vaqifin!

Qacar

Nə oldu? Onu tez tapıb gətirin!

Sərkərdə baş əyib çıxır.

Vəzir! Bu doğrudan böyük qüdrətdir,
Hər sözü, söhbəti canlı sənətdir.
Böyük təhlükədir bu şair bizə,
Sən nə fikirdəsen?

Vəzir

Nə deyim sizə,
Buyruq sizinkidir, adil hökmdar,
Sizdə fəzilət də var, ədalət də var.

Şeyx

Şahim! Təhlükədir Vaqif, doğrudan,
Onu gözünüzdən qoymayın bir an...
Deyir, qanunlarda yoxdur həqiqət,
Deyir ki, pərdədir bütün şəriət,
Nədənə el-oba çox sevir onu,
Bilməyir bu qədər tərs olduğunu.
Bir də bərk dostudur o qaçaq Eldar –
Sizin düşməniniz, bəli, o murdar!
Vaqif yaşadıqca – qorxudur bizə,
Şair görünməsin gözlərinizə!..

Qacar

Yazdığı cavabdan bilmişəm onu,
Dayan, sovuraram göyə tozunu!
Qoy gəlsin, əylənib gülüşək bir az,
Bizim dilimizi o bağlayammaz.

Təlxək hürə-hürə gəlir.

Qacar

Təlxək, yenə hürürsən?

Təlxək

(əyanları göstərərək)

Şah sağ olsun, bu sürüyə
Bəs bir köpək deyil gərək?

Hamı gülür.

Qacar

Təlxək, söylə, məni çoxmu sevirsən?

Təlxək

Şahim, yaranmadan qulunuzam mən...

Qacar

Bir de görüm, məni əsir alsalar,
Qaranlıq zindana tutub salsalar,
Neylərsən?

Təlxək

Neylərəm? Neylərəm? Aman!..
Keçərəm yolunda baş ilə candan...
Sizi zindanlara salsalar əgər,
İnsan boğazlaram düz otuz nəfər...

Qacar

(ayağa qalxıb qızıl kəmərinə göstərərək)

Təlxək, kəmərimin qiymətidir bu.

Təlxək

Şahim! Elə mən də bilirəm bunu.
Kəmərdən qiymətli sizdə nə var ki?

Gülüş. Vaqifi gətirirlər.

Qacar

(heyratla)

Aha... baş əyməyir hüzurumda bu!

Şeyx

Yoxdur vicdanında qanun qorxusu.

Qacar

(Vaqifə)

Şair, hökmdarın hüzurundasən!

Vaqif

Bunu sizsiz belə düşünürəm mən.

Qacar

Bəs baş əymədiniz?

Vaqif

Əymədim, bəli!
Əyilməz vicdanın böyük heykəli...

Qacar

Qılınclar toqquşub iş görən zaman,
Neylər dediyiniz quru bir vicdan?

Vaqif

Vicdan dedikləri bir həqiqətdir –
Beşiyi, məzarı əbədiyyətdir...

Qacar

Bəs zindan necədir, qaranlıq zindan?!

Vaqif

Soyuq məzara da zinətdir insan.

Qacar

Yenə göylərdədir şair xəyalın?

Vaqif

Əzəldən hüdudu yoxdur kamalın...

Qacar

Aha... sınayırdım idrakinizi,
Doğrudan bir şair görürəm sizi,
Xoşbəxt xəlvə eləmiş sizi Yaradan!

Vaqif

Dünyada qalacaq yalnız Yaradan!..

Qacar

Çox gözəl, çox gözəl, inanın ki, mən
Sizin ruhunuzu sevdim ürəkdən.
Bu dövlət, bu cəlal, bu şanlı saray,

Göylərin bəsatı o ulduz, o Ay
Sizə tapşırılsın bu gündən görək.
Ancaq bir şərtim var.

Vaqif

Buyurun görək!

Qacar

Görək fars dilində yazsın sənətkar.

Vaqif

Farsın öz qüdrətli şairləri var,
Nə çoxdur onlarda böyük sənətkar.
Azəri yurdunun oğluyam mən də,
Az-az uydururam yeri gələndə.

Qacar

Yaxşı, gəl əl götür bu inadından,
Bu qədər naşükür olmasın insan!

Vaqif

Aldada bilməmiş dünyanın varı
Bir məslək eşqilə yaşayanları!
Mən ellər bağında azad bir quşam,
Mənsəbə, şöhrətə satılmamışam!..

Vəzir

Yaxşı da... Çarlıq kiçik bir ölkə
Böyük Firdovsilər yaratdı bəlkə?..

Vaqif

Dayan! Bu bağcanın hər bir budağı
Üstündə min çiçək, min dil bitirmiş,
Sizin güldüyünüz çoban torpağı
Nizamilər, Füzulilər yetirmiş!

Qacar
(kinayə ilə)

Nizamiyə bax... Füzuliyə bax...

Vaqif

Günəşi örtə də qara buludlar,
Yenə Günəş adlı bir qüdrəti var.

Qacar

Görünür, Günəşə iştahan vardır.

Vaqif

Günəşdən gizlənən yarasalardır...

Şeyx

Buna qulaq asmaq çətin peşədir.

Vaqif

Niyə, qulağınız çoxdan şeşədir –
Böhtan eşidəndə qızarıb yanar,
Doğru söz gələndə pambıq tıxanar.

Vəzir

Sizin sözünüzün kəsəri azdır.

Vaqif

Oxuyan bülbüldür, dinləyən qazdır!

Vəzir

Of... Məndə olsaydı bundakı hünər!..

Vaqif

Ağılsız köpəklər ulduza hürər.

Qacar
(vəzirə)

Di ver cavabını, nə durmusan? Din!
Hə... yenə döyükdür sarsaq gözlərin!..

Vaqif

Neyləsin, yazığın nə təqsiri var?
İşiq güclənəndə çaşar qarovlar...

Şeyx
(kinayə ilə)

Şairə sənətdir tikanlı sözlər.

Vaqif

Sözdən qızarmaz ki, bozarmış üzlər...

Qapıçı daxil olur.

Qapıçı

Şahim, bir qoca var, gəlsin içəri?

Qacar

De, gəlsin.

Vidadi daxil olub tozım edir.

Vidadi

Hakimin hökmü, hünəri
Onun vicdanilə qardaş olmalı!
Bizə qalmayacaq dünyanın malı...

(Vaqifi göstərərək.)

Şairdir... qəlbi var, şirin sözü var,
Böyük bir ölkənin onda gözü var,
O ölsə... dağlar da dil deyib ağlar,
Əfv edin... yaxşılıq qalır yadigar.

Qacar

Dinin düşmənidir, o, ölsün görək!

Vidadi

Xeyr! O Vaqifdir, eşqə gələrək
Bəzən qamçılایır zəmanəsinə,
Allah da çox sevir şerin səsini.

Qacar
(acıqlı)

Allah da çox sevir? Allaha yalvar,
Onun məndən də çox ədaləti var,
Əgər bacarırsa, qoy sağ saxlasın...

Vidadi

Siz hökmdarsınız...

Qacar

Yaxşı, qoca, mən,
Artıq əl çəkirəm ölüm fikrindən.
Ancaq kəsəcəyəm yazan əlini,
Bir də həcv deyən acı dilini.
Razısan?

Vaqif

Razıyam, böyük hökmdar!..
Mərhəmət sahibi olur ağalar.
Eyb etməz, sizə də çatır bir əvəz,
Qatır cinsisiniz, doğub törəməz.

Qacar

Vaqif, indi get,
Saray həyatını büsbütün tərəkət et,
Gərək yaşamasın qədrəşünas!

Vaqif

Sənsə həqiqətin ağzına daş bas!
Mən az görməmişəm bu sarayları,
Burda göyə çıxan ahü vayları...
Görmüşəm şahların vəfasını mən,
Xanların zülmünü, cəfasını mən.
Görmüşəm zamanın min ruzgarını,
Dustaq anaların göz yaşlarını.
Nifrət! Qan çanağı taqlara nifrət!
Var olsun azadlıq, bir də məhəbbət...

Çıxır.

Qacar

(hiddətlənərək, Vaqifin arxasınca)

Aparın, aparın onu zindana,
Göz dağı çəkdirin Azərbaycana!

Vidadi

Qızılı udsa da qara torpaqlar,
Yenə qiymətini özündə saxlar...

Çıxır.

Qacar

Bəri bax, dayanma, burda Zülfüqar!
Vaqifi zindana sən özün apar,
Bir quş da səkməsin onun yanından!

Qapıçı

(ikimənalı)

Baş üstə, yatmaram gecəni bir an,
Əsən küləkdən də gözlərim onu...

Qacar

Mənim vicdanım da, qəlbim də qandır,
Dünya qan üstündə bir xanımandır!..

Vəzir

Buyruq sizinkidir, adil hökmdar
Sizdə fəzilət də, ədalət də var...

Qacar

(dəlicəsinə)

Dağılın, dağılın, boğuldum yenə...

Həmi çıxır.

Qacar

(öz-özünə)

Nə deyim, nə deyim tale deyənə?
Könlüm ayrılmayıx xanımından,
Gözlərim doymayıx insan qanından.

(Xəstə kimi özündən şübhələnərək.)

Bu nədir, canımda üşütmələr var?
Aha... nə dərinidir bu uçurumlar?..
Gözlərim qaralır... aman... ölürem!..
Ha... ha... ha... Bu nədir? Yoxsa gülürəm?
Günahsız qanlarını gözümə durur?

(Özünün nəbzini tutaraq.)

Yox, yox! Hələ qəlbim qaydayla vurur,
Xeyr, ölməmişəm hələlik sağam,
İndi mən ölümlə çarpışacağam!

Qılını çıxarır, qolları boşalır, qılınca dirsəklənərək
taqətsiz bir vəziyyət alır.

PƏRDƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Şuşa qalası. Qayalıqda zindan. Səhərdir, günəş yenidən qalxır.
Vaqif divara şeir yazır, sonra da yazdığı şeiri oxuyur.
Əli bəy qulaq asır.

Vaqif

Mən cahan mülkündə mütləq doğru halət görmədim,
Hər nə gördüm əyri gördüm, özgə babət görmədim.
Aşınalar ixtilatında sədaqət görmədim,
Beyəti-ıqrari-imani-dəyanət görmədim.

Müxtəsər kim, böylə dünyadan görək etmək həzər,
Ondan ötrü kim, deyildir öz yerində xeyrli şəhər. –
Alilər xaki-məzəllətdə, dənilər mötəbər,
Sahibi-zərdə kərəm yoxdur, kərəm əhlində zər,
İşlənən işlərdə əhkami-ləyaqət görmədim...

(Oğluna baxaraq.)

Ah, oğlum, of, mənim qəhrəman oğlum!
Bu qədər qəm yemə, qurbanın olum!

Əli bəy

Eh... ata, nə qoyub, nə axtarırsan,
Zülmün qabağında ağlarını insan?

Vaqif

Mərhəbə, mərhəbə, qəhrəman oğlum!
Bir gəl öpüm səni, pəhləvan oğlum!

(Oğlunu qucaqlayıb bərk-bərk öpür.)

Gözümün işığı, canım, ciyərim,
Bu nəmli torpaqlar olsa da yerim,
Mənim nə dərdim var, təki sən yaşa!
Of, Qacar... vicdanın döndümü daşa?

Əli bəy

Ata, bilirsənmi?

Vaqif

Nəyi? De, nə var?

Əli bəy

Hələ də çöllərdə qaçaqdır Eldar –
Sənin köhnə dostun vardı bir zaman;
Sən özün qurtardın onu zindandan.

Vaqif

Bilirəm, bilirəm.

Əli bəy

Yaz ki, Eldara,
Yaman bir gündəyəm, düşmüşəm dara,
Bir kömək əli ver!

Vaqif

Yazım, qoy yazım...

(Cibindən dəftərçə çıxarıb yazır.)

Gülnar

(tələsik gəlib qapıcının ovcuna pul basaraq, pəncərədən.)

Əli bəy, Əli bəy!

Əli bəy

Ata, Gülnardır!

Vaqif

Sənin sevgilinin vəfası vardır!

Gülnar

(əlindəki kiçik bağlamayı pəncərədən uzadaraq)

Alın, ac qalmayın...

(Ağlayır.)

Əli bəy

Ağlama, Gülnar!

Vaqif

Qızım, hər gecənin bir gündüzü var.
Sənə halal olsun hər əməyimiz,
Yoxdur səndən özgə bir köməyimiz.
Ala bu məktubu, qoynunda gizlə,
Onu gözün kimi qoruyub gözlə,
Çatdır hardadırsa, qaçaq Eldara!

Gülnar

Siz arxayın olun.

(Çaparaq gedir.)

Vaqif

(oğluna)

Bir bax Gülnara,
Atalar sözüdür, yaxşı qulaq as:
Aslanın erkəyi, dişisi olmaz!
Ellər qurtaracaq bizi bu dardan,
Dünya ayırmasın səni Gülnardan!

(Doğmuş günəşə şairanə bir göz gəzdirərək.)

Odur, bax, günəşin rənginə bir bax!
Yanır kainata işıq saçaraq.
O günəş gəncliyin timsalıdır, bil,
Gəncliyin günəşi saralan deyil.
Can balam, parləsın ömrün günəş tək,
Nə can yangısı gör, nə iztirab çək!

Əli bəyin başını sinəsinə doğru çəkərək onu oxşayır.

Vidadi gəlir, qapıçı buraxmaq istəmir.

Zülfüqar

Olmaz, kişi, bir dayan,
Bizi işə salarsan.

Vidadi

Yox, mən onu görəəm görək,
Kor eləsin səni fələk
Məni geri qaytarsan!

Qapıçı qapını açaraq.

Zülfüqar

Di gəl, tez ol, tez qayıt ha!
Xəbər çatır birdən şaha.
Onsuz da çox qudurgandır,
Çörəyi qan, suyu qandır...

Vidadi daxil olur. Vaqifi qucaqlayır.

Vidadi

Nə qədər yalvardım yenə Qacara,
Dedi, get, səni də çəkdirrəm dara...
Sonra bütün gecə xəyala vardım,
Allaha üz tutub yenə yalvardım.
Onda da görmədim vicdandan əsər,
Doğru deyirsənmiş, aldanmış bəşər!
Bir kömək gəlməyir sizə əlimdən,
Sözüm yerə düşdü... niyə sağam mən?!

Vaqif

Qardaşım! Sən nəhaq yalvardın ona,
Söz əsər eləməz qəlbi pozğuna...
Bir də, qorxmayıram mən heç ölümədən,
Dünyanın qəlbində qalacağam mən!

Vidadi

Yox, yox, ölüm sənə yaraşmayır heç!

Vaqif

Vidadi! Gəl məndən birdəfəlik keç,
Qayıt kəndimizə, qorxuram səndən;
Barı, Vidadisiz qalmasın Vətən...

Vidadi

Necə? Mən qayıdım? Bunu görməzsən,
Sən ölən torpaqda öləcəyəm mən!..

Qapıçı Vidadini çəko-çəko aparır. Vaqif fikrə gedir.

Əli bəy

Ata, lap heyranam Vidadiyə mən,
Doğrudan o sənə yanır ürəkdən.
Nə təmiz, nə böyük təbiəti var,
Ona bənzəseydi bütün insanlar!..

Vaqif

Böyük təbiətlər yaranır az-az
Hər yerdə, hər zaman inci tapılmaz...

Pauza. Həzin musiqi səsi. Xuraman pəjmürdə və son dərəcə dalgın gəlir.

Xuraman
(zəif bir səslə)

Vaqif! Ey sərvərim, ey tacidarım!

Vaqif
(acı bir fəryadla)

Nə var, nə deyirsən, vəfalı yarım?

Xuraman

Uydum bu dünyada nazü nemətə,
Özüm də bilmədən uydum şöhrətə.
Bilmədim axırı zəhrimarımış...
Hər qızıl xəzinə bir şahmarımış...
İndi öz əlinlə gəl öldür məni,
Nə qədər alçaldım, alçaltdım səni...

Vaqif
(daha şiddətli)

Get, get, vəfasızsan bu dünya kimi!
Görünmə gözümə bir rəya kimi...

Xuraman məyus və pəşman qayıdır, uzaqdan onun
qəmgin səsi eşidilir.

Xuraman

Bir ceyrandım, ürkütdülər yatağımdan,
Bir quş idim, ayrı düşdüm budağımdan,
Külək əsər, yarpaq düşər, çiçək solar...
Viran qalmış mənim bu can otağımdan.

Vaqif

(bu nəğmədən mütəəssir olaraq)

Budur, yer üzünün əsrəfi insan
Yaradır gündə bir hicranlı dastan.
Nəydi o yazığın, nəydi günahı?
İndi çöllərimdir onun pənahı?
İnsan! O müqəddəs bir kainatdır,
O saf qəlbi pozan yalnız həyatdır...

(Tez pəncərədən.)

Qapıçı, qapıçı, çağır gedəni!
Oğul! Lap oyatdı o mahnı məni.
Bəzən yanılsa da gözəl bir mələk,
Ondan iyənsə də hər duyan ürək,
Buna müqəssirdir, şübhəsiz, zaman...

Qapıçı
(qayıdaraq)

Özünü qayadan atdı Xuraman!

Vaqif
(başını əlləri arasına alaraq fəryadla)

Of... partla, ürəyim! Yazıq Xuraman!
Bizim eşqimizi məhv etdi zaman...

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

ONUNCU ŞƏKİL

Meşo, Eldarın dostəsi bu dəfə övvəlkindən çox görünür.
Eldar qaya başından dərəyə baxır, sonra ayağının
altındakı qayaya baxaraq.

Eldar

Budur Qız qayası – hicran yuvası!
Başından çox əsmiş ölüm havası.
Bağrını deşdikcə hər soyuq külək,
Ah çəkib, of demiş, köks ötürərək...
O hələ almamış bu dünyadan pay,
Dərdini duymamış nə ulduz, nə Ay.
Ona həmdəm olmuş saralan şamlar,
Qəlbi hicran çəkmiş qərib axşamlar...
Of, yazıq analar, of, igid Vətən!
Nələr çəkməmişsən bu dünyada sən...
Qılınclar, nizələr, dəmir qalxanlar,
Sinəndə at çapan şahlar, xaqanlar
Səni parçaladı, diddi ətini,
Qəlbini, hissini, məhəbbətini...

Arşak

Eldar! Yenə fikrə cumubsan!

Eldar

Arşak!
Bir gəl, bu qaralan dərələrə bax!

Arşak

Baxıram, nə var ki, susuzdur dərə.

Eldar

Yaxşı bax, yaxşı bax o sümüklərə!
Görürsən? – Kəllələr, əllər, ayaqlar...

Arşak

Onları görməsə gözüm, ay Eldar,
Mənim bu çöllərdə nə azarım var?
Elə bil, od yağır yenə havadan...

Eldar

Dərdini bilirəm, Sayat-Novadan
Bir ağız deməsən, dincələnməzsən.
De, başına dönüm, de gəlsin!

Arşak

Otur!

(*Sayat-Novadan oxuyur.*)

Eldar

Nə gözəl sözlərdir – duzlu, məzəli...
Aşığı yaradır ellər gözəli.

Arşak

Eldar, bəs nə oldu Məhəmməd Qacar?
De görək neyləyək, nə tədbirin var?..

Eldar

Arada ellərin çox axdı qanı,
Kürd Musa axtarır İbrahim xanı;
Hardasa gizlənib, tapacaq onu.
Qacarla bitəcək davanın sonu.

Arşak

Ah! O zəhərlədi bütün havanı,
Saz tutub söz deyən Sayat-Novanı
O qurd parçaladı, Tiflisdə, o qurd!
İlana bənzəyən o qara bulud!..

Eldar

Didib dağıtsaydım zalım Qacarı...

Arşak

Gürcülər köməyə çıtsaydı, barı!

Eldar

Çatarlar, çatarlar!

Teymur

Gələn var, chey!..

Arşak

Böyük bir dəstədir o gələn, Eldar!

Eldar

Musa, bir yoxla tez!

Arşak

Olmasın Qacar!

Teymur

Aha, üstümüzü yaman aldılar...

Eldar

Arşak, sən dərənin boğazında dur,
Teymur, Haça dağa...

Teymur

Gəlirlər, odur!

Eldar

Keçinin əcəli yetişən zaman
Çoban çomağına sürünər heyvan.

Kürd Musa

(qışqıra-qışqıra gəlir)

Ay Eldar! Gürcülər gəldi, ay Eldar!

Eldar

Necə, gürcülərdir?

Kürd Musa

Onlardır, onlar!

Eldar

(gürcüləri qarşılayaraq)

Bu dağlar sizindir, əziz qardaşlar!
Ellərin ağzıla öpürəm sizi,
O azadlıq sevən qəlblərinizi.

(Görüşüb öpüşürlər.)

Əyləşin, əyləşin, dincəlin bir az!

Hamı əyləşir.

Of... ötür qəlbimdə min sədəfli saz,
Çoxdan istədiyim bu qardaşlığın
Bu dağlardan böyük qüvvəti var.
Qoy indi tablasın Məhəmməd Qacar!..

Kabab-çörək gətirirlər, yemək başlanır.

Eldar
(Tamaraya)

Bacım! Siz nə üçün gəldiniz yenə?

Tamara

Yaxın gəl, qulaq aş qəlbim deyənə.
Bu ana qəlbidir, gəl onu sən yar,
Gör nə döyüntülər, nə ağırlar var!

Eldar

Aha... dərdlisiniz, danışın, barı!

Tamara

Soldu gəncliyimin ilk yarpaqları.
Gözümün işığı bir balam vardı,
Yenicə-yenicə top oynadardı,
Onu parçaladı düşmən gülləsi;
Susdu bülbül kimi balamın səsi.
Sınəmə dağ çəkdi Məhəmməd Qacar,
Amandı, onu tap, mənə ver, Eldar!
Qoy boğsun o əli qanlı mürdər
Bir ana qəlbinin hıçqırıqları!..

Şaliko

Eldar! Doğrudan da Məhəmməd Qacar
Tiflisi odlara qaladı keçdi;
Of! O sürək görmüş dişi canavar
Bizi quduz kimi daladı keçdi;

Yandı şəhərdəki böyük binalar,
Qucaqda körpəsi yandı analar.
Bax, bu gözlərimlə onları saydım,
Of... birçə Qacarı parçalasaydım!..

Eldar

Kefini heç pozma, vətən qardaşı,
Əzilər dediyin ilanın başı.

Arşak

Şaliko, Şaliko! Qüvvət bizdədir,
Dünyanın cilovu əlimizdədir.

Kürd Musa

Canım, qaraltmayın bir qanınızı,
Düşmən almayıb ki, dörd yanınızı,
Nə çox "Qacar" deyib söylənirsiniz?
Elin basılmayan qalasıyq biz.

Eldar

Eləsə məşq ilə necədir aran?

Kürd Musa

Varam, bərk dayan ha!..
Sağalmaz yaran...

Eldar

Ha... ha... ha... buna bax,
Buna bax, Arşak!
Çıxar qılıncını, südəmər uşaq!

Arşak

Çalın, cəngi çalın!

Musiqi. Eldar və Kürd Musa qılınc döyüşdürürlər.

Kürd Musa

Dayan, köklik əti yeməmişən sən!

Eldar

Sənə yedirtmişəm, gəlsin gözündən!

Musiqi. Qılınc döyüşü davam edir, iki tərəf olurlar.
Şaliko qılıncını onların arasına tutur.

Şaliko

Canım! Zarafat bu boyda!..

Gülüş.

Tamara

Doğrudan, Eldar!
Qılınc döyüşündə məharətin var!

Kiçik gürcü

Bu dağlar mülkünün pələngi sənsən!

Eldar

(gürcülərin birinin əlindəki çonquriyə baxaraq)

Bu nədir?

Gürcü

Çonquri deyirik buna,
Sizin saz kimidir.

Eldar

Yaxşı, çalsana!..
Xoşdur bu dağların sərin havası,
Çal, qarışsın onu gürcü havası!..

Gürcü çalır.

Tamara

(Rustavelidən oxuyur)

Tərif edək Tamaranı, axıdaraq göz yaşları,
Əzəl başdan qəzəl deyib mədh etməmiş o dildarı,
Mürəkkəbim şövə göllər, qələmim göl qamışları,
Bunlar duyan ürəkləri deşəcəkdir nizəvari.
Mən Rustaveli, bir eşq üçün can qoymuşam bu əsərə.
Mən məcnunam orduların sərkərdəsi bir dilbərə,
Məhəbbətin dərmanı yox, üz tutsam da təbiblərə.
Ya can versin canan mənə, ya tapşırsın quru yerə.

Eldar

Deyin, Rustaveli kimin adıdır?

Tamara

O, gürcü şerinin ilk ustasıdır.

Eldar

Bəh-bəh, onu doğan nə bəxtiyardır,
Bizim Nizami tək kəlamı vardır.

Oyun... Uzaqdan tufəng səsi eşidilir. Gülnar gəlir, hamı ayağa qalxır.
Eldar özünü qabağa verir. Gülnar kəlağayını açaraq, Eldarın qarşısına
atır və ona məktub uzadır, hamı heyətə düşür.

Gülnar

Al, qardaşım, al, Eldar!
Vəqifin məktubu var!

Eldar

“Oxu, bu naməni, əzizim Eldar!
Qoy mənim dərdimi dinləsin dağlar.
Bir tərlən xəyallı qəlbi xəstəyəm,
Bir şeydə bülbüləm, daş qəfəsdəyəm...
Əzizim! Saldılar məni zindana,
Şəriət dillərdə oldu bəhana,
Gəl dağıt, parçala bu daş qəfəsi,
Ölməsin şairin həqiqət səsi!
Sən də qurtarmasan Vəqifi dardan,
Yoxdur umacağım pərvərdigardan!”

Hər tərəfdən Qacarin ünvanına nifrət və söyüş səsləri eşidilir.
Böyük bir həyəcan qopur.

Eldar

Of... Yenə beynimə sıçradı al qan!
Baxın, layiqmidir Vəqifə zindan!

Bu arada bir qoca kəndli bir dəstə kəndli ilə gəlir.

Qoca

Eldar hansınızdır?

Eldar

Mənəm, ay əmi!

Qoca

Oğlum, adın düşüb bütün dillərə,
Bəlkə, gün ağladın bizim ellərə.
Sənə qiymətli bir baxşayışım var,
Mənə də atamdan qalıb yadigar...

Eldar

O nədir, ay əmi?

Qoca

(yapıncının altından bir qılinc çıxararaq)

Buyur! Misri qılinc deyirlər buna,
Sadiq yaşamışdır ana yurduna.
Böyük Koroğludan qalmış yadigar,
Budur, dəstəsində barmaq yeri var.
Al, oğlum! Göz üstə saxla sən bunu,
Yaşat ürəyində qoç Koroğlunu!
Sənə bata bilməz nə xan, nə paşa,
Yalnız yoxsulların eşqilə yaşa!
Vur! Vuran əllərin görüm var olsun,
Qacarin başına dünya dar olsun!

Eldar qılinci alır, hörmət və məhəbbətlə ona xeyli baxır
və diz çökərək qılinci öpür.

Eldar

Qıratın yalında qıvrılıb yatan,
Xanların, bəylərin gözüne batan,
Zalıma gözdağı, bizə şan qılinc,
Azadlıq uğrunda vuruşan qılinc!
İndi dayansın Qacar!
Cəngi çalın hücum var!

Silahlar gəyö qalxır, ura səsləri ucalır. Eldarın dəstəsi hücumə keçir.

PƏRDƏ

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Şuşa qalası. Cıdır düzü. Günəş batmaq üzrədir. İki nəfər çoban
qayaya arxalanaraq oturmuşlar, onların biri ney çalır.

Murad

Qasım!

Qasım

Nə var?

Murad

Canına azar!
Elə, belə gəlib, belə də getdik.
Nə bir günə çatdıq, nə kama yetdik...

Qasım

Nə var? Bir də də...

Murad

Çor nə var, nə var!..
Bilirsən neyləyir Məhəmməd Qacar?!

Qasım

Neyləyir?

Murad

Vaqifi öldürür Qacar...

Qasım

Yox, əy, bu boyda qansızlıq olar?

Murad

Sən öl, düz deyirəm!

Qasım

Vay sən... can... can...
Əy, lap üşütmə qopdu canımdan.

Murad

Bəli, öldürürlər Molla Pənahı...

Qasım

Görəsən yazığın nəymiş günahı?

Murad

Deyirlər, Vaqifə demiş ki, Qacar,
Çarıqlı tayfadan nə şair olar?
O da həcv eləmiş o zülmkarı,
Buna acıqlanıb zalım hökmdar.

Qasım

Murad!.. Əy... sənin yaxşı səsin var,
Onun sözlərindən bir oxu, barı!

Murad

(oxuyur)

Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır,
Lalə tək qızarmaq üz qaydasıdır.
Pərişanlıq zülfün öz qaydasıdır,
Nə badi-səbadən, nə şanədəndir.

Qasım

(dizinə vuraraq)

Vay, sənin gözlərin kor olsun, Qacar!
Bir gör, Vaqifə də heç adam qıyar!

(Heyrətlə ətrafa baxaraq.)

Murad, Murad, əy, gətirirlər, bax!

Murad

(heyratla baxır və göylərə üsyan edir kimi)

Ey fələk! Ey dünya! Ey qanlı çanaq!

Şeyx bir dəstə adamla Vaqifi və oğlu Əli bəyi gotirir.

Şeyx

Dayanın!

Vaqif

(tənəli)

Mümkünmü durub dayanmaq...

Şeyx

Oğlum, sən Allahın qüdrətinə bax!

Əli bəy

Nə oldu, tez deyir, gəlsin cəlladlar!

Uzun mırıldama, satılmış alçaq!

Səni də udacaq bu qara torpaq!..

Şeyx

(ətrafa)

Əstəğfərullah...

Kafirə bir bax!

Vaqif

(qürub etməkdə olan günəşi həsrətli gözləri ilə seyr edərək, oğluna)

Günəş qürub edir... sönür kainat.

Əzəldən belədir vəfasız həyat...

(Günəşi göstərərək.)

O mənim ömrümün timsalıdır, bax!
Sənən bir varlığın xəyalıdır, bax!
Mən də yaradıldım, mən də parladım,
Gözəllər ağzından düşmədi adım...
İndisə yelkənim toxundu daşa,
Bir insan ömrünü vurmam başa.
Oğul! Alışırım, yanıram, aman,
Səni öldürürlər mənim ucumdan!
Qoy uçsun başıma qayalı dağlar!..

Əli bəy

Ata!

Sənin günəş boyda bir vicdanın var –

Çiyində el dərdi daşıyacaqdır,

Bu dünya durduqca yaşayacaqdır!..

Vidadi

(arxadan)

Vaqif!

Vaqif

Vidadi, qardaşım, sən misən, gəl, gəl,

Bizi ayrı saldı bimürvət əcəl!..

Vidadi

Kor olsun gözlərim, nələr görürəm!

Günəşi tutulmuş səhər görürəm...

Vaqifi və Əli bəyi çəko-çəko aparırlar.

Vaqif

Ağıama, qardaşım, sən yaşa, yarat!
Yaxındır gözlənən azad bir həyat.

Vidadi

(göylərin dərinliyinə əl qaldıraraq)

Tfu, sənin taxtına, ey çərxi-fələk!
Daşdan yaranmamış, etdəndir ürək!..

Cəlladlar gəlirlər.

Şeyx

Kəlməyi-şəhadət alın dilinizə!

Vaqif

(oğlunu bağrına basaraq cəllada tərəf)

Nə qədər olsa da, qanın var, cəllad!
İnsanın canından şirindir övlad,
Məni qorxutmayırsan bu vaxtsız ecəl.
İnsaf et, qabaqca məni öldür, gəl –
Gözlərim görməsin övlad qanını!
Uçurma könlümün xanımını!..

Şeyx

(kinayəli)

Şair, rənginizdə bir sarılıq var?

Vaqif

Qafil gün batanda rəngi saralar!

Şeyx

Bu fəni aləmi artıq unudun,
İndi üzünüzü qibləyə tutun!

Cəllad Əli böyi çəkir, Vaqif onu buraxmır.

Vaqif

Of... Sənin gözlərin kor olsun, cəllad!
Sənə demədimmi şirindir övlad!

Şeypur çalınır, Qacar gəlir, yüksək bir yerdə dayanaraq.

Qacar

Ha... ha... ha... böyük şair!

(Öz adamlarına.)

İndi bərk durun!
Burda köllərdən bir qala qurun!
Göylərə dayansın qoy onun başı!
Dibindən çay kimi axsın göz yaşı.
Onun zirvəsinə yalnız və yalnız
Vaqifin başını qoymalısınız!

Vidadi

Hökmdar! Yerlərə, göylərə bir bax,
Buludlar qaralır matəm tutaraq,
Vaqif bir oğludur əbədiyyətin,
Ölməz böyük dili şerin, sənətin...
Yalvarıram sənə, onu ver mənə,
Əllərin batmasın günahsız qana!

Vaqif

(Vidadiyə tərəf)

Yalvarma, yalvarma, o cəllada sən!
Hələ baş öyməmiş bu böyük Vətən...

Qacar
(Vidadiyə)

Görürsən? O imiş qatı düşmənim,
Onu yandırsam da, haqqım var mənim,
Tez olun, cəlladlar!

Vidadi

Yox, yox, qanın varsa, ömr et zülmkar,
Qoy mənim boynumu vursun cəlladlar!

(Özünü cəlladlarla Vaqifin arasına salır.)

Bu arada sos-küy qopur. Eldarın dəstəsi hücumə keçmişdir.
Vuruşma yaxınlaşır.

Vəzir

Şahim! Vuruşmağa gəlir ki, Eldar,
Gəl qaçaq, gəl qaçaq, xata toxunar!

Qacar

Yox bir, basacaqdır gədənin biri
Göylərə hökm edən bir cahangiri!

(Cəllad Əli bəyi vurmaq istərkən.)

Murad
(öz yoldaşına)

Əyö, gəldilər!

Cəlladın başından çomaqla vurur, cəllad yıxılır. Eldar, Kürd Musa,
Gülzar və Şaliko qabaqda olmaqla, Eldarın dəstəsi görünür.

Qacar
(öz adamlarına)

Tutun, diri tutun bu saat onu!

Vidadi Vaqifi qucaqlayıb bir tərəfə çəkir. Əli bəy Gülzarla görüşür,
onun tufəngini alıb, davaya qarışır. Şiddətli vuruşma gedir.
Eldar qılınc davasında saray adamlarını yara-yara gedir.

Qacar

Özüm vuruşmağa qarışam görək!

Eldar irəli gəlir. Şeyx və vəzir qaçır. Əli bəy şeyxi vurub
qayadan salır.

Eldar
(Qacara müraciət edərək)

Ehey, bəri bax!..
Arxadan vurmaq
İgidə yaramaz!

Qacar

Dayan, yaramaz!
Mən Qacar nəsliyəm, şahlar şahıyam,
Mən də yer üzünün bir allahıyam!..

Eldar

Gəl, gəl, çulu cırıq kəndliyəm mən də.
Şahla vuruşuram yeri gələndə...

Şiddətli qılınc vuruşması gedir.

Qacar

Mənlə vuruşmağa Koroğlu görək!

Eldar
(kinayə ilə)

Bəh... bəh... nə söz var ki, pələngsən, pələng!

Eldar Qacarı yaralayır, ancaq vuruşma yenə davam edir.
Birdən Eldarın qılıncı öldən düşür.

Qacar
(*dayanaraq gülür*)

Bəh... bəh...
Anan gəlsin indi tüstünə!

Eldar
(*yapıncının altından misri qılıncı çıxararaq*)

Dayan! Misri qılınc gəlir üstünə...

Qacar
(*çaşaraq*)

Nə?.. Nə?.. Misri qılınc? Nə? Nə? Koroğlu?
Eldar Qacarı yenə qılıncı vurur. Qacarın qılıncı düşür. Qapıcı
olında sıyrırma xəncər gələrək, onu arxadan vurur.

Qoca kəndli
(*Qacarın meyitinə rişxəndlə baxaraq*)

Bu dağlar qoynunda aslan yatmışdır,
Burda Koroğlular at oynatmışdır.

Eldar
Əzildi, şahmarın zəhərli başı,
Dağdın sarayı, bütün daş-qaşı
Paylayın aclara və yoxsullara,
Bu gün bayram olsun bütün qullara!

Şaliko
Qardaşlar, bu ölən yalnız Qacardır,
Qacarlar dünyada hələ də vardır.
Onların kökünü kəsəcək yalnız
Bizim bu basılmaz qardaşlığımız!

Təlxək gəlir. Qacarın meyitinin ətrafında at kimi hərələnir,
ona rişxəndlə baxaraq.

Təlxək

Sizi, doğrudan da, əsir alsalar,
Qaranlıq zindana tutub salsalar,
İnsan boğazlaram düz otuz nəfər.

(*Bərk-bərk gülür.*)

Vidadi və Vaqif daxil olurlar. Hamı hörmətlə onlara baş əyir.

Eldar
(*Vaqifə müraciət edərək*)

Möhtərəm şairə salamlar olsun!
Bu dünya durduqca o da var olsun!

Vidadi

Aha, uzanmışdır bizim şiri-nər,
İran torpağını ləkələyənlər.

Vaqif
(*Vidadiyə*)

Ey Vidadi, gərdişi-dövrani-kəcərfarə bax,
Ruzigarə qıl tamaşa, karə bax, kirdarə bax!
Əhli-zülmü necə bərbad eylədi bir ləhzədə,
Sən bizim dağlar pələngi qəhrəman Eldara bax!

Eldar hörmətlə Vaqifin olından öpür. Xalq onu böyük sevinc və
təntənə ilə ölüm meydanından çıxarır.

PƏRDƏ

MƏCİD ŞAMXALOV

(1907-1984)

Şamxalov Məcid Baba oğlu, aktyor, dramaturq, Ağdam rayonunun Gülləli kəndində anadan olmuşdur.

M.Şamxalov 1918-ci ildə Bakıya köçmüş, S.S.Axundovun rus-tatar məktəbində, M.F.Axundov adına Dövlət Teatr Texnikumunda (1924-1929) təhsilini davam etdirmişdir. Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında aktyor, "Damğa" Tənqid-Təbliğ Teatrında rejissor işləmişdir.

M.Şamxalov "Mənzər" (1957), "Qayınana" (1964) pyeslərinin müəllifidir. Gənc məzhəkaçilərin Respublika müsabiqəsində birinci yeri tutduğuna görə "Qızıl medal" almış, xidmətlərinə görə Azərbaycan SSR Əməkdar artisti (1949) adına və bir çox medallara layiq görülmüşdür.

QAYINANA

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Ayaz	- bəstəkar, 35 yaşında
Cənnət	- Ayazın anası, 55 yaşında
Sevda	- Ayazın arvadı, 27 yaşında
İlqar	- Ayazın dostu, rejissor, 35 yaşında
Afət	- aktrisa, 22 yaşında
Mülayim	- İlqarın anası, 60 yaşında
Sədaqət	- qonşu, 30 yaşında
Əli	- Cənnətin qardaşı oğlu, 40 yaşında

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Ayazın səliqə ilə bəzənmiş evi. Sağ tərəfdə Cənnətin oturacaq yeri. Divarda Ayazın atasının şəkli. Qabaq otaqda Sevdanın bormasını və diş-texniki alətləri görünür. Cənnət oturub stəkanda qoqlu-moqlu çalır. Bir azdan qapının zəngi eşidilir.

Cənnət (Ayaza). Dur qapını aç... Şahzadə xanımın gəldi. (Kənara.) Səni görüm xanımsız qalasan!

Ayaz qapını açır. Sevdə gəlir.

Sevdə. Salam!.. (Yan otağa keçir; Cənnət kinli-kinli onun ardınca baxır.)

Cənnət. Xalqın gəlinləri səhərdən axşamacan ev-eşik hayındadır. Mənimkiyə nə yırtığa yamaqdır, nə də coraba yumaq... (Ayaz bu gileydən darıxıb evdən çıxır.) Yeri, yeri sənə sərf eləmir axı... Hamı gedib quş götürür, Şahqulu bayquş götürür. Mənim də oğlum arvad alıb. Hm... Bəxtəvər başıma!..

Sevdə gəlir. O diş-texniki alətlərlə məşğuldur.

Cənnət. O sümükləri qurdalamaqdansa, get suda qalan paltarlarını sər...

Sevdə. Paltarları Sədaqət səribdir.

Cənnət. Nə vaxtacan Sədaqət sənə paltar yuyub sərəcək? Sənin atanın qulluqçusudur? Xalqın gəlinləri yamaq yamayır, ev qurur, qayınanasının da qabağında qul kimi dayanır.

Sevdə. Axı görürsən ki, mənim işim başdan aşır, çatdıra bilmirəm.

Cənnət. Sən yaxşı gəlinsənsə, qaxıl otur xarabanda, adam öz evinin qulluqçusu da olar, xanımı da.

Sevdə. Mən illərlə zəhmət çəkib həkim olmuşam ki, xalqa xidmət edim. Əgər mən gündə on-on beş xəstəni müalicə edərsənsə, bu mənim üçün böyük səadətdir.

Cənnət. Hə?.. Elə o Səadət itin qızı sənin evini yıxıb da... Fit-fit eliyə-eliyə səni yoldan çıxartdı.

Sevdə. Ana, onu bil ki, məni heç kəs yoldan çıxara bilməz.

Cənnət. Bax, anam-bacım, qələt elədim, səninlə fələk də bacarmaz! Get, o bəhniskə, o da sən.

Sevdə. Ana, bir başa düş ki, mən işləməsəm...

Cənnət (onun sözünü kəsir). Bu təqsirlərin hamısı o biqeyrətdədir ki, səni qudurdub çıxarıb mənim başıma. Onda qeyrət olsaydı, sənin cilovunu vaxtında yığardı.

Sevdə. Ana, sən bircə də görüm, mən sənə nə hörmətsizlik etmişəm? Axı, bir insafın olsun!..

Cənnət. Bundan da artıq hörmətsizlik olar? Ağzımı açmağa qoyursan. Bir deyirəm, beş deyirsən... Üzümə çəmkirirsən.

Sevdə. Mən sənin üzünə çəmkirmişəm?

Cənnət. Hə! Sən! Sən!

Sevda. Daha sənə sözüm yoxdur!

Cənnət. Yenə də sözün olacaq? Bütün qohum-əqrəba içində rüsvay olmuşam. Nə ölü yerinə gedə bilirəm, nə də diri. Hamı gəlininin qayınanasına qulluq eləməsindən dəm vurur. Mən kimdən əskiyəm?

Sevda. Mən o gəlinlərlə bəhs etmək istəmirəm.

Cənnət. İstəməzsən də... Çox böyük nəsilənsən axı. Niyə gərək sən qayınanaya qulluq edəsən, şəninə kəsirdir? Nə var, qayınanadır da, qoy sınıq boşqab kimi atılıb qalsın bir küncdə... Xeyr, mən hələ o günə qalmamışam! Gəlin mənim süpürgəmdir, harda qoydum, orda durmalıdır!

Sevda. Sən dava-dava deyirsən, mənimlə söz güləşdirməyə vaxtım yoxdur.

Cənnət. Yox, niyə durmusan? Qolunu çıxma, gəl bir məni də döy... Səndən nə desən çıxar.

Sevda. Məgər mən birdən-ikiyə adam döymüşəm?.. Axı sən niyə mənimlə belə?..

Cənnət. Bu evin yiyəsi mənam, söz də mən deyən olmalıdır!

Sevda. Mən sənə evini əlindən almıram. Elə günü bu gün buradan gedərəm.

Cənnət. Mən sənə qənd başı göndərməmişəm, yol açıqdır! Talış qızı! (Cənnət əsəbi halda papiros çəkir. Sevda doluxsunmuş vəziyyətdə Ayaza zəng edir.)

Sevda. Ayaz, tez evə gəl. Nə olacaq, məgər bilmirsən? Mən daha dözə bilmirəm...

Sevda darıxıb balkona çıxır.

Cənnət. Çağır, çağır gülməşəkərini. Yerə soxum mənim oğlumu, gör gedib kimə evlənib. Mənə də Cənnət deyərlər! Əgər səni bu evdə qoysam, heç atamın qızı deyiləm!

Qapının zəngi çalınır. Sevda gəlib açır. Mülayim gəlir.

Mülayim. Xoş gördük, qızım, yaxşısanmı?

Sevda. Sağ olun, Mülayim xala, siz necəsiniz?

Mülayim. Yaxşıyam, ağrın alım. Bəs Valeh hanı?

Sevda. Uşaqlarla oynayır.

Mülayim (bir qutu konfet verir). Bunu verərsən ona.

Sevda. Sağ olun, Mülayim xala, niyə zəhmət çəkirsiniz.

Sevda çay hazırlamağa gedir. Mülayim diqqətlə Cənnətə baxır.

Mülayim. Nə var, ay arvad?! Yenə niyə mısırmıyığını sallamısan? Cənnət. Eh!.. Allah kəssin belə günü, belə güzəranı.

Mülayim. Elə danışma, ay arvad. Namxuda-maşaallah adlı-sanlı oğlun, gül kimi gəlinin, cahi-cəlalın... Göz dəyməsin, bir əlin yağıdadır, bir əlin balda, ay bəxtəvər...

Cənnət. Deyirəm axı, çox bəxtəvərəm... İçim özümü yandırır, çölüm özgəni. Ax, ax...

Mülayim. Hə, bildim oxu hara atırsan. Bax, Cənnət, bilirəm ki, mən sözü şax deyənəm. Elə ona görə sənə mənədən xoşun gəlmir. Cəhənnəmə gəlməsin. Mən sənə çox demişəm, yenə də deyirəm; gəl sən bu sözü-hərəkəti burax. Oğul ilə gəlin arasına girmə. Sevda ləyaqətli gəlindir, onu incitmə.

Cənnət. Mülayim, bir oda düşmüşəm, daha nə deyim. Ax, ax...

Mülayim. Ay yazıq, sən şiş ucunda qayınanaya çörək verən gəlinə rast gəlməmişəm.

Cənnət. Yox, yox... bunun kimisi olmaz! Səhər evdən çıxandır. Bir az səndən qabaq gəlib. Biz görmüşük gəlin təndir qalar, çörək yapar, yamaq yamayar, ev ağardar, odun yarar. Qayınanasının qabağında qul olar. Amma bunun işi-peşəsi nədir? Bir diş qurdalamaq, bir də o şeytan cəhrəsini fırlatmaq.

Mülayim. Onun işi elədir də, həkimdir axı. Sən istəyirsən ki, o sənə odun yarıb, təndir qalasın?! Ay arvad, sən hansı aləmdəsen? Cənnət, Allah kəssin sənənin bu xasiyyətini, yaman çürükçüsən.

Cənnət. Sən elə hey məni danlayırsan. Kotan nə bilir qayış nə çəkir.

Mülayim. Ay rəhmətliyin qızı, beş gün ömrümüz var, qoy ələndən sonra bizi hörmətlə yad eləsinlər.

Cənnət. Öləcəyəm deyə, diri-diri cəhənnəm oduna yanıam? Məni yandıran budur ki, xalqın oğlanları gedib əsil-nəcəbətlə yer-dən evlənib, mənimki gör gedib kimi alıb, az? Atası qalayçı, anası da talış qızı. Bəh, bəh!..

Mülayim. Vallah, mən Sevdanı heç bir əsilzadəyə, nəcəbətliliyə dəyişmərəm.

Cənnət. Mülayim, iti görüm, qurdu görüm, təkə bunun murdar üzünü görmüyüm. Bircə bunu rədd eləyim, şam yandıracağam.

Mülayim. Görürəm bir az da danışsam, o səfərki kimi məni bihörmət edəcəksən. Yaxşısı budur qoy şirin gəlib, şirin gedim.

Mülayim getmək istəyir. Sevdə çay gətirir.

Sevdə. Mülayim xala, hara belə? Oturun, çay için.

Sevdə əvvəlcə Cənnətin qabağına çay qoyur.
Cənnət çayı hirslo itələyib, mətbəxə gedir.

Mülayim. Sağ ol, ağrın alım. Bıy... Deyirəm axı fikrimdə nə var, qızım, dünən gecə bu üstəki dişim zoq-zoq zoqquldayıb. Azca qalmışdı gecəyarısı yanına gəlim.

Sevdə onu kreslodə oturdur.

Sevdə. Ağzınızı açın. Budurmu?

Mülayim. Hə, özüdür, başına dönüm. Andıra qalmış məni zurnasız oynadıb.

Sevdə. Mülayim xala, bu dişin əzabdan başqa bir faydası yoxdur. Mən məsləhət görürəm ki, bunu çəkdirin. Hələlik dərman qoyuram ağrısını kəssin. Sabah gələrsiniz çəkerəm.

Cənnət özü üçün çay gətirir.

Mülayim. Gələrəm, qızım. Deyir, dişin ağrıyır, çək qurtar, qonşun pisdir, köç qurtar, dilin acıdır, öl qurtar. (O, bu sözləri Cənnətə atır.) Di sağ ol.

Getmək istəyirkən Ayaz gəlir.

Ayaz. Baho... Xoş gördük, Mülayim xala, kefin-əhvalın necədir? (Mülayim Ayazın alından öpür.)

Mülayim. Sağ ol, ağrın alım. Sən necəsən?

Ayaz. Yaxşıyam. Bəs hara belə? Elə məni gözləyirdin?

Mülayim. Ayaz, ağrın alım, xeyli vaxtdır gəlmişəm. Deyirəm gedim, gəlinin işdən gələn vaxtıdır, onun xörəyini hazırlayım. Yazıq yorulur.

Ayaz. Otur, sonra gedərsən. Nə vaxtdır səni görmürəm. Etibar necədir?

Mülayim. Onun da işi ağırdır, neyləyək, ay oğul. İş bədənin cəvheridir. İşləməyən dişləməz.

Ayaz. Ay Mülayim xala, sən savadsız arvad bu sözləri haradan bilirən?

Mülayim. Bıy, qadan alım, bəs müəllimə havayı yerə pul verirəm.

Ayaz. O hansı müəllimdir?

Mülayim (radionu göstərir). Odur ey... Bax ona, o qadasın aldığım ki var, dünyanın o başından ta bu başına kimi hər şeyi mənə xəbər verir.

Ayaz (gülür). Bax, bunu eşitməmişdim. Radio müəllim.

Mülayim getmək istəyir.

Ayaz. Mülayim xala, oturub nahar edəydin.

Mülayim. Yox, oğlum, nə vaxtdır evdən çıxmışam, nigaranam. Deyirəm, gedim uşağı bağçadan gətirim, həm də gəlinin işdən gələn vaxtıdır.

Ayazla Sevdə Mülayimi ötürüb qayıdırlar. Cənnət qasqabağını sallayıb oturmuşdur.

Ayaz. Ana, yenə nə olub? (Cənnət cavab vermir.) Sevdə sən də, nə olmuşdur?

Sevdə. Mən daha bu əzaba, bu təhqirə dözə bilmirəm. (Sevdə doluxsunur. Ayaz əsəbi halda gəzişir.)

Ayaz. Ax, bu dedi-qodudan, bu dığdıqadan lap cana gəlmişəm, cana. Ana, biz başımızı götürüb bu evdən getsək, dincələrsən?

Cənnət. Sən də haqlısan, gülməşəkərin də. Dığdıqacı, dedi-qoduçu mənəm.

Ayaz. Bircə də görüm, sənin istədiyin nədir, nə? Bax, bu ev, bu eşik. Əgər bir şeydən korluq çəkirsənsə, de.

Cənnət. Mən nə bu ev-eşiyi istəyirəm, nə də bu güzəranı. Razıyam qapı-qapı dilənim, tək bu zülmü görməyim.

Ayaz. Axı de görüm nə zülmü o?.. Bir insafın, mürvətin olsun. Biz də yazıq.

Cənnət (hirsli). Belə cəhənnəmə yazıqsınız, gora yazıqsınız! Bəs mən yazıq deyiləm ki, gətirib bir qalayçının qızını mindiribsen boynuma?! Səhər gedir, axşam gəlir. İş-peşəsi diş qurdalamaqdır, bir də cəhrə fırlatmaq...

Ayaz. Onun ki, sənə bir zərəri yoxdur.

Cənnət. Necə yeni zərəri yoxdur, o andır cəhrənin qırqırından elə bil başımda dəyirman işləyir.

Ayaz. Sevdə, o bormaşını göndər anangilə. Daha sözün nədir?

Cənnət. Nə olacaq?! Nə yediyimi bilirəm, nə içdiyimi. Hara baxıram – sür-sümükdür. Evi döndərib qəbiristanlığa, yatanda da yuxuma kəllə girir.

Ayaz. Onları da göndər getsin. Sonra nə sözün var?

Cənnət. Ax-ax... (o, *Sevdanı kinli-kinli süzüb gədir.*)

Sevda. Ayaz, mən ananın bəhanəsini kösmək üçün bunların hamısını yığışdıraram. Amma məsələ bunda deyil. Onun məqsədi tamam başqadır. O mənimlə elə rəftar edir ki, guya mən taunluyam. Nə etmək, o sənin anandır, mənə yad qızı, özüm də nəcabətsiz. Mənim başıma qaxınc olan da budur. Mən onun dincliyini pozmaq üçün elə bu şeylərimlə birgə özüm də getsəm yaxşıdır. (*Sevda doluxsunur.*)

Ayaz. Sən sayıqlayırsan-nədir?!

Sevda. Yox, Ayaz, mən sayıqlamıram. Biz ilk dəfə görüşəndə ananın barəsində mənə çox demişdilər. Mən səni sevdiyim üçün əhəmiyyət vermədim. Sonra bu neçə ildə sənin xətrinə mən onun hər zülmünə, hər təhqirinə dözdüm. Artıq bəsdir (*ağlayır*). Görünür, mənim taleyim belə imiş. Mən səni sevrək bu evə gəlmişəm, o məhəbbəti də qəlbimdə aparıram. Lakin mənim ürəyimi parçalayan Valehdir... (*Sevda göz yaşları içərisində boğularaq gədir.*)

Ayaz (*həyəcanla*). Sevda! Sevda!..

Ayaz ixtiyarsız oturur, başını iki ölinin arasına alır.

Cənnət gəlib kinəyə ilə Ayaza baxır.

Cənnət. Hı... Buna bax, mən də oğul böyütmüşəm. Bəxtəvər mənim başıma. Cənnətin oğlu bir qalayçı qızından ötrü göz yaşı tökür. A məndən olub, mənə oxşamayan, zarıma! O gedər, ondan qat-qat artığı gələr. Nə çoxdur nəcabətli qızlar.

Ayaz. Ana, ana...

İşq sönür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Ayaz pianoda qəmli hava çalır, sonra oğlunun şəklini götürüb baxır.

Bufətdən konyak çıxarıb içir. Başını ölləri arasına alıb xeyalə dalır.

Bu zaman İlqar gəlir.

İlqar (*zarafatla*). Nədir sənin dərdin, bu nə ahı-zardır? Nədir sənin fikrin belə tarı-mardır? Ha-ha-ha... Bilirsən dostum, nə sən tacir Əsgərsən, nə də mən Süleymanam. Mən bütün yolu sənin

radioda verilən musiqinin xoş təsiri altında buraya gəlmişəm, özüm də böyük həvəslə sənin yeni operanı gözləyirəm. Amma sən qəm dəryasına batmısan.

Ayaz. Eh, İlqar.

İlqar. Bəli, mən otuz beş ildir ki, İlqaram, amma sən əvvəlki Ayaz deyilsən.

Ayaz. Elədir, İlqar.

İlqar. Biz ta uşaqlıqdan canbır qəlbə olmuşuq, indi sən canı qəlbədən ayırmaq istəyirsən?

Ayaz. İlqar, heç can da cəsəddən ayrılırmı?

İlqar. Onda de görüm, bu son zamanlar sənə nə olmuşdur ki, belə bədbinləşmişən?

Ayaz. İlqar, bəzən adamın elə ağır dəqiqələri olur ki, hər şeyi unudur.

İlqar. Elə adam həyatda aciz və iradəsizdir. Sən o köhnə romanların təsiri altına düşmüşən. Səni bədbinləşdirən də odur.

Ayaz. Yox, İlqar, məni bədbinləşdirən anamdır, anam!

İlqar. Doğrudur, Cənnət xalanın xasiyyəti yetmiş illik sirkədən tündür. Ona ağır gəlir ki, nə üçün sən ondan xəbərsiz Sevdaya evlənmişən. O özü səni əsil-nəcabətli, varlı-dövlətli yerdən evləndirmək istəyirmiş. Bunların hamısı o köhnəliyin qalıdır ki, Cənnət xalanın beynini zəhərləmişdir.

Ayaz. Elədir, İlqar. Anamın xasiyyəti dözülməzdir. Bəla orasıdır ki, əgər ondan ayrılısam, məni biabır edib deyəcək ki, arvadına görə məni atdı. Bu da ki, mənə ölümdür.

İlqar. Yox, ananı atmaq olmaz. Sən bir oğul kimi ona hörmət elə. Özün də soyuqqanlı ol. Başını sal aşağı operanın üstündə işlə.

Ayaz. İşləyə bilərəm ki... Mən piano çalmamış, o öz mahnısına başlayır.

İlqar. Onda sən də tonu qaldır yuxarı, çək Cənnət xalanı zilə. Hər halda bizim borcumuz Cənnət xalanın şüurundan o köhnə qalığı çıxartmaq, onu bugünkü həyata uyğunlaşdırmaqdır.

Ayaz. Eh, avazın yaxşı gəlir, oxuduğun Quran ola. O köhnə qalığı onun şüurundan çıxartmaq olar?

İlqar. Olar, dostum, dünyada mümkün olmayan şey yoxdur.

Ayaz. İlqar, mən bilirəm ki, sən heç bir çətinlik qarşısında aciz qalmamısan. De, mən də edim?

İlqar. Qulaq as, dostum. Hər şeydən əvvəl möhkəm iradəli ol. Həyat mübarizədir, ailə həyatı isə çox mürəkkəbdir.

A y a z. Sevdə dözə bilməyib atasıgilə getdi.

İ l q a r. Necə? Sevdə atasıgilə getdi? Bu yaxşı olmadı.

A y a z. İlqar, razıyam ki, ac-susuz qalım, tək anam mənə dincə qoysun, operanı qurtarım.

İ l q a r. Ayaz, mən Cənnət xalanı belə görəndə, az qalırım anamı duz kimi yalayım.

A y a z. Sən Mülayim xalanı anama tay edirsən?

İ l q a r. Qoy görək ə, birdən anamı gözə götürərsən. Dost, sən mənə bir qədər möhlət ver, mən Cənnət xalanı pambıqdan da yumşaq edim.

A y a z. Eh, deyirsən də... Ağlım kəsmir ki, o yumşala.

İ l q a r. Yumşalar, dostum, deyir adın nədir Daşdəmir, yumşalısan yumşalı. Mən o köhnəliyin qalığını onun şüurundan çıxaracağam, onu bu yeni həyata uyğunlaşdıracağam.

A y a z. O bugünkü həyata uyğunlaşmaz.

İ l q a r. Uyğunlaşar, dostum. Bunun üçün məzəli və maraqlı bir kələk qurmaq lazımdır.

A y a z. Kələk?.. Nə cür kələk?..

İ l q a r. Guya sən Sevdadan ayrılıb əsil-nəcəbətli, varlı-dövlətli bir qıza evlənirsən. Özün də Moskvaya yola düşürsən. Cənnət xala belə bilməlidir. Həqiqətdə isə Sevdə ilə birlikdə Mərdəkəna gedirsəniz, orada Sevdə elmi işini tamamlayır, sən də operanı yazıb qurtarırsan.

A y a z. Sonra?

İ l q a r. Sonra mən sənə bu ailə faciəndən elə bir komediya yara-dacağam ki, bütün dillərdə söylənsin.

Əziz dostum, dinlə mənə,
Unut bu dördi-qüssəni.
Ölməmişdir bu qardaşın
Darda qoyarmı heç sən?
Unutma ki, mən İlqaram,
Dost yolunda vəfədaram!

İşıq sönür, yenə də yanır. Cənnət ilə İlqar çay içib
şirin-şirin söhbət edirlər.

C ə n n ə t. İlqar, sən allah, doğru deyirsən?

İ l q a r. Lap doğru deyirəm, Cənnət xala. Atası Şəxixanovlardan-dır, anası Seyidboylidir.

C ə n n ə t. Bəh, bəh, doğrudan lap ürəyimdəndir. Bir tərəfi seyid, bir tərəfi bəy, bir tərəfi də xan, belə gələnə can qurban.

Ayaz yan otaqdan olanda çamadan gəlir.

A y a z. Hə, İlqar, mən hazıram. Anacan, sağlıqla qal.

C ə n n ə t. Bıy, başıma xeyir, hara gedirsən, ay oğul?

A y a z. Moskvaya, anacan.

C ə n n ə t. Bu xeyir işimizi qoyub, Moskvaya gedirsən?

A y a z. Neyləyim, hökumət göndərir.

C ə n n ə t. Eh, hökumət də vaxt tapdı. Hə, oğlum, hələ də görüm, İlqar deyən doğrudur?

A y a z. Doğrudur, anacan. Bu barədə sonra danışarıq...

C ə n n ə t. Sonraya qalsa soyuyar, fürsəti əldən vermək olmaz. De görüm indi o qız hardadır?

A y a z. O, xalasının yanında olur.

C ə n n ə t. Xalasının bundan xəbəri var?

İ l q a r. Hə, var, var. Ancaq deyir ki, Ayaz Sevdadan ayrılısın, sonra razılıq verim.

C ə n n ə t. Ayrılısın deyir, ayrılısın də, nə olar, bir tək sənə başın görməyib ki? Odur ey, Əlhüseyn müəllim, 50 yaşı var, arvadından ayrılıb, iki uşağını atıb, 20 yaşında bir qıza evlənib. Bundan da bir oğlu var.

A y a z. Axı uşaqlı ailəni sudda ayırmırlar?

C ə n n ə t. Niyə ayırmırlar, ayırırlar. Evləyəndə sudnan evlənməmişdin?

İ l q a r. Cənnət xala doğru deyir, ayırırlar.

A y a z. Yaxşı gecdir, vaqon gedər, gecikərəm.

C ə n n ə t. Vaqon hara gedir, ay oğul, məgər bilet səndə deyil? İlqar, sən özgeşi deyilsən. Deyir, ağıl ağıldan üstün olar. Sən necə məsləhət görürsən? Deyirəm Ayaz getsin Məskova. O qayıdana kimi, sən qızı götür gəl evimizə. Qoy mənə həyan olsun. O cavan-dır, mən ona evdarlığı öyrədərəm. Gələn görək qəpiyi qəpik üstünə qoya. Yumurtadan yun qırxa. Odur ey, qonşumuz pişik Məhərrəmin gəlini. O gün gedib görürəm ki, ot maşını pıqırhapıqır qaynadıb, suyunu da sulu xəngəl bişirib uşaqlara yedirdib. İndi get evinə bax, top dəysə dağılmaz.

İlqar. Cənnət xala, bu qız da ondan geri qalmaz. Yaman qəna-
ətəldir. O, yumurtanın ağını bu gün yeyir, sarısını sabah.

Cənnət. Ay bərəkallah, varam ona! Nə mənim malımdır!.. Elə
gəlin evin dirəyidir. Amandır, İlqar, tez onu mənə yetir, yoxsa öldən
çıxar.

İlqar. Düz deyirsən, Cənnət xala. Hə, Ayaz, sən nə deyirsən?

Ayaz. Mən razıyam. Amma qorxuram anam onu da yola ver-
miyə.

Cənnət. Bax, sən belə deyəndə mən lap yanıb tökülürəm. Oğul,
mən istəyirəm ki, sənin arvadın adlı-sanlı, əsli-nəcəbətlə, varlı-
dövlətli ailədən olsun, ailəmizə, adımıza layiq olsun. Yoxsa Sevdə
kimi, atası qalayçı, anası talış qızı... bəh, bəh! Vallah, mən xələlə-
timdən adam arasına çıxma bilmirəm.

İlqar. Amma bu qızın əsli-nəcəbətinə söz ola bilməz. Özün
görəcəksən.

Cənnət. İnşallah görərəm. Qoy birçə o mənim qapımdan içəri
girsən, onu mən bir gəlin eləyim ki, baxan həsəd aparsın. Oğlum,
ancaq elə elə ki, onun xalası bizə gəlməsin. Çünki qohumdan uzaq
olmaq, xata-bələdan uzaq olmaqdır.

Ayaz. Tutuq ki, onun xalası bura gəldi. Ona necə deyim ki, bizə
gəlmə.

Cənnət. Ay pir olmuş, mən ölmüşəm məgər? Anan ona elə bir
sir-sifət göstərər ki, heç qapımızdan keçməz.

Ayaz. Di yaxşı, salamat qal, ana.

Ayaz ilə Cənnət öpüşüb ayrılırlar. İlqarla Ayaz gedirlər.

Cənnət Ayazın dalınca su atır. Bu zaman Əli
islanmış halda içəri girir.

Əli. Sən neylədin, ay bibi, mənə islatdın ki.

Cənnət. Eybi yoxdur, su aydınlıqdır.

Əli. Bibi, gözümə birtəhər görünürsən. Xeyir ola?

Cənnət. Bundan sonra hər şey xeyrə doğrudur, inşallah!

Əli (kağız torbadan ədvələri bir-bir çıxardır).

Cənnət bibi, can bibi,
Can sənə qurban bibi.
Ədvələrə baxsana,
Gətirmişəm pay sana.

Budur, zəfərəndi bu,
Dərdlərə dərmandı bu.
Bu darçındı, bu hildi,
Bax, bu da zəncəfildi.
Quluncuna baxsana,
Həyat verir insana!..

Bibican, bunları sənin üçün gətirmişəm. İşlət, halal xoşun olsun.
Hələ sənə kisə xınası da gətirəcəyəm, yax başına, cavanlaş.

Cənnət. Bu ədvələr lap yerinə düşdü.

Əli. Bibican, deyəsən xeyir işin var? Bilmək olar?

Cənnət. Yox, sənin ağzın yırtıqdır, söz saxlayan deyilsən.

Əli. Demirsən demə. (Cənnətə yaltaqlanır.)

Qurban olum bibimə,
Yüzlük qoysun cibimə.
Bir həftəyə gətirəm,
Sələmiylə yetirəm.

Cənnət. Hə, dəginən dərdim var də. Bildim ki, bu ədvələr mənə
baha oturacaq. Əlimə göydən düşmüşsən, tez borcumu qaytar, mənə
lazımdır.

Əli. Bibican, əlli manat nə olan şeydir ki, ondan ötrü mənə tələs-
dirirsən.

Cənnət. Necə yəni 50 manat nədir? Beş dənə palazqulaq yüz-
lük vermişəm, 25 manat da sələmi.

Əli. Ağ eləmə, bibi, sənin 500 manatın təzə pulla 50 manat
eləyir də.

Cənnət. Təzə-köhnə bilmirəm, pulumu sələmi ilə sayarsan
ovcuma.

Əli. Ay bibi, adam da qardaşı oğluna sələmlə pul verər?

Cənnət. Heç kəs havayı yerə dədəsinə chsan verməyir.

Əli. Axı indi əlim aşağıdır.

Cənnət. Cəhənnəmə ki, aşağıdır! Sənin əlin heç yuxarı olub ki?!
Borcunu qaytarmasan, Allaha and olsun, səni rüsvay elərəm!

Əli. Allahüm-məsəlli ələ Məhəmmədən və ali Məhəmməd.
Bibican, Allah dedin yadıma düşdü, and olsun Məşədi Kazım dada-
şın ruhuna ki, dünən gecə ələmi-röyada o canına fəda olduğumu
görmüşəm.

Cənnət. Allahüm-məsəlli əla Məhəmmədən və ali Məhəmməd. Necə gördün?

Əli (*avazla*). Bismillahir-rəhmanir-rəhim. Əlhəmdülillah rəbbül-ələmin.

Cənnət. Rəvzəxanlıq eləmə, yuxunu de görüm.

Əli. Bibican, danışmağa dilim gəlməyir. Gərək sən yuxumda olaydın, onda görədin, nə möcüzə idi! Bibi, ələmi-röyada gördüm ki, göyün yeddinci qatındayam, doqquzuncu qatında isə nurani bir şəxs, əynində ağ əba, başında ağ əmmamə, əlində kəhrəba təsbeh, gəzişir. Onu görcək tez diz çöküb yalvarmağa başladım.

Cənnət. Bilirəm, yalvarmaq sənə köhnə peşəndir.

Əli. Qulaq as, bibi. Dedim ey pərvərdigar-ələm, mənə bir qədər pul yetir, bibimin borcunu verim.

Cənnət. Ay başı batmış, Allahın yanında mənə biabır eləmişən ki...

Əli. Qulaq as, bibi. Bir də gördüm o canına fəda olduğum bir anda qeyb oldu.

Cənnət. Ay onun gözüne dönüm, gör necə sırtıq bəndəsən ki, Allah da səndən üz döndərir.

Əli. Bibican, bir də eşitdim ki, qulağıma, sədayı-qayıbanə bir səs gəlir. "Ey mənim fəqir, yoxsul bəndəm, məgər Cənnət kimi varlı-dövlətli, səxavətli bibisi olan da Allaha ağız açar? Get mənim adımdan bibin Cənnətə də ki, cənnətlik olmaq istəyirsə, qoy sənə əl tutsun, əvəzini mən ona sələmi ilə yetirərəm. Allah haqqı, belə dedi.

Cənnət. Ona dedin ki, bibimdən sələmlə borc almışam?

Əli. Yox, mən heç sənə sətaram?!

Cənnət. Bəs o canına fəda olduğum ovcunu iyləmişdi? Hardan bildi ki, sənə sələmlə borc vermişəm?

Əli. Ay-hay, ağzında Allah deyirsən, o külli mövcudatı yoxdan yaradan öz bəndələrinin cikinə də bilir, bəkinə də. Hə bibi, nə deyirsən?

Cənnət. O canına qurban olduğumuzun yolunda canımdan keçərəm. Sənə kimi bəndəsinə bir çöp də vermərəm.

Əli. Bibi, Allahın sözündən çıxırsan?

Cənnət. Yeri, Allah versin.

Əli. Allah versəydi daha sənənin yanına niyə gəlirdim. Ay bibi, qurban olum sənə. Bibican...

Cənnət. İşin düşəndə "bibican" deyib yaltaqlanırsan. Özgə vaxt olsam, ağzıma bir gilə su tökməzsən.

Əli. Allah eləməsin, ay bibi, əgər sən olsan, onda görəcəksən ki, bu qardaşın oğlu Əli nə qiyamət qoparır. Bibican, sənə and verirəm Ayazın əziz canına, mənə naümid qaytarma.

Cənnət. Hə, baxtın onda işləyib ki, Ayaz səfərdədi, onun canına and verdin.

Əli. Bibi, Qurani-şərifdə deyirlər ki, hər kəs xeyirxahlıq edib qohuma, yada əl tutsa, o dünyada onun yeri cənnətdir. Cənnətin cənnətdə olması gör nə qiyamətdir!

Cənnət. Yaxşı, gözlə gəlirəm.

Əli. Bibi, qoy mən də gəlim.

Cənnət. Qaxıl otur burda.

Cənnət pul gətirməyə gedir. Sədaqət zümzümə ilə oxuya-oxuya içəri girir. Əli tez stolun altında gizlənir.

Sədaqət.

Ay oğlan, can oğlan
Əziz mehriban oğlan.

Əli (*başını stolun altından çıxardır*).

Mən oğlan, nə oğlan
Özü də hünərvər oğlan.

Sədaqət. Əli, sənsən?

Əli.

Mənəm, ey nazlı nigarım, Əliyəm,
Dərdi-əşqindən inan ki, dəliyəm.

Sədaqət. Bilmirəm şairsən, yoxsa əspaz?

Əli.

Ustayam hər şeyə, ey nazlı nigar,
Mən kimi mahir adam az tapılar!

Sədaqət. Di bəsdə, özünü öydün.

Əli.

Ey mələk çöhrəli, ay üzli pəri,
Ey gözəllik bağının xoş bəhəri...

Sədaqət. Əli, Cənnət xala mənə iş tapşırıb, keç görüm.

Əli.

İşin iş yeri var şerin şeir,
Qulaq as, gör Əli sənə nə deyir.
Razıyam ver mənə formanı, ya əmir,
Deyilən sən kimi mən qəlbi dəmir,
Mən nəyəm bir könülün varəsiyəm
O qara gözlərin avarəsiyəm.

Cənnət olındı pul sayaraq gəlir. Sədaqət aradan çıxır.

Cənnət. Al, düz yüz manatdır, 15 günə kimi qaytararsan.

Əli. Xatircəm ol, bibi. İndi bir arzum da var, əgər ona da əməl etsən, ömrüm boyu sənə duaçıyam.

Cənnət. Sənə üz verəndə astar da istəyirsən. Nə deyirsən?

Əli. Bibi, mən bilirdim ki, Sədaqət sənəin sözündən çıxmaz. Nə olar, onu mənə al, ölürləm ondan ötrü.

Cənnət. Sən kimdən ötrü ölməmişən? Çiçək kimi Şərafəti niyə boşadın?

Əli. Eh, o da arvad idi, qılçaları oxlov, özü də bir dəri, bir sümük idi.

Cənnət. Bəs gül kimi Güləndama nə deyirsən?

Əli. Onun harası güləndam idi? Pinti qızı aylarla hamama getmirdi. Paltarları mən yuyurdum.

Cənnət. Nə oldu, onların hamısı pis oldu, bircə sən yaxşı oldun? Sən arvad saxlayan yetim deyilsən.

Əli. Bibi, nə olar, mən pisəm, qoy arvadlar mənə saxlasınlar. İncimə, bibi, igid oğul dayısına oxşayar, amma mən bibimə oxşamısam, nə sən gəlin saxlayansan, nə də mən arvad.

Cənnət. Yava-yava danışma, avara!

Əli.

Avarayam, avara,
Vurulmuşam o yara.

Oynaya-oynaya gedir.

Cənnət. Ay-hay... trillili, görün çatlasın, ay qardaş, oğul əkdin yerdə!

İşıq sönmür.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Cənnət evi solıqçoyu salır. Sədaqət gəlir.

Sədaqət. Cənnət xala, bazara gedirəm, nə lazımdır, de alım.

Cənnət. Heç bir şey lazım deyil. Lap vaxtında gəlmisən. Tez ol qolunu çırmala, mənə kömək elə.

Sədaqət (*təəccüblə*). Cənnət xala, xeyir ola?

Cənnət. Bundan sonra hər şey xeyirə doğrudur, inşallah! Sədaqət sənə bir söz deyəcəyəm, bax, nə dil bilsin, nə dodaq!

Sədaqət. Cənnət xala, bilirsən ki, mənim ağzım bütövdür.

Cənnət. Elə yaxşıdır. Qurani-şərifdə deyilir ki, sirr saxlayan Allahın dostudur. (*Yavaşdan*.) Ayaz evlənir.

Sədaqət. Necə, Ayaz evlənir? Kimi alır?

Cənnət. Əsli-nəcəbətli bir qızı. Qız, nə qız! Cerli-cehizli, abırlı-həyalı, lap mənim çoxdan arzu elədiyim, özü də övladı-peyğəmbər! Allahüməsəlli ələ Məhəmmədən və ali Məhəmmədə!

Sədaqət. Cənnət xala, Ayaz Sevdadan ayrılıb?

Cənnət. Ey Sevdə, Sevdə! Onu ayırmağa nə var ki?

Sədaqət. Bəs Valeh, Ayazsız darıxmayacaq?

Cənnət. Darıxmaz. Gözdən uzaq, könüldən iraq. Valehə görə mən evimi dağıtmayacağam ki.

Qapının zəngi çalınır. Sədaqət qapını açır. İlqar olındı iki yekə çamadan tövsüyo-tövsüyo gəlir.

İlqar. Cənnət xala, bunları hara qoyum? Gəlinin xırda şeyləridir.

Cənnət (*sevincək o biri otağı göstərir*). Qoy ora, qadan alım. Ay qız, Sədaqət, kömək elə.

İlqar. Vay itin qızı, bilmirdim bunlara nə doldurub. Lap qollarım qırıldı.

Cənnət. Bıy, östəğfirullah de, İlqar, atası seyiddir. Yaxşı şeyləri budur, yoxsa yenə var?

İlqar. Yox, canım, hələ bu harasıdır. Bu onun xırda-mırda şeyləridir. Onun cehizini on qurzovoy on beş günə daşıya, yenə də qurtarmaz.

Cənnət. Sən allah, doğru deyirsən?

İlqar. Zalım qızının əl işləri var ki, bəh, bəh... daha nə deyim! İki göz lazımdır ki, tamaşa eləsin. Bir nemətdir, düşüb olına.

Cənnət. Elə neməti gözüm üstə saxlaram.
İlqar (*oxuyur*).

Cənnət xala, sevin son,
Süd gölünə düşmüşən.
Gəlinin var dövləti,
Bol cehizi, sərvəti,
Nəcəbəti, həm adı,
Özü imam övladı.
Çırtma vurub çal-çağır,
Bacandan quyruq yağır,
Daram-daram, dam-daram
Daş-düş, daş-düş, ey...

İlqar Cənnətin əlindən tutub oynayır.

Cənnət. Vay, vay, Allah səni sevindirsin, İlqar. Bax, mən deyəndə ki, adama var-dövlət lazımdır, sənin anan Müləyim mənə danlayır. Bala, pulluya "bəli" deyirlər, pulsuza "dəli". (*Oxuyur*.)

Əziziyəm gül ələr,
Gül barmaqlar, gül əllər.
Dəryaca ağlın olsa,
Pulsuz olsan, gülərlər.

İlqar. Cənnət xala, belə də deyirlər:

"Əbləh odur bu dünyada qəm yeyə,
Tanrı bilir, kim qazana, kim yeyə".

Əgər pulda vəfa olsaydı, əldən-ələ düşməzdi. Nə isə, səni ürəkdən təbrik edirəm. Oğullu-uşaqlı olsunlar. Arzum budur ki, can deyib, can eşidəsiniz. Cənnət xala, bunu yola ver ha!.. Bunu da qaçırsan, onda lap biabırçılıq olar.

Cənnət. İlqar, məgər mən oğluma düşməyəm? Sevda mənim başıma gətirəni bilsən, bunu deməzsən. Yaxşı, bəs gəlin nə vaxt gələcək?

İlqar. Tələmə, tələsən təndirə düşər.

Cənnət. Bıy... Allah eləməsin. Təndirdən yenəcə çıxmışam ki...

İlqar. Sən arxayın ol. Mən tezliklə qızı özüm sənə təhvil verəcəyəm.

Cənnət. İlqar, sən ağıllı oğlansan, necə məsləhət bilirsən, istə-yirəm istixarə elətdirəm. Elə bu cümə axşamı Məhəmməd ağanı çağırıdırım, xəlvəti qızın köbinini kəsdirim, hə?

İlqar. Cənnət xala, fikrin yaxşıdır. Burası var ki, Ayaz hələ Sevdadan ayrılmayıb. Əgər xəlvəti köbin kəsdirsən, sonra duyub düşüb Ayazı "Kirpi"yə də vururlar.

Cənnət. Bıy, başıma xeyir. Yəni o, "Kirpi" köbin işinə də qarışır? İlqar. Bəs necə? O elə belə şeylərin qənimidir də.

Cənnət. Pərvərdigara, şükür cəlalına, nə yaxşı keçmişdə kirpi-mirpi yox idi. Onda dördarvadlılar neyləyərdilər?

İlqar. Ay Cənnət xala, məgər dördarvadlılıq yaxşı şeydir?

Cənnət. Həlbət canına fəda olduğum bir şey bilirmiş ki, halal buyurub də...

İlqar. İndi ki, o canına fəda olduğun dördarvadlılığı halal buyurub, bəs özü niyə subaydır?

Cənnət. Əstəğfürullah, əstəğfürullah. Bax, küfr danışma. Yoxsa səndən inciçərəm, ha!..

İlqar. Tövbə, tövbə, Cənnət xala. Yaxşı, sən əldə-ayaqda ol, mən də gedim qızı gətirim.

Cənnət. Hə, deyirəm yadımda nə var axı... Elə qız-qız deyir-sən. Nə Ayaz, nə də sən onun adını mənə demədiniz axı.

İlqar. Adı Afətdir, Afət! Qız deyil, qiyamətdir, qiyamət.

Cənnət. Bu onun əsil adıdır, yoxsa qondarma?

İlqar. Lap əsil adıdır. Qondarma ad olar?

Cənnət. Niyə olmur. Odur ey, qonşumuz Sərdarın oğlunun adı Firidundur, Fedya deyirlər, qızının adı Firəngizdir, Fira çağırırlar. Val-lah, bunları eşidəndə lap adamın əti tökülür. Demək, qızın adı nə oldu?

İlqar. Ay Cənnət xala, yüz iyirmi dörd min peyğəmbərin adını süd əzbər bilirsən, amma bir nəfər peyğəmbər balasının adını yadında saxlaya bilmirsən? Adı Afətdir, Afət.

Cənnət. Neyləyim, Sevda məndə huş-baş qoyub ki...

İlqar. Onu da deyim ki, Cənnət xala, onların daçaları var. Yaxşı sən ora aparacaqlar.

Cənnət. O nədir, İlqar?

İlqar. Ora yaylaqdır, gözəl yerdir.

Cənnət. Ax, nə olaydı! Sevdanın əlindən ürəyim lap üzülüb. Mağıl o dayçada dincələrdim.

İlqar. Eybi yoxdur. Sevda səni xəstələndirdi, Afət sağaldar. Hə?!

Cənnət. İlqar, dayan, qadan alım! And olsun Məşədi Kazımın ruhuna mən səni Ayazdan ayırmayıram. Odur ki, sənə vəsiyyəti edirəm, Allah eləməmiş (*o, barmaqlarını qulağına aparıb*) kişi-kişilər olsun, əgər mən ölsəm, mənə qəbiristanda basdırmayın.

İlqar. Allah eləməsin, ay Cənnət xala, sən öləsən!

Cənnət. Ölüm haqdır, bu gün burdayıq, sabah orda, sən mənə vəsiyyətimə əməl elə, amandı, məbada mənə qəbiristanda basdırarsan.

İlqar. Cənnət xala! Bəs adam öləndə onu harda basdırırlar?

Cənnət. Qəbiristanda, amma mənə öz darvazamın ağzında basdırın.

İlqar. Darvazanın ağzında? Elə niyə Cənnət xala?

Cənnət. Bu təzə gəlini güdmək istəyirəm, birdən evin şeylərini atası evinə daşıyar.

İlqar. Ay Cənnət xala, bu gəlin elə şey eləməz. Bu övladı-
peyğəmbərdir.

Cənnət. Ay pir olmuş, sən nə danışırısan? Bu dünya malı elə şeydir ki, peyğəmbər nədi, imamı da yoldan çıxardar.

İlqar. Cənnət xala! Mən istəmirəm ki, sən öləsən. Sağ-salamat ol, gözlərin də ev-çiyinin üstündə olsun. Cənnət xala, sən onu tez ev dəftərinə yazdır ki, gəlib cərimə eləməsinlər.

Cənnət. Lap doğru deyirsən. Onu sən yazdırarsan. Onsuz da mənimki cərimədən gəlib.

İlqar.

Darayılar telini,
Bağlayılar belini.
Cənnət xala, hazırlaş
Götürürəm gəlini.

Sağ ol mən getdim.

İlqar gedir. Cənnət çamadanlara tamahkarcasına baxır.
Qaldırmaq istəyir, gücü çatmır. Sodaqot gəlir.

Cənnət. İlqar demişkən, çamadanlar nə yaman ağırdır. Yəqin ki, bunların içindəkilər qiymətli şeylərdir.

Sədaqət. Allah eləsin, özü də çamadanları kimi ağır, içindəki şeylər kimi qiymətli olsun.

Cənnət. Olar-olar, amma nə arzuma yetişdim! Bax, belə gəlinin əslinə də qurban, nəslinə də. (*Cənnət sadılığından zümrümə ilə oxuyur, ərinin şəklinə baxıb deyir.*) Niyə ölmüsen, ay rəhmətlik, ay Məşədi Kazım, vay Məşədi Kazım, dursana.

Bağçamızda bar olsun,
Heyva olsun, nar olsun,
Bu cehizli gəlinim,
Qoy həmişə var olsun.

Cənnət taqotdan düşüb hor iki çamadanı qucaqlayır.

İKİNCİ PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Cənnət sübh namazını qılır, radioda idman musiqisi verilir.
Afət oynadığı pijama, gözündə cənək, stilyağa görkəmində
səhər idmanı ilə məşğuldur.

Afət. Bir! İki! Üç! Dörd!

Cənnət (*namaz üstə*). Allahu əkbər...

Afət. Bir! İki! Üç! Dörd! (*Əyilib qalxır.*)

Cənnət (*ucadan*). Lailəhə illəllah.

Afət. Bir! İki! Sol! Sol!

Cənnət. ...Əntəmətə ələhküm qeyril məğzubi, əleyhum vələz-zalın. (*Cəld namazın üstündən qalxır.*) Səni görüm, səni görüm, elə əyləşən, heç qalxa bilməyəsən. Ay kafir, bu Allah hüzurunda da mənə rahatlıq vermirsən.

Afət. Ay arvad ey, mənim sənə nə məşatım var?

Cənnət. Bəs bu məşad deyil ki, səhər-səhər evdə cıdırı çıx-mısan?

Afət. Bədəni tərbiyəsi, cansağlığının birinci şortlarından. Sən əyləşən qalxanda yaxşıdır, mən əyləşən qalxanda pis? Vət tebe raz!

Cənnət. Vətənbəz atandır! Sən qabaqca özünü tərbiyələndir, sonra bədənin.

Afət. Ey, ey, həddini aşma ha! Mən sənə Sevdə deyiləm.

Cənnət (*əllərini göyə qaldırır*). Ey pərvərdigara, görürsən də... (*Afət güzgü qabağında özünə bəzək verir. Cənnət nəyi isə axtarır.*)

Yedin noğul qayınana,
Doğdun oğul qayınana.
Oğlunu ələndən aldım,
Çatda, boğul qayınana.

Cənnət. Ay səni partlamaya düşsən.
A fət ("Sevil"dən Edilənin rolunu məşq edir).

"Mən elə bir dilbərəm
Aşiqim dəstə-dəstə,
İstəsəm ömr eylərəm,
Hamı deyər göz üstə".

Balaş, qol çək. Qol çək, vəssalam!

Cənnət. Budur ey... Yenə başladı ulamağa. Ay Balaş! da əkən tünbətün olsun, səni də.

A fət (*oxumağına davam edir*). Balaş, əzizim, qol çək... Balaş, qol çək, vəssalam...

Cənnət. Balam, bu Balaş nə qədər qol çəkir, bəyəm? Başbeynim getdi... Yaxşı, indi ki, belə oldu, al gəldi, nəcins!

Cənnət gedib həvəngdəstəni götürür. İstiot döyür və asqırır.

A fət. Ay arvad, bu qədər asqırmaq olar? Bu nə taq-tuxdur? Görmürsən məşq eləyirəm?

Cənnət. Cəhənnəmə, gora məşq eləyirsən. Mən evimdə istiot döyməyəcəyəm ki, nə var, nə var sən Balaşa qol çəkdirəcəksən. Bura dəftərxanadır?

A fət. Yaxşı, uzunçuluq eləmə. Mən gedirəm univərmağa, oradan partnixağa, sonra da manikürə. Oradan da futbola gedəcəyəm. İndi bu ev, bu da sən. Öz-özünə nə qədər istəyirsən, deyin.

Cənnət. Ay sənin görüm axır gedişin olsun!

A fət (*geri qayıdır*). Nə dedin, ay arvad?! Bir yandan əllərini göyə qaldırıb Allahı çağırırsan, bir yandan da yeri axtırırsan.

Cənnət. Ev-şik ələk-vələk olub. Əlimlə qoyduğum şeyi yerində tapa bilərəm ki... Hanı mənim təsbehim?

A fət. Tisbax hə... O qara busiləri deyirsən? Onu mən götürmüşdüm, məstanla oynayırdım.

Cənnət. Qələt eləmişən, başını daşdan-daşa döymüşən! Allahın türbətini siçan tutan mürdar pişiyə oyunaq eləmişən?

A fət. Di bəsdir, çürükçülük elədin. Tisbağanı yemədilər, içmədilər. Ala... (*Təsbehi ona verir, sonra dönüb təqvimə baxır.*) Vay, vay, arvad o qədər deyindin ki, az qalıb mamamın mamasından olan günü də yadımdan çıxsın.

Cənnət (*astadan*). Ay onu mamasından sağ olmayaydı!

A fət (*İlqara zəng edir*). İlqar, mənəm. Bu gün mamamın mamasından olan günüdür. Tez ol, iki dənə yekə yeşik al gətir. Mamama pasılka göndərmək lazımdır. Yoxsa biabır ollam.

Cənnət. Yenə də pasılka!.. Bəs o gün göndərmədin?

A fət. Göndərmişəm. Əlimin içindən gəlib, içinin içindən gəlib, içində bir noxud var, noxudun içindən gəlib. O gün papamın adqoydusu idi, indi isə mamamın mamasından olan günüdür. Bir də sənə nə var ey?!

Cənnət. Necə yəni sənə nə var, bəs o pasılkalara verilən pullar kimindir?

A fət. Belə qadasın aldığım Ayazuşkamın...

Cənnət. Ayazuşka? Cənnət ölmüşdü, Ayaz sənin hardan oldu? Dədən əkib, nədən doğub? O mənim oğlumdur, mənim!

A fət. Xeyr, daha ondan əlini çək, o mənimdir, mənim.

Cənnət. Ay Allah, mənim nə görəcəkli günüm varmış...

A fət. Bax, daha sənə heç sözüüm yoxdur. Bir yandan namaz qılıb, oruc tutursan, bir yandan da gözümün içinə yalan danışırısan. Yaxşı, nə deyəcəkdin. Lap başımı itirmişəm. Hə, mənə bax, şeydi, zaddı...

Cənnət (*hirsli*). Ay qız ey, mən sənə nə şeyəm, nə də zadam. Mərifətin dədən evində qalsın.

A fət. Yaxşı, bəsdir uzunçuluq elədin! Üzüyünün qaşı düşmədi ki... Cənnətsən, cəhənnəmsən, nəsen...

Cənnət. Tfu sənə, nəcins!

A fət. Çox sağ ol, ürəyin soyudu? İndi mənə qulaq as. Mən gələne kimi buraları yığışdırarsan. Bu cındır-mındırlarını da götür buradan rədd elə! Bu nədir, bu nədir? Fu... Özü də mənim yanımda adam olanda buralarda görünmə. Papirosunu da get kuxnuda fısqırt. Eşitdin?

Cənnət (*kinaya ilə*). Eşitdim, xanım, eşitdim. Daha nə buyurursan?

A fət. Ay arvad ey, mənə dolama ha! Yoxsa səni elə dolaram ki, yumağını fələk də aç bilməz. Ağlın Sevdəyə getməsin. Bildin?

Cənnət. Bildim. Səndən nə desən çıxar (*əlini dizinə vurur*). Ey gözə görünməyən, görürsən də!..

A fət. Bu ah-ufunu da saxla, dar gündə sənə lazım olar.

Cənnət. Bundan da dar gün olacaq?

A fət. Hələ bu harasıdır. (*Afət fısqırıq çala-çala gedir.*)

Cənnət (*Afətin dalınca*). Ay səni əkib-döğən tünbətün olsun. Ay Allah, bu nə işdi düşdüm. İndi mən dördimi kimə deyim? Başıma haranın daşını salım? Ax, ax...

Sədaqət. Salam, Cənnət xala. Xeyir ola?

Cənnət. Daha bunun harası xeyirdir? Sədaqət, bir oda düşmüşəm, soruşma. (*Dizinə vurur.*)

Sədaqət. Cənnət xala, nə olub, axı?

Cənnət. Nə olacaq, ölmüşəm, ağlayanım yoxdur. O it küçüyü bir əfi ilanı getirib salıb mənim canıma, özü də bilmirəm hansı cəhənnəmə itilib. Nə günüm var, nə güzəranım. Ax, ax...

Sədaqət. Cənnət xala, nə tez belə oldu? Sən ki onu tərəfləyirdin. Əsli-nəcəbətliidir, deyirdin?

Cənnət. Ay bunun əslinə də lənət, nəslinə də! Mən nə bilim axı... Ayaz, İlqar bunu o qədər tərəflədilər ki, saqqızımı oğurladılar. Sədaqət, yaman yerdə axşamlamışam.

Sədaqət. Bəs özü hara gedib?

Cənnət. Onbarmağa, anasına kəfən almağa. Həftə səkkiz, mən doqquz hey pasılka dalınca gedir. Gah deyir atamın adqoydusudur, gah da deyir anamın anadan olan günüdür. Ay bunun anasının adı qalsın elə. Sədaqət, ev-eşiyim dağıldı. Mən bu dərdi qəbrə apara bilmərəm...

Sədaqət. Bəs indi fikrin nədir?

Cənnət. Nə olacaq, qalmışam əl-amanda, heç bilmirəm nə eləyim. Bircə bunun əlindən yaxamı qurtarım. Bir yeyib, min Allah yoluna verərəm.

Sədaqət. Cənnət xala, bir yandan Sevdanın məsələsi, bir yandan bu, yenə biabırçılıq olacaq də...

Cənnət. Daha keçib. Sən yubanma, nə qədər gec deyil, tez onun andırını götür, at mətbəxə, mən qapını bağlayıb onu evə buraxmayacağam.

Sədaqət. Cənnət xala, doğrusu, mənciyəz ondan qorxuram. Bilsə, mənim dərimə saman təpər.

Cənnət. Qələt eləyər, nəkaradır. Onun dədəsindən ev qalıb? Tez ol...

Sədaqət. Cənnət xala, hərçəndi deyirsən, axı...

Cənnət. Axısı-maxısı yoxdur. Sənə nə deyirəm, ona qulaq as!

Sədaqət (*qorxa-qorxa çamadanları mətbəxə aparır*). Bax, Cənnət xala, mənim bundan xəbərim yoxdur ha!

Cənnət. Xəbərin olanda nə olacaq. Gəmidə oturub gəmiçi ilə dava edəcək? Allah vurmuşdu onu!

Sədaqət. Cənnət xala, Ayaz onunla ZAQS-a gedib?

Cənnət. Allah eləməsin, elə bircə onda baxtım işləyib. Xələti kəbin kəsdirmişəm. Bunu özü də bilmir. Bax, sən də ağzından qaçıрма ha!

Sədaqət. Yox, yox, Cənnət xala, mən onu ilk dəfə görəndə gözündən bildim ki, nə yuvanın quşudur.

Cənnət. Bircə bu belədən qurtarım, nəzir eləmişəm.

Afət əlində böyük sumka və bir neçə bağlama ilə gəlir.

O, qapını bağlı görüb təəccüblənir.

Afət. Bıy, bu qapı niyə bağlıdır? Ay arvad, daha başqa hoqqan yox idi?

Cənnət. Öz qapımdır, bağlamışam.

Afət. Ay arvad, ey. İlanın başı ağrıtanda özünü yolun ortasına verər. Nə qədər başın əzilməyib, dur qapını aç. (*Cənnət etinasız papiros çəkir.*) Lənət sənə, kor şeytan. Ay arvad, sənənlə deyiləm? Aç qapını deyirəm. (*Afət qapını hirs ilə itələyir.*) Yaxşı, sən açmırsan, mən açaram. (*O, mətbəxdən çapacağı götürüb qapını sındırmaq istəyir.*)

Sədaqət. Afət bacı, dayanın, qapını sındırmayın. Cənnət xala, qapı hayıfdir, sındıracaq.

Afət (*davam edir*). Bax, belə, belə...

Cənnət (*açarı Sədaqətə verir*). Al, Sədaqət, al. Heç eybi yoxdur. Ey mənim Allahım, görürsən də!...

Afət (*içəri girəndə çamadanları görmür*). Bıy, bəs mənim çamadanlarım hanı? (*Cənnət cavab vermir. Afət ucadan.*) Ay arvad, karsan, eşitmirsən? De görüm, çamadanları neyləmişən? Sədaqət, bilmirsən çamadanları bu hara qoyub?

Sədaqət. Vallah, nə deyim, Afət bacı. Çamadanlarınız harda olsa, buralarda olar...

Afət. Bax, axırıncı dəfə xoşaxoşluqla deyirəm: əl-ayağım dəyməmiş çamadanları gətir qoy yerinə. Tez ol, yoxsa... (*Pauza.*) Ay arvad, sənənlə deyiləm? Bu saat de görüm çamadanlarımı neyləmişən? Demirsən ki? İndi ki, belədir al gəldi. Bax, belə, belə...

Afət evin əşyalarını dağıdır, qaraqışqırıq salıb özünü daliliyyə

qoyur və özündən gedir. Sədaqət onu divana uzadır.

Sədaqət. Afət, Afət, bıy, Cənnət xala, bu ölür ki...
Cənnət. Hanı məndə o bəxt?! Dünən ölsəydi, sabah üçün verərdim.

A fət (*su içir*). Ox, ox, ox, aman, aman ürəyim! (*Təqətsiz halda durur, milis şöbəsinə zəng edir.*) Milis naçalnikini olarmı? Yoldaş Alxazov, sizi narahat edən Böyük Bulvar küçəsi, 75 nömrəli binada yaşayan Afət Seyidbəylidir. Bilirsinizmi, mənim evimi aparmışlar... Nə vaxt? Təxminən gündüz saat ikidə, bəli... Evdə kim vardı? Qayınamandan başqa heç kəs yox idi... Necə, it göndərsiniz? Gəndərin, gözləyirəm. (*Dəstəyi asır.*)

Cənnət. Mənim evimə it gətirib bu əziz gündə məni iylətdirmək istəyirsən, nəcins?!

A fət. İt də gətirərəm, pişik də. Sənə kim ixtiyar verib mənim çamadanlarımı götürüb gizlədəsən?

Sədaqət (*astadan*). Cənnət xala, çamadanları mən götürmüşəm, it gələn kimi məni iyləyəcəkdir. Bu nə iş idi ki, mən düşdüm. Vay, vay... (*Ağlayır.*)

Cənnət. Yaxşı, vayıldama, get onun andırlarını gətir, dürtsün gözüne. Qurban olsun o itə.

- Sədaqət gedib çamadanları gətirir.

Sədaqət. Afət bacı, budur çamadanlarınız, siz allah zəng edin, it gətirməsinlər. Yoxsa qonşuların içində biabır olarıq.

Afət dəstəyi götürüb milis şöbəsinə zəng edir.

A fət. Yoldaş Alxazov, sizi narahat edən Seyidbəylidir. Bəli, o evi oğurlanan. Xahiş edirəm daha iti narahat etməyin, şeylərim tapıldı. Bəli. Oğru kim idi? Ev oğrusudur, öz qayınamamdır, əli yamanca əyridir. (*Dəstəyi asır.*)

Cənnət (*hirsli*). Mənim əlim əyridir? Yaxşı, həyasız!

A fət. Hə, sən çamadanlarımı gizlətməklə məni də Sevda kimi qaçıрмаq istəyirsən? Ay-hay, Afət deyil, kölgəsidir. Mən sənə özünü bu evdən qaçırdacağam. Qoy bir Ayaz gəlsin.

Cənnət (*dirsəyini göstərir*). Budur ey, ala bax. Ev mənimdir, Ayaz haranın tulasıdır?

A fət. Ev hökumətidir. Gedərik suda. Üç otaqdır, ikisi Sevda-nındır, biri də Ayazla mənim. Sənə də yerin odur ey, kuxna, oturarsan orada, tarakanlarla qeybət edərsən.

Cənnət. O sənə xam xəyalındır. Mənə Cənnət deyərlər! Bu evi binasından dağıdaram!..

A fət. Yox a, Cənnət bu imiş! Əgər o dünyadakı cənnət də belə isə, vay ora düşənlərin halına. Mənciyəz diri-diri cəhənnəmə düşərəm, bu cənnətin qapısına ayaq basmaram.

Cənnət. Ay dördgöz ləçər!..

Sədaqət. Afət bacı, bir az yavaş, qonşuların qulağı burdadır.

A fət. İstər lap burunları burda olsun. Onsuz da qonşular bunun əlindən tənə-zara gəliblər.

Cənnət. Dənəm – suyam, nəyəm – buyam. Mən pisəm, niyə pis adamlar üz-üzə durmusan? İtil hardan gəlmişən ora.

A fət. Hə... Qaraca qızın dərdi varmış, sən məni də Sevda kimi qaçırtmaq istəyirsən?! O sənə xam xəyalındır. Mən qaçan yox, qaçırdanam. Mənə anam deyib, qayınanana zalım ol, mənim gözüm-camım ol.

Cənnət. Elə ananın belə nəcins qızı olar da.

A fət. Daha neyləyim, gəlin ocağa çəkər. Sənə oxşamışam da. (*Telefon zəng edir. Afət dəstəyi götürür.*) Allo, ax, Məricəka, sənə? Necə, elə bildin qayınamamdır? Allah cəlməsin, ay qız, mənim səsim ona oxşasın! Yaman da sözdür! Ələ alırsan əli yandırır, yerə qoyursan yeri.

Cənnət (*Sədaqətə*). Eşidirsən? Telefonla da mənim qeybətimi eləyir.

Sədaqət. Cənnət xala, sən ona fikir vermə, o bu saat qan-qan deyir.

Cənnət (*hirsli*). Ay bunu doğanın ciyəri yansı!

A fət (*Cənnətə*). Sənə ciyərin yansı! Yox, Məricəka sənə deyiləm, qayınamam deyiləm. Necə? Ondan qorxan kimdir? Çox eləyər, onu da salaram Tofiq müəllimin gününə. Yadındadır, onu necə boğazladım? Bir həftə udquna bilmədi.

Sədaqət (*xəlvətcə*). Eşitdin, Cənnət xala? Bir qız ki, öz müəlliminə boğazlaya, gör indi o nə yuvanın quşudur!

Cənnət. Ay onu bura azdıranın canı yansı!

A fət. Ay arvad, bəsdir də, dilotu yemisen? (*Afət yenidən zəng edir.*) Kima, sənə? Mənəm, Afətdir, bu vıxodnoy Maya, Taya, Emma, Elza, Fira, Fedya, Zahid, Vahid, Tofiq, Edik – hamısı bizə yığısacaqlar, sən də Fuvka ilə gələrsən, mənim anadan olan günüm-dür.

Cənnət. Odur ey, qoyma, yenə anadan oldu. Sədaqət, adam ayda neçə dəfə doğular? Ay bunun anasının qarnına şiş batsın.

Sədaqət. Cənnət xala, ana onun, o da ananın, qoy nə qədər olur olsun, səndən nə gedir.

Cənnət. Necə yəni nə gedir? Yenə də at ilxısı, köpək sürüsü – aləmi tökəcək buraya, ev-çşik alt-üst olacaq.

Afət güzgüyə baxıb, özünə sığal verə-verə oxuyur.

Sədaqət. Afət bacı, mən gedirəm. Ancaq, siz allah, dalaşmayın.

Afət. Mənə yox, buna də, buna. Bu, Sevda kimi xanım-xatın bir gəlinlə yola getməyib, səkkiz qulluqçu bunun əlindən Mərazəyəcənə pay-piyada qaçıb. Bir adam ki, evin azuqəsini sandığa qoyub qıfıllaya, daha bundan nə gözləyəsən?! Ya gerek bu pis xasiyyətlərini buna tərgidəm, ya da buradan mənim meyidim çıxacaqdır.

Cənnət (*burunaltı*). İnşallah, bircə o günü görəydim!

Afət. Bax, eşidirsən, Sədaqət?

Sədaqət. Nə deyim, Afət bacı, özünü bilərsiniz.

Sədaqət gedir. Afət piano çalib oxuyur.

Afət

Aman-aman əlindən,
Fitnəsindən, felindən,
Görüm, ay pis qayınana,
İlan vursun dilindən.

Cənnət. Belə əzizlərinin dilindən ilan vursun! Mənə bayatı qoşubsan? Yaxşı, nəcins!

Afət. Ay arvad, soğan yeməmişən için niyə göynüyür. Məgər sən pis qayınanasan?

Cənnət. Ay dördgöz ləçər! Mən öz fitimi bilirəm. Mən yaxşı bilirəm ki, sən kimin bostanına daş atırsan!..

Afət. Ay arvad, ölməyəcəksən? Dilini bir az şirin eləsənə.

Cənnət. Xeyr, hələ küp üstündə çox küpçələr sınacaq.

Afət. Sən çox harınlıq eləmişən. Sənə yerini göstərən olmayıb. Sən istəyirsən ki, gəlin sənəin süpürgən olsun, harda qoydun orda dursun. Məni süpürgə eləyən qayınananı mən xəkəndaz eləyəyəm!

Cənnət. Ay Məşədi Kazım, vay Məşədi Kazım, oğul ökən yerdə tünbətün olaydın...

Afət. Elə o yazıq Məşədi Kazımı da sən çərlədid öldürmüşən. Ay yazıq kişi, mən bilirəm sən bunun əlindən nələr çəkmişən.

Cənnət. Ay qız ey, özünü yığışdır ha! Dirilər əlindən çıxıb, indi də ölüyə əl atırsan? Məşədi Kazım sənə Yaşa-Maşa deyil ha!..

Afət. Di yaxşı, Məşədi Kazımını yemədilər ki...

Cənnət. Ey gözə görünməyən Allah, görürsən də...

Afət. Di yaxşı, ətimizi tökmə. Allah gəlinlə qayınananın işinə baxmır. Sən Allahı dəng eləməkdənsə, suda ərizə versən yaxşıdır.

Cənnət. Allahın adını çəkmə, kafir, o sənə oyuncaq deyil. (*Cənnət hirsə həvəngdəstəni qaldırır Afətə hücum edir. Afət idman qılını cımtı götürüb Cənnətin üstünə cumur.*)

Cənnət. Ay aman, ay aman, kömək edin. Qoymayın.

Qaçır. Afət onun dalınca gülür.

Afət. Bax, qəddar, zalım qayınananın cəzası budur. Hələ mən sənə əlləzinəni əzbərdən oxudacağam.

PƏRDƏ

İşiq sönür.

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Afət güzgü qabağında saçları dağımıq, başında güldən çələng, Ofeliyanın dəli olduğu səhnəni məşq edir.

Afət.

"Sizə bəlli, mənim dostum,
Şanlı, igid bir ər idi.
Ölkəmizdə qorxu bilməz,
Mübariz bir əsgər idi..."

Cənnət əlində qazan gəlir. O, Afəti görəndə kimi qorxudan qazan əlindən düşür.

Cənnət. Sədaqət, ay qız, Sədaqət, tez ol, buraya gəl, gör bu nə pəstəha çıxardır!

Sədaqət gəlib təəcüblə Afətə baxır.

Afət.

“Uzaq, uzaq, bizdən uzaq
Bir adada o ölmüşdür.
Üzərində məzar daşı,
Torpaqlara gömülmüşdür”.

Sədaqət. Afət, nə oxuyursan?

Afət. Nə oxuyuram, dinləyin. Görün nə gözəl mahnıdır.

“Sarıdılar ağ kəfənə,
Qazıdılar bir qara yer,
Tabutunu göz yaşı ilə
Bu məzara endirdilər”.

Cənnət. Sədaqət, bu nə sarsaqalayır? Kəfənə kimi bürüyüblər?

Sədaqət. Afət bacı, sənə nə olub?

Afət. Heç bir şey. Bilirsinizmi, bayquş əvvəllər bir qız idi.
Sonralar dönüb bayquş olub.

Afət Cənnətə doğru gedir. Cənnət qaçır.

Sədaqət. Bunu doğru deyir.

Cənnət. Nəyi doğru deyir, ay qız? Görmürsən o sarsaqalayıb,
altı-beş vurur.

Sədaqət. Cənnət xala, bircə qulaq as...

Afət. “Bunların hamısı keçib, yalnız səbir elə. Ancaq onun soyuq
torpağa qoyulduğunu düşündükcə, mənim ağlamağım gəlir...”

Cənnət (*kənara*). Ay səni ağlar qalasan!

Sədaqət. Cənnət xala, bircə ora bax.

Cənnət. Nəyə baxım, ay qız, görmürsən, o ağılı itirib, hətərən-
pətərən danışır?!

Afət. “Bunların hamısını qardaşım biləcək”.

Cənnət. Bax, bax, məni qardaşı ilə hədələyir. Dəli ikən də
məndən əl çəkmir.

Sədaqət. Cənnət xala, vallah o, dəli deyil.

Cənnət. Görmürsən, ağıllı-başlı dəlidir. Onu mənim ahım
tutubdur.

Afət. “Tez mənim karetamı verin, gecəniz xeyrə qalsın. Ha-
ha-ha...”

Afət gülə-gülə öz otağına keçir.

Cənnət. Bəh, bəh, bəh... Əzəldən var idi hüsn-camalı, indi olub
dəli Bayramalı. Sədaqət, tez ol, dəlixanaya zəng elə, gəlib bunu apar-
sınlar, yoxsa xata çıxardar.

Sədaqət. Cənnət xala, vallah o, dəli deyil.

Cənnət. Allaha and içmə, dəlinin buynuzu olmaz ki... Dəlidir,
özü də zırramasından.

Sədaqət. Cənnət xala, indi bildim ki, mən bu sözləri haradan
eşitmişəm. “Hamlet” adlı bir teatr var, orada bir qız dəli olur. Bu
onun oyununu çıxardır?

Cənnət. Qələt eləyir! Bura dəlixanadır?

Sədaqət. Cənnət xala, onun ki sənə zərəri yoxdur.

Cənnət. Necə yəni zərəri yoxdur. O buraya gələndən qülhü-
vallahım, bismillahım da yadımdan çıxıb. Min cür hoqqabazlıq elə-
diyi bəs deyil, indi də özünü vurub dəliliyə.

Sədaqət. Amma zalım qızı, qiyamət artıska olacaq.

Cənnət. Gözüm aydın olsun...

Afət otaqdan çıxır.

Afət. Ay arvad, nə üçün mane olursan? Niyə qoymursan məş-
qimi eləyim? Özün namaz üstündə olanda bir hənirti gələn kimi
“Allahu-əkbər” deyib özündən çıxırsan.

Cənnət. Sən Allahın namazını hoqqabazlığa tay edirsən? Kafir!

Afət. Ax, varçuşka.

Cənnət. Çoşqa sənsən, ağzını dağıtma ha!..

Afət. Ay arvad, çoxsa nədir? Varçuşka deyirəm, yəni çox danı-
şan, zəvzək, deyingən...

Cənnət. Ya Əli, səni çağırıram...

Afət. Bura bax ey, çox da o Əliyə güvənmə ha! Allahdan istə-
yirəm o mənə əl qaldırsın, gör Alxazova zəng edib onu dama bas-
dırıram, ya yox.

Cənnət. Necə? Həzrət Əlini dama basdırırsan, şümür qızı,
şümür!..

Afət. Ay arvad, Həzrət Əli nədir?! Mən o qardaşın oğlu Əlini
deyirəm. Sənsən dəqiqəbaşı Allahı, imamı döng eləyən. Yazıq kişi
səni yaratdığına peşman olub.

Cənnət. Ay mürtəd qızı, məgər Allah kişidir. Heç nə danışdığını qanırsan?

A fət. Bıy, kişi deyil, bəs nədir. Bilmirəm, bəlkə sən yeni Allahı icad eləmişən. Bu lap möcüzədir ki... (*Piano çalib oxuyur.*)

Gəlin, gəlin tez bizə,
Bircə baxın möcüzə.
Cənnətin alqışları,
Duası, qarğışları.
İnsanlara can verir,
Həyat verir, qan verir.

Cənnət (*oğlunun dalınca gileylənir*). Ay it küçüyü, əlbət, gəlib bura çıxarsan!

A fət. O yazıq sənin əlindən güclə qurtarıb, hara gəlir?!

Cənnət (*Ayazın dilindən*). Ana, bu qız abırlı, həyalı, əslinəcəbətlidir. Ay bunun əslinə də lənət, nəslinə də!

A fət. Sən bu pis xasiyyətlərinlə hamının gözündən düşmüşsən, nə qədər gec deyil, bu xasiyyətlərini tərgit.

Afət gedir. Telefon zəng edir. Cənnət dəstəyi götürür.

Cənnət. Kimi istəyirsən? Ay Afəti əkən gorbəgər olsun! Burada Afət-mafət yoxdur. Bir də bura zəng eləmə.

Hirsiz dəstəyi asır. İlqar gəlir.

İlqar. Cənnət xala, nə olub belə, qanın qaradır?

Cənnət. Daha nə olacaq, qaradan artıq rəng olar?

İlqar. Nə qara, nə rəng?

Cənnət. Bir əfi ilanı gətirib salmışan mənim canıma, hələ bir soruşursan da?!

İlqar. Sən Afəti deyirsən?

Cənnət. Bəs kimi deyirəm... Təriflədiyin matah bu isə, çəkəy-din Cəfərabad bazarına.

İlqar. Yəni o səni incidir?

Cənnət. İncidir də sözdür, o mənim başıma od ələyir.

İlqar. A Cənnət xala, təqsir özündədir də. O qədər mənə tələsdirdin ki, tez ol, qız əldən çıxar, onu mənə yetir, seyiddir, imam övlədidir...

Cənnət. Ay onu görüm imam belindən vursun! Mən dedim gəlin görüm, demədim dilin görüm. Hələ gör mənə nə deyir?!

İlqar. Nə deyir?

Cənnət. Deyir otağın biri Ayaz ilə mənimdir, ikisi də Sevdanın, sənin də yerin odur ey, kuxnu...

İlqar. Cənnət xala, sən ona fikir vermə.

Cənnət. Necə fikir verməyim, dözə bilmirəm axı.

İlqar. Onda bir az səbir elə, qoy Ayaz gəlsin.

Cənnət. İş ki düşdü səbirə, üzünü çöndər qəbirə. Daha səbir kəsəmə dəşir, mənə bir əlac, İlqar.

İlqar. Bilirsən, Cənnət xala, bunun bircə çarəsi var.

Cənnət. De görüm, nədir?

A fət (*gəlir*). İlqar, gəlmisən, hazırlaş, gedək futbola.

İlqar. Xəbərin var ki, bu həftə dövlət imtahanıdır, hazırsanmı?

A fət. Dığ-dığdan, dedi-qodudan başım ayılır ki... Deyir piano çalma – səsi başıma düşür. Oxuma – matəmdir. İdmanla məşğul olma – namaz qıla bilmirəm. Belə vəziyyətdə rol hazırlamaq olar?

İlqar. Afət, birtəhər yola vermək lazımdır.

A fət. Nə vaxta kimi bunu yola verim. Bu, qapını mənim üzümə bağlayır, şeylərimi kuxnaya atır, atamı-anamı bir-birinə qatır, göz verib, işıq vermir. Ay yazıq Sevdə, indi bildim ki, o nə çəkirmiş... (*Ağlayır.*)

İlqar. Ağlama, Afət.

Cənnət. Ay səni görüm ağlar qalasan.

A fət. İlqar, eşitdin?

İlqar. Cənnət xala, bəsdir də...

Cənnət. Bəsti-məstidən keçib. Tez o küçüyə teleqram vur, gəlsin.

İlqar. Cənnət xala, Allah bilir, o haradadır.

A fət. Məni Ayazla qorxudur. İlqar, mən o "Tufan"dakı Kabani-xanı görəndə inanmırdım ki, elə qayınana olar. Bu lap Kabanixadan bətərdir ki...

Cənnət (*hirsli*). Qabandan bətər sənin əcdadındır. Axırda işi bu pilləyə mindirdin, nəcins! (*İlqara.*) Hələ sən də durub baxırsan? Niyə bunun ağzını yummursan?! Allah qalmadı, imam qalmadı, peyğəmbər qalmadı, axırda mənə də qaban elədi. Mənəm qaban? Mən? Mən?..

Cənnət Afətin üstünə atılıb onu saçlayır.

A fət. Burax, burax saçımı. Burax deyirəm, vay, vay, mama, mama! Burax saçımı, burax.

İlqar onları aralayır.

İlqar. Ay Cənnət xala, sən nə edirən? Burax qızın saçını. Ay arvad, ayıbdır...

A fət (*Cənnətin barmağını dişləyir*). Al, yaxşıdır?
Cənnət. Aman, aman, vay barmağım, vay.

İlqar onları ayırır. Cənnət taqotdən düşüb divana uzanır.
Afət saçları dağılmış halda o biri otağa keçir. İlqar Cənnətin alına kompres qoyur.

Cənnət. Vay, vay, barmağım vay...

İlqar. Cənnət xala, sən yekə arvadsan, heç bu biabırılığa dəyərmə?

Cənnət. Yaxşı, hey eybi yoxdur. Gör sənə başına nə oyun gətirəcəyəm.

A fət. Əgər mənə döydüyünə görə səni suda verib on beş sutka yatırmasam, atamın qızı deyiləm. Mənə atam, anam əl qaldırmayıb, sən mənə, mənə?.. (*Ağlayır.*)

Cənnət. Yaxşı eləyirəm. Mənə qaban deyirsən?

İlqar. Cənnət xala, vallah o sənə qaban demir, o teatrdakı arvadın adını deyirdi.

Bu zaman Müləyim gəlir. O, Cənnəti görüb tövccüblənir.

Müləyim. Bu nə görkəmdir, ay arvad, sünni mollası kimi başını niyə sarıqlamısan?

Cənnət. Uf, uf, ay barmağım, ay barmağım...

Müləyim. İlqar, buna nə olub belə?

İlqar. Heç, ana, boş şeydir.

Müləyim (*Afətə*). Qızım, bu niyə belə pörtüb?

A fət (*o biri otaqdan*). Müləyim xala, onun ürəyi zəifdir. Onu hamam tutubdur.

Cənnət. Yalansa, səni görüm meyidin hamamdan çıxsın.

Müləyim. Heç nə başa düşə bilmirəm. Ay arvad, bir de görüm, yenə nə olub axı?

Cənnət. Nə olacaq... Bircə gün otur burda, gör mən nə çəkirim! Ay bunu mənə calayanın canı yansın!

Müləyim. Əstəğfürullah de, ay arvad. Adam da öz oğluna qarşı gıyar?

A fət. Arvadın kəndəsi əvvəldən qarğışla yoğrulub.

Müləyim. Qızım, nə təhər olsa, bu sənənin nənin yerindədir. Bu hörmətsizlik nəyə gərəkdir?

A fət. Müləyim xala, bəs o nənəm yerində arvada layiqdir ki, mənə anamı, atamı bir-birinə qatsın, axırdə da mənə döysün? (*Ağlayır.*)

Cənnət. Yaxşı eləyirəm, səni dağlasam, ürəyim soyumaz.

A fət. Müləyim xala, mənə bağışla, mən daha dözə bilmirəm.

Afətə İlqar gedir.

Müləyim. Ay Cənnət, iman əzizdir, doğru deyir də... Niyə işi o yerə çatdırırsan ki, o da səni bihörmət eləsin?

Cənnət. Müləyim, abırım-həyəm getdi, evim-çiyim talan oldu. Ay tövbə, əgər Sevdada bu sifəti görmüşəmsə.

Müləyim. Hə. Yaxşı ki, başa düşmüşən. Mən sənə vaxtında nə qədər yalvardım, nə qədər dil tökdüm ki, Sevdanı incitmə, evini dağıtma. Özü yıxılan ağlamaz.

Cənnət. Axı mən haradan biləydim ki, bu belə od-alov imiş!..

İlqar (*gəlir*). Cənnət xala, deyir utan utanmazdan, qorx həyasızdan. Mən görürəm ki, bu işin axırı pis olacaq.

Cənnət. Elədir, İlqar. Bu vaxtda mən çəkəni kafir də çəkməsin. Bir gör nə hala düşmüşəm, Müləyim!

Müləyim. Görürəm, xortdanağın çıxıb. Axı sənə kim deyirdi ki, gül kimi gəlini evindən didərgin salasan, özün özünü oda atasan?

Cənnət. Müləyim, mən lap başımı itirmişəm. Amandır, mənə bir çarə.

Müləyim. Vallah, nə deyim, ay Cənnət. Necə deyərlər gəlinin dini yox, qayınananın imanı.

Cənnət. Onda bircə çarəm var ki, başımı götürüb bu evdən qaçım.

İlqar. Cənnət xala, fərz edək ki, sən başını götürüb bu evdən qaçdın. O bundan istifadə edib evinin şeylərini pasılka elədi atası evinə, bəs onda?..

Cənnət. O da doğrudur, İlqar. Onsuz da o mənim ev-əşiyimi talan edibdir. Bəs mən nə edim? İlqar, amanın günüdür, mənə bir çarə...

İlqar. Bax, Cənnət xala, ev bizim, sirr bizim. Əgər sən istəyirsən ki, ev-əşiyin dağılmasın, özün də evindən qaçaq düşməyəsən, tez bunu buradan rədd elə.

Cənnət. Nə təhər eləyim axı, qalmışam əlamanda.

İlqar. Mən onu abırlı-höyalı bir qız bilirdim. Bu qız deyil, qızdırmadır.

Cənnət. Hə, özü də qara qızdırmadır. Eşitdin ki, Mülayim?

İlqar. Cənnət xala, onu buradan rədd etmək mənim boynuma.

Cənnət. Ax, nə olaydı bircə o günü görəydim.

İlqar. Görərsən. Ancaq bunun şərtləri var.

Cənnət. Nə şərti?

İlqar. Lap asandır.

Mülayim. Ancaq, siz allah, elə eləyin ki, biabırçılıq olmasın.

İlqar. De görüm, şərtlərimə əməl edərsənmi?

Cənnət. Nə desən eləmə, təkini buradan rədd elə!

İlqar. Bax, mənim birinci şərtim budur: sən gəl Sevda ilə barış, onu qaytar evinə.

Cənnət. Bıy, məgər mən Sevda ilə dalaşmışam? Özü acıq eləyib gedib, vallah.

İlqar. İndi, hər nə. De görüm, buna razısanmı?

Cənnət. Razıyam, niyə razı deyiləm...

Mülayim. Bax, atan oldu rəhmətlik.

İlqar. İkinci şərtim budur: söz ver ki, bir də bu evdə dığ-dığ, qeybət olmayacaqdır.

Cənnət. Mülayim, bu nə deyir? Mən heç birdən-ikiyə qeybət eləmişəm, əstəğfərullah, əttövbə.

İlqar. Axırncı şərtim budur: bir də sən Sevda ilə Ayazın işinə qarışmayacaqsan.

Cənnət. Mən ki xeyirxahlığa danışmışam... neyləyək, daha danışmaram.

İlqar. Onda gəl səni maç eləyim. (Cənnəti öpür.)

Cənnət. İlqar, bilirəm ki, Sevda sənin sözündən çıxmaz. Get ona de, qoy gəlib ev-əşiyinə sahib olsun.

İlqar. Bələ mənim bu gözüm üstə, təkini məndən Sevdanı istə, bu saat uça-uça gedərəm. Cənnət xala, minnət olmasın, əgər o qaraqızdırma bir az da burada qalsa, onu bil ki, sənin başında odun yaracaq.

Cənnət. Elədir, İlqar, elədir.

İlqar. Cənnət xala, qəm eləmə, mən bu saat Sevdanın yanına gedib onun nisgilli qəlbini sevdindirəcəyəm.

Mülayim (sevincək). Sevda, Ayaz, Valch yenə də bir yerdə olacaqlar. Ax, nə arzuma yetişdim!

Cənnət. İlqar, Allah sənə kömək olsun. Ölüm ayağının altında.

İlqar. Ölmək nə üçün, ay arvad, yaşamaq lazımdır, yaşamaq. Gedək, ana.

Mülayimlə İlqar gedir. Cənnət namaza hazırlaşır.

Cənnət. İlqar ağıllı oğlandır. O bu işə bir əncam çəkəcək... (Pauza.) Xudaya, özün məni o kafərin əlindən qurtar, bir də o mürdənin üzünü görməyim.

Bayırdan səs eşidilir. Cənnət cold namaz üstündən durub otaqda gizlənir. Sədaqət gəlir.

Sədaqət. Cənnət xala, ay Cənnət xala!

Cənnət o biri otaqdan qorxmış halda çıxır.

Cənnət. Ay sənin canın yansın, qız...

Sədaqət. Niyə, ay Cənnət xala, mən sənə nə eləmişəm?

Cənnət. Səni demirəm, ay qız, o başıbatmış Afəti deyirəm.

Kafir qızı məni Allahın hüzurundan da qaçaq salıb.

Sədaqət. Cənnət xala, sənə şad xəbər gətirmişəm. (Qəzeti Cənnətə göstərir.) Bax, bu kimdir?

Cənnət qəzetə diqqətlə baxır.

Cənnət. Sifətdən mənə tanış gəlir. Bu kim ola?

Sədaqət. Kim olacaq, qadasın aldığım Sevda bacıdır. O, tibb elmləri namizədi adı alıbdir.

Cənnət. O nə olan şeydir, Sədaqət?

Sədaqət. O, həkimbaşı olubdur, böyüyübdür.

Cənnət. Ay ona canım qurban, qoy böyüsün. (Afət fit verə-verə gəlir.) Sədaqət, amandır, uzağa getmə.

Sədaqət. Qorxma, ay arvad, o, adamıyən deyil ki...

Cənnət. Ondan da bətərdir. Bircə əlini ürəyimin üstünə qoy...

Afət (*hirsli halda içəri girir*). Sədaqət, İlqar bura gəlsə, ona deyərsən ki, necə mənim şeylərimi bu xarabaya gətirib, eləcə də aparsın xalamgilə.

Sədaqət. Yaxşı, deyərəm.

Afət. O ki qaldı sən Cənnətə, qaragünlüyünü qablaşdır, hazırlaş cəhənnəmə. Əgər mən sənə cadu-piti eləməyini, fal-tas qurmağını, məndən gizli mənə kəbin kəsəməyini, bütün pis əməllərini lazım yeri bildirib sənə dolaşdırmasam, onda mən heç atamın qızı deyiləm. Görərsən!

Afət qapını çırpıb gedir. Cənnət ilə Sədaqət yerlərində donmuş vəziyyətə qalırlar.

Cənnət. Sədaqət, birdən o nacins məni doğrudan da dolaşdırar, hə?

Sədaqət. Belələrindən nə desən çıxar. (*Gedir*.)

Cənnət. Bari-pərvərdigara, sən özün məni bu şər-şeytandan xilas eylə.

İlqar (*gəlir*). Cənnət xala, ay Cənnət xala.

Cənnət (*diksinir*). Bismillah, qorxdum, ədə. İlqar, o zalım qızının əlindən lap çıldaqlıq olmuşam.

İlqar. Ay arvad, çıldaqlıq nədir, onun fikrini başından çıxart, vəs-salam. Sənə şad xəbər gətirmişəm, ay Cənnət xala.

Cənnət. Nə xəbər?

İlqar. Ayazdan teleqram var. Bu günlərdə gəlir.

Cənnət. Ay səni şad xəbər olasan, lap vaxtında gəlir. Bəs Sevdanı necə, görə bildin?

İlqar. Yox, sən arxayın ol. Bu saat gedib onu görəcəyəm.

Cənnət. Gör, başına dönüm. Mənimki daha mənə bəsdir. Hə, deyirəm axı, nə deyəcəm. Məndə də şad xəbər var.

İlqar. Nə şad xəbərdir?

Cənnət. O canı yanımış, Sədaqətə tapşırı ki, İlqara deyərsən mənim şeylərimi götürüb gəlsin xalamgilə. Amma nə ürəyimdən oldu. Axır ki, arzuma yetişdim.

İlqar. Yəni lap elə dedi?

Cənnət. Həzrət Abbas haqqı, elə dedi.

İlqar. Bu doğrudan da şad xəbərdir. Daha niyə durmusan? Tez ol, onun şeylərini hazırla.

Cənnət (*onun şeylərini yığışdırır*). Bax, bu əmək-kirşanı, bu onun andırları. Elə bu saat apar, tək buradan rədd olsun. Bura bax, bura, ay səni cüvənəzən öləsən, hara baxırsan dodaqlar cövhəridir, baş tüküdür... İt qızı, elə üz-gözünü bəzəməyi bilir. Tfu, murdar qızı, murdar!

İlqar. Tüpürmə, seyid nəvəsidir axı.

Cənnət. Yalansa belə seyidin cəddi özünə qənim olsun!

Telefon zəng edir. Cənnət dəstəyi götürür.

Kimi istəyirsən? Xeyr, burada Afət-mafət yoxdur. Bir də bura zəng eləmə. Hara zəng edəsən? (*Dəstəyi asır*.) Cəhənnəmə! Nacinsin əlindən telefon da tənqə gəlib.

İlqar (*balaca xalçanı götürür*). Cənnət xala, bu da onundur?

Cənnət. Yox, yox, adə, o mənim cehizimdir. (*Cənnət Afətin idman rapirasını görür*.) Bıy, bu yaddan çıxıb ki. O gün az qalmışdı ki, bunnan məni şaqqalasın, imam haqqı, hə.

İlqar. Şaqqalar da. Öz müəllimini boğazlayan, qayınanasını göydə şaqqalar.

Cənnət. Apar qadan alım. Bu onun çamadanları, bunlar da ölüsünün andırları.

İlqar. Cənnət xala, gəlsənə çamadanları mən aparım, ölüsünün andırlarını gəlib özün aparar.

Cənnət. Yox, yox, başına dönüm, o bura qayıtsa, mən hövl elərəm.

İlqar (*gülür*). Ay arvad, mən səni sınayıram, o soxanı da ver bəri. Bax, Cənnət xala, mən bunları sənə xatirinə edirəm. Sən də görək şortimə əməl edəsən. Yoxsa bu şeylər geri qayıdər ha!

Cənnət. Bax, and olsun əziz canına ki, dediklərinin hamısına əməl edəcəyəm. Hə, İlqar, bəs o baş batmışın adı necə olacaq? Axı o ev dəftərinə yazılıbdır.

İlqar. Ay Cənnət xala, onu dəftərə yazdıran kimdir.

Cənnət. Bəs onu dəftərə yazdırmamısan?

İlqar. Onu dəftərə yazdırsaydım, o səni dəftərdən pozdurardı. Cənnət. Ay sənə qurban olum, sən nə çoxbilmişsən, ədə. Hi... hi...

İlqar. Cənnət xala, gülürsən, yaxşı, mən getdim.

Cənnət. Yeri, yeri, qurbanın olum.

İlqar (*oxuya-oxuya*).

Yeri, yeri, qurbanın olum,
Ay yeri, qurbanın olum.
Can yeri, qurbanın olum.

Sağ ol, Cənnət xala. (*Gedir.*)

İşıq sönlür.

PƏRDƏ

ALTINCI ŞÖKİL

Pərdə açıldıqda Sevda evi səliqəyə salır. Bu zaman İlqar,
Zərifə, Ayaz ollerində azuqə, şorab şüşələri gəlirlər.
Zərifə Sevdanı qucaqlayır.

Zərifə. Çox sağ ol, uzun ağ olsun. Axırda məni özünə günü də clədin.

Sevda. Kaş bütün günlər sənin kimi olaydılar, Zərifə.

Zərifə. Amma mənim günü olmağım, Sevdacan, mənə çox baha oturdu. Vay, vay, aman, aman o Cənnət xaladan. İndi bildim ki, sən nələr çəkmisən.

İlqar. Canınız üçün, əgər mən olmasaydım, Cənnət xala Zərifəni qızılquş göyərçini parçalayan kimi, parçalayacaqdı. Zərifə gözüne döndüyüm yalançı gəlin rolunu elə məharətlə oynayırdı ki, daha nə deyim, öz-özümə dedim, birdən qız işi doğrulayar, ilişib qalar burda, nişanlım əlimdən çıxar.

Hamı gülür.

Zərifə. Sevdacan, lovğalıq olmasın, görək görəydiniz ki, mən bu evdə nə kimi rollar oynamışam. Daha nə deyim, rejissor desin də.

İlqar. Elədir, Ofeliya, Ediliya, Afət – bütün rolların hamısı bir-birinə qarışmışdı. Mən də ki, evdə oturub telefonla buna rejissorluq cləyirdim. Gah Maya, Taya, Zoya, Vahid, Zahid, gah da ki, naçalnik Alxazov olurdum. Hələ az qalmışdı ki, evinizə ovçarka da gətirdim. Qorəz, uzun həngamə idi...

Ayaz. Hayıf ki, biz o həngaməni görmədik.

İlqar. Bu saat o komediyanın kiçik bir səhnəciyini eşidəcəksiniz.

İlqar maqnitofonu qurur. Maqnitofonda Afət ilə Cənnətin
şiddətli vuruşması eşidilir. Hamı gülür.

Ayaz. Bu doğrudan da böyük həngamə imiş ki...
Zərifə. İlqar, sən bunu nə vaxt yazdın ki, mən bilmədim.
İlqar. Sən onda Cənnət xala ilə əlbəyaxa idin. Əgər görsəydin, onda obrazdan çıxardın.

Hamı gülür.

Zərifə. Gülərsiniz də. Sizə nə var, amma mən yazıq hələ də özümə gələ bilməmişəm.

Ayaz. Eybi yoxdur, Zərifə, dost yolunda boran olar, qar olar. Bu yayı Şuşada dincələrsən, hamısı yaddan çıxar.

Zərifə. Cənnət xala da bizimlə gedəcək?

Sevda. Bəli, hələ Mülayim xalanı da aparacağıq.

Zərifə. Onda məni o siyahıdan pozun. Siz yenə də məni Cənnət xalanın pəncəsinə vermək istəyirsiniz. Sevda bacı, qadan alım, özünə başqa bir günü tap. Mən daha əldən düşmüşəm.

İlqar. Zərifə, bizim düzəltdiyimiz komediya çox gözəl sona yetdi. Sən öz rolunu məharətlə ifa etdin. Artıq rolunu tamamlayırsan.

Zərifə. Mən sevimli bacımın səadəti üçün hər şeyə hazıram. (*Sevdanı öpür.*)

Sevda. Mənim əziz bacım, sən nə qədər mehribansan!

Sədaqət (*gəlir*). Sevda bacı, Cənnət xala ilə Mülayim xala gəlirlər.

Zərifə (*təlaşla*). Ay aman, qoymayın gəldi. Mən qaçdım.

Sevda. Hara qaçırsan, ay qız!

İlqar Zərifəni getməyə qoymur.

İlqar. Zərifə, indi sən Afət yox, Sevdanın assistentisin.

Zərifə. Bəli də, bir rol da bu yandan çıxdı.

İlqar. Sən indi doktor Zərifəsen.

Zərifə. Ay balam, Zərifənin nəyi Zərifə olacaq.

İlqar (*Zərifəni divanın üstündə oturdur*). Bax, bu jurnalı al, belə tut, guya oxuyursan. Bu cənəyi də tax.

Ayaz. İlqar, bəs mən necə, Moskvadan gəlmişəm, yoxsa yox?

İlqar. Yox, sən hələ Biləcəridəsən, sonra gələcəksən.

İlqar çamadanı Ayaza verir. Ayaz paltosunu və şlyapasını götürüb tez gedir.

Tez ol, tez ol, sən küçədə mənim işarəmi gözlə. Elə ki işarə verdin, onda gələrsən. Sevda, mən səni Cənnət xala ilə barışırdırsa bir qədə naz elə.

Zərifə. Ay İlqar, mənim gözümə qaranlıq çökdü ki.
İlqar. Darıxma, darıxma.

Cənnət və Mülayim öllərində gül dəstəsi gəlirlər.

Cənnət. İlqar, bəs bu Ayaz harda qaldı, gəlib çıxmadı. Vağzalda onun yolunu gözləməkdən gözüümüzün kökü saraldı.

İlqar. Cənnət xala, yəqin qatar gecikib. Darıxma, hər halda gəlib çıxar. Bu saat səni elə sevindirəcəyəm ki, bütün yorğunluğun çıxacaq. (*İlqar yan otaqdan Sevdanı gətirir.*) Gəl, Sevda, gəl! Cənnət xala, bu da sənin çoxdan həsrətini çəkdiyin gəlinin Sevda! Mən öz borcumu yerinə yetirdim.

Cənnət Sevdanı qucaqlayıb öpür.

Mülayim. Sevda, qızım, səni təbrik edirəm. Həmişə evində, çiyyində olsan.

Sevda. Sağ olun, Mülayim xala.

Cənnət gözaltı Sevdaya baxıb kövrəlir.

İlqar. Bıy, Cənnət xala, sən neyləyirsən? Belə şad gündə ağlayırsan?

Zərifə. O şadlığından ağlayır.

Cənnət Zərifənin səsini eşidəndə diksinib qaçır. İlqar onu tutur.

Cənnət. Bismillah, bismillah!

İlqar. Sənə nə oldu, Cənnət xala?

Cənnət. Vay, bu səs hardan gəldi? Bu onun, o Əzrayilin səsinə oxşadı.

İlqar. Nə Əzrayil, hanı Əzrayil, Cənnət xala?

Cənnət. Eh, indi mənə də tanıma, ha. Onun da, Afətin.

İlqar (*Cənnəti kənara çəkir*). Ay Cənnət xala, belə gözəl-göyçək bir qızı Əzrayilə oxşadırsan? Bu, Sevdanın bacılığı Zərifədir, özü də həkimdir.

Cənnət. Nə bilim. Bəlkə mənə qara basıb. Sus, yavaş danış. Amandır, Sevda eşidər, biabır olarq.

İlqar. Zərifə, yaxın gəl, tanış ol. Bu Sevdanın qayınanası Cənnət xaladır. Adına layiq, xoşniyyət, xanım-xatın, canlara dəyən bir ərvaddır.

Zərifə olduqca nəzakətlə Cənnətə əl verir.

Cənnət. İlqar, iman əzizdir, bu qız abırlı-həyalı qıza oxşayır. Görünür halal süd əmib. Amma, hayıf ki, bir suyu ona oxşayır.

Mülayim. Qızım, Sevda, lənət şeytana de. Olan olub, keçən keçib, bu şad gündə öpüşün, barışın.

İlqar. Sevda, Cənnət xala, bu saat isti-isti öpüşün, barışın. (*İlqar Cənnət ilə Sevdanı barışdırır.*)

Bu dedi-qodu nəyə gərəkdir?
Sevib-sevilməyə yaranmış insan!
Ürəyin dağ olsa, əriyəcəkdir,
Hər günün dərdini ürəyə yığsan.

İlqar pəncərədən Ayaza işarə edir.

Cənnət. Sədaqət sənin şəklini qəzətdə mənə göstərdi. Dedi ki, həkimlərin başı olmusan. Lap sevindim. Bəs mənim balam Valeh hanı? Ondən ötrü burnumun ucu göynəyir.

Sevda. Valeh anamgildədir. Sədaqət gətirəcək.

Mülayim. Sevda, qızım, Cənnət bu evin işığı, sən isə yaraşığısan. Arzu edirəm ki, sizin bu ev həmişə işıqlı və yaraşıqlı olsun.

Sevda. Sağ ol, Mülayim xala.

Ayaz (*gəlir*). Salam, xoş gördük, dostlar.

Cənnət (*Ayazı qucaqlayır*). Bıy, ay oğul, harda qalmısan? Xoş gəlmisən!

Ayaz. Sağ ol, anacan. Necəsən, yaxşısanmı?

Cənnət. İndi yaxşıyam. Amma bir az gec gəlsəydin, anasız qalacaqdın. Mənim canıma saldığın o əfi ilan barəsində sonra danışaram. Aman, aman, o, qız deyil, qara qızdırma imiş. Ancaq amandır, Sevda bilməsin.

İlqar. Cənnət xala, bax bu olmadı. Şərtimizin ikinci bəndini pozdun.

Cənnət. Nə şərt, İlqar?

İlqar. Necə yəni nə şərt, yadından çıxdı? Bəs sən söz vermədin ki, bir də bu evdə pıç-pıç olmayacaq.

Cənnət. Bıy, qadan alım, bu piç-piç deyil ki. Elə-belə, ana-oğul arasında xırda-mırda söhbətdir. Daha bunsuz olmaz ki...

İlqar. Bax, elə xırda-mırda söhbətdən böyük dedi-qodu törəyir. Nə isə, hələ bir de görüm, bu şad gündə süfrəyə nə hazırlamısan.

Cənnət. Arxayın ol, Cənnət xala tədarükünü çoxdan görüb. Bu saat Sədaqət elə xörəklər hazırlayıb ki, dadı damağınızdan getməyəcək.

İlqar. Bu gün şadlıq, şadlıq üstündəndir. Sevdə tibb elmləri namizədi adını alıb, yenidən evinə qayıdıb. Ayaz yeni operasını qurtarıb. Mərdəkan... fu, Moskvadan qayıdıb. Bu münasibətlə doyunca keftməliyik, kef...

Ayaz. Mənim də bu şadlıqlara bir əlavəm var. O da elə bu gündən Zərifə ilə İlqarın toylarının başlanmasıdır.

İlqar. Anacan, Zərifə mənim nişanlımdır, tanış ol!

Mülayim (Zərifəni qucaqlayıb öpür). Sənin nişanlığa canım qurban, oğlum.

Cənnət. Az, az bir bəri dur. (Zərifəni qucaqlayıb öpür.) Ay səni görüm xoşbəxt olasan, ağ günə çıxasan. İlqar, namxuda sənin bu nişanlığın lap maraldır, maral! Oğullu-qızlı olasınsız. Mülayim, bu qızdan muğayat ol, bunu incitsən, səndən inciyərəm.

Şampan şorabı ilə piyalələri doldururlar. Cənnətlə Mülayimdən başqa hamı içir.

İlqar.

Budur bizim arzumuz,
Günlərimiz şən olsun.
Deyək, gülək daima,
Ömrümüz gülşən olsun.

Zərifə.

Xoş keçsin aylar, illər,
Qoy açılsın könüllər.
Can deyib, can eşitsin,
Qayınanalar, gəlinlər.

PƏRDƏ

MEHDİ HÜSEYN

(1909-1965)

Hüseynov Mehdi Əli oğlu – nasir, dramaturq, tənqidçi – Qazax bölgəsinin İkinci Şıxlı kəndində ziyalı ailəsində anadan olmuş, ilk təhsilini orada almış, Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini (1926-1932), Moskvada Dövlət Kinematografiya İnstitutunu (1938) bitirmişdir.

XX əsrin 20-30-cu illərində dövrün ən aktual problemlərini əks etdirən hekayə, povest, roman və dramaların müəllifidir. “Şöhrət” (1939), “Şamil”, (1940-1941), “Nizami” (1942), “Cavanşir” (1957) tarixi dramlarının, “Alov” (1961), “İntizar” (1944), “Qardaşlar” (1948) pyeslərinin, “Şair” (1939), “Fətəli xan” (1947), “Səhər” (1960), “Qara daşlar” (1956) bədii filmlərinin ssenari müəllifidir.

M.Hüseyn Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının məsul katibi (1930-1934), İdarə heyətinin katibi (1954-1958), birinci katibi (1958-1965), Bakı kinostudiyasının direktoru (1944) olmuşdur.

O, SSRİ Ali Sovetinin IV-VI çağırışına deputat seçilmiş, Xalq yazıçısı, SSRİ dövlət mükafatı laureatı, orden və medallara layiq görülmüşdür.

CAVANŞİR

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Cavanşir

– Ağvan hökmdarı

Zibeydə

– onun arvadı

Elçin

– onların oğlu

Söhrab

– Cavanşirin vəziri

Saran

– Cavanşirin xəzinədarı

Qartal

– Cavanşirin cəngavəri

Qılinc

– şair, cəngavər

Şahin

– Qartalın atası

Aybəniz

– Söhrabın bacısı

Qənimət

– Girdmanın taciri

Fərid

– cəngavər

Bəhram

– Sasani sarkordəsi

Polad

– onun cəngavəri

Reyhan

– Bəhramın qızı, Elçinin sevgilisi

Qaratel	— onun rəfiqəsi
Kabus	— Böhranın cəngavəri
Alov	— tacir, Foridin atası
Qızıltac }	
Dəmirdaş }	— tacir
Karxanə sahibi	
Günəşana	— mərhum Altuntaçın zövcəsi
Qıvrımtel	— onun qızı
Köyan elçisi	
Bizans elçisi	
Cavanşirin xidmətçisi	
Böhranın xidmətçisi	
Xanənda	

BİRİNCİ ŞƏKİL

Muğan qalası.

Böhrəm. Heç bir zaman ehtiyatı öldən verməyin, unutmayın ki, biz zəbt olunmuş bir şəhərdəyik. Cavanşir Muğan qalasını geri almamış bir an belə rahat ola bilməyəcək. Əsirləri götürün. Qala qapılarını yoxlayın. Keşikçiləri gözədən keçirin. Aydındırımı?

Polad. Aydındır...

Böhrəm. Hani Qartal? Mənə qarşı qiyam etmiş o sorsəmi nə üçün gətirmədiniz?

Kabus. Qartal dünəndən bəri şüurunu itirmişdir. Yalnız indi özünü gəlmiş.

Böhrəm. Yoxsa ona işgəncə vermişsiniz?

Kabus. Xeyr, xeyr. O, vuruşmada yaralanmış, çoxlu qan itirmişdir. İndi isə artıq ayağa qalxmış. Baxın, onu getirirlər...

Gözetçilər Qartalı halqa içərisində götürürlər. Qolları və qicələri qandallı, üst-başı qan ləkələri ilə örtülmüşdür, saçları dağınıq. Lakin o, qürurla dayanmışdır.

Böhrəm (*Qartal*). Siz məğlub oldunuz... Mənə qarşı qiyam yatırıldı.

Qartal. Yox... Yatırıldı deməyin, qan dənizində boğuldu deyən...

Böhrəm. Hökmdarınız Cavanşir isə köməyinizə gəlmədi.

Qartal. Doğrudur, gəlmədi. Çünki Ağvanın şimalında vəhşi xəzərlərlə vuruşur. Mən inanıram ki, böyük sərkərdəmiz Cavanşir

düşmənləri özib vətənimizin müqəddəs torpağından kənara atacaq. Sonra da buraya, Muğan şəhərinə hücum edib sən qanlı hökmranlığını yıxacaqdır. O zaman namərdliklə qəsb etdiyiniz bu Ağvan torpağı azad nəfəs alacaqdır.

Böhrəm (*Polad*). Eşitdimmi o nə dedi?

Polad. Bəli, möhtərəm sərkərdə, eşitdim...

Böhrəm. Səncə, bu körpə uşağın ağı başındadır mı? (*Qartal*.) Sənüb külə dönmüş bir od, heç nəyi yandıra bilməz. Cavanşir artıq sönmüş bir oddur. Cavanşir... Hücumu... ha, ha, ha...

Qartal. Bu gün gülürsünüz, lakin sabah ağlaya bilərsiniz...

Böhrəm. Sasani dövlətinin önündə dayana biləcək bir qüvvə yoxdur.

Qartal. Lovğalıq gücsüzlərin silahıdır.

Böhrəm. Burax bu inadı, Qartal... İndi ki mən səni öldürmək fikrində deyiləm. Mən səni əfv etmək istəyirəm. Yalnız bir şərtim var... Sən həmvətənlərinə üz tutub deməlisən ki, daha bəsdir bu üsyanlar. Artıq inadınızdan ol çəkin. Qiyamlara son qoyun. Doğrusu, bu qanlı dar ağacları mən artıq tənə gətirmişdir.

Qartal. Mən də dar ağacını gözləyirəm.

Böhrəm. Demək, sən öz igidliyin müqabilində yalnız bu mükafatı istəyirsən? Təəssüf, çox təəssüf...

Qartal. Görürəm ki, sən həmişə gözlərin hələ də qandan doymamışdır.

Böhrəm (*qəzəblə*). Aparın, bu inadkar sabah dar ağacından asılacaqdır.

Gözetçilər Qartalı aparırlar.

Polad. Möhtərəm vali, vuruşma meydanında basılmış igid bir əsgəri dar ağacına göndərmək bizim şənimizə yalnız ləkə gətirə bilər.

Böhrəm. Nə etməli, Polad? Zəmanəmiz qanla yığılmışdır. Bu mənim günahım deyildir. Mən Muğanı da öz xoşumla zəbt etmədim. Bu, ulu hökmdarın əmri idi. Cənubda qəsbkarlar hücumla başlayıb ölkəmizi taladırlar, bu ziyanı yalnız Ağvanın tükənməz sərvətləri ödəyə bilərdi.

Polad (*öz-özünə*). Yox, yox, mən Qartalı ölümdən qurtarmalıyam... (*Gəlməyə hazırlaşır.*)

İşıq sönrür, pərdə salınır.

İKİNCİ ŞƏKİL

Bohranın saray otaqlarından biri

Bəhram. Razı oldularmı?

Kabus. Bəli, igid sərkərdə, hər ikisi razı oldu.

Bəhram. Aha, çox gözəl. Demək biri...

Kabus. Bəli, biri Cavanşirin vəziri Söhrab, o biri isə məşhur Girdman taciri Qənimət. Hər ikisi Cavanşirin qanını içməyə belə hazırdır.

Bəhram. Sən onların hiylə işlətmədiklərinə əminsənmi?

Kabus. Özümə əmin olduğum qədər...

Bəhram. Çağır gəlsinlər...

Kabus. Baş üstə... Buyurun...

Söhrab və Qənimət daxil olurlar.

Bəhram. Cavanşirin vəziri Söhrab hansınızsınız?

Söhrab. Mənəm, igid sərkərdə...

Bəhram. Çox şadam. Muğan şəhərinə gələrkən qorxmadığınıza təəccüb edirəm.

Söhrab. Sizi özümüzdə dost bilib gəldik. Əmin olun ki, Cavanşirin məhəbbəti dilimizdə, sizin məhəbbətiniz üreyimizdədir.

Qənimət. Gətirdiyimiz bu kiçik hədiyyələri qəbul etsəniz, özümüzü həddindən çox xoşbəxt sanırıq. Yüz min dinar qızıl, bir də dəstəyi mirvari ilə bəzənmiş bir qılınc. Buyurun...

Bəhram. Çox razıyam. Birdən Cavanşir bu gəlişinizdən xəbər tutarsa?

Söhrab. Sizinkilər xəyanət etməzsə, heç kimdən qorxumuz yoxdur. Biz buraya Cavanşirin oğlunu qarşılamaq bəhanəsilə gəldik. O bu gün Bizans elçiləri ilə bərabər gəlib buradan keçəcək.

Bəhram. Cavanşirin oğlu? Nə gözəl təsadüf. Mən onu tutub girov saxlarsam?

Söhrab. Xeyr, xeyr, bu mümkün deyil, böyük sərkərdə! Cavanşirin oğlu Bizans elçilərinin karvanı ilə gəlir. Onlara toxunmaq adətdən kənar işdir.

Polad. Bizans dövlətini də düşməne çevirmək?

Bəhram. Elədir, Polad. Bu indiki halda bizim xeyrimizə deyil. Yaxşı, Söhrab, tələblərimiz sizə bəllidirmi?

Söhrab. Söylədilər... Yəqin ki, siz də bizim tələblərimizdən xəbərdarsınız.

Bəhram. Xəbərdaram... Lakin siz hiylə işlətmədiyinizi nə ilə sübut edə bilərsiniz?

Söhrab. Cavanşirin ölümündən sonra Ağvanda hökmdar olaramsa, qızınız Reyhanı Ağvan hökmdarının mülkəsi görmək istədim.

Bəhram. Demək, siz qızım Reyhanı sevirsiniz?

Söhrab. Bütün varlığım. Mən Reyhanın yolunda hər bir fədakarlığa hazıram...

Bəhram. Bu çox möhkəm sübutdur... Bəs sən?

Qənimət. Cavanşirin əmri ilə iki aya kimi yüz kişə qızıl verməliyəm. O, Ağvan qoşunlarını mənim hesabıma dolandırmaq fikrindədir. Onun əmrini yerinə yetirməsəm, boynumu vurduracaq. Özüm ölməmək üçün onu öldürməyə məcburam...

Yavər daxil olur.

Yavər. Möhtərəm Söhrab, gözlədiyiniz Bizans elçiləri artıq şəhərə girdilər.

Söhrab. Elə isə bizi əfv edin... Cavanşirin oğlu Elçin bizim burada olduğumuzdan xəbər tutmamalıdır. Hələlik...

Bəhram. Xoş gəldiniz...

Söhrab və Qənimət gedirlər.

Polad. Belə xainlərin sədaqəti də özləri kimi rəzil olur... Onları qəzəbsiz dinləmək belə mümkün deyildir.

Bəhram. Demək, Cavanşirin əleyhinə iki qüvvə vuruşur. Məhəbbət, qızıl. Bu qüvvələrin birliyi dağları da yerindən tərpədə bilər... Cavanşir öldümü, bunların ikisi də o dünyaya göndiriləcək. Qoy bu sirri də özləri ilə bərabər aparsınlar. Gedək, Polad. Bu qələbədən sonra eys-ışrət məclislərinə bir gün də ara verməyəcəyəm.

İşıq sönmür, musiqi başlayır, pərdə salınır.

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Bəhrəmin sarayı, xanəndə oxuyur.

O gün mən əhdi-peyman cəldim bir nazlı yar ilə,
Fəzayi eşqi canım çürütdüm etibar ilə,
Ey saqi, nadandır gəl, halidir dünya,
Mey göndər, alışıq qoy başımda sevdə.
Bahar ömrün xəzan oldu, gəl, ey gülüzlü yar,
Məqamdır gəl, çal, oynasın qara gözlü dildar.
Ah yandım, bu eşq odu yandırdı canımı,
Ah, ya rəbbi, fələk qoyma bu xoş dövrənimi.
Ah, cahan sənindir, bu can sənindir,
Sən əmr etsən, bu cahan sənindir,
Bahar ömrüm xəzan oldu, gəl, ey gülüzlü yar,
Məqamdır gəl, çal, oynasın gülüzlü yar
Gəl, gülüzlü yar... Gəl, gülüzlü yar...

Kabus daxil olur.

Kabus. Fəlakət... Fəlakət...

Bəhrəmin. Nə olmuşdur?

Kabus. Bu gecə kim isə Qartalı zindandan qaçırmışdır.

Bəhrəmin. Qartalı? Sənin başını bədənindən ayırmaq belə azdır...

Yavər daxil olur.

Yavər. Qasidlərdir...

Bəhrəmin. Kəyan tacdarının qasidlərini layiqli ehtiramla qarşılayın...

Qasid daxil olur.

Qasid. İgid sərkərdəmiz Bəhrəmə salam və ehtiram. Şahlar şahının fərmanı...

Bəhrəmin. Xoş gəlmişsiniz, möhtərəm qasid. Bu nədir, mən göz-lərimə inana bilmirəm...

Qasid. Çox təəssüf ki, orada yazılan hər bir söz eyni həqiqətdir. Düşmənin qoşunları birdən hücumə keçib İran torpağına ayaq basdılar. Sərhəd boyunca ucsuz-bucaqsız bir insan dənizi üstümü-zə yeridi. Şahlar şahının fərmanı ilə bir an belə yubanmadan Cəvəşirə ittifaq təklifi aparmalısınız. Ayır çarəmiz yoxdur, igid sərkərdə...

Bəhrəmin. Bəs tökülən qanlar, ölən insanlar? Uçan saraylar, yanan xanımlar? Demək, mən bu qılıncımı nahaq qana boyamışam.

Qasid. Ulu tacdarımız dedi ki, dəvə karvanı ilə yolladığımız cavahirəti, qızılları Cəvəşirə hədiyyə aparın... Necə olursa olsun, düşmənlərə qarşı onunla hərbi ittifaq bağlayın. Məncə, bu gözəl tədbirdir. Xəzinədən yoxsul olan Cəvəşir belə ittifaqdan boyun qaçırmaz. İnan ki, o yenə Fərat, Dəclə sularını düşmənin qanına boyayıb İran torpağını xilas edəcəkdir.

Bəhrəmin. Bəs Muğan? Bəs qılıncımla zəbt etdiyim bu qızıl torpaqlar?

Qasid. Hələlik burdan geri çəkilməyin... Cəvəşir bizim ittifaq təklifimizdən boyun qaçırsa, Muğan qalası yenə də bizə görə ola bilər.

Bəhrəmin. Möhtərəm qasid, siz nə qədər acı bir xəbər gətirdiniz. Gedək hazırlaşaq.

Qasid. Hər şey hazırdır... Karvan sizi gözləyir. Biz yubanmadan yola düşməliyik.

İşıq sönr, pərdə salınır.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Bəhrəmin saray həyotində bağ. qızlar mahnı oxuya-oxuya roqs edirlər.

Qızların mahnısı

Qarlı dağlar qızı Reyhan, Reyhan, Reyhan,
Parlaq dan ulduzu Reyhan, Reyhan, Reyhan,
Aləm sənə heyran, Reyhan, Reyhan, Reyhan,
Qarlı dağlar qızı Reyhan, Reyhan, Reyhan.

Nə gözəlsən, ay qız,
Gül-çiçəksən, ay qız,
Bir dənəsən, ay qız,
Dürdanesən, ay qız.

Gözün aydın Reyhan, Reyhan, Reyhan,
Gəlir yarın Reyhan, Reyhan, Reyhan,
Aləm sənə heyran Reyhan, Reyhan, Reyhan,
Gözün aydın Reyhan, Reyhan, Reyhan.

Nə gözəlsən, ay qız,
Gül-çiçəksən, ay qız,
Bir dənəsən, ay qız,
Dürdənəsən, ay qız.

Qaratel. Yaxşı bax, qabaqda gələn o gözəl oğlanı mən harada isə görmüşəm.

Reyhan. Qaratel, əzizim, mən də görmüşəm. Bax, bu məktubu da o göndərmişdir. İndi mənim sevinməyə haqqım var, Qaratel...

Qaratel. Axı, o kimdir?

Reyhan. Mənə ürəyimdən də yaxın bir müsafir – Ağvan hökmdarı Cavanşirin oğlu Elçin. Sən özün düşün, mən heç onu unuda bilərəmmi? O, Suriyada təhsil alıb, sonra dünyanın uzaq ölkələrini – Hindistanı, Çini dolaşmış qayıdır, üç ildir, düz üç ildir ki, mən onun xəyalı ilə yaşayıram... Birdən o məni tanımasaz?

Qaratel. Tanıyar, tanıyar. Sevən oğlanın yadından hər nə çıxsada, istəklisinin sifəti çıxmaz. Reyhan, əzizim, sən nə qədər xoşbəxtsən... sənin taleyin müqəddəs günəşin şüaları kimi gülməyir. O yaxınlaşırsan, biz gizlənək...

Reyhan. Məni təkmi buraxırsınız? Yox, dayanın, yaxşı gizlənin. Yox, dayanın... Siz gedin, qızlar.

Qaratel. Düz deyirsən, uzaqdan tamaşa etmək daha yaxşıdır. Reyhan, əzizim, ehtiyatlı ol. Birdən sizi görüb atana xəbər verərlər. Gəlin, qızlar, gedək keşikdə dayanaq.

Reyhan. Qayıdın, qızlar...

Qaratel. Dayanın, qızlar, Reyhan hələ fikrini çox dəyişəcək. Yox, gizlənək... (*Qızlar gizlənin. Elçin daxil olur.*) Bax, Elçin Reyhanı gördü... Bax, bax, tanıdı... Bu saat Reyhan dünyada yalnız Elçini görür...

Elçin. Reyhan, ayrılıq uzun çəkdi. Lakin səni unuduğum bir an belə olmadı. Söylə, Reyhan, söylə, bizim əhdi-peymanımızı unutmamışsan ki?

Reyhan. Öz adımlı unutsam belə, əhdimi unutmamam, Elçin.

Elçin. Zaman dəyişdi, Reyhan, mən Suriyaya gedərkən İranla Ağvan dost idi, vətənimizi ayaqlamaq istəyən yağılara qarşı birgə vuruşurduq. O vaxt bizim atalarımız da qardaş kimi idilər. Bir-birinə can deyib, can eşidirdilər. Mən Suriyadan vətənə qayıdarkən nə böyük arzular bəsləyirdim. Lakin o arzularımın hamısı duman olub havaya uçdu. Zaman nə qədər tez dəyişdi. Nə üçün, Reyhan, nə üçün?

Reyhan. Kayan hökmdarının ömrü ilə atam qoşun çəkib Muğanı aldı. Əsir tutduğu Ağvan əsgərlərini qılıncdan keçirtirdi... Bu qanlı divanı xatırladıqca qəzəbimdən az qala boğuluram. Atamın Cavanşirə qarşı vəfasızlığı mənim də qəlbimi yaraladı. İndi Muğanda ölüm qara bir kabus dəhşətilə ətrafı sarmış, insanların acı fəryadı göylərə ucalmış.

Elçin. Reyhan, əzizim, sən kədərlisən. Gözlərin də yaşarmışdı. Bilirəm ki, bu qəmli hadisə səni də sarsıtmışdır. Nə etməli, görünür taleyimiz belə idi. Mən artıq getməliyəm, Reyhan. Lakin yenə gələcəyəm, sən məni hər səhər, hər axşam gözlə.

Reyhan. Ağvanın paytaxtı Girdman uzaqdadır. Sən buraya hər səhər, hər axşam necə gələ bilərsən?

Elçin. Sevən ürəklər üçün heç bir məsafə yoxdur, Reyhan. Mənim qəlbimin həmdəmi daim sən olacaqsan. Yalnız sən... Bəlkə səni aramızdakı düşmən sərhədi qorxudur, Reyhan, açıq söylə...

Reyhan. Mən özüm üçün yox, sənin üçün qorxuram, Elçin... Atamın əlləri onsuz da günahsız qana boyanmışdır. O səni də...

Elçin. Öldürər... Elə bilirsen uf deyərəm... Yox, əzizim, dünyalar qədər sevdiyim Reyhan üçün ölmək belə mənim nəzərimdə ən böyük səadətdir.

Ayaq səsləri.

Reyhan. Aman, gəldilər... Get, Elçin, get...

Qızların mahnısı.

Xoşbəxt olmaq, sevinmək mümkün ikən ölümü nə üçün arzulayırsan? Dayanma əzizim, get, səni and verirəm o müqəddəs Günəşə, bu gənc yaşında mənim eşqimi nakam qoyma.

Elçin. Əlvida...

Reyhan. Əlvida...

Elçin gedir, qızlar Reyhanın başına toplaşırlar.

Ən böyük arzuma çatdım, Qaratel. Elçin məhəbbətlə yanan ürəyini mənə bir də açdı. Mən onun odlı nəfəsini bir də duydum. Mən indi doğrudan da xoşbəxtəm. Ah, aramızdakı düşmən səddi uçub tökül-söydi. Qan, ölüm yerinə yalnız qardaşlıqla məhəbbət hakim olsaydı...

İşıqda pərdə salınır, antrakt.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Cavanşirin sarayında bir otaq

Zibeydə. Oğlum, Elçin, səni and verirəm o müqəddəs Günəşə, ay yerə o qılınçı...

Elçin. Qılınçı yerə atmaq günahdır, ana... Bax, görürsənmi atam Cavanşir odlu qılınca nə qədər hörmət edir.

Zibeydə. Mən onsuz da səni heç yana buraxmayacağam. Hələ doğunca üzünə də baxmamışam. Üçillik həsrətin ürəyimdə təbi-təvan qoymayıb, oğlum, Elçin... Elçin...

Elçin. Anacan, mən bir an belə yubanmadan atamın yanına – vuruş meydanına getməliyəm. Mən də onunla qəsbkarlara qarşı qılınc oynadıb, ox süzdürməliyəm. Qoy qanlı vuruşmalar tezliklə qurtarsın. Ana torpağımızın hər tərəfindən həyat səsi, sevinc nəğməsi ucalsın...

Söhrab daxil olur.

Söhrab. Elçin... Elçin, hara? Ananın sözündən çıxma. Zibeydə xatun, Elçinlə gəlmiş qonaqlar səni gözləyir. Buyur... Mən ana ürə-yinin müqəddəs arzusunu oğluna anladaram.

Zibeydə. Çox sağ ol, Söhrab... Sən Elçindən təcrübəlisən, onu fikrindən daşındır. (Gedir.)

Elçin. Bilmirəm nə üçün heç kəs mənim vuruş meydanına get-məyimə razı deyil...

Söhrab. Çünki sən həm anan üçün, həm də elimiz üçün öziz-sən... Elçin, unutma ki, sən Cavanşirin yeganə oğlusan...

Elçin. Mən atamla vuruş meydanında görüşərsəm, bu daha gözəl olmazmı?

Söhrab. Əgər o sənin gəlişindən xəbər tutsaydı, inan ki, quş kimi qanad açıb ongünlük yolu bir nəfəsə gələrdi.

Elçin. Atam çox qocalmışdır, eləmi?

Söhrab. Əsla... Yox, Elçin, saysız vuruşmaların hamısından qalib çıxmış bir sərkərdə də qocalarmı? İnan ki, o səni görəndən sonra ürəyinə yeni sevinc, qollarına yeni bir qüvvə gələcəkdir.

Elçin. Bu daha gözəl... Mən gedirəm, dostum, artıq səbir edə bilmirəm...

Söhrab. Tələsmə, Elçin, tələsmə, aldığımız son xəbərlərə görə o, xəzərləri tar-mar etmişdir. Əgər bu xəbər doğrudursa, Cavanşir bu gün, sabah mütləq qayıdar...

Elçin. Bir yandan ata həsrəti, bir yandan da... Eh, əziz dostum. Bu ağır intizar qəlbimi didib parçalayır.

Söhrab. Aha, sən eşq odunda yanan aşıqlərə bənzəyirsən.

Elçin. Sən bunu nədən bildin, qardaşım?

Söhrab. Bax, bax, bax, sevgi beləsinə tutulmasaydın, səsin çalınmış bir sim kimi titrəməzdi...

Elçin. Sən haqlısan, qardaşım... İndi mənim qəlbimin hər bir teli, doğrudan da, çalınmış bir simə bənzəyir. O mənim bütün varlığıma hakimdir.

Söhrab. Kim, Elçin?

Elçin. Mən onu ilk dəfə gördüyüm andan bu günə kimi heç bir vaxt onun xəyalından ayrılmamışam. Kəyan gözəlinin adını bax buraya, qəlbimə yazmışam... Reyhan... Reyhan, indi sən haralarda-san?

Söhrab. Nə, Reyhan? Yox, yox, bu ola bilməz...

Elçin. Reyhan mavi göylərdən yerə enmiş bir ayparadır. Onun yolunda həyatımı yüz min kərə qurban vermək mümkün olsaydı, bir yol da uf deməzdim. Ey müqəddəs Günəş, səndən yalnız bir xahi-şim var, mənim ömrümdən kəsib Reyhanın ömrünə cala...

Söhrab. Elçin... Elçin, sus, eşidərlər... Bəs bu necə ola bilər ki, Cavanşirin oğlu onun düşməninin qızına vurulsun?..

Elçin. Ən böyük fəlakət də elə budur, dostum... Ancaq inanı-ram ki, mən gec-tez Reyhana qovuşacağam.

Zibeydə xatun daxil olur.

Zibeydə. Elçin, qonaqlarımız səni gözləyir...

Elçin. Mənim qəlbimsə başqa bir arzu ilə çırpınır, anacan!..

Zibeydə. Unutma ki, atan burada deyil, onu sən əvəz etməli-sən...

Elçin. Gedək, ana, mən inanıram ki, taleyim günəştək gülüm-səyəcəkdir.

Zibeydə. Elədir, oğlum, sənin taleyin günəşdən belə parlaq olacaq. (Gedirlər.)

Söhrab. Taleyim günəşdən belə parlaq olacaq. Yox, mən öz miskin taleyi ilə barışan acizlərdən olmaq istəmirəm. Cavanşirin adını göylərə ucaldan bu odlu qılınca mən də sarılacağam.

ALTINCI ŞƏKİL

Cavanşirin sarayı

Elçin. Ox, ata, ata... Sən nə qədər səbirlisən, sevgilim uzaqdadır. Gözlərini yola dikib hər səhər, hər axşam mənə gözləyir. Mən də səni gözləyirəm, ata.

Söhrab daxil olur.

Söhrab. Şad xəbər var... Elçin, şad xəbər...

Elçin. Bu nədir? Şeypur səslərindən sevinc yağır? Bəlkə gələn atamdır?

Söhrab. Doğrudur, bu adət bizə babalardan yadigar qalmışdır. Atam vəzir olarkən də həmişə böyük sərkərdəmizi şeypur səsləri ilə qarşılardı. Eşidirsənmi, Elçin, şeypurun səsindeki o inilti nidaları böyük sərkərdəmiz Cavanşirin yaralandığına işarədir. (*Zibeydə xatun və saray xanımları gəlirlər.*) İndi yaralı cəngavərlərdən biri gəlib əvvəlcə anan Zibeydə xatuna xəbər verəcək. Aha, bu gələn qasid Ağvanın şairi Qılıncdır.

Qılınc daxil olur.

Ey cəngavər şair, gətirdiyin şad xəbərləri əvvəlcə sərkərdəmizin istəkli oğlu Elçinə söylə...

Qılınc. Xoş gördük, Elçin... Mənim sərkərdəm, sənin atan Cavanşir Xəzər xaqanı ilə özü qarşılaşdı. Qarı düşməni qara dırnaqlı atını böyük hökmdarımın üstünə səyirdərək əyri qılıncını onun başına endirdi.

Zibeydə. Söylə, oğlum, söylə, Cavanşir hanı?

Qılınc. Xəzər xaqanı ilə o özü qarşılaşdı, Ağvan torpağının vuran əli, hünər, rəşadət timsalı Cavanşir birdən köhlən atını onun üzərinə şığıdaraq qara kəlləsini bədənindən ayırdı.

Söhrab. Afərin, afərin...

Zibeydə. Mənim igid balalarım, siz necə mərdliklə vuruşmuşsunuz...

Qılınc. Qan mənə aparır, dostlar, əgər mən ölsəm:

İstərim hər tərəf ilk bahar olsun.
Hər kəs öz yarına düz ilqar olsun.
İnsan bu dünyaya gəldi-gedəkdir
Təki sevdियimiz vətən var olsun.

Zibeydə. Cəngavər şairin yarasını bağlayın. Tez... (*Urta.*)

Qılıncı aparırlar, saray adamları Cavanşiri qarşılamğa gedirlər.

Aydəmir. Hanı hökmdar, söylə, hanı, yoxsa...

Xidmətçi. Gələn böyük sərkərdəmiz Cavanşir özüdür...

Hamı. Eşq olsun, eşq olsun...

Cavanşir daxil olur.

Cavanşir. Oğlum, Elçin... Həsərtindən anan göz yaşı axırdı. Mən isə qocalırdım, oğlum. İndi qollarımın qüvvəsi birə yüz oldu. Daha mənim yaram ağrımır. Xəzər qılıncı ilə sinəmə vurulan yara-dan mənə ölüm yoxdur. Yox, mən Ağvan üçün yaşayacağam...

Hamı. Eşq olsun... Eşq olsun...

Cavanşir. Söylə, Elçin... Söylə, qollarıma qüvvə, gözlərimə işıq verən mehriban oğlum. Sən qərrib ölkələrdən atana nə gətirdin?

Elçin. Elini, obasını sevən saf bir oğul ürəyi sənə bəs deyilmi, ata...

Cavanşir. Afərin, mənim tər lan balam, urta! Siz də eşidin, mənim əziz övladlarım, Elçin Suriyadan qayıtdı. Qərrib ölkənin iqlimi onun vəfalı ürəyinin hərərətini azaltmadı. Urta!.. Urta!.. Sizlərdən çoxunuzu da Suriyaya, Çinə, Bizansa göndərəcəyəm. Arzum budur, oxuyun, öyrənin, qoy dünyanın bütün elmləri Ağvan torpağını öz nuru ilə işıqlandırın. Qoy Ağvan yolları dünyanın hər tərəfinə uzansın. Amma ürəklərimiz həmişə Ağvanın sönməz eşqi ilə döyünsün. Urta!.. Urta!.. Obalarınıza qayıtmadan əvvəl on gün mənə qonaqsınız. Urta!.. Urta!.. Sən də hazırlıq gör, Söhrab, xəzərlərlə vuruşmuş igidlərimin hamısına özüm mükafat verəcəyəm.

Zibeydə. Gedək, Cavanşir, yaran səni incidir.

Cavanşir. Gedin dincəlin, övladlarım... Yuxu – yorulmuş cəngavərin dostudur. Ağvan cəngavərlərinin qədrini bilin. Mən ona ürəyim də versəm, yenə azdır. Urta!.. Urta!..

Cavanşir, Elçin, Zibeydə gedirlər. Söhrabla Aybəniz irəli gəlir, onların dalınca baxırlar.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Cavanşirin sarayı.

Söhrab. Girdman tacirləri həmişə günortaüstü yola düşürlər, bu gün nədənsə zıqırov səsləri çox tez eşidildi. Görəsən bu karvanlar hara gedir?

Saran. Onlar getmir, gəlir... Yəqin böyük hökmdarımız Cavanşirə hədiyyə gətirirlər.

Söhrab. Cavanşir öz gələninin hədiyyəsinə möhtac deyil.

Saran. Boş xəzinəmiz belə hədiyyələrə möhtacdır, vəzir, aha, mən deyəndir... hədiyyə gətirirlər.

Söhrab. Sən bunu nədən bilirsen?

Saran. Karvanın önündə bir atlı da var...

Söhrab. Girdman taciri Qənimət də karvanın qabağında gedəndə həmişə atlanır...

Saran. Bu atlı tacirə bənzəmir. Bizim tacirlər uzun əbə, dikburun çəkmə geyirlər. Amma bu gələn atlının əynində parlıtısı göz qamaşdıran qısa cəng libası var. Çəkmələri isə mirvari ilə bəzənmişdir. Bax, qızıl bazubəndi buradan da görünür... Yəqin böyükklərdəndir. Kim bilir, bəlkə bir ölkənin hökmdarıdır.

Söhrab. Bu axmaq xəzinədar olsa da, düz deyirmiş...

Saran. Vəzifənin böyüklüyü ağılı dərəcəsini artırsaydı, sən yenə də həmişəki qədər mənasız danışmazdın.

Söhrab. Aha, karvan dayandı... Ey, açın sarayın darvazalarını, əziz qonaqları ehtiramla qarşılayın...

Saran. Xəzinə bomboşdur, gecələr gözüme yuxu getmir.

Söhrab. Suss...

Saran. Mən səni nəzərdə tuturam... Çoxdan bəri boş xəzinəyə vəzirlik edirsən...

Söhrab. Suss dedim...

Saran. Bu sirri hamıdan gizlətsəm də, Cavanşirdən gizlətməyə cəyəm. (Gedir.)

Söhrab. O mənim cinayətimi açıb söyləyəne kimi, mən onun qəbrini qazmalıyam.

Bəhrəm və qasid daxil olurlar.

Qasid. Ağvan hökmdarı Cavanşirin sarayı budurmu?

Söhrab. Siz kimsiniz?

Bəhrəm. Mən Sasani qoşunlarının sərkərdəsi Bəhrəmə.

Söhrab. Doğrudanmı? Cavanşirin sarayına gələrkən qorxmadı-
ğınızla təəccüb edirəm. Siz çox cəsur adamsınız...

Bəhrəm. Biz böyük hökmdarınız Cavanşirə görüşməyə gəldik. Onun xəzərlər üzərindəki qələbəsi hamımızı sevindirmişdi. Təbrik üçün gələn elçiyə toxunmazlar...

Söhrab. Elçiyə toxunmasalar da, sizə toxunurlar. Unutmayın ki, Cavanşirin babalarından yadigar qalmış Muğan torpağını qəsb edən sizsiniz...

Polad. Görünür, biz bura nəhaq gəlmişik...

Bəhrəm. Demək, mən geri qayıtmalıyam...

Söhrab. Yox... yox, mən belə demədim... Hökmdarımızı gözləyin, sizdən başqa Bizansdan, Suriyadan, Gürcüstandan elçilər gəlmişdir.

Saran. Hədiyyələrə baxdım, qızıla vurulsa beş yüz min dinar qiyməti var...

Bəhrəm. Bu qoca kimdir?

Saran. Bu vaxtacan xəzinədarım, indi isə vəzirimizə təlxəklik edirəm...

Bəhrəm. Gülməli qocadır...

Saran. Cibi boşalmış xəzinədar qoca olmasa da gülərlər.

Bəhrəm. Təlxək hökmdarı əyləndirər, sən nə üçün vəzirə əyləndirirsən?

Saran. Məsələ uzundur. Bir zamanlar vəzirimiz Söhrab pulları oynadırdı, son vaxtlar nədənsə məni oynadır...

Söhrab. Qoca, hər sözün yeri var, çəkil get...

Saran. Hara gedim? Dar ağacına, yoxsa qoyun otarmağa.

Bəhrəm. Bu sözünü də anlaya bilmədim...

Saran. Bütün sözlər anlaşılmıq üçün söylənilsə idi, vəzirimiz Söhrab ömründə bir kəlmə də olsun dinib-danışmazdı. Dar ağacı yaxşıdır... Qoyunların sayını artırsam, vəzirimiz onlara da sahib çıxacaq. (Gedir.)

Söhrab. Onu dəli zənn etməyin, Cavanşirin ən yaxın müşaviridir...

Bəhrəm. Onu tez susdur, eşidirsənmi?

Söhrab. Eşidirəm, əziz qonaqlara ehtiram göstərmək borcumuzdur, buyurun...

Saran. Mən Bəhramdan çox razıyam, onun hədiyyələri bizə bir il kifayətdir. Amma doğrusu, bir şeydən qorxuram...

Söhrab. Nədən, qoca?

Saran. Qızillarınsəsinəndən...

Söhrab. Sən yenə də sayıqlayırsan?

Saran. Göylərə and olsun ki, yox... Mən yalnız qulaqlarımla eşitdiklərimi, gözlərimlə gördüyümü danışram. Qızillarınsəsi doğrudan da qorxuludur... Özü də bilirsen nə vaxt?

Söhrab. Nə vaxt?

Saran. Gethagedi başlayanda, sən ki bunu yaxşı bilirsen...

Söhrab. Qoca, sən bu boş danışılardan əl çək...

Saran. Xəzinəməz dolsun, mən bir kəlmə danışmaram...

Söhrab. Xəzinəni boşaldan sənə, alçaq... Mən səni bu gün zindana saldıraram, alçaq...

Saran. Məni öldürsən də, öz günahlarını azalda bilməzsən. Vəcdan ləkəsini qanla da yumaq olmaz...

Söhrab. Get fərmanımı gözlə...

Saran. Gözləmə, həm sənin fərmanını, həm də Cavanşirin.

Söhrab. Bu saat zindana...

PƏRDƏ

ŞƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Cavanşirin sarayı. Cavanşir, Elçin, Zibəydə oturlar.

Küttə də səhnədədir. Fərid daxil olur.

Fərid. Böyük hökmdar, Bizans hökmdarının elçisi hüzurunuzə izn istəyir... Dostluq, ittifaq arzusundadır.

Cavanşir. Ağvana dost kimi gələnələr gözüm üstə yer var. Düşməni kimi gələnələr isə əzilmiş başdan savayı heç bir şey qazana bilməyəcəklər. Qoy bu xəbəri Sasani sərkərdəsi Bəhram da eşitsin.

Bizans elçisi daxil olur.

Bizans elçisi. Bizans hökmdarının hədiyyəsidir. Hökmdarımız dedi ki, babamın vəsiyyətinə əməl edib əsrimizin ən böyük sərkərdəsi Cavanşirə göndərirəm. (Qılını Cavanşirə verir.)

Cavanşir. And içirəm, dostlar, gündoğan ölkələrdə asayış yaratmaq üçün bu qılını sədaqətlə oynadacağam.

Qartal. Böyük sərkərdə, Suriyadan, Misirdən, Gürcüstandan da elçilər gəlmişdir.

Cavanşir. Ah, Qartal... Afərin, mənim aslan cəngavərim. Sasanilərə qarşı necə inadla vuruşduğunu mənə söylədilər. Onlara da bir vaxt növbə yetişər. İndi isə əziz qonaqlara sarayın ən gözəl otaqlarını ayırın. Yeni tikilmiş binaları, yeni salınmış meyvə bağlarını, Girdman çayının üzərindəki yeni körpüləri onlara göstərin.

Qartal. Baş üstə... (Gedir.)

Cavanşir. Elçin Suriyaya təhsil almağa gedəndə Ağvanın bədxahları bizə dodaq büzürdülər. Lakin yox, mən öz oğluma və bütün vətən övladlarına da Ərəstunu, Əflatunu, Homerini öz dilində oxudacağam. Dünyanın ən gözəl əsərləri Ağvan dilinə çevrilib tez bir zamanda kitab sarayını bəzəyəcəkdir.

Söhrab. Bundan da gözəl fikir ola bilməyir?

Cavanşir. İndi isə yollarımız məni düşündürür.

Söhrab. Tacirlər üçün bu qədər əziyyət çəkməyin nə mənası var? Böyük hökmdar...

Cavanşir. Yox, Söhrab, yox... Ticarət yolu ölkənin qan damarıdır. Mən istədim ki, bu yollarla gedib-gələn ticarət karvanları indikindən yüz qat çox olsun. Unutma ki, Girdman ipəyini daşıyan hər bir karvan Misirdən, Bizansdan bizə daha qiymətli şeylər gətirir. Onlar uzaq ölkələrdən bura yeni fikir, yeni düşüncə, yeni elmlər gətirir.

Söhrab. Doğrudur, böyük hökmdar, çox çəkməz ki, sizin gözəl tədbirləriniz sayəsində Ağvan diyarı həqiqi bir cənnətə döner... Lakin bütün bunlar bizdən min ətək qızıl tələb edir. Xəzinəməz isə hələlik yoxsuldur.

Cavanşir. Həmi mənim xəzinədarım? Mən qoca Saranı görmək istəyirəm...

Söhrab. O xain zindana salınmışdır...

Cavanşir. Nə üçün? Onun günahı nədir?

Söhrab. Xəzinənin pullarını havaya sovurduğu üçün... Dövlətimizin gücünü azaltmaq istəyən hər bir xainlə belə rəftar edərdim.

Cavanşir. Gedin onu mənim hüzuruma gətirin... Of, sinəmdən ağrı qopdu.

Zibəydə. Gedək, Cavanşir, sən hələ yorğunsan... Gedək dincəl.

Cavanşir. Hələ dayan, Zibeydə. Mən qocanın nə günah işlədiyini öyrənməliyəm...

Xidmətçi. Sasani sərkərdəsi Bəhram hüsurunuza gəlmək istəyir...

Cavanşir. Kim, Bəhram? O vəfasız?

Elçin. O öz səhvini anlayıb peşman olmuşdur, ata...

Cavanşir. Oğlum, Elçin, səhv başqa, xəyanət başqa... Yox, mən onunla üz-üzə gəlmək istəmirəm...

Zibeydə. Cavanşir, əzizim, Bəhrama nifrət bəsləməyə doğrudan da haqqın var. Çünki o, Ağvanın düşmənidir. Lakin sən onunla danışmalısən, sən onu dinləməlisən. Unutma ki, Bəhram böyük bir ölkənin elçisidir.

Cavanşir. Yaxşı, mən bu barədə düşünərəm... (*Saranı gətirirlər.*) Xoş gördük, Saran...

Saran. Cavanşir sərkərdəyə salam... Sevinc yaşları məni boğur, ömrümün son günlərində səni görməyə çox şadam... Boş xəzinədə oturmaqdansa, zindan küncündə çürümək yaxşıdır.

Cavanşir. Mən nəyin yaman, yaxşı olduğunu soruşmuram. Günahın nədir?

Saran. Vəzirimiz Söhrab qala hasarları tikdirmək bəhanəsi ilə məndən qızıl istədi. Mən də verdim, indi isə xəzinəmiz boşdur.

Söhrab. Sən nə danışırsan, qoca? Qala nədir, hasar nədir?

Saran. Böyük hökmdar, göylərin müqəddəs günəşinə and içirəm ki, mənim dediklərimdə zərrə qədər yalan yoxdur.

Söhrab. Sərsəm qoca. Sən öz cinayətini hökmdarımızdan gizlədə bilməzsən... Yaxşısı budur ki, özün etiraf et.

Saran. Mənə indi üç addım qara torpaqdan başqa heç nə lazım deyil.

Söhrab. Sərsəm qoca...

Cavanşir. Söhrab... Saran – xain? Əlli ilin sadıq dostu – canı? Gedək, Saran, gedək... Bu dolaşığı düynü mən özüm açaram...

Cavanşir, Saran və bütün kütlə gedir. Söhrab tək qalır.

Söhrab. Mənəm günahkar, o qocanı tez susdursaydım, indi onun göz yaşları Cavanşirin qəlbini ipək kimi yumşaltmazdı. Mən Cavanşirin nəzərində yenə də özümü doğrulda bilərəm. Hələlik əlimdə fürsət vardır...

Qənimət. Cavanşir gəldimi?

Söhrab. Hər ikimiz məhv olduq... Artıq heç bir şey bizi ölüm-dən xilas edə bilməz...

Qənimət. Yenə nə fəlakət üz verdi?

Söhrab. Hani qızıllar?

Qənimət. Gətirmişəm...

Söhrab. Suss, yavaş, neçə dinar?

Qənimət. Hələlik yüz min dinar...

Söhrab. Hardadır, bəs qalanı?

Qənimət. Sənin evində, qalanını da bir neçə gündən sonra...

Söhrab. Xəncərin itidirmi?

Qənimət. Bu sual nə üçündür?

Söhrab. Cavanşir otaqda təkdir... O dedi ki, yuxu cəngavərin dostudur. Lakin mənə yuxu cəngavərin ən böyük düşmənidir...

Qənimət. Heç bir şey anlamıram...

Söhrab. Bundan gözəl fürsət ələ düşməz...

Qənimət. Mən ona əl qaldıra bilmərəm...

Söhrab. O ölməsə, sən öləcəksən... Əziz bir dostum olduğun üçün xəbərdarlıq edirəm...

Qənimət. Mən onun nəinki dirisinə, heç ölüsinə də yaxın düşə bilmərəm...

Söhrab. Onda özün bil, o bir az əvvəl dedi ki, Qəniməti gətirin, edam edin...

Qənimət. Doğrudanmı?

Söhrab. Bax, o, yatağında uzanmışdır. Arxadan möhkəm bir zərbə kifayətdir... Bu fürsəti əldən buraxma... Bu ölüm yeganə xilas yoludur. Qorxma... qorxma! Mənə inana bilərsən... (*Qənimət xəncərini çəkib içəri girir.*) Aha, indi mən xilas oldum. Cavanşirin nəzərində yalnız bu yolla yüksələcəyəm. Qənimət isə öz əli ilə özünə ölüm qərarı yazdı...

Xəncər əlində qışqırıraq Qənimət geri dönür.

Qənimət. Aman, Cavanşir oyaqmış...

Söhrab. Dayan... Dayan, at yerə xəncəri... (*Söhrab qılıncla Qənimətin xəncərini vurub salır.*)

Cavanşir. Bu nə deməkdir, Söhrab?

Söhrab. Ehtiyatsız dolanırsınız, böyük hökmdar... Ehtiyatsız. Bir dəqiqə belə gecikseydim, bu namərd bizi həmişəlik gözü yaşlı qoyacaqdı. Mən indi anladım ki, Sasanilərə hədiyyə aparan bu alçaq imiş...

Cavanşir. Nə alıb satırsan, ipək, yoxsa vicdan...

Qənimət. Mən... mən... Məni aldatdılar... yüz min dinar qızılım özgələrə qismət oldu. Söhrab, bütün xəyanətlərə bais sənən...

Söhrab. Bu xəncər kimindir? Sual verirəm, bu xəncər kimindir?

Cavanşir. Aparın, bu satqının boynunu öz xəncərilə vurun...

Qənimət. O xaindir, böyük hökmdar, onun vicdanı ilan zəhərindən də mənfurdur...

Söhrab. Sənin cinayətlərini ulu Tanrı özü də açsaydı, səndən yalnız bu sözləri eşidərdi.

Cavanşir. Aparın...

Qənimət. O xaindir, o xaindir... (Qəniməti aparırlar.)

Cavanşir. Onu buraya kim buraxmışdır?

Növbətçi. Hökmdarı istəyirəm dedi, mən də vəzirin yanına göndərdim...

Cavanşir. Söhrab, indi sən cavab ver, nə üçün o səni xain adlandırdı?

Söhrab. Siz buna nə üçün təəccüb edirsiniz, böyük hökmdar? Sizə bəslədiyim sonsuz məhəbbəti düşmənlər xəyanət adlandırsa, bu məni yalnız sevindirə bilər...

Cavanşir. Bu sui-qəsdə sənin də əlin vardır...

Söhrab. Siz nə danışırsınız, böyük hökmdar...

Cavanşir. Mənim ürəyimi aldatmaq, sən düşünən qədər də asan deyildir.

Söhrab. Hökmdarın nifrəti mənim üçün ən böyük cəzadır. (Xəncərlə özünü vurub yıxılır.)

Cavanşir. Ölməmişdir. Tez həkim çağırın... Mənim sarayımda əqrəb gizlənmişdir.

Aybəniz (gəlir). Ah, Söhrab, əziz qardaşım, səni kim bu hala saldı, kim?

Saran. Heç kimdə günah yoxdur, qızım... O özü özünü vurdu...

Aybəniz. Can qardaş, sən mənim üçün həm ata, həm anasan...
Sənsiz mənim bir günüm olmasın...
Cavanşir. Bəlkə mən yanırlam...

Həkimlər gəlirlər.

Zibeydə. Mən əminəm ki, Söhrab sənə xain baxa bilməz. Onun atası Ağvan sarayına düz qırx il sədaqətlə vəzirlik etdi...

Cavanşir. Xəzinəni dağıdan Söhrab deyildimi?

Zibeydə. Xəzinənin qızılına xəyanət etsə də, sənə əl qaldırmağa cəsarət etməz...

Cavanşir. Mənim fikrimi sapdırma, Zübeydə... Söhrab mənim gözlərimə düz baxa bilmirdi...

Zibeydə. Ürəyini yoxla... İnsanın zahirinə baxıb aldananlar çox olur...

Söhrab. Mən ölürəm, hamınız bilin ki, mənim ürəyimdə böyük hökmdara qarşı məhəbbətdən başqa heç bir şey yoxdur. Böyük hökmdar, ölkəmizin çətin vəziyyətini nəzərə alaraq qızilları Sarandan alıb ehtiyatla saxladım. Qızilları mənim evimdədir. Məni bağışla, böyük ata, bunların hamısı hökmdara qarşı bəslədiyim böyük məhəbbətdir...

Cavanşir. O mütləq sağlacaqdır...

Hamı təlaş içində.

PƏRDƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Cavanşirin saray otaqlarından birinin həyoti. Elçin səhnəyə daxil olur və gedir. Zibeydə xatun və Aybəniz daxil olurlar.

Zibeydə. Elçin burada yoxdur, qızım... Mən onu nəhaq yerə gözdən qoyuram... Elçin yoxdur...

Aybəniz. O həmişə yalnız gəzir... At çapıb, qılınc oynatmaqdan zövq alır, Zübeydə xatun, elə bil başqa sənət tapmır...

Zibeydə. Görsən dünyada anadan çox əziyyət çəkən bir insan varmı? Elçin məni qocaltdı, qızım? Üç il yolunu gözlədim... İndi də ki, özü görürsən...

Aybəniz. Qardaşım Söhraba deyərəm, Elçinə öyüd verər... Elçin Söhrabın xətrini çox istəyir...

Zibeydə. Mən də ona tapşıracağam... Qızım, Aybəniz, o sənı gördümü? Aranızda söz-söhbət olmadı ki?

Aybəniz. O məndən həmişə uzaq gəzir. Söhrab deyir ki, yox, yox, bəlkə bu sirri açmaq olmaz...

Zibeydə. Qorxma, qızım, söylə... Oğulun sirrini heç kim anasından möhkəm saxlaya bilməz...

Aybəniz. Söhrab deyir ki, Elçin Sasani sərkərdəsi Bəhrəmin qızını sevir...

Zibeydə. Sevir?..

Aybəniz. Elçin Reyhanın vurğunudur... Mən onların məhəbbətinə mane olmaq istəmirəm... (Aybəniz gedir.)

Elçin (gəlir). Yox, anacan, mən Aybənizə könül verməyərəm...

Zibeydə. Bu nədir, Elçin? Sən gizli söhbətə qulaq asırsan?

Cavanşir. Qulaq asmasam da, bilirəm. Ana, mən Aybənizi sevməmişəm, mən onun xəyalı ilə yaşamamışam...

Zibeydə. Mən isə anayam... Əgər mən təkə öz səadətimi düşünseydim...

Elçin. Sözlərim qəlbinə toxundusa, üzr istəyirəm, ana. Lakin mənim də könlümü dinlə. Sən, mehriban ana, ürəyimin fəryadını eşitməsən öz əlinlə mənə ölüm qərarı yazacaqsan... Mən Kayan gözəlını sevirəm... İnan ki, sən onu görseydin, qadın ola-ola özün ona vurulardın...

Zibeydə. Doğrudanmı? Sən o nazənini bu qədər sevirsen?

Elçin. Anacan, Reyhanın ala gözləri, qumral saçları, şümşad kimi dümdüz qaməti, hələ nəgmə oxuyarkən titrəyən səsi... Of, görəsən dünyada məndən də xoşbəxt bir sevgili varmı?

Zibeydə. Bilirəm... Dünən gecədən bəri sənı evdən didərgin salan da odur. Reyhanın atası öz ayağı ilə bizə qonaq gəlmişdir. Bu bizim üçün ən böyük səadət deyilmı? Daha bəsdır, görünür sən indidən ananın hər sözünə yox deyəcəksən... Özün bil, amma yadında saxla. Bəzən göyçək qızların ürəyi külək kimi hər səmtə əsər.

Elçin. Of... Anacan, Reyhan göyden yerə enmiş məsum bir mələkdir. Ona belə sözləri necə qırırsan?

Zibeydə. Yaxşı, sən deyən olsun... Razıyam. Bilmirəm, Aybənizin göz yaşlarına dözməyə daş ürəyi mən haradan alım.

Elçin. Bəs mənim ürəyim? Bəs mənim eşqim, bəs mənim andım?

Zibeydə. Sən atanın qəzəbindən qorxmursanmı? O bunə razı olmazsa?

Elçin. Anacan, mənim bütün ümidlərim sənədir... Reyhan mənı hər səhər, hər axşam gözləyəcək... Əgər Elçinin ölümünü istəmir-sənsə...

Zibeydə. Bəsdır, oğlum... Görürəm sən inadından dönməyəcəksən... Gedək Firuzəbada. Mən bir yol tapıb onu – Reyhanı yanıma çağırtdıraram... Özüm onunla danışaram...

Gedirlər.

Söhrab. Aha, ala gözlü sona yuvasından uçmamış xoşbəxt ovçunun oxuna hədəf oldu. Bəs mən kiməm, dünyanın ən bədbəxt bir ovçusuyam? Yox, mən ömrümü sarayların nökrəçiliyində çürüdən bir qul deyiləm! Yox, Söhrab, tale sənə əmr edir... Fürsəti buraxma. Şəhrət Elçindədirsə, qüvvət sənədir. Reyhan sənın alına yazılmışdır! Bacın Aybənizin ülvı məhəbbətini tapdalayan məğrur Elçindən intiqam almalısən...

PƏRDƏ

ONUNCU ŞƏKİL

Cavanşirin sarayı.

Söhrab. Hökmdar...

Cavanşir. Mən öz qərarımı bildirirəm. Sasani qoşunlarının sərkərdəsi Bəhrəmə rədd cavabı verilsin...

Qartal. Namərdlərə bundan gözəl cavab ola bilməz.

Cavanşir. Dost kimi gələn elçilərə isə yalnız bir cavabım var. Dostluq arzusunda olan hər kəs mənim sədaqətimə əmin ola bilər.

Saran. Böyük hökmdar, düşmənlər də olsa, siz öz nəzakətinizi Bəhrəmədən əsirgəməyin...

Cavanşir. Fikrini açıq söylə, Saran...

Saran. Sənın qərarın mənə bəllidir, böyük hökmdar. Bu dünya görmüş qocanın məsləhətini dinləmək istəyirsənsə, Kayan elçisini hörmətlə yola sal...

Cavanşir. Mənim iradəmlə oynayanlar məndən aman gözləməsinlər.

Zibeydə xatun gəlir.

Zibeydə. Bəhram səninlə görüşməmiş qayıdır... Cavanşir, adına-sanına ləkə vurma... Qoy düşmən belə sənin alıcənablığını görsün, öz qəbahətindən utanıb yerə girsin...

Cavanşir. Bəhramdan heç bir alıcənablıq gözləmirəm, lakin çağır onu...

Fərid. Bu saat... (Gedir.)

Cavanşir. Həminə xəbərdarlıq edirəm. Sizin aranızda Kəyan dövləti ilə ittifaq bağlamaq arzusunda olan varsa, qoy onlar özünü aldatsın, nəmər körpüsündən keçən özü də nəmərddir...

Bəhram, Polad, Kəbus və qasid daxil olurlar.

Bəhram. Mən bura – Girdmana dost kimi gəlmişdim. Lakin mənə düşmən kimi yola salırlar. Belə rəftarın səbəbi mənə bəlli deyildir...

Cavanşir. Möhtərəm elçi, Kəyan tacdarına söyləyiniz ki, mənə qılınca, mərduş arxalanan bir ölkəm vardır. Onu yer üzündən silmək istəyənlərə də qılıncla cavab veriləcəkdir...

Bəhram. Məhrəban bir dost kimi əl-ələ vermək mümkün ikən, qılıncla danışmağa ehtiyac yoxdur, Cavanşir...

Cavanşir. Mən müqəddəs Ağvanın göylərə baş vuran uca dağlarını bu vaxtdək düşmənlərin quduz hücumundan qorumuşam. İndi isə nəmər dostlardan qoruyacağam...

Bəhram. Ulu hökmdarımız ərəblərə qarşı səninlə ittifaq bağlamaq arzusundadır.

Cavanşir. Bu ittifaqın məqsədini bilmək olmazmı?

Bəhram. Məqsəd düşməne qarşı birgə müharibə...

Cavanşir. Ərəb sərkərdəsinə sülh təklifi aparmışsınız mı?

Bəhram. Düşməne sülh təklifi etmək qorxaqlıqdır.

Cavanşir. Daim müharibə xəyalı ilə yaşamaq isə sərsəmlikdir.

Bəhram. Biz yenə dost ola bilərik, Cavanşir...

Cavanşir. Xəyanətini unutdunmu, möhtərəm elçi?

Bəhram. İnsanın həyatında səhv ola bilər... İnan ki, Cavanşir, ürəyim həmişə səninlə olmuşdur. Muğan torpağını xarabəyə döndərən qəsbkarlardan səni qorumaq üçün işlətdiyim bu müvəqqəti siyasi bizim qardaşlıq məhəbbətimizə mane ola bilməz...

Cavanşir. Hə, Qartal?

Qartal. Burdayam, ulu hökmdar...

Cavanşir. Muğan şəhərində qurulmuş dar ağaclarından asılan kimlər idi?

Qartal. Kəyan qoşunlarının əsir tutduqları Ağvan cəngavərləri...

Cavanşir. Əsərsənmi, möhtərəm elçi? Sədaqətdən dəm vurarkən vicdan ağrısı duyursanmı?

Bəhram. Mən ömrüm boyu bu cinayətlərimi lənətlərlə yad edəcəyəm. Namusuma and içirəm ki, bu ləkəni öz qanımla yumağa hazıram...

Elçin. Atacan, əgər ürəkləriniz bir-birinə yaxınsa, Ağvan dağları heç bir vaxt bizim aramızda sədd ola bilməz. Barış, atacan... Qoy sizi ülvə bir məhəbbət birləşdirsin...

Cavanşir. Elçin, əziz balam... Mən Sasanilərlə əbədi dost olmaq fikrində idim. Lakin nəmərddlər xalqımızın boğazına əsarət zənciri keçirdilər. Qəsbkarların bizdən məhəbbət ummağa heç bir haqqı yoxdur. Əgər biz Kür-Araz sahillərində özəmətli dövlətimizi yenə bərpa etməsək, bütün el-oba bizə lənət oxumazmı? Sən isə, möhtərəm elçi, hökmdarına bildir ki, mənə göndərdiyin o hədiyyələr Ağvan ıgıdlərinin qanına boyanmışdır. Mən o ıgıdlərin qatillərindən amansız bir qisas almamış bir an belə rahat ola bilməyəcəyəm.

Cavanşir və saray adamları gedirlər. Səhnədə Bəhram, Polad, qasid, Kəbus və Saran qalır. Saran gedərkən.

Qasid. Qoca, qızılar da, cavahirat da əldən çıxır. Sən Cavanşiri yola gətir...

Saran. Möhtərəm elçi, get sən xaini başqa yerdə axtar. Mən xəzinədəyəm, amma qızılı da, cavahiratı da elimin namusundan üstün tutmamam... Get...

Saran gedir.

Bəhram. Artıq sülh danışıqlarının mənası qalmadı. Muğan torpağında qurduğum dar ağacları çox azdır. İndi də Girdman üzərinə qoşun çəkəcəyəm... Hə, Söhrəb? Onun qəlbini gəmirən şöhrət qurdu indi mənə gərək oldu...

Polad. Böyük sərkərdə, mənə əfv edin... Onun əsgəri azdırsa da, bizə qarşı kəmiyyət çox böyükdür...

Bəhram. Lakin kəmiyyət deyildir...

Polad. Cavanşirin qəzəbi artdıqca hər bir cəngavəri bir orduya bərabər olur.

Bəhram. Demək, Cavanşir səni qorxudur...

Polad. Mən əsil həqiqəti söylərkən, özümün qorxduğuma işarə etmək fikrində deyiləm. Mən deyirəm ki, bu böyük kinə qarşı vuruşmaq mənasızdır...

Bəhram. Kindən də qüvvətli bir ordu vardır...

Polad. O nədir?

Bəhram. Hiylə... Qoy Cavanşir öz qılıncını itiləsin. Mənsə onu hiylə toruna salıb məhv edəcəyəm... Çağırın Söhrabı, o məndən köməyini əsirgəməz. Onun qəlbini gəmirən şöhrət qurdu indi mənə gərək oldu...

Polad. Söhrab ağılsız deyil... O indi Cavanşirdən qorxub bizə kömək verməz...

Bəhram. Sən insanları hələ tanırmısan... Ehtiras quduz bir canavardır, ehtiras ən ağıllı insanları belə, məhrum bir quzu kimi parçalaya bilər...

Söhrab gəlir.

Söhrab. Sözlərimə inanın, böyük sərkərdə, onu bilin ki, Cavanşirin məhəbbəti dilimdə, sənin məhəbbətin isə ürəyimdədir... Siz hər zaman mənim sədaqətimə əmin ola bilərsiniz...

Bəhram. Elə isə gedək... Qoy Kayan hökmdarı mənə daha qüvvətli bir ordu versin. Mən Cavanşirlə yalnız vuruş meydanında danışacağam...

Söhrab. Uğurlu yol... Əgər Cavanşirin qollarındakı gücü bir həq məqamına endirmək istəyirsənsə, sizə daha yeni bir xəbər verə bilərəm...

Bəhram. O nədir, Söhrab?

Aybəniz daxil olur, onların söhbətini eşidib gizlənir və qulaq asır.

Söhrab. Bu gün Cavanşirin o gözəl qadını Zibeydə xatun oğlu Elçinlə Firuzəabada gedir. O sizin ciyərpərənlə çox gizli bir mətləb barəsində danışmaq fikrindədir...

Bəhram. Mənim ciyərpərənlə?.. Gizli bir mətləb barəsində?

Söhrab. Bəli... Bəli, onları yolda tutub əsir apara bilərsiniz. Bu, gələcək qələbənin yarısı deməkdir. Uğurlu yol... Söhrabı unutmayın... Zaman gələr Kayan tacdarı özü də məndən təşəkkürünü əsirgəməz.

Bəhram, Polad, qasid və Kabus gedirlər.
Aybəniz daxil olur.

Aybəniz. Sən nə elədin, Söhrab... Nə üçün vicdanına silinməz bir ləkə vurdun...

Söhrab. Aybəniz... Ləkə nədir?

Aybəniz. Bütün elin, obanın nifrətindən qorxmırsanmı? Qardaşım, Cavanşirə xəyanət nə böyük nankorluqdur.

Söhrab. Suss... Suss... Sən hansı xəyanətdən danışırısan? Burax sərsəmliyi...

Aybəniz. Mən Bəhramla sənin söhbətini başdan ayağa dinlədim... Bu fikirdən əl çək, qardaşım... Böyük hökmdarımız bu əhvalatdan xəbər tutsa... Səni bir an belə sağ qoymaz... Yalvarıram sənə, get özün ona xəbər ver ki, düşmənlər Zibeydə xatunu hiylə toruna salmaq istəyirlər. Qoy onu Firuzəabada göndərməsin...

Söhrab. Sənin ağlın başında deyil, nədir? Hec nələr sayıqladığınızı bilirsinizmi?

Aybəniz. Sən deməsən də, mən deyəcəyəm...

Söhrab. Dilini dibindən kəsərəm...

Aybəniz. Kəs... Aman...

Söhrab. Cinqirini çəksən...

Aybəniz. Ən uzağı ölümdür... Ölümdən qorxan səndən də namərdidir... Ah...

Söhrab Aybənizi xəncərlə vurub öldürür.

Söhrab. Ah... Mən nə etdim... Demək, Elçin onun məhəbbətini rədd etdiyi üçün öz-özünü vurdu... Ah, əziz bacım. Fəlakət... Fəlakət...

Cavanşir və bütün saray adamları daxil olurlar.

Cavanşir. Bu nədir?... Bu nə dəhşətdir?

Söhrab. Böyük ata... Mənim bacım, ata-ananın yeganə yadigarı, Elçinin rədd cavabından sonra özünü həlak etdi.

Cavanşir. Mənim oğlum Elçin...

PƏRDƏ

Cavanşirin sarayı. Qılinc daxil olur.

Qılinc. Mənim əziz hökmdarım, biz sənin əmrinlə Kayan tacdarının hüzuruna getdik... Bütün tələblərini ona yetirdik. Dedi ki, əgər əsgərlərinizin nəhaq qanına bais olmaq istəmirsinizsə, tezliklə Muğandan geri çəkilməlisiniz, Ağvana dəymiş bütün ziyanları ödəməlisiniz. Lakin Kayan tacdarı bizim təkliflərimizdən qəzəbləndi... Rədd cavabı verdi.

Cavanşir. Rədd cavabı?

Qılinc. Bəli, hökmdar, rədd cavabı... Hətta mən də, dostlarımla da dar ağacı ilə hədələdi... Axır sözündə yalnız bunu söylədi ki, Cavanşir xam xəyalə qapılmasın. Bundan sonra Ağvan diyarı Kayan hökmdarlığına xərac verən bir əyalət olaraq qalacaqdır. Doğrusu, bu sözləri eşidərkən qan beynimə vurdu. Ürəyim kin və qəzəb ilə alışdı. Cavabında dedim ki, Ağvan cəngavərləri mərdliklə ölməyi, ana torpağının əsarətindən min qat üstün tutur.

Cavanşir. Afərin, mənim qəhrəman şairim, mən səndən həmişə belə mərd cavablar eşitməyə alışmışam. İnsanın səbri tükənməz deyil... İndi bizim ancaq bir yolumuz qaldı. Muğan diyarını yadların tapdağından bu odlı qılınclarımız xilas edəcəkdir.

Fərid (gəlir). Böyük hökmdar, sənin tapşırığına Ağvan kübarlarını, tacirlərini, ipək karxanaçıları çağırmışam... Hamısı əmrinizi gözləyir.

Cavanşir. Çox gözəl, Fərid... Onlarla mən özüm danışacağam. Gəlsinlər... (Kübarlar, tacirlər, ipək karxanaçıları daxil olurlar.) Əyləşin... Əyləşin... Sizi nə məqsədlə çağırırdığımı, yəqin ki, bilirsiniz. Dövlətimizin əlin gücünə arxalanır. Vətənin ağır günlərində siz Ağvan qoşunlarından köməyinizi əsirgəməməlisiniz. Mən sizdən cavab gözləyirəm... Sən söylə.

Dəmir daş. Mən bütün var-yoxumdan keçməyə hazıram. Ancaq, çox təəssüf ki, Muğana getmiş dəvə karvanımızı Bəhram tutub saxlamışdır.

Cavanşir. Muğan tezliklə Sasanilərin əsarətindən xilas ediləcəkdir. Ümidvaram ki, karvan tezliklə qayıdacaqdır.

Dəmir daş. Əgər qayıtsa, dəvələri də, qazandığım pulları da sənə bağışlayıram.

Saran. Bu niyə oldu. Nəğd nə verə bilərsən? Dəmir daş. Evim bomboşdur. Özgə heç nəyə ümidim gəlmir. Söhrab. Yalan demə, kişi, niyə bizi aldadırsan... Sən sərvətini Cavanşirdən gizlədib, əl altından Sasanilərə kömək vermək istəyirsən...

Cavanşir. Dayan Söhrab, qoy o fikirləşsin... Hamını xəyanətdə təqsirləndirmək lazım deyil... İndi sən cavab ver.

Alov. Mən qızıl verə bilmərəm... Üç sürü qoyunumu cəngavərlərə bağışlayıram... Oğlum Fəridi də sənin yolunda ölümə yollayıram...

Saran. Qızıl lazımdır, qızıl. Qoyunu xəzinədə saxlamaq olmaz...

Alov. Qoyunu qızıla dəyişmək asandır...

Cavanşir. Oğlun Fərid bütün vuruşmalarda əsil igid olduğunu sübut etmişdir...

Alov. Öz hesabıma beş yüz təzə qılinc, bir qədər də qalxan tədarük etmişəm. Oğlum Fəridin dəstəsinə beş yüz at vermişəm. Mümkün edə bilərəm, yenə qılinc hazırladaram...

Cavanşir. Mənim adımdan qılinc ustalarına salam söylə.

Alov. Çox sağ ol, böyük hökmdar... Onlar gecə-gündüz əlləşib cəngavərlərə kömək edəcəklər.

Cavanşir. İndi sizdən cavab gözləyirəm...

Karxana sahibi. Doğrusu, mən özüm də kömək verərdim... Amma iş burasındadır ki... Əslinə baxsan...

Cavanşir. Yaxşı... Yaxşı, əgər ürəyinizdə məhəbbət əvəzinə qara yellər əsirsə, mənim sizə deyiləcək heç bir sözüm yoxdur... Sən nə üçün danışmırsan, Qızıltac?

Qızıltac. Mən hökmdarın xəzinəsinə həmişə qızıl vermişəm. İndi isə...

Söhrab. Məni əfv edin, hökmdar... Qızıltac belə ağır günlərdə həmişə yaxasını kənara çəkir. Heç utanırsanmı? Son dəfə xəzinəyə nə vaxt qızıl vermişsən?

Saran. Sənin rəhmətlik atan vəzir olanda...

Söhrab. Təməşə edin, təməşə edin... O vaxtdan ən azı yeddi il keçir... Bəs indi, bu xəyanət deyil də, nədir?

Cavanşir. Cavab ver, Qızıltac...

Qızıltac. Mən axı...

Cavanşir. Aydır... Bir az dərinləndir düşünün, ağalar... Unutmayın ki, sizin dəvə karvanlarınıza yol açan, dövlətinizin keşiyində duran Ağvan cəngavərləridir... Ona verdiyiniz bugünkü cavabdan bir

az sonra özünüz utanacaqsınız... Siz öz sərvətinizi düşünürsünüz, Lakin yadların zülmü altında inləyən qan qardaşlarınızın taleyini isə düşünmürsünüz. Gedin, mənim əmrimi gözləyin...

Xidmətçi. Bu xatunun sizə sözü var, böyük hökmdar...

Günəşana və iki qızı daxil olurlar.

Cavanşir. Buyursunlar.

Günəşana. Mən tacir Altuntacın zövcəsiyəm. Bunlar da mənim oğlanlarımdır... Hökmdarımıza iki hədiyyə gətirmişəm... Bu sandıqda yüz min dinar bahasında daş-qaş, cavahirat vardır.

Saran. Yüz min dinar!..

Söhrab. Afərin, Günəşana... Afərin...

Günəş ana. Ərimdən mənə miras qalmışdır... Dedilər ki, Cavanşir Muğanı yadlardan qurtarmağa gedir. Böyük sərkərdə, mənədən bu hədiyyələri qəbul et. Müqəddəs günəş qollarına qüvvət versin. Vuran əllərin titrəməsin, oğlanlarımı da sənə cəngavər verirəm. Onlar vuruşmada aman bilməyəcəklər.

Cavanşir. Bahar günəşinə and içirəm ki, mən onları da öz bəlam kimi sevcəyəm...

Günəşana. Ərimi Sasanilər tikə-tikə doğradılar. Sən indi mənim də intiqamımı almağa gədirsən... İzn ver o müqəddəs qılıncdan öpüm...

Cavanşir. Ağvan analarının xeyir-duası mənimlədir. Lakin siz... Siz bu qadına baxın və utanın... Siz hələ uşaqsınız, övladlarım...

Fərid. Mən bilən gerek Altuntacın oğlu yoxdur, xala. Böyük hökmdar, and içirəm ki, bu gənclər Altuntacın qızlarıdır.

Cavanşir. Doğrudanmı?

Günəşana. Qorxub qaçsalar, mən onlara aman vermərəm.

Cavanşir. İnanıram, Günəşana. Lakin mən bu körpələri müharibə meydanına apara bilmərəm...

Qıvrımtel. Nə üçün, böyük ata? Biz at çapmağı da, qılınc oynatmağı da bacarıq. Bizim yalnız bir cə diləyimiz var. Vətənimizin yaşıl zəmiləri düşmənlərin ayaqları altında tapdalanmasın... Analarımız övlad dağı görməsin... Namusumuza ləkə toxunmasın... İntiqam... İntiqam...

Cavanşir. Bu cəsur aslanlardan utanırsınız mı?

PƏRDƏ

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Cavanşirin sarayı. Ordu başçıları və məsləhətçilər Cavanşirin başına toplaşmışlar. Cavanşir xəritədə nə isə göstərir, hamının diqqəti ondadır.

Cavanşir. Demək, sabah gün doğmamış biz yolda olmalıyıq. Söhrab. Məni əfv edin, böyük hökmdar... Biz bir qədər səbr edib daha yaxşı hazırlaşma bilmərikmi? Kəyan sərkərdəsi Bəhrəmin qoşunu bizimkindən üç dəfə çoxdur.

Qılınc. Cəngavər sürüsünə bir aslan kifayətdir.

Cavanşir. Cəngavər Ozan doğru deyir. Düşmənin sayı heç də qorxulu deyil. Ağvan cəngavərlərinin hər biri bir ordudur... Qartal, nə olmuşdur?.. Sən nə üçün kədərlisən?

Qartal. Mən ən müdhiş müharibələrdən belə qorxmuram. Mən Ağvan üçün, əziz anamın namusunu qorumaq üçün doğulmuşam... Amma indi ürəyim yaralıdır.

Cavanşir. Nə olmuşdur, söylə...

Qartal. Bizənsə gedən dəvə karvanları hələ qayıtmamışdır. Böyük sərkərdə, Bəhrəm onları tutub əsir aparmışdır. Kim bilir, bəlkə də biz şəhəri alana kimi onları edam edəcəkdir...

Cavanşir. Qurbansız qələbə yoxdur, Qartal!

Qartal. Lakin mən hər şeydən əvvəl namuslu bir atanın oğluyam... Mənim atam o karvanın sarvanıdır...

Cavanşir. Aha... Bu heç yaxşı olmadı...

Söhrab. Məncə, gözləmək yaxşıdır... Biz onlar gəlib çıxandan sonra hücumla başlayırıq...

Cavanşir. Yox... yox... hücum sübh tezdən başlanacaqdır. Nə bir gün tez, nə bir gün gec...

Qılınc. Müharibədə hər bir dəqiqənin öz hökmü vardır. Hücumu vaxtında başlamaq, qələbənin yarısını əldə etmək deməkdir...

Qartal. İzn versəniz, mən öz tədbirlərimi söylərəm.

Cavanşir. Söylə, Qartal...

Qartal. Mənim süvarilərimə özgə bir adam başçılıq etsin, mən gecə ikən Muğan şəhərinə basqın edib əsirləri Bəhrəmin pəncəsindən qurtarım...

Fərid. Bu, çox gözəl fikirdir...

Söhrab. Mən də Qartala cəsarətinə inanıram...

Fərid. Lakin hücum gözlənilmədən, çevik və ildırım sürətilə edilməlidir.

Söhrab. Əvvəlcədən Behram xəbər tutmazsa, şeksiz, sən qələbə calarsan...

Səslər. Doğrudur... Doğrudur...

Qartal. Böyük sərkərdə, sizdən cavab gözləyirəm...

Cavanşir. Yox, Qartal... Bu tədbir yaramaz. Hücüm zamanı cəsarət azdır. Düşmənin gücünü nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bir də Girdmanın özündə düşmən casusu olmadığını haradan bilirsən?

Qartal. Elə isə, öz əmrinizi söyləyin, böyük sərkərdə...

Cavanşir. Sənin atlıların Ceyran düzündən hücumla keçib bir neçə əsir tutsun. Bu şərtlə ki, ordu başçılarından birini də ələ keçirsin. Bax burda hücum həm sürətli, həm də gözlənilmədən olsun, Aydındırımı? Yəne təkrar edirəm... Ceyran düzündən...

Qartal. Çox gözəl... Sonra?

Cavanşir. Sonra Behrama elçi göndər, qoy bu elçi sənin adından düşməne bildirsin ki, əgər bizim karvanla getmiş adamlardan birinin başına bir iş gəlsə, tutulmuş əsirlərin hamısı qılıncdan keçiriləcəkdir. O, tacirlərin qızillərini mənimsəsə də, özlərini sağ-salamat buraxmağa məcbur olacaqdır... Aydındırımı?..

Qartal. Of... Elə bil üstümdən böyük bir dağ götürüldü...

Söhrab. Ancaq nədənsə mənim ürəyim yenə də rahat olmadı...

Cavanşir. Fikrini açıq söylə, Söhrab...

Söhrab. Əgər düşmən bu tədbirlərimizdən xəbər tutarsa...

Qılınç. İnsanın dili yalnız fikir söyləmək üçün deyil... Həm də bu fikri gizlətmək üçündür...

Söhrab. Məncə sən yalnız şerini deyib müharibə məsələlərinə qarışmasan biz daha çox qazanarıq...

Qılınç. Unutma ki, mən şerimi öz qılıncımla yazıram...

Cavanşir. Qılınç haqlıdır, Söhrab, qoy bütün sirlərimiz burada, bu dilsiz divarlar arasında qalsın...

Söhrab (öz-özünə). Yox, qalmayacaqdır... Bu xəbəri Behrama yetirmək mənim borcumdur... Ah... Böyük hökmdar... Böyük hökmdar...

Elçin yaralı halda çox ölgün daxil olur.

Cavanşir. Nə olmuşdur?

Elçin. Ah, atacan, fəlakət, bu dərdə dözmək üçün insanın ürəyi görək daşdan, dəmirdən olsun...

Cavanşir. Söylə, oğlum, söylə...

Elçin. Biz hələ Firuzəabada çatmamış böyük xiyabandan keçər-kən heç gözlənilmədən birbaşa üstümüzə saysız-hesabsız Kayan əsgəri bulud kimi axdı. Düşmən anamı, karvanı, bütün keşikçilərimizi də üzük qaşı kimi ortaya aldı...

Söhrab. Ah... Hiyləgər xain...

Elçin. Bir də gördüm ki, anam qılınca çəkib qızmış aslan kimi vuruşa atıldı... Mən də qılınca sarıldım... İrəliyə doğru şığıdım... Bilmirəm, necə baş bədəndən ayrıldı. Lakin heyhat, çox çəkmədi ki, mən ağır bir zərbədən şüurumu itirib yıxıldım... Gözümü açanda hər tərəfdə zülmət kimi qaranlıq, qorxunc bir sükut gördüm... Anamı, dostlarımı harayladım. Ancaq mənim səsimi eşidən, mənə hay verən olmadı. Ölənlər arasında anamı axtardım. Tapa bilmədim... Ah, atacan, mən gördüklərimə hələ də inana bilmirəm... Bəlkə də bunlar müdhiş bir rüyadır...

Fərid. Aha... Vəfadan dəm vuran namərd Behram...

Elçin. Mənim əziz hökmdarım, düşmən bu hiyləyə yalnız bir məqsədlə əl ata bilər. O bizi sarsıtmaq, yanlış hərəkətə məcbur etmək istəyir... Lakin Behram öz canını belə qurtarmaq istəsə, qoy əmin olsun. Odlu qılıncımızın hər zərbəsindən qopan qəzəb alovları namus oğrusunu yandıracaqdır.

Qartal. İzin ver, hökmdar, elə bu gecə mən öz dəstəmlə Muğana hücum çəkim... Anamız Zibeydə xatunu düşmənin pəncəsindən qurtarım. Mən and içirəm, dostlar, anamız Zibeydə xatun naminə, namus naminə, şərəf naminə son damla qanımı belə əsirgəmə, mənə ar olsun.

Fərid. Böyük hökmdar, şərəfli ölüm səadət qapılarının açarındır. Anamız Zibeydə xatun üçün mən də ölümə hazıram... İzin ver, mən də hücumla keçim...

Hamı. İzin ver, böyük sərkərdə...

Cavanşir. Yox, övladlarım. Qartal, sən dediyim kimi gecə ikən hücumla keçərsən... Ceyran düzündən. Aydındırımı? Yəne təkrar edirəm... Qoy sirlərimiz bu divarlar arasında qalsın. Hücumla dediyim kimi hamımız birdən, sabah alatorandan başlayırıq... Nə tez, nə də gec...

PƏRDƏ

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Bohranın sarayında Reyhanın otağı, Reyhan və Qaratel
çox qəmgindir. Qaratel uddə çalır və oxuyur.

Qaratel.

Ay bu dağların Reyhanı,
Bəs sənın yarı, de, hanı?
Gözləri yolda qalan yar,
Yar həsrətilə solan yar.

Mənim sevdiyim yar gələr,
Könlüm onunla dincələr.
Qonaq gələndə bizə yar.
Güllər, çiçəklər açılar.

Mahnı oxunanda mənim könlüm həmişə sınıq bir ney kimi inildəyir.
Sən nə üçün belə kədərli sən?

Reyhan. Bax, ay da doğur, amma o hələ də gəlib çıxmıdı... Hər
gün, hər gecə gözlə dedi... Məni intizar oduna yandırdı. Bax budur,
gözləyirəm... O isə gəlmir...

Qaratel. Hamı yatır, hər tərəf səssizlik içində boğulur.

Reyhan. O nə üçün gəlməsin? O, əhdi-peymanını unuda bilərmi?

Qaratel. Kim bilir, bəlkə də bir fəlakət üz vermişdir.

Reyhan. Yox... Yox, Qaratel, Elçinə bir şey olsa, mən özümü
Arazın dalgalarına ataram...

Qaratel. Ah... Reyhan, əzizim, bu fikirləri başından çıxart. Oğlan
üçün özünü öldürən qızlara mən heç ağıllı demərəm... O olmasın, bir
başqası olsun... Nə çoxdur gözəl qamətli oğlanlar. Mən birini sevir-
dim, xasiyyətini bəyənəmədim, dedim bir daha gözüme görünmə. İndi
bir başqasını sevirəm... O da xoşuma gəlməyə, üçüncü bir namizə-
dim var... Oğlan nədir ki, onun üçün özümü öldürür...

Reyhan. Sən nə danışırısan, əzizim. Mən ona vəfasızlıq edə bil-
rəmmi? Yox, Qaratel, yox... Vəfalı ürəklər yalnız bir dəfə, yalnız
birini sevmə bilər...

Qaratel. Yalnız birini? Bu nə sözdür? Sevgi iştahadır. Gündə
bir növ xörək istəyir. Mən öz iştahımı küsdürə bilmərəm...

Reyhan. O gəlmədi...

Qaratel. Axı onlar birdən gəlməyə...

Reyhan. Sən nəyi isə məndən gizlədirsən... Söylə görüm, ürə-
yini belə rahatsız edən nədir?

Qaratel. Heç... heç...

Reyhan. Səni and verirəm ulu göylərə, əgər bir şey bilirsənsə,
məndən gizlətmə... Onsuz da mənim taleyim küskündür...

Qaratel. İnan ki, bu xəbəri eşidəndə elə bil ürəyim yerindən
qopdu... Mən səhərdən bəri hər şeyi səndən gizlədirdim... Atanla
anan mənə tapşırıblar ki, sənə bir kəlmə deməyim...

Reyhan. Aman Allah, yoxsa Elçinin başında bir bəla var...

Qaratel. Yox, mənim ondan xəbərim yoxdur... Sərkərdə Cavan-
şirin athları üstümüze axışib gəlir. Bu saat o yarlarda bərk vuruşma-
dır. Atan bütün əsgərlərini davaya göndərdi. Dedi, ölürəm, bir addım
geri çəkilmərəm...

Reyhan. Demək hər şey... Hər şey alt-üst oldu... Nə üçün? Yer
üzü insan qanı ilə ləkələnməyəydi, nə olardı? Elçin... Elçin, indi sən
nə qədər uzaqdasan... Yox, o gələcək... mütəlak gələcək. Bax elə bil
bu anda mən onun xəfif təbəssümünü, məhəbbətlə titrəyən dodaq-
larını görürəm. O gələcək. Qaratel, o mənim bu kimsəsiz könlümü
sevindirəcək.

Qaratel. İndi nizələr, qılınclar yer üzünü qara bir bulud kimi
sarmışdır. Oralarda insan canavardan belə yırtıcıdır. Onları yarib keç-
məyə Elçinin gücü çatarmı? Minlərcə insan üz-üzə gələn yerdən
insan nədir, şir də, pələng də sağ-salamat keçə bilməz, Reyhan...

Reyhan. Şir də keçə bilməz, pələng də, amma mənim Elçinim
keçər...

Qaratel. Eh... Mənim də ürəyim od tutub yanır... Səni istədi-
yimdən bu sözləri deyirəm...

Reyhan. Yox... Yox... Gözəllik timsalı olan Ayın üzü ləkə
götürsə də, Elçin öz qəlbini vəfasızlıq damğası ilə ləkələməz. Onun
şirin sözləri, mehriban baxışları bir duman olub havaya uçmaz...
O mənə yazmışdı ki, mən səndən yalnız ölüm ayıra bilər... Sən də
məndən köməyini əsirgəmə, Qaratel...

Qaratel. Mən nə edə bilərəm? Yollar tutulmuş, şəhərin qapı-
ları hər tərəfdən bağlanmışdır. İndi onu sənın yanına kim buraxar.
Hər tərəfə keşikçilər qoyulmuşdur...

Reyhan. Nə üçün? Məgər Elçinin buraya gəlməsini bilirlər?

Qaratel. Yox, bilmirlər... Bu gün axşam Zibəyə xatunu əsir
tutub gətirdilər... Keşikçilər də görünür onu qoruyurlar. Deyirlər ki,

birdən Cavanşirin adamları basqın edir. Onu əsirlikdən qurtarıb geri aparar.

Reyhan. Kimi dedin, kimi?

Qaratel. Elçinin anası, sərkərdə Cavanşirin istəkli arvadı...

Reyhan. Yox, bu ola bilməz. Atam bu rəzalətə heç vaxt razı ola bilməz... Yəqin bu işdən onun xəbəri yoxdur... Özüm, sən nəyi isə dolaşmaq salırsan.

Qaratel. Atanı o qədər də rəhmdil bilmə... Zibeydə xatunu o özü oğurlatdırmışdır... Keçən gecə bizim adamlar Firuzəabada hücum edib Cavanşirin yay sarayını halqa içərisinə almış, keşikçiləri bir-bir qılıncdan keçirmişlər... Özünü diri tutub götürmüşlər.

Reyhan. İndi o haradadır?

Qaratel. Neçə adamdan xəbər aldımsa, yerini deyən olmadı...

Reyhan. Elçinin anası, köməksiz bir qadın zindanlarda dustaq olsun...

Qaratel. Onun yerini öyrən, Reyhan, sən Elçinin xatirinə ona kömək et...

Reyhan. Ah, ata... Sən necə zalımsan...

Qaratel. O, Cavanşirdən qisas alır. İstəyir ki, Cavanşir qorxub hücum fikrindən daşınsın. Amma o daha da qəzəblənib, qabağına keçən adamları ot kimi biçib tökür... Hələ qorxuram bu gecə Cavanşirin qoşunları şəhərə dolsun...

Reyhan. Gedək, Qaratel, səbir edə bilmirəm...

Qaratel. Hara gedirsən, ehtiyatlı ol. Qaş düzəltməyi yerdə vurub göz çıxardarsan...

Reyhan. Yox, atam məni tikə-tikə doğrasa da, onu tapıb dustaqdan buraxdıracağam...

Qaratel. Onun yerini sənə deməzlər. Atan Bəhrəmin qorxusundan göydə quşlar belə qanad salar...

Reyhan. Mən atama yalvaracağam, insafa gəlməsə, mən ondan üz döndərəcəyəm...

Qaratel. O burada deyildir, özüm. İndi onun nəresindən yer-göy titrəyir. Get bir az dincəl, axşamın xeyrindən sabahın şəri yaxşıdır...

Reyhan. Ulu Tanrım, nədir mənim günahım, sevən ürəklərin həmdəmi olmaqdan, nə üçün düşməni olursan?

Elçin daxil olur. Qaratel yan otağa keçir.

Elçin. Ah... Reyhan, mənim özüm...

Reyhan. Elçin, sən buraya necə gəldin?

Elçin. Qılıncların, nizələrin ucsuz-bucaqsız dənizlərindən keçərək gəldim...

Reyhan. Səni tutsaydılar, öldürə bilərdilər, Elçin...

Elçin. Məni parça-parça doğrasalar da, son nəfəsimdə yenə Reyhan... Reyhan deyə inləməyə qüvvətim çatır...

Reyhan. Of... Elçin, bu fəlakət səni də, məni də məhv edəcək...

Elçin. Ağlama, Reyhan... Ağlama... Məni də, atam Cavanşiri də bu qanlı müharibələrə sövq edən saf bir məhəbbətdir... Odlu qılınclar yer üzünü qan deryasına qorq etsə də, bu məhəbbət heç bir zaman məhv olmayacaqdır... Odlar yurdunun səadətini sən, mənim səadətindir...

Reyhan. Get... Səni and verirəm eşqimizin qüdsiyyətinə, get...

Elçin. Əgər sən bu eşqin ön ağır əzablarına belə qatlaşa bilsən, söylə... Haradadır mənim anam?

Reyhan. Mən özüm də onun yerini bilmirəm... Onu haradasa gizlədib yerini heç kəsə demirlər...

Bəhrəm gizləndən pərdənin dalında söhbətə qulaq asır.

Elçin. Reyhan, mən onu tapacağam... Anamın namusunu tapdılamaq istəyən o cəlladdan bir intiqam alacağam... Əgər onun üçün həyatımı qurban vermək lazım gəlsə də, bir an belə tərəddüd etməm... Söylə, haradadır mənim anam?

Reyhan. Əşirdirsənmi, sənə gəlişindən xəbər tutdular.

Elçin. Demək, bilmirsən? Sən ürəyini sıxma, özüm... Bu qanlı vuruşmalar tezliklə qurtaracaq, insanların əbədi səadətini, bizim taleyimiz gülecək... İntiqam alovu ilə yanan ürəklərimizdə yalnız məhəbbət duyğuları çırpınacaq...

Reyhan. İnan, Elçin, mən onu səbirsizliklə axtaracağam.

Söhrab. Elçin... Elçin, tez ol, gələn var...

Elçin. Gəlirəm, Söhrab, gəlirəm... Reyhan, Zibeydə xatunun oğurlanması bütün Ağvanı ayağa qaldırmışdır. Qoy bilsinlər ki, Zibeydə xatuna toxunan əlləri dibindən kəsib atmaq üçün Ceyran düzündən qartal kimi atlılarımız üstünə şığıyıb gəlir... Əlvida, özüm... Gün doğanda məni də, atam Cavanşiri də burada gözlə. (Elçin gedir.)

Reyhan. Ata... Ata... Sən onu – ipək ürəkli Elçini də qəzəbləndirdin... Nə üçün?

Bəhram daxil olur.

Bəhram. Sənə nə olmuşdur, qızım, niyə çığırdın?

Reyhan. Nə üçün, ata, nə üçün?

Bəhram. Səndəki bu həyəcanın səbəbi nədir, qızım? Əgər düşmənin hücumundan qorxursansa, arxayın ol, mən vuruşma meydanından gəlirəm... Cavanşir məğlub olur, geri çəkilir. Kayan ordularının qələbə bayrağı Ağvan dağlarının zirvəsində dalğalanır...

Reyhan. Onun anası, yox... yox... bu, rəzalətdir ata...

Bəhram. Rəzalət, bu nə sözdür? Söylə görüm, səni qəzəbləndirən nədir?

Reyhan. Elçin... Elçin...

Bəhram. O kimdir, qızım?

Reyhan. Atacan, yalvarıram sənə, onu məndən soruşma...

Bəhram. Bu sirmidir, Reyhan? Sən heç bir şeyi öz doğma atan-dan gizlətmə, qızım. Mən səni kiçik yaşlarından qollarımın üstündə böyütmüşəm. Sənə özüm layla demişəm. Mən sənin səadətini üçün hər bir fədakarlığa hazıram. De, qızım, nə olmuşdur?

Reyhan. Əgər səndə zərrə qədər məhəbbət varsa, söylə, ata, Zibeydə xatun hamı?

Bəhram. Zibeydə xatun? Sən hara, Zibeydə xatun hara?..

Reyhan. Mən Cavanşirin oğlunu...

Bəhram. Susma, qızım, söylə, nədən qorxursan? De, qızım, mən sənə – bir balağın qara gözlərinə and içirəm ki, sənin hər bir arzuna əməl edəcəyəm. De, qızım, dərdin, istəyin nədir?

Reyhan. Mən onu... Elçini sevirəm...

Bəhram. Sevirsən?

Reyhan. Dünyalar qədr...

Bəhram. Mənim qızım, mənim qan düşmənimin oğlunu sevir... Bəlkə mən yanlış eşitdim. Bəlkə qulaqlarım mənə aldadır...

Reyhan. Yox, atacan, Elçini sevirəm, ölüm belə onun məhəbbətini mənim qəlbimdən çıxara bilməz. Yalvarıram sənə, ata, Zibeydə xatunun yerini mənə de, Elçin kimi bir oğlun anası bu rəftara layiq deyil...

Bəhram. Yoxsa səni o quduz canavarların balası yoldan çıxarmışdır?

Reyhan. Ona toxunma, ata! Onun qəlbi büllurdan belə safdır. Onun anası Zibeydə xatun...

Bəhram. Mən Zibeydə xatunun qanını içməyə belə hazıram... Mən...

Reyhan. Qadımdan intiqam almaq? Yox, ata, bu sənin, bütün nəslimizin şənine ləkə vurur. Yalnız düşmənlərimiz deyil, dostlarımız da, elimiz-obamız da sənə nifrət edir. Hamı sənə lənət oxuyar. Ulu Hürmüzə and olsun ki, Zibeydə xatunun başından bir tük belə əskik olsa, mən özümü həlak edərəm...

Bəhram. Bəlkə sən düşməniyə satılmışsan? Mən Zibeydə xatunu odlara atıb külə döndərəcəyəm...

Reyhan. Yox, yox, heç vaxt. Sən yalnız mənim cənazəmə üstündən keçib bu cinayətə əl ata bilərsən... Ah... ata...

Bəhram. Suss... Mən şüurumu itirirəm...

Reyhan. Vur... öldür...

Bəhram. Rədd ol qəlbimdən, bala məhəbbəti...

Reyhan. Vur...

Bəhram. Bəsdir, daha mənim səbrim tükəndi...

Reyhan. Nə üçün dayandın, vur...

Bəhram. Rədd ol...

Reyhan. Vur, cəllad ata...

Bəhram. Reyhan...

PƏRDƏ

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Bəhramın sarayı.

Bəhram. Əsirlər haradadırlar?

Qasid. Sizin əmrinizi gözləyirlər, böyük sərkərdə... Məşhur Girdman sarbanı Şahin ölümünü çoxdan gözləyir...

Bəhram. Onun oğlu Qartal, Ceyran düzəndən hücumu keçib cəbhəni yarmaq istəyirmiş. Lakin qorxmaz igidlərimiz onun dəstəsini tar-mar edib özünü də əsir almışlar...

Kabus. Qartal dedikləri o əfsanəvi qəhrəman budur.

Qartal qolları bağlı götürülür.

Bəhram. Qartal, bir zaman xəyanətlə qaçıb mənim əlimdən yaxa qurtarmışdın. İndi yenə mənim əlimdəsən... Bəhramın üstünə qılınc çəkən hər kəsin şərfətsiz sonu belədir.

Qartal. Xəyanət ən böyük ordunu belə yıxa bilər...

Bəhram. Sənin birçə qurtuluş yolun vardır. Söylə, söylə görüm, o böyük sərkərdəniz Cavanşir özü hansı tərəfdən bizə hücum edir?

Qartal. Onun sirrini yalnız özü bilər...

Bəhram. Bax qoca atan da mənim əlimdədir...

Şahini oşqorlar götürürlər.

Qartal. Atacan...

Şahin. Oğlum...

Bəhram. Görürəm ki, bir-birinizi hədsiz sevirsiniz... Qartal, oğur özünü də, onu da əlindən xilas etmək istəyirsənsə, Cavanşirin yerini söylə. Nə üçün susursan? Namusuma and içirəm ki, onun yerini söyləsən, sizin başınızdan bir tük əskik olmayacaqdır.

Qartal. Axtardığınız xain mən deyiləm... Ey sərkərdə... Ağvan cəngavərini heç bir şeylə satın ala bilməzsiniz...

Şahin. Afərin, mənim cəsur Qartalım... Ananın südü sənə halal olsun...

Cəngavər. Suss... Qoca, öz əlinlə özünə qəbir qazma...

Şahin. Mərd ölənlər, dünyanın ən xoşbəxt adamlarıdır...

Qartal. Ax, ata, sirlərimizi açıb düşməne söyləyən o xaini öyrənmə bilsəydim... Ölümümə zərər qədər də təəssüf etməzdim...

Bəhram. Hamınız bilin... Bu sirri mənə söyləyən Cavanşirin doğma balası Elçindir...

Qartal. Ox, cəllad üreklili xain... Böyük sərkərdədən, Cavanşirdən belə xain övlad törəyə bilməz...

Bəhram. İnanmırsan?

Qartal. Xeyr, əsla...

Bəhram. Atanla bərabər oda atılandan sonra inanarsan.

Qartal. Mən öz odlu qılıncımla yüzə qədər süvari biçib tökmüşəm. Artıq mənim oddan da qorxum yoxdur...

Bəhram. Aha... Cəsarətə bax... O yenə də qürurundan əl çəkmək istəmir... Aparın, hər iki qollarını bağlayın, atasını isə yanan tonqallara atın...

Qartalı və atasını gözətçilər aparırlar.

Polad. Bu ölüm hamımıza baha otura bilər, igid sərkərdə...

Bəhram. Görürəm ki, sənin ürəyin mən kimi yumşaqdır. Boğ, öldür bu mərhəmət hissini, sən hələ bundan da müdhiş cəzalar görə-cəksən... Cavanşirin yalnız Qartalı deyil, o gözəl qadını – Zibeydə xatunu da mənim əlimdədir.

Zibeydə xatun daxil olur.

Polad, mənim igid cəngavərim, Cavanşirin qollarına qüvvət verən bu dünya gözəlini sənə bağışlayıram... Qoy Zibeydə xatun sənin arvadın olsun...

Polad. Yox, yox, mən belə namussuzluğa razı olmaram...

Bəhram. O mənim köləmdir, istədiyim qiymətə, istədiyim müştəriyə sata bilərəm. Lakin sənə bağışlayıram.

Polad. Xeyr, igid sərkərdə, sən doğrudan da o böyük insan adını daşımaq istəyirsənsə, adi nəzakət qanunlarını ayaqlamağa haqlı deyilsən...

Bəhram. Sənə dediyim o müdhiş cəza budur...

Polad. Əfv edərsiniz, böyük sərkərdə. Mən qılınc, qalxan götürüb Cavanşirle vuruşacağam, mən öz sədaqətimi qanlı vuruşma meydanında göstərəcəyəm, Zibeydə xatunu isə yox, yox... (Polad gedir.)

Bəhram. Ey Kabus, yaxın gəl... Onu sən alacaqsan...

Kabus. Razıyam, böyük sərkərdə. Sənin iradəni bunu tələb edərsə, mən bu təklifdən boyun qaçırmamda bir mənə görmürəm...

Qasid. Demək, Cavanşirin ölüm qərarı yazıldı...

Zibeydə. Mən Cavanşirin taleyinə acıyıram... O nahaq yerə sənin üstünə qılınc qaldırmışdır...

Bəhram. Nə demək istəyirsən?

Zibeydə. Mən qadın ola-ola sənə qılınc çəkməzdim...

Bəhram. Nə üçün?

Zibeydə. Alçalmamaq üçün...

Bəhram. Aparın bu kənizi. Mən kənizlə danışmağa tonəzzül etmərəm...

Zibeydə. Cavanşir qalib gələndə şeypurlar həmişə belə səslənir.

Polad tolaş içində daxil olur.

Polad. Böyük sərkərdə, Cavanşirin qoşunları cəbhəni yardı. Onlar bizim arxamıza keçib qara bir zülmət kimi üstümüzdə yeridi. Bütün yollar tutuldu. Heç bir yana qaçmağa imkanımız qalmadı...

Bəhram. Sən nə üçün yalnız qaçmağa yol axtarırsan, qorxaq.
Polad. Əfv edərsiniz, böyük sərkərdə. Ağvan süvariləri üstümüzə müdhiş bir ildırım kimi şığıyırlar. Onların qarşısından sağ-salamat qaçmaq da böyük igidlikdir.

Bəhram. Get, ehtiyatda saxladığım qüvvələri apar. *(Polad gedir.)*
Mən hələ ölməmişəm. Bir daha ağır xəbər gətirsən, ötni boz itlərə yem etdirecəyəm... Gedin qəzəbinizə kin, iradənzə güc verin... İnsan öz kədərinə yalnız qanla azalda bilər. Vurun, öldürün. Qoy Ağvan torpağı Cavanşirin qanına boyansın...

Kabus daxil olur.

Kabus. Əsgərlərimiz qaçışır, böyük sərkərdə... Bütün ordumuz pərakəndə düşüb, düzlərə səpələndi... Hamısı qaçıb dağılır...

Bəhram. Mən onlara göstərəcəyəm ki, insanın ayaqları yalnız qaçıb qurtarmaq üçün deyil...

Zibeydə. Odur, odur...

Bəhram. Ardımca golin...

Cavanşir qabaqda olmaqla ordu daxil olur.

Cavanşir. At yerə qılınıc...

Bəhram. Mən hələ ölməmişəm...

Cavanşir. Cavanşir aslanlarla vuruşur. *(Vuruşurlar. Bəhramın qılınıc düşür.)* Götür qılınıcını get... *(Yenidən vuruşurlar, Cavanşir Bəhramı öldürür.)*

Bəhram. Ah...

Cavanşir. Qartal hanı? Gedin onu axtarın... Hanı Söhrab, o nə üçün görünmür?

Fərid. Onun dəstəsi şəhərə çoxdan girmişdir...

Cavanşir. Sizcə Bəhrama bizim sirlərimizi kim açmışdır?

Fərid. Hamımızdan ağır zərbə alan Qartaldır. Ondan soruşun, böyük sərkərdə...

Qartalı götürirlər.

Qartal. Mənim böyük sərkərdəm. Xəyanət, mənim süvarilərim hamısı sədaqətlə vuruşurdu. Lakin hamısı qara bir xəyanətin qurbanı oldu...

Şahin. Mənim əziz balam... Səni belə məşəqqətlə yandıranlardan özüm hayıf alacağam...

Fərid. Bəhram artıq yoxdur, əmi... Sərkərdəmiz sənin intiqamını çoxdan almışdır...

Qartal. Məni Bəhramın alovları qorxutmadı. Odlar yurdunun uca dağları, büllür çeşmələri, ucsuz-bucaqsız meşələri durduqca Girdman cəngavərinə ölüm yoxdur. Lakin ulu hökmdarımdan yalnız bir xahişim var... Xainin dili kəsilsin... Sırrımızı qarı düşməne açıb söyləyən o dil Girdmanın ən böyük düşmənidir.

Cavanşir. Bu xəyanətdən bütün Ağvana ziyan toxundu. Övladların, xain bizim sırrımızı düşməne açdı. Yüzlərlə Girdman cəngavərlərinin qanına bais oldu.

Şahin. Hökmdar, Qartalın qanadları Bəhramın acıqlı odlarında yanıb külə döndü... O səadət naminə əsil igid kimi ölümə sinə gərdi... Al onun intiqamını, hökmdar...

Qartal. Əlvida, dostlar... Əlvida, mənim odlu qılıncım. Əlvida, böyük ata... *(Ölür.)*

Cavanşir. Mən and içirəm ki, Qartal, sırrımızı açmış o xain doğma balam da olsa, mən ona aman verməyəcəyəm...

PƏRDƏ

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Bəhramın sarayı. Cavanşir çox məyus gözişir.

Söhrab daxil olur.

Söhrab. Muğan torpağı böyük hökmdarımızı gül-çiçəklə qarşılayır. Hamının gözlərində sevinc yaşları parıldayır. Bəhramın ölümündən xəbər tutanlar üçün toy-bayramdır. Böyük hökmdarımız nə üçün belə kədərli? Məgər qələbəmiz onu sevindirmirmi?

Cavanşir. Söhrab, Ağvan cəngavərlərini ölüm qucağına atan o xaini göstər... O satqın kim ola bilər?

Söhrab. Satqın?

Cavanşir. Mən heç bir vuruşmada bu qədər cəngavər itirmemişdim...

Söhrab. Sasani ordusu qüvvətli idi. Biz qurbansız qalib gələ bilməzdik...

Cavanşir. Xatirindədirmi? Mən dedim ki, sirlərimiz dilsiz divarlar arasında qalsın. Lakin divarlar dilə gəlib hər şeyi Bəhram xəbər vermişdir...

Söhrab. Qartalın ölümü doğrudan da böyük zərbədir, ulu hökmdar...

Cavanşir. Ağvanın namusunu tapdalayan o xain tapılmadıqca mənim qəlbim rahat olmayacaqdır... Söylə... Söylə görüm o kim ola bilər...

Söhrab. Ən böyük günah məhəbbətdədir, hökmdar... İnsanı ən alçaq xəyanətlərə sövq edən bir qüvvət varsa, o da yalnız məhəbbətdir.

Cavanşir. Sən həmişə ikibaşlı sözlər deməkdən həzz alırsan... Fikrini açıq söylə...

Söhrab. Anamız Zibəyde xatunun Firuzəabada getdiyini, bizim haralardan hücuma keçdiyimizi, qoşunlarımızın yerini Bəhram xəbər verən də məhəbbət olmuşdur... Böyük sərkərdə, mən bu sirri özümə bərabər qəbrə aparmaq xəyalında idim. Lakin...

Cavanşir. O xain kimdir?

Söhrab. O sizin dünyalar qədər istədiyiniz bir adamdır. Onun ölümü də xəyanəti qədər sizi yandıracaqdır. Ulu göylərə and içirəm ki, sözləri mənə dedirdən yalnız ürəyimdə Cavanşirə bəslədiyim sonsuz məhəbbətdir.

Cavanşir. Mən də müqəddəs göylərə and içirəm ki, o ürəyimin bir parçası da olsa, kəsib atarkən uf deməyəcəyəm...

Söhrab. O xain... yox... yox... Bunu deməyə dilim gəlmir.

Cavanşir. Sirlərimlə oynama, Söhrab... Onsuz da mən itizrab içərisində boğuluram...

Söhrab. O xain sənin öz doğma balan Elçindir...

Cavanşir. Necə? Sən onun ölümünü istəyirsən, alçaq?..

Söhrab. Təəssüf ki, mənim ölümüm də onun vicdanındakı qara ləkəni yuyub təmizləyə bilməz...

Cavanşir. Yalandır... Yalan...

Söhrab. İnanın ki, göyde Ayı, ulduzu danmaq mümkün olsa da, bu sözlərimi yalansıtmaq mümkün deyildir. Elçin bütün Ağvanı satdı... Anasının namusunu, atasının şərəfini, Odlar yurdunun igid cəngavərlərini bir qaşı kamana qurban verdi...

Cavanşir. Əgər sən qəlbini iniltilərini duymaq istedadından məhrum deyilsənsə, etiraf et ki, bu dediyin sözlərin hamısı yalandır...

Söhrab. Nə edim ki, mənim sözlərimdə zərərin mində biri qədər yalan yoxdur...

Cavanşir. Söhrab, oğlum Elçinin xəyanətini sübut edə bilməsən sən yaşamayacaqsan...

Söhrab. Böyük hökmdarımız məni əfv etsin. Qadın tayfası nə qədər zərif məxluq olsa da, iradəsiz kişiləri özünə qul etməyə qadirdir. Yer üzündəki bütün xəyanətlərə bais onlardır. Oğlunuz Elçin dünən gecə Bəhramın sarayına gəlib bütün sirlərimizi öz sevgilisinə xəbər vermişdir. O şeytan mənim əziz qardaşım Elçinin könlünü ovlamış, atasına casusluq edib hər şeyi ona söyləmişdir.

Cavanşir. O ifritə indi haradadır?

Söhrab. Baxın, Bəhramın mənfur cənazəsi önündə diz çöküb qanlı göz yaş axıdan o aybənizli Kayan gözəlini görürsünüzmü?

Cavanşir. Hani Elçin? Bəlkə də o öz xəyanətinin böyüklüyünü hiss etdiyi üçün mənim gözüme görünməkdən çekinir.

Söhrab. O uzaqda deyildir... Reyhan adlanan o dünya gözəlinin göz yaşları oğlunuz Elçini də ağıdır. O kənarda durub həsrətlə baxa-baxa qayınatasının ölümünə yas saxlayır...

Cavanşir. Gedin o fitnəkar afəti mənim yanıma gətirin.

Fərid. Baş üstə...

Zibəyde. Bu böhtanlara uyma, Cavanşir...

Söhrab. Oğul məhəbbəti gözələrinizi pərdələməsin, böyük ana. Bu günə qədər mən Elçini səndən az sevmirdim. Hökmdarımız bil-məsə də, sən ki Elçinin Reyhana vurulduğunu məndən yaxşı bilir-sən... Reyhan bu dediklərimi təsdiq etməzsə, mən indidən öz əlimlə ölüm qərarını yazmağa hazıram...

Cavanşir. Aha... Oğlum gözəllik ilahəsinə vurulmuşdur... Sən Elçini tanıyırsanmı?

Reyhan. Bəli, tanıyıram...

Cavanşir. Sən hara, o hara? Cavab ver... Artıq hər bir şey bəllidir... Elçin dünən gecə sənin yanında olmuşdur? Oğlun sirrini atadan gizlətmək mənasızdır. Cavab ver... Elçin sənin yanına gəlmişdirmi?

Reyhan. Məni əfv edin, böyük atadan oğlun sirrini gizlətmə-rəm... Bəli, o dünən gecə burada idi.

Cavanşir. Aha, demək xain mənim öz ciyərparamdır... Gedin bu dəqiqə onu mənim hüzuruma gətirin...

Qılınç. Səbir edin, hökmdar... hələ kimin müqəssir olduğu aydın deyildir...

Şahin. Böyük hökmdar, Bəhram da belə deyirdi, lakin heç birimiz buna inanmadıq...

Cavanşir. Artıq hər şey mənə aydın oldu... Fərid, Elçini özün gətir...

Fərid. Baş üstə...

Cavanşir. Sən öz füsunkar gözəlliyinlə neçə genci yoldan çıxarmışsan?

Reyhana. Vəfalı ürəklər yalnız bir dəfə... Yalnız birini sevdilər... Böyük hökmdar...

Cavanşir. Mən Elçinin gözlərini ovub, dilini kəsəcəyəm...

Bu anda Elçin daxil olur.

Elçin. Atacan, Qartalın ölümü mənim ürəyimə od saldı.

Cavanşir. Onun ölümünə bais sənən...

Elçin. Bu nə sözdür, atacan... Mən Qartal kimi bir igidin ölümünü istəməmi?

Cavanşir. Ömrüm uzunluğunu aldığım ölümcül yaraların hamısından bu yara daha müdhiş, daha sağalmazdır... Bu xaini nə üçün qolları bağlı gətirmədiniz?

Elçin. Nə üçün hamı mənə düşmən gözü ilə baxır... Bəlkə siz Qartalın ölümünü menden görürsünüz? Yox... yox, mənim əllərim günahsız insan qanı ilə ləkələnməmişdir...

Cavanşir. Bir qızın ala gözləri üçün sən bütün Ağvanı satdın...

Elçin. Mavi göylərə and içirəm ki, mənim məhəbbətim ananın südü qədər saf, atamın namusu qədər təmizdir...

Cavanşir. Cavab ver, Söhrab... Mən onun ürəyindən qopub gələn bu sözlərə "yalandır" deyə bilərəmmi?..

Söhrab. Övlad məhəbbəti gözələrinə pərdə çəkmişdir, böyük hökmdar...

Elçin. Söhrab...

Cavanşir. Tutaq ki, böhtan deyil... Sən həqiqəti söylə... Düən gecə Bəhramın sarayında olmuşsanmı?

Elçin. O sənə düşmənin idi, ata... Əgər mənə bəndə təqsirləndirirsənsə, etiraf edirəm... Mən Reyhandan ananın yerini soruşmağa gəlmişdim...

Cavanşir. Gəlmişdin...

Elçin. Əgər mənim günahım budursa, Söhrab haqlıdır.

Söhrab. Həqiqəti gizlətmə, Elçin... Sən Reyhana demədinmi ki, Ceyran düzündən qartal kimi atlılarımız üstünüze şığıyıb gəlirlər?

Elçin. Doğrudur, demişəm...

Cavanşir. Necə... demişən?

Elçin. Bəli, atacan, məgər bizim cəngavərlərimizin hamısı qartal deyildirmi?

Cavanşir. Amma mənim igid Qartalım da Ceyran düzündən hücum keçdi. Onu Ceyran düzündə əsir aldılar. Atanın sirrini beləmi gizli saxladın...

Elçin. Aman dilim qurusun, atacan, mən öz əlimlə Qartalə məzar qazmışam...

Cavanşir. Aydındır... Anasının yerini bilməyə gedən oğul, atasının sirrini düşməne açmışdır... Artıq buna mənim zərər qədər şübhə qalmadı... Aparın bunu: ciyərimin, ürəyimin bu xəstə parçasını kəsib qurdlara, quşlara atın... Mən Qartalın müqəddəs cənazəsi önündə and içdim ki, andına sadiq olmayan cəngavər dünyanın ən namussuz adamıdır.

Zibəydə. Ah... Kor ol gözlərim, gör nələr görürsən. Yox... yox... sən mənim ömür çiçəyimi belə tez xəzəna döndərənə, Cavanşir... Mən gecə-gündüz bilməyib oğul böyütmüşəm. Mənim göz yaşından qorx, ona toxunma. Onun gül kimi təmiz dodaqlarından yalan söz çıxmaz...

Cavanşir. Yüzlərcə Ağvan igidlərinin qanına bais olan, atasını, anasını, doğma yurdunu bir qızın ala gözlərinə qurban edən oğuldan mən üz döndərirəm. Sən də öz südünü ona haram et, Zibəydə... O xain balanı lənətlə. Aparın hamıya bildirin ki, Cavanşir özü belə Ağvana xain çıxarsa, ölümdən yaxa qurtara bilməyəcəkdir.

Reyhana. Onun heç bir günahı yoxdur. Əgər ölümdən həzz almaq istəyirsənsə, onun yerinə mənə öldür. Qoy bütün el-oba şahid olsun ki, mən Elçinin məhəbbəti üçün ölümdən qorxmuram...

Cavanşir. Aparın...

Reyhana. Ana nəvəsi qədər təmiz məhəbbətimizə and içirəm ki, Elçin mənə heç bir sirri deməmişdir... Daşürekli ata... O qana boyanmış əllərinlə günahsız oğlunun ölümünə fərman yazma.

Qılınc. Böyük sərkərdə, Girdman qılıncının günahsız qana boyanmasına razı olmayın... Elçin hələ gəncdir... Onun səhvini əfv edin...

Cavanşir. Bu yalvarışlar mənim iradəmi sarsıda bilməz. Mənim ürəyim xəyanət üçün döyməyəcəkdir... Aparın...

Elçin. Atacan, görünür mənim taleyim belə imiş. Əgər anamız Odlar Yurdu bu ölümdən xeyir görəcəksə, qoy o qılınclar mənim sövdalı başımı bədənimdən ayırsın... Lakin yadında saxla, ata... Mənim günahsız olduğum gec-tez aydınlaşacaq. O zaman anam Zibeydə xatuna, sevgilim Reyhanın qanlı göz yaşlarına polad üreklili atam dözməyəcəkdir...

Cavanşir. Mən onunla vidalaşdım...

Zibeydə. Dayanın, onu yox, məni öldürün, mənəm günahkar. Əgər Elçin xaindirsə, günah mənim südümdədir.

Cavanşir. Nə üçün dayandınız, aparın...

Zibeydə. Cəllad ata, sən nə üçün ananı sağ saxlayırsan?

Cavanşir. Niyə dayandınız?

Zibeydə. Ah... Aman...

Cavanşir. Aparın...

Reyhan. Ah...

Hamı. Hökmdar... hökmdar... hökmdar...

PƏRDƏ

ON ALTINCI ŞƏKİL

Cavanşirin sarayı.

Cavanşir. Ah, Elçin... Elçin... Bir günün bir il qədər ağır keçir. Oğlum, daha mən nə üçün yaşayıram, nə üçün?

Elçinin xəyalı görünür.

Bu sənə, atandan intiqam almağa gəlmişsən, haqqın var. Gəl öldür məni, mən özüm də yaşamaqda bir mənə görmürəm...

Elçin. Yadında saxla, atacan... Mənim günahsız olduğum gec-tez aydınlaşacaq...

Cavanşir. Ey məşum xəyal, hanı sən qılınclı? Gəl yar sinəmi, qəlbimi qopart, qurdlara, quşlara at. Nə üçün dayanmışsan?

Elçin. Ah, ata... Görünür mənim taleyim belə imiş...

Cavanşir. Ah, oğlum... (Üzü üstə yıxılır.)

Saran (gəlir). Böyük iğtişax qalxdı, hökmdar... Şəhər əhli cəngavərlərə qarışdı. Dost düşmənlə əlbir olub üstümüzdə yeridi. Hamının da narazılığı səndədir.

Cavanşir. Məndən? Bu nə sözdür, qoca? Dünən hamı bizi tən-tənə ilə qarşılamadı mı?..

Saran. Dünən başqa, bu gün başqa... Böyük hökmdar... dünən onlar sənə ədalətini görürdülər, bu gün isə...

Cavanşir. Bu gün nə?

Saran. Mən onların sözünü dilimə gətirməkdən belə qorxuram...

Cavanşir. Söylə, qoca, neçə vaxtdır ki, mən acı xəbərlər eşitməyə adət etmişəm...

Saran. Deyirlər ki, ac qaldıq, susuz qaldıq, düşmənlə vuruşmada heç nəyimizi əsirgəmədik. Amma Cavanşir bizi nahaq qırğına verdi.

Cavanşir. Nahaq qırğına?

Saran. Bir də deyirlər ki, o, əsil xaini gizlədib, günahsız oğlunu ölümə göndərdi...

Cavanşir. Əsil xain kimdir?

Saran. Əsil xain?

Bu anda yenə də Elçinin xəyalı görünür.

Cavanşir. Yenə odur...

Saran. Kim, hökmdar?

Cavanşir. Elçin...

Elçin. Gördün mü, ata... Vəfalı üreklər yalnız bir dəfə, yalnız birini sevmə bilər...

Cavanşir. Getmə, oğlum, getmə dayan...

Saran. Hökmdar, özünü ələ al... Qara xəyallardan əl çək...

Reyhan. Elçini hara apardılar? Yox... yox, o qayıdacaq. O heç bir yana getmədi. Hər səhər, hər axşam mənimlə görüşməyə gələcək...

Saran. Qızım, Reyhan, artıq o yoxdur... Amansız ölüm onu bizdən ayırdı... Xainlər onu Ağvana çox gördülər...

Reyhan. O yoxdur? Bax, o buradadır... Ölümə gedən yalnız onun xəyalı idi. Əsil Elçin mənim ürəyimdədir. Əlindəki bu qan nədir? Bilirəm Elçinin qanıdır... Bir-birinə qovuşmaq istəyən iki ürəkdən biri susdu. Mənim ürəyim isə hələ də döyünür... Nə üçün? Qoy o da sussun... (Xəncərlə özünü vurur.)

Cavanşir. Qızım, sən nə etdin, nə? Yoxsa mənim itiriblərim azlıq edirdi...

Reyhan. Sən mənə qızım dedin? Ata, Elçin günahkar deyildi. Elçinin məhəbbətinə, ulu göylərin qüdsiyyətinə and içirəm ki, əsil xain sənə vəzirin Söhrab idi.

Cavanşir. Ah, qızım, artıq ölüm ruzigarı əsdi. Mənim ömrü gülüstanımı xəzəna döndərdi. Nə üçün sən bunu mənə vaxtında demədin...

Reyhan. Bunu mənə atamın cəngavəri Polad yalnız indicə söylədi. Sənin sirlərini atama bildirən Söhrəbdir. O xaindir...

Söhrəb tənqəfos halda özünü içəri salır.

Söhrəb. Böyük hökmdar, ordu başçınız Qılinc sizə qarşı üsyan edərək buraya hücum çəkir. Gizlənin.

Cavanşir. Reyhanın o məsum dodaqlarından çıxan sözləri eşitdimmi?

Söhrəb (*qılınca sarılaraq*). Demək, belə...

Cavanşir. At yerə qılinc... Sənin dilini dibindən kəsdirəcəyəm...

Söhrəb. Bilirəm... Qoca köpək, ayağımın altından sən quyu qazmışsan... Vaxtında səni öldürsəydim...

Cavanşir onu öldürür.

Saran. Hamıya quyu qazan sən oldun, xain... Qazdığın quyuya axırda özün düşdün... Günah mənədir... Günahkar mən qocayam, mən səni vaxtında inandırma bilmədim. Məni bağışla... (*Bayırda izdiham.*)

Qılinc. Biz ədalət istəyirik. Yüzlərcə igidin günahsız qanına bəis olmuş xainə ölüm...

Səslər. Ölüm...

Qılinc. Kəndləri, obaları xarabəyə çevirən, aclıq, fəlakət törədən satqına ölüm...

Cavanşir (*qılincını yerə ataraq*). Gəlin, nə üçün dayandınız? Gəlin öldürün. Mənəm günahkar...

Fərid. Böyük hökmdar, qılınca sarınan bu nankorların qiyamı odla, alovla söndürülməlidir.

Cavanşir. Yox, Fərid, yox, mən bütün ömrüm boyu elin iradəsinə qarşı durmamışam. İndi də ona qılinc qaldırmaram. Daha mənim taleyim gözələri qapandı... İndi ətrafımdakı bu böyük dağlarda, dərələrdə, göylərdə parıldayan o günəş – hər şey, hər şey gözələrimin önündə zülmət kimi qaraldı. (*Qılincını yerdən götürür.*) Bax, bu da mənim odlu qılincim. Bir zamanlar o şər qüvvələri biçib tökərdi. O vaxt mənim arxamda bütün Ağvan dayanmışdı, qollarımda bütün

ölkənin qüvvəti vardı. Lakin indi. Yox, indi mən gücsüzəm. Bir uşağdan belə gücsüzəm. Babalardan bizə miras qalmış gözəl bir misal var. Ağac öyiləndə sınar, igid utananda ölür. Mən utanmamaq üçün ölümü intixab edirəm. (*Öz qılincı ilə özünü vurur.*)

Qılinc. Ağvanın müqəddəs torpağına and içirəm ki, mən böyük sərkərdəyə əl qaldırmaq fikrində deyildim. Mən yalnız onun ədalət-siz hökmünə etiraz səsimi ucaltmaq, əsil xainin ölümünü tələb etmək istəyirdim. Qoy bütün el-oba bilsin ki, mən Cavanşirin önündə ehtiramla baş əyib, göz yaşlarımla yazdığım bu qəmli dastanımı ona ithaf edirəm...

Qorxmaz igid, cəsur aslan,
Qüvvət verdin bizə hər an.
Sənin bu mərd ölümünə
Ağlar könül, ağlar ürək –
Yanan günəş, əsən külək.
Ey insanlar, ey insanlar,
Unutmayın heç bir zaman
Eli üçün qəlbi yanan
Cavanşirin şöhrətini.
Siz də çəkin onun kimi
Yurdunuzun qeyrətini...

Cavanşirin meyitini aparırlar.

PƏRDƏ

SABİT RƏHMAN

(1910-1970)

Mahmudov Sabit Rəhman Kərim oğlu – nasir, dramaturq – 1910-cu il martın 26-da Azərbaycanın Şəki şəhərində tacir ailəsində anadan olmuşdur.

S. Rəhman ibtidai təhsilini Şəkiddə almış. Bakıda müəllimlər seminariyasını bitirmiş (1926), Şəkiddə müəllimliyə başlamışdır. Bakıda Pedaqoji İnstitutda təhsil (1929-1932) almış. "Gənc işçi" qəzetində ədəbi işçi kimi fəaliyyətə başlamışdır (1932-1933). İlk hekayələr kitabı "Pozğun"u (1931) çap etdirmiş. Moskva Kino Akademiyasının ssenari fakültəsində təhsil almış (1936). Bakı kinostudiyasında ssenari şöbəsinin müdiri (1937-1938), Yazıçılar İttifaqının nəsr üzrə məsləhətçi (1938), C. Cabbarlı adına Teatr Muzeyində elmi işçi (1939-1940) işləmişdir.

1930-1940-cı illərdə "Arşın mal alan", "O olmasın, bu olsun", "Koroğlu", "Əhməd haradadır" filmlərinin ssenarilərini, "Ulduz" komediyasının, "Yeddi gözəl" baletinin librettosunu, "Toy", "Xoşbəxtlər", "Aşnalar", "Aydınlıq", "Əliqulu evlənir", "Yalan", "Hicran" pyeslərini yazmışdır.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Rəyasət Heyətinin, Akademik teatrın, Bakı kinostudiyasının və Azərbaycanın bədii şurasının üzvü, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin, "Kirpi" jurnalının redaksiya heyətinin üzvü seçilmiş, ədəbiyyat və kino sahəsindəki xidmətlərinə görə Azərbaycan SSR Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına və bir çox medallara layiq görülmüşdür.

YALAN

3 pərdəli, 14 şəkilli komediya

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Şəlalə
Tərhan xanım
Umud
Aslan
Fərman
Saleh
Rəfiqə
Bilal kişi
Güllü xala
Kəklik
Xumar }
Zəki }
Şamil

– gözəl bir qadın
– Şəlalənin xalası
– Şəlalənin əri, tikəş fabrikinin müdiri
– Şəlalənin birinci əri
– taks sürücüsü
– Şəlalənin ikinci əri, fabrikdə plan şöbəsinin müdiri
– Salehin arvadı, fabrikin işçisi
– Salehin atası
– Salehin anası
– tikəş fabrikinin müdirin katibəsi
– tikəş fabrikinin işçiləri
– müdir müavini

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Küçə. Aslan gəlib ətrafa diqqətlə baxır, heç kimsenin olmadığını görüb fit çalır, alində portfel olan Fərman tələsik səhnəyə çıxır.

Fərman. Buyur, şef!

Aslan. Tez ol, danış.

Fərman. İzinə düşmüşəm.

Aslan. Ətraflı.

Fərman. Tapmışam, qarabaqara izləyirəm. Bir-iki günə əli-qolu bağlı gətirəcəyəm qulluğuna.

Aslan. Yenə yalan?

Fərman. Yalan həyatımızın bəzəyidir.

Aslan. Kəs səsini, nəyə lazımdır o həyat ki, bəzəyi yalan ola?

Fərman. Nə danışsən, şef, yalansız ayaq atmaq mümkün deyil.

Yalan daş-qaş içində parıldayan gözəl qadın kimidir.

Aslan. O cür qadına yaxınlaşıb görürsən ki, gözəlliyi də, əynində parıldayan daş-qaş da saxtadır. Mənə bəzəkli söz lazım deyil. Düz danış, çılpaq.

Fərman. Soyunub danışım?

Aslan. Fərman, bu saat sənün ciyərini çıxardıb qoyaram cibimə, xəbər olmaz. Ələ salırsan? Bilmirsən, mənəncün hər gün, hər saat qiymətlidir? Uzatma, de görüm, tapmışam mı, ünvanını öyrənmişəm mi?

Fərman. Öyrənmişəm deyəndə...

Aslan. Yalansız.

Fərman. Yalansız danışa bilmirəm, axı. (Aslan əsəbi halda dönüb getmək istədikdə onu saxlayır.) Yaxşı, indi ki düzünü istəyirsən, deyim, heç nə öyrənə bilməmişəm. Neyləyir? Yalnız adını mənə demisən, Saleh...

Aslan. Bəli. Saleh... Bu ad neçə ildir mənə yuxuya həsrət qoyub, bu ad...

Fərman (onun sözünü kəsir). Bu adda o qədər adam var ki... Familiasını bilsəydim...

Aslan. Familiasını bilsəydim, özüm məlumat bürosundan öyrənərdim. İtil gözündən, yenə hirsim başladı tvist oynamağa. Gecə-gündüz işləyib, üç illik dustaqlıq vaxtımı iki ilə saldırmışam. Bilirsən nə üçün?

Fərman. Niyə bilmirəm? İntiqam üçün.

Aslan. Necə yerə işə göndərdilər, getməyib bura, bu şəhərə gəlmişəm. Nə üçün?

Fərman. İntiqam üçün.

Aslan (onu yamsılayır). İntiqam üçün... Sənə ümid olsam, intiqam ürəyimdə bir yara kimi qalar. Hələ adını dost qoymusan, mənə şef deyirsən?

Fərman. Dostluğuma şübhə eləyirsən? Bax, bu başımı kəs apar, bir kəlmə söz demərəm.

Aslan. Nəyimə lazımdır? Öz başımı bədənimdə saxlaya bilmirəm.

Fərman. Şef, and içirəm...

Aslan. Kəs səsini! Bunun görkəminə bax! Portfel nədir gözdürsən?

Fərman. Heç...

Aslan. Necə heç? Cavab ver!

Fərman. Evlənmək istəyirəm.

Aslan. Evlənmək istəyənlər portfel ilə gəzirilər? Təzə çıxıb?

Fərman. Bu portfeldə bir qızın şəkli var. Tez-tez çıxardıb baxmasam, pedalı basa bilmirəm.

Aslan. Kimdir?

Fərman. Ahudur, quzudur, oynaq keçisi balasıdır.

Aslan. Heyvanatı başımıza yığma. Yaxşı tanıyırsan, ya uzaqdan görmüsən?

Fərman. Bizim qonşuluğumuzda yaşayırdı. Ordan tanıyıram. İlgüzdür, sədaqətli, möhkəm qızıdır. Taksi şoferinin də arvadı, gerek möhkəm olsun, yoxsa arxayın rulun dalında otura bilməz.

Aslan. Adı nədir?

Fərman. Xumar. Tikiş fabrikində işləyir.

Aslan. Dərvidir?

Fərman. Yox, katibədir. Boş vaxtım olan kimi avtomatdan ona zəng eləyib danışığına qulaq asıram, dinmirəm, çünki səsimi eşidən kimi dəstəyi asır.

Aslan. Sevdini bilmir?

Fərman. Niyə bilmir? Yüz dəfə demişəm. Amma şofer olduğumdan xəbəri yoxdur. Özümü vurmuşam elm cəbhəsinə. Çünki indiki qızların alimlərdən xoşları gəlir, maaşları çoxdur. Bir gün dedim ki, səni sevirəm, özüm də ali məktəbdə işləyirəm. Üzüme

baxmaq istəmədi. Sonra dedim ki, özümü müdafiə elədim, mənə namizəd təyin elədilər, hirslandı, qədəş canı, professorluğa qədər çıxacaqdim, heyif ki, daha ağzımı açmağa qoymur.

Aslan. Ağillı qız imiş. Yaxşı, de görüm, yağlamısan?

Fərman. Özünün başı ətli.

Aslan. Sığallamısan?

Fərman. Yox, saç ələmə keçir ki, sığallayım?

Aslan. Bəlkə bıçaq göstərsən?

Fərman. Bıçaqlıq qız deyil. Şəklinə bax, gör bu cür gözəli qorxuzmaq rəvadır? Budur, portfeldədir. (Portfeli açır, təəccüblə baxır, bir dəstə kağız çıxardıb vərəqləyir.) Bu nədir?

Aslan. Nədir ki?

Fərman. Peysa.

Aslan. Peysa nədir?

Fərman. Teatrda oynayırlar, ey... ondan.

Aslan. Səndə peysa nə gəzir?

Fərman. Mən nə bilim? Portfelim yəqin bir dramaturqun portfelilə dolaşır düşüb. Xumarın şəklinin əvəzinə peysa, adı da "Yalan".

Aslan. Ver görüm. (Pyesi alıb baxır.) Eşq, məhəbbət – yalan. Dostluq, sədaqət – yalan. Pyesa yazırlar, o da yalan? Adam bilmir, hara qaçıb yalandan yaxasını qurtarsın. (Cırmaq istəyir.)

Fərman. Cırma, ver mənə. Yalan həmişə lazım olan şeydir. (Pyesi alır.)

Aslan. Əksinə, yalan pis yoldaş kimidir, adamı həmişə pis yola aparır. Əgər eşq axtarırsansa, heç vaxt yanında yalan gözdirmə.

Fərman. Elə demə. Mənim kimisi aldatmasa, evlənə bilməz.

Aslan. Mənim təcrübəm var, başa düş, eşq ilə yalan bir-birini məhv eləyir. At onu!

Fərman. At deyirsən, atım da... (Təəssüflə kağızlara baxır, birdən çıxır.) Şef!

Aslan. Nə var, edə, nə çıxırırsan?

Fərman. Burada həm eşqdən yazılıb, həm də yalandan.

Aslan. Mənə intiqam lazımdır.

Fərman. O da var.

Aslan. Ver baxım.

Fərman. Bura göz qabağıdır, gedək, oturaq bir tərəfdə, oxuyaq, maraqlıdır. (Gedirlər.)

İKİNCİ ŞƏKİL

Tikiş fabrikinin qabağındakı bağça. Kəklik səhnəyə çıxıb çağırır.

Kəklik. Xumar! Xumar! Xumar!

Xumar küçə tərəfdən qaça-qaça gəlir.

Xumar. Nə var, Kəklik?!

Kəklik. O tərəfdən niyə gəlirsən, hara getmişdin?

Xumar. Sus, yavaş!..

Kəklik. Gizli görüşün vardı?

Xumar. Yazıq canım, kiminlə görüşəcəyəm? Nişanlım yox, sevgilim yox... Şikayət bürosunu açmışdım.

Kəklik. Heç nə başa düşmürəm.

Xumar. Az, mən bu fabrikdə dönüb olmuşam şikayət bürosu... Kimin dərdi var, gəlib mənə danışır.

Kəklik. Hə, onu deyirsən... İndi kimdən şikayət qəbul eləyirdin?

Xumar. Müdirin arvadından.

Kəklik. Köhnəsindən, ya təzəsindən?

Xumar. Təzə arvad xoşbəxtlikdən, mən hələ xoşbəxtlikdən şikayət eləyən görməmişəm. O biri, yazıq, ərinin əlindən alıblar, ürəyini mənə açır, kədərinə mənəmlə bölüşdürür. Hamilədi, bu gün-sabah uşağı olacaq, öz dərдинə qalmaqdan, ərinin dərдинə qalır. Hər gün gəlib məndən soruşur: Umud necədir, yemək yeyirmi, istirahət eləyirmi, evdən gələndə kefsiz görünür ki? Mən də deyirəm çox dərdlidir, qaşqabağından qar yağır. Peşmandır...

Kəklik. Doğrudan elədir?

Xumar. Yox ey, tərsinə, təzə arvadını görəndə qanadsız uçmaq istəyir.

Kəklik. Bəs niyə yazıq arvada yalan danışırısan?

Xumar. Təsəlli verən, yaralı ürəklərin sağlmasına kömək eləyən yalanı danışmaq olar. Məni niyə çağırırdın?

Kəklik. Məşq eləyəcəyik.

Xumar. İkimiz?

Kəklik. Gələnlər... Bircə sən heç yerə getmə... Elə itirsən ki, tapmaq olmur.

Xumar. Katibəyəm də. Ora qaç, bura qaç, o telefon, bu telefon...

Kəklik. Telefonla da şikayət qəbul eləyirsən?

Xumar. Bəli, elə birinci Zəkinin şikayətini. Kəklik, Kəklik deməkdən məni boğaza yığıb.

Kəklik. Zəki elə məni də boğaza yığıb.

Xumar. Boğaza yığıb, hə? Bura bax, sevirsen sev, sevmirsən, birdəfəlik sözünü de! Yazıq oğlanı qoymusan kosmik fəzada...

Kəklik. O barədə danışma, xahiş eləyirəm, qoy Zəki bir aşıq kimi fəzalarda uçsun, amma bir rejissor kimi mənə aktrisalıq öyrətsin. Mən dünyada yalnız səhnəni sevirəm.

Xumar. Səni də anlamaq olmur. Gah rəssamlıq, gah teatr...

Kəklik. Teatr nədir? Canlı rənglərin palitrası. Aktyor rəssam olmalıdır ki, səhnədə cürbəcür lövhələr yaratsın. Mən bir rəssam kimi tamaşaya tərtibat verəcəyəm, bir aktrisa kimi elə oynayacağam, alqış səslərindən salon titrəyəcək.

Xumar. Pəh, pəh... hələ aktrisa deyilsən, salonu titrədirsən, olandan sonra teatrı dağıdarsan ki...

Kəklik. Dağıtmaq lazımdır. Bizim yolumuz yeni teatr yoludur.

Saleh və Rəfiqə içəri girirlər. Saleh birdən belini tutub dayanır.

Rəfiqə. Qızlar, xoş gördük.

Saleh. Tez ol, Rəfiqə, o dərmanımı ver.

Rəfiqə. Hansıdır?

Saleh. Üstündə yazmışam. "B-A", yəni böyrüm ağrıyanda.

(Rəfiqənin verdiyi həbi udur.)

Xumar. Nə olub, Saleh əmi?

Saleh. Sol böyrümün sancısı tutub.

Kəklik. Bəlkə "Təcili yardım" çağıraraq?

Saleh. Lazım deyil, elə mən özüm yarım həkiməm. Bu dərman qiymət dərmandır, keçdi. Hə, qızlar, indi salaməleyküm, bir deyin görək, Zəki bizi bura niyə çağırıb?

Xumar. Rol oynamaqdan ötrü.

Saleh. Onsuz da mən bir plan şöbəsi kimi fabrikin həyatında mühüm rol oynayıram.

Kəklik. Həyatda yox, səhnədə.

Saleh. Deməli, Rəfiqə, axırımız gəlib artistlikdə dayandı?

Kəklik. Rəfiqə xala bizim xalq teatrının ən aktiv üzvüdür.

Saleh. Oynayıb?

Xumar. O qəder...

Saleh. Məni aldadıblar, ay camaat, bu yaşında gəlib artıskı ilə evlənmişəm. Rəfiqə, bəs niyə mənə bu barədə bir söz deməmişən?

Rəfiqə. Dərmanların əlindən macal tapmışam ki?

Saleh. Hirs vurdu başıma, ürəyim sancdı. Rəfiqə, tez ol, oradan dərman ver. Üstündə "H-T" yazmışam.

Rəfiqə. "H-T" nədir?

Saleh. Yəni hirsim tutanda.

Kəklik (*Xumarın qulağına*). Bu cür xəstə adam bizim tamaşada oynaya bilər?

Xumar. Xəstə-zad deyil, yalandan arvadına əzilir. Saleh əmi, heç səhnəyə çıxmısanız?

Saleh. Mən həyatda elə səhnələr görmüşəm ki, teatr onun yanında muştuluqdur.

Kəklik. Görmüşünüz, ya iştirak eləmişiniz?

Saleh. Baş rolunu oynamışam.

Zəki içəri girir. O, çox gəncdir, ancaq özünü təcürbəli rejissor kimi göstərməyə çalışır.

Kəklik. Axır ki, gəldin.

Zəki. Hamı yığılmayıb?

Xumar. İş indicə qurtaracaq.

Zəki. Hamı yığışsın, gedək zala.

Saleh. Zəki müəllim, mən də gerek artistlik eləyim?

Zəki. Saleh əmi, siz bizim təzə işçimizsiniz, bilmirsiniz, Rəfiqə bacı danışar. Bu fabrikdə teatru çox sevirlər, bizim teatrimız məşhurdur. Sizinçün bu əsərdə yaxşı rol var.

Saleh. Bacararam?

Rəfiqə. Bacarmasan, Zəki Səməndərovici öyrəder, bilmirsən nə rejissordur. (*Qızlar gülüşürlər.*)

Zəki (*qızlara tərs-tərs baxdıqdan sonra*). Bu saat əsərdən bir parça oxuyum, nə rol oynayacağınızı görün... Konstantin Sergeyevici deyib ki... (*Portfeli açır, bir neçə azik kağız çıxarıb yerə atır, təəcüblə*). Bu nədir, bəs, əsər hansı? Deyəsən heç bu portfel mənim deyil... Dəyişik düşüb... yəqin trolleybusda... yanımda biri oturmuşdu, əlində də bu cür portfel...

Xumar. Üzü yoxdur?!

Zəki. Yox, cavan dramaturqdur, makinada yazdırmağa da macal tapmamış, əlyazmasını mənə vermişdi. Bəs necə olsun? Dayan, dayan, əlimə bir şey deyir. (*Portfeli axtarır, bir böyük şəkil çıxardır.*) Şəkildir... Xumarın şəkli...

Xumar. Mənim şəklim?

Zəki. Budur, bax!

Xumar. Mənim şəklim xalxın portfelində nə gözür?

Kəklik. Sirlərin üstü açılır. Bəs deyirdin, "nişanlım yox, sevgilim yox..."

Xumar. Mənim heç nədən xəbərim yoxdur.

Saleh. Bəlkə bu da bir növ teatr priyomudur, hə?

Rəfiqə. Demək istəyirsən ki, "Yalan"ın itməyi yalandır?

Zəki. Təəssüflər ki, həqiqətdir.

Saleh (*Xumarın şəklini alıb baxır*). Kim isə "Yalan"ı apardı, əvəzində bizə Xumarın şəklini göndərdi ki, yalanla yox, bu cür göy-çək qızın sevgisi ilə məşğul olun.

Xumar. Şəkli bura verin, Saleh əmi, hamının yanında biabır oldum.

Şəkli Salehin əlindən alır. Utanaraq səhnədən çıxır.

Zəki. Dramaturq xəbər tutunca bir çarə etmək lazımdır.

Kəklik. Bütün trolleybusları axtar, milisə xəbər ver.

Zəki. Axtararıq, əgər tapmasaq, gerek şəkil-şəkil, pərdə-pərdə mətni yadımıza salıb yazaq.

Rəfiqə. Bu da bizim məşqimiz.

Saleh. Bəli, deməli, "Yalan" dönüb oldu yalan. Gedək, uşaqlar, yalandan tamaşa göstərməkdənsə, öz doğru işimizlə məşğul olaq. (*Çıxırlar.*)

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Tikiş fabriki. Umudun kabinetinə və onun qarşısında katibənin otağı. Umud aramsız zəngi basır. Xumar qaça-qaça gəlir, öz otağından keçib kabinetə girir.

Umud. Hardasan? Zəng çalmaqdan yorulmuşam, gəlib çıxmırsan?

Xumar. Məşğul idim, buyurun.

Umud. Təcili bir stəkan çay.

Xumar. Bu saat. Siz o kağızlara qol çəkin, tələsdirirlər.
Umud. Qol çəkim də... Tələsdirirlər... Hamı tələsir. Elə bil qaça-
qaçdır. *(Kağızlarla məşğul olur.)*

Xumar öz otağına keçir, telefonların üçü də birdən
zəng çalmağa başlayır.

Xumar. Əvvəlcə hansına cavab verim? Bəxtəbəxt birini götürə-
cəyəm. *(Telefonlardan birinin dəstəyini götürür.)* Alo, bəli, burda-
dır... Bu saat! *(Çay töküb kabinetə aparır.)* Univermağın müdiri sizinlə
danışmaq istəyir.

Umud. Dedin, burdayam?

Xumar. Əlbəttə, yalan danışmayacağam ki?

Umud. Vay, vay, batdıq getdik ki. Az, yalansız katibə olar? *(Dəstəyini götürür, çay içə-içə danışır. Xumar qol çəkilməmiş kağızları götürüb öz otağına keçir.)* Mənəm, Umud yoldaş... Nə? Geri qaytarırsınız? İxtiyarınız yoxdur. Artıq hansıdır? 95? Gül kimi maldır, satmağı bacarmırsınız, mən neyləyim? Hara istəyirsən də, mən ondan da yuxarıya deyərəm. Xoş gəldin. *(Dəstəyi qoyur.)* Xumar! *(Xumar bu tərəfə keçir.)* Şamili çağır yanıma. Dünyanı bir-birinə qarışdırıb. Aqronomdan da tikiş fabrikinə müdir müavini olar? Bakıda saxlamaq xatirinə nə işə olsun göndərirlər. Çağır, gəlib gözləsin, bu saat qayıdıram. *(Gedir.)*

Xumar *(zəng elayir)*. Kommutator, Şamili müdir çağırır, tez onun yanına gəlsin. Məşq baş tutmadı. Pyesi oğurlayıblar. Hə, hə, onu da, kaş dramaturqu oğurlayıdılar, pyes qalaydı. *(O biri telefon zəng çalır.)* O biri telefon yazıq-yazıq mələməyə başladı. Qoy götürüm, sakit olsun. Sağ ol. *(Bu dəstəyi asır, o birini götürür.)* Alo, alo! Yəna susur. A yoldaş, işin-gücün qurtarıb? Nəfəsini eşidirəm, ey.

Zəki içəri girir.

Zəki. Kimin nəfəsini eşidirsən?

Xumar. Bir avaranın. Bütün günü zəng eləyir, amma danışmır. *(Dəstəyi acıqla asır.)*

Zəki. Portfeldən çıxan şəkil... Sükut içərisində keçən telefon zəngləri... Mənim qulağıma qorxaq bir aşıqın titrək ayaq səsləri gəlir.

Xumar. Zəki, iş vaxtı kənar söhbətlərlə məşğul olma...

Zəki *(yavaşdan)*. İçəridədir?

Xumar. Yox, sexə gedib.

Zəki. Onda bəs niyə elə rəsmi danışırısan? Nə olub, yenə dağ başını bulud-qar alıb?

Xumar. Əlindən yıgılmışam. Bir pyesi də saxlaya bilmədin, hələ adını rejissor qoymusan.

Zəki. Cinayət işləri ilə məşğul olan idarəyə zəng eləmişdim. Cavab verdilər ki, pyes oğurları ilə biz məşğul olmuruz, yazıçılar ittifaqına müraciət eləyin. Oraya da heç kəsin işi düşməsin.

Xumar. Sənin ucbatından iyne ilə gor qazmağa başlamışıq.

Zəki. Neyləyim, qəzadır da... Səndən bir xahişim var, Xumar!

Xumar. Şikayət qutusuunu açım?

Zəki. Aç, mənim də dərdimi qəbul elə. İşdən çıxanda bir bəhanə ilə Kəklili də özünə götür, sizi yolun ayrıcında gözləyəcəyəm. Sənin yanında onunla qəti danışmaq istəyirəm.

Xumar. Yoldaş rejissor, mizanı düz qurmursan. Məhəbbət söhbətində şahid iştirak eləməməlidir.

Zəki. Kəklilə şahidsiz danışmaq olmur.

Xumar. Yəqin ürəyinin tellərini dilləndirə bilmirsən.

Zəki. Bilmirəm. Acizəm. Sevgi dilimi bağlayıb.

Xumar. Yalvarırsan, zavallı?!

Zəki. Rəhm elə, ey mərhəmət göyərçini!

Şamil içəri girir.

Şamil. Yenə nə həngəmədir?

Zəki. Məşq eləyirik.

Şamil. Bizim bu kolxozun işi başdan-ayağa teatrdır... *(Kabinetə keçir.)*

Xumar. Fabrikə həmişə kolxoz deyir.

Zəki. Kəklilə gəlməyi unutma, sizi gözləyəcəyəm. *(Xumar ona dilini çıxardır.)* Sizinlə ciddi danışmaq olmur ki... *(Gedir, Umud kabinetinə qayıdır.)*

Şamil *(Umuda)*. Məni nə üçün çağırırsan?

Umud. Univermaqdan xəbər yoxdur?

Şamil. Yox, nə olub?

Umud. Qan su yerinə axır.

Şamil. Vuruşurlar? Nə üstə?

Umud. Bizim kostyumlarımızın üstündə baş yarılır.

Şamil. Hə, gördün fəaliyyətimizi?

Umud. Gördüm. (*Zəngi basır. Xumar gəlir.*) Get katibəyə də, mənim müavinim Şamile şiddətli töhmət yazsın. (*Xumar gedir.*)

Şamil. Mənə töhmət? Bilmək olarmı, nə üçün?

Umud. Böyük fəaliyyət göstərdiyin üçün.

Şamil. Sağ ol əvəzinə?

Umud. Bilirsən univermaqda dava-dalaş nə üçündür? Sən tikdirdiyin kostyumları almaq üçün yox, geri qaytarmaq üçün, şikayət dəftərinə yazmaq üçün. Bütün şəhərdə biabır olmuşuq, onunçün sənə "sağ ol" deyək?

Şamil. Bura bax, Umud yoldaş, mənim üstümə yıxma, özün qol çəkmişən, rəsmi olaraq məsulsan. Töhməti də özünə yaz.

Umud. Boş qazanı dolu qazana vurma, sınar. (*Zəngi basır, içəri girən Xumara.*) Baş mühəndisi bura çağır.

Xumar. Xəstədir.

Umud. Müavinini çağır.

Xumar. Futbola gedib.

Umud. Sex müdirini çağır.

Xumar. Raykoma iclasa gedib.

Şamil. Əcəb kolxozumuz var.

Umud. Plan şöbəsindəki Saleh hardadır? Bəlkə o da yoxdur, kosmosa uçub?

Xumar. Xeyr, hələlik işdədir, çağırım?

Umud. Denən, doxsan beşinci artikulun materiallarını gətirsin.

Xumar. Baş üstə. (*Çıxır.*)

Şamil. Qanını qaraltma, akt bağla, ver traktorun ağzına, təzədən şumlasınlar.

Umud. Bura səninçün kolxoz deyil, qoyunçuluq ferması deyil. Siz orada kababı yeyib, canavarın ayağına yazmağa adət eləmişiniz. Amma burada hər balaca brak üçün bizim özümüzdən akt bağlayırlar.

Şamil. Cavabdeh sənşən, mənə nə! (*Saleh içəri girir.*)

Saleh. Mən hazır.

Umud. Saleh yoldaş, bax o kağızlara, de görüm, axırıncı dəfə satışa göndərdiyimiz kostyumları mən nə vaxt istehsalata buraxmışam?

Saleh (*kağızları diqqətlə yoxladıqdan sonra*). İstehsalata üç ay bundan qabaq buraxılıb. Amma o vaxt siz burada yox idiniz, müavininiz qol çəkib.

Şamil. Yalan deyirsən.

Saleh. Yalnız qorxaqlar yalan danışar. Mən qorxaq adam deyiləm. Bu naryad, bu da sizin qolunuz.

Umud. Buna nə deyirsən?

Şamil. Yadıma gəlir. Lap tutaq ki, qol çəkmişəm, məhkəmə qurmusan, iş verəcəksən?

Umud. Əvvəlcə şiddətli töhmət verəcəyəm, sonra da işdən çıxardacağam.

Şamil. Ver görüm, necə verəcəksən. Sən hələ mənə yaxşı tanımayanısən. (*Qapını çırpıb gedir.*)

Umud (*Xumarı çağırır*). Töhmət nə oldu?

Xumar. Yazır.

Umud. Bir saat qurdalanacaq. Yaxşısı budur, özüm məşğul olum.

Gedir. Xumarla Saleh danışa-danışa katibənin otağına keçirlər.

Saleh. Xumar, ordan mənə bir dərman ver.

Xumar. Nə dərman?

Saleh. Nə olur olsun, dərman olsun. Qanıqaralıq ki oldu, ürəyim rəlsdən çıxır.

Xumar. Dərman yoxdur, konfet var, eybi yoxdur?

Saleh. Ver gəlsin. (*Xumar ona konfet verir.*) Eh, ay Xumar, mənim ürəyimə bir konfet nə təsir eləyəcək?

Xumar (*ona yenə konfet verir*). Al, Saleh əmi, birini də.

Rəfiqə içəri girir.

Rəfiqə (*Salehə*). Nə olub, rəngin ağarıb?

Saleh. Bir az artıq-əskik danışmaq oldu, özümü pis hiss elədim. Dərmanlarım yanında?

Rəfiqə. Yenə dərman? İndi hansını istəyirsən?

Saleh. Üstündə "M-D" yazmışam. Yəni, müdiriyyətlə dalaşanda.

Rəfiqə. O dərmandan yoxdur, qurtarıb.

Saleh. Bu qədər dava-dalaşa dərman davam gətirər?

Rəfiqə. Dava nə üstündə idi?

Saleh. Kişi kostyumları brak çıxıb. Onun üstündə.

Rəfiqə. Bəs onları sərgidə tərifləmişdilər.

Saleh. Sərgi üçün elə tikirik, min göz gerek tamaşa eləsin. Camaat üçün tikəndə isə gözələr görməsin.

U m u d. Rəfiqə bacı, xoş gördük. Saleh kişi, sən bir plan şöbəsi müdiri kimi gerek baza ilə möhkəm əlaqə saxlayasan. Mal ki pis oldu, çalış mərkəzdən uzağa göndərsinlər, rayona, kəndə. Xumar! Yanıma heç kəsi buraxma. Məşğulam. *(Öz kabinetinə keçir, kağızlarla məşğul olmağa başlayır.)*

R ə f i q ə. Demək, rayondakıları, kənddəkiləri aldatmaq olar, hə?

S a l e h. Hər bir ticarətin içində müəyyən faiz yalan olmalıdır.

R ə f i q ə. Onda fabrika qaydasına salın, heç kəsi aldatmayacaq. *(Gedir.)*

S a l e h. Salmaq olur ki? Min naçalnikimiz var, bilmirsən hansının sözüne qulaq asasan. *(Gəlməyə hazırlaşdıqda, Şəlalə içəri girir. Saleh təacçüblə bir tərəfə çəkilir.)*

Ş ə l a l ə *(Xumara)*. Göyçək qız, yaxına gəl, səni öpüm.

X u m a r. Necəsiniz, Şəlalə xanım?

Ş ə l a l ə. Lap yaxşıyam. Sənin kimi gözəl qız ərimin qarovulunu çəkir, pis olaram? Umud kabinetindədirmi?

X u m a r. Bəli, amma deyib heç kəsi buraxma.

Ş ə l a l ə. Mən onun ruhuyam, ruhsuz bədən orda neyləyəcək?

Şəlalə kabinetə keçir, ayağının ucunda yaxınlaşıb
Umudun gözlerini tutur.

U m u d. Kimdir? *(Şəlalə cavab vermir.)*

S a l e h *(dili dolamış halda)*. Bu... bu... kimdir?

X u m a r. Müdirin arvadı.

S a l e h. Konfet!

Xumar ona konfet verir, qolundan tutub səhnədən çıxardır.

U m u d. Kimdir idarədə mənimlə zarafat eləyən?

Ş ə l a l ə. Səni sevən bir qadın. *(Əlini onun gözündən götürür.)*

U m u d. Şəlalə! Sənsən?

Ş ə l a l ə. Mənəm, mənim pişiyim, mənim dovşanıam!

U m u d. Yavaş danış, Şəlalə, bura idarədir.

Ş ə l a l ə. Sənin özünə də qurban olum, idarəyə də... niyə dilxor-san?

U m u d. Bir az əsəbiləşdim, ona görə...

Ş ə l a l ə. Ay mənim yazıq ərim, burda səni dinc qoymurlar, hə? Çıx bu fabrikdən. Mən sənin bir santimetr əsəbini dünyanın bütün fabriklərinə dəyişmərim... Kiminlə dalaşmısan?

U m u d. Heç...

Ş ə l a l ə. Şəlalədən söz gizlədirsən?

U m u d. Müavinim ilə sözümlər oldu.

Ş ə l a l ə. Ay onun boynunu sınısın, ay onu dünya işığı görməsin. Mənim Umudumu incitmək olar? *(Qapını açır, Xumara.)* Xumar xanım, zəhmət olmasa, o başıbatmışı bura çağırın!

X u m a r. Hansı başıbatmışı deyirsiniz, Şəlalə xanım?

Ş ə l a l ə. Umudun müavinini.

X u m a r. Çağırın, Umud yoldaş?

U m u d. Çağır, çağır, qoy onun mübərək üzünü bizim arvad da görsün.

X u m a r. Baş üstə. *(Gedir.)*

Ş ə l a l ə. Sənin bu katibədən gözüm su içmir, çox qaş-göz oynadır.

U m u d. Nə danışsən, Şəlalə, sənə mən xəyanət eləyərim?

Ş ə l a l ə. Dünyada ailə dağıdan arvadlar o qədərdir ki, bir budaqda oturub min budağı silkələyirlər...

U m u d. Bilirsən səni nə qədər istəyirəm...

Ş ə l a l ə. Məndə olan sevgi heç kəsə ola bilməz. Mənim qədər heç bir qadın öz ərini istəməyib. Düzdür, səndən qabaq da ərim olub, ancaq toydan iki ay sonra rəhmətə gedib. Sevgi nədir, bilməmişəm. İndi isə bilərəm, sənin bir tükünün üstündə bütün qadınları məhv eləyərim.

U m u d. Şəlalə, evində sənin kimi qızılı olan gedib kənarda dəmir-dümmür axtaramı?

Ş ə l a l ə. Axtarar. Haram ləzzətli olur. Pişik qulağını gətirsin. Şəlaləsi onun qulağından çəkmək istəyir, gətir, gətir. *(Umudun qulağını tutur.)* Bu, gözəl katibə saxladığın üçün... Bu da katibə sənə göz süzdürdüyü üçün...

Şamil içəri girir. Onlar özlərini düzəldirlər.

U m u d. Şəlalə, məni dilxor eləyən budur. Bax, ləzzət çək!

Ş a m i l. Kim kimi dilxor eləyib, mən səni, sən məni?

Ş ə l a l ə. Nə kobud müavinin var, ay Umud? Qadına salam verməyi də bacarmır.

Şamil. Şəlalə xanım, tanış deyilik, ona görə də cürət eləmədim.
Umud. Tanış ol!
Şamil (Şəlalə ilə görüşür). Bağışlayın... Kolxozçu adamıq da.
Şəlalə. Kolxozçunun şəhərdə nə ölümü var, zəhmət çəkib kəndə
getsin, pambıq düzəltsin.

Şamil. Pambığı düzəltməzlər, ökərlər.
Şəlalə. Ək, sözü yoxdur, amma kolxozda, mənim ərimin
başında yox...

Umud. Nə dedin, Şəlalə, lap üreyimdən tikan çıxartdın...
Şəlalə. Kolxozçu qardaş, zəhmət çək, onun əlini sıx, üzr istə.
Şamil. Şəlalə xanım, axı mənim bir təqsirim olmayıb.
Şəlalə. Onun kimi təmiz, alicənab adamın qarşısında hamı səcdə
eləməlidir. Üzr istə!

Şamil (Umudla görüşür). Üzr istəyirəm.
Umud. Qurban olasan, Şəlaləyə...
Şamil. Bəs töhmət? Mən boyda kişiye töhmət vermək yaxşı
deyil.

Umud. O barədə danışma. Dünya gəlsə, o töhməti dəyişən deyil-
ləm.

Şəlalə. Töhmət yazmısan? Ver baxım. (Stolun üstünü axtarır.)
Umud. Oraları qarışdırma, Şəlalə!
Şəlalə. Qorxdun? Bəlkə burda məktub gizlətmisən?
Umud. Yox ey, məktub hardadır? Demək istəyirəm ki, əmr orada
deyil. Katibədedir. Bu saat gətirdim. Xumar! Xumar! Yoxdur, gedim
özüm gətirim. (Çıxır.)

Şamil. İcazə verin, əlinizdən öpüm.
Şəlalə. Çəkil o yana... Mən olmasam, bir gün dünyada baş sax-
laya bilməzsən.

Şamil. Çox sağ olun. Zəng eləyən kimi özünüzdü çatdırdınız.
Şəlalə. Mən elə qadınam. Bir adamı ki sevdim, özümü oda-
alova ataram. Amma sən... nəfəsini də yalandan alırsan.
Şamil. Dünən gələ bilmədim. Bir tərəfdən idarə, bir tərəfdən
də... Umudun qabağında vicdanım razı olmur...

Şəlalə. Cəhənnəm olsun Umud da, idarə də, sənə vicdanın da...
Mən ki zəng eləyib çağırıdım, gerek quş kimi uçub gələsən.

Şamil. O cür səhv bir də təkrar olunmaz. Nə vaxt desəniz, qul-
luğunuzda hazıram.

Umud əlində kağız gəlir.

Şəlalə (pıçıltı ilə). Mənim zəngimi gözlə.
Umud. Bir də oxudum, əmri yaxşı yazmışam. Bu cür töhməti o,
ömründə görməyib.

Şəlalə. Əgər gizli deyilsə, ver baxım.
Umud. Gizli niyə olur? Al, oxu! (Şəlalə əmri alıb oxumadan
cırıq.) Neylədin, niyə cırdın?

Şəlalə. Yazığım gəldi. Görmürsən, qorxudan nə günə düşüb?
Yumaq kimi yumulub. (Şamila.) Kolxozçu qardaş, bir də mənim ərimi
əşəbiləşdirməyin. Gədə bilərsiniz.

Şamil. Çox sağ olun. (Çıxır.)
Umud. Əmri nahaq cırdın, Şəlalə, bilirsən o, dövlətə nə qədər
ziyan vurub?

Şəlalə. Sən töhmət verməklə ziyan ödənəcək? Nahaqdan özünü
işə salma, yuxarılarda adamı olmasaydı, aqronomu fabrikeyə işə gön-
dərmişdilər. Sataşmağa adam tapmısan?

Umud. O da düzdür. Sən lap qızıl kimi arvadсан, Şəlalə!
Şəlalə. Mən olmasam, bir gün bu dünyada baş saxlaya bilməz-
sən. Elə bilirsən bura təsadüfən gəlmişəm? Zəng eləmişdim, dedi-
lər qanı qaradır. Taksiiyə minib özümü çatdırdım. Mən elə qadınam.
Bir adamı ki sevdim, özümü oda-alova ataram. Pişik yaxına gəlsin,
Şəlaləsi onu sığallamaq istəyir. (Umudu qucaqlayır.)

Səhnə qaranlıqlaşır.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Kiçik bir otaq. Fərman səhnəyə çıxır, fit verir. Aslan gəlir.

Aslan. Nə var?
Fərman. İndicə gələcəkdir.
Aslan. Nə yaxşı xəbər gətirmisən. Mən onun sağ tikəsini qulağı
boyda eləyəcəyəm.

Fərman. Onun bir damcı qanına mən üreyimi verməyə hazıram.
Aslan. Satdın məni, keçdin Salehin tərəfinə?

Fərman. Mən Salehdən yox, Xumardan danışırım. İndicə çıxıb
evə gedəcəkdir. Yolu burdandır.

Aslan. Əşi, mən nə dərddəyəm, sən nə dərddə?

Fərman. Dərdim böyükdür, şef, fikrim yaman qarışıqdır. Müş-
təri deyir Razine sür, sürürəm Alatavaya. Xumardan başqa heç nə
barəsində fikirləşə bilmirəm.

Aslan. Axmaq, arvad adamı adamlıqdan çıxardır.

Fərman. O cür arvad adamı adam eləyər.

Aslan. Sevmir, ayrısını tap. Nə çoxdur saçı kəndçi papağına oxşayan qız.

Fərman. Yox, lap mələk də olsa, istəmirəm. Mənim gözüm birçə ondadır.

Aslan. Çox istəyirsən?

Fərman. Allaha and içirəm.

Aslan. Mən Allaha inanmıram.

Fərman. Həzrət Abbas haqqı.

Aslan. Onda inandım. De görüm, məndən nə istəyirsən, sənən bu məhəbbət oyununda mənim vəzifəm nədir?

Fərman. Bir az hədə-qorxu gəl, görsün ki, mənim də dalımda duran var.

Aslan. Yaxşı tapmışan. O cür qızların bir-iki sümüyünü sındıran kimi yumşalıb ipəyə dönürlər.

Fərman. Qurban olum, dilinə nə qədər istəyirsən güc ver, amma əlini vurma. Sən bir tərəfdə dayan, əvvəlcə söz ilə onu başa salım. Gördüm yox, tərslik eləyir, fit verərəm, gələrsən.

Aslan. Bildim. (*Gedir. Fərman gizlənir.*)

Xumarla Kəklik səhnəyə çıxırlar.

Kəklik. Məni bu yollarla hara aparırsan?

Xumar. Burada səni bir oğlanla tanış eləyəcəyəm. Budur, özü də gəlir.

Zəki gəlir.

Kəklik. Zəki!.. Sən bu cür kələk gəlib mənimlə görüşmək istəyirsən? Həyatı səhnəyə çevirmisən, komediya oynayırsan?

Zəki. Diqqətlə qulaq as, gör nə deyirəm.

Kəklik. Nə deyəcəksən? Köhnə vallar təzədən çalınacaq. Tanış melodiyalar.

Zəki. Sən məni yaxşı-yaxşı dinlə!

Kəklik. Dinləməmişdən də cavabını verə bilərəm. Bura bax, siz oğlanlar elə güman eləyirsiniz ki, qız yaşa doldumu, gerek əre gedə, hə? Mən həyatda məqsədimə çatmamış, istədiyimə nail olmamış ailə qurmaq haqqında düşünməyəcəyəm. Bildin?

Zəki. Məqsədin, istəyin nədir? Böyük rəssam olmaq?

Kəklik. Həm rəssam, həm də aktrisa.

Zəki. Lap ol dünyanın ən böyük rəssamı və ən məşhur aktrisası. Yəni də sənə bir ər lazım olacaq, ya yox? Konstantin Sergeyeviç deyib ki...

Kəklik. Konstantin Sergeyeviç deyib ki, aktrisa ərə getdi, deməli, onun sənəti öldü.

Zəki. Konstantin Sergeyeviç elə söz deməyib. O deyib ki, bir qızın ürəyi daş, hissləri məfil olsa, ondan sənətkar olmaz.

Kəklik. Demək, mən canlı insan deyiləm, daşam, məfiləm, hə? Çox sağ ol.

Xumar. O cür demək istəmir ey...

Zəki. Ürəkdə gerek istək və arzudan başqa sevgi də olsun.

Kəklik. Zəki, mən səni də, sənən sevgini də rədd eləyirəm. (*Gedir.*)

Xumar. Qızla danışmağı bacarmırsan. Qaş qayıran yerdə vurub göz çıxartdın.

Zəki. Başdan-ayağa həyəcəndir, temperamentdir. Elə bunun üçün mən onu çox istəyirəm də.

Xumar. Qaç dalınca, könlünü ələ al. Küt.

Zəki. Kəklik, bu dünya dağılıb parçalansa da, yenə sən mənim olacağsan. (*Gedir.*)

Xumar gülərək yoluna davam etmək istədikdə

Fərman onun qabağına çıxır.

Fərman. Salam, qonşu qızı. (*Xumar cavab verməyib getmək istədikdə qabağını saxlayır.*) Niyə həmişə məni görəndə üçüncü skro-rostla gedirsən?

Xumar. A Fərman, nə qır-saqqız olub yapımışsan? Keçən səfər mən sənə sözümü dedim də...

Fərman. O söz ki, keçən səfər sən mənə dedin, elə bil başımı kəsib atdın bir tərəfə.

Xumar. Elə kəsilməli başın var.

Fərman. Lap cəlladsan ki.

Xumar. Daha mənimlə bu barədə danışma. Eşitdin? Qurtardı.

Fərman. Qurtarmadı. Sabah-birigün professor olacağam. Amma elmi işimi işləyə bilmirəm. Gəlib dayanırsan gözümün qabağında.

Xumar. Elmi işiyə bax, professora bax!.. Elə bilirsən, xəbərim yoxdur ki, şofərsən, özün də taksidə işləyirsən?

Fərman. Nə olsun ki? Mən şoferliyin professoruyam: bütün şəhərdə birinciyəm. Şofer – ass.

Xumar. Yaxşı, yaxşı, yoldaş ass! Yol ver, gedim.

Fərman. İndi ki, şoferliyimi bilirsən, onda gəl açıq danışaq.

Xumar. Heç cürə danışmaq istəmirəm. Yalançı adamın üzünü də baxmaram.

Fərman. Bir də yalan danışsam, dilim lal olsun, müştəri ilə danışa bilməyim.

Xumar. Bir də görüm, niyə mənə biabır eləyirsən, şəklimi niyə böyüdüb portfelində göstərirsən, hə?

Fərman. Nə? Şəkil? Ay aman... böhtandır, xəbərim yoxdur. Portfelə niyə göstərirəm, sənə şəklin həmişə mənim üreyimdədir...

Xumar. Məni də, şəklimi də üreyindən birdəfəlik çıxart. Çəkil bu yana, tələsirəm.

Fərman. Sənə kimisini gerek məcbur eləyərsən. Bu saat şefimi çağırım, onda bülbül kimi ötersən.

Fit çalır. Aslan səhnəyə çıxır.

Aslan. Hə, bacıqızı, yaxşı düşmüşsən tələyə.

Xumar. Bu kimdir? Siz məndən nə istəyirsiniz?

Fərman. Mən səndən məhəbbət istəyirəm.

Xumar. Nə?

Aslan. Məhəbbəti bu istəyir. Şəxsən mən nifrət tərəfdarıyam.

Xumar. Çəkilin yolumdan.

Fərman. Xumar, mən gözəl danışa bilmirəm, sənə o qədər istəyirəm ki, yolunda iyirmi beş ilə uf demərəm. (Aslana.) Təsdiq eləsənə!

Aslan. On iki imam haqqı.

Fərman. Vurulmuşam ey, başa düşürsən, lap çoxdan, qonşu olduğumuz vaxtdan vurulmuşam. Təkəri boşalmış maşın kimi ora-bura valay vururam. Sənə cavahirət içində saxlayaram. Özgəsinin bir ayda qazandığını bir gündə götürərəm. (Aslana.) Təsdiq eləsənə!

Aslan. On iki imam haqqı.

Xumar. Mənə nə cavahirət lazımdır, nə də pul. Mən sənənlə heç danışmaq da istəmirəm.

Fərman. Xumar, yalvarıram.

Aslan. Eh... Yəne hirsim başladı: twist oynamağa... Bu yana çəkil, əl Qızınan o cür danışmazlar. (Xumarın qolundan yapışır.) Bura bax ey, qənfet qız, bu oğlanı sevirsen sev, sevmirsən, sənə elə oğurlayıb apararam ki, özün də harda olduğunu bilməzsən.

Xumar. Burax qolumu... burax...

Fərman. Çox güc eləmə, xoşaxoşluqla, xoşaxoşluqla.

Aslan. Xoşaxoşluqla marojna yeyərlər, qız qaçırtmazlar. Daldan yapış, at çiyinimə, aradan çıxacaq.

Xumar (çığırır). Ay aman, köməyə gəlin.

Zəki dönüb baxanda Fərman qaçır.

Zəki. Burax, neyləyirsən, burax?!

Aslan (Xumarın əlini buraxır). Bu kimdir, ə?

Fərman. Qəmişdir.

Zəki. Bunlar kimdir, Xumar?

Xumar. Xuliqan, qolumu sındırmaq istəyirdi.

Fərman. Ağrıdı? Yaylıq verim bağla.

Aslan. Əməzək arvad. (Aradan çıxır.)

Xumar. Zəki, sən onu möhkəm tut, mən getdim milis çağırmağa. (Gedir.)

Zəki (Fərmana). Yoldaşın getdi, amma sənə qaçmağa qoymayacağam.

Fərman. Niyə qaçıram ki? Odur bax, milis gəlir, ay Xumar!..

Zəki dönüb baxanda Fərman qaçır.

Zəki. Qaçdı... qaçdı.

Xumar qayıdır.

Xumar. Milis gəlmədi, dedi postdayam, tutun gətirin yanıma.

Zəki. Daha gecdir, getdilər.

Xumar. Mən onun evini tanıyıram. Qabaqlar bizim qonşumuz olub. Taksi şoferidir, başına oyun açım, o da görsün...

Zəki. Sakit oldun?

Xumar. Elə qorxmışdum ki...

Zəki. Mən elə bilirdim, tanıdığım qızların içində bircə ədalətli, mərhəmətli sənə. Demə, sən də bir yazığı yandırıb-yaxırsanmış.

Xumar. Ona yazıq deyirsən? Xuliqanlarla dostluq eləyirsən.
Zəki. Sevgi adamı nəyə desən vadar eləyər. Görmürsən nə qədər sevir? Sən də bundan istifadə elə, onu öz hərərinlə isit, öz səviyyəyə çatdır. Sevgi insandakı bütün eyiblərin üstünü örtə bilər. (Xumar birdən ağlamağa başlayır.) Bu göz yaşları fərəhdən və sevincdəndir.

Səhnə qaranlıqlaşır.

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Bir küçənin tini. Aslan və Fərman qaçaraq səhnəyə gəlirlər.

Aslan. Dayan, ada, dayan, daha... tormuzlarım tutmur.

Fərman. Çoxdandır bu cür qaçmamışdım.

Aslan. Az qala ilişəcəkdik. Mən bura, bu şəhərə təmiz bir meq-sədlə gəlmişdim: intiqam. Sən bu intiqamın içinə həm yalan qarış-dırdın, həm də eşq.

Fərman. Eşqin belə tikanlı yolları var da...

Aslan. O quyruq kim idi? Qız səsleyen kimi gəldi?

Fərman. Mənim həmkarımdır.

Aslan. Şoferdir?

Fərman. Yox, demək istəyirəm ki, o da mənim kökəmdədir. Xumarın rəfiqəsinə aşıqdır.

Aslan. Düşmüşəm bu aşıqlərin içinə, ha çapalayıram, çıxa bil-mirəm.

Fərman. Zəmanənin qızları elə tərs olublar ki, oğlanlar bilmirlər başlarına haranın külünü töksünlər. Mənim işim bir az da xarablaşdı. Getmişdim saqqal dalınca, bıqı da qoyub gəldim.

Aslan. Ağlama, sevin.

Fərman. Sevinim ki, işim düzəlmədi?

Aslan. Sevin ki, istədiyiniz qız bu qədər möhkəmdir. Qız ki çətinliklə ələ gəldi, çətinliklə də əldən çıxar. Su kimi hər tərəfə axan qız boynuna ordan-burdan o qədər günah yığır ki, axırda şələləyə çevrilir. Şələlə bilirsən nədir?

Fərman. Bu pyesada var. Oxumuşam.

Aslan. Pyesa... Mənim arvadımın da adı Şələlə idi, özü də şələlə kimi idi...

Fərman. Şələlə?

Aslan. Yavaş, çıxırma, gəlir, gizlənək.

Fərman. Kim?

Aslan. Mənim keçmiş arvadım Şələlə. (Gizlanırlar.)

Şələlə səhnəyə gəlir.

Şələlə (öz-özünə). Kim isə məni çağırırdı. (Ətrafa baxır.) Heç kəs yoxdur. Bəlkə qulağıma səs düşüb. Niyə bu qədər həyəcanlıyam? Şamil hələ gəlməyib. Onu çox istəyirəm. Umudun ulduzu artıq həm idarədə sönür, həm evdə. Bu isə gəncdir, qüvvətlidir, təzə-təzə par-lamağa başlayıb. (Şamil gəlir.) Şamil!

Şamil. Mən özümü çatdırdım.

Şələlə. Adam da qadını küçədə saxlayar? Qorxudan tir-tir əsi-rəm. Birdən görən olar.

Şamil. Görüşü burada siz özünüz təyin edəsiniz.

Şələlə. Mən yox, ürəyim... ürəyim ömrü elədi. Təcrübəsizəm, harda görüşərlər, bilmirəm. Həyatımda birinci dəfədir Umuddan başqa bir kişi ilə görüşürəm. Dünən gecə şəhərə kimi ağlamışam. Şələlə - xəyanət?..

Şamil. Şələlə xanım, hələ ki, ortada bir xəyanət olmayıb. Siz ərinizin yanında ayna kimi təmizsiniz.

Şələlə. Bəs bu görüş? Bu görüş mənəvi xəyanət deməkdir. Mənim kimi qadınları yoldan çıxardan yalnız sevgi ola bilər. Əlini ürəyimə qoy, gör necə döyünür.

Şamil. Rənginiz də ağarıb, yəqin çox həyəcanlısınız.

Şələlə. Rəngim ağarıb? (Təzə güzgüyə baxır.) Onsuz da ağam da... (Şamilin qoluna girir, qulağına nə isə pıçıldamağa başlayır.)

Aslan (yavaşdan). Onun hər sözü, hər kəlməsi yalandır.

Fərman. Əntiqə arvaddır. Qoy gedim üzünə yaxından baxım.

Aslan. Ehtiyatlı ol, ilişərsən.

Fərman (onlara yaxınlaşır). Yoldaş, kibritin varmı? Papiro-sumu yandır.

Şələlə. Oy, qorxdum... kimsən?

Fərman. Tələbəyəm.

Şələlə. Tələbə papiros çəkməz.

Fərman. İki almışam, acığımdan çəkirəm. (Papirosunu yandı-rır.) Bağışla əmioğlu, səni mühüm işdən qoydum... (Çəkilir.)

Şələlə. Burdan gedək. Nədənə ürəyim narahatdır. (Gedirlər.)

Aslan. Salehdən bir intiqamımı aldım. Şəlalə onun da başına qazan keçirdir.

Fərman. Mən mat qalmışam, sən bu cür gözəl arvadın olub, sükanı əlindən vermisen başqasına?

Aslan. O ilandır, qəşəng, bəzəkli ilan. Zəhərinə də bal qarışdır.

Fərman. Bu pyesada cyni ilə bu cür əhvalat yazılıb.

Aslan. Heç bir əsərdə bu cür şey yazıla bilməz, ver baxım! Mən bu gün həm sevgi gördüm, həm də xəyanət. Öz həyatım – sevgi ilə başlayıb xəyanətlə qurtaran keçmiş həyatım gəldi dayandı gözümün qabağında.

ALTINCI ŞƏKİL

Səhnə dəyişir, tamaşaçıların gözləri qarşısında Aslanın keçmiş həyatı canlanır; kəsib bir otaq. Sadə geyinmiş Şəlalə köhnə divanın, stulların tozunu silir. Gənc Aslan yavaşdan içəri girir, arxadan Şəlaləyə yaxınlaşır, onu qucaqlayır. Şəlalə nazlanır, birdən onun əlindən qurtulub qaçır. Stolun ətrafında fırlanırlar. Nəhayət, Aslan onu tutur. İkisi də qəhqəhə ilə gülürlər. Bu zaman köhnə dəb ilə geyinmiş bəzəkli Tərhan xanım içəri girir.

Tərhan xanım. Sevişirsiniz?

Şəlalə. Xala, buyur, buyur, xoş gəlmisən.

Aslan. Xoş gəlmisiniz, Tərhan xanım!

Tərhan xanım (*Aslanı diqqətlə süzür*). Hə, məndən razısan? Gör necə qızın pambıq kimi əllərini tapşırıbmışam sənə?! Bir öp, mənə min dua elə. Bu cür gözəl hər adama qismət olmur. Onu özüm tərbiyələyib böyütmüşəm. Bilirsən mən kiməm? Muxtar bəyin qızı Tərhan xanım. Vaxtilə bütün Bakı məni tanıyırdı. Milyoner qızları ilə bir yerdə gimnaziyada oxumuşam. Musa Nağıyevin oğlu məni alacaqdı, heyf ki, rəhmətə getdi. Bir dəfə Mantaşovun qonaqlığında general-qubernator məni valsa dəvət elədi. Bax, beləcə durub ayağa, bir reverans elədim...

Şəlalə (*Tərhan xanımın danışığından xəcalət çəkir*). Xala, indi yeri deyil.

Tərhan xanım. Qoy kiminlə qohum olduğunı yaxşı bilsin.

Aslan. Şəlalə mənim urufumdur, ay xala, on iki imam haqqı, ona gözucu baxanın başını qoparıb verərəm qoltuğuna.

Tərhan xanım. Vay, vay, vay. Gəl suvajeri, no!

Aslan. Nə deyir, az?

Şəlalə. Fransızca təmiz danışır...

Tərhan xanım (*Aslana tərs-tərs baxır*). Gözucu baxanın başını qopardaram nədir? Mənim bacım qızı sənə evində Nənəxanım xala olacaq? O bir güldür, gülə görə hamı tamaşa eləsin. Elə ki, mən girirdim məclisə, kavalərlər başlayırdılar qoşun atı kimi ayaqlarını yerə döyməyə. İsrail bəy hamıdan diribaş idi, pələng kimi atırdı üstümə.

Şəlalə. Xala, dedim ki, yeri deyil...

Tərhan xanım. Qoy, indi də sənə cehizindən danışım.

Aslan. Mənə cehiz-mehiz lazım deyil.

Tərhan xanım. Sənə lazım deyil, Şəlaləyə lazımdır. (*Əynindəki paltarını göstərir*). Bax, bu paltarını görürsən? Nəmdə olmağına baxma, on üçüncü ildə dayım Parisdə gətirmişdi. Verəcəyəm Şəlaləyə. Bu da dəvəquşu lələyidir. Bakıda bir mənə də var idi, bir də Nobelin arvadında. Bacım qızı üçün keçərəm, təzəgəlidir, taxsın, gəzsin. Bu başımdakı şlyapanı on altıncı ildə madam Lorje özü mənim üçün düzəldib. Bir az köhnəlsin, verəcəyəm Şəlaləyə. Canımı da ondan əsirgəməyərəm.

Aslan. İltifatın artıq olsun.

Şəlalə. Xala, daha bəsdir, danışma.

Aslan. Mənim Parisdə-marisdə işim yoxdur. Bir su budkam var, o da qurbandır Şəlaləyə...

Tərhan xanım (*Aslanın su köşkində işlədiyini eşitdikdə diksinir*). Su budkası? Vay, vay, vay... Gəl Stupidite, no!

Aslan. Nə dedi?

Şəlalə (*gülərək yalandan tərcümə eləyir*). Deyir, hər gün gəlib pulsuz su içəcəyəm.

Aslan. Nə vaxt istəsəniz, buyura bilərsiniz. Şərbətli, şərbətsiz, qazlı, qazsız.

Tərhan xanım. Şəlalə, Allah sənə səbir versin, bala! Hələlik yapış bu qazlı su budkasından, görək axırı nə olur? Mən gedirəm, salamat qalın. Adyu! (*Çıxır*.)

Şəlalə onu yola salıb qayıdır. Aslan divanda oturub

Şəlaləni işarə ilə yanına çağırır. Şəlalə getmir.

Aslan (*darıxmış halda*). Şəlalə!.. Bura gəl!

Şəlalə. Utandırma məni.

Aslan. Az, gəl yanıma da... Səni o qədər istəyirəm ki, bu saat
əmr eləsən, başımla divarı dəşərəm.

Şəlalə. Çox matah evin var, hələ divarını da dəş...

Aslan. Dəşəcəyəm, kirayə ev axtarıram.

Şəlalə. Elə ev tap ki, içində telefonu da olsun.

Aslan (şübhəylə). Telefonu neyləyirsən?

Şəlalə. İşdən tez-tez zəng eləyərsən, darıxmaram. Yaxşımı,
mənim qəşəng Aslanım!

Aslan. O şirin dilinə qurban olum. Bilirsən mənə nə deyib, çağır?

Şəlalə. Nə deyim? Adın Aslandır da...

Aslan. Bu gün yanıma bir kişiylə bir arvad su içməyə gəlmişdi.
Arvad kişiylə dedi: "Pişik, hansı sudan istəyirsən, şərbətli, ya qazlı?"
Elə xoşuma gəldi ki. Sən də mənə pişik de!

Şəlalə. A... Arvad da kişiylə pişik deyər?

Aslan. Öz aramızda nə desən olar. Gəl otur yanımda, üreyindən
nə keçir, de, səninçün alım.

Şəlalə. Üreyimdən o qədər şey keçir. Hamısını ala bilməzsən
axı.

Aslan. Alarım. Sənin yolunda iki gözümdən də keçərəm.

Şəlalə. Allah eləməsin. Gözsüz nəyimə lazımsan? Deyim?

Aslan. De!

Şəlalə. Neylon, arlon, didron.

Aslan. Necə şeylərdir?

Şəlalə. Əntiqə. Qonşumuzun qızına ərli üçündən də almışdı.
Tikdirib geydi. Üreyim getdi.

Aslan. Üreyin niyə gedir, az? Ərin ölməyib ki. Cibimdə invalid
kitabçam, doqquz b – psixiçeski, hara getsəm, çörəyim var. Nə istə-
səm verərlər. Sənin dediklərini dünyanın o başında da olsa, sabah
taparam, tikdirib geyərsən, hərələrsən qabağımda. Yaxşı, gedirəm,
budkanı açmağın vaxtıdır.

Şəlalə (gülə-gülə). Pişik!

Aslan. Can!

Şəlalə. Gələndə bazarlıq elə.

Aslan. Baş üstə, gəl üzündən öpüm.

Şəlalə. Utandırma məni.

Aslan onun saçlarından öpdükdə səhno qararıqlaşır.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Aslanın xətiyyəsinin davamı. Yeni otaq, tozo mebel.
Aslan səliqə düzəldir, arabir nəşə ilə zülmümə cəyir.
Tərhan xanım içəri girir.

Aslan. Xoş gəlmisən, ay xala!..

Tərhan xanım. Bonjur!

Aslan. Barjom da, hələ üstəlik Narzan da.

Tərhan xanım. Şəlalə haradadır?

Aslan. Univermağa getdi. Deyirəm ağız, nə deyirsən alım gəti-
rim, ayağına niyə zəhmət verirsən? Razi olmur. Dükənləri gəzməyə
həvəsi var.

Tərhan xanım. Bu otaq özünüzdür?

Aslan. Hələlik kirayədir. (Yavaşdan.) Sonra çırpışdıracağam.
Kirayə ki verir, deməli, artıqdır. Artıq da saxlamağa ixtiyar yoxdur.

Tərhan xanım. Kəs kitudi se ton vol.

Aslan. Nə dedin?

Tərhan xanım. Fransızcadır, sən başa düşməzsən.

Şəlalə gəlir. Əynində yeni paltar. Xarici görkəmi dəyişmişdir.

Şəlalə. Xala, ayağın var olsun. Yaxşı ki, gəlmisən. Görürsən
nə mənzilimiz var?

Tərhan xanım. Zövqsüz bəzənib.

Şəlalə. Aslandır da. Dedim mənsiz əl vurma, qulaq asmadı.

Aslan. Nə cür istəyirsən, özün düzəlt. Sənin bir sözünü mən
nə vaxt iki eləmişəm?

Şəlalə. Sonra düzəldərəm. Get çay qoy, xala tünd çayı çox
sevir.

Aslan. Çayım hazırdır.

Şəlalə. Onda düş aşağı, mağazadan peçenyə al. Xala çayı
həmişə peçenyə ilə içir.

Tərhan xanım. İnek peçenyəsi.

Aslan. Gedirəm. (Qapıdan çıxmaq istəyir.)

Şəlalə. Pişik!

Aslan (qayıdır). Nə deyirsən?

Şəlalə. Pirojna da al.

Aslan (*yavaşdan Şəlaləyə*). Bəlkə xalanın üreyi ər istəyir, gələndə birini tapıb getirim, yaxam onun əlindən qurtulsun.

Şəlalə. Aslan, mədəniyyətsiz olma. Eşidər, bilirsən neyləyər? Di tez get.

Aslan. Bax, bu gözlerim üstə. (*Çıxır.*)

Tər lan xanım. Getdi?

Şəlalə. O saat. Ağzımdan söz çıxmamış yerinə yetirir. Su bud-kasında bir dəqiqə rahat otura bilmir. Dəqiqədə bir qaçır evə. Məni çox istəyir. Hayıf ki...

Tər lan xanım. Hayıf ki, nə?

Şəlalə. Hayıf ki, mən onu istəmirəm. Ha çalışıram ürəyimi bağlayım, olmur. Nə bir sözü-söhbəti var, nə bir dostu-aşnası var... Teatra getmir, kino başa düşmür, birçə qışqanmaq bilir, küçəyə niyə çıxdın, univermağa niyə getdin?

Tər lan xanım. Birinci gündən demişəm, o sənənin tayın deyil.

Şəlalə. Özün tanış eləmişən ki.

Tər lan xanım. Nə bilim? Dedilər hökumət qulluğundadır, əli işdədir. Sən də qalmışdın ortada. Su satan olduğu heç ağıma gəlməzdi.

Şəlalə. Qismət belə imiş.

Tər lan xanım. Mən qismətə inanmıram. Ömrün boyu bir axmağın qarovulunu çəkməyəcəksən ki? Ərin pisdır, rədd elə getsin! Gör gəlmir ki, xəlvət sözüm var.

Şəlalə. Yox ey... gələndə ayağının səsi küçədən eşidilir.

Tər lan xanım. Səni bir yaxşı yerdən istəyən var.

Şəlalə. Ərli arvadı istəyən?

Tər lan xanım. Ərin olduğunu deməmişəm. Buna sənənin ərin deməyə düzü dilim gəlmir. Sən beləsinə yox, knyaza layıqsən.

Şəlalə. Neyləyim? İndi daha knyaz-mnyaz yoxdur.

Tər lan xanım. Bu zamanənin də öz knyazları var. O vaxtın İsrail bəyi indi dönüb olub İsrail yoldaş. Səni istəyən adam neçəli-nikdir. Bir əli yuxarıdakıların əlindədir, bir əli də kassada...

Şəlalə. Aslan eşitsə, ikimizi də tikə-tikə doğrayar.

Tər lan xanım. Qəlat eləyər, tikə-tikə doğrayar. Bu gözəllik ki səndə var, bir kişidə qalmayacaqsan ki? Saleh yoldaş səni uzaqdan bir dəfə görüb, ölür dərindən. Deyir onu mənə bir də göstər, dünyanın cavahirətini tökülən ayağının altına.

Şəlalə. Sən məni yoldan çıxadırsan, ay xala!

Tər lan xanım. Mən səni tozlu-palçıqlı yoldan çıxardıb, asfalt yola salmaq istəyirəm.

Şəlalə. Axı mən o İsrail bəyi heç görməmişəm.

Tər lan xanım. İsrail bəy yox ey... O çoxdan ölüb. Saleh yoldaş.

Şəlalə. Cavandır?

Tər lan xanım. Kişinin nə qocası, nə cavanı? Sevgi-mevgi havayı sözdür. Qadın görək çiçək kimi əldən-ələ gəzsin. Saleh yoldaş ixtiyar sahibidir.

Şəlalə. Harada işləyir?

Tər lan xanım. Az, mənim neçəliyəyimdirdə... Əlinin altında inpoşivlər, dərzi artelləri... Daha sənənin bu yetimçən kimi qazlı su satan deyil.

Şəlalə. Dəlisovdur ey, qorxuram.

Tər lan xanım. Yalan danışma, qorxub-eləmirsən. At kimi minmişən, sürürsən. Aslanı döndərüb pişik eləmişən, görmürəm? Amma bir az pal-paltarını dəyiş, üst-başına fikir ver.

Şəlalə. Yaxşı parça tapa bilmirəm.

Tər lan xanım (*özüylə gətirdiyi parçanı ona göstərir*). Gör nə parçadır?

Şəlalə. Xala, o nədir elə, par-par parıldayır.

Tər lan xanım. Hindistandan gəlib.

Şəlalə. Ver baxım. (*Üstünə ölçür.*) Xala, ürəyim gedəcək.

Tər lan xanım. Ürəyin niyə gedir? Sənə gətirmişəm.

Şəlalə. Hədiyyə?

Tər lan xanım. Keçmiş vaxt olsaydı, İsrail bəy...

Şəlalə (*onun sözünü kəsir*). Uzatma, neçəyədir?

Tər lan xanım. Dördə deyirlər. Mən səndən üç alıram.

Şəlalə. Bizdə o qədər pul haradandır?

Tər lan xanım. Kül onun kişi başına, evdə o qədər pulu da yoxdur?

Şəlalə. Gündəliyi gündə xərcləyirik.

Tər lan xanım. Çünki təcürəbəsisən. On manat xərcləmişənsə, denən iyirmi manat xərcləmişəm. On manatı qatla qoy bir tərəfə. Yiğ, xəlvətdən yiğ. Kişilərə etibar yoxdur. Evdə gümanın gələn bir şey tapa bilməzsən?

Şəlalə. Üçfaizli istiqraz var.

Tər lan xanım. Gətir bəri, üçfaizli istiqraz da puldur.

Şəlalə (*şəfi axtarır, istiqrazları çıxardır*). Budur, burdadır.

Tər lan xanı m. Tez elə, gəlib həyasızlıq salar. *(Alıb gizlədir.)*

Şə lə lə. Orada çoxdur axı.

Tər lan xanı m. Artığına bir parça da gətirərəm.

Şə lə lə. Bəs mən ona nə deyim?

Tər lan xanı m. Hələlik üstünü vurma. Denən parçanı mənə xalam getirib, peşkeş. Sonra başa düşəndə, "istiqlal xanı" deyib soruşanda, bax, çiynilərini bu cür çək, de ki, "sənevu zeenterespa".

Şə lə lə. O nə deyən sözdür?

Tər lan xanı m. Yeni yaxşı ələyib xərcləmişəm, sənə nə?

Şə lə lə. Gəlir. *(Tez otururlar.)*

Aslan qoltuğunda şeylər içəri girir.

Aslan. İnek peçenyəsi tapa bilmədim, selyotka aldım.

Şə lə lə. Çay ilə selyotka?

Tər lan xanı m. Qara adamdan hər nə desən gözləmək olar.

Aslan. Araqla necəsən, xala?

Tər lan xanı m. İsrail bəy mənə həmişə finşampan təklif eləyirdi.

Aslan. Əlli il bundan qabaq olsaydı, mən də şimfanpan təklif eləyirdim. Amma indi daha sənə malın arağıdır. *(O biri otağa gedir.)*

Tər lan xanı m. Mən gedirəm, yoxsa başa düşüb cəncəl çıxardar. *(Gedir. Aslan qayıdır.)*

Aslan. Bəs xalan nə oldu? *(Şə lə lə küsmüş halda dayanır.)* Şə lə lə! *(Şə lə lə yenə dinmir.)* Xala incidi, getdi hə? Deyəsən menden küsmüsən? Mən sənə pişiyinəm, adam öz pişiyindən inciməz ki?

Şə lə lənin əlindən öpür. Səhnə qaranlıqlaşır.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Aslanın xatirəsinin davamı. Yenə həmin otaq. Bir az daha bözəkdir.

Stolun üstündə telefon var. Aslan nə işə axtarır. Telefon zəng çalır.

Aslan *(dəstəyi götürür)*. Gəlirəm də... Denən pulları banka təhvil verməyib, evdə qoyub, bu saat gətirir. *(Dəstəyi yerinə qoyur, şkaf-ları, bufeti axtarmağa başlayır. Saleh içəri girir. Aslan təəccüblə.)* Sənə kim lazımdır?

Saleh. Şə lə lə xanı m evdədir?

Aslan. Bu arvad alverçilərə pul səpməkdən yorulmadı da... Mal gətirmisənsə, lazım deyil.

Saleh. Mənə Şə lə lə xanı mın özü lazımdır.

Aslan. Nəyinə lazımdır?

Saleh. Bu nədir? Sorğu-sual, filan-behman...

Aslan. Bura bax, sənə bir kəllə gələrim ki, pəncərədən düz mastavoya sıçrayarsan.

Saleh. Sakit. Nəfəsini dərinləndir, bir az saxla, sonra çölə çıxaranda başla saymağa: bir, iki, üç, dörd...

Aslan. Bu nə deyir, ə?..

Saleh. Şə lə lə xanı m gələndə deyərsən ki, Saleh gəlmişdi. Yadımdan çıxmaz ki? Saleh. Ayı heç bir filan-behman lazım deyil. *(Çıxır.)*

Aslan *(öz-özünə)*. Deyəsən mən doğrudan dəli oluram. *(Telefon zəng çalır, dəstəyi götürür.)* Hə, ədə, a key, dedim onları başa sal, indicə gəlirəm də... Arvad evdə yoxdur. Bilmirəm istiqrazları hara qoyub. *(Dəstəyi asır.)*

Tər lan xanı m içəri girir.

Tər lan xanı m. Bonjur!

Aslan. Bu saat mənə borjumluq halım yoxdur. Bir bura gəl...

Tər lan xanı m. Mənimlə o tonda danışma ha. Bilirsən mən kiməm?

Aslan. Bilirəm, bilirəm... İsrail bəyin aşnası olmusan. Bir gözümün içinə yaxşı bax, de görüm, Saleh kimdir? İndicə bura gəlmişdi, Şə lə ləni soruşurdu.

Tər lan xanı m *(özünü itirir)*. Saleh? Bilmirəm. Hə, Saleh... Şə lə lənin əmisi oğludur da.

Aslan. Təzə çıxdı? Bu vaxta kimi bəs hardaydı?

Tər lan xanı m. Göndərmişdilər... Yəqin təzəcə qayıdıb. Bəs, Şə lə lə özü hardadır?

Aslan. Cəhənnəmdə. On iki imam haqqı, bir gün çıxacaqam özüməndən.

Tər lan xanı m. Tu nə vu riyənfər, no!

Aslan. No, no... sənə üzündən bütün Fransaya nifrət eləməyə başlamışam.

Tər lan xanı m. Heyfə boyda ölkədən... Bilsələr, özlərini həlak eləyərler.

Şə lə lə içəri girir.

Tər lan xanım (onun qulağına). Ərin əlindən yığıb. Ehtiyatlı ol. Şəlalə. Pişik, nə olub, hirsələnmişən, fi-fi?!

Aslan. Fi-fi nədir, az? Ərinlə danışanda adam kimi danış!

Şəlalə. Pişik! Tez ol gəl, ayaqqabılarımı çıxart!

Aslan. Ayaqqabılarını yox, ciyərini çıxardacağam. Ancaq bir az sonra. İndi əlimdə ayrı işim var. De görüm, Saleh kimdir?

Şəlalə. A... bibim oğlu.

Aslan. Əmioğlu dönüb oldu bibioğlu?

Tər lan xanım. Həm əmisi oğludur, həm də bibisi oğlu. Qohum qohumu alıb da.

Aslan. Ey, Fransa kralı, sən yum, mən arvadımla danışırəm. (Şəlaləyə.) Sənin əmin oğlu ilə bibin oğlunu bir-birinə qatıb smes eləyəcəyəm... İstiqrazlar hardadır?

Şəlalə. Nə?

Aslan. Üçfaizli istiqraz!

Şəlalə (ciyinlərini çəkib deyir). Sa-ne-vu zeentrespa!

Aslan. Nə, nə? Sən də başladın firəngcə danışmağa?

Şəlalə. Yəni, yaxşı eləyib xərcləmişəm, sənə nə?

Aslan. Xərcləmişən? Mənim maaşım bəs olmuyub? Su budkasının gündəlik gəlirini banka verməyib sənə gətirmişəm, bəs olmuyub? Özüm köhnə ayaqqabıda, yırtıq köynəkdə gəzib sənə gündə üç cürə paltar geyindirmişəm, bəs olmuyub? Təqsir sənə deyil, bax bu ilandadır. (Tər lan xanımı göstərir.) Bu ilan səni yoldan çıxartdı.

Tər lan. Ey, ey, qadınları təhqir etmək olmaz.

Aslan. Birinci gündən sənin, sən ilan başını özəşəydirdim... İndi daha gecdir. İndi daha mənim öz başım ələ keçib. Çıx buradan bu saat, səni gözüm görməsin, çıx!

Tər lan xanım (Şəlaləyə). Az, dur dəlixanaya zəng elə!

Şəlalə. Xala, get gör Saleh nə oldu? Bibioğlu məndən ötrü darıxıb.

Tər lan xanım. Sənə yazığım gəlir, ay bala, bu cür vəhşi ilə yaşamaq olar?

Gedir. Aslan həyəcan içərisində gəzinir. Şəlalə Tər lan xanımı ötürüb qayıdır. Ayağını ayağının üstünə asırıb divanın üstündə oturur.

Aslan (Şəlaləyə yaxınlaşır, pıçiltı ilə). Budkanı yoxlayırlar, əskiyim var. Başa düşdün?

Şəlalə. Suyun çatmır, bir vedrə evdən apar...

Aslan. Su yox, pul çatmır, bilərəm, varındır, ver!

Şəlalə. Məndə pul hardandır? Gətirdiyini özünə xərcləmişəm. Yediyin yadından çıxıb?

Aslan. Şəlalə, ağız, sənə ürək yoxdur? Məne yazığın gəlmir? Dur, dur yığışdır paltarlarını, ayaqqabılarını satmağa aparıram. (Telefon zəng çalır.) Telefona cavab vermə, paltarlarını hazırla, onları sakit eləyib, qayıdırəm. (Gedir.)

Şəlalə (dəstəyi götürür). Allo! Kimdir? Aha, Saleh yoldaş, sizsiniz? Qonşumuzun oğlu gəldiyinizi mənə xəbər verdi... hə, hə... mən sizə demədim? Doqquz bedir də... Dəniz kənarında məni gözləyin, gəlirəm. (Dəstəyi asır, tez paltarlarını şafəda gizlətməyə başlayır.)

Tər lan xanım içəri girir.

Tər lan xanım. Neyləyirsən?

Şəlalə. Dedi ki, paltarlarını aparıb satacağam, gizlədirəm.

Tər lan xanım. Gizlətmə, apardılar.

Şəlalə. Hara apardılar?

Tər lan xanım. Gedər-gəlməzə. Pul yediyi üçün tutdular.

Şəlalə. Xala, səni görüm, xoş xəbər olasan.

Sevindiyindən oynamağa başlayanda pərdə düşür.

İKİNCİ PƏRDƏ

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Fabrikin qabağındakı bağça. Saleh səhnədən keçib fabriko tərəf gedir. O gedən kimi Aslan ağacın dalından çıxır, fit çalır. O biri ağacın dalından Fərmanın başı görünür.

Aslan. Gördün?

Fərman. Gördüm. Fabriko getdi.

Aslan. Burada gözləyək, çıxan kimi işini bitirək. Mən onu bilirəm neyləyəcəyəm? Öldürəcəyəm, dirildəcəyəm. Sonra yenə öldürüb, yenə dirildəcəyəm.

Fərman. Lap qurtarmaq istəyirsən?

Aslan. Lap.

Fərman. Sonra sən özünü də "lap" eləyərlər, qorxmursan?

Aslan. Fərqi yoxdur. Mən canımdan keçmişəm.

Fərman. Şef, yazığın gəlsin.

Aslan. Üz vurma, əl çəkən deyiləm. Ancaq qabaqcadan sənini bitirmək istəyirəm.

Fərman. Mənimlə işin olmasın, hələ muradım üreyimdədir.

Aslan. Yəne hirsim başladı tvist oynamağa. Nə söz qanmayan-sən? Sənin məhəbbət məsələni qurtarsaydı, arxayın gedərdim.

Fərman. Sağ ol, mənə üreyi yanan bircə sənənsən. (*Birdən səhnə arxasına baxıb çıxır.*) Gəlir.

Aslan. Hansı, mənimki?

Fərman. Yox, mənimki. Amma, hayıf tək deyil.

Aslan. Bir yanda gözləyəək, quyruğu qırılsın, sonra mən onunla hesabı çürüdərəm.

Fərman. Şef, mən ölüm, onunla incə rəftar elə. Hirsinə də, bu dəfə tvist oynamasın.

Aslan. Deyirəm, gəl!

Gizlənilir. Xumarla Kəklik səhnədən keçib getmək istədikdə Zəki onların qarşısına çıxır.

Zəki. Xumar, sənə iki kəlmə sözüm var.

Kəklik. Zəki, sən yenə bir bəhanə tapıb gəldin?

Zəki. Xumar, mən sənənlə tək danışmaq istəyirəm.

Kəklik (*küskün*). Çox lazımdır, gedərəm. (*Getmək istəyir.*)

Xumar. Gizlin sözdür?

Zəki. Gizlidir. Təzə pyes tapmışam. Sənənlə məsləhətləşmək istəyirəm.

Kəklik (*bu sözü eşidib geri qayıdır*). Təzə pyes? Bəs niyə mənimlə məsləhət eləmirsən?

Zəki. Xumar, ona da ki, bir adam ki mənim üzümə belə baxmaq istəməyə, mən onunla necə məsləhət eləyə bilərəm?

Xumar. Özü eşitdi, cavabını versin.

Kəklik. Zəki, de görüm, necə pyesdir, mənə rol var?

Zəki. Mənim bütün tamaşalarımnda baş rol həmişə sən olacaq.

Kəklik. Sən nə yaxşı oğlansan! Gəl gedək! Gəl! Məni evə qədər ötür, danış. (*Gedir.*)

Zəki (*Kəkliyin arxasınca getdikdə Xumara*). Mizanı necə qur-dum?

Xumar. Böyük rejissorsan, Zəki Səməndəroviç!

Qəhqəhə ilə gülüb geri döndükdə pusqudan çıxması
Fərman və Aslanla toqquşur.

Fərman. Qonşu qızı, bir dəqiqəliyə ayaq saxla!

Aslan. Bacıqızı!

Xumar. Fərman, utanmırsan, yenə buna qoşulub mənim yolumu kəsirsən?

Fərman. Sənəni yolunu kəsənin qolunu kəsərəm.

Aslan. Bizdən qorxma, qənfet qız, biz bura müharibə üçün yox, sülh üçün gəlmişik. Bu yetim (*Fərmanı göstərir*) mənim yetirməmdir, xətrini çox istəyirəm. Bir-iki kəlmə məhrəban danışmasan, cavan ömrü puç olub gedəcəkdir. (*Fərmana*) Ada, diz çöksənə.

Fərman. Kişi ölsə də, diz çökməz.

Xumar. Demək, mənənlə el çəkməyəcəksən?

Fərman. Səni bir dəqiqə, bir saniyə yadımdan çıxarda bil-mirəm. (*Aslana*.) Təsdiq eləsənə.

Aslan. On iki imam haqqı.

Xumar. İndi ki əl çəkmirsən, onda şərtlərimə qulaq as!

Aslan. Gün çıxdı, buz əriyir.

Fərman. Hamısını qabaqcadan qəbul eləyirəm.

Aslan (*Fərmana, yavaşdan*). Axmaq, kor-koranə alver eləməz-lər ki?

Xumar. Birinci şərtim: yalan danışma.

Aslan. Mən də bu şərtin tərəfdarıyam.

Fərman. Həç mən sənə yalan danışaram?

Xumar. Nə mənə, nə də başqasına. Lap ölüm ilə üz-üzə də gəl-sən, sözün düzünü de.

Fərman. Dayan, bir qədərlə məsləhətləşim. (*Aslana*.) Bacara-ram?

Aslan. Əvvəl-əvvəl çətin olacaq, sonra öyrəşəcəksən. Papirosu tərgitmək kimi bir şeydir.

Fərman. Məhəbbət gör adamı nəyə məcbur eləyir. (*Xumara*.) Razıyam.

Xumar. İkinci şərtim: taksidən çıx, gəl bizim fabrikdə işə gir. Həmişə gözümün qabağında ol.

Aslan (öz-özünə). İstəyir təkcə özü minsin.
Xumar. Axşam məktəbinə gir, oxu, azsavadlı adamlar mənimi tutmaz.

Aslan (öz-özünə). Şərtlər get-gedə ağırlaşır.
Fərman. Raziyam. Məktəbə yox, lap ölümə də gedərəm.
Xumar. Geyimini dəyiş. Bu kostyumu at, tələklərə oxşayırsan.

Aslan. Təzə alıb ey. On iki imam haqqı.
Fərman. Sizin fabrikin məhsuludur.
Xumar. Ömründə bizim fabrikin tikdiyi kostyumu alıb əyninə geymə.

Aslan. Ağıllı şərtidir.
Fərman. Sən nəyi məsləhət görsən, onu alaram.

Umud gəlir. Onlar tez özlərini düzəldib hörmətlə dayanırlar.

Umud (Aslanla Fərmanı diqqətlə süzdükdən sonra). Xumar, bunlar kimdir?

Xumar. Yoldaş müdir, bu oğlan bizim fabrikdə işə girmək istəyir. (Fərmanı göstərir.)

Umud (Fərmana). Sirkdə işləyirsən?

Fərman. Xeyr, yoldaş müdir.

Umud. Bəs bu nə paltardır, geymişən?

Xumar. Bizim məhsulumuzdur.

Umud. Ola bilməz, dayan baxım. (Fərmanın kostyumunu diqqətlə yoxlayır.) Hə, doxsan beşinci artikul.

Fərman. Sizin daimi müştərinizəm.

Umud. Biz müştərilərimizi tanımırıq, onlardan çox uzağıq. Əgər uzaq olmasaydıq, bu cür zibilləri tikib satmazdıq. Bu kostyumu gətir təhvil ver bizim fabriyə, tapşırıram sənə təzəsini tikərlər. Xərçə də yazılısın mənim ayağıma. Mənim kimi müdirə hələ o da azdır. Sənətin nədir?

Aslan. Şoferdir.

Fərman. Yox, mexanikəm, bütün motorlardan başım çıxır.

Umud. Xumar, işə götürək, götürməyək?

Xumar. Siz bilirsiniz, yoldaş Umud.

Umud. Sən necə, məsləhət görürsən?

Xumar. Neyləyək, yalvarır da.

Umud. Bax pis işləsən, Xumara deyəcəyəm, səni işdən çıxartdır. (Xumara.) Göndər kadr şöbəsinə əmrini versinlər.

Fərman. Çox sağ olun. (Xumar onlara işarə edir ki, getsinlər.)
Aslan (Fərmanın qulağına). Uzağa getmək olmaz, burada olaq. (Gedirlər, səhnədə Xumara Umud qalır.)

Xumar. Bəs siz evə getmişdiniz, yoldaş Umud, bir də təzədən niyə qayıtdınız?

Umud. Evə girə bilmədim. Şəlalə bağlayıb gedib.

Xumar. Hara gedib?

Umud. Bilmirəm, bu gün idarəyə zəng eləməmişdi?

Xumar. İki dəfə.

Umud. Bəs mənə niyə deməmişən?

Xumar. Sizi yox, müavininizi soruşurdu.

Umud. Onunla nə işi var?

Xumar. Bilmirəm.

Umud. Xumar, nə eləyirsən elə, mənə arvadımla görüşdür.

Xumar. Hansı ilə?

Umud. Əsil arvadımla. Onun yanında üzqarayam.

Xumar. Görüşdürərəm, ancaq indi yox, xəstəxanadan çıxandan sonra.

Umud. Xəstəxanadadır?

Xumar. Bu gün səhər gedib.

Umud. Hansındadır?

Xumar. Doğum evində.

Umud (həyəcanla). Ürəyimə dammışdı. Bu gün səhərdən narahat idim. Bəs mən nəyləyim? Gedim ona gül göndərim? (Tələsik çıxır.)

Xumar (tək, öz-özünə). Kişilər nə qədər yüngül olurlar, lap köpənək kimi. (Fırlanır, içəri girən Salehlə toqquşur.)

Saleh. Xumar, burada nəyləyirsən, niyə evə getməmişən?

Xumar. Gedirəm. Sağ olun, Saleh əmi.

Saleh. Sağ ol, qızım. (Hərəsi bir tərəfə gedir.)

Saleh gedən kimi Aslan və Fərman tez səhnəyə çıxırlar.

Aslan. Düşmənim tapdım. Gəl gedək. İntiqam, intiqam...

Salehin arxasınca gedirlər. Səhnə qaralıqlaşır.

ONUNCU ŞƏKİL

Salehin evi. Təzə binaların birinci mərtəbəsində mənzil.
Pəncərədən böyük bir prospektin mənzərəsi görünür.
Saleh içəri girir.

Saleh. Rəfiqə, huy!

Rəfiqə gəlir.

Rəfiqə. Gəldin? Nə yaxşı plan şöbəindən qopdun. Bu nədir?
Yenə evə iş gətirmisən? *(Onu qucaqlayır, başını sıgallayır.)*

Saleh. Arvad, əvvəlcə çay, sonra sual.

Rəfiqə. Səni görüm çay ağacından yıxılan. Bir yerin ağrımır ki?

Saleh. Hələlik səs-səmir yoxdur. Qocalar hardadır?

Rəfiqə. İndicə yeməklərini yedilər, görməyə getməyə hazır-
laşılar.

Saleh. Stolun bir tərəfini yığışdır, kağız-kuğuza baxacağam.
Mühasibatdan götürmüşəm, nəzərdən keçirmək istəyirəm. *(Yavaş-
dan.)* Məndə bilirsen nə əmələ gəlib? Şübhə, filan-behman...

Rəfiqə. Nahaq şübhələyirsən. Umud düz adamdır.

Saleh. O arvad ki, onda var, çətin düz iş apara bilər.

Rəfiqə. Sən onun arvadını hardan tanıyırsan?

Saleh. Mən tanımayım, bəs kim tanısın?

Rəfiqə. Şəlalə?

Saleh. Aha... Şəlalə olan yerdə mütləq yalan və xəyanət var.
Bilirsen, Rəfiqə, bizim bu gözəl, doğruçu dünyamızın içərisində kiçik
bir yalan dünyası da yaşayır. Bu yalan dünyasının adamları bizimlə
bərabər işləyirlər, yeyirlər, içirlər, gülürlər... Amma hər addımda bizi
aldadırlar, qazancı ziyana, yaxşını yamana çevirməyə çalışırlar. Onlar
üçün həyat ideali da, sevgi də, sevinc də, şənlik də... hamısı puldur.
Bu adamları tanımaq və məhv etmək lazımdır, eşidirsənmi?

Rəfiqə. Yaxşı, yaxşı, bir az sakit danışa bilmirsən?

Saleh. O arvadı görəndən bəri bu fikirlər başımdan çıxmır.

Rəfiqə. Deyirəm axı, müdirin kabinetinin ətrafında niyə fir-fır
fırlanırsan?

Saleh. Rəfiqə, xahiş eləyirəm, keçmişlə məşğul olmayaq.

Rəfiqə. Qorxuram, keçmiş özü sənə ilə məşğul ola.

Saleh. Geriyə yol yoxdur.

Rəfiqə. O cür arvadların şirin dillərinin qabağında kişilər mən
kimi əriyirlər.

Saleh. Məni hirsəndirmə, Rəfiqə!

Rəfiqə. Hirsəndin, hirsənmədin, düz deyirəm.

Saleh. Vay, vay, yenə tutdu. Rəfiqə, oradan mənə bir dərman
ver, üstündə "Q-T" yazmışam.

Rəfiqə. "Q-T" nədir, yəni qıdığın tutanda?

Saleh. Yox, quluncum tutanda.

Rəfiqə. Bizdə elə dərman yoxdur.

Saleh. Onda gəl ovuşdur.

Rəfiqə. Mənim gücüm çatmaz. Qaç o arvadının üstünə...

Saleh. Az, görmürsən tərənə bilmirəm? Ütünü götür, ütülə.

Rəfiqə. Uzan görək, uzan. Bu quluncu birdəfəlik müalicə elə.

Saleh. Hirsəndirdin də. Hirsələnən kimi tutur. Ütülə!

Rəfiqə. Canlı insanı ütüləməyi birinci dəfədir görürəm.

Yaxşı təzə paltar geyinmiş Bilal kişi və Güllü xala içəri girirlər.

Güllü. Neyləyirsən, ay gəlin, paltar ütüləyirsən?

Rəfiqə. Oğlunuzu ütüləyirəm.

Bilal. Bu altıdakı Salehdir?

Rəfiqə. Quluncu tutub.

Güllü. Quluncun əlacı moruq mürəbbəsidir, çayla içib yatsın.

Bilal. Cavanlıqda biz ara sürərdik, həm çöldən, həm də içə-
ridən.

Saleh. Daha bəsdir, özü yavaş-yavaş keçər.

Rəfiqə *(Bilal ilə Güllüyə)*. Hə, gedək görməyə. Mən sizə bir az
yemək götürürəm. Hava dəyəndə adamın iştahı açılır. *(O biri otağa
keçir.)*

Bilal. Güllü, yaxşı gəlinimiz var.

Güllü. Məşallah de, gözün dəyər. Saleh görək bu cür arvadın
qədrini bilsin.

Bilal. Bilər, bilər, cəhənnəmi gözüylə görə adam cənnətin
qədrini bilməz?

Güllü. Niyə dinib-danışmırsan, ay bala? A kişi, gəl bunun möv-
zina bax, bəlkə, körpəmizin qızdırması var.

Saleh *(kağızlara baxa-baxa)*. Heç nəyim yoxdur. Arxayın gedə
bilərsiniz.

Rəfiqə. Biz gedirik. Sən bu kağız-kuğazı qoy qırağa. (Kağızları onun əlindən alıb şkafa qoyur.) Bir azca uzan, istirahət elə, mən çörək alıb qayıdıram.

Onlar gedirlər. Saleh divanın üstündə uzanır. Açıq pəncərədən Aslanın başı görünür, o, yavaşca otağa düşür. Saleh səs eşidib dik atılır.

Saleh. Kimdir? Kimdir burda?

Aslan. Mənəm, tanımadın? Doqquz be, psixiçeski...

Saleh. Dəli də olsan, gerek başa düşsən ki, adam otağa pəncərədən yox, qapıdan girər, özü də girməmişdən qabaq icazə istəyər.

Aslan. Sən də mənim həyatıma qapıdan yox, pəncərədən girdin. Arvadımı da aparanda icazə istəmədin. (Yavaş-yavaş Salehə yaxınlaşır.) Üç ildir bunu sənin üçün saxlamışam. (Bıçaq çıxardır.)

Saleh (qorxmadan, sakit). Nəfəsini derindən al, sonra çıxardanda say, bir-iki-üç-dörd...

Aslan. Saymağa vaxtım yoxdur, tələsirəm. Bu bıçağın səne iki kəlmə sözü var.

Saleh. Buyursun.

Aslan. Ürəyində nə arzuların var de, axır dəqiqələrinindir.

Saleh. Nə arzum olacaq? Dost-aşnaya məndən salam söyləyər-sən. Hə, nə dayandın? Vur!

Aslan (öz-özünə). Bu nə qərribə adamdır, ə?!

Saleh. Bura bax, qoçaq, vurursan vur, vurmursan bük qoy cibinə, əlini kəsər. Bıçaqla zarafət olmaz.

Aslan. Deməli, məndən qorxmursan?

Saleh. Vəcdanı təmiz olan adam heç kəsdən qorxmaz.

Aslan. Sən də vəcdandan danışırısan? Bəs özgəsinin arvadını qoltuğuna vurub aparanda vəcdanın harada idi?

Saleh. Arvadı möhkəm saxla, özgəsinə getməsin!..

Aslan. İndi sən necə, saxlaya bilərsənmi?

Saleh. Hünəri var, bir adam yaxın gəlsin. Arvad özü onu söz altında öldürər.

Aslan (gülür). Söz altında, ya öpüş altında? Mən sənin arvadını bir kişi ilə qol-qola görmüşəm... xəlvət yerdə... kölgədə.

Saleh. Öpüş, filan-behman...

Aslan. Artıqlaması ilə. Hə, rəngin saraldı? Özgə atına minən tez düşər.

Saleh. Yalan olsa, boğazını əlimdən qurtara bilməzsən. (Yaxasından yapışır.)

Aslan. Hələlik sənin boğazın mənim əlimdədir. (O da Salehin yaxasından yapışır. Bu zaman qapının zəngi çalınır. Saleh onu bura-xıb qapıya tərəf gədir.) Açma, açma deyirəm sənə. (Pəncərəyə tərəf qaçır, ordan iki dəfə fit səsi eşidilir.) Tələyə düşdüm ki.

Saleh qapını açır, Rəfiqə içeri girir.

Rəfiqə. Qonağın var?

Saleh. Qonaq deyəndə... Köhnə tanışdır. (Aslana.) Bu da mənim arvadım, sözünü üzünə de.

Aslan (təəccüblə). Arvadındır? Arvadın budur? Nə sözüm olacaq, bacı bizə bir stəkan çay versin.

Rəfiqə. Bu saat gətirim. (Gedir.)

Saleh. Bəs niyə demədin? Qorxdun ki, yalanın çıxar?

Aslan. Sənin arvadın Şəlalə deyil?

Saleh. Yox, mən onu aldığım qiymətə də satdım. Sən qol-qola onu görmüsən?

Aslan. Şəlaləni görmüşəm.

Rəfiqə çay gətirir, onlar susurlar.

Rəfiqə. Siz məni bağışlayın, yenə getməliyəm. Ancaq tez qayıdacağam. (Salehə.) Yoldaşımı qoyma getsin ha... Yaxşı naharımız var... (Çıxır.)

Saleh. Hə, arvad getdi, indi vur.

Aslan. Daha vurmali olmadım.

Saleh. Yarımçıq iş görən adamlarla yoxam. Tez ol, məəttəl eləmə, vur.

Aslan. Vurmuram. İntiqam hədəfini dəyişdim. Biz ikimiz də bir ovçunun güllesilə yaralanmışıq. Yaralı yaralıya əl qaldırmaz. Səni siyahıdan pozdum. Qaldı bircə Şəlalə xanım.

Saleh. Bura bax, aşna, bıçaqla intiqam almaq dövrü çoxdan keçib.

Aslan. Bəs indi nə ilə intiqam alırlar?

Saleh. İfşa üsulu ilə.

Aslan. Məsələni iclasa qoyaq?

Saleh. Yox, iclas nəyə lazımdır? Onun iç üzünü açıb hamıya göstərək, cəmiyyətimizi o cür xəmiri yalanla yoğrulmuş tüfeyli insanlardan xilas eliyək.

Aslan. Əcəb danışırısan, möhkəm çənən var. Orada da o sözlər yazılıb.

Saleh. Harda, orda?

Aslan. Müavinimdəki əsərdə.

Saleh. Müavinin? Harda işləyirsən?

Aslan. Heç yerdə işləmərəm.

Saleh. İşləməyə–işləməyə müavin saxlayırsan? Artıq ştatdır.

Aslan. Həyatda müavinimdir, maaşsız... Onda bir əsər var.

Saleh. Müavinin yazıçıdır?

Aslan. Yox, soferdir. Ancaq əlinə qərribə bir əsər keçib. Onu oxuyandan sonra çox planım dəyişdi.

Saleh. Danış görək, mən elə plan şöbəsiyəm.

Aslan. Danışmaqdan, əsəri verim, oxu. Bu saat müavinimi çağırım.

Saleh. Tez qayıt, çaylar soyuyur.

Aslan. Getmərəm. Elə buradan çağıracağam. (*Fit verir, küçədən cavab fiti eşidilir.*)

Saleh. Əcəb üsuldur. Bütün idarələrdə tətbiq eləmək lazımdır. Yaxşı ki, səninlə tanış oldum, bu üsulu da öyrəndim.

Aslan. Bağışla ha. Bir az artıq–əskik danışdım.

Saleh. Xeyri oldu, kürəyimin ağrısı kəsildi. Həmişə quluncum tutanda səni çağıracağam. Bıçağı götür, gəl üstümə.

Aslan. Budur, müavinim gəlir.

Fərman pəncərədən düşür.

Saleh. Deyəsən sizin tərəflərdə qapıdan gedib–gəlmək qayda deyil.

Fərman. Mən hazıram, şef!

Aslan (*Fərmanı Salehə təqdim eləyir*). Tanış ol, səadət heykəli, ə, yaxın gəl, görüş də. Mədəni olsana...

Fərman. Başa düşdüm: (*Aslana yavaşdan*.) Mən başını qarışdırıram, sən daldan vur. (*Salehə*.) Yoldaş, icazə ver, papirosumu yandırım.

Saleh. Maaş vermirsən–vermirsən, heç olmasa bir kibrit al, müavinin cibinə qoy. (*Kibrit dalınca gedir.*)

Fərman (*Aslana*). Tez ol, gələn olar.

Aslan. Öt.

Fərman. Fikrin dəyişdi?

Saleh qayıdır.

Aslan. O əsəri ver Saleh qardaşa, oxumaq istəyir.

Fərman. Qardaşımızdır?

Aslan. Həri.

Fərman. Mühəribələrin axırı həmişə qardaşlıqla qurtarır. (*Pyesi Salehə verir.*) Al, bu da pyes.

Saleh (*alib baxır*). “Yalan?” Sən bunu haradan tapmışsan?

Fərman. Trolleybusdan. Bu saat haranı axtarırsan, şeir, pyes tapırsan.

Saleh. Göydə axtarırdım, yerdə tapmışam. Əsər əldən–ələ keçib, gör nə kökə düşüb.

Aslan. Bütün yalanların axırını mən belə gördüm.

Rəfiqə gəlir.

Rəfiqə. Bir qonağın da gəlib ki. Bu saat sizə yemək verim.

Saleh. Rəfiqə, gəl bəri, “Yalan” tapıldı. Oturun, sizə oxuyum, görün, mənim müsibətim burada necə yazılıb.

Həmisi oturur. Saleh pyesi oxumağa başladıqda səhnə qaranlıqlaşır.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Səhnədə yenə keçmiş hadisələr təsvir olunur. İdarə.

Tərlan xanım məkinada yazır. Nisbətən gənc Saleh ayaq üstə gözləyərək dikte eləyir.

Saleh. İndi, axırıncı cümləni yazın. Bütün bu rəqəmlər onu göstərir ki...

Tərlan xanım (*yaza–yaza təkrar eləyir*). Onu göstərir ki...

Saleh. Rəhbəri olduğum idarə yarımillik planı yerinə yetirə bilməmişdir.

Tərlan xanım. Hamı yazır bilmişdir, amma siz yazırsınız bilməmişdir.

Saleh. Mən düzünü yazıram.

Tər lan xanı m. Düz söz çı lpaq şəkildə çox çirkin olur. Ona görə yalandan paltar geyindirə sən ki, bə zəkli görünsün.

Saleh. Mən yuxarıdakıları al dadan, yalan mə lumat verən mü dir lər dən deyiləm.

Tər lan xanı m. Aldatma səniz, o stolun dalında çox otu ra bil-mə zsiniz. "Bilmiş dir" yazım, "bilmə miş dir"?

Saleh. Bilmə miş dir. Qo calmış ınız ha, Tər lan xanı m, sö zü bir də fə deyə ndə baş a düş mü rsünüz.

Tər lan xanı m. Mə ni bu zə manə qo caltdı.

Saleh. Mə nim tə bə bə t dən baş ım çıx ır. İstə yir səniz, bir dər man verim, ca vanlaş ın.

Tər lan xanı m. İstə mi rəm.

Saleh. Lap ə lli il ca vanlaş dırım, ol un ye ni yetmə, yu mur ta ki mi bir qız.

Tər lan xanı m. İstə mi rəm. Tu taq ki, e lə bir dər man var, mən də iç dim, ə lli yaş ca vanlaş dım, nə ol sun? Ca van lıq döv rü mü zün zi nə ti ol an o zə manə ni, o döv lət li lə ri, o mi lyon çu la rı, Ma nta şo vu, Na ğı ye vi, İsrail bə yi ge ri qay ta ra bil mə yə cə k səniz ki? Eh, Saleh yol daş, za lım hə yat on la rı mə hv e lə di, mə nim iş ə xı rı mı bağ la di bu ma ki na ya.

Saleh. Aha, belə de nən. De mə li, siz, Tər lan xanı m, bi zım çö rə-yi mi zi ye yib, o mən fur döv rü ge ri qay tar maq xü ly a si lə yaş a yı r səniz?

Tər lan xanı m (*qor xur*). Nə da nış ı r səniz, Saleh yol daş, mə nim o döv r dən zəhləm ge dir.

Saleh. İna nam dım. Zəhlə si ge dənə ox şa mı r səniz.

Tər lan xanı m. Vic dan ı ma and içi rəm. Nə dir on un adı? O qa bə-ğı ma çı xsa, bu əl lə ri m lə bo ğa ram.

Saleh. Kim?

Tər lan xanı m. Ad ı bir tər hə dir ey... hə, hə, ka pi talizm. Mən ka pi talizmə ni frət e lə yirəm.

Saleh. Lap ə cə b e lə yir səniz. Bu sö z dən son ra sizə lap in an dım.

Tər lan xanı m. Qu ru in an ma q dan nə çı xar? Bu sö z dən son ra ge rək mə nim ma aşı mı ar tı ra səniz.

Saleh. Ka pi talizmə pul ilə ni frət e lə yən e şit mə mi şəm. Ma aş ba rə də son ra da nış a rı q. Siz o tə li qə ni ya xşı-ya xşı ya zın, ba za ya baş çə ki b beş də qi qə yə qay ı dı ram.

Tər lan xanı m. Lə ngi mə yin. Ba cım qızı in di cə bu ra ge lə cək.

Saleh (*bö yük hə ya cən la*). Şə la lə xanı m? Bu ra ge lə cək? Bəs ni yə mə nə de mi r di niz? Ba ya q dan baş la mış ınız İsrail bə y, fi lan-beh man... (*Ö zü nü sə li qə ya sa lır*.) Kos tyu m um nec cə dir?

Tər lan xanı m. Mə nim ba cım qızı kos tyu ma, bə zə yə-düz yə e fik ir ve rən qız lar dan de yil. E lə sa je e en ti li jan.

Saleh. Lap ye ni, e lə?

Tər lan xanı m. Bəs nec ə? İna sən in da xili ə lə mi ya xşı ol sun.

Saleh. Mə nim da xili ə lə mi mə sö z ol a bil mə z.

Tər lan xanı m. E lə ona ge rə də qız mə ni bir də qi qə di nc qoy-mur. Saleh yol daş, Saleh yol daş... Si zi bir cə də ge rüb, də li ki mi ol ub.

Saleh. Ye ni mə hə b bət, fi lan-beh man?..

Tər lan xanı m. Ağ zı m da sö z de yirəm: Se tre de t al on, no!..

Saleh. Mən öl ü m hə, on da qoy ma ge tsin, mən in di cə qay ı dı ram. (*Gedir*.)

Tər lan xanı m (*pə n cə rə dən ba xır, Şə la lə ni sə s lə yir*). Gəl yu xarı, gəl ey, he ç kəs yo xdur, təkəm.

Şə la lə iç ri ge rir.

Şə la lə. Nə ya xşı tək sən? Bö yü yün yo xdur?

Tər lan xanı m. Bö yü yü mün baş ı na kül. Sə ni bir də fə ge rüb, də li-di va nə ol ub, düş ü b or ta ya. Şə la lə, Şə la lə.

Şə la lə. Kim bi lir, ne çə ar vad al ıb, bo şa yıb.

Tər lan xanı m. He ç ev lən mə yib, su bay dır. Ə li nin al tı n da cür-bəcür an bar lar, ba za lar...

Şə la lə. An bar, ba za son ra kı iş dir. Sən ad am lı ğı n dan da nış.

Tər lan xanı m. Ad am lı q ax tar ma, ta pa bil mə z sən. Ki şilə rin ha mısı zi bi lidir.

Şə la lə. Xa la, e lə sö z lər da nış ı r sən ki... Par ça ta pış ı mış dım, nə ol du?

Tər lan xanı m. Hə lə ge tirmə yib lər. (*Ya vaş dan*.) Saleh in di cə ge lə cək. Sə ni ge r mək istə yir.

Şə la lə (*hə ya cən la*). Nec ə ge yin mi şəm?

Tər lan xanı m. O ge yimə-za da fik ir ve rən ad am lar dan de yil, ya nız da xili ə lə m ilə ma ra q lan ır.

Şə la lə. Boy, nə bi də b ki şid ir.

Tər lan xanı m. Qa dın ki şilə ri ya nız pal tar lar la yo x, dil ilə, hi y lə, fə nd ilə ö zü nə cə lb e lə mə li dir. Nə qə dər qə şə ng ge yin ir sən

geyin, kişilər səni görən kimi öz fikirlərində əynindən bütün paltarları çıxardılar.

Şəlalə. Ay xala, ətimizi tökmə, sən allah!

Tər lan xanım. Gəlir. (Pıçıltı ilə.) Ərin olduğunu gizlət. Aslanı soruşsa, deyərsən, qonşumuzdur, məni istəyir, əl çəkmir.

Saleh içəri girir.

Saleh. Dünya yaranandan bu günə qədər bizim idarəyə bu qədər əziz qonaq gəlməyib. Salam!

Şəlalə. Salam, yoldaş rəis. Sizi işdən qoymuram ki?

Saleh. Əksinə, kömək eləyirsiniz, ilham verirsiniz. Tər lan xanım, orda xəbər verin, bu gün daha heç kəsi qəbul etməyəcəyəm. Soruşsalar ki, neyləyir? Deyin, əlinə gözəl kitab düşüb, onu mütləq eləməklə məşğuldur.

Tər lan xanım. Baş üstə. (Şəlaləyə məhəbbət dolu gözlərlə baxır, yalandan ağlamsınab çıxır.)

Şəlalə. Siz tez-tez kabinetə xəlvət eləyib kitab oxumaqla məşğul olursunuz?

Saleh. Xeyr, həyatımda birinci dəfədir. Bu vaxta qədər əlimə bu qədər gözəl şeir kitabı düşməmişdi. Mən sizə baxanda əlimə saz alıb aşıqlıq eləmək istəyirəm.

Şəlalə. Niyə?

Saleh. Çünki siz başdan-ayağa gözəlliksiniz.

Şəlalə. Siz qadınlara kompliment deməyi haradan öyrənmişiniz? Yəqin çoxları ilə gəzmisiniz, hə?

Saleh. Qətiyyəyən yox. Çünki eşq olmayıb. Ancaq deyəsən, indi ürəyimin budağına nə isə qonub, yavaş-yavaş oxuyur.

Şəlalə. Nə tez? Bir dəfə görməklə?

Saleh. Mən sizi bir dəfə həyatda görmüşəm, yüz dəfə yuxuda. Siz necə, heç məni yuxunuzda görmüsünüz?

Şəlalə. Yox, hələlik görməmişəm.

Saleh. Görün, xahiş eləyirəm. Mən istəyirəm ki, bizim mühasib demişkən, bizim debetimizlə kreditimiz bir-birinə düz gəlsin. Kredit qudurub debeti yeməsin.

Şəlalə. Arxayın olun, yeməz. Ancaq hələlik üzr istəyirəm, getməliyəm. (Getmək istəyir.)

Saleh (onun qabağını kəsir, getməyə qoymur). Dayanın, bir sualım var. Keçən səfər mən sizi görəndə yanınızda bir kişi vardı. O kimdir?

Şəlalə. Qonşumuzdur...

Saleh. Məhəbbət, filan-behman?

Şəlalə. Onun tərəfindən bəli. Bizim tərəfdə sakitlikdir. Ancaq lap zara getirib. Nə başınızı ağrıdım, doqquz b-dir.

Saleh. Başa düşdüm, psixiçeski. O ki hirsələndi, gerek dərinə nəfəs alsın, sonra nəfəsini bayıra buraxanda başlasın saymağa: bir, iki, üç, dörd. Deyin mütləq belə eləsin.

Şəlalə. Dərdim qurtarib.

Saleh. O da düzdür. Qonşuları müalicə etmək bizə qalmayıb ki? Çox gözəl, indi müzakirə olunan məsələlərin ikinci maddəsinə keçmək istəyirəm.

Şəlalə. Yox, iclası bağlayaq, mən evə tələsirəm. Sağ olun. (Çıxır.)

Saleh (Şəlalənin arxasınca həsrətlə baxdıqdan sonra birdən çağırır). Tər lan xanım! (Tər lan xanım içəri girir.) Tez əmr yazın, sizə təşəkkür elan edirəm.

Səhnə qaranlıqlaşır.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Səhnə yenə Salehin həyatını təsvir edir. Bəzəkli bir otaq. Xidmətçi kimi geyinmiş Güllü xala ilə Bilal kişi vedrədə su götürirlər, səhnədən keçib o biri otağa gedirlər, sonra boş vedrə ilə qayıdirlər. Dekolte paltar geyinmiş Şəlalə səhnəyə çıxır.

Güllü. A kişi, üzünü yana çevir, gəlin çılpadır.

Şəlalə. Vəhşi olmayın, dəb belədir. Yayda gerek qadınların bədənə nəfəs alsın.

Bilal. Alsın da... Sözümüz yoxdur ki...

Güllü. Su kifayət eləyər?

Şəlalə. Yox, yenə getirin, çiməcəyəm. Cəld olun, gedəsi yerim var. (O biri otağa keçir.)

Bilal. Üzümlü çevirə bilərəm?

Güllü. Çevir, çevir. Gerek yenə su dalınca gedək. (Yorğun halda otururlar.)

Bilal. İndi ki, su verməyəcəklər, bu təzə evləri niyə tikirlər? Həyətdən beşinci mərtəbəyə su daşımaq, bu kənddə yaşayıb o biri kəndə su dalınca getmək kimi bir şeydir.

Güllü. Saleh bilse ki, gəlin başımıza bu oyunu açır, dünyanı dağıdar.

Bilal. Heç nə eləməz. Bu arvad Salehin öz başında qoz sındır. Haradan tapdı gətirdi bu bəlanı?

Güllü. Bu cür bəlalər özləri gəlib adamı tapırlar.

Bilal. Bilirsən nə var, Güllü? Oğula-zada etibar yoxdur, çıxacaq gedək kəndə...

Güllü. Acıq eləyib getsek, uşaq dərde düşər...

Bilal. Salehə deyirik, guya havamızı dəyişmək istəyirik, guya burada yeyib harınlamışıq, könlümüdə görmək düşüb.

Güllü. Pis gəlinin zülmünü düşmənim də görməsin.

Şəlalə içəri girir, ikisi də ayağa qalxıb hazır dayanırlar.

Şəlalə (hirsli). Bəs nə oldu, niyə getmədiniz? Marş buradan bu saat. Mən bir deyəndə, vedrələri götürün, iki deyəndə, qapıdan çıxın. Cəld tərpenin. Bir-iki. (Bilal kişi ilə Güllü xala vedrələri götürüb çıxırlar.) Belə ha... söz deyəndə o saat yerinə yetirmək lazımdır.

Tərən xanım içəri girir.

Tərən xanım. Şəlalə! Ərin bu gün yenə məni qapıdan qovdu. Neçə gündür əlleşirəm, bir şey çıxmır. Heç dəxli var, sən allah, arvada acığı tutdu, məni işdən çıxartdı.

Şəlalə. Sən də qanımın qara vaxtında dəqiqədə bir "ər-ər" deyib məni dıxor eləmə. Sən onu caladın boğazıma...

Tərən xanım. Səninçün yaxşı ərdir. Yedirdir, geyindirir, yaxşı maaşı...

Şəlalə. Quru maaş, vəssalam. Deyirdin, bazalar, anbarlar... hanı? Bir çöp də görmürəm. Ağzımı açan kimi külbaş namusdan, qeyrətdən, həqiqətdən danışır. Mən isə belə şeyləri sevmirəm. Başımı birtəhər dolandırırım.

Tərən xanım. Birtəhər baş dolandırarsan, hə? De görüm, ərin-dən xəlvət əmanət kassasına nə qədər pul qoymusan?

Şəlalə. Bir qəpiyim də yoxdur.

Tərən xanım. Ağz, çantadakı əmanət kitabçasını öz gözümle görmüşəm. Hamıya yalan, mənə də yalan?

Şəlalə. Bura bax, Tərən xanım, sənin vaxtın çoxdan keçib, indi mənim dövranımdır, əlimə-ayağıma dolaşma.

Tərən xanım. Ey, ey, mənə deyirsən, əl-ayağıma dolaşma? Açaram sandığı, tökərəm pambığı.

Şəlalə. Nə, nə, neyləyirsən? Sandığı açarsan? Hansı sandığı? Yoxsa Mantaşovun evindən gətirdiyin sandığı?

Tərən xanım. Kəs səsini, bihəya! Bilirsən mən kiməm?

Şəlalə. Bilirəm, niyə bilmirəm? Milyoner məclislərinin yaraşığı, İsrail bəyin sevgilisi...

Tərən xanım. Ələ salırsan?

Şəlalə. Nə olar ələ salanda?.. Sən ki bütün dünyanı yalanla doldurmusan.

Tərən xanım. Kimə, mənə yalançı deyirsən?

Şəlalə. Sənə deyirəm. De, de görüm, nə vaxt gimnaziyada oxumusan? Nə vaxt ballarda vals oynamısan? Atan bəy olub ki, "Muxtar bəy, Muxtar bəy" deyib, dad eləyirsən? İsrail bəy kimdir, özündən uydurmusan? Vur-tut ikicə il fransujenka derzinin yanında qulluqçuluq eləmişən, oradan da səni uğurluq üstündə qovublar.

Tərən xanım (ağlayır). Mənim elədiklərim sənin gözündən gəlsin, Şəlalə!

Şəlalə. Neyləmişən? De görüm, neyləmişən? Köhnə, çürük parçaları birə-beş qiymətə mənə satmışan, onu deyirsən? Aslanla məni kim tanış elədi, istəməyə-istəməyə məni ona kim verdi? Bəs Salehlə məni kim tanış elədi? Mən onu sevirdim? Niyə yalandan gedib kişiye demişdin ki, "bacım qızı ölür dərindən?" Yaxşı eləyib səni qovub.

Tərən xanım. Şəlalə, səni görüm yanasan! (Ağlayır.)

Bilal kişi ilə Güllü xala su götürürlər.

Bilal. Fransanın nümayəndəsi ağlayır.

Güllü. Gəl, qarışma. (O biri otağa gedirlər.)

Tərən xanım. Mənim sənə nəyim varsa, yığışdır ver bura!

Şəlalə. Yeri, yeri!

Tərən xanım. Pul borclusan, onu da qaytar.

Şəlalə. Yeri! Bir də ayağın mənim evimə dəyməsin.

Tərən xanım. Mən bu evə bir də gələcəyəm, amma tək yox, milislə birlikdə. (Gedir.)

Şəlalə (çağırır). Bilal! Güllü!..

Bilal kişi ilə Güllü xala gəlirlər.

Güllü. Bizi çağırırsınız?
Şələlə. Bu evdə ayrı Bilal, ayrı Güllü var?
Bilal. Allah heç bir Bilala, heç bir Güllüyə bu cür ev göstərməsin.

Şələlə. Amin. Mən gedirəm, vannanı doldurum, xörəyi hazırlayın, sonra da ev-əşiye əl gəzdirin, bu saat qayıdıram. (*Gedir.*)

Bilal (*onun arxasınca baxır, kədərlə*). Görecəkli günlərimiz varmış.

Güllü. Vedrələri götür, gedək.

Bilal. Heç yere gedən deyiləm. Bəsdir. Telefon elə, Saleh bu saat bura gəlsin. Ona sözümlə deyib, bu şəhərdən baş götürüb gedirəm. (*Oturur.*)

Güllü. Körpənin üreyini bir tərəfdən bu arvad üzür, bir tərəfdən də biz üzək? Bircə balanı öldürmək istəyirsən? Dur ayağa!

Bilal. Durmuram. Belə ləyaqətsiz, həyasız arvada nökrəçilik eləməyəcəyəm.

Saleh içeri girir.

Saleh. Nə olub? Bu vedrələr nədir?

Bilal. Bu vedrələr mənim atalıq haqqımdır, vermisen qoltuğuma!

Güllü. A kişi, ağzını yum!

Saleh. Mən heç nə başa düşmürəm. Siz niyə su daşıyırsınız?

Güllü. Bu günlük. Gəlin xahiş elədi ki...

Bilal (*onun sözünü kəsir*). Yalan danışma, Güllü! Bazara da biz gedirik, xörəyi də biz bişiririk, yuxarıya su gəlməyəndə suyu da biz daşıyıraq.

Saleh. Bəs niyə mənə deməmisiniz?

Güllü. Hamısı birdən olmayıb ki? Yavaş-yavaş artıb da...

Bilal. Kənddə xam atları öyrədəndə görməmişən? Əvvəlcə belinə yohər qoyurlar, sonra ağzına cilov keçirdirlər, axırda da minirlər.

Saleh. Mən evdə olanda belə şey hiss eləmirəm. Həmişə anacan, atacan, buyur, filan-behman.

Güllü. Onuncün biz həmişə sənə deyirik ki, evə tez gəl.

Saleh. İclaslardan macal olub ki? Onsuz da onun ölindən zara gəlmişəm, indi daha lap xirtdəyə çatdı. Özü haradadır?

Güllü. Çıl-çılpaq getdi.

Bilal. Parçaya qənaət eləyir, nədir?

Saleh. Bunun bir əlacı var. Əməliyyatı-cərrahiyyə.

Bilal. Nə deyir?

Güllü. Evimiz yıxıldı, altı-beş vurur.

Saleh. Həkimlər deyir, insanın ki, bədənində yara əmələ gəldi, ən yaxşısı budur, kəs at.

Güllü. Beləsinə bıçaq kəsməz.

Bilal. Bu yara deyil, zəlidir. Ondan yaxa qurtarmaq çətindir.

Saleh. Qaçmaq, atam, qaçmaq, elə siyasətlə qaçmaq ki, dünyanı axtarıb tapa bilməsin. (*Yavaşdan.*) Mən bu gün işimi təhvil verdim, ayrı yere təyin olundum.

Bilal. Böyütdülər?

Saleh. Yox, bir az balacalanmışam, öz xahişimlə...

Bilal. Öz xahişi ilə böyük qulluqdan çıxıb balaca qulluğa gedən adam birinci dəfədir görürəm.

Saleh. Ata, insanın böyük-küçüklüyü onun qulluğundan asılı deyil.

Bilal. İşdən çıxarılan bütün məsul işçilər özələrinə bu cür təsəlli verirlər.

Güllü. Körpəmə sataşma, ey, özü bilən yaxşıdır.

Saleh. Birdən gələr, sözüm yarımcıq qalar. Mənim təzə iş yerim-dən xanımın xəbəri yoxdur. İndi, əvvəlcə gerek sizi yola salam, dalınızca da özüm gəlim. Bura zəhmət çəkin! (*Onları səhnənin qabağına çağırır.*)

Bilal. Vedrəni götürək?

Saleh. Yox, sözüm var. O gələn kimi guya mən sizə hirsələncə-yəm, deyəcəyəm gözümlə sizi görməsin, gedin kəndə, filan-behman... Siz də o biri otaqdan öz paltarlarınızı, mənim paltarlarımı yığışdırıb düşərsiniz aşağı, bir taksi tutub gedərsiniz İçərişəhərə. Həbibullahın evini ki tanıyırsınız, onun birinci mərtəbəsində Rəfiqə adlı bir qadın var, ona qonaq olun, mən də gəlirəm.

Bilal. Sonra yağışdan çıxıb yağmura düşərik ha...

Güllü. Ay bala, təzəsi?

Saleh. Təzəsi yox, köhnəsi, birincisi. Neyləyim, mələyi qoydum gözüyaşlı, şeytanı güldürdüm. (*Ayaq səsləri eşidilir.*) Yavaş, deyəsən gəlir, vedrələri götürün əlinizə...

Bilal. Bir, vedrələri götürdük.

Saleh (*guya Şəlalənin gəldiyini bilmir*). Sizə Şəlalə xanım tapşırıb ki, su daşıyın? Bəs niyə sözə baxmırsınız? Vedrələr niyə boşdur?

Şəlalə. A, mən onlara nə vaxt su daşıyın demişəm?

Saleh. Şəlalə, gəlmisən? Pəh, pəh, pəh... Bu paltar sənə necə də yaraşır? Niyə elə uzun tikdirmisən? Bir az da qısa ələyəydin də...

Şəlalə. İnpoşiv sözümə baxır ki.

Saleh. İnpoşivin müdirini elə günü bu gün qovacağam.

Şəlalə. Bəs deyirdin sənə dəyişmək istəyirlər, nə oldu, qaldın?

Saleh. Əlbəttə, qaldım. Məni yerimdən tərpətmək olar? Bunları isə (*ata-anasını göstərir*) sənin sözüne baxmadıqlarına görə, işdən çıxardıram, kəndə yola salıram.

Şəlalə. Saleh, Allaha and olsun, onlara bu evdə güldən ağır söz deyən yoxdur. Özləri bekar dayana bilmirlər, məndən gizlin iş görürlər.

Güllü. Gəlinimiz bizi ovcunun içində saxlayır.

Bilal. Xəlvətə salıb ev süpürürük, xörək bişiririk, su daşıyıraq.

Şəlalə. Atacan, niyə yalan danışırısan?

Saleh. Dayan, dayan, Şəlalə, əsəblərini korrulama. Bura bax, Bilal kişi, Güllü arvad, mənim arvadıma yalan dediyiniz üçün bu dəqiqə bu evi tərk ələyin. Gedin kəndə, traktor, kətmən, filan-behman...

Şəlalə. Mənim ürəyim nazikdir, heç getmələrini istəmirəm.

Saleh. Yox, yox, sən mənə bunlardan min qat əzizsən... Razi olmaram ki, yüksək qadınlıq ruhun inciye, (*ata-anasına*) bu dəqiqə yola düşün.

Güllü. Gəl, a kişi, oğulun da vəfası yox imiş! (*Piçilti ilə*). Sən də danış, etiraz elə.

Bilal. Birdən-birə ixtiyarın yoxdur. Gərək on beş günlük məşqimizi verəsən.

Saleh. Bir qəpik də verən deyiləm. Kəndə ayağınızla gedin. Düz demirəm, Şəlalə, başdan ələyə gətsinlər də!..

Şəlalə. Düz deyirsən. Bu saat qayınana, qayınata əsri deyil.

Saleh. Bu qədər dözməsən, bədsir. Avropada gəlinlər toyun sabahı günü qayınana-qayınatalarını evdən qovurlar.

Şəlalə. Onlar həmişə mədəniyyətdə bizdən qabağa düşüblər.

Saleh. Hə, tez olun. Axşama qalarsınız, xoş gəldiniz.

Şəlalə. Pişik, gündüzlər sən evdə olmayanda mən tək qalıb dərəcəyəm axı.

Saleh. O barədə arxayın ol. İdarədən üç adam göndərəcəyəm ixtiyarına. Yalnız sənə xidmət ələyəçəklər. Biri anbarın müdiridir. Ürəyin hansı parçasını istədi, buyur, getsin gətirsin.

Şəlalə. Nə danışırısan? Mənim elə şeydən xoşum gəlir.

Saleh. Xalanı da sabahdan özümə müavin təyin ələyirəm.

Şəlalə. Bacarar?

Saleh. Göydə. Kapitalizmə nifrət edir. Niyə bacarmır?

Şəlalə. Lazım deyil, mən onu bu gün evimizdən qovmuşam.

Saleh. Əcəb eləmisən. Elə isə, daha özümə müavin təyin ələmirəm.

Şəlalə. Amma yazıqdır, qaytar yenə köhnə işinə.

Saleh. İstəyirsən inpoşivə müdir göndərim. Paltarını yuxarıdan bir az aşağı, aşağıdan bir az da yuxarı tiksin.

Şəlalə. Dovşan! Məni sarımsan ki?

Saleh. Səni sarıyanı fələk elə sarısin ki, qoskontrol da açar bilməsin.

Şəlalə. Gəl səni öpüm.

Saleh. Acqarına? Həkimlər icazə vermir. Sən uzan, istirahət elə, mən gedim çörək alım. Qayıdım gəlirəm evi yığıdırım, xörəyi bişirirəm, hazır olanda çağırıram, ye! Yeyəndə sənə əziyyət olmur ki?

Şəlalə. Nə olar, yedirərsən.

Saleh. O da baş üstə. Özünü qoru, canına-başına bax, hələlik xudahafiz. Setre bet alon, no! (*Gedir*.)

Bu biri qapıdan Tərhan xanım içəri girir.

Şəlalə (*qorxmış*). Kimdir? Boy, qorxdum a... (*Tərhan xanımı görüb təəccüblə*). Bəs milis hanı?

Tərhan xanım. Kişi evdə yoxdur ki?

Şəlalə. Mən deməmişdim ayağın bir də bu evə dəyməsin?

Tərhan xanım. Bir söz soruşmağa gəlmişəm. Ərinin təzə qulluğu hardadır?

Şəlalə. Mənim ərimi heç kəs yerindən tərpədə bilməz. Yenə öz köhnə qulluğunda işləyir.

Tər lan xanı m. Köhnə qulluğunda bu gündən ayrı adam işləyir.
Şə lə lə. Bəs mənə dedi ki, öz yerimdə qalırım.
Tər lan xanı m. Onda, deməli, burada bir kələk var. Ehtiyatlı ol!
Şə lə lə. Məni aldadırmış, hə? Yalan? Şə lə ləyə yalan?! Dayan,
bu vaxta kimi ona əl qaldırmamışam. Amma bu gün ayrı cürə elə-
yəcəyəm. Sən o divanın üstündə otur, o gələn kimi bu stulları onun
başında sındırım, tamaşa elə.

Tər lan xanı m. Hələ yox, göz lə. Bəlkə təzə qulluğu əvvəl-
kindən də yaxşıdır.

Şə lə lə. Eybi yoxdur, kişilər döyüldükcə yumşalırlar.

Qapının zəngi çalınır.

Tər lan xanı m. Gəldi.

Şə lə lə. Açı qapını, mən hazır dayanmışam.

Tər lan xanı m qapıya gedir. Məktubla qayıdır.

Tər lan xanı m. Məktub gətiriblər.

Şə lə lə. Kimədir?

Tər lan xanı m. Sənə.

Şə lə lə. Ver görüm. (*Məktubu açıb oxuyur, həyəcanla çıxır.*)
Tez bir stəkan su.

Tər lan xanı m. Az, əsmə ey!.. Nə var ki?

Şə lə lə. Saleh qaçıb.

Tər lan xanı m. Hara qaçıb?

Şə lə lə. Cəhənnəmə. Nə bilim hara? Qaldım yenə ər siz, dayaq-
sız.

Tər lan xanı m. Ər tapılar. Dünyada gözəlliyə, şirin dilə alda-
nan axmaqlar o qədərdir ki, kefini pozma. Küçədə düşüb sınımış
yumurtanın üstündə matəm nitqi açmazlar.

Şə lə lə. Xala, bağışla, bayaq dediyim sözləri geri götürürəm,
gəl, səni öpüm.

Tər lan xanı m. Ele saj e entilejan... (*Qucaqlaşırlar.*)

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Üçüncü şəkilin dekorasiyası. Umud tək, həyəcanlı gəzinir,
zəngi aramsız çalır. Xumar qaçaraq səhnəyə gəlir.

Um u d. Haradasan, zəng çalmaqdan yoruldum, gəlib çıxmırsan?

Xu ma r. Məşğul idim, çay gətirim?

Um u d. Çay boğazımdan keçmir. Dediklərimi almısan?

Xu ma r. Nigaran qalmayın, hamısı vaxtında hazır olacaq. (*Get-
mək istəyir.*)

Um u d (*onu saxlayır*). Bura bax, at da al ha, balacalar atı çox
sevirilər.

Xu ma r. Hələ onun at minməli vaxtı deyil, böyüyəndə alarsınız.

Um u d. Böyüyəndə atı neyləyir, ona xüsusi maşın alacağam.
(*Telefon zəng çalır. Umud dəstəyi götürür.*) Alo! Mənəm. Kefim?
Göyün yeddinci qatında. Oğlum olub ey, oğlum. Axşam gəl, göz lə-
yəcəyəm. (*Dəstəyi asır, Xumara.*) Dalırcan nə vaxt getmək lazımdır?

Xu ma r. Nəhardan sonra.

Um u d. Mənim sözlərimi ona dedin?

Xu ma r. Dedim, acığı tutdu, razı deyil. İnciklidir də.

Um u d. Haqqı var, işləri yaman dolaşıq salmışam. Bir yandan o,
bir yandan da Şə lə lə. Şə lə ləyə də yazığım gəlir. Toydan iki ay sonra
əri ölüb. Görüb-görəcəyi mənəm, ayrılısam, dəli olacaq.

Xu ma r (*yavaşdan*). Güman eləmirəm.

Um u d. Nə dedin?

Xu ma r. Heç. Gedə bilərəm?

Um u d. Get, yox, dayan, nə deyəcəkdin, yadımdan çıxdı. Hə,
belə eləyərik. Xəstəxanaya sizinlə bərabər mən də gedərəm. Camaa-
tın içində rədd eləməz, bənzər. (*Öz-özünə.*) Bəş Şə lə lə nə olsun?
Nahara qəder fikirləşmiş, görüm bu iki arvadın öhdəsindən necə gələ-
cəyəm. (*Gedir.*)

Xumar öz otağına keçir. Aslan, Saleh, Forman gəlirlər.

Xumar onlara təəcübü baxır.

Sa lə h. Umud yoldaşa da ki, Şə lə lə xanımın ər ləri gəlib, onunla
görüşmək istəyirlər.

Xu ma r. A... hamınız onun əri olmusunuz?

Fərman. Mən yox.

Saleh. Biz ikimiz: bir nömrəli, iki nömrəli.

Xumar. Ərlərin iclasını çağırırsınız?

Aslan. Yox, ona öz təcrübəmizdən danışacağıq, qənfet qız!

Xumar (*hirsli*). Bura bax, bu saat konfet qızlar, konfet oğlanlarla bir yerdə restoranlarda tvist oynayırlar, bildin?

Aslan. Sən öl, mənim də hirsim başladı tvist oynamağa.

Fərman. Şef, yeri deyil.

Aslan. Get ada, mən haranın şefiyəm? İndi sən mənim şefimsən.

Xumar. Yoldaş ərlər, Umut yoldaş indi sexdədir, gedin ora.

Saleh. Gedək. (*Gədə-gədə Aslana*.) Xumar ciddi qızıdır, ona sataşma.

Cıxırlar. Səhnədə Xumarla Fərman qalır.

Xumar. Bilirsən bu nədir? (*Bir kağız göstərir*.)

Fərman. Mənə yazmısan?

Xumar. Sənin əmrindir, səhərdən işə başlayırsan.

Fərman. Oxumaq olar?

Xumar. Yox, divardan asılıda oxuyarsan.

Fərman. Xumar! (*Kağızı onun əlindən almaq istəyir*.)

Xumar. Fərman, bura idarədir.

Kəklik içəri girir, onlara diqqətlə baxır.

Kəklik. Xumar, bu oğlan kimdir?

Xumar. Tanış ol, Fərman.

Kəklik. Portfelində sənin şəklini gəzdirən budur?

Fərman (*Kəkliklə görüşür*). Sizin yanınızda günahkaram.

Kəklik. Niyə?

Fərman. Sizin bu fabrikdən, bu şəhərdən tamam getməyinizi o qədər arzu edirdim ki...

Xumar. Fərman, nə danışırısan? Kəklik mənim ən yaxın rəfiqəmdir.

Fərman. Elə ona görə deyirəm də... (*Kəkliyə*.) Həmişə cüt gəzirdiniz, mənə Xumarı tək görmək istəyirdim.

Kəklik. İndi də o cür arzunuz var? Gədə bilərəm?

Fərman. İndi yox, indi mən Xumarın bütün rəfiqələrinin qulluğunda hazıram. Əmr eləsin, göyün hansı ulduzunu istəsəniz, ovcumda sizə getirirəm.

Xumar. Lap kosmonavtsan ki.

Zəki içəri girir. Fərmanı burada görüb çıxır.

Zəki. Xumar, sən onu saxla, mən milis çağırım.

Xumar. Dayan, Zəki, lazım deyil. Mən özüm onun cəzasını vermişəm.

Zəki. Hə, belə də... (*Fərmana*.) Xoşbəxt oğlansan. (*Kəkliyə*.) Görsən, mənim cəzamı nə vaxt verəcəklər?

Kəklik. Zəki, səninlə mənimki qəti qurtardı, bildin? (*Xumara*.) Az, mənə deyir, təzə pyes var, rol verəcəyəm, demə, yalan danışmış.

Fərman. Həmkar, yalan danışmamaq birinci şərtidir.

Kəklik. Hələ adını rejissor qoyub. (*Zəkiyə*.) Heç bilirsən rejissor nə deməkdir?

Xumar. Rejissor tamaşanın yaradıcısıdır, kapitandır.

Zəki. Xeyr, rejissor müftə hambaldır. Əsər tapdın, rol verdin, adamsan, yoxsa heç üzünə də baxan olmur. (*Yavaşdan*.) Xumar, bir dil tərpətsənə.

Xumar. Şikayət qutusunu açım?

Zəki. Aç! (*Xumar ona dilini göstərir*.) Səninlə də ciddi danışmaq olmur ki? (*Öz-özünə bərkdən*.) Neyləyim, bir pyes haradan tapım?

Fərman. Pyes axtarırsan? Məndə.

Xumar. Səndə pyes hardandır?

Fərman. Trolleybusdan tapmışam. Budur bax! (*Cibindən əsəri çıxarıb Zəkiyə verir*.)

Zəki (*həyəcanla*). "Yalan" tapıldı. Kəklik, gəl yapış qolumdan, yığılıram.

Kəklik. Sənin qolundan niyə yapışım ki? Bu saat sevincimdən öpəcəyəm.

Zəki (*yavaşdan*). Sonra, burda yox.

Kəklik. Səni yox ey, bu oğlanı.

Zəki. Olmaz, mən icazə vermirəm.

Xumar. Kəklik, ağ eləmə.

Fərman. Bacı, mənə çatası öpüşü Zəkiyə verin, sonra ondan alaram.

Kəklik. Əlacım qalmadı, di gəl səni öpüm. (*Zəkinin üzündən öpür*.)

Zəki. İnsan bir dəqiqənin içində nə qədər xoşbəxt olarmış.

Şamil içəri girir, onlara töəcüblə baxır.

Ş a m i l. Bu nədir? Yenə məşq ələyirsiniz?

X u m a r. Bəli, əsəri tapmışıq.

Ş a m i l. Əcəb kolxozdur. Sədr yox, üzvlər də qaçdı-tutdu oynayırlar. (Umudun kabinetinə baxır, heç kəs olmadığını görüb gedir.)

X u m a r. Uşaqlar, gedin, gedin. Məşqə sonra yığışırıq.

Gedirlər. Xumar səhnədə tək qalır. Şəlalə səhnəyə gəlir, Umudun kabinetinə tərəf yollanır.

X u m a r (Şəlalənin arxasınca). Üç nömrə kabinetdə yoxdur.

Ş ə l a l ə (cəld Xumara tərəf dönür). Nə?

X u m a r (kinayə ilə, qəsdən əzilə-əzilə danışır). Deyirəm, Umud yoldaş yoxdur, gedib.

Ş ə l a l ə. Hara gedib?

X u m a r. Deyəsən sexdədir.

Ş ə l a l ə. Bu adamlar işləməkdən yorulmurlar?

X u m a r. Biz işləməyəndə yoruluruq.

Ş ə l a l ə. Nə naz-qəmzə ilə danışırısan, kişi deyiləm ki? Get sexə, Umudu çağır.

X u m a r. Baş üstə. (Gedə-gedə, öz-özünə.) Ay çağırıdım ha...

Ş ə l a l ə (ora-bura baxır, kimsə olmadığını görüb telefona yaxınlaşır, zəng ələyir). Pişik, neyləyirsən?

Xumar qayıdır, Şəlalə onu görmür.

A, iş nədir? Mən olan yerdə işi neyləyirsən? Şamil, səni Qız qalası-nın yanında gözləyəcəyəm. Şamilçik, vaxtında gəl, ha? (Dəstəyi asır. Xumarı görür, həyəcan və qorxu ilə.) Çoxdan buradaydın?

X u m a r. Yox, indicə girdim.

Ş ə l a l ə. Umudu çağırıdın?

X u m a r. Yoxdur, iclasa gedib.

Ş ə l a l ə (Xumarı yamsılaya-yamsılaya). Umud gələndə deyər-sən ki, mən bu gün evdə nahar eləməyəcəyəm, rəfiqəmgildə olaca-ğam. (Birdən kəskin çıxır.) Başa düşdün?

X u m a r (eyni tonda). Düşdüm. (Hərəsi bir tərəfə gedir.)

Umud və arxasınca Salehlə Aslan kabinetə girirlər.

U m u d. Gəlin, gəlin. Deməli, belə? (Aslana.) Sən bir nömrəli ər, (Salehə) sən iki nömrəli, demək, mən də oluram üç nömrəli, hə? A s l a n. Sizin üç nömrəli olduğunuzu yəqin demək çətindir. U m u d. O da düzdür, bəlkə beşinciyəm.

Xumar içəri girir.

X u m a r. Şəlalə xanım sizi soruşurdu. (Çıxır.)

U m u d. Gözüm aydın. Necə oldu ki, ağılım itirdim, ona uydum, ailəmi dağıtdım?

S a l e h. Onu görəndən sonra sifə mənə də elə gəlmişdi ki, Rəfi-qədə sevgi yoxdur.

A s l a n. Zalımın qızı başdan-ayağa gopdur.

S a l e h. Bilirsiniz bu nədəndir, Umud yoldaş? Çünki biz xəstəyik.

U m u d. Mən xəstə deyiləm, sağlam adamam.

S a l e h. Yox, elə demə, biz üçümüz də onun zəhərini şərbət kimi içmişik, çünki xəstəyik, yalan xəstəsi. Yalan da mikrob kimidir, sağ-lam bədən, yəni yalana meyli olmayan bədən onunla mübarizə aparır, amma xəstə bədəndə isə bu mikrob özünə isti yuva tapıb min cür fəsad törədir.

A s l a n. Qardaşımız çənədən möhkəmdir.

U m u d. Demək istəyirsən ki, biz özümüz o yalana tutuluruq və cəmiyyətə də yayırıq.

S a l e h. Bundan da birinci növbədə xalq ziyan çəkir. Mən neçə idarədə müdir olmuşam, təcrübədə görmüşəm. "Bəli" deməyəndə yuxarıdakının xoşuna gəlmir.

A s l a n. Bəli.

S a l e h. O "bəli" bilirsiniz nədir? Yalanın toxumu. Torpağa atır-san, əlverişli şərait tapıb cücərir, yarpaqlanır, çiçək açır və nəhayət, meyvə verir. Bu acı meyvəni isə xalq yeməyə məcbur olur.

U m u d. Məsələ aydındır. Ziyanın yansından qayıtmaq da qazanc-dır. (Birdən Aslana baxıb çıxır.) Düz deyirəm, bir nömrəli?

A s l a n (Salehə). Bu özü doqquz b-dır ki...

S a l e h (yavaşdan). Gedək, eşidər, xətrinə dəyər. (Çıxırlar.)

Arxa pərdə enir. Umud düşüncə içərisində pərdə qabağına gəlir.

U m u d (öz-özünə). Necə oldu ki, mən aldandım, necə?

Xumar! Al bu kağızı divardan as, Şamilin çıxmağı barədə nazirliyin əmridir. Axır ki, bu avaradan canım qurtardı.

Xumar sevinçək gedir, bu biri tərəfdən Fərman gəlir.

Fərman. Salam, yoldaş müdir.

Umud (öz-özünə). Elə bil qırx dərəcə qızdırmada idim, Şəlalə də mənim xəstə xəyalım idi. Doğru deyiblər, hər parıldayan qızıl olmaz.

Fərman. Mənim necə qızıl olduğumu görəcəksiniz, yoldaş Umud!

Umud. Səni demirəm. Öz həyatımı düşünürdüm, bu el məsəli yadıma düşdü.

Fərman. O cür məsələrdən mən çox bilərəm. Deyir: hər axan su şirin olmaz.

Umud. Ağıllı sözdür.

Fərman. Deyir: hər ağaran qar olmaz, hər ağacda bar olmaz.

Umud. Yaxşı, daha bəsidir.

Fərman. Hələ yənə var, deyir: hər çalğıya oynamazlar.

Umud. Kifayətdir, sağ ol. (Gedir.)

Fərman (onun arxasınca). Ürəyinizi sıxmayın, yoldaş müdir, hər enişin bir yoxuşu var.

Saleh gəlir.

Saleh. Hə, maaşsız müavin, dəli kimi öz-özünə niyə danışırısan?

Fərman. Müdirimizlə söhbət eləyirdim. Halı çox pərişan idi.

Saleh. Onu pərişanlıqdan qurtarmaq lazımdır. (Pərdə arxasına müraciətlə.) Uşaqlar, bura gəlin!

Zəki, Xumar, Kəklik və Aslan səhnəyə gəlirlər.

Zəki. İndi gedək Şəlalə xanımla söhbətə. Bu son səhnə, psixoloji səhnədir. Rolunuzu yaxşı oynamalısınız.

Fərman. Pyesdə təzə müdir müavininin familiyası nədir?

Zəki. Məndilov.

Fərman. Məndilov?.. Əntiqə familiyadır.

Xumar. Yaxşı oynadı ha.

Fərman. Arxayın ol.

Zəki. Heç artistlik eləmişən?

Fərman. Şoferlərin hamısı artistdir də.

Zəki. Buyurun. Hadisə vaxt olur harada?

Xumar. Qız qalasının yanında.

Səhnə qaranlıqlaşır.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qız qalasının yanı. Şəlalə otfara diqqətlə baxaraq səhnədən keçib gedir. Saleh, Aslan və Fərman onun arxasınca səhnəyə çıxırlar.

Fərman. Ovçu ova çıxıb.

Aslan. Gərəkdir əvvəlcə o gözlədiyi adamı elə keçirdək, söhbət eləyək.

Saleh. Deməz ki, sizə nə var?

Aslan. Desin. Qoymaram Şəlalə bir ailəni də dağıtsın.

Fərman. Bəlkə ailəsi yoxdur, subaydır?

Aslan. Lap olsun subay, görmür ki, arvad özündən nə qədər böyükdür? Kordur?

Saleh. Onu görmək çox çətindir. Bu cür arvadlar qocalmırlar. "Xına, basma əməliyyatı"... Cürbəcür maz, rəng, filan-behman...

Fərman. Pasportuna baxaq.

Saleh. Düz deyirsən. Odur, gəlir. Başlayın, mən gizləniyəm.

Gizləniş. Şamil gəlib səhnədən keçdikdə Aslan və Fərman onun qabağına çıxırlar.

Aslan. Ey, farmazon, pasportunu bura ver.

Şamil. Mənim adım farmazon deyil.

Fərman. Bilməsə deməz. Sən pasportunu ver.

Şamil. Siz kimsiniz, nə ixtiyarla məndən pasport istəyirsiniz?

Aslan. İctimai kontroluq, insanların əxlaqını yoxlayırıq. Pasportda bir maddə var, ona baxacağıq.

Şamil. Rədd olun! Mən hər adama pasport göstərmərəm.

Aslan (Fərmana). Ə, get, kapitani bura çağır...

Fərman. Bu dəqiqə çağırım. (Şamilə.) Bu saat səni oğru kimi tutduracağıq.

Şamil. Mən, oğru? Səhv salmışınız.

Aslan. Heç səhv salmamışıq. Sən əsil oğrusan, namus oğrusu.

Fərman. A dost, gəl bir də kapitana zəhmət verməyək. Pasportunu bəri ver, bircə səhifəsinə baxaq, bəlkə heç sözüümüz olmadı, çıxıb getdin. Nə deyirsən, şef?

Aslan. Yalvarma ona. Sən öl, yenə başladı hirsim twist oynamağa. Bu saat sənini əlini-qolunu bağlayıb atacağam düz Qız qalasının başına.

Şamil. Sizin zor eləməyə ixtiyarınız yoxdur. Mən çıxıram, bütün camaatı yığaram başıma.

Saleh gəlir.

Saleh. Bu nə səs-küydür, nə olub?

Şamil. Bax, bu kişi məni tanıyır, bizim kolxozda işləyir.

Saleh. Nə əhvalatdır, yoldaş keçmiş müdir müavini?

Şamil. Keçmiş niyə?

Saleh. Bəs xəbər yoxdur? Bu gün sizi işdən götürüblər. Deyirlər getsin kolxoza, aqronomluq, filan-behman... Ancaq məsələ onda deyil. Burada nə səs-küydür?

Şamil. Əşi, bunlar məni kiminlə isə dolaşıq salıblar. Təcili işim var, getməliyəm, ləngidirlər.

Saleh. Qələt eləyirlər, dünya özbaşındır?

Fərman (Salehə). Bağışlayın, yoldaş, hirsələnməyin, icazə verin, papirosumu yandırım, gedim.

Saleh. Məndə kibrit yoxdur.

Şamil. Gətir bura, yandırım, başdan olun. (Fərmanın papirosunu yandırır.) Aha, yadıma düşdü. Sən məndən bir dəfə də papiros yandırmısan.

Fərman. Gözəl hafizəniz var. (Şamilin cibindən çıxardığı pasportu göstərir.) Buyurun, pasport hazırdır.

Şamil. Pasportumu mənə ver. Sən onu cibimdən necə çıxartdın ki, xəbərim olmadı?

Saleh. Pasportu bura ver, həlləhuş! (Pasportu alıb baxır.) Beh, bəh, kənddə arvadı, uşağı, filan-behman.

Aslan. Hə. Onda o arvadın və uşağın adından sənə iki kəlmə sözüümüz var.

Fərman. Gələn var, ayıq olun.

Aslan və Fərman Şamili güclə səhnə arxasına çəkirlər.

Saleh. Qorxma, yoldaş keçmiş müdir müavini, sən başından bir tük də əskik olmayacaq. Çəkilek bir tərəfə, sözləri var, desinlər.

Gedirlər. Şəlalə gəlir.

Şəlalə (öz-özünə). Hələ gəlməyib. Yaşım ötdükcə daha çox zəng eləməli, daha çox gözleməli oluram. (Aslan ağır addımlarla onun qabağından keçib gedir.) Aslan? Bu keçən Aslan idi? Yox, yaqın o deyil, olsaydı, məni tanıyardı.

Fərman gəlir.

Fərman. Xanım, yoldaş Məndilov burdan getdi?

Şəlalə. Sən o iki alan tələbə deyilsən? Yenə buralarda hərlənirsən?

Fərman. İnstitutdan çıxartdılar. İndi yoldaş Məndilovu axtarıram. Buradan keçən o deyildi?

Şəlalə. Burdan bir adam keçdi, amma... siz deyən adamın adı nədir?

Fərman. Məndil. Məndil Məndilov.

Şəlalə. Yox, elə adam görməmişəm.

Fərman. Başağrısı verdim. Bağışlayın. (Gedir.)

Şəlalə (öz-özünə). Aslan... gözüme Aslan göründü. Əsəblərim nə qədər korlanıb. (Saleh ağır addımlarla səhnədən keçib gedir.) Saleh? İndi də gözüme Saleh görünür! Yəqin qızdırmam var. Uf, ürəyim tıppıldamağa başladı.

Fərman gəlir.

Fərman. Xanım, indi bu biri tərəfə bir adam getdi, yoldaş Məndilov deyildi?

Şəlalə (əsbəbi). Nə istəyirsən məndən? Məndilov, Zənbilov...

Fərman. Susun... elə deməyin, eşidər. Bilirsiniz, yoldaş Məndilov kimdir? Tikiş fabrikinin müdir müavini.

Şəlalə. Hansı tikiş fabrikinin?

Fərman. Burada bir tikiş fabriki var, müdiri də Umud yoldaşdır. Tanımırsınız?

Şəlalə (özünü itirir). Mən? Yox, yox, tanımıram.

Fərman. Əlbəttə, haradan tanıya bilərsiniz? Həmin Umud yoldaşın bir müavini vardı, namussuzun, qeyrətsiz biri idi. Bu gün onun dalından deyildilər, yerinə Məndilovu təyin etdilər. Onu axtarıram, işə düzəlmək istəyirəm.

Aslan ilə Saleh gəlirlər.

Aslan. Sətrə bət alon!

Saleh. Fırəngə yaxşı bilmirəm, keç öz dilimizə...

Fərman. Mən sizi axtarıram, hansınız Məndilovsunuz?

Aslan. İkimiz də.

Fərman (Şəlaləyə). Yəqin qardaşıdır. (Onlara.) İkinizdən bir təvəqqem var.

Saleh. Üçüncü qardaşımız da var, onu da tapmaq, sonra... Gəl dalımızca...

Şəlaləyə baxıb rəqs edə-edə gedirlər.

Şəlalə. Bəlkə mən yuxu görürəm, ikisi birdən?.. Cəhənnəmə olsun Şamil də, hamısı da... Mən bu küçədən uzaq qaçım.

Getmək istədikdə Şamil qabağına çıxır.

Şamil. Şəlalə xanım!

Şəlalə. Hardasan? Ərli qadını küçədə bu qədər gözlədərler? Gözümüzün qabağına min cür qara-qura gəlir.

Şamil. Ərli qadın buyursun.

Şəlalə. A, bu gün hamı birtəhərdir. "Buyursun-muyursun". Nə rəsmi danışsın? Ə, deyirlər səni işdən götürüblər, Şəlalə ölməyib, qorxma.

Şamil. Qorxmuram. Lap düz ələyiblər. Kolxoza, əsas işlə məşğul olmağa gedirəm.

Şəlalə. Hara gedirsən? Bu saat əmrini dəyişdirərəm, ölümə deyil? İndi hər şey vasitəyədir. Birini qaldırırlar vasitə ilə, yıxırlar vasitə ilə, söyürlər vasitə ilə, tərifiyirlər vasitə ilə. O qədər vasitə var ki, istəsəm bir günün içində müdiri kuryer, kuryeri müdiri elətdirərəm.

Şamil. İstəmirəm. Elə bunu deməkçün mənə bura çağırmışdınız?

Şəlalə. Yox... Sənin çıxmağından heç xəbərim yox idi.

Şamil. Sən nə üçün?

Şəlalə. Özün başa düşürsən nə üçün? Sevməsəm, buralara gələrəm?

Şamil. Yalandır.

Şəlalə. Nə yalandır?

Şamil. Nə olacaq? Bütün sözləriniz. Məlum oldu ki, bu cür sözləri siz çox adama demisiniz, indi isə xam torpaq kimi mənə şumlamaq istəyirsiniz.

Şəlalə. Nə sarsaq-sarsaq danışsın, mən səndən başqa daha kimə söz demişəm?

Şamil. Birinci növbədə ərlərinizə, Umuda, Salehə, Aslana.

Aslan, Saleh və Fərman gəlirlər.

Aslan. Bizi kim isə çağırdı.

Saleh. Çağıran olmadı, addımızı çəkdi.

Şəlalə. Deməli, gözüme görünürmü, həqiqət imiş?

Saleh. Bəli, biz həqiqətlik, canlı insanlarıq. Ətimiz, qanımız, ürəyimiz... amma sən tamam insan deyilsən, yarımçıqsan. Xaricdən bir cürə, daxildən ayrı cürə. Sifətdən mələyə oxşayırsan, sinəndə döyünən isə yırtıcı canavar ürəyidir. Fikrin, hissin, gülüşün, danışığın – hamısı yalandır.

Şəlalə. Yalanı sən mənə danışdın. Sən mənə qoyub qaçdın.

Saleh. Mən oddan, alovdan, yangından baş götürüb qaçdım.

Aslan. Qoçaq çıxmısan. Mənim kimi kor olmamısan.

Şamil. Yaxşı ki, mənə də vaxtında ayıldınız.

Aslan. Hamını ayılmaq lazımdır, xüsusilə cavanları.

Fərman. Cavanlardan arxayın ol, şef!

Şəlalə. Bu nədir? Küçənin ortasında mənə məhkəmə qurmaq istəyirsiniz?

Saleh. Səni həyat özü mühakimə edəcəkdir.

Umud, Xumar, Rəfiqə, Köklük və Zəki onların
gül dəstələri içəri girirlər.

Şəlalə (Umudun üstünə qaçır). Umudcan! Bunlar mənə böhtan atırlar. Bu güllər nədir, hara gedirsiniz?

Umud. Doğum evinə gedirik. Oğlum olub, onu bu dostlarımla tanış etmək istəyirəm. Daha mənə gözləmə, Şəlalə, öz ailəmə qayıdıram.

Şəlalə. Öz ailən hansıdır?

Umud. Sevgi və qayğı ilə dolu olan ev mənim ailəmdir.

Şəlalə. O evin qiymətini uşaq olan kimi bildin?

Umud. Yox, hələ uşaq olmamışdan qabaq, səni yavaş-yavaş tanıyanda onun qiyməti qalxmağa başlamışdı. İndisə, bu uşaq məni ailəyə, həyata elə bağladı ki, min Şəlalə yığılsa, qopara bilməz.

Şəlalə. Qopma, çox lazımdır, onsuz da mənə layiq kişi deyildin.

Umud. Biz gedirik, Şəlalə, sən isə, işə gir, öz əlinin əməyilə yaşa.

Şəlalə. Gedin. O sizin borcunuz deyil, yaşamağın qaydasını mənə öyrətməyin. Mən özüm öz işimi çox yaxşı bilirəm.

Rəfiqə. Gözəlliyinə arxayın olma. Yalan get-gedə öləcək, sən də onunla bərabər.

Şəlalə. Ölməyəcəyəm. Mən ölümün özünü də aldadacağam.

Rəfiqə. Gedək, Umud qardaş, arvadınız gözləyir.

Xumar. Körpənin gözü yoldadır.

Kəlik. Körpənin də, anasının da... Zəki, qabağa düş, yol göstər! Zəki. Yolumuz aydındır!

Çıxırlar. Şəlalə səhnədə tək qalır.

Şəlalə. Hamı getdi. Hərənin bir işi, bir ailəsi var. Mən isə burada, küçədə tək qaldım. Elə bil bütün dünyada təkəm.

Sən dərəcə qocalmış, haldan düşmüş Tərhan xanım gəlir.

Tərhan xanım. Tək deyilsən. Mən də səninlə varam.

Şəlalə. Xala, nə yaxşı gəlib çıxdın. Məni niyə qoyub getmişdin?

Tərhan xanım. Heç yere getməmişdim, həmişə səninlə idim. Həmişə sən in ürəyində, beynində dolaşırdım. Hərəkətlərinə rəhbərlik ediyirdim, sözlərinə istiqamət verirdim.

Şəlalə. Nə yaman qocalmışan, ayaq üstə dayana bilmirsən.

Tərhan xanım. Məni bu təzə dünya qocaltdı. Ayağımı hara atırsa, başımdan vurub məhv etməyə çalışırlar. Uzun zaman bir yerdə qərar tuta bilmirəm, tanıyıb qovurlar. Hayıf deyildi o vaxtlar, atam Muxtar bəyin dövləti...

Şəlalə. Sən yenə yalan danışmağa başladın?

Tərhan xanım. Bizim sənətimiz odur. Yalan dünyada ən güclü silahdır. Əlində bu cür silah olandan sonra niyə tək qalırsan? Həyat sənə zərbə vuranda daha güclü bir zərbə ilə ona cavab ver. Mənim bir ayağım keçmişdədir, bir ayağım qəbirdə. Sən ki bu zamanın övladın, özünü niyə itirirsən?

Şəlalə. Düz deyirsən, xala, təslim olmaq yaramaz. Mən yenə vuruşacağam. İnsanlar havasız, susuz yaşaya bilmədikləri kimi yalansız da yaşaya bilmirlər.

Tərhan xanım. Əlini ver mənə. Heç qəm çəkmə. Arxayınam ki, ölsəm də, səni öz yerimdə qoyub gedəcəyəm. (Şəlaləni qucaqlayır, sonra qolundan tutub qabağa çəkir. Səhnə fırlanır, tamaşaçıların gözləri qarşısında şəhərin müxtəlif mənzərələri canlanır. Qorxmus, özünü itirmiş Şəlalə get-gedə canlanmağa, gülümsəməyə, nəhayət, gülməyə başlayır. Səhnə fırlandıqca Şəlaləni, Tərhan xanımı da fırladır.)

Saleh və Aslan həresi bir tərəfdən gəlib tamaşaçılara müraciət edirlər.

Saleh. Bu cür kişiler də var, ayıq olun.

Aslan. Ehtiyatlı olun! Yalan aramızda gəzir, yaxın qoymayın!

PƏRDƏ

İLYAS ƏFƏNDİYEV

(1914-1996)

İlyas Məhəmməd oğlu Əfəndiyev – nasir, dramaturq, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı klassiki, Füzuli şəhərində, tacir ailəsində anadan olmuşdur. API-nin coğrafiya fakültəsini bitirmişdir (1938).

Ədəbi fəaliyyətə "Berlində bir gecə" (1939) hekayəsi ilə başlamış, həmin ildə "Kənddən məktublar" adlı ilk kitabı nəşr edilmişdir. Ədibin "Söyüdlü arx" (1958), "Körpüsəlanlar" (1960), "Dağlar arxasında üç dost" (1963), "Sarıköynəklə Valehin nağılı" (1978), "Geriya baxma qoca" (1980), "Üçatılan" (1981) kimi romanları, onlarla hekayə və povestləri XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Onun "İntizar" (Mehdi Hüseynlə birlikdə, 1944), "Bahar suları" (1948), "Atayevlər ailəsi" (1954), "Sən həmişə mənimləsən" (1964), "Mənim günahım" (1967), "Unuda bilmirəm" (1968), "Məhv olmuş gündəliklər" (1969), "Mahnı dağlarda qaldı" (1971), "Qərribə oğlan" (1973), "Bağlardan gələn səs" (1975), "Xurşidbanu Natəvan" (1981), "Büllur sarayda" (1983), "Şeyx Məhəmməd Xiyabani" (1986), "Bizim qərribə taleyimiz" (1988), "Sevgililərin cəhənnəmdə vüsəli" (1989), "Tənha iyda ağacı" (1991), "Dəlilə və ağullılar" (1992), "Hökmdar və qızı" (1996) kimi pyesləri Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafında mərhələ təşkil etmiş, milli teatr tarixində "İlyas Əfəndiyev teatri" estetik hadisəsini yaratmışdır. Əsərləri bir çox xarici dillərə tərcümə edilmiş, müxtəlif teatr səhnələrində tamaşaya qoyulmuşdur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü (1940), Xalq yazıçısı (1979), Əməkdar incəsənət xadimi (1960) fəxri adlarını almışdır. Dövlət mükafatı laureatıdır (1972). "Şərəf nişanı" (1949), "Qırmızı Əmək Bayrağı" (1971), "Oktyabr inqilabı" (1974), "Lenin" (1984) ordenləri ilə təltif edilmişdir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının "Şöhrət" ordenini almış (1994) ilk yazıçıdır.

HÖKMDAR VƏ QIZI

1990-cı il yanvar ayının 20-də Bakıda qəfildən gülləbaran edilmiş Azərbaycan şahidlərinin əbədi xatirəsinə ithaf edirəm.

İlyas Əfəndiyev

XVII əsrin xronikası

İŞTİRAK EDƏNLƏR

İbrahim xan
Tubu xanım
Ağabəyim ağa
Saday bəy
Səltənət bəyim
Əbülfət xan
Mirmöhşün ağa
Cavad xan
Kəbəli xan

Məhəmməd xan
Hüseynqulu xan
Haykanuş
Sisyanov
Lisəneviç
Vanya
Xidmətçilər
Rusəsgərli
Yavərler

BİRİNCİ ŞƏKİL

Şuşa qalası. İbrahim xanın iqamətgahı. Ağaməhəmməd şahın Şuşanı istilas zamanı Balakəne qaçmış İbrahim xanın Ağa Məhəmməd şah öldürüləndən sonra təkrar sağ-salamat Şuşaya qayıtməsi münasibətilə sarayda şad yənəliq. Musiqi. Cavanlar rəqs edirlər. Xanın qızları Ağabəyim ağa və Səltənət bəyim də, Cavad xanın oğlu Hüseynqulu xan da, Qaradağ atıların gənc sərkərdəsi Saday Şirxan oğlu da onların arasındadır. Axund Mirmöhşün ağa zərif parçadan tikilmiş ağ libasda, ağ ərhemədə səhnənin yuxarısında görünür.

Mirmöhşün ağa. Camaat! Əlahəzrət hökmdarımız İbrahim ağa Balakəndən bütün ailəsilə sağ-salamat qayıdıb təkrar öz taxt-səltənətinə sahib olması münasibətilə xalqa əfvi ümmi əta cləyib zindandakı məhbusların azadlığı bərədə sərəncam verir.

Səslər. Allah xanın ömrünü uzun cləsin!

Səslər. Allah xanı həmişə öz taxt-səltənətində bərqərar cləsin!

Səslər. Adil hökmdarımız İbrahim xana eşq olsun!

İbrahim xan ağır addımlarla səhnənin hündürlüyündə
görünərək camaata ol edir.

İbrahim xan. Camaat, mən sizin sədaqətinizə həmişə ömin
olmuşam. Qəhrəman Qarabağ camaatı heç bir zaman satqın olma-
mışdır. Azərbaycan türkləri heç bir zaman namərd olmamışdır. Onu
da sizin nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm ki, mənim və ailəmin Bala-
kəndən bura sağ-salamat gəlib çıxmağımız ancaq Qarabağ atlılarının
və onun cavan sərkərdəsi Saday Şirxan oğlunun igidliyi sayəsində
mümkün olmuşdur. Saday Şirxan oğlu üç dəfə şəxsən özü özünü ölüm
təhlükəsinə məruz qoyaraq, bizi xilas etmişdir.

Səslər. Yaşasın Saday Şirxan oğlu!

Səslər. Sağ olsun Qarabağ igidləri!

İbrahim xan. Ona görə də mən, ədalət naminə, Saday Şirxan
oğluna və onun bütün tövəmələrinə böyük rütbəsi verirəm.

Saday bəy. Sağ olsun adil hökmdarımız İbrahim xan.

İşıq sönr.

İKİNCİ ŞƏKİL

Ağabəyim ağa və Saday bəy.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, biz səni dübarə təbrik edirik. Çox
şadam ki, sənə birinci dəfə mən Saday bəy deyirəm.

Saday bəy. Təşəkkür edirəm, Ağabəyim ağa. Ancaq mən əla-
həzrət xanı və ailəsini düşməndən mühafizə edərkən, "bəylik" rüt-
bəsi barədə düşünməmişəm.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, mənim bacım da, həтта Hüseyn-
qulu xan da bilir ki, mən səni öz atlılarınla Balakəne – bizim
köməyimizə gəldiyin vaxtdan qabaq tanıyıram. Onda sən bəy deyil-
din.

Saday bəy. Rica edirəm, mənə bəy deməyin, sadəcə, adımı
deyin.

Ağabəyim ağa. Yox, deyəcəyəm. Uca, sarp qayalar arasında
düşmənlərlə vuruşa-vuruşa bu gözəl Şuşa qalasını tikdirən Xan babam
Pənah xanın da əvvəli Qarabağın Sarıcallar obasından çıxmış adi-
sadə igid bir oğlan idi. O da xanlıq rütbəsinə gedən çətin yolları öz
qılıncı ilə açmışdır. Sən də o adı öz igidliyinlə almısan.

Saday bəy. Pənah xanın igidlikləri haqqında bizim Qarabağ
mahalında da əfsanələr danışılır.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, böyük bir dəstə Qarabağ atlısı
Balakəne – bizim köməyimizə gələndə, mən evvanda durub tamaşa
edirdim. Qabaqda gələn ucaboylu boz atın üstündəki ariq oğlanın
dəstənin sərkərdəsi olduğunu biləndə, əvvəl nə üçünsə təəccüb elə-
dim... Sonra birdən-birə mənə elə gəldi ki, bu oğlanı harada işə gör-
müşəm... Və sevmişəm...

Saday bəy. Siz şahlara layiqsiniz, Ağabəyim ağa.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, sən mənim nişanlım olmaq istə-
din?

Saday bəy. Ağabəyim ağa, siz dünyanın ən nəcib xanımısınız.
Xan atanız, bizim hökmdarımız sizi adi bir tərəkəmə oğluna verməz.
Bunu bildiyim üçün mənim böyük məhəbbətim qəlbimin dərinlik-
lərində təleyinə tabe olub.

Ağabəyim ağa. Danış, Saday bəy. Mənim səadətım olan bu
hissin sənə qəlbine haradan, necə daxil olduğunu danış.

Saday bəy. Keçən yay siz Topxana meşəsində dincəldiniz.
Mən bir dəstə atlı ilə Qarabağ xanından hökmdarımız İbrahim xana
hədiyyə gətirdim. Siz də böyük ipək çadırın qapısında uca palıdın
kölgəsində dayanıb fikirli-fikirli Kirs dağlarına baxırdınız. Siz o qədər
gözəl görünürdünüz ki, mən Peyğəmbərimiz Rəsul Allahın "Əhsə-
nülxalığın" sözlərini biləixtiyar təkrar etdim.

Ağabəyim ağa. Peyğəmbər əleyhissalam sonra Ayışə ilə
izdivac etdi. Demək...

Saday bəy. Dedim ki, siz şahlara layiqsiniz, Ağabəyim ağa.

Ağabəyim ağa. Sən indi adi bir tərəkəmə oğlu deyilsən. Sən
hökmdarın ailəsini və özünü üç dəfə ölümdən qurtarmış igidlər igidi
Saday bəysən. Mən yolda sənə düşmənlər nələr ilə necə qılınclaş-
dığını gördüm. Mənə elə gəlirdi ki, sən bizi xilas etmək üçün Allah
tərəfindən göndərilmiş fəvqəlbəşər bir məxluqsan.

Saday bəy. Mən son nəfəsimə qədər sizin keşikçiniz olacam.

Ağabəyim ağa. Yox. Sən mənim nişanlım olacaqsan. Xan ata-
sının əziz xələfi olan Ağabəyim ağanın iradəsi belədir. (Uzaqlara
baxaraq.) O nə karvandır? Bizim yerlilərə oxşamırlar.

Saday bəy (diqqətlə baxaraq). Tehran karvanına oxşayır.

İşıq sönr.

Səltənət bəyim və Hüseynqulu xan gəlirlər.

Hüseynqulu xan. Səltənət bəyim, sən nişanlığın sağ-salamal gəlib çıxdığınız üçün öz gözəl sevgilisini təbrik etməyə əliboş gəlməyib... Yerişinə, duruşuna vurulduğun "qumral ürək"ini sənə hədiyyə gətirib.

Səltənət bəyim (heyranlıqla). O... Hüseynqulu xan. Mən inanmıram ki, mənə cavab nişanlığın dünyada bütün gözəllərin gözəli olan "qumral ürək"dən ayrılma bilsin.

Hüseynqulu xan. Mən "qumral ürək"dən ayrılmıram. Mən onu sənə, öz sevgilimə bağışlayıram.

Səltənət bəyim. Sağ ol, mənə igidim... Gedək. "Qumral ürək"nin üstündə qızıl quş kimi uçacam. (Səltənət bəyimlə Hüseynqulu xan getmək istəyirlər. Tubu xanım daxil olur.)

Tubu xanım. Qızım, mən eşidirəm ki, sən Cavad xanın gənc oğlu Hüseynqulu xanı nişanlı adlandırırısan...

Səltənət bəyim. Bəli, ana, adlandırırıram. Axı mən hiss edirəm ki, sən də, Xan atamın da meyliniz belədir. Səndən nə gizlin, mən də... onu çox sevirəm.

Tubu xanım. Mən bunu bilirəm. Ancaq nəzərə al ki, biz sizi hələ rəsmi nişanlamamışıq. Qabaqda böyük bacın Ağabəyim ağa var... Dədə-baba adətimizə görə...

Səltənət bəyim. Başa düşürəm, ana, əvvəl böyük bacı, sonra kiçik bacı.

Tubu xanım. Hüseynqulu xan ləyaqətli övladdır, mənə də xoşuma gəlir.

Səltənət bəyim. Atası Cavad xan kimi igiddir, uzaq şimaldan bizim gözəl vətənimizə göz dikən düşmənlərin gözlərinə güllə sıxmağa hazırdır. O da mənə kimi vətənimizin gözəlliklərinə, igid atlarına heyrandır.

Tubu xanım. Əlbəttə, igid nəslinə çəker... Cavad xanın qəhrəmanlığına nə söz ola bilər? Ancaq həddindən artıq inadkardır.

Səltənət bəyim. Bilirəm, nəyə işarə vurursan, ana. Cavad xan qoşun çəkib vətənimizi işğal etməyə gələn çar generalı Zubovu Xan atamın duz-çörəklə qarşılmasına dözməzdi...

Tubu xanım (əsəbi). Xan atam nə etdiyini bildirdi... Cavad xan uzun illərdən bəri ölkəni ağılla idarə edən İbrahim xanla hesablaşmalı idi. Xan atamın siyasətini mühakimə etmək yaramaz. Sənin isə, belə düşünməyin heç yaramaz. Eşitdimmi, yaramaz! (Tubu xanım əsəbi halda çıxır.)

Işıq söndür.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan və Mirmöhsün ağa səhnəyə daxil olurlar.

Mirmöhsün ağa. Əlahəzrət! Çapar İran şahənşahı Fətəli şahdan sizə name gətirib.

İbrahim xan. Maraqlıdır. Mirmöhsün ağa, oxu görək nə məsələdir?

Mirmöhsün ağa (naməni açıb oxumağa başlayır). Əzəmətli, şöhrətli Qarabağ hakimi İbrahim xan həzrətlərinə şahənşah İran – əzəmətli Fətəli şahdan salam. İbrahim xan, hökmdarımız Ağa Məhəmməd şah Qacarın cənəzəsini hörmətlə Tehrana göndərməyinizdən xeyli məmnunam. Şöhrətli Qarabağ xanlığı ilə dostluq və himayədarlıq münasibətini daha da möhkəmləndirmək üçün İbrahim xanın gözəl qızı Ağabəyim ağa ilə izdivac arzusunda olduğumu bildirirəm. Ağabəyim ağanın ağıllı, fərasəti mənə məlum olduğundan və o məhz sizin – İbrahim xanın qızı olduğundan, onu özümə baş hələm etmək fikrindəyəm. Oğlunuz Əbulfət ağanı da öz sarayına dəvət edirəm.

Qısa pauza.

İbrahim xan. Mirmöhsün ağa necə fikirləşir?

Mirmöhsün ağa. Əlahəzrət! Sizin taxt səltənətinizin İran şahı ilə qohumluğu, əlbəttə ki, Azərbaycan xalqı üçün xeyli xeyirli olar. Bir halda ki, şah özü də Azərbaycan türküdür. Ancaq...

İbrahim xan. Ancaq...

Mirmöhsün ağa. Ancaq, əlbəttə ki, əgər qızınız bu izdivaca razılıq verərsə... Ağabəyim ağa vəzir kimi ağıllı bir qızıdır. Onun şah sarayında olması güman edirəm ki, sizin səltənətinizlə İran şahı arasındakı dostluğun daha da rəvnəq tapmasına kömək edər.

İbrahim xan. Mən istərdim bu dostluq gözəl Azərbaycan torpağını yüz yerə parçalamış, bir-birinə düşmən kəsilmiş bədbəxt

xanlarımızı birləşdirib vahid, müstəqil bir dövlət yaratmaqda mənə kömək edəsin. Lakin İran şahı özünə bitişik ikinci, qüvvətli bir müsəlman dövlətinin yaranmasına razı olarmı?

Mirmöhsün ağa. Əlahəzrət! Fətəli şah özü də türk olduğu üçün başqa millətin padşahı ilə qonşu olmaqdan, özünə qohum olan, öz millətindən olan bir dövlətlə qonşu olmağı üstün tutur.

İbrahim xan (*asəbi*). Mirmöhsün ağa, İran şahları – Nadir də, Ağa Məhəmməd də, Fətəli şahın özü də türk olduqlarını çoxdan unutmuşlar. Axı sən bunu bilirən.

Mirmöhsün ağa. Bəli, əlahəzrət, unutmuşlar. Fəqət bunun təqsiri bizim bözi məhdud düşüncəli ruhanilərimizdə olmuşdur. Onlar heç bir zaman ərəb, farsın fars, türkün türk olduğunu dillərinə, fikirlərinə getirməmişlər. Milli təfəkkürü, milli səciyyəni, milli ruhu unudaraq, hamını müsəlman adlandırmaqla kifayətlənmişlər. Axı böyük Allah havayı yerə bəşəriyyəti müxtəlif millətlər şəklində yaratmamışdır.

İbrahim xan. Allah rəhmət edəsin Şah İsmayıl Xətayiyyə. İran şahlarından yalnız o, türk olduğunu unutmadı.

Mirmöhsün ağa. Əlahəzrət! Elə zənn edirəm ki, Ağabəyim ağanın ağılı, fərasəti Fətəli şahla türk olduğunu təlqin edir. Siz, Fətəli şah taxta çıxan kimi, Ağa Məhəmməd şahın cənazəsini hörmətlə Tehrana göndərməkdə çox ağıllı hərəkət edəsiniz. Fətəli şah ağıllı adamdır. O bilir ki, yalnız Qarabağ deyil, Şirvan, Şəki, Gəncə, İrevan, Naxçıvan, Xoy, Qaradağ, Təbriz, Ərdəbil, Marağa əsasən sizə tabedir. Onu da bilməmiş deyil ki, Dağıstan və Avar hakimi Ümmə xanın bacısı ilə izdivacınız hakimiyyətinizi daha da qüvvətləndirmişdir. Əlahəzrət, güman edirəm ki, Fətəli şahla dostluq münasibəti bütün Azərbaycan xanlıqlarının sizin hakimiyyətinizdə qəti birləşməsinə kömək edir.

İbrahim xan. Mən buna şübhə edirəm, Mirmöhsün ağa. İran şahı Təbrizdən, Xoydan, Marağadan əl çəkməz. Ona görə də rus padşahı Yekaterinanın əmri ilə general Zubov gəlib Dərbəndi alanda mən oğlum Əbülfət ağanı böyük hədiyyələrlə onun yanına göndərüb öz ıxlasımı ona izhar etdim.

Mirmöhsün ağa. Əlahəzrət, Zubov Dərbənd qalasını bir dost kimi yox, bir istilacı padşah generalı kimi silah gücünə almışdı.

İbrahim xan. Mən İran şahı ilə də, rus padşahı ilə də dostluq tərəfdarıyam.

İşıq sönr.

İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan və Ağabəyim ağa.

İbrahim xan. Mənim istəkli, ağıllı qızım, özün bilirən ki, sən hər bir arzunu mənim üçün əziz olmuşdur. Budur, indi Allahın köməkliliyi ilə böyüyüb boya-başa yetmişən. Allahın buyurub, Peyğəmbərin xəbər verdiyi kimi, daha ərə getmək yaşına çatmışan. Fətəli şah elçi göndərüb səni özünə baş hərəm etmək istəyir. (*Pauza.*) Şah, qardaşın Əbülfət ağanı da öz sarayına dəvət edir.

Ağabəyim ağa. Xan atam! Sən lap körpəliyimdən mənə o qədər nazlandırmışan ki, heç bir arzum, heç bir istəyimi səndən gizlətməmişəm. İndi də gizlətmək istəmirəm.

İbrahim xan. Əlbəttə, gizlətməməlisən.

Ağabəyim ağa. Mən Fətəli şah həzrətlərinə zövcə olmaq istəmirəm.

İbrahim xan. Nə üçün? Gərək ki, şəklini görmüşən. Bir kişi kimi xoşuna gəlmir?

Ağabəyim ağa. Məsələ onda deyil, xan ata.

İbrahim xan. Bəs nədədir? Çəkinmə. Ürəyində hər nə varsa, de.

Ağabəyim ağa (*birdən xanın qarşısında diz çökərək*). Xan ata, sən mənə olan məhəbbətindən qüvvət alıb deməyə cəsarət edirəm ki, mənim ürəyim başqa bir şəxsədir.

İbrahim xan. Xub. Kimdir o xoşbəxt insan ki, mənim əziz qızımın ürəyi ona belə bənd olub.

Ağabəyim ağa. O, Qaradağ atlılarının sərkərdəsi Saday bəydir, xan ata...

Qısa pauza.

İbrahim xan. Saday bəy ləyaqətli oğlandır. Üç dəfə mənə və mənim ailəmi ölümdən xilas etdiyi üçün ona çox borcluyam. Lakin, qızım, Şirxan oğlu Saday neçə min illik İran taxt-səltənətinin şahı deyil.

Ağabəyim ağa. Xan ata, sən nə ləl-cavahiratın, nə səltənətinin özəməti İran şahınınından əskik deyil. Azərbaycan igidləri sənə başına və içirlər. Ona görə də, güman etmirəm ki, şöhrətli xan atam mənə ancaq Fətəli şah olduğu üçün ona vermək istəyir.

Eyni məkan. Ağabəyim ağa ilə Saday bəy.

İbrahim xan. Mənim ağıllı qızım. Sən fəxrle yad edəyişin Azərbaycan igidləri bilirsən ki, həmişə mənim də iftixarım olublar. Mən də həmişə Qarabağ, Qaradağ igidləri ilə, Təbriz, Naxçıvan, Şəki, Şirvan igidləri ilə fəxr etmişəm. Lakin bizim faciəmiz ondadır ki, bu igidlər bütün bir xalq halında birləşməyiblər. Ayrı-ayrı xanlıqlara bölünübər. Sən onu da bilirsən ki, mənim həmişə ən yüksək amalı bu xanlıqları birləşdirib Azərbaycan türklərinin yenilməz, qüdrətli dövlətini yaratmaq olmuşdur. Mən böyük Şah İsmayılın əkdüyü toxumları göyertmək istəyirəm...

Ağabəyim ağa. Ax, xan ata, sən bu böyük əməlin həmişə mənim də şirin xülyalarım olub.

İbrahim xan. Nə eləyəsən ki, bizim xanları bir əməl ətrafında birləşdirmək mümkün deyil, hərəsi bir tərəfə çəkir. Hərəsi bir hökmdar olmaq istəyir.

Ağabəyim ağa. Onları birləşməyə məcbur etmək lazımdır.

İbrahim xan. Doğrudur. Lakin mənə kömək lazımdır. Mən Fətəli şahla ona görə qohum olmaq istəyirəm ki, Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, vahid bir dövlət yaratmaqda o mənə kömək eləsin. Əgər sən onun zövcəsi olarsansa, o bu köməyi mənə vəd edər.

Ağabəyim ağa. Xan ata, o oğlan adı tərəkmə içindən çıxmış bir igiddir. Sən kimi qüdrətli hökmdarın istəklə qızı olan mənim onu istəməyim mənə öz gözümdə göylərə qaldırılmışdı. Mənə fəvqəladə azad bir səadət kimi görünmüşdü. İndi onu atıb şahla ərə getmək...

İbrahim xan. Vətən borcu, vətən şərəfi o qədər böyük, o qədər müqəddəs bir hissdır ki, ona əmr etmək olmaz. O görə insanın öz qəlbindən gəlsin. Ona görə də, mən səni məcbur eləyə bilmərəm. Rus padşahının generalı Dərbənd qalasını alıb oturub orda. Bu, yəqin ki, onun Qafqaz yürüşünün sonu deyil, hər şey öz ixtiyarındadır, qızım. (Çıxır.)

Ağabəyim ağa. Ey böyük Yaradan! Nə üçün sən mənə bu qədər çətin imtahana çəkirsən? Əgər, belə olacaq idisə, nə üçün o igidin məhəbbətini mənim qəlbimə bu qədər hakim edirdin? Vətən mənə köməyə çağırır. Mən onun övladiyam. Mən onun çağırışına əməl etməsəm, cəhənnəmə layiq bədnam bir məxluq olaram. İlahi! Bu imtahandan mənim mərd çıxmağıma kömək elə. (Göz yaşları içində taxta yığılır.)

İşiq sönür.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, bir Allah bilir ki, mən sənə məhəbbətlə özümü nə qədər xoşbəxt sanırdım. Necə xoşbəxt xəyallara dalırdım. Sən igidsən, dözəcəksən. Ancaq o qübbətdə səndən, bu gözəl Qarabağdan həmişəlik ayrı düşmək mənim üçün çətin olacaq... Çox çətin olacaq, Saday bəy. Vətənin gələcəyi dardadır. Rus padşahı Yekaterina Qafqazı və eləcə də Azərbaycanı istila etmək, Osmanlı imperiyasının yolunu kəsmək cəhdini artıq gizlətmir. İbrahim xanın, atamın isə güclü bir arxası, köməyi yoxdur. Yəqin ki, sən mənim nə demək istədiyimi...

Saday bəy. Başa düşürəm. Siz başqa cür hərəkət eləyə bilməzdiniz.

Ağabəyim ağa. Qoy böyük Allah hər ikimizin qəlbinə qüvvət versin.

Saday bəy. Amin! Əgər, yeddi canım olsaydı, yeddisini də vətənimiz uğrunda qurban verərdim, məhəbbətimdən keçməzdim. Lakin böyük Yaradan bizə bir can verib. Siz düz buyursunuz, vətənsiz o can bizi xoşbəxt eləyə bilməzdi. Əmin ola bilərsiniz, Təbriz, Xoy, Qaradağ igidləri hər an sizin qulluğunuzdadır. Siz özünüzi Tehranda yalnız hiss etməyin. Tərəkmə oğlu Saday və onun dostları həmişə sizinlədir.

Ağabəyim ağa. Böyük Allah sizin qılınc çalan qolunuza qüvvət versin.

Saday bəy. Böyük Yaradan sizi vətənimizin azadlığı ilə xoşbəxt eləsin, Ağabəyim ağa.

İbrahim xanın iqamətgahı.

Böyük toy məclisi. Ağabəyim ağa! Fətəli şahla gəlin köçürülür.

Cavanlar rəqs edirlər. Səltənət bəyim də, Hüseynqulu xan da, başqa cavanlar da buradadırlar. Hamı böyük şənlik içindədir.

Yalnız Qaradağ atlılarının sərkərdəsi Saday bəy xeyli aralıda

təkə dayanıb bu şənliyə tamaşa edir. İbrahim xanın arvadı

Tubu xanım və gəlinlik paltarında olan gözəl Ağabəyim ağa

saray xadimlərinin müşayiətilə saraydan çıxırlar. Əbülfət ağa

İbrahim xana yaxınlaşır.

İbrahim xan. Oğlum Əbülfət, sən neçə minillik tarixi olan İran taxt-səltənətinə Azərbaycan xalqının bir nümayəndəsi kimi gedirsən. Sən atan İbrahim xanın adına layiq hərəkət etməlisən.

Əbülfət xan. Bilirəm, xan ata. Amma, xan ata, mən vaxtilə Altay dağlarından tutmuş Karpat dağlarına qədər uzanan ölkələrə hökm etmiş Çingiz xanın, Şərqdən Qərbə qədər bütün dünyanı titrədən Əmir Teymurun nəslindən olduğumu unutmamışam.

İbrahim xan. Əhsən! Əhsən, oğlum! Anma çalış ki, düşmənlər öz işləri üçün səndən istifadə etməsinlər.

Əbülfət xan. Baş üstə, xan ata. Mənimçün hər şey aydındır.

İbrahim xan. Yaxşı, bəs biz neyçün dayanmışıq? Axı sən yola hazırlaşmışsan.

İbrahim xan və Əbülfət ağa gedirlər. Tubu xanımla Ağabəyim ağa səhnəyə daxil olurlar.

Tubu xanım. Qızım, indi səni Tehrana yola salarkən, yeganə təsəllim odur ki, o qərrib şəhərdə ağlın, kamalın hər zaman sənə kömək olacaq. Nə etməli, qızım, biz xan zadə qadınların taleyi çox zaman belə olmuşdur. Bizə xoşbəxtlik, sevinc müjdəsi gətirən mehəbbət göyərçini taleyin hansı oxuna işə hədəf olmuşdur. O oğlanı unut. Mən də qadınam, bilirəm ki, bu asan deyil. Ancaq çalış unut. Qoy bu kömək-siz vətənimizin səadətində uğrunda göstərdiyin fədakarlıq sənin təsəllin olsun. Səni xoşbəxt eləsin. Bilirsən ki, əgər, sən özün vətənimizin böyük taleyi üçün mehəbbətini fəda eləyib bu izdivaca razılıq verməsəydin, xan atan səni məcbur eləməyəcəkdi. Sənin sevdinin oğlanın da xətri xan atanın yanında əzizdir... Ancaq nə etməli...

Ağabəyim ağa. O, mərd igiddir, ana. Bu nisgilli ayrılığa o da mənim kimi dözəcəkdir. O mənim xan atamdan da rəncidəxatir olmadı. Çünki bizim mehəbbətimizi Allah vətənimizə qurban elədi.

Tubu xanım. Qoy böyük Allah vətənimiz üçün hər cəfaya hazır olan igidlərimizin himayədarı olsun.

İbrahim xan, Mirməhsün ağa və başqa saray oyanları saraydan çıxırlar. Ağabəyim ağa xan atasının qarşısında diz çöküb olından öpür. Xan onu qaldırıb alından öpür. Sonra Əbülfət ağa yaxınlaşıb atasının qarşısında diz çökür. Xan onu da qaldırıb alından öpür. Musiqi socaları altında səhnə dəyişir. Şuşa qalasının Ağdama baxan tərəfində qala divarlarının üstündə tək-tənha dayanmış Saday bəyi görürük. O, arana gedən yola baxaraq, Ağabəyim ağanın çox uzaqdan eşidilən məşhur bayatısına qulaq asır:

Əzizinəm Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Tehran cənnət də olsa,
Yaddan çıxmaz Qarabağ.

İşıq söndür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan taxtda oyləşib.
Mirməhsün ağa da buradadır. Xidmətçi daxil olur.

Xidmətçi. Əlahəzrət, Naxçıvan xanı Kəlbəli xan, İrəvan hakimi Məhəmməd xan hüzurunuza təşrif gətiriblər.

İbrahim xan. Buyursunlar.

Xidmətçi çıxır. Kəlbəli xanla Məhəmməd xan daxil olub,
İbrahim xana xanlıq təmkini ilə təzim edirlər.

İbrahim xan. Qarabağa təşrif buyurduğunuz eşidib, şad oldum, ağalar. Nə əcəb sizdən?

Kəlbəli xan. Biz səninlə məsləhətləşməyə gəlmişik, İbrahim xan. Rus padşahının böyük generalı Sisyanov gəlib Tiflisdə oyləşib.

Məhəmməd xan. O, Naxçıvan xanlığından da, bizim İrəvan xanlığından da tələb edir ki, padşahına tabe olaq.

Pauza.

İbrahim xan. Mən bunu iki gün bundan qabaq bilmişəm. Bəs, siz nə fikirdəsiniz?

Kəlbəli xan. Naxçıvan xanlığı heç bir padşaha tabe olmaq istəmir.

İbrahim xan. Siz necə düşünürsünüz, Məhəmməd xan?

Məhəmməd xan. İrəvan xanlığı da heç bir padşaha tabe olmaq istəmir, İbrahim xan. Bilirsiniz ki, nə siz, nə də biz heç vaxt xaçpə-rəst tayfasına düşmənin münasibət göstərməmişik. Yekaterinanın vaxtında onun böyük generalı Qafqaza gələndə sən hörmətli elçilərlə generala hədiyyələr göndərdin. Öz ixtlasını bildirdin. Mən də dünyanın müxtəlif yerlərindən İrəvana gələn, yer-yurd istəyən ermənilərin heç birini rədd etməmişəm. Lakin biz öz istiqlaliyyətimizi itirə bilmərik.

Kəlbəli xan. İbrahim xan, sən İran şahı Fətəli şahla qohum olmusan. Oğlun Əbülfət ağa da hal-hazırda onun sarayında xanlıq vəzifəsindədir. Deyirlər ki, şah qızınız Ağabəyim ağanın ağıl-fərasətinə valeh olub, onu baş hərəm təyin eləyib. Deyirlər, şah hər bir dövlət tədibini də Ağabəyim ağa ilə məsləhətləşir. Əgər, Fətəli şah bizə kömək edəyəcəyini vəd edərsə, biz də Sisyanovun təklifini rədd edərik.

Məhəmməd xan. Mən də Kəlbəli xanla həmfikirəm. Bizi özü də türk olan İran şahının köməyi lazımdır.

Mirmöhşün ağa. Xanlar, bağışlayın ki, mən sizin işlərinizə müdaxilə edirəm.

Kəlbəli xan. Buyurun, axund. Sizin sözləriniz bizim üçün qiymətli dir.

Mirmöhşün ağa. Mütəşəkkirəm, cənab Kəlbəli xan. Hörmətli ağalar, İbrahim xan dəfələrlə siz Azərbaycan xanlarına müraciət edib, təklif elədi ki, gəlin nə şərtlərlə istəyirsinizsə, bütün xanlıqları birləşdirib vahid Azərbaycan dövləti yaradaq, hətta İbrahim xan onu da buyurdu ki, istəyirsiniz biz də, Nadir şah Əfşarın vaxtilə Muğanda çağırdığı kimi, məclis çağırub bu məsələni orada, bütün xalq nümayəndələrinin iştirakı ilə həll eləyək. Heç kəs əlahəzrət İbrahim xanın ağılı səlimilə elədiyi bu təklifə qol qoymadı. Əgər siz xanlıqlar birləşib vahid bir dövlət təşkil etsəydiniz, indi sizin güclü bir ordunuz olardı. Siz xanlar birləşmək istəmədiniz. Hörmətli ağalar, siz unuttunuz ki, Peyğəmbər əleyhissalam yüzlərcə yerə bölünmüş ərəb qəbilələrini birləşdirməseydi, islam dünyası o qədər vüsətli qələbələrə nail ola bilməzdi.

Məhəmməd xan. Mirmöhşün ağa, sizin sözləriniz həqiqətdir. Ancaq indi bu barədə düşünmək daha gecdir. Rus generalı bizim rus padşahına tabe olmağımızı tələb edir. Biz isə bunu istəmirik.

Kəlbəli xan. Biz öz azadlığımızı itirmək istəmirik.

Cavad xan daxil olur.

Cavad xan. Salam, ağalar.

İbrahim xan. Əleykəssalam, Cavad xan. Bu gün mənə xəbər çatdı ki, general Sisyanov səndən Gəncə qalasının təslim olmasını tələb edir.

Cavad xan (acıqlı). Bəli, tələb edir. Bu, rus padşahının istila siyasətinin davamıdır... Yekaterinanın əmri ilə general Zubov Qafqaza yeriyib, Dərbəndi mühasirə eləyəndə mən sizə dedim ki, təcili surətdə qoşunlarımızı birləşdirib Dərbəndin köməyinə getməliyik, heç kəsədən səs çıxmıdı. Zubov Dərbəndi alandan sonra bizim ağsaq-qalımız İbrahim xan ona hörmətli elçilərlə qiymətli hədiyyələr göndərüb rus padşahına ixlasını bəyan etdi. Budur, indi də Sisyanov... Ağalar, böyük türk sərkərdəsi Ağa Məhəmməd şah da rus padşahının Azərbaycana istila etmək siyasətinin qarşısını almaq üçün Qarabağa,

Tiflisə hücum etmişdi. İbrahim xanın çar generalı Zubovu o cür ixlası, hədiyyələrlə qarşılamadı, rus padşahına tabe olmağa hazır olduğunu bildirməsi Ağa Məhəmməd şahı əsəbiləşdirmişdi. Qarabağlıların onu öldürməyi böyük tarixi səhv idi. Ancaq, ağalar, biz öz səhvlərimiz barədə mübahisəyə başlasaq, uzun çəker. Vaxt gözləmir. Mən yenə də sizə müraciət edirəm. Gəlin bir dəqiqə itirmədən, döyüş qüvvələrimizi birləşdirib Sisyanova cavab verək. Mən sizi inandıraram ki, çarın istilacı qoşununun dalı gəlib çıxana qədər biz Sisyanovu qovub Azərbaycan sərhədlərindən xeyli uzaqlaşdırmaq bilərik.

Ağır sükut.

İbrahim xan. Cavad xan mənə ağır ittihamlar verir. Ancaq, ağalar, gəlin ədalətlə danışaq, hər cürə silahı, böyük qoşunu olan iki böyük dövlətin arasındayıq. Ona görə mən çalışırdım ki, biz bütün Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, vahid, güclü bir dövlətə çevirək.

Mirmöhşün ağa. Əlahəzrət İbrahim xan düz buyurur, ağalar. Mən dəfə təəssüf ki, heç bir xan dünya siyasətini nəzərə almadı. Öz məhdud hakimiyyətinə uyaraq, beş ildən, on ildən sonra onu nə gözləyə biləcəyi haqqında düşünmədi.

İbrahim xan. Ona görə də, indi biz bu iki dövlətdən birinə iltizam eləməliyik. Çox fikirləşəndən sonra mən bu qərara gəlmişəm ki, biz rus padşahıyla daha tez dil tapıb dost ola bilərik.

Cavad xan. Nəyə görə?

İbrahim xan. Ona görə ki, bütün Azərbaycan ölkəsinə sahib olmaq, onu İran dövləti ilə birləşdirmək İran şahlığının çoxdankı arzusudur. Bizim hər ikimiz müsəlman ölkəsiyik. Biz rus padşahından daha asan istiqlalıyyət ala bilərik.

Kəlbəli xan. İbrahim xan, İran şahının özü də türkdür. İran xalqının əksəriyyəti türkdür, türkçə danışır. Bizim adət-ənənələrimiz, dinimiz birdir. Elə güman edirəm ki, biz İranla, xüsusən Fətəli şahla daha tez dil taparıq.

Məhəmməd xan. Biz demək olar ki, bir torpaqda yaşayıyıq. Rus padşahının paytaxtı ilə bizim aramızda üç min verstə qədər məsafə var. Dinimiz ayrı, dilimiz ayrı...

Cavad xan. Ağalar, əgər siz gələcək istiqlalıyyət haqqında düşünürsünüzsə, bu, xam xəyaldır. Gəlib torpağımızda kök salan, qalalarımızda hakim olan heç bir dövlət təzədən bizə istiqlalıyyət verməz. Ona görə də, nə rus padşahı, nə də İran şahı.

İbrahim xan (*ani dərin düşüncədən sonra*). Cənab xanlar, siz uzaq yoldan gəlib yorulmusunuz. Buyurun, bir az istirahət eləyin, sonra söhbətimizi davam etdirərik.

Kəlbəli xan, Məhəmməd xan, Cavad xan və
Mirmöhşün ağa gədirler.

İbrahim xan (*tək*). Heç kəs məni başa düşmür. Xalqımızın həqiqi azadlığı çətin təlsimə düşmüşdür. Azərbaycan xalqı qevədir, igiddir. Lakin onun qılıncı nə qədər iti olsa da, iki divin pusqusunda dayandığı bu təlsimi qan tökməklə sındıra bilməz. Mən igidlərin qılıncını sülh siyasəti ilə əvəz etmək istəyirəm. Bizim nicat yolumuz budur. Ona görə də, gözümün işığı olan ağıllı qızımı İran şahına ərə verdim. Ona görə də, rus generalı Zubova qiymətli hədiyyələr göndərərək, rus padşahına öz ixlasımı bəyan etdim. İndi eyni siyasəti general Sisyanovla da aparmaq istəyirəm. Nə üçün məni başa düşürlər? Nə üçün?.. Nə üçün?..

İşıq söndür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

İranda Fətəli şahın iqamətgahı. Ağabəyim ağanın otağı.
Ağabəyim ağa həyəcanla səhnəyə daxil olaraq, pəncərənin
pərdəsini qaldırır bayıra baxır.

Yarın gecə vaxtında xoş əhvalını gördüm,
Vurmuşdu könül şişsinə balını gördüm.
Naz eyləməyin hər cürə minvalını gördüm,
Açdım sinəsin, sinədəki xalını gördüm.
Yasər bu imiş, bəs niyə aləm Həccə getdi,
Əfsus ki, yarım gecə gəldi, gecə getdi,
Heç bilmədim ömrüm necə gəldi, necə getdi.

Ağabəyim ağa (*pıçıltı ilə*). Odur, Saday bəy... Bu nə deməkdir, ilahi, bu gecə mən o oğlanı yuxumda görmüşdüm... İndisə özünü barığahda görürəm... O nə üçün gəlmişdir? Ey böyük Allah, mənim onu yuxuda görməyimi ərimə xəyanət hesab etmə. Sənə əyandir ki, mən həmişə onun haqqında düşünməməyə çalışıram. Ərimlə aramızda heç bir gizli sır qalmasın deyərək, mən vaxtilə o oğlanı sevdiyimi şaha bəyan etdim. Şah əlincən insandır, gülümsəyib dedi ki, eybi yoxdur, qız vaxtı bəllə hallar olur... Ey böyük Allah, o oğlan

barədə heç bir fikrin, heç bir hissin mənim qəlbimə yol tapmamasına kömək elə.

Saday bəy daxil olur və Ağabəyim ağanın
qarşısında diz çökərək təzim edir.

Ağabəyim ağa. Qalx, Saday bəy. Mən bu gecə səni yuxumda görmüşdüm. İndi sarayda sağ-salamat gördüyümə çox şadam. Əyləş. Azərbaycandan, Qarabağdan həyəcanlı xəbərlər alırıq, Saday bəy... Deyir çar generalı Sisyanov gəlib Azərbaycan sərhədinə çatıb...

Saday bəy. Sisyanov sərhədimizi keçib Gəncə qalasının açarını və Cavad xanın rus çarına təbə olmasını tələb edir.

Ağabəyim ağa. Cavad xan nə cavab verir?

Saday bəy. Cavad xan Sisyanovun tələbini qəzəblə rədd edərək, onunla vuruşmaq üçün hökmdarımız İbrahim xandan kömək istədi...

Ağabəyim ağa (*səbirsiz halda*). Nə cavab verdi xan atam?

Saday bəy (*soyuq tərzdə*). İbrahim xan üstüörtülü bildirib ki, rus padşahına təbə olmaq lazımdır...

Ağabəyim ağa (*əsəbi halda*). Ola bilməz! Daima bütün xanlıqları birləşdirib müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaq və bu işdə İran şahlığına arxalanmaq fikr ilə hərəkət edən xan atam necə oldu ki, birdən-birə rus çarına təbə olmaq qərarına gəldi? Ola bilməz! Ola bilməz!

Saday bəy. Təəssüf ki, həqiqətən belədir. Mənim bura gəlməkdə məqsədim sizin köməyinizlə Fətəli şah həzrətlərindən kömək istəməkdir. Biz Qaradağ atlıları da Cavad xanın köməyinə gedirik. Cavad xan nə qədər ağıllı, igid olsa da, ağır silahlı, top-tüfənglə silahlanmış, sayca çox olan çar qoşununun qabağını kəsə bilməz. Biz Cavad xanla birlikdə son nəfəsimizə qədər vuruşacağıq. Biz Şimaldan gəlib, vətənimizə, torpağımıza hakim olmaq istəyən rus çarına kölə ola bilmərik.

Ağabəyim ağa. Saday bəy, biz mənim xan atamın iradəsilə canımızdan əziz olan məhəbbətimizi vətənimizin azadlığına, onun arxasız, tək qalmamasına qurban vermişik. Fətəli şah həzrətləri bunu bilir. Mən hər şeyi ona danışmışam. Fətəli şah namərd hökmdar deyil. O, Azərbaycana kömək edəcəkdir. O bunu mənə vəd etmişdir.

Saday bəy. Bu kömək böyük İran dövlətinin özünə də çox vacibdir.

Ağabəyim ağa. Fətəli şah bunu da bilir. Fətəli şah rus çarının şimaldan gəlib İranın qapıbir, dinbir qonşusu olan Azərbaycana hakim olmasına yol verməz.

Əbülfət xan heyəcanlı halda gəlir.

Əbülfət xan (*Saday bəyi görərək*). O... Saday bəy, səni gördüyümə çox şadam. (*Ağabəyim ağaya*.) Bu saat Azərbaycandan mənim yanıma təcili qasid gəlib xəbər verdi ki, çar generalı Sisyanov Gəncə qalasını mühasirəyə alıb, Cavad xandan açarı tələb edir.

Ağabəyim ağa (*qızğın*). Və bizim hökmdar atamız İbrahim xan Cavad xana kömək etmək istəmir.

Saday bəy. Bəli, istəmir. O biri xanlar da, yəqin ki, əlahəzrət hökmdarımıza baxdılar... (*Ağabəyimə*.) Ağabəyim ağa, icazənizlə mən gedim. Atlılarım məni gözləyirlər. Gəldim hər şeyi olduğu kimi sizə çatdırım. Biz bilirik ki, sizin fikriniz şah həzrətləri üçün qiymətlidir. (*Təzim edərək çıxır*.)

Ağabəyim ağa. Əbülfət xan, qardaşım, xan atamız çox böyük, tarixi səhv edir. Azərbaycanı rus çarının hakimiyyətinə vermək... bu dəhşətdir, qardaşım, gələcək nəsillər bizi lənətləyəcəklər.

Əbülfət xan. Buna görə mən təcili sənin yanına gəlmişəm. Şah həzrətləri ilə tez danışmaq lazımdır. Bir dəqiqə gecikmədən şah Azərbaycana kömək üçün qoşun göndərməlidir.

Ağabəyim ağa. Sən də mənimlə gedək şahın hüzuruna. (*Gedirlər*.)

İşıq sönr.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Vanya daxil olur.

İbrahim xan. Nə xəbərlə gəlmisən, Vanya yüzbaşı?

Vanya. Gecə-gündüz əlahəzrətin kölgəsində dolanıb, onun böyük səltənətinə xidmət etmək səadətini Allah Vanya yüzbaşıya çox görməsin. Siz və sizin qəhrəman atanız Pənah xan, Qarabağın Dumu, Tuğ, Hadrut, Xankəndi, Daşaltı kimi səfəli yerlərində biz erməni gəlmələrinin yerləşib, ev-eşik tikib, kəndlər salmağımıza kömək eləmisiniz.

İbrahim xan (*səbirsiz halda*). Yaxşı, Vanya yüzbaşı, sən bu sözləri mənə çox ərz eləmişən. Sonra?

Vanya. Əlahəzrət! İnsan gerek yaxşılığı unutmazın. Əlahəzrətə məlumdur ki, mənim gətirdiyim xəbərlər Allahın köməkliliylə həmişə düz çıxıb.

İbrahim xan. Hələ ki, düz çıxıb.

Vanya. Mərhəmətli hökmdarımıza məlum olsun ki, Fətəli şahın xeyli böyük qoşun dəstəsi gecələrin bərk qaranlıq keçməsindən istifadə edərək, Naxçıvan və İrevan xanlıqları sərhədlərinə tərəf hərəkət etməkdədir.

İbrahim xan. Sonra?

Vanya. Sonrasını deməyə cəsarət etmərəm, əlahəzrət...

İbrahim xan (*qalxaraq, qəzəbli halda*). Qorxma, söylə.

Vanya. Sizin oğlunuz Əbülfət xanın başçılığı ilə beş min nəfərlik şah qoşunu da Qarabağın Tuğ kəndinə tərəf yeriyir.

İbrahim xan. Hardan bildin ki, o qoşunun başçısı mənim oğlum Əbülfət xandır?

Vanya. Əlahəzrət, mənim xəbərçilərim çox bircə dığalardır. Özləri də əlahəzrətin övladlarını yaxşı tanıyırlar... Onlar Tuğ, Kirs meşələrilə sürünə-sürünə, ağacdən-ağaca dırmaşa-dırmaşa qoşunun qarargahına xeyli yaxınlaşıb Əbülfət xanı aydın görüb tanıyıblar. Bizim Karapet keşişin oğlu...

İbrahim xan (*əsəbi halda*). Nə deyir keşişin oğlu Ərtün?

Vanya. Deyir, mənim ağılmca Əbülfət xanın qoşunu Qarabulağı keçib Şuşa və Gəncə qalalarına tərəf gedəcək.

İbrahim xan. Səncə, İran qoşununun Quzey Azərbaycana bu cür yeridilməsindən Fətəli şahın məqsədi nə ola bilər?

Vanya. Əlahəzrət, siz, biz erməni xalqına o qədər böyük iltifat göstərmisiniz ki, gerek sizin sadıq qulunuz Vanya yüzbaşı görüb hiss elədiklərini, ağılının dərk elədiyini olduğu kimi sizə ərz eləsin. Cənabınıza məlumdur ki, Fətəli şah əslən türk olsa da, Ağa Məhəmməd şah zamanında olduğu kimi, onun da bütün dövlət işləri farsca gedir. Özü farsca danışır. Demək, şah özü, bir növ, farslaşmışdır. O da əlahəzrətə məlumdur ki, farsların qədim dövrdən bəri türklərlə araları yoxdur. Onlar türkləri öz mədəniyyətlərindən xeyli aşağı hesab edirlər.

İbrahim xan (*qəzəbli halda*). Onlar bunu açıq etiraf etməyə cəsarət eləməzlər.

Vanya. Əlbəttə ki, əlahəzrət, açıq etiraf etməzlər. Ancaq əlahəzrətdən işlərini görürlər. Şah da tamamilə fars təsirində olduğu üçün, istəyir ki, həm Güney Azərbaycanı, həm də Quzey Azərbaycanı istila edəyib, tamam İran "şəri xurşidinə" tabe eləsin. Əlahəzrət, İranda farslar türklərdən az olsalar da, hökumətin siyasətinə təsirləri güclüdür. Ərz elədiyim kimi, dilləri İranda hakim dövlət dilidir. Bu isə çox mühüm məsələdir.

İbrahim xan (öz-özü ilə danışmış kimi). Bəs şahın bütün dövlət işlərində iştirak edən ağıllı qızım Ağabəyim, qəhrəman oğlum Əbülfət nə düşünür? Məgər onlar bilmirlərmi mənə yeganə arzumdakı bütün xanlıqları birləşdirib müstəqil Azərbaycan dövləti yaratmaqdır? (Qazabl.) Necə olub ki, Fətəli şah möhz mənə oğlumun komandanlığı ilə Quzey Azərbaycana beş min qoşun göndərir? Doğrudanmı istila məqsədilə?

Vanya. Yəqin, əlahəzrətə məlumdur ki, Fətəli şah da Nadir şah kimi, Ağa Məhəmməd şah kimi tamam fars təsirində olduqları üçün heç vaxt razı olmazlar ki, Azərbaycan İrandan tamam ayrılıb, müstəqil bir dövlət olsun... Əlahəzrət, qulluğunuza ərz edirəm ki, mən bu barədə düşünərkən, həm də bizim erməni xalqının taleyini nəzərdə tuturam. Yəni də təkrar edirəm ki, siz bizim yazıq ermənilərin İranda, Qarabağda yerləşib, özlərinə güzəran düzəldib yaşamalarına imkan yaratmısınız... Əgər, Allah eləməmiş, bütün Azərbaycan İran şahının əlinə keçsə, onlar buna razı olmazlar.

İbrahim xan (öz-özünə). Bu xristian haqlıdır. Fətəli şah Quzey və Güney Azərbaycanın birləşib, onun qulağının dibində müstəqil bir dövlət olmasına dözməz. (Pauza. Vanyaya.) Sən bu gün təgyiri-libas olub, xəlvətə Əbülfət xanın qərargahına gedib, ona deyərsən ki, mən təcili onu görmək istəyirəm.

Vanya (bark qorxaraq). Mənə çox zirək, yol-yolağı bilən xəbərci dığalırım var. Əlahəzrətin icazəsi ilə onlardan lap bacarıqlısını bu saat göndərəm.

İbrahim xan. Bu görüşü heç kəs bilməməlidir. Özün getməlisən. Əbülfət xana deyərsən ki, mənə məxfi görüşməlidir. Tərpen.

Vanya (bark qorxaraq). Əlahəzrət, Əbülfət xanın qərargahına çatana qədər qoşun əhli mənə tanıyıb tuta bilər.

İbrahim xan. Elə et ki, tanıya bilməsinlər. Farsca da, azərbaycanca da təmiz danışsın.

Vanya (bark qorxaraq). Əlahəzrət, ədəbsizlik edəyirəm, o qızılbaş hərbiyəlilər çox amansız olurlar. Məndən şübhələnilib, soyundurub görsələr ki, müsəlman deyiləm...

İbrahim xan. Elə et ki, şübhələnməsinlər.

Vanya (dili topuq vura-vura). Əlahəzrət...

İbrahim xan. Qurtardıq... Gedə bilərsən.

İşiq sönlür.

ONUNCU ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Mirmöhşün ağa ilə Cavad xan səhnəyə daxil olurlar.

İbrahim xan. Getdikcə çox mürəkkəb vəziyyət yaranır. Biz Ağa Məhəmməd şahın törətdiyi dəhşətlərdən sonra yenə fəlakətlərə düşə bilərik. Aldığımız məlumata görə, Qızılbaş qoşunu Naxçıvan, İrəvan və Qarabağ sərhədlərinə doğru irəliləməkdədir. (Gizli əsəbiliklə.) Cavad xan, hal-hazırda vəziyyətdən çıxmaq üçün sən nə təklif edərdin?

Cavad xan. Əgər siz və eləcə də Şəki, Şirvan xanları – hər bir xanlıqdan mənə iki min nəfər atlı versəniz, ha ələyib Sisyanova əlavə kömək gəlib çatınca, mən onu ölkədən qovub çıxarardım.

İbrahim xan. Sərhədimizə çatan Qızılbaş qoşunu ilə neylərsən?

Cavad xan. Bu sonrakı məsələdir. Mən elə zənn edirəm ki, sənə kürekənin Fətəli şahla biz vətənimizin xeyrinə dil tapa bilərik. Mən qızın əlahəzrət Ağabəyim ağanın ağlına inanıram. O bizə kömək edər.

Mirmöhşün ağa. Mən şimalda yaşayan rus milləti haqqında fəna bir söz deyə bilmərəm. Çünki bütün millətləri bir olan Allah yaradıb. Lakin rus padşahının Qafqaza və eləcə də Azərbaycana ağır toplaqla, yeni əsləhlə ilə silahlanmış qoşun yeritməsi ciddi şübhə doğurur. Mən əlahəzrət hökmdarımız İbrahim xanın icazəsi ilə bu şübhəni bəyan etməyi özümə borc bilirəm. Əgər rus generallarının bu yürüşü sülh nəminədirsə, nə üçün Zubov da, Sisyanov da, birinci növbədə, bizim ata-babalarımızın tikdirdikləri qalaların açarlarını tələb edəyib, orada öz qoşunlarını yerləşdirmək istəyirlər? Nə üçün

bütün xanların rus generallarına tabe olmağını istəyirlər? Ağır silahlarla, güclü qoşunla gəlib bizim qalalarımızda yerləşəndən sonra, çar generallarının hökmrənlik cələmlərinin bizi nə vəziyyətə salacağını təsəvvür edəyin. Allah-taala hər cürə köləliyin əleyhinədir, əlahezzöl İbrahim xan. Siz xalq qarşısında, gələcək nəsillər qarşısında məsul-sunuz. Onu da bilin ki, bizim behişt kimi gözəl vətənimizə, onun məhsuldar torpağına, bitməz-tükənməz sərvətlərinə silahla sahib olan hər hansı hökmdar ondan daha əl çəkməz. Gələcək nəsillər bu ağaların zülmünü, sitəmini gördükcə, onları vətənə buraxan bizlərə lənətlər oxuyar...

İbrahim xan. Mən rus padşahlığının himayəsi haqqında danışarkən Azərbaycan öz istiqlaliyyətindən əl çəkib, sözsüz, ona tabe olmaq fikrindən çox uzağam. Mən, birinci növbədə, rus çarına bildirməliyəm ki, biz onunla ancaq bərabər hüquqda səmimi dost ola bilərik.

Cavad xan (*əşəbi*). İbrahim xan, rus generalları Azərbaycanı işğal edəndən sonra rus padşahı səninlə dostluq mükəliməsinə girməz.

İbrahim xan. Mən günü sabahdan bu barədə təşəbbüsə başlayacağam. Mən o vaxt general Zubovla da bu dostluq barədə danışmışdım. O mənim fikrimi təkzib etmişdi...

Cavad xan. İbrahim xan, axırıncı dəfə təklif edirəm: təcili surətdə hazır atlılarımızı birləşdirib, Sisyanovu qovmaq üçün, lazım gəlsə, sərhədimizdə olan Fətəli şah qoşunları ilə də birləşmək lazımdır.

İbrahim xan. Mən general Sisyanovla görüşüb danışmışam heç bir qərara gələ bilmərəm.

Cavad xan (*əşəbi halda qalxaraq*). İbrahim xan, mən görürəm ki, məsələnin nə qədər ciddi olduğu nə sizi, nə də sizin nüfuzunuza hörmət edən möhtərəm xanları mənim qədər narahat eləmir. Ona görə də mən gedirəm və sizi xəbərdar edirəm ki, mən son nəfəsimə qədər rus padşahının qoşunu ilə vuruşacağam. Mən Mirmöhşün ağa-nın dediylə gələcək nəsillərin əbədi lənətinə məruz qalmaq istəmirəm. Mən türk namusunu, Azərbaycan torpağını axırıncı gülləmə qədər müdafiə edəçəyəm. (*Sürətlə çıxır.*)

İşıq sönür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. XVIII əsrin hərbi paltarında olan gənc Hüseynqulu xan iti addımlarla daxil olur.

Hüseynqulu xan (*qonşu verandaya*). Səltənət bəyim.

Səltənət bəyim (*yüyürək, sevincli halda gəlir*). Ah, ilahi! Kaş mənim bütün arzularım belə çin olaydı. Daşaltından qırxpilləkənlə Cıdır düzünə qalxırdıq. Mən kənizlərimə deyirdim: "Qızlar, nə olardı, gedib görəydik Hüseynqulu xan gəlib..." (*Hüseynqulu xanın geyiminə diqqət yetirərək*). Bu nədir, mögər müharibəyə gedirsən?

Hüseynqulu xan (*ötkəm gənclik sevinc və qüruru ilə*). Gədə-cəm. General Sisyanov atam Cavad xana ultimatum göndərüb ki, qalanı ona təhvil verib, rus padşahına tabe olaq. Biz də müharibə eləyib, ona öz həddini bildirəcəyik.

Səltənət bəyim. Allah sizə kömək olsun, mənim cavan xanım. Yəqin ki, xan atam da, ona tabe olan xanlıqlar da sizə kömək eləyə-cək?..

Hüseynqulu xan. Yox, kömək eləməyəcəklər. Atam onlara müraciət elədi, amma heç birindən səs çıxmadı. Biz tək vuruşaca-ğıq. Sisyanovun qoşunu Gəncə qalasına gedən yolları tutub. Mən dağlarla, meşələrlə səninlə görüşməyə gəldim. Fikir elədim ki, müharibədir, birdən vururlar, səni görmərəm.

Səltənət bəyim. Oy, Allah eləməsin. Sənə gələn qada mənə gəlsin, mənim nişanlım, mənim igid xanım! Mən sənə hicranına bir dəqiqə də dözmərəm. Bir ucu Təbriz, bir ucu Dərbənd, neçə xanlıq atamın bir sözü ilə nə qədər qoşun çıxara bilər... Doğrudanmı xan atam bu dar gündə Cavad xana kömək etmək istəmir?

Hüseynqulu xan. İbrahim xan rus padşahına tabe olmaq istəyir. Onun üreyi rus padşahı ilədir.

Səltənət bəyim. Nə üçün? Axı rus padşahı neçə min verst bizdən uzaqda – buzlar ölkəsindədir. Biz heç rusu nə görmüşük, nə də tanıyıraq. Axı nə üçün onlar şimaldan gəlib bizə ağalıq eləməlidirlər?

Hüseynqulu xan. Biz heç kəsə qul olmayacağıq, Səltənət bəyim. Biz son nəfəsimizə qədər vuruşacağıq. Türk xalqı heç bir zaman heç bir yadelli padşaha qul olmayıb.

Səltənət bəyim. Bəs nə üçün mənim hökmdar atam bizim gözəl vətənimizin rus padşahına tabe olmağını istəyir? Yox, mən buna inanmaram. O, Ağa Məhəmməd şaha tabe olmaq istəmədiyi halda, indi rus padşahına tabe olmaq istəyir?! Ola bilməz!

Hüseynqulu xan. Artıq bu barədə düşünmək gecdir, Səltənət bəyim. Salamat qal. Mən düşmənlə vuruşduqca, sən daima gözü-mün qabağında olacaqsan.

Səltənət bəyim. Yox! Mən sənin yanında olmaq istəyirəm. Mən də sənənlə birlikdə düşmənlə vuruşmaq istəyirəm. Sən məni də özünlə apar. Özün bilirsən ki, nişana atmaqda heç bir igiddən geri qalmıram. Mən də gedirəm.

Hüseynqulu xan (*gülümsəyir*). Bu mümkün deyil.

Səltənət bəyim. Sənə mənə bağışladığın "qumral ürək"ni minib kənzlərimlə birbaşa Gəncə qalasına çapacam. Qarabağdan Gəncəyə gedən dağ yollarına mən də bələdəm. Xan atam o yerlərdə ov eləyəndə mən də onun izdihamında olardım. Mənim kənzlərim də çox igid bəy qızlarıdır. Mütləq gələcəyik.

Hüseynqulu xan (*gülümsəyir*). Sən qəhrəman təbiətin məni düşmənlə vuruşa tələsdirir. Hələlik, mənim nişanım. Xan atalarımız bizi, hələlik, rəsmi nişanlamasalar da...

Səltənət bəyim. Biz özümü də nişanlamışıq. Qoy böyük Yara-dan bu günahsız nişanı uğurlu eləsin.

Hüseynqulu xan. Mən bilərəm ki, sən bir sözü dedin, eləyə-cəksən. Amma sənənin davaya gəlmək istədiyini qoy zarafat hesab eləyək.

Səltənət bəyim. Yox... gələcəm.

Hüseynqulu xan. Sən mənim canım, heylə şey eləmə.

Səltənət bəyim. Oy, canına qurban kəsilib. Mənim igid nişanım!

Hüseynqulu xan Səltənət bəyimə təzim edərək
iti addımlarla gedir.
İşıq söndür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xan öz otağında təkdir. Hiss olunur ki, fikri uzaqlardadır. Səltənət bəyim daxil olub, atasının qarşısında diz çökərək oğlindən öpür.

Səltənət bəyim. Dedilər, məni soruşmusan. Biz Cıdır düzündə oğlanlarla qaçmaqda ötüşürdük.

İbrahim xan. Oğlanlarla?

Səltənət bəyim. Bəli. Oğlanlarla ötüşməyə özün icazə ver-misən...

İbrahim xan. Elədir.

Səltənət bəyim. Sabahdan oğlanlarla nişana atmaq yarışı da keçirəcəyik.

İbrahim xan (*gülümsəyir*). Ohoo... Yoxsa, siz düşmənlə vuruş-mağa hazırlaşırsınız...

Səltənət bəyim. Nə olsun ki, hazırlaşırıq... Deyirlər ki, sən zəhləm gedən çar qoşunlarının Azərbaycana, Qarabağa... hətta, basıl-maz Şuşa qalasına daxil olmasına icazə vermisən?

İbrahim xan (*ciddi*). Bilirsən, qızım, sənənin siyasətlə məşğul olmaq vaxtına hələ çox var. Sənə dövlət sirlərini müzakirə üçün çağır-mamışam. Deyirlər, sən Cavad xanın oğlu Hüseynqulu xana qədə-rindən artıq hüsnü təvəccöh göstərirsən, elədimi?

Səltənət bəyim (*ötəkən*). Bəli... elədir.

İbrahim xan. Aferin. Sənə mərdanə cavabın həmişə mənə xoş gəlir. Bilirəm, sizin dostluğunuz o oğlanla dərs aldığımız zaman-dan başlayıb.

Səltənət bəyim. Elədir, bəli...

İbrahim xan. İndi istəyirəm biləsən ki, sizin münasibətiniz, sadəcə, bu dostluqdan o yana gedə bilməz.

Səltənət bəyim. Mən bunu necə başa düşüm, ata?

İbrahim xan. Yəni, biz Cavad xanla qohum ola bilmərik.

Səltənət bəyim. Nə üçün, ata?

İbrahim xan. İcazə ver, "nə üçünlüyünü" mən özüm bilim.

Səltənət bəyim (*həyəcanla*). Ata, Cavad xanın igidliyi, vətən-pərvərliyi dillərdə deyilir. Onun general Sisyanova verdiyi cavab hamını, biz Qarabağ camaatını da heyran etmişdir.

İbrahim xan (*qəzəblə*). Bəşdir. Sən onun oğlu ilə izdivac etmə-yəcəksən! Qurtardıq! Gedə bilərsən!

Səltənət bəyim çıxır. İbrahim xan tək qalır.
İşıq söndür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

General Sisyanovun qoracağı. General böyük çadırdadır. Onun verdiyi məlumata görə, İbrahim xan Cavad xana kömək göstərmək-dən imtina eləyib.

Sisyanov. Nə səbəbə?
Lisaneviç. Səbəbini bilmir.

Sisyanov. Belə çıxır ki, İbrahim xanın rus padşahına tabe olmaq arzusu həqiqətə uyğundur?

Lisaneviç. Belə görünür. İbrahim xan bu arzusunu general Zubova da bəyan etmişdi.

Sisyanov. Çağır o ermənini bura.

Lisaneviç çıxır. General papiros yandırır. Lisaneviç iki əsgərle Vanyanı götürür.

Sisyanov (*Vanyaya*). Sən Qarabağdan niyə qaçmısan?

Vanya. Mən əlahəzrət rus padşahına xidmət etmək istəyirəm.

Sisyanov. Nə üçün?

Vanya. Əlahəzrət, ona görə ki, rus padşahı ilə dinimiz, məzhəbimiz birdir. Türklər isə bizim düşmənimizdir.

Sisyanov. Nə üçün? Türklər sizin Qarabağda, İrevanda yerləşib kəndlər, obalar salmağınıza imkan veriblər. Sizə toxunmurlar.

Vanya. Əlahəzrət...

Sisyanov. De görüm, bizim qərargaha səni kim göndərib?

Vanya (*qorxmuş halda*). Mənim bura gəlməkdə yeganə məqsədım əlahəzrət rus padşahına qulluq etməkdir. Axı əlahəzrətin ordusunda erməni millətindən də vəzifəli şəxslər olub.

Sisyanov (*Lisaneviçə*). Qoy bu qoçağa həqiqəti dedirsinlər.

Vanya (*bərk qorxaraq dalbadal xəç çevirir*). Astvas du bahi, astvas du bahi. (*Əsgərlər onu döyürlər*.) Əlahəzrət, mən gəlmişəm sizin Gəncə qalasını almağınıza bələdçilik edəyəm. Mən Qalaya gedən bütün gizli yolları bilərəm.

Sisyanov (*gülməyir*). A... yoxsa, sən məlik olmaq istəyirsən?

Vanya. Mən əlahəzrət generalın bu mərhəmətinə ona edəcəyim xidmətimlə nail olmaq istəyirəm. Qoy gələcək erməni mülkləri bilsinlər ki, bu şərəfli adı onların babasına mərhəmətli rus generalı verir.

Sisyanov. Oho... Sən tarixə düşmək istəyirsən...

Vanya. Əlahəzrət, tarix bərdə bizimki heç vaxt getirməyib. Biz tarixə həmişə məyus halda düşmüşük.

Sisyanov. Təqsir özünüzdədir. Ayağınızı yorğanınıza görə uzatmırsınız. Siz Armeniya ideyası üçün ağlasığmaz dərəcədə böyük coğrafi sahə nəzərdə tutursunuz. Siz Böyük Don Kixotdan ağır götürsəydiniz, yaxşı olardı. Bizdə məlumat var ki, sən İbrahim xana xidmət edərsən. Nə oldu ki, qaçdın?

Vanya. Əlahəzrət, məlumatınız doğrudur. Ancaq mən ermənilərin bir lideri kimi çalışıram Fətəli şahla İbrahim xanın arası dəysin, yəni İbrahim xan Fətəli şahla inanmasın, düşmən olsun ona.

Sisyanov. Nə üçün? Bu ermənilərə nə xeyir verə bilər?

Vanya. Əlahəzrət, öz elədim ki, türklər bizim ənənəvi düşmənimizdir. Fətəli xan da türkdür. Əgər o, İbrahim xanın Xəzər dənizi sahilində, Təbrizdən tutmuş Gürcüstana qədər olan böyük bir ərazidə Azərbaycan dövləti yaratmasına kömək edərsə, Qafqaz erməniləri tamamilə məhv olarlar. Bir tərəfdən Osmanlı türklərinin, o biri tərəfdən də Qafqaz türklərinin hakimiyyəti... Biz istəyirik ki, rus padşahı Fətəli şahla İbrahim xanın arasındakı düşmənçilikdən istifadə edəyib, Qafqazı istila edəsin.

Sisyanov. Və siz ermənilərin İranda erməni dövləti yaratmağına kömək göstərsin. Eləmi?

Vanya. Bəli... Bəli. Əlahəzrət, bəli.

Sisyanov (*əsgərlərə*). Aparın bu qonağı yedirdin, içirdin. (*Vanyaya*.) Əgər sənin bələdçiliyin dürüst olmazsa...

Vanya. Astvas du bahi. O zaman boynum sizin şöhrətli qılıncınız altındadır, əlahəzrət. Ancaq sizə bir məsləhətim var.

Sisyanov. Nə məsləhətdir o?

Vanya. Bu gün müsəlmanların orucluq bayramıdır. Axşam molla minarədən azan verən kimi, bütün müsəlmanlar süfrə başında əyləşib cümbəcür yeməklərlə oruclarını açacaqlar. Sizin üçün bu çox əlverişli hücum məqamı olar.

Sisyanov. Molla saat neçədə oxuyacaq?

Vanya. Axşam saat yeddide, əlahəzrət.

Sisyanov. Yaxşı. (*Əsgərlərlə Vanya çıxırlar. Mayor Lisaneviçə*.) Tapşır bu hərfin heç bir hərəkətini gözəndə qoymasınlar. Demək, Qalaya qəti hücum üçün hər şey hazırdır?

Mayor. Tamamilə, əlahəzrət.

Sisyanov. Cavad xan Azərbaycan xanlarının ən bəşməzi, imperator hökumətinin ən amansız düşmənidir. Deyirlər, özü də çox igiddir, cəsarətli adamdır. Bu vuruşda biz onu məğlub etsək, başqa xanların gözünlün odunu almış olarıq. Bütün yaxın-uzaq Şərqi yol açmaq üçün Dağıstanı, Azərbaycanı, Gürcüstani bir dəqiqə də vaxt itirmədən istila edəyib, rus padşahına tabe etmək lazımdır. Cavad xandan sonra yolumuz birbaşa Bakıya. (*Saatına baxır*.) Müsəlmanların oruclarını açmalarına az qalır. Qoy döyüş şeypuru çalınsın.

Mayor Lisaneviç sürətlə çıxır. Döyüş şeypuru güruldayır. Səhnə arxasından zabitlərin komanda səsləri eşidilir. Işıq söner.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Səhnə od-alov saçan döyüş cəbhəsinə çevrilir. Işıq gah vuruş meydanında qozoblə atışan cavan Hüseynqulu xanı, gah düşmən cəbhəsində toplan arxasında dayanmış Sisyanovu, gah da gizli yolla rus əsgərlərinə bələdçilik edən Vanyanı işıqlandırır. Səltənət bəyim Hüseynqulu xanı axtarır.

Səltənət bəyim. Hüseynqulu xan... Hüseynqulu xan...

Hüseynqulu xan səhnə arxasından daxil olur.

Hüseynqulu xan. Səltənət bəyim. Axı mən səndən xahiş etmişdim ki, gəlməyəsən.

Səltənət bəyim. Mən gəlməyə bilməzdim. Biz bir böyük Qarabağ cavanları sizin köməyinizə gəlmişik. (*Səhnənin arxasında işarə ilə.*) Odur, yoldaşlarımız da qalaya doğru çapırlar. Ah, dəhşətdir. Hüseynqulu xan, fikirləşirəm ki, əgər Şimal generalı vətənimizi işğal eləsələr, biz buna necə dözəcəyik?

Hüseynqulu xan. Onu atan əlahəzrət İbrahim xandan soruşmaq lazımdır. Atam Cavad xan İbrahim xandan kəskin rədd cavabı alandan sonra özü xalqa müraciət etdi. Bütün gənclər atamın çağırışı ilə gəlib son damla qanlarına qədər düşmənle vuruşacaqlarına and içdilər. Rus padşahının generalı arvad-uşaqlarımızı əsgərlərinə qırdır. Minarədən azan çağırın mollaımızı top atəşinə tutdurur. Qardaşlar, əgər qonşu xanlar bizə kömək üçün arxadan qoşun göndərsəydilər, biz bu cəlladların öhdəsindən gələ bilərdik. Sən burda qal. Qardaşlar, mən, Hüseynqulu xan atam Cavad xanla, sizinlə birlikdə son damla qanımıza qədər vuruşacağıq.

Səltənət bəyim. Hüseynqulu xan. Mənim cavan nişanlım. Mən də sənə son nəfəsimə qədər vuruşacağam.

Atəş yenə dəhşətlə guruldayır. Hüseynqulu xana güllə deyir. Səltənət bəyim ona tərəf atılır. Ona da güllə deyir. Bir an başını qaldırıb nə isə demək istəyir və yenidən ona güllə deyir. Tüstü içində hər şey görünməz olur.

Işıq sönmür.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Hiss olunur ki, İbrahim xan həyəcan içindədir. Tubu xanım dərin kədər içində ollerilə üzünü qapamışdır.

İbrahim xan (*qəzəblə*). Təqsir Cavad xanın özündə oldu. Mən dəfələri ona dedim ki, rus padşahına tabe olmaq lazımdır. Biz onun top-tüfənglə mükəmməl silahlanmış böyük qoşununa cavab verə bilmərik. Mənim qızım Səltənət bəyim də onun səhvinin qurbanı oldu.

Tubu xanım (*əllərini üzündən götürərək qışqırır*). Yox, mənim qızım bütün o igidlərlə birlikdə sənə qurbanı oldu. Cavad xan əsil türk oğlu idi. O, min verstlərlə uzaqdan qoşun çəkib arvad-uşaqlarını qırmağa, namusunuzu hərrac etməyə, torpağınıza sahib olmağa gələn çar cəlladlarına təslim ola bilməzdi.

İbrahim xan. Xanlar mənim şah olacağımdan qorxurdular... Mən dəfələri onları inandırmağa çalışırdım ki, mən şah olmaq fikrindən uzaqam. Mən Azərbaycanın müstəqil, azad dövlət olmasını istəyirəm.

Tubu xanım. Allah-təala haqqın tərəfdarı olduğu üçün, Qurani-şərif bizi haqqa, ədalətə çağırdığı üçün, mən də həqiqəti sənə deməyə boruluyam. Cavad xan da, bizim qızımız da, Gəncə qalasındakı şəhidlər də siz xanların arasındakı təfriqçiliyin qurbanı oldular.

İbrahim xan. Mən Cavad xana dedim ki, səbir eləsin, mən əvvəlcə Sisyanovla görüşmək istəyirəm...

Işıq sönmür.

ON ALTINCI ŞƏKİL

Vanya yüzbaşının evinin yaşıl tənəklər arasında görünən evyanı. Vanya libasını dəyişib, özünü azərbaycanlı kondli şəklinə salıb. Güzgü qabağında dayanaraq, üzünü qoyduğu uzun saqqalı düzəldir. Arvadı Haykanuş daxil olur.

Vanya (*gözünü güzgüdən çəkməyərək*). Ətrafda bir səs-səmir eşidilmir ki?

Haykanuş. Gecənin yarısıdır, hamı yuxudadır...

Vanya. Adam qaraltısı-zadı görünür ki?

Haykanuş. Elə qaranlıqdır ki, göz gözü görməz... Niyə demirsən ki, yenə hansı cəhənnəmə hazırlaşsan?

Vanya. Haykanuş, sənə demişəm ki, Vanya yüzbaşı neyləyirsən, erməni xalqının gələcəyi üçün eləyir.

Haykanuş. Gah ruslara işləyirsən, gah türklərə, gah iranlılara. Bir gün də keçəcəksən türklərin çənginə, boğazını üzüb tullayacaqlar, kim bilir, hansı dərəyə. Axı türklər bizə neyləyir? Oturmuşuq arxayınca ev-əşiyimizdə... Heç kəs bizə gözün üstə qaşın var demir, İbrahim xan səni yüzbaşı elədi...

Vanya. Haykanuş, bilirəm, xankəndli Hacı Mehdimin oğlu Xasaya aşiq olduğun üçün həmişə türklərin tərəfini saxlayırsan... Karapet keşiş olmasaydı, gedəcəydin ona ərə... Onlar da səni döndərüb eləyəcəydi, müsəlman...

Haykanuş (*acıqla*). Lap yaxşı eləyərdim... Karapet keşişi Allah öldürsün.

Vanya. Mayor Lisaneviçin səndən yaman xoşu gəlir. Deyir, Vanya tvaya jena oçen vkusnaya... Mən də dedim "peşkəşdir sizə". Haykanuş. Neynirəm onu, ağrım ürəyinə, donuza oxşayır.

Vanya (*gülür*). Haykanuş, donuz ətinin kababını məndən çox yeyirsən, amma özünü pisləyirsən?

Haykanuş (*nazlana-nazlana*). General olsaydı, başqa məsələ. Vanya. Haykanuş, pillə-pillə də... Əvvəl mayor, sonra general. (*Gülür.*)

Haykanuş. Kül başına, yaman da kişisən...

Vanya. Haykanuş, siyasət lazımdır, ruslar bizim dinbir köməyimizdir.

Haykanuş. Kim olurlarsa olsunlar... Mənim o donuzsifət mayordan zəhləm gedir.

Vanya. Görürəm... İndi də Xasayı görəndə özünü itirirsən. Heç vəchlə səni başa sala bilmirəm ki, türklər bizim dədə-baba düşmənimizdir. Onu bil ki, mənim – Banazurlu Vanyanın bu gün erməni xalqı barədə elədiyim işlər üçün iki yüz il bundan sonra gələn balalarımız dua eləyəcəklər. (*Saata baxır.*) Yaxşı, Haykanuş, vaxt keçir, mən gedirəm.

Haykanuş (*acıqlı*). Hara?

Vanya. Tuğa, Əbülfət xanın hüsuruna. Soruşan olsa, deyərsən, gedib Qecər kəndinə... Di salamat qal. (*Gedir.*)

İşıq sönr.

ON YEDDİNCİ ŞƏKİL

Əbülfət xanın qorargahı. Əbülfət xan çadırıdır.
Yavər daxil olur.

Yavər. Bir kəndli gəlib, deyir xan üçün vacib xəbər gətirmişəm. Əbülfət xan. Qoy gəlsin.

Yavər çıxır, Vanya daxil olur. Əbülfət xan ona diqqət yetirir.

Əbülfət xan. Vanya yüzbaşı, nəyə gəlmisən?

Vanya. Böyük hökmdarımız əlahəzrət İbrahim xanın buyruğu ilə gəlmişəm. Xan həzrətləri sizi təcili görmək istəyir.

Əbülfət xan. Nəyə görə?

Vanya. Xan həzrətləri, siz bir tikə vaxtınızdan mənim gözümün qabağında böyümüsünüz. Mənim böyük hökmdarımız İbrahim xana olan sədaqətim də cənabınıza məlumdur. Ona görə də, böyük atanızın taxt-tacı xeyrinə nə düşünürəmsə, onu deməliyəm.

Əbülfət xan. De, qulaq asıram.

Vanya. Mən hiss elədim ki, əlahəzrət İbrahim xanın meyli ruslara sarıdır. Ona görə də Sisyanovu Azərbaycandan çıxarmağa kömək üçün Fətəli şahın sizin komandanlığınızla Azərbaycana beş min qoşun göndərməsinə əsəbiləşmişdir.

Əbülfət xan (*qızğın*). Yalan deyirsən. Xan atam rus padşahının tərəfdarı ola bilməz.

Vanya. Xan həzrətləri, atanızın sadiq rəiyyəti olan Vanya yüzbaşı sizə yalan söz deyə bilməz. Rus generalı Zubov gəlib Dərbənd qalasını alanda, əlahəzrət İbrahim xan sizi gözəl hədiyyələrlə onun hüsuruna göndərüb, rus padşahına tabe olmağa hazır olduğunu bildir-məmişdi?

Əbülfət xan (*acıqlı*). Xan atam sonra öz fikrini dəyişib, Fətəli şahla dostluq istəyirdi. Əgər elə olmasaydı, bacım Ağabəyim ağanı ona ərə verməzdi. Məni şahın sarayına buraxmazdı.

Vanya. Xan həzrətləri, mən necə yalan danışa bilərəm? Böyük hökmdarımız İbrahim xan biz ermənilərin həmişə himayədarı olmuşdur. Məni yüzbaşı etmişdir. Mən can-dildən xan həzrətlərinə ərzdirdim ki, Azərbaycanın səadəti İran şahı ilə dostluqdadır. Axı deyirdim Fətəli şah özü də, İran camaatının əksəriyyəti də türkdür.

Əbülfət xan. Yaxşı, çıx gözlə, mən fikirləşməliyəm.

Vanya. Əlbəttə. İndi elə mürəkkəb vaxtdır ki, fikirləşmək lazımdır.

Əbülfət xan (*səbirsiz halda*). Yaxşı, qurtardıq. (*Vanya çıxır.*) İlahi! Sən mənim xan atamın düzgün yol tutmağına kömək elə! Azərbaycan xalqı rus padşahına kölə ola bilməz!

İşıq sönr.

ON SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

İbrahim xanın iqamətgahı. Yavər daxil olur.

Yavər. Əlahəzrət, oğlunuz Əbülfət xan hüsurunuza müntəzirdir. İbrahim xan (*sərt*). Qoy buyursun.

Yavər çıxır. Əbülfət xan hərbi geyimdə daxil olub, diz çökərək təzim edir.

İbrahim xan. Nə cəsarətlə sən beş min Qızılbaş qoşunu ilə Qarabağ sərhədini keçib Tuğ kəndində dayanmısan? Nədir Fətəli şahın məqsədi?

Əbülfət xan. Fətəli şah general Sisyanovun Quzey Azərbaycanı istila etməsinə imkan verməmək üçün mənim komandam altında olan həmin qoşunu sizə kömək üçün göndərüb. Naxçıvan, İrəvan sərhədinə gedən qoşuna özü komandanlıq edəcək.

İbrahim xan (*qəzəblə*). Sizi kim dəvət eləyib?

Əbülfət xan. Ərz elədim ki, biz köməyə gəlmişik. Təəssüf ki, gecikmişik. Biz vaxtında özümüzü yetirseydik, yəqin ki, qəhrəman Cavad xanın, o igid şəhidlərin, yazıq cavan bacımın başına o faciə gəlməzdi. Biz general Sisyanovdan onların qanını alacağıq. Xan ata, sən məndən soruşursan ki, sizi kim dəvət eləyib? Bəs, iki-üç min verst bizdən uzaq, bizə tamam yad rus padşahını Azərbaycana kim dəvət eləyib?

İbrahim xan. Mən rus padşahına tabe olmağı İran şahəşahına tabe olmaqdan üstün tuturam. Mənim qəbul etdiyim son qərar bundan ibarətdir.

Əbülfət xan. Xan ata, soruşmağa cəsarət edərim: sən nəyə görə bu qərara gəlmisən?

İbrahim xan. Ona görə ki, rus padşahı Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, vahid bir dövlət yaratmaqda mənə kömək edəcəyinə söz verib. Fars təsirində olan İran şahları isə, ona bitişik sahədə vahid, müstəqil türk dövlətinin yaranmasına razı olmazlar.

Əbülfət xan. Xan ata, sən elə bilirsən rus generalları Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib vahid dövlət yaratmaqda sizə kömək edəndən sonra, onu sənə təhvil verib gedəcəklər? Yox, əziz xan ata. Getməyəcəklər. Onlar Azərbaycanı müstəmləkə eləyəcəklər. Neçə ki, ingilislər böyük Hindistanı elədilər. Onlar Azərbaycanın sərvətlərini, varını daşıyıb aparacaqlar Şimala. Siz xanların da onlara bir söz deməyə ixtiyarınız olmayacaq.

İbrahim xan. Yox, ruslar o dərəcədə namərdlik eləməzlər. Mən rus padşahının səmimiyyətinə inanıram.

Əbülfət xan. Xan ata, neçə illik təcrübəyə malik hökmdarsınız. Bilirsiniz ki, siyasət yalnız səmimiyyətə, əhd-peymanla, hətta müqavilələrə də arxayın ola bilməz.

İbrahim xan. Biz vahid, müstəqil dövlət olandan sonra, əgər rus padşahı əhdinə vəfa eləməsə, namərdlik eləsə, biz onunla ölüm-dirim vuruşuna başlarıq. Və Allahın köməkliliyi ilə qalib gələrək.

Əbülfət xan. Ata, axı o vaxtadan onlar da bekar oturmayacaqlar. Bu gözəl ölkəmizin azadlığını, açar-kilidini yadelli qəsbkara tapşırmaq olmaz. Bu, Azərbaycan xalqına xəyanət olar.

İbrahim xan (*birdən qəzəblənərək*). Mən sənə əmr edirəm: qoşunu Azərbaycan sərhədindən çək geri!

Əbülfət xan. Mən bunu eləyə bilmərəm. Mən öz xalqıma köməyə gəlmişəm. Mən qəsbkar Sisyanovdan Cavad xanın, cavan Hüseynqulu xanın, bacım Səltənət bəyimin, Gəncə qalasında şəhid olan qəhrəmanların intiqamını alacam.

İbrahim xan (*daha qəzəblə*). Əmr edirəm, qoşunu çək geri!

Əbülfət xan. Sənin bu əmrin xalqa xəyanətdir, xan ata. Mən xain ola bilmərəm. Allah divanından qorx, xan ata. Bacım Səltənət bəyimin günahsız axıdılan qanı hələ qurumayıb.

İbrahim xan (*Əbülfətə qışqırır*). Rədd ol! Rədd ol! Qoy mənim igid Qarabağ atlılarım sənin beş min Qızılbaş qoşununa divan tutsun! Qoy sənin boynunu onların qılıncı vursun! İtil gözümdən, rədd ol!..

İşıq sönr.

ON DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Kürəkçay sahilində general Sisyanovun qərargahı. Böyük çadır.
General Sisyanov, mayor Lisaneviç və Vanya.

Sisyanov. Vanya Hamparsimoviç, Cavad xanla vuruşumuzda və onu məğlub etməyimizdə öz bələdçiliyinlə bizə çox kömək edədiyiniz üçün əlahəzrət rus padşahı adından səni və bütün nəslini "Məlik" titulu ilə təltif edirəm.

Vanya. General həzrətlərinə ərz olsun ki, mən və mənim yeddi arxa döənəm həmişə böyük imperatorun sədaqət nökrələri olacağıq.

Sisyanov. İbrahim xanla Fətəli şah arasındakı münasibət barədə verdiyiniz məlumatlar da dürüst olduğu üçün səni beş qızilla təltif edirəm.

Mayor qızılları verir.

Vanya (*təzim edərək*). Əlahəzrət, sizin mərhəmətiniz o qədər böyükdür ki, sevincdən ağlamaq istəyirəm. (*Ağlayır.*)

Sisyanov. O... Məlik Vanya. Sən nə emosional adamsan...

Vanyaya araq töküb verir. Vanya içir.

Sisyanov. Necədir rus arağı?

Vanya. Bizim tut arağından da tündür.

Sisyanov. Onda birini də iç.

Vanya içir və hiss olunur ki, dömlənir.

Vanya (*sərxoş gülüşlə*). Hi-hi... Əlahəzrət, "Məlik Vanya" sözünü birinci sizin ağzınızdan eşitmək məni o qədər sevindirir ki, şadlığımın oxumaq istəyirəm...

Sisyanov. Nə olar, oxu. Mən ermənilərin necə oxumaqlarını eşitmək istəyirəm.

Vanya Sayat Novanın azərbaycanca olan qoşmalarından birini oxuyur.

Sisyanov. Məlik Vanya, bu ki türk mahnısıdır?

Vanya. Xeyr, əlahəzrət, Sayat Nova xalis ermənidir. Ancaq bu evi tikilmiş gözəl mahnılarının çoxunu türk dilində yazıb... (*Oxuyur.*) Eh, əlahəzrət, biz erməni xalqının dərdi böyükdür. Öz vətəni, öz əli, öz başı olan başqa millətlərə nəsihət olan xoşbəxtlik bizə qismət olmayıb. Dünyanın hər yerinə səpələnmiş biz ermənilər yurdsuz-yuvasız olmuşuq. Heç özüm də bilmirəm niyə belə olmuşuq!

Sisyanov. Ona görə ki, siz axmaqlar həmişə boş xüylərlə yaşayırsınız. Bilmirsiniz ki, "Velikaya Armeniya" yaratmaq lazımdır! Vanya. Qoymurlar, əlahəzrət, türklər dənizlərdən dənizlərə hər yeri tutublar. Əlahəzrət, onlar bizə düşməndirlər.

Sisyanov. Məlik Vanya, sən Qafqazda yaşayan ermənilərin liderlərindən sən. Xalqını başa sal. Qoy onlar İrəvan xanlığında, Karsda, Ərzurumda birləşib Ermənistan dövləti yaratmağa təşəbbüs etsinlər. O zaman əlahəzrət rus imperatoru da sizə kömək edər. İndisə İbrahim xan mənimlə görüşmək üçün bura gələcək. O səni burda görməməlidir. Xanın bütün hərəkətlərini, İran hökumətinə və bizə münasibətini dürüst izləməyi sənəin kəşfiyyatına tapşırıram. Diqqətli ol, Məlik Vanya. Unutma ki, bizə verdiyiniz məlumatlar düz olmasa...

Vanya. Astvas du bahi... Astvas du bahi... Astvas du bahi.

Sisyanov. Sənəin bütün əlaqən mayor Lisaneviç ilə olacaq. Yaxşı, qurtardıq. (*Vanya gedir. Lisaneviçə.*) Imperatorun çoxdankı fikridir ki, Türkiyə ilə Azərbaycan, ümumiyyətlə, bütün Qafqaz sərhədi ilə Türkiyə sərhədi arasında bir erməni dövləti yaratsın. Bu barədə təbliğatı gücləndirmək lazımdır.

Lisaneviç. Əlahəzrət, bu, hər şeydən əvvəl, bizim bütün Qafqaza, o cümlədən gedib Farsistana bitişən Azərbaycana hakim olmağımızdan asılıdır.

Yavər daxil olur.

Yavər. Əlahəzrət, İbrahim xanın karvanı artıq görünməkdədir. Sisyanov (*Lisaneviçə*). Xanı çox hörmətlə qarşılamaq lazımdır. (*Yavərə.*) Deyin mənim rəsmi libasımı, qılınıcımı gətirsinlər.

Yavər sürətlə çıxır.

İşıq söndür.

İYİRMİNCİ ŞƏKİL

Sisyanovun qərargahı. General Sisyanov Şəki hakimi Səlimxan və üç nəfər oyanın müşayiətilə gələn İbrahim xanı təntənə və hörmətlə qarşılayır.

Sisyanov. Cənab İbrahim xan, sizin rus dövlətinə olan ixlasınız əlahəzrət imperatoru xeyli məmnun etmişdir. Sizin və Şəki xanının böyük rus padşahına müharibəsiz təbə olmağınızı biz həmişə yüksək qiymətləndirəcəyik.

İbrahim xan. Əlahəzrət rus padşahı və onun böyük generalı bizim sədaqətimizə həmişə əmin ola bilərlər.

Sisyanov. Əlahəzrət rus padşahı və onun generalları sizin bu sədaqətinizi qoruyacaq və hökmdar İbrahim xanın bütün xanlıqları birləşdirərək, Azərbaycan dövləti yaratmağına kömək edib, həmişə onunla dost olacaq.

İbrahim xan. Cənab general, siz də bizim vahid, müstəqil bir dövlət olandan sonra rus padşahının sədaqətli dostu olacağımıza arxayın ola bilərsiniz. Cənab general, Azərbaycan xalqı igiddir, mərddir. Azərbaycan xalqı heç bir zaman dosta xəyanət etməmişdir.

Sisyanov. Cənab xan, sizin qızınız Ağabəyim ağa Fətəli şahın baş hərəmidir. Özü də böyük ağıl-zəka sahibi olduğu üçün deyirlər hər işdə, hətta daxili-xarici siyasətdə də Fətəli şahı böyük təsiri var. Fətəli şah özü də sizin kimi türkdür. Deyirlər Ağabəyim ağa İngiltərə kraliçası ilə, hətta Napoleonun arvadı ilə də məktublaşır...

İbrahim xan. Cənab general, nə demək istədiyinizi başa düşürəm. Lakin cənabınıza məlum olsun ki, hələ böyük imperatriça Yekaterina həzrətlərinin vaxtında mən gəlir Dərbənd qalasını alan general Zubova məktub yazaraq rus padşahına təbə olmağa hazır olduğumu bildirmişəm.

Sisyanov. Doğrudur, bu mənə məlumdur.

İbrahim xan. Onda Ağabəyim ağa sarayda qız idi. Fətəli şahın hərəmi olacağı da heç kəsin ağlına gəlmirdi.

Sisyanov (*zarafatlıca bir tonla*). Bu da mənə məlumdur. Lakin, cənab xan, deyirlər hər zamanın bir hökmü var... Naxçıvan hakimi Kəlbəli xanla İrəvan hakimi Məhəmməd xan rus imperatoruna təbə olmaq haqqında mənimlə bağladığıları əhdnaməni pozaraq, Babaxanoglunun komandanlığı altında bizə hücum edən Fətəli şah qoşununa yardım elədilər.

İbrahim xan. Yəqin cənabınıza məlumdur ki, şah onun sarayında xan vəzifəsində olan oğlum Əbülfət xanın komandası altında, sizə qarşı vuruşda mənə kömək üçün beş min qoşun göndərmişdir. Mən ona qoşunu geri çəkməyi əmr etdim. Əməl etmədikdə müharibə elədim. Mənim qəhrəman Qarabağ atlıları Qızılbaş qoşununu məğlub edib pərən-pərən saldı. Əbülfət xan da qaçıb Arazın o tayına keçdi. Cənab general, mən sizin kəlamınızda bəzi şübhə kölgəsi hiss edərdim. Biz Azərbaycan türkləri namuslu adamlarıq. Mən sizdən gizlətmirəm. Əgər Şah İsmayıl Xətayi ikinci dəfə dünyaya

gəlir İranda şah olsaydı, mən başda olmaqla, biz Azərbaycan türkləri məmnuniyyətlə onun dövlətilə birləşməyə razı olardıq. Çünki Şah İsmayıl Xətayi öz xalqının oğlu idi. Öz dilinin, öz milli ənənələrinin sahibi idi. Hakimiyyətə keçən kimi Azərbaycan türklərinin dilini dövlət dili elan etdi. Dövlət müəssisələri xalqın öz dilində fəaliyyət göstərməyə başladı. Təəssüf ki, əslən türk olan o biri şahlarda biz bunu görmədik, onlar fars əfsunundan xilas ola bilmədilər, millətə türk olan böyük sərkərdə Ağa Məhəmməd şah ölərkən son sözünü də farsca dedi. Əlahəzrət! Biz öz dilimizin, öz torpağımızın sahibi olmaq istəyirik. Təkrar edərdim ki, rus padşahı bu böyük əməlində bizə kömək edərsə, biz də onun sədaqətli dostu olarıq.

Sisyanov. Cənab xan, mən də təkrar edərdim ki, siz bu barədə əlahəzrət rus imperatorunun hər cürə köməyinə arxayın ola bilərsiniz.

İbrahim xan. Cənab general, mən əminəm ki, sizin sözünüz alicənab zadəgan sözüdür.

Sisyanov. Əlahəzrət imperator sizə general-leytenant, oğlanlarınız Məhəmməd həsən xana və Mehdiqulu xana general-mayor, kiçik oğlunuz Xanlar xana polkovnik rütbəsi ödə etmişdir.

İbrahim xan susur. Hiss olunur ki, Sisyanovun bu iltifatı onun izzəti-nəfsinə toxunur.

Sisyanov. İcazənizlə sizi ilk dostluğumuzun şərəfinə düzəlmiş ziyafətə dəvət edərdim. Müsəlman adətlərini bildiyimdən, sizin üçün əlavə türk aşpazları gətirtmişəm. Buyurun.

İbrahim xan tutulur. Onlar ziyafətə gedirlər. Sisyanovun qarargahı. Lisaneviç, Sisyanov, Saday bay, İbrahim xan.

Sisyanov. Cənab xan, gərəkdir ki, diplomatiyada hər şey aydın olsun... Ona görə də, icazə verin mayor Lisaneviç bizim, yəni rus padşahlığının şərtlərini sizə bəyan etsin.

Lisaneviç (*rus hökumətinin şərtlərini oxuyur*).

Bir, İbrahim xan bütün dövlətlərlə əlaqəsini qəti kəsib, tamam dünya miqyasında yalnız rus dövlətinə təbə olur.

İki, İbrahim xan qonşu hökumətlərlə ancaq rus sərdarının icazəsi ilə münasibət saxlaya bilər. Onların məktublarına ancaq rus sərdarının icazəsi ilə cavab verə bilər.

Üç, Qarabağda olan rus qoşunu üçün xan ucuz qiymətə buğda aldırma və qoşunu mənzil ilə təmin etməlidir.

Dörd, xan ildə rus xəzinəsinə 80.000 əşrəfi xərac verməlidir.

Beş, Rusiya Qarabağ camaatının və xanın mühafizəsini öz üzərinə götürür. Bu məqsədlə daimi olaraq, Qalada 500 nəfərdən ibarət rus qoşunu olacaqdır.

Sadıy boy irolu yeriyərək İbrahim xana təzim edir.

Sadıy bəy. Xan ağa, mayorun sizə təqdim etdiyi bu əhdnamədən belə çıxır ki, Qarabağ, bütün Azərbaycan rus padşahının müstəmləkəsi olmalıdır. Sizin qırx il hökmdarı olduğunuz müstəqil Azərbaycan xalqı bunu qəbul etməyəcək. Qoy rus padşahı bilsin ki, Azərbaycan xalqı heç bir zaman heç bir dövlətə qul olmamışdır, heç bir dövlətə müstəmləkə olmamışdır. Biz bura gələrkən, mən və mənim atlılarım elə güman edirdik ki, bu Sisyanov biz azərbaycanlılarla zəhmətkeş rus xalqı arasında dostluq, əməkdaşlıq əlaqəsi yaratmağa gəlib.

İbrahim xan (*qəzəblə*). Sus! Sənə kim icazə verib ki, öz hökmdarının hüzurunda belə qələtlər eləyəsən?

Sadıy bəy. Xan ağa, əgər bu əhdnaməni qəbul edərsən, sən daha hökmdar deyilsən. Sən rus padşahının əmrinə tabe, onun gücsüz bir əyalət məmurusan.

İbrahim xan. Çıx bayırdan mənim hökümümü gözlə.

Sadıy bəy. Yox, xan ağa, mən daha sənə hökümünü gözləməyəcəm. (*İfti addımlarla çıxır.*)

Sisyanov. Mayor Lisaneviç, çıx gör bu qoçaq üsyançı nə etmək fikrindədir? Cənab xan, qoy bu oğlanın bu cür ötkəm danışığı sizi çaşbaş salmasın. Rus çarı bütün Azərbaycan xanlıqlarını birləşdirib, sizin hökmdarlığınız altında vahid bir dövlət yaranmasını istəyir. Əmin ola bilərsiniz ki, o zaman Rusiya sizin böyük dostunuz kimi daha qalalarınızda rus qoşun hissələri saxlamağa da lüzum görməyəcək. Siz buna inanın, cənab İbrahim xan.

İbrahim xan (*sarsılmış halda*). Mən rus padşahının alicənablığına inanıram.

İşıq söndür.

İYİRMİ BİRİNCİ ŞƏKİL

Sisyanov böyük ipək çadırda tok var-gol edir.
Mayor Lisaneviç daxil olur.

Sisyanov. Getdilər?

Lisaneviç. Bəli. Cənab general, mən həmişə bu əqidədə olmuşam ki, bu türk xanlarına heç bir zaman etibar etmək olmaz.

Sisyanov. Doğrudur. Çünki bizim işimiz ədalətin hökmüdür. Əgər biz bu türk xanlıqlarını öz himayəmizə almasaq, onlar daima bir-birlərini didib parçalamaqla böyük sivilizasiyanın inkişafına mane olacaqlar. Ona görə də tabe olmaq istəməyəndən divan tutmaqla o birilərinə də dərs vermək lazımdır. Biz Cavad xana rəhm eləyə bilməzdik.

Lisaneviç. General həzrətləri! Böyük dövlətlər üçün rəhm şərti bir şeydir. Böyük dövlətlər, birinci növbədə, öz qüdrətinin qayğısına qalmalıdır. Uşaqlıqda mən heyvanat parkında şirlərin nə qədər ot yediklərinə baxıb fikirləşirdim ki, burada bu qədər otloq olmayan bu şirlər bəs meşədə marallar, ceyranlar olmasaydı, nə edərdilər? Demək, zəiflər güclülərə tabe olmalıdır.

Sisyanov. Yox, mayor. Biz zəifləri parçalayıb udmuruq... Məhz biz – böyük rus dövləti onları daha qəddar yırtıcılardan mühafizə edirik.

Lisaneviç. Məlik Vanya deyir ki, İbrahim xanın Fətəli şahla gizli əlaqəsi var. Bir erməni arvadı gecə xan qərargahına yad bir adamın gizlincə daxil olduğunu görüb. Məlik Vanyaya əmr etdim ki, bu əlaqənin nədən ibarət olduğunu təcili surətdə dürüst öyrənib mənə xəbər versin.

Sisyanov. Məlik Vanyadan başqa siz özünüz də son dərəcə sərvaxt olun. Xan tərəfdən xəyanət gördükdə, ona dərhal amansız divan tutmaq lazımdır. Mən Bakının üstünə gedirəm. İmperator bizi tələsdirir. Qafqazın işğalını tezliklə başa çatdırmalıyıq. Böyük Yekaterinanın başladığı işi sürətləndirməliyik. Rusiya gözləyə bilməz. İmperator ordusu iki başlı qartalın hakimi baxışları zillənən uzaqlara doğru ildırım sürətilə irəliləməlidir.

Gurultulu istila musiqisi.
İşıq söndür.

İYİRMİ İKİNCİ ŞƏKİL

Böyük ipək çadır. İbrahim xan və Ağabəyim ağa.

İbrahim xan. Sən nə üçün gələcəyini qabaqcadan xəbər verməmişən, qızım. Biz səni Araz qırağında şahın baş hərəminə layiq təntənə ilə qarşılarıdıq.

Ağabəyim ağa. Mən Gəncə qalasında həlak olan şəhidlərin məzarını ziyarətə gəlmişəm, xan ata. Onların yası içində mənə təntənə lazım deyil.

Ağır pauza.

İbrahim xan. Cavad xan özü təqsirkar oldu, qızım, mənim məsləhətimə baxmadı.

Ağabəyim ağa. Cavad xan sizin məsləhətinizə baxıb, rus padşahına təbə ola bilməzdi.

İbrahim xan. Başqa yol yox idi.

Ağabəyim ağa. Yox, xan ata. Yol var idi. Əgər siz və sizin təsiriniz altında olan xanlar birləşsəydiniz...

İbrahim xan (onun sözünü kəsir). Birləşsəydiniz... (Qışqırır.) Birləşmək istəmirdilər! Başa düşürsənmi, istəmirdilər!

Ağabəyim ağa. Xan ata, siz məni öldürə də bilərsiniz. Amma mən həqiqəti deməyə bilmirəm. Əgər şəxsən siz birinci olaraq, əvvəl general Zubovu, sonra da cəllad Sisyanovu duz-çörəklə qarşılamağa, igidlərin mindiyi Azərbaycan atlarını onlara hədiyyə verməyə qədər tənəzzül etməsəydiniz, xanları birliyə, qəti mübarizəyə çağırısaydınız, onlar sizi eşidərdilər. Siz İrəvan hakimi Məhəmməd xana, Naxçıvan hakimi Kəlbəli xana məsləhət görmüşdünüz ki, onlar da çara təbə olsunlar. Onlar da Sisyanovla təbə olmaq barədə müqavilə bağladılar. Ancaq tezliklə səhvlərini başa düşüb bu əhdnaməni pozaraq, Sisyanovla vuruşub onu məğlub etdilər.

İbrahim xan. Mən bilirəm, hiss edirəm ki, sən Fətəli şahın siyasətilə danışsan. (Qəzəblə.) Mən Fətəli şahın Azərbaycan türklərini adam hesab etməyən, onlara yuxarıdan aşağı baxan siyasətini qəbul eləyə bilmərəm. Əgər Fətəli şah səni bunun üçün bura göndəribse, nəhaq zəhmət çəkmişən.

Ağabəyim ağa. Xan ata, öz elədim ki, mən rus generalının topa tutduğu şəhidlərin məzarını ziyarətə gəlmişəm və bu gün Gən-

cəyə gedəcəyəm. Ancaq, xan ata, Fətəli şah da Nadir şah və Qacar kimi Azərbaycana Şimal padşahının istilasından qorumaq istəyir. Onlar özləri də türkdürlər.

İbrahim xan. Fars təsiri onlarda türklükdən əsər qoymayıb.

Ağabəyim ağa. Düz deyil, ata. Şah İsmayıl Xətayını xatırlayın. Nə üçün unudursunuz ki, İran xalqının yarından çoxu türkdür. Xan ata, cəsəret edirəm soruşmağa, əgər cənabınız Fətəli şahı ürok qızdırmırdısa, nə üçün... nə üçün mənim məhəbbətimi onunla izdivacıma qurban verdiniz?

İbrahim xan. Zənn edirəm ki, izdivac sənin üçün uğursuz olmayıbdir. İran şahının hərəmini indi bütün dünya tanıyır. Onun siyasətə müdaxiləsilə böyük diplomatlar maraqlanır. Kraliçalar onunla dostluq yaratmağı arzu edirlər...

Ağabəyim ağa (dərin kədərlə). Xan ata, hüsurunuzda belə açıq danışmağımı əfv buyurun. Əgər vətənimizin taleyiylə bağlı olduğuna inanmasaydım... Məhəbbətimizi yüz belə şahzadəliyə dəyis-məzdim. Ancaq siz məni inandırmışdınız.

İbrahim xan (mülayim). Nə etməli qızım... siyasət gündə yüz dəfə istiqamətini dəyişən küləyə bənzəyir...

Ağabəyim ağa. Bəlkə də elədir... Ancaq mən Cavad xan kimi xalq qəhrəmanını, yenilməz azəri igidlərini, arvadları, körpə uşaqları top atəşinə tutub gülləbaran etdirən cəllad bir generalın görüşünə getməyi, onun şadlıq məclisində iştirak etməyi Azərbaycan xalqına qarşı dəhşətli bir xəyanət hesab edirəm. İlahi, vətənimiz bu həqarətə necə dözdü? Nə üçün ildırımlar çaxıb o şadyanalıq məclisini kül etmədi? (Qışqırır.) Gələcək nəsillər siz xanlara lənətlər oxuyacaq! Sizin ruhlarınız ədalət məngənəsində daima əzab çəkəcək! Sizin nəsilləriniz Azərbaycan analarının üzrlərinə baxa bilməyəcəklər!

İbrahim xan (qəzəblə). Rədd ol! Rədd ol burdan!

Ağabəyim ağa. Vurdur mənim boynumu, xan ata! Hər halda, bu bütün bir xalqı yadelli bir qəsbkarın çəngəlinə keçirmək qədər ağır cinayət deyil!

İbrahim xan (qəzəblə). Sus!

Ağabəyim ağa. Yox, xan ata! Susmayacağam! Gələcək nəsillərin bizə lənətlərlə verəcəyi dəhşətli ittihamı eşidirəm. Onlar sizə deyirlər ki, siz, şəxsən siz, İbrahim xan, Azərbaycanda şahlıq səviyyəsində qüdrətli bir hökmdar idiniz. Qarabağ, Gəncə, Şəki, İrəvan, Lənkəran, Naxçıvan, Qaradağ, Təbriz, Xoy, Ərdəbil, Marağa sizin

hökmünüze tabe olan varlı xanlıqlar idi. Siz qırxillik hakimiyyətiniz müddətində mükəmməl silahlanmış güclü bir ordu yarada bilərdiniz. Buna nümunə Osmanlı, İran kimi mükəmməl orduya malik dövlətlər var idi. Nəhayət, siz, heç olmazsa, rus padşahı Yekaterinanın Qafqazı istila üçün göndərdiyi ilk generalın Azərbaycana doğru hərəkət etdiyini eşidən kimi bütün Azərbaycan xalqını ayağa qaldıra bilərdiniz. O zaman qəhrəman ləzgi, çeçen, inquş xalqları da sizə qoşulacaq idi. Siz bunu etmədiniz. Siz Azərbaycanı, gözəl Qarabağı müstəmləkə etməyə gələn rus generallarını duz-çörəklə qarşıladınız. Siz dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnmiş paxıl, qorxaq bir tayfa olan erməniləri töhfə təbərciyi ələyib, Azərbaycanın mənzərəli torpaqlarını onlara bağışladınız. Ermənilər isə o yerlərdə kənd salıb ruslara casusluq etdilər. Ax, xan ata. Gələcək nəsillər Gəncəni, qəhrəman Cavad xanı top atəsinə tutan cəllad rus generalının sizə, oğlanlarınıza general rütbələri verməsini, sizin bunu minnətdarlıqla qəbul etməyinizi həqarətlə xatırlayacaqlar.

İbrahim xan (*birdən ölgün səslə*). Yaxşı, kifayətdir. (*Ağabəyim ağa kəskin hərəkətlə çıxır. Ağır pauza.*) Doğrudanmı, mən Azərbaycana xəyanət edirəm? Mənim bu ağıllı qızım nə haqla mənə bu qədər ağır ittiham verir? (*Qışqırır.*) Nə haqla? Doğrudanmı, mən xalqıma xəyanət etmişəm?

Xan dəhşət içində qapıya tərəf addımlayır. Birdən gözüne ölmüş qızı Səltənət bəyim görünür.

Səltənət bəyimin xəyalı. Mən səndən incimişəm, ata. Axı mən sənə sevimli qızın idim. Sən həmişə mənə gözəl hədiyyələr bəxş edərdin... Nə üçün mənim cavan nişanlımın atası Cavad xana kömək eləmədin? Cavad xan igidlər içində bir igid idi. Əgər sən də ona kömək eləsəydin, namərd düşmən ona qalib gələ bilməzdi. Mən də səndən, gözəl Qarabağdan belə uzaq düşməzdim. Burada cavan nişanlım Hüseynqulu xanı hey axtarıram, tapa bilmirəm...

İbrahim xan (*qışqırır*). Mən aldanmışam, qızım! Yox, dayan! Getmə!

İşıq sönmür.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Vanyanın evi. Vanya güzgü qabağında özünü keşif qiyafəsinə salır. Haykanuş gəlir.

Haykanuş. Vartan, özünü indi də keşif donuna salıb bu qaranlıqda hara cəhənnəm olursan?

Vanya (*gülür*). Hi-hi... Qaranlıqda görünlər elə biləcək keşif Karapetəm... Axı o dua oxumaq üçün tez-tez Lisaneviçin qarnizonuna gedir.

Haykanuş. O donuza oxşayan mayor yenə nə işə bir qazan qaynadır...

Vanya. Ağzını xeyirliyə aç, Haykanuş. Mən bizim yazıq erməni xalqımız üçün çox böyük işlər görürəm, başa düş. Erməni xalqı Vanya yüzbaşını unutmayacaq.

Haykanuş. Bah... bah... gözlə, tarixə düşəcəksən...

Vanya. Əlbəttə, düşəcəm.

Haykanuş. Sənə məktub var. (*Yeqikdən məktub çıxarıb verir. Vanya açıb baxır.*)

Vanya (*həyəcanla*). Bah. Katolikosdandır. Başa düşürsən, katolikosdan.

Haykanuş. Nə yazır?

Vanya (*məktubu oxuyur*). Böyük Allahımız İsus Xristosun sədiq bəndəsi, erməni xalqının namuslu oğlu Vartan Ambarsumoviç, sən xalqımız üçün fədakarlıqlar göstəirsən. Gələcək nəsillər bunu unutmayacaqlar.

Əziz oğlumuz Vartan. Bu saat tarixin elə anıdır ki, gərək sən və yoldaşların hər vasitədən istifadə edib çalışsınız ki, İbrahim xan hakimiyyəti ilə Fətəli şah hakimiyyəti dost olmasınlar. Həmçinin rusları da Qafqaz türklərinin əleyhinə təhrik etmək lazımdır. Bunun üçün sən təcili general Sisyanovla görüşməlisən. Qafqazdakı ermənilərin sayı hələlik heç otuz minə də çatmır. Biz bununla Qafqazda müftəci erməni dövləti düzəldə bilmərik. Dünyanın hər tərəfindən erməniləri Qafqaza dəvət etmək lazımdır. (*Vanya məktubun ardını səssiz oxuyur.*)

Haykanuş. Bərkdən oxu.

Vanya. Gerisi sənə lazım deyil. (*Gedir.*)

İşıq sönmür.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Gecədir. Lisaneviç və Vanya gizli yerdə görüşürlər.

Vanya (*hərərətə*). Cənab mayor, mən dediklərimə başımla cavabdehəm. İbrahim xanın "Xan bağına" köçməsinə məqsədi Araxın o tayına qaçaraq, Fətəli şahın qoşunu ilə birləşib, Azərbaycana daxil olmuş rus qoşun hissələrini qəfil hücumla qırmaqdır. Məndə dürüst məlumat var ki, Fətəli şahın oğlu Abbas Mirzənin başçılığı altında İran qoşunu Gəncəyə doğru hərəkət edir.

Lisaneviç. Xan mənə dedi ki, özünü yaxşı hiss etmədiyi üçün Şuşadan bir az aşağı yenib, bir neçə gün açıq havada istirahət etmək istəyir.

Vanya. O sizi aldadır. Əgər elə isə, nə üçün oğlanları Məhəmmədşəhən xanla Mehdiqulu xanı seçmə atlıları ilə qalada gözetçi qoyub, bütün ailəsini, hətta körpə uşaqlarını da özü ilə götürüb?

Lisaneviç. Əgər xanın bizə qarşı bu cür cinayətkar niyyəti var idisə, oğlu Əbülfət xanın komandası ilə Fətəli şah ona beş min nəfərdən ibarət qoşun kömək göndərəndə niyə onlarla birləşib bizə hücum etməirdi?

Vanya. Cənab mayor, İbrahim xan əvvəl rus padşahına tabe olmaq istəyirdi, bunun üçün siz buyuran kimi, şahın köməyə göndərdiyi qoşunu qəbul etməyib, hətta onunla vuruşdu. Amma Fətəli şah birci adamdır. İş belə görəndə çox hiyləgər diplomat olan öz baş hərəmi Ağabəyim ağanı atasını yola götürmək üçün dərhal Qarabağa göndərdi. O da iradəsi o qədər də güclü olmayan İbrahim xanı istədiyi kimi sizin əleyhinizə döndərdi. O hiyləgər gözəlin dərhal Qarabağa gəlməsini eşidəndə arvadım Haykanuşa dedim: "Astvas du bəhi. O yəqin burada bir qazan qaynadacaq..." Cənab mayor, o biz ermənilərin də düşmənidir. Yekaterina həzrətləri bizim Eçmiadzində əyləşən ruhani atamıza söz vermişdi ki, İrəvanda erməni dövləti yaratmaqda bizə kömək edəcək. O böyük imperator vəfat edəyəndən sonra məhz Ağabəyim ağanın siyasəti ilə Fətəli şah İrəvan, Naxçıvan xanlıqlarını gücləndirməyə başladı.

Lisaneviç. Mənə tarix açma, Məlik Vanya. Qısa de görüm, bu saat biz neyləməliyik? İndiki vəziyyətdə İbrahim xanın qaçıb Fətəli şahın qoşunu ilə birləşməsi bizə kömək gələndə qədər mənəm bura-dakı qarnizonum üçün çox təhlükəli olar...

Vanya. Bəli. Onlar sizi hər tərəfdən mühasirəyə alıb qırırlar. Ona görə də bir dəqiqə vaxt itirmədən İbrahim xanı ailəsi ilə birlikdə son nəfərinə qədər qırmaq lazımdır.

Lisaneviç. Sənin sözündən belə çıxır ki, indi biz onları dərhal ortadan götürməsək, xan qaçıb Fətəli şahın qoşunu ilə birləşsə, onlar bizi qıracaqlar?

Vanya. Son nəfərinizə qədər. Türklər çox amansız millətdir. Gecənin qaranlığında güllə səslərinin eşidilməməsi üçün onları doğramaq lazımdır.

İşıq sönür.

İYİRMİ BEŞİNCİ ŞƏKİL

Gecədir. İbrahim xanın iqamətgahı. İbrahim xan ibadət paltarındadır. Bu zaman Tubu xanım daxil olur.

Tubu xanım. Niyə yatmırsan, İbrahim? Gecədən xeyli keçir. İbrahim xan. Bu gecənin dərdi çox böyükdür, Tubu. Elə bil ki, onun bizim çadırları bürüyən qaranlıq mənə daxil olmayan tamam yad bir dünyadır. Bu mənim ürəyimi sıxır... sıxır.

Tubu xanım. Bu, o uğursuz Kürəkçay hadisəsinin sənin mərd qəlbinə çökən ağırlığıdır, İbrahim. O çar generalı o cür həyasızlıqla qüdrətli Azərbaycan hökmdarına müstəmləkə təkliflərini bəyan edəndə, ellər igidi Pənah xanın oğlu İbrahim xanın onun düz ağzının içinə bir güllə sıxmadığına mən təəccüb edirəm.

İbrahim xan. Bir an mənim ağlıma gəldi. Ancaq onun top-tüfənglə mükəmməl silahlanmış ordusunun Qarabağ camaatını uşaqdan-böyüyə qılıncdan keçirəcəyini düşünüb susdum...

Tubu xanım. Kürəkçay hadisəsi bütün Qarabağı ayağa qaldırmışdır. Xalq həyəcan içindədir. Mən hiss edirəm ki, hətta arvadlar da bu saat düşmənlə vuruşa hazırdır. Mirmöhşün ağa mənə dedi ki, sən o həyasız generalla vuruşa hazırlaşırsan. Onu bil ki, Fətəli şah da sənə bu işdə kömək edər.

İbrahim xan (*qızgın*). Mən heç bir hökumətin ikiüzlü köməyini istəmirəm. Mən sayca farslardan çox olan bütün Azərbaycan xalqını son ölüm-dirim vuruşuna çağıracağam. Azərbaycan xalqı Cavad xan hadisəsinin də, şimaldan gələn düşmənin də nə demək olduğunu gördü.

Tubu xanım. Mən bu son, qəti döyüşdə sənə xeyir-dua verirəm. Mən də sənə ordunun qabağına düşüb onları qəti intiqama çağıracağam. Adi bir düşmən generalı Azərbaycan xalqının böyük hökmdarı İbrahim xanı təhqir etmişdir. İndi isə xahiş edirəm, yat, dincəl. İbrahim xan. Sən get. Mən bir az tək qalmaq istəyirəm.

Tubu xanım gədir. İbrahim xan diz çöküb Allaha ibadət edir.

İbrahim xan. Ah, mən aldanmışam. Mən xalqıma xəyanət etmişəm. Ar olsun sənə, İbrahim, 40 ildən çox Qarabağın – Azərbaycanın ən böyük bir hissəsinin hökmdarına rus generalı özündən də kiçik rütbə verəndə bildim ki, aldanmışam. Nə üçün mən Kürəkçayda qılıncımı çıxarıb onun boynunu vurmadım, nə üçün? Ah... Aman, Allahım... İndi mənim ruhum gələcək nəsillər qarşısında nə cavab verəcək? İlahi, sən böyük olduğun üçün böyük günahları da bağışlayasan. Mən elə edəcəyəm ki, sən məni bağışlayasan... Atam Pənah xan ölərkən məni yanına çağırıb dedi: "Oğul, vətən, torpaq darda olanda qılınc qında qalmaz..." Hələ mən sağam, hələ ölməmişəm, indi mən bütün Azərbaycan xalqını ayağa qaldıracağam, ölüm-dirim mübarizəsinə... Ey böyük Yaradan, intiqamımı qəbul et...

İşıq sönr.

İYİRMİ ALTINCI ŞƏKİL

Gecə. İbrahim xan ailə üzvləri ilə birlikdə böyük ipək çadırda. Xidmətçi höyəcanla daxil olur.

Xidmətçi. Xan həzrətləri, əsgərlər çadırı əhatə eləyirlər.

Çadırda höyəcan... Qarmaqarışıqlıq, İbrahim xan irəli yeriyir. Lisaneviçin komandası eşidilir.

Lisaneviç. Doğra!

Əsgərlər siyirməqılınc çadıra dolub birinci xanı vururlar, sonra ailə üzvlərini doğrayırlar. İşıq Tubu xanının üstünə düşür.

Tubu xanım (Lisaneviçə). İnsafın olsun, heç olmasa, bu uşağa rəhm elə.

Lisaneviç (qışqırır). Doğra! İkisini də! (Əsgərlər Tubu xanıma da, uşağı da vururlar.)

İşıq İbrahim xanın üzünə düşür.

İbrahim xan (güclə dikəlib qışqırır). Ey mənim qəhrəman mil-lətim! Eşit! Mən yadelli düşməne inanıb, sənə xəyanət etdiyim üçün... Lisaneviç (qışqıraraq onun sözünü kəsir). Doğra!

Əsgər xanı qılıncı təkrar vurur. Bayırda at ayağının tapdılırları, güllə səsləri eşidilir. Səhnə üstü içində görünməz olur və dəyişir.

İbrahim xanın çadırı. Ağabəyim ağa gözələrini yarı qapayaraq sükut içində dayanmışdır.

Bayırda səslər. Saday bəy, ortadan çıxmaq istəyən iki əsgəri də tutduq.

Sə s. Mayor Lisaneviç qaçıb özünü erməni kəndinə saldı. Kəndi nə qədər axtardıqsa, tapılmadı. Ağdam, Qarabulaq yollarına da atırlar çapdı.

İşıq sönr.

İYİRMİ YEDDİNCİ ŞƏKİL

Ağabəyim ağa qara paltarda kenizləri ilə birgə səhnəyə daxil olur. Saday bəy ilə Əbülfət xan da oradadırlar.

Ağabəyim ağa. Bu nə dəhşətdir, ilahi! Azərbaycan torpağında axıdılan bu günahsız qanlar bəs deyilmi? Ey böyük Yaradan, sən dərgahında mənim günahım necə böyükdür ki, mənə bu qədər əzab verirsən? Gör neçə ildir ki, mən bu qara libasdan çıxma bilmirəm? Əvvəl bu dünyadan nakam köçmüş bacım Səltənət bəyim... Sonra da... Yerlər, göylər bu dəhşətə necə dözdü, necə? Elə bil, məni dəmir mənşən arasında qoyub sıxırlar. Qoy böyük Yaradan sizin kimi Azərbaycan ıgıdlarının qılıncını əlindən salmasın. Bu yalnız bizim faciəmiz deyil. İbrahim xanın rus padşahının sözlərinə inanıb, ona tabe olması bizim gələcək nəsillərimizin də faciəsidir. İbrahim xanın bu səhvi onları da tarixin müşkül tilsiminə saldı. Mənim əziz həmvətənlərim, Azərbaycan türkləri heç bir zaman yadelli padşahın zülmünə tabe olmayacaq. Həmişə vətənin azadlığı uğrunda vuruşacaq.

Dalbadal atılan güllə səsləri altında səhnə qaranıqlaşır.

PƏRDƏ

SEYFƏDDİN DAĞLI

(1921-1983)

Abbasov Seyfəddin Əliqası oğlu – nasir, dramaturq. Xızı rayonunda anadan olmuşdur. Bakıda yeddiillik məktəbdə (1927), N.Nərimanov adına Sənaye Texnikumunun kimya fakültəsində təhsil almışdır.

S. Dağlı "Kommunist" qəzetində ədəbi işçi, şöbə müdiri, məsul katib vəzifələrində işləmişdir (1941–1956). Orduda xidmət edərkən ordu qəzetində ədəbi işçi, diviziya qəzetinin redaktoru, təxsis olunandan sonra Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsində baş redaktor (1956–1959), Bakı telestudiyasının direktoru və sədr müavini, "Kirpi" satirik jurnalının baş redaktoru (1965–1973) olmuşdur. Azərbaycanfilm kinostudiyasının ssenari redaksiya heyətinin üzvü (1976), "Yazıçı" nəşriyyatında redaktor (1980) işləmişdir.

S. Dağlı "Dəniz kəşfiyyatçısı" (1948) kitabının, "Adı sənin, dadı mənim" (1963), "Aydınlığa doğru" (1965), "Mənziliniz mübarək" (1971), "Təzə gəlin" (1975), "Kölgələr pıncıldaşır" (1976) pyeslərinin müəllifidir. Onun əsərləri bir çox dillərdə çap olunmuş, pyesləri teatr səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur.

ADI SƏNİN, DADI MƏNİM

Üç pərdəli, beş şəkili komediya

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Qəlyanali

Səbiro

Həmzə

Qəmzə

Quzubala

Totux

Yumşaqov

Xatun

Qənimətzadə

Nəzarətçi

Müştərilər, qonaqlar, qonşular, çalğıçılar

Əhvalat bizim günlərdə Azərbaycan şəhərlərindən birində çəryan edir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Pərdə açılarkən kiçik qapı üzərində böyük lövhə görünür.
Lövhədə iri hərflərlə yazılıb:

77 №-li QƏLYANALTIXANA

"Qəlyanaltixana" sözündə "T" hərfi üzərinə ləkə düşdüyündən o, "Qəlyanalixana" oxunur.

Nəzarətçi (lövhə önündə durub yazını oxuyur). Qəlyanaltixana... yoxsa qəlyanaltixana?!

Nəzarətçi cibindən bir dəftərçə çıxarıb baxır. Sonra qapını açaraq içəri girir. Totux bufet arxasında müştərilərə yemək və içki satır. Nəzarətçi səssiz-səmərsiz keçib bufet önündə növbəyə durur. Köhnə qrammofon valı xırıltı ilə oxuyur:

Ortaq olaq, alaq yağlı bir cücə –
Qolu sənin, budu mənim,
Adı sənin, dadı mənim.
Şiş götürək, ocaq quraq gizlicə –
Külü sənin, odu mənim,
Adı sənin, dadı mənim.
Məclisimiz davam etsin hər gecə –
Qəmi sənin, şadı mənim,
Adı sənin, dadı mənim.

Totux. Növbə kimindir?

Quzubala (kombinezonda). Əyö, Totux, yeməyə nəyin var?

Totux. Zəhrimar!

Quzubala. Bazadan almısan, yoxsa bazardan?

Totux. O sənə qalmayıb. Belə çoxbilmişsən, qız xeyləyimə "əyö" demə!

Quzubala. Deməli, indi sən də qız olubsan?

Totux. Totux indi yox, anadangelmə qızıdır!

Quzubala. Mən sənə keçmişini yox, indiki halını nəzərdə tuturam.

Totux. Mənim halım da yaxşıdır, istiqbalım da.

Quzubala. Halin bəlkə də yaxşıdır! Ancaq istiqbalın, Sabir demişkən, lağ-lağ görünür. Su təsərrüfatı texnikumunu bitiribdən, amma burda ara-q-çaxır satırsan.

Totux. Ara-q-çaxır da sudan qayrılır, dayna! Mən öz ixtisasıma görə işləyirəm. Əlimi saxlama, de görüm nə içəcəksən?

Quzubala. Soruşdum ki, yeməyə nəyin var?

Totux. Biz quru yemək satmırıq, içkiyə qəlyanaltı veririk. Təzədənən, nə süzüm?

Quzubala. Onda iki dəne buterbrod ver, bir stəkan da çaxır. Ancaq, sən vicdanın, çaxırın susuzundan süz.

Totux. Əvvəla, nahaq yere yüngül qəlyanaltıxanada vicdan kimi ağır yemək axtarırsan. İkincisi də, yekə oğlansan, bilmirsen ki, stəkanda satılan şey susuz olmaz? *(Ona yemək və içki gətirir.)* Buyur, iki manat ver, bufetin qabağından keç!

Quzubala. Nə qədər?! Sən lap ağ elədin, qıza! Müdirinizi bura çağır!

Totux. Nə çığır-bağır salıbsan, əyö? Müdirimiz yoxdur!

Quzubala. Onda "şikayət kitabını" ver!

Totux. Kitabı neylirsən, a yoldaş, bura sənün üçün qiraətxanadır, yoxsa qəlyanaltıxana? Adam xırdaçı olmaz. Ala pulunun artığını, get, iç çaxırını! Müşətilərin vaxtını alma! Növbə kimindir?

Quzubala. Əyö, Totux, gözlərini yaxşı aç, mənə bax! Bilirsən, kiminlə danışırısan?

Totux. Niyə bilmirəm, gözlərim yumulmayıb a! Quzubalasan dayna!

Quzubala. Adımı soruşmuram, vəzifəmi deyirəm.

Totux. Nə vəzifə, əyö, nazir-zad deyilsən a, malakeşsən də.

Quzubala. Malakeşlikdən əlavə həm də xalq drujinaçısıyam! Bilirsənmi, sənə neylərdən?

Totux. Xox, qorxdum səndən! Drujinniksən, get küçədə xuliqanları tut, ta ictimai yerdə özün asayışı pozma! Alverimizə mane olma!

Quzubala. Sən xuliqandan da bətərsən. Hayıf işə tələsirəm. Səni ifşa etmək – bu Quzubalaya borc olsun, Totux!

Qəlyanaltıya toxunmadan çıxır.

Totux *(arxasınca)*. Get, a bala, Totux xanım çox sənün kimi quzu gedələri ac-susuz yola salıbdı! *(Növbəsi çatmış nəzarətçiə.)* Sən nə istəyirsən?

Nəzarətçi. Mən... sizin müdirinizi!

Totux. Müdirimizi? Neylirsən onu?

Nəzarətçi. İşim var. *(Vəsiqəsini göstərir.)* Mən xalq nəzarətçisiyəm. Qəlyanaltıxana müdiriəsi Səbirə xanım Qulamovanı görmək istəyirəm.

Totux. Hə?.. Bu saat, yoldaş, bu saat... *(İçəri otağa boylanır.)* Yoldaş müdir! Müfəttiş gəlib!

İçəri otaqdan sadə geyimli, yoxun, qara bıqlı, qırmızı yanaqlı bir kişi çıxır.

Qəlyanaltı. Salaməleyküm! Siz, bizim bu kasıbxanaya xoş gəlib, səfa gətiribsiniz, yoldaş təzə müfəttiş! Buyurun, əyləşin. Qulluğunuzda olaq, bütün iştatımızla!

Nəzarətçinin altına stul çökür.

Nəzarətçi. Salam! Əvvəla, müfəttiş yox, nəzarətçi. İkincisi də, mənə bu qəlyanaltıxananın müdiriəsi Səbirə Qulamova lazımdır.

Nəzarətçi sözünü çədən Qəlyanaltı höyəcən keçirir, özünü itirir, bəzən qeyri-iradi cavablar verir.

Qəlyanaltı. O elə... biz özümüzük!

Nəzarətçi. Siz... Səbirə xanımsınız?

Qəlyanaltı. Hə? Necə?.. Bəli, bəli. Buyurun, oturun, bu saat sizi başa salım, yoldaş nazir!

Nəzarətçi. Dedim, nazir yox, nəzarətçi.

Qəlyanaltı. Nə təfavütü? Siz bizim üçün elə nazirsiniz. *(Müşətilərə.)* Əziz müşətilər! Yemək-içməklərinizi qurtarın, tənəffüs vaxtımızdır.

Nəzarətçi. Tənəffüsə hələ çox qalır. Onları narahat etməyin.

Qəlyanaltı. Onlar da bizi narahat etməsələr yaxşıdır. Bu saat...

Nəzarətçi. Mən bu yaxınlarda bir dəfə də buraya gəlmişdim, dedilər ki, müdirə məzuniyyətdədir.

Qəlyanaltı. Elədi, ağrın alım, dekretni otpuskaya çıxmışdıq.

Nəzarətçi. Si...iz?

Qəlyanaltı. Bəli. Yox...

Nəzarətçi *(yarı zarafat, yarı kinayə ilə)*. Nəyiniz oldu?

Qəlyanalı. Qızımız... Kasıbın bəxti nədə gətirib ki, uşağda gətirə? Allah sizə oğul versin! Ay qız... Yoldaş Totux xanım! Zəhmət çək, dükanı boşalt, qapını bağla, tez bir stol düzəlt, yoldaş nəzarətçi üçün şərait təşkil elə ki, işləyə bilək!

Totux. Baş üstə! (Müştərilərə.) Tez olun, qurtarın, öziz müştərilər! Tikələrinizi udun, qurtumlarınızı için! Qəlyanaltıxana bağlanı.

Müştəri. Sən öləsən, qoymazlar bu yarımçıq qəlyanaltımanı da axıradək yeyib-içək, ha!

Totux. Açıq olma, əy! (Müştəriləri çölə çıxarıb qapını bağlayır. Stolu təmizləyib üstünə ağ səhr. Bir şüşə konyak və qəlyanaltı qoyur.) Buyurun!

Qəlyanalı (nəzarətçiye). Buyuracaqsınız!

Totuxa işarə edir ki, mətbəxə keçsin.

Nəzarətçi (istər-istəməz stol arxasında oturur). Mən bayaqdan sizin bufetçi qızın müştərilərlə alverinə tamaşa edirdim.

Qəlyanalı. Bəli, bəli, düz buyurursunuz, nəzarət qağa! Bizim yoldaş Totux xanım müştərilərlə çox mədəniyyətnən rəftar eləyir. Adam tamaşasından doya bilmir. Neçə ildir bizimlə işləyir, hələ bu vaxtadək ondan bir şikayət olmayıb... Xahiş eləyirəm, bu bədələri içək sizin sağlığınıza, hansı ki, təzə işinizdə sizə təzə müvəffəqiyyətlər arzu eləyirik.

Nəzarətçi. Axı siz işdəsiniz?

Qəlyanalı. Bu da elə işdir, dayna! Həm də nahar fasiləsi zamanı iş... Siz allah, çəkinməyin, qəlyanaltıxana özünüzdür. Elə sizdən qabaqki müfəttiş də tez-tez bizə qonaq gəlirdi. (Badəsini qaldıraraq onun badəsinə vurur.) Sağ olun, yaşayın, var olun! (İçirlər.) İndi icazə ver, keçim "sənə".

Nəzarətçi. Nə dediniz?

Qəlyanalı. Yəni deyirəm ki, gəlin, innən belə bir-birinə "siz" deməkdən "sən" deməyə keçəyin.

Nəzarətçi. Hə?... Nə olar ki, keçək də!

Qəlyanalı. Bunu da vuraq, təzə dostluğumuzun sağlığına!

Nəzarətçi. Tələsməsək yaxşıdır, yoldaş Səbirə xanım... bağışlayın...

Qəlyanalı. Eybi yoxdur, canım, işini gör, sən elə mənə Səbirə xanım kimi tanı!

Nəzarətçi. Onda gəlin, işimizə də elə bu məsələdən başlayaq. Lütfən mənə söyləyin görüm, bu qəlyanaltıxananın müdiri kimdir? Səbirə xanım kimdir və sən kimsən?

Qəlyanalı. Hə? Nə olar!.. Madam ki, keçdik "sənə", onda yaxın gəl mənə. Bu saat səni başa salım, nəzarət qağa! Bax, bu qəlyanaltıxana – Səbirə Qulamovanın adınadır. O da ki, ayıb olmasın, bizim uşaqların atasıdır. Mən Qulamov da bizim uşaqların atasıyam. Burada qara fəhləyəm, əli qabarlı, beli bükük hambal. Ancaq necə ki arvad xəstədi, onun da işi tökülüb mənim üstümə, olmuşam müdir, yoldaşlıqda dayna, qadınların zəhmətinə şərikin olmaq biz kişilərin borcudur.

Nəzarətçi. Həm də deyildiyinə görə, uzun müddətdir ki, sən burada qadınını əvəz edirsən, eləmi?

Qəlyanalı. Elədi, qağa, elədi. Arvad çox ağır mərzəyə mübtələ olub. Daha həkim, feldşir, baytar qalmayıb ki, üstünə gətirməyim. Həç kim dərini tapıb əlacını eləyə bilmir. Yazıq yorğan-döşəkdən qalxmır. Evin də, çölün də yükü düşüb mən bənövənin boynuna. İnşallah, bu gün-sabah evimizə qonaq gələndə özün görərsən ki, mənim arvadım nə kökdədi və sən bu qağan nə müsibətdədi...

Qəlyanaltıxanada işıq sönmür və səhnənin bir küncü işıqlanır. Zəngin mebellə döşənmiş otaq guşəsi. Səbirə dəsmalla bufetin tozunu silir. Ara-sıra özləri görünməyən uşaq və heyvan səsləri eşidilir.

Uşaq səsi (qonşu otaqdan). Ana, ay ana! Qağam dədəmin şəklini divardan saldı yərə.

Səbirə. Belə o şəkli görüm, dədənizdən yadigar qalsın! (Bufetin gözündən diplomunu götürür, həsrətlə baxıb yanıqlı ah çəkir.) Diplomum!.. Gör necə də tozlanıb. (Diplomun tozunu silir.) Belə də iş olarmı? Zəhmət çək, oxu, texnikum qurtar, sənət qazan, sonra da ey küncündə qal? Hökumət sənə iş versin, ərini tutub əlindən alsın?

İnek səsi (hayətdən). Mö-ö-öl!..

Səbirə. Dövlətə qulluq etmək əvəzinə, inəyə yem, toyuğa dən ver! Bunun üçünlü oxuyub diplom aldın, Səbirə? (Diplomu bufetin gözünə qoyur.) Belə də oyun olarmı? Həç bilmirəm, adı batmış kişi bu qədər mal-dövləti, bu bağ-bostanı, bu heyvanları neyləyir? Özümüz də, çörəyimizi oğru təkin xalqdan gizlin yeyirik, paltarımızı qorxa-qorxa geyirik. Belə də dolanmaq olar?

İnek səsi. Mö-ö-öl!..

Səbirə. Gəlirəm, a çər dəymiş!

Səbirə ikinci qapıya yönəlib otaqdan çıxarkən orada işıq sönmür, yenə qəlyanaltıxana işıqlanır.

Qəlyanalı. Vicdanım haqqı, nəzarət qağa, heç bilmirəm öz işimi görüm, arvada qulluq eləyim, onun uşaqlarına baxım, yoxsa onun bu dükənini dolandırım?

Nəzarətçi. Madam ki, qadınınız xəstədir və onun əvəzinə siz işləyirsiniz, bəs nə üçün özünü qəlyanaltıxanaya müdir təyin etmirlər?

Qəlyanalı. Nəyimə lazım? Bəyəm mən ticarət işçisiyəm, qəlyanaltı müdiri olum? Qaraca fəhləlik bəsimdi. Mən o lovğa kişilərdən deyiləm ki, arvada tabe olmağı özümə ar bilim. İndi başqa zamandı, qağa. Hər adama öz bacarığına görə qulluq verirlər. Hüququm ki, arvadımla bərabərdir – bu elə mənə kifayət idi.

Nəzarətçi. Hm... Bəs həyatınızda heyvanlara hansınız baxırsınız? Sizin gerek ki, bir inəyiniz və bir neçə baş qoyununuz var.

Qəlyanalı. Nə? Bizdə o bəxt hardaydı, ay nazir olmuş? İnek əmim kürəkəninindi. Kişi böyük vəzifə sahibidi, işi çoxdu deyən, heyvanını mənə tapşırıb. İstəyirsən get, özündən soruş. Məsul yoldaş, həm də qohum, gerek qulluq görsədək dayna. Tanımamış olmasan, yoldaş Qənimətzadədi ey...

Qəlyanaltıxanada işiq sönür və səhnənin küncü işıqlanır.

Kabinetdə böyük yazı stolu arxasında oturmuş

Qənimətzadənin dəz başı görünür.

Qənimətzadə (telefonla danışır). Allo! Allo! Qənimətzadədi danışan. Sədririz hardadı, əyə? Tez çağır onu telefona! Allo! Kəsmə bizi, ay qız! Özün də söhbətimizə qulaq asma, qadın xaylağısan, yaxşı döyül; bizim naməhrəm kişi həsb-halımız var, iş barədə... Allo! Əyə, Miriş, sensən? Əleyküməssəlam! Bəri bax, gör nə deyirəm! Bu gün stansiyaya bir eşalon gübrə gələcək, bir vaqonunu xəlvət bir yerə boşaldıb gizlədərsən... Necə yəni, gübrə nəyimizə lazımdı? Hələ bu yaşında bilmirsən ki, dünyada lazım olmayan şey yoxdu? Şəxsən atalar özləri deyiblər ki, saxla samanı, gələr zamanı. Nə olsun, gələn saman döyül? Qoy lap peyin olsun. Yəni qənimətdi! Saxla deyirlər, saxla! Onun da kara gələn vaxtı olar! Başa düşdün? Di, sağ ol! *(Telefon dəstəyini qoyur.)* Pah atonnan, zalım uşağını qandırmaq olmur ki!.. Əh, bu qədər zehni əmək zehnimizi elədi ələk-vələk! Barı bir fiziki iş də görək! *(Stolun siyirtməsindən bir qazança, bir şüşə süd, çörək, göyərtili çıxarır, səliqə ilə stol üstündə süfrə açib yeməyə başlayır... Telefon zəng vurur.)* Sən öləsən, qoymazlar bir saat prizvodstvə gim-

nistikasi eləyək, ha! *(Dəstəyi götürür.)* Allo! Hə, mənəm, Qənimətzadə! De görüm, nə deyirsən, ay arvad, ancaq müxtəsər elə, ağzımda vacib işim var! Nə olub, nə olub? Qəlyanalının inəyi piyan olub? Elə öküzün inəyindən bundan artıq nə gözləmək olardı? Axı necə olub ki, heyvan keflənib? Necə?.. Sırağün Qəlyanalının bağda çıxır qoyduğu boçkadan içib? Bəh-bəh-bəh! Bəs sonra? Çıxıb küçəyə, girib kolxoz bazarına, hücum çəkib göyərtiliyə, bir göyərtili satanı da buynuzlayıb. İndi də onun üçün bizə cərimə kağızı gəlib? Belə de!.. Göndər kağızı Qəlyanalıya, özü gedib heyvanının cəriməsini versin!.. Sən nə danışırısan, ay arvad? Necə yəni *(arvadı yamsılayır)* “heç bilmirəm ki, özge heyvanını öz ayağıma niyə bağlamış?” Bəs hər gün onlardan müftə alıb-ıçdiyimiz iki litr süd nədi? Gündə iki litr. Ayda orta hesabla eylər altmış bir litr. İldə olar – yeddi yüz otuz iki, on ildə yeddi min beş yüz, yüz ildə yetmiş beş min litr. Yəni yeddi yüz əlli sentner havayı süd! Necə yəni *(yənə arvadı yamsılayır)* “yüz il yaşamayacağıq?” Gündə iki litr müftə süd yeyən adam lap iki yüz il də yaşayar. Bu dünyada bir gün havayı artıq ömür sürmək də qənimətdi. Necə ki, şəxsən atalar deyiblər: “Donuzdan bir tük – o da qənimətdi!”. *(Telefon dəstəyini qulağından ayırmadan süd şüşəsini dodaqlarına yapışdırır.)*

Kabinetdə işiq sönür və qəlyanaltıxana işıqlanır.

Qəlyanalı. Canım üçün, nəzarət qağa, o özge inəyi də əlavə çatı olub, keçib mənim xirtdeyimə. Sahibinə qaytarmağa da üzüm gəlmir. Uzaq da olsa, məsul qohumdu axı! Elə onun yemini daşımaq mənim üçün ağır yüküdü.

Nəzarətçi. Kimin yemini, Qənimətzadənin?

Qəlyanalı. Yox, heyvanın!

Nəzarətçi. Sizin ki şəxsi avtomatınız var, yemi onunla daşıyın da...

Qəlyanalı. Mənim aftanabelim? Zərafətli adama oxşayırsan, nəzarət qağa! Hardaydı məndə o qədər pul ki, özümə maşın alaydım, ay nazir olmuş? Bu qapıda duran “Volqa” mənim döyül a, xalam oğlu Yumşaqovundu. Özünün gözləri yaxşı görmür deyən soferliyini mən eləyirəm. Vallah, o maşın da bir yandan ağır olub mənəciyəzin başına. Gədə də elə simicdi ki, heç maşını yudurtmağa da bir qara qəpik verməz. Daş kimi bərkdi zalım oğlu...

Qəlyanaltıxanada işıq sönmür və səhnənin küncü işıqlanır.
Üzböüz iki yazı stolu qoyulmuş kiçik bir otaq. Xatun stolların
biri arxasında oturub işləyir. Yumşaqov daxil olur.

Yumşaqov. Sabahınız xeyir, Xatun bacı!

Xatun. Aqibətiniz xeyir! Nə var, nə yox?

Yumşaqov. Daha soruşmayın, əntiqə oyuna düşmüşəm, nə gecikirəm, amma taksiyə minə bilmirəm.

Xatun. Niyə?

Yumşaqov. Siz ki niyəsinə bilirsiniz. Bəs deməzlərmi: "Nə axmaq adamdır bu Yumşaqov, öz avtomasını ola-ola taksiyə minir? Daha xəbərləri yoxdur ki, ad mənimdir, yar özgənin... Vallah, heç bilmirəm başıma nə çarə qılım?"

Xatun. Çıxarın özge malını öz adınızdan, canınız rahat olsun!

Yumşaqov. Necə çıxarım? Üzüm gəlmir axı.

Xatun. Qərribə kişisiniz!

Quzubala (*təmiz kostyumda, qolunda qırmızı sarğı daxil olur*).

Salam! Bağışlayın, vətəndaş Yumşaqov kimdir?

Yumşaqov. Mən... Necə məgər, nə olub?

Quzubala. Guya bilmirsiniz? Sizdən cərimə almağa gəlmişəm.

Yumşaqov. Məndən? Cərimə? Nəyə görə?

Quzubala. Özünü bilməməzliyə vurmayın, vətəndaş! Ona görə ki, bir saat bundan əvvəl şəhərdə signal verdiniz. Üstəlik, fitimizə qulaq asmayıb maşını qaçırdınız. Zəhmət çəkin, beş manat cərimə verin!

Yumşaqov. Mən signal vermişəm? Harada? Kimə?

Quzubala. Bəli, bəli, siz, vətəndaş Yumşaqov, 57-95 nömrəli "Volqa"nın sahibi. Bu gün, cümə axşamı, ayın otuz birində, şəhər saat səkkiz iyirmi doqquz dəqiqədə iki nömrəli bərbərxananın qabağında paravoz təkin uzun-uzadı signal verdiniz. Onu kimə verdiyinizi özünü bilirsiniz. Cərimənişə bizə verməlisiniz. Buyurun, bu da qəbziniz!

Yumşaqov. Mənim yanımda ancaq üç manat pul var.

Quzubala. Signalı isə otuz üç manatlıq verirdiniz.

Xatun. Mən sizə iki manat borc verə bilərəm, Yumşaqov. Buyurun!

Yumşaqov. Çox sağ olun! (*Pərt halda pulu Xatundan alıb Quzubalağa verir.*) Buyurun!

Quzubala. Unutmayın ki, bir də belə hərəkət etsəniz, pravanızı alacağım, vətəndaş Yumşaqov!

Yumşaqov. Nəyimi alacaqsınız?

Quzubala. Özünü yaxşı bilirsiniz, salamat qalın! (*Təzim edib çıxır.*)

Yumşaqov. Qəlyanali o maşınla məni müflis eləyəcək. Həftədə bir yol qayda-qanunu pozub qaçır, cəriməsini gəlib məndən alırlar. İndi mən nə eləyim, ay Xatun bacı?

Xatun. Götürün telefonun dəstəyini, zəng vurun xalanız oğluna. Çağırın gəlsin, gedin lazımı yerinə; maşını adınızdan çıxartdırıb saldırın onun öz adına! Vəssalam, şüttamam.

Yumşaqov. Onda da elə biləcəklər ki, mən maşın alveri eləyirəm.

Xatun. Elə isə komission mağazasında satdırın və ya biryolluq təhvil verin dövlətə. Xalqdan oğurlanmış maşındır, qoy xalqa da qismət olsun. Belə qalsa, bir gün xalaoğlunuz adam basıb qaçaq, gəlib sizi tutacaqlar.

Yumşaqov. Doğrudan?

Xatun. Bəs necə? Bundan başqa, onu da düşünün ki, siz öz qohumunuzun fırıldaqlarını pərdələməklə, qeyri-şüuri ona şərik olursunuz. Niyə bunu başa düşmürsünüz, ay Yumşaqov?

Yumşaqov. Bu heç mənin ağlıma gəlməyib, ha!.. Eh, ölmək-ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir! Bu saat zəng vurub deyəcəyəm ona ki, çıxarsın o zibil yeşiyini mənim ayağımdan. Heç ona qohum olmaq da istəmirəm. Cəhənnəmə incisin! (*Qəti hərəkətlə telefon dəstəyini götürür.*) Allo! Yetmiş yeddi nömrəli qəlyanaltıxanayı verin! Kimdir? Müdiri çağırın! Xalaoğlu, sənənsən? Salam! Sağlığın! Pis deyiləm, xalan da yaxşıdır. "Xeyir ola?" deyəndə ki... (*Birdən səsi yumşalır.*) A bala, o maşını sürəndə ehtiyatlı ol da, qayda-qanuna riayət elə də! Mən biabır oldum axı, ay Qəlyanali! Sağ ol! (*Dəstəyi qoyur, dərinəndən ah çəkir.*) Yenə üzüm gəlmədi deyəm... Niyə məni belə üzüyumşaq doğmusan, ay ana?!

Xatun (*hey-rət içində acı-acı gülür*). Mərhəbə bu cəsarətə!

Otaqda işıq sönmür və qəlyanaltıxana işıqlanır.

Qəlyanali (*büfet arxasında telefonla danışır*). Baş üstə, xalaoğlu! Arxayın ol, Yumşaqov! (*Telefon dəstəyini qoyur, gəlib nəzarətçinin yanında oturur.*) Aftanabelin sahibi Yumşaqov idi zəng vuran.

Özün eşitdin də, nəzarət qağa, xaloğlum deyir maşını hazırla, sabah məni kəndlərə apar. Mən də dedim baş üstə! Çarəm nədi? Ağa deyir sür dərəyə, gerek sürüm dərəyə! Qohum, özü də xəstə. Kömək etmək borcumuzdu, dayna... Vallah, gecəm-gündüzüm ona-buna qulluq etməkde keçir, özümə bir gün ağlaya bilmirəm... Eh, nəzarət qağa, götür, bunu da vuraq sənin qohum-qardaşının sağlığına. Bu gündən məni də onlardan hesab elə. Hərçənd adama çox əziyyət verirlər, ancaq yenə də sağ olsunlar! Necə ki, şiçan da yuvadan çıxanda yalnız olmasın, yoxsa pişik pəncəsinə tez keçər.

Nəzarətçi. Bəli... O gün olsun ki, həmin qohum-qardaşlarınız təzə evinizi mübarəkə gəlsinlər!

Qəlyanəli. Səninlə bir yerdə, qağa! (*Çay stakanını ağzına aparır və birdən geri çəkir.*) Nə buyurdun? Təzə ev? Bütün bunları sənə kim yazıb, ay yoldaş? Mənim düşmənlərim dostlarımdan az döyülmüş. Gör, o adsız ananımşıklar məni necə qələmə veriblər, ha!.. Mən qayınatamdan miras qalan köhnə daxmanı güclə saxlayıram, təzə evim hansıdır?

Nəzarətçi. Şəhərin bağlar məhəlləsində tikdirdiyiniz ikimər-təbə daş imarət!

Qəlyanəli (*əlini dizinə vurur*). Hi-hi-hi... Bəyəm o mənimdi? O evi dayım nəvəsi pensioner Həmzə Mirzəyev tikir özü üçün. Xata olmayıb ki, mən də hərəndə bir qoca kişiye kömək etməyə getmişəm ora. Bəs xəstə qohuma da əl tutmayım? İstəyirsən get, daqimentlərinə bax, nəzarət qağa. Qaminox da bilir ki, o ev dayım nəvəsini. Bənalığını da Həmzə kişi özü eləyir.

Nəzarətçi. Onu bilirək.

Qəlyanəli. Sən öz əziz canın, nəzarət qağa, işə bax ki, mən qohum-qardaşa can yandırırım, amma gör, mənim üçün nələr deyirlər!

Nəzarətçi. Deyirlər ki, xüsusi mülkiyyətçisən.

Qəlyanəli. Mən, ha?! A nazir olmuş, mənim nə xüsusiyyətim var ki, mülkiyyətim də ola? Deyir, içim özümü yandırır, çölüm özgeni. Birinin hökumət işini gör, o birinin aftanabelini sür, üçüncüsünün ineyini saxla, dördüncüsünün evinə inşaat materialı daşı. Özünün bir ümumi milçeyin də olmasın, camaat sənin adına xüsusi mülkiyyətçi desin. Fəhlə hara, mülkiyyət hara!.. Belə də müsibət olarmı?

Nəzarətçi. Bəli, yaman dərddir!

Qəlyanəli. Eh, sənin kimi dərdbilən oğlanların canı sağ olsun. Götür, bunu da vuraq lişni sənin sağlığına!

Nəzarətçi. Yox, mənim sağlığıma hələ tezdir... Buyurun yeyib-icdimiyn haqqını. (*Cibindən bir kağız pul çıxarıb stol üstünə qoyur.*) Sağ olun!

Qəlyanəli. Bu nə söyüşdür, nəzarət qağa? Müştəri yox ey, heç qonaq da demirəm; özünü buranın yiyəsi hesab elə. Həmişə öz evin kimi gəl, ye, iç, kef elə. Bütün bu qəlyanaltıxana qurbandı sənə! Ancaq, hər dedi-qoduya fikir vermə! (*Pulu geri qaytarır.*)

Nəzarətçi. Xeyr, xahiş edirəm, haqq-hesab çəkin!

Qəlyanəli. Hə?! O da baş üstə! (*Bufet arxasına keçir.*) Yoldaş Totux bacı, zəhmət olmasa, bu yoldaşın pulunu xırdalayıb, artığını qaytar! (*Totuxla pıçıldaşır, bir dəstə pul gətirib nəzarətçiye verir.*) Buyur!

Nəzarətçi (*təəccüblə pullara baxır*). Bu nədir?

Qəlyanəli. Pulunun izdəçidi, dayna!

Nəzarətçi. Necə olur ki, beş manata məni yedirib-ıçdırırsınız, üstəlik, qırx doqquz manat da artıq qaytarırsınız?

Qəlyanəli. Sən bizə beşlik vermədin ki, qağa, əllilik verdin!

Nəzarətçi. Zarafatı boşlayın, canım! Mənim cibimdə ancaq birçə dəne beşliyim var idi.

Qəlyanəli. Doğrusu, mən pula baxmadım. Fəhlə adamam, elə şeylərdən başım çıxmaz. Yoldaş bufetçi özü bilər.

Totux. Bəli, bəli, sizin pulunuz əllilik idi, yoldaş.

Nəzarətçi. Qərribə möcüzədir?!

Qəlyanəli. Gözbəğlicadı, dayna. Heç sirkə getməyibsənmi? Köhnə müfəttiş Totux xanımın bu fokus-mokusuna yaxşı bələd idi. İnşallah, sən də öyrənərsən, həmişə qulluğunda hazırıq, bütün ştatımızla!..

Nəzarətçi (*pulları stol üstünə atır*). Bura sirkə deyil və siz də bu fokus-mokuslarınızı tərgitsəniz yaxşıdır!.. Gələn görüşlərimizdə!

Qəlyanəli. Xoş gəldin! Sən allah, bizi yaddan çıxarma, tez-tez yanımıza gəl!

Nəzarətçi. Həmişə mən gələ bilmərəm ki. Əlbət, bir yol siz də mənim yanıma tərif gətirərsiniz! (*Qapıya yönəlir.*)

Qəlyanəli. Niyə gətirmirik, hər nə istəsən – gətirərik. Sən adresini de, biz hazır! (*Nəzarətçini ötürür.*)

Nəzarətçi. Mənim ünvanım – Nəzarət Komitəsi... Hələlik... (*Çıxır.*)

Qəlyanəli. Yaxşı yol! Sağ ol, var ol, nəzarət qağa, həmişə fiş-tığın gəlsin!.. Əyö, Totux, təftiş qurtardı; get qapını aç, asudə alverini elə!

Totux. Razi getdimi bizdən təzə müfəttiş? *(Stolu yığıdır.)*

Qəlyan alı. Deyəsən, yox... Qəlyan alı çox müfəttişləri razi yola salıb, ancaq bu nəzarətçi heç əvvəlkilərə oxşamır. Görmədin, nəinki rüşvət almadı, hətta yeyib-içdiyinin də pulunu verdi. *(Şüşənin dibində qalmış konyakı başına çəkir.)* Eh, cəhənnəmə alsın! Özü-özünə ziyan vurur da. O yeməz, başqası yeyər. Deyir, dəvədən böyük fil var! *(Papiros yandırır, stolun üstündəki pulları götürüb cibinə qoyur.)* Ayın başıdı, əlli manat da ver, aparıb "üzvlük" haqqımızı ödəyim.

Totux *(buftə arxasından bir dəstə pul gətirib ona verir.)* Ala!

Qəlyan alı *(pulları alıb çinləyir. "Kazbek" qutusunda papirosları döş cibinə boşaldır, pulları qutuya qoyur.)* Hi... hi... hi... Mənim arxamda bu Kazbek təkin dağ durur, əyər! Hər belə nəzarət küləyi məni yerimdən dəbərdə bilərmə?! Mən getdim trestə, "seyidin" nəzirini verməyə. Sən də öz işində ol, Totux! *(Köhnə havada zümzümə edərək pillələri qalxır.)*

Uca dağlar başına qəlyan yol eylər,
qəlyan yol eylər.
Qəlyanın tüstüsünə duman nə eylər,
duman nə eylər?

Totux.

Yeri, yeri, mən də gəlirəm dalınca,
Ştat elə, apar mənə yanınca...

İKİNCİ PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Tikilməkdə olan ikimərtəbə evin divarı və həyəti görünür.
Üzü təmiz qırılmış, eşmə çal bığlı, qabağı önlüklü Həmzə kişi divar hörür: sayə-saya qarşısındakı daşları götürüb divara qoyur, palçıq çəkir və bəna çəkici ilə vurur.

Həmzə. Bir, iki, üç... Bir, iki, üç... Gərək mən o doxdurlara sübut eləyim ki, hələ canım suludur, hələ belimdə taqət, qolumda qüvvət var. Hələ pensiyalıq döyüləm, hələ işləyə bilərəm mən! Qoy bu evi tikib qurtarım, öz gözləri ilə görsünlər ki, onlar deyən qocalardan döyüləm mən. Gərək əyani surətdə o tibb komissiyasına isbat eləyim

ki, atom təkin nüvəmdə nə qədər açılmamış enerji var mənim. Sonra qoy görüm, necə işə buraxmırlar, necə bənalıqdan ayırırlar məni!.. Hərçənd, o lotu-bambılı Qəlyan alı saqqızımı oğurlayıb evi adıma saldırdı, ancaq başqa əlacım yox idi. Elə ki, evi başa vurdum, işimi komissiyaya göstərüb bənalığımı əlimə aldım, onda bu evi də birouz çəkmə kimi çıxararam ayağımdan, keçirərəm öz sahibinin boynuna!.. Bir, iki, üç...

Quzubala *(daxil olur)*. Salaməleyküm, usta! İşin irəli!

Həmzə. Ay əleyküməssalam! Ay çox sağ olasan! Ay həmişə sən gələsən! Bu təşrifindən xeyir ola, ay Quzubala?

Quzubala. Xeyirdir, Həmzə dayı! Sabah keçmiş şagirdlərdən Tofiqin toyudur. Sən dəvət eləməyə gəlmişəm! Elə öz uşaqlarımız olacaq.

Həmzə. Ay əcəb eləmişən! Ay mübarək olsun!.. Ancaq mənim kimi pensioner bir qoca heç bilirsən sizin aranızda necə görünər? Qızılgül bağçasında pambıq kolu kimi!

Quzubala. Əvvəla, bu saat pambıq qızılğülden qiymətlidir, Həmzə dayı! İkincisi, sən də elə bizim kimi subay oğlansan! Qoca kişi belə ev tikə bilərmə? Məşallah, təkbəşinə gör nə qədər iş görübsən!

Həmzə. Hm... Bunu get mənə pensiyaya qovan həkimlərə denən, oğul!

Quzubala. Onlara çox deyirik, ancaq sənə də bir söz desəm, incimezsən ki, usta?

Həmzə. O asılıdır sözün mənasından; bir də ki, yöndəmindən, yəni nə deyəcəksən və necə deyəcəksən.

Quzubala. Mənim sözüm mənalıdır, çalışıram ki, yöndəmi də yaxşı olsun.

Həmzə. Onda də gəlsin!

Quzubala. Rəhmətlik babam söylərdi ki, söz dilinin ucuna gəldi, ağzında saxlama.

Həmzə. Kişi düz ərz eləyib. Ürəkdə saxlanılan söz – qəfəse salınan quş kimidir; hərçənd bəzən adam onu buraxdığına peşman olur, ancaq yenə də dustaqlığın isti otağından azadlığın soyuq çölü yaxşıdır.

Quzubala. Ay sağ ol!.. İncimə usta, indi mən də səndən soruşmaq istəyirəm ki, bu qədər yeri neylirsən, hökumətdən ahıbsan? Axı bu yekəlikdə həyə, bu böyüklükdə imarət nəyinə lazımdır, hə? Düz deyirəm, ya yox?

Həmzə. Hm... Düz deməyinə düz deyirsən, amma bir məsələni bilmirsən ki, bu həyətə və imarətə mən qalmayacağam, dayım nəvəsi Qəlyanəlinin külfəti yaşayacaq burada.

Quzubala. Bıy, belə niyə, Həmzə dayı? Bəs biz elə bildik, sən bu təzə mülkü evlənmək üçün tikirsən?

Həmzə (ah çəkir). Yox, oğul, mən evlənməyəcəyəm!

Quzubala. Bağışla, a Həmzə dayı, soruşmaq ayıb olmasın, bəs elə niyə?

Həmzə. Çünki... mənim birinci məhəbbət peykim orbitə çıxmadı, qara buludların içində partladı.

Quzubala. Axı onu nə üçün elə hündürə buraxırdın ki, partlayaydı? Bu aşağılarda, torpaq üstündə dığrılaydın da!

Həmzə. Olmadı! Cavanlığımda elə bu torpaq üstündə bir qıza aşiq oldum. Ancaq zalım balası çəkdi məni ərş-əlayə. O, mal-dövlət istədi məndən, mən də üz döndərdim ondan.

Quzubala. Deməli ki, peykin süni oldu.

Həmzə. Bəli. Ondan sonra bütün arvad tayfasından sidqim sıyrıldı mənim.

Quzubala. Bəs sonra o süni peykin kimə ilişdi?

Həmzə. Heç kimə. O da qız qaradı mənim təkin.

Quzubala. Yaxşı, madam ki, ikiniz də subay qalıbsız, indi evlənin özünüz üçün də.

Həmzə. Daha bizimki tutmaz, bala. Mən sadə, o ədəbaz. Elə ədasından bu vaxta qədər heç kəsə getməyib.

Quzubala. Sən də elə ona görə heç kimi almayıbsan, hə?

Həmzə. Nə bilim. Eh!... Əlimi işdən saxladın, dərd hücum çəkdi üstümə. (Çəkici götürür.) Bir, iki... (Birdən ürəyini tutur.) Vay, yənə ürəyim dayandı. (Sol çiyini silkləməyə başlayır.)

Quzubala (təşviş içində). Nə oldu sənə, usta?

Həmzə. Ürəyimin şıltağı tutub. Tez gəl, silkələ məni!

Quzubala (onu tutub silkələyir). Necə silkələyim, belə?

Həmzə. Hə, hə!... (Haçandan-haçana dərindən nəfəs alır.) Bax belə, ha... Deyəsən keçdi... Çox sağ ol, oğul.

Quzubala. Nuş olsun!

Həmzə. Mənim bu müxənnət ürəyim dönüb bəzi axsaq saatlara: gedir, gedir, birdən dayanır... Onda məcbur oluram götürüb həmin saatlar təkin silkələyim onu ki, işə düşsün.

Quzubala. Axı onu niyə vaxtlı-vaxtında qurmursan ki, purjini boşalır?

Həmzə. Quranım yoxdur, Quzubala!

Quzubala. Evləndə, Həmzə dayı!

Həmzə. İstəmirəm, Quzubala. Qorxuram arvad elə qura ki, purjini birdibli qırıla. Sonra gerekə tabutda silkələsinlər məni.

Quzubala. Məzəli kişisən, usta. Xudahafız! (Çıxır.)

Həmzə. Elə ürəyim də məzəlidir, Quzubala! (Nəbzini tutur.) İşləyir... Amma təzədən dayanmasın deyərək həkimlərin dediyi kimi idman eləyim ki, ürəyimin damarları açılsın. (Bədən tərbiyəsi etməyə başlayır.) Bir, iki, üç! Bir, iki, üç!.. Gerekə o həkimlərə isbat eləyim ki, mən də heç bir xəstəlik yoxdur; özüm də əsla qoca deyiləm; istirahət-zad da istəmirəm mən... Eh, müxənnət ürək! Axı sənə o şıltaqların olmasaydı, yaşıma çatmamış pensiyaya çıxarardılar mənə!

Avtomaşın signalı eşidilir. Qəlyanəli gəlir.

Qəlyanəli. Günortan xeyir, dayınəvəsi! Deyəsən bekarçılıqdan bədən tərbiyəsi eləyirsən. Bəxtəvər pensioner başına! Mən yazıq ona da vaxt tapmıram.

Həmzə. Sən vaxt tapsan, bədən tərbiyəsindən əvvəl beynin tərbiyəsi ilə məşğul ol, bibinəvəsi.

Qəlyanəli. Niyə? Bəyəm mənim beynimə nə olub, Həmzə kişi?

Həmzə. Sən soruş: nə qalib ki, sənə beyninə olmasın, Qəlyan oğlan! Bir mənə də görüm, madam ki, bu təzə evə köçməyəcəkdin, nə üçün onu tikdirirdin? Və nə üçün mənim adıma saldırdın bu evi?

Qəlyanəli. Qulaq as, deyim: bax mən, yəni sənə bibin nəvəsi, bu təzə evi öz dayısı nəvəsinin, yəni sənə adına ona görə saldırdı ki, bəzi gözüdar, ağzıgən adamların gözləri bərələndə ağızları yumulsun. Dedi-qodu olmasın ki, Qəlyanəli balaca bir məvaciblə bu yekəlikdə dəm-dəsgahı necə qurur. Amma, sənə nə deyəcəklər? Tək, subay kişisən. Ömrün boyu bənnəlik eləyibdən; əmanət kassasına pul yığıbsan, indi də pensiyaya çıxıbsan. Hökumətdən yer alıb öz əlinlə özünə ev tikibdən və köçüb içində oturubsan... O ki qaldı mənim buraya köçməyimə, o barədə də arxayın ol. Bu günlərdə təzə evə təzə köç gətirəcəyəm.

Həmzə. Təzə mebel alırsan?

Qəlyanəli. Yox, təzə arvad alıram. Təzə mebelimi də cehiz adı ilə o özü gətirəcək təzə evimə.

Həmzə. Necə, necə? Sənin başına at təpib-nədir, əyö? Gül kimi ailən var, təzə arvadı neylirsən?

Qəlyanəli. Köhnə arvad-uşağımı atmıram a! Onlar köhnə evdə qalacaq, təzəsi də təzə mülkdə olacaq.

Həmzə. Bir arvadın ola-ola, hansı ZAQS sənə ikinci arvadı kəbin kəsər?

Qəlyanəli. İkinci arvadımı mənim adıma saldırmayacağam ki, daynəvəsi.

Həmzə. Bəs kimin adına saldıracaqsan, bibinəvəsi?

Qəlyanəli. Sənin!

Həmzə. Nə dedin?! Mənə kəbin?! *(Onun üstünə atılıb yaxasından yapışır.)* Bəyem mən kişi-zad döyüləm ki, arvad alasan, adı mənim olsun, dadı sənin?

Qəlyanəli. Yox... he... Kişi olmasaydın, arvadın kəbinini adına kəsdirməzdim. Ancaq sinnilisen, dayna.

Həmzə. Kişilik yaşla ölçülməz, erkək! *(Onu altına yıxıb vurur.)* Benamus!

Qəlyanəli *(onun əlindən çıxıb ayağa durur)*. Burax məni, a kişi! Nə olub ey! Bir söz idi dedim, qiyamət qopmadı ki! İstəmirsən, evlənmə, daha dava-dalaş niyə?

Həmzə. Mənə kəbin? Sən məni nə hesab eləyirsən, ay heyvan nəvəsi? *(Üst paltarlarını geyinir.)*

Qəlyanəli. Mən səni nə hesab eliyəcəyəm, əziz dayım nəvəsi; qohumcul, mərd bir şəxs; yaşı ötmüş subay bir kişi. Axı onsuz da daha sən evlənməyəcəksən. Nə olar ki, pasportunda sənə lazım olmayan bir qırıq boş yeri doğma bibin nəvəsinə peşkəş eləyəsən? Bu yekəlikdə mülkü adına yazdırdım, sənə nə oldu ki, bir arvadı da ora saldırmaqdan nə olsun?

Həmzə. Mənim adım sənin üçün ehtiyat anbarıdır ki, artıq şey-şüyünü oraya doldurasan?

Qəlyanəli. Xeyr. Sənin adın mənim üçün əmanət kassası, yanan demir sandığı.

Həmzə. Ona görə mənə belə ling atırsan?

Qəlyanəli. Nə ling, a kişi? Axı sən bu alverdən nə zərər çəkəcəksən ey? Əksinə, yaxın bir qohumuna yaxşılıq eləyib savab qazanacağısan... Bəs təəssübkeşlik necə olar?

Həmzə. Buna təəssübkeşlik yox, təsbehkeşlik deyirlər. Özgə üçün təsbeh suya çəkmək... Gədə, sən namus nə olduğunu bilirsən, ya yox?

Qəlyanəli. Bir yol tiyatrdə görmüşəm. Axırdə nə olur orda? Balaca xal üstündə yekə qanqaralıq... İndi sən də pasportuna vurulan xal boyda bir möhürə görə qırmızı qanımızı niyə qaraldırısan? Arvadı – alıb gətirəcəyəm, qalacaq burda. O, bir otaqda, sən başqa otaqda. Ancaq adın üstündə olacaq. Daha səndən yemək istəməyəcək, geymək istəməyəcək. Hələ üstelik, o bişirəcək, sən yeyəcəksən.

Həmzə. Düzü, heç bilmirəm, sənə nə ad verim mən? Deyim, insansan, insan bu qədər heysiyyətsiz olmaz; deyim, heyvansan, heyvan bu qədər hiyləgər olmaz.

Qəlyanəli. Niyə, öz qohumunu tanımırısan?

Həmzə. Kaş səni heç tanımayaydım mən. Sənin kimilərlə qohum olmaq da cinayətdir!.. *(Evə girir.)*

Qəlyanəli. Pah atonnan, adam yiyəsi! Kişi mən gözlədiyimdən də tündməcəz çıxdı. İndi mən bu qoca axmağı necə yola gətirim? Onu necə qandırım ki, təzə evim təzə arvadımla əlaqədardı və buna görə də hər ikisi sənin adına olmalıdı?

Həmzə əlində çamadan evdən çıxıb küçə qapısına gedir.

Qəlyanəli onun qabağını kəsir.

Qəlyanəli. Çamadanını hara aparırsan, a kişi?

Həmzə *(onu itələyir)*. Öz xarabama. Səninlə bir ev dəftərinə ad yazdırmaq da nakişilikdir! *(Qapıda dayanır.)* Ancaq heyif ki, kəbinini birinin adına kəsdirib, başqası ilə yaşamağa razılıq verən o arvadın kim olduğunu bilmədim mən.

Qəlyanəli. O, arvad deyil, daynəvəsi, qızdı; özünü də yalvar-yaxarla razı salmışam.

Həmzə. Hələ arvad da yox, qız? Barakallah elə qıza! *(Çıxmaq istəyir.)*

Qəlyanəli. Bəli, gözəl-göyçək, xalis qız, özü də sənin kimi yaşı ötmüş halıca-canlıca bir quqla!

Həmzə *(astanada dayanır)*. Yaşı ötmüş qız? Kimdir o?

Qəlyanəli. Əntiq bir bərbər.

Həmzə. Bərbərdir? Adı nədir?

Qəlyanəli. Qəmzə!

Həm zə. Kim? (*Çamadan əlindən astanaya düşür, özü də çamadanının üstündə oturur.*) Qəmzə?

Qəlyanəli. Bəli! Qəmzə xanım! Olmaya, tanıyırsan onu?

Həm zə. Xeyr, xeyr, onu tanımıram mən!.. Bəs sənənlə necə, çoxdan tanışdır? Aranızda möhkəm bir şey varmı?

Qəlyanəli. Yox, təzə tanış olmuşuq. Yaman naz-qəmzəli şeydi zalım balası. Hələ ki, Leyli-Məcnun kimi uzaqdan-uzağa eşqbazlıq eləyirik özümüz üçün.

Həyətdə işıq sönür və səhnənin küncü işıqlanır. Bərbərxana. Ağ xalətlı Qəmzə növbəti müştərini yola salıb dəridən ah çəkir.

Qəm zə. Oyy!.. Bir dəne də yad kişinin biğ-saqqalı əldən çıxdı. Bəs mənə bir doğma kişi kəkili yetirməyəcəksənmi, ay Allah?! (*Dəhlizə çıxır.*) Növbə kimindir, gəlsin!

Qəlyanəli (*təzə kostyumda, əlində kiçik bir bağlama daxil olur*). Axşamınız xeyir olsun, Qəmzə xanım! Növbəsiz icazə verin, bu qara saç-saqqalı, hansı ki, bitir məhəbbət gücünə, təslim eləyim o ağ əllərinizin mərhəmət ülgücünə!

Qəm zə. Yənə siz? Saçınızı dünən axşam vurmadım, saqqalınızı bu gün səhər tərəş eləmədim bəyəm?

Qəlyanəli (*onun qarşısında kürsüyə oturur, əlindəki hədiyyəni üzünə qoyur*). Bəs harda görüşək, əzizim? Mən bura sizinlə isvi-daniyə gəlirəm, aynanızın qəşşərində oturub özümə yox, sizə baxıram.

Qəm zə. Axı hansı münasibətlə bu kürsüdə otura bilərsiniz? Nə ülgüclə qırılısı saqqalınız var, nə maşınla vurulası saçınız?!

Qəlyanəli. Onda saçımı ülgüclə dibdən qırın!

Qəm zə. Bu vaxt? (*İstər-istəməz Qəlyanəlinin boynuna dəsmal salır.*)

Qəlyanəli. Mən hər vaxt nəinki saçımı, hətta bütün başımı sizin ülgücünüzə qurban eləməyə hazıram, Qəmzə xanım! Qırın, ancaq "Məhəbbət" sabunu ilə qırın! Bilin ki, daha məndə ürək-göbək qalmayıb. Bu dəfə də mənə "hə" deməseniz, növbəti saç-saqqalım çal bitəcək.

Qəm zə (*onun başını sabunlayıb qırmağa məşğul olur*). Mən sizə öz cavabımı vermişəm. Bir də deyirəm: mən o qızlardan deyiləm ki, günü üstünə gedəm.

Qəlyanəli. Axı elə niyə deyirsiniz? Günülük olar – iki arvad bir evdə yaşayanda, necə ki, dədə-nənələrimiz eləyiblər. Amma mən

sizi təzə evə aparıram. Köhnə arvadsa köhnə həyətdə qalacaq, uşaqlara, heyvanlara baxacaq. Siz xanım olacaqsınız, o kənz. O ki etiraz eləmir, siz niyə razı olmursunuz, əzizim? Axı mən o təzə mülkü öz bağınızın yanında məxsusi sizin üçün tikdirirəm.

Qəm zə. Nə isə ağıma sığışmır. Hələ kəbinimi də başqa kişinin adına kəsdirmək istəyirsiniz. Deməli, ərimin şərikli arvadı olmaqdan əlavə, özümün də şərikli ərim olacaq?

Qəlyanəli. Şərikli nədir, ey mənim cananım? Mən sizin bircə tükünüzü də başqası ilə bölə bilmərəm. Kəbinizi kəsdirdiyim adam kişi deyil, subay bir qocadı; özü də xəstə – bir ayağı burda, bir ayağı gorda. Bu gün-sabah pasportu arxivə təhvil veriləcək, evdən arvada qədər adına nə varsa, hamısı mənim ayağıma keçəcək. Nə-tarixanada dilindən vəsiyyətnamə yazdırıb qol çəkdirmişəm ona. Tək, vahid vərəsesi özüməm.

Qəm zə. Yeni kişi lap o kökdədir?

Qəlyanəli. Kişi kökdən çoxdan düşüb. Ürəyinin bütün simləri qırılıb. Sınıq kaman təkin yanından yel ötəndə zarıldaıyır. Halvası qulağının dibində hazırda, ey! O dünyada daimi istirahət evinə put-yovkası yazılıb, verilib əlinə; ruhu təcili yardım təyyarəsi gözləyir ki, ucsun göyə.

Qəm zə. Bəs o diri meyidlə kəbin kəsdirəndə mənə camaat nə deyər?

Qəlyanəli. Axı kim biləcək? Bir sən, bir mən, bir qoca, bir də ki, ZAQS – vəssalam!.. Siz allah, razı olun, Qəmzə xanım! Məni hicran ədqalonu ilə yandırmayın!

Qəm zə. Başınıza vurdugum troynoy odekolondur. Buyurun qəbzini, veriniz haqqınızı, yaxşı yol! (*Dəsmalı onun boynundan açır.*)

Qəlyanəli (*qırılmış başını onun qarşısına əyir*). Sizdən cavab qəbzə almayınca Qəlyanəli burdan tərpenən döyül. Ya o saçım kimi bu başımı da hicran ülgücü ilə kəsib ayaqlarınızın altına atın, ya da mənə "hə" deyib ürəyimə vüsal qanpresi qoyun!

Qəm zə. Oyy!.. Siz nə kəmhövsələsınız, Qəlyanəli? Mənə bir az da möhlət verin. Yox, əgər səbriniz çatmırsa...

Qəlyanəli. Siz allah, elə deməyin, Qəmzə xanım! Mən səbir çəlləyimin borusunu uzadıb lap Xəzər dənizinə çatdırıram. Ürəyimi eşq manqalında bir qədər də lüləkəbab elərəm. (*Kürsüdən qalxır.*)

Qəm zə (*kənara*). Kişi lap aşpazxana şairi kimi danışır. Başınıza papaq qoyun, təzə tərəş olub, soyuq dəyər!..

Qəlyan alı. Qaygınız artıq olsun.

Qəmzə. Təşəkkür edirəm! İndisə gedin, müştərilərim gözləyir.

Qəlyan alı. Siz mənə təşəkkür edəndən sonra mən buradan gedə bilərəmmi? Əsil müştərin elə mən özüməm. İşinizi qurtarana-dək gözləyəcəyəm. Aftanabelim qulluğunuzda hazırdı!

Bərbərxanada işıq sönür və yenə heyət işıqlanır.

Qəlyan alı. Bəli, adı Qəmzə xanımdı, özü də nazxanım, işvə-xanımdı.

Həmzə. Deməli, hələ Leyli-Məcnun kimi uzaqdan eşqbazlıq eləyirsiniz?

Qəlyan alı. Lap onlar təkin. Ancaq az qalıb Aşiq Qərblə Şah-sənəm kimi bir-birimizə qovuşaq... Niyə belə fikrə getdin, Həmzə kişi?

Həmzə. Heç... Elə-belə... Deyirəm, yəni o da nikahını mənimlə yazdırmağa razılıq verib?

Qəlyan alı. Ona sənin adını eşitdirməmişəm. Ancaq demişəm ki, kəbinini subay bir qocanın adına kəsdirəcəyəm.

Həmzə. Razi olub, hə?

Qəlyan alı. Razi olmayıb nə deyəcək, a kişi? Zarafat deyil, canı bərbərxanadan qurtaracaq; səhərdən-axşamacan onun-bunun saç-saqqalını tumarlayan əlləri indi pul ilə oynayacaq; ixtiyarında təzə evi, altında öz "Volqa"sı olacaq. Daha bu yaşında mənə də getmə-yib, kimə gedəcək?

Həmzə. Bəs nə əcəb günü üstünə gəlir, demir ki, birinci arva-dını boş?

Qəlyan alı. Səfeh deyil a, siyasətçi qızdı! Bəyəm bilmir ki, bu mal-dövləti Səbirənin adı ilə qazanıram? Heç mənə söylərimi ki, onu boş?

Həmzə. Bəs Səbirə bu işə necə baxır?

Qəlyan alı. Necə baxacaq – televiziya tamaşaçısı kimi: əvvəl zərərbənlə baxırdı, indi durbinlə. Onun sözü yoxdu. Səbirə bilir ki, əsil arvadım yenə o olacaq, Qəmzəni isə elə-belə, məşuqə təkin sax-layacağam. Özü ilə razılaşmışam ey!

Hoyotda işıq sönür və səhərin küncü işıqlanır. Kiçik otaq.
Səbirə lampa işığında beşik başında oturub kədərli səsle
laylay oxuyur.

Laylay deyim yatana,
Gül-çiçəyə batana.
Böyü, igid ol, oğul,
Ta oxşama atana!
Laylay, balam, a laylay!
Qadan alım, a laylay!

Göydə ay ucalıbdır,
Nurun yerə salıbdır.
Gecə ötdü yarıdan,
Dədən harda qalıbdır?
Laylay, balam, a laylay!
Qadan alım, a laylay!

Qəlyan alı (*sərxoş halda oxuya-oxuya daxil olur*).

Hər dən ki, naz edir mənə canan, xoşum gəlir,
Naz eylədikcə bağrım olur qan, xoşum gəlir.

Səbirə. Yavaş, a kişi, uşaqları oyadarsan!

Qəlyan alı. Qoy oyanıb qulaq assınlar dədələrinin oxumağına, dayna! Havayı tamaşa istəmirsiniz? Hey deyirsən ki, səni gəzməyə, kino-tiyatıra aparmıram. İndi özüm sənə üçün qənsert çıxarıram. Daha bundan artıq nə istəyirsən, ay arvad? (*Yenə oxuyur.*)

Boş sözdü: Bircəsin sev, onun mübtəlası ol,
Yox... Gördün hər gözəl, de ki, bundan xoşum gəlir.

Səbirə. Kiri, öyə, qonşuları bizə güldürmə!

Qəlyan alı. Qonşunun mənin ailə işlərimə qarışmağa ixtiyarı yoxdu! Mən öz evimdə arvad-uşağıma mədəniyyət xidməti eləyirəm, xalxa nə var? Hələ onların acığına gedib bir dənə də arvad alacağam ki, sənə qulluq eləsin!

Səbirə. Nə dedin?

Qəlyan alı. Sən öl, hə, bax bu başım haqqı! (*Başını açıb şapa-laqlayır.*)

Səbirə. Bu vədə o yazığı niyə elə ütübəsən? Ala ey! Ömründə bir yol mənim qabağımda başına and içdin, o da qırıq! Nə danışdı-ğımı fikirləşirsənmi?

Qəlyanəli. Bə nədi? Elə xeyli fikirləşəndən sonra bu qərara gəlmişəm ki, sənə bir bacılıq alam, evdə tək qalıb darıxmayasan!

Səbirə. Mənim evdə "bacılıqlarıma" nə gəlib?

Qəlyanəli. Hansılardı, aaz?

Səbirə. İnek, qoyun, toyuq, cücə... heç onlar qoyurlar mən darıxım?

Qəlyanəli. Mən heyvan bacılıq demirəm, adam bacılıq deyirəm, qadın!

Səbirə. Onu get özünə al; həm də əvvəl məni boşla, sonra al! Bildinmi? Daha bəsdir mən səndən çəkdim. Onsuz da səbir kasam dolub-daşır. Bu dörd divar arasında sənə kənizlik elədiyim yetər... İşləməyə gedəcəyəm!

Qəlyanəli. Kiri, aaz! Mən sənənlə hənək eləyirəm, ey!.. Hi... hi... hi...

Səbirə. Amma mən sənə tamam gerçək deyirəm. İnnən belə otur evdə, həyat-bacana, bağ-bostanına, heyvanlarına, quşlarına bax! Mən də uşaqları yasliyə, bağçaya qoyub gedəcəyəm öz işimə! Diplom sənə üçün almamışam, a!

Qəlyanəli. Ağlını başına yığ! Bəyem mən ölmüşəm, sən işə gedəsən?

Səbirə. Mən də özümü sənə üçün öldürə bilmərəm. Bax, bu başdan deyirəm, xəbərdar ol!

Qəlyanəli. Bu Səbirədirmi görən? Bu arvad nə danışır, ey?

Səbirə. Tezliklə bilərsən mən kiməm və nə danışiram! Havayı pul səni quduzdurubdur.

Qəlyanəli. Havayı pul hansıdı, aaz?!

Səbirə. Qəlyanaltıxanada xalqdan oğurladığın pul. Özü də mənim adımla. Sən məni bütün şəhərdə biabır eləmişən. Daha bəsdir xalq önündə başısağrı gəzdim! Alacağam qəlyanaltıxanəni sənənin murdar əllərindən!

Qəlyanəli. Sən atanın goru, boşla, Səbirə! Heç mən razı olarammı uşaqlarımın anasının adı qəlyanaltıxana menyusuna düşsün?

Səbirə. Mən də razı ola bilmərəm ki, uşaqlarımın atasının adı həbsxana siyahısına düşsün!

Qəlyanəli. Nə həbsxana, aaz?! Yoxsa məni tutdurmaq istəyirsən? (Ağlayır.) Çox sağ ol, Səbirə, heç səndən gözləməzdim.

Səbirə. Tutdurmaq yox, səni xilas etmək istəyirəm.

Qəlyanəli. Nədən?

Səbirə. Əyri işlərdən, bəd əməllərdən. Uşaqlarımın təmiz adını ləkədən xilas etmək istəyirəm.

Qəlyanəli. Hansı ləkə? Mənim haram əyridi, ay uşaqlarımın anası?

Səbirə. Sən soruş, haran düzdür, ay yazıq! Əlin də, dilin də, gözün də, qəlbin də, beynin də əyridir! Heyif ki, mən sənənin bətinini əvvəldən görə bilməmişəm. Ancaq yenə də gec deyil. Qəlyanaltıxanəni mənə təhvil verərsən, özün də evdə oturub əl-ayağını düzəldərsən.

Qəlyanəli (başına ikiəlli qapaz vurur). Vay! Kül mənim əyri başıma!

Səbirə. Buna baxın bir! Kişi də ağlayarmı?

Qəlyanəli. Sənənin təkin zalım arvadın kişisi ağlamasın, bəs nə eləsin?

Səbirə. Bəsdir!.. Keç öz otağına, yıxıl yat. Burada teatr çıxarıb uşaqları oyatma! (Onu qonşu otağa salır.)

Burada işıq sönmür və yenə həyat işıqlanır.

Həmzə. Heç cür mənim ağlıma batmır ki, Səbirə bu işə razılıq verə.

Qəlyanəli. Axı niyə də razılıq verməyə? Evi, eşi, avadanlığı, heyvanları, uşaqları... hamısı qalır özünə. Mən sənə yalan deməyəcəyəm ki, dayınəvəsi? Məsləkəim haqqı, düz sözümüdü.

Həmzə. Yəni sənənin məsləkin də var?

Qəlyanəli. Bu nə sözdü, Həmzə kişi?! Adamın görək ya məzhəbi olsun, ya məsləki.

Həmzə. Mən ki sənə onları heç birini görmürəm.

Qəlyanəli. İnşallah, Qəmzəni alandan sonra görərsən.

Həmzə. Axı neylirsən bu ikinci arvadı sən?

Qəlyanəli. Varlığa nə darlıq? İkiarvadlılığın başqa ləzzəti var ey, dayınəvəsi!

Həmzə. Mən birarvadlılıqda ləzzət görmürəm, o ki ikiarvadlılıq ola!

Qəlyanəli. Evlənmisən bəyem, ləzzətini biləsən, ay bədbəxt? Bir də mənim bu evlənməkdə başqa haqq-hesabım var.

Həmzə. Evlənməkdə də haqq-hesab olar?

Qəlyanalı. Eh, o qədər elə evlənenlər var ki, mən də biri.
Həmzə. Axı sənın bərbərlə nə haqq-hesabın ola bilər?!
Qəlyanalı. Görək hər şeyi sənə deyim, Həmzə kişi?
Həmzə. Bəs mən bilməyim ki, nə üçün evlənirəm, Qəlyan gedə?
Qəlyanalı. Sən yox, mən evlənirəm.
Həmzə. Ad ki mənimdir.

Qəlyanalı. Yaxşı, qoy deyim. Ancaq səndən savay daha heç
kəs bilməsin... Bax, bu təzə evimizin qonşuluğundakı o üzüm bağı
görürsənmi? O – Qəmzənin. Bol şərabi olur. Mən də oradan “levi
tavar” alıb qəlyanaltıxanada xırtda eləyirəm. Nə qədər pul verirəm
ona! Qəmzə ilə evləndəndən sonra isə bağı hasarını çəkəcəyəm bu
evin arxasına – olacaq ev də mənim, bağ da mənim...

Həmzə. Biri Həmzənin adına, biri Qəmzənin adına.

Qəlyanalı. Ay sağ ol! Adı sənın, adı mənim... İndi bildin niyə
evləndirirəm səni?

Həmzə. Demək, məsləkın budur?... Sənın qərribə planların var
imış ki, bizim xəbərimiz yox.

Qəlyanalı. Bəs necə? Hər işin görə əvvəldən planını çəkə-
sən. Mən də ki belə planların baş incinəri! Eh, dayınəvəsi, bir savab
iş görmək istəyirəm, əbəs yerə razı olursan. Axı o qız da yazıqdı,
ömrünün axırına qədər subay qalmayacaq, a?! Allaha xoş getməz ey!

Həmzə. Deməli, o qızın subay qalmağına günahkar mən oluram?

Qəlyanalı. Səndən savay kimə erkim çatar? Bir tərəfdən qohu-
mum, canım-ciyərimdən, mənim ürəyim sakit olar. O biri yandan da
subay, sinli kişisən, təzə ev də sənın adınadı, təzə arvad da – camaa-
tın deməyə sözü olmaz. (Birdən onun qarşısında sallığı oturub çiyin-
lərindən tutur.) Səni and verirəm atamın dayısı ilə ananın bibisinin
qoşa qəbirələrinə: mən ölüm, razı ol, Həmzəcan, vallah savabdı!

Həmzə. Hə? Mənim babamla sənın nənənin gərünə and verir-
sən? (Fikir içində yavaş-yavaş əlini qoltuq cibinə salıb, pasportu
çıxarıb Qəlyanaliyə verir.) Yaxşı, qoy o savab işi ikilikdə görək! Ala
pasportumu, sabah get, köbinimizi kəsdir! Mənsiz olarmı?

Qəlyanalı (tez pasportu onun əlindən qapıb cibinə qoyur). Niyə
olmur, əyə? Onu ZAQS-da özüm düzəldərəm. (Həmzənin üzündən
öpur.) Sağ ol, dayınəvəsi, fıstırığın gəlsin!

Həmzə. Bəli, toyun mübarək olsun, Həmzə bəy!..

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

İkinci şəklın dekorasiyası. Yeni bina tikilib qurtarmışdır.
Axsamçağıdır. Avtomaşın sığnallı eşidilir. Əlində çamadan olan
Qəlyanalı Qəmzəni qabağına salıb heyətə daxil olur.

Qəlyanalı. Siz bu təzə evinizə xoş gəlmisiniz, Qəmzə xanım!
Daha ev də bizim, bağ da bizim. Deyir-ət ki qazana girdi, oldu yeməli.
İndi icazə ver, keçim “sənə”.

Qəmzə. Məncə biz çoxdan “sənə” keçmişik, Qəlyanalı. Ancaq
məni saldığın bu qazan başqasının yox, öz adına olsaydı, mən sənın
üçün daha yeməli olardım.

Qəlyanalı. Elə niyə deyirsən, əzizim! O kişi tərki dünyə bir
qocadı, dişi hardaydı səni yesin?

Qəmzə. Vay o qocadan ki, cavan qızla evlənməyə razılıq verir.

Qəlyanalı. Qohumum olmasaydı, heç razılıq verərdimi? Axı
hansı kişi özge arvadını öz adına saldırar? Bunu da yola gətirincə
mənimki mənə gəldi. Yəne Allaha çox şükür ki, axır sən də evimə
gəldin.

Qəmzə. Ev də onun adınadır da?

Qəlyanalı. Nə olsun, aaz? Ada baxan kimdi! Mən özüm on
beş ildir ki, lağlağı bir ləqəblə dolanıram, çoxusu əsil adımlı da bil-
mir. Ancaq nəyim adlı-sanlılardan əskikdir? Təki adı mənim olsun,
adı özgeyin də olsa, eybi yoxdur. Gedək, imarətimin içəridən də gör-
sədim sənə!

Onlar evə girmək istəyə Həmzə ikinci mərtəbədəki
artırmada görünür.

Həmzə. Gəlinimi gətirdinmi mənim, bibinəvəsi?

Qəlyanalı. Bəli, gətirdim, dayınəvəsi!

Həmzə. Mübarəkdir!

Qəlyanalı. Çox sağ ol!

Həmzə ilə Qəmzə bir an yuxarıdan-aşağıdan bir-birinə baxıb
şaşırlar: Həmzə dərhal nəzorələrini yuxarı dikir. Qəmzə isə
başını yerə dikir.

Qəmzə (yavaşdan Qəlyanaliyə). Mənim nikahımı bu kişinin
adına kəsdirmisən?

Qəlyanalı. Hə! Necədi sənün üçün?

Qəmzə. Mənim üçün fərqi yoxdur; ancaq qorxuram sənün üçün yaxşı olmaya.

Qəlyanalı. Niyə?

Qəmzə. Ona görə ki, bu kişi heç o dünyaya səfərə hazırlaşana oxşamır.

Qəlyanalı. Oxşamasa da, oxşadaraq. Hər şey pulun ucundadır, Qəmzə xanım! Beş-altı yüz manat maya qoyub, qaldıraram ruhunu göyə, göndərəm onu gedər-gəlməz ezamiyyətə.

Həmzə. Qəlyan oğlan! Gəlini qaldır öz otağına. Sən də min maşına, get bir dəstə zurnaçı gətir!

Qəlyanalı. Onu neylirsən?

Həmzə. Bəs zurnasız toy olar?

Qəlyanalı. Nə toy, a kişi? Balaca bir qəmpəniyə təşkil elərik özümüz üçün, qurtarıb gedər.

Həmzə. Ona da musiqi lazımdır. Dostlarım, qohumlarım eşidib təbrikə gələcəklər mənə. Zurna-balabansız evlənməyimə inanmazlar.

Qəlyanalı. Deməli, toyu xalxın gözündən pərdə asmaq üçün təşkil eləyirsən?

Həmzə. Bəs necə? Pərdəsiz toy olmaz ki!

Qəlyanalı. Sən buna necə baxırsan, Qəmzə xanım?

Qəmzə. Məncə, kişi düz eləyir, Qəlyan oğlan! Mənim də ürəyimdə arzum var axı. Ömrümdə birinci dəfə ərə gedirəm, o da zurna-qavalsız olsun deyirsən?

Qəlyanalı (*tərəddüd içində*). Belə arzun var idi, mənə deyəydin, sənə əməlli-başlı toy təşkil eləyəydim də...

Həmzə. O sarıdan heç narahat olma. Həmzə kişi ölməyib, a! Zalda bir süfrə açdırmışam ki, yüz dəne qəlyanalıxanana dəyər. Sən təkə zurnaçı tap gətir. Cəld tərpen, mənim qoçum-qoçağım!

Qəmzə. Gələndə anamla yeznələrimi də mindir maşına, gəlsinlər. Bizim dükanın bərbərlərini də çağır. Di yubanma, mənim malım-dövlətim!

Həmzə (*kənara*). Mal-dövlət qızın dilindən düşmüş a!

Qəlyanalı (*istər-istəməz*). Baş üstə, mənim canım-ciyyərim!.. (*Özünə*). Deməli, gedim zurnaçı gətirim? Gedim də! Bu elə bir tərəfdən pis olmaz; toydakılar əyani surətdə görürlər ki, Qəmzə ilə evlənen Həmzədi. Əşyayi-dəlil, özü də zurna-balabanla! (*Çıxır. Sükut.*)

Həmzə (*artırmadan həyata enir*). İcazə verin, çamadanınızı qaldırım otağınıza, gəlin xanım!

Qəmzə. Gücünüz çatarmı?

Həmzə. Hər halda təzə aşiqinizdən gücsüz deyiləm! (*Çamadanı götürüb evə girir. Qəmzə də diqqətlə ona baxaraq ardınca gedir. Bir an sonra Həmzə yenə artırmaya çıxır, papiros yandırır ah çəkir.*) Ah... Burada deyiblər ki:

Gülərim xətirə gəldikcə o ağlaşdığımız,
Eşqiden xəstələnib, sonra da sağlaşdığımız!

Qəmzə (*artırmaya çıxır*). Ə... Bağışlayın, vətəndaş... Bu gecə toy məclisinin başında mən gəlin kimi sizin yanınızda oturacağam, yoxsa Qəlyanalının?

Həmzə (*kənara*). Təzəbəylə, təzəgəlinin bir-birinə "vətəndaş" deməyini də təzə eşitdik (*ona*). Bilmirəm, vətəndaşka... Nikahınız kime kəsilib?

Qəmzə. Sizə!

Həmzə. Onda, demək, mənim yanımda oturmalısınız da!

Qəmzə. Elə isə... Məndən inciməyin, xahiş edirəm, əsil bəy paltarı geyinib yanımda əyləşəsiniz. Xasiyyətimə ki bələdsiniz.

Həmzə. Bələdəm, Qəmzə, bələdəm... Arxayın olun, paltarsız deyiləm. Hər halda təzə aşiqinizdən zövqsüz geyinməyəm.

Qəmzə (*onun qalstukunu dartır*). Bu qalstukunuz da çox köhnədir, heç xoşuma gəlmir. Dayanın, mən sizə təzəsini gətirim. Cəhiz çamadanım hani? Bu dəqiqə. (*Çıxır.*)

Həmzə. Deyəsən elə birinci gecədən noxtasını boynuma keçirmək istəyir.

Qəmzə (*əlvən bir qalstuk gətirir*). Bunu anam kürəkəni üçün bəylik xələti qoyub. İcazə verin, öz zövqümlə bağlayım boynunuza.

Həmzə. Bəs Qəlyanalı?

Qəmzə. Ona ölçüsüz qalstuk lazımdır, bezrazməni... Boynunuz əyin!

Həmzə. Elə birinci gecədən? Tez deyilmi?

Qəmzə (*saatına baxır*). Yox, yox, əksinə, gecikirik. Mən özüm hələ heç bəzənməmişəm. (*Həmzənin köhnə qalstukunu boynundan açıb atır, təzəsini bağlamaqla məşğul olur.*) Demək olar ki, dəyişilməmişiniz, Həmzə. Ancaq bir az üzünüzün dərisi sortlənib.

Həmzə. Neyliyim, üzüm o qədər üzlər görüb ki!.. Sizə də demək olmaz ki, dəyişilmisiniz, Qəmzə. Ancaq bir az barmaqlarınızın ucu sürtülüb.

Qəmzə. Neyliyim, mənim də barmaqlarım az üzlərə dəyməyib.

Həmzə. Eybi yoxdur, bu gündən sonra barmaqlarınız da düzələr, ayaqlarınız da...

Qəmzə. Bəli, innən belə mən də bərbərxanaya müştəri kimi gedəcəyəm, həm də öz avtomobilimdə.

Həmzə. Allah qoysa!..

Avtomaşın signalı eşidilir. Qəlyanalı bir dəstə qonaq və
düdükçülər üçlüyü ilə həyətə girir, artırmada Qəmzənin
Həmzənin boynuna qalstuk bağladığını görcək yerində
donub qalır.

Qəlyanalı. Bəh-bəh-bəh!.. Mən qıraqda boynumu ora-bura
uzadıb zurnaçı axtarıram, gəlinimsə evimdə özgə boynundan zurna
asır. Yox, deyəsən bunları bir evdə qoymaq olmayacaq. Arvadı bərbər
olanın qonşusu kosa olsun görək!

Həyəti zurna-qaval səsi basır.

Qəmzə. Vay, toy başlandı. Mənimlə tualetim hələ başlanmayıb!
(*Tələsik çıxır.*)

Quzubala (*başındakı məcməyidə ev şəklində nəhəng bir tort və şampan şarabı*). Toyun mübarək olsun, Həmzə dayı!

Həmzə. Çox sağ ol, ay Quzubala! O gün olsun, sənin toyunu
eləyək!

Quzubala. Atalar deyib: böyük duran yerdə kiçik evlənməz.
İndi sənin ardınca gör bizim tikinti kontorundan nə qədər cavan toy
eləyəcək!

Həmzə. Hə də! Daha yol açdım sizə mən! Çətini özül qoyma-
dır, divarlar tez ucalar.

Quzubala. Yaşa, usta, sağ ol, var ol! (*Çalğıçılara.*) Bir yaxşı
hava çalın mənim üçün!

Çalğıçılar çalır. Quzubala oxuya-oxuya oynayır.

Hər bir insan könlünün
Hər vaxt min-min eşqi var!
Tay tapmısın – toy cəylə:
Gənc, qoca – nə fərqi var!

Gəlin təzə,
Bəy bəmzə.
Mübarəkdir
Toyun, Qəmzə,
Toyun, Həmzə!

Qəlb odludur, qəm yemə
Ağarsa da saç başda,
Gəlin getmək, bəy durmaq
Gec deyil heç bir yaşda.

Gəlin təzə,
Bəy bəmzə.
Mübarəkdir
Toyun, Qəmzə,
Toyun, Həmzə!

Bu gün bütün subaylar
Sizdən alsınlar ibrət,
Hər vaxt, hər vaxt var olsun
Məhəbbət və səadət!

Gəlin təzə,
Bəy bəmzə.
Mübarəkdir
Toyun, Qəmzə,
Toyun, Həmzə!

Həmzə (*cibindən bir ovuc xırda pul çıxarıb Quzubalanın başına
atır*). Ay şabaş! Toyunda oynayasan, oğul! Buyurun yuxarı, əziz
qonaqlar! Xoş gəlmisiniz! Subaylarınızdan görəsiniz!

Qonaqlar. Mübarəkdir! Təbrik edirik!

Qəlyanalı (*qonaqlar arasında Səbirəni görür*). Bıy, Səbirə!
Sən bura niyə gəlibdən, aaz?

Səbirə. Dayınəvəsinin toyuna.

Qəlyanəli. Axı sən... nə bildin? Kim çağırdı səni toya?
Səbirə. Həmzə qardaş özü; dalımcə adam göndərmişdi. Mən
də evdən hədiyyə götürüb gəldim.

Qəlyanəli. Hə?.. Barakallah qoca!

Səbirə. Həyətdə niyə durmusan, a kişi? Gedək evə də. (Evə
girir.)

Qəlyanəli. Sən get, mən də qonaqları içəri ötürüb gəlirəm.
(Öz-özünə.) Görəsən, bu kişi niyə belə ələyir? İndi mən Səbirənin
gözü qabağında Qəmzəyə necə məhəbbət görsədim? Hələ arvadlar
bir-biri ilə söhbət eləsələr, nə olar? Yox, yox! (Tez evə qaçır.)

Həmzə (artırmadan.) Buyurun içəri, möhtərəm dostlar!

Qonaqlar həyətdə açılmış masa kənarında yerböyer olurlar.

Qəlyanəli bədə qaldıraraq sağlıq deyir.

Qəlyanəli. Əziz qonaqlar! Necə ki, özünüz bilirsiniz, hər yemək-
içmək məclisinin bir təqsirkarı olur. Bu gün bizim bu qəmpaniyanın
da bir təqsirkarı var...

Yerdən səs. Bir yox, iki müqəssiri!

Qəlyanəli. Bəli, bəli, iki dəne müqəssirkarımız var. Biri mən...
mənim dayımnəvəsi Həmzə; o biri də onun təzə gəlini Qəmzə. Han-
sılar ki, bu gün ZAQS-da kəbin kədirib evlənilblər, yəni bir bədən
ikibaşlı həyata qədəm qoyublar.

Yerdən səslər. Qədəmləri mübarək olsun!

Qəlyanəli. Bəli, yoldaş müştərilər! Mübarək olsun qədəm-
ləri bu təzə yola addım atan novcəvanlarımızın. Doğrudu, bizim bu
təzəbəylə təzəgəlin o qəder də cəvan döyüllər...

Qəmzə. Oy, reqlament!

Həmzə. Zalım oğlu, bir rumka ara qıçək, amma bir tuluq
çərənəyəcək!

Qəlyanəli. Yəni dediyim odur ki, yoldaşlar, Qəmzə və Həmzə
öz qiymətli ömürlərində çox şeylər görüb-götürüblər, ancaq hələ bu
vaxta qədər ər-arvadlıq ailəsinin ləzzətini görüb-götürməyiblər. Bu
da onu sübut ələyir ki, bu ölməz qəhrəmanlar həyata ahl vaxtlarında
göziyumulu yox, açıq göz ilə daxil olurlar. Yəni ağıllı surətdə addım-
layırlar, nəinki ağılsız surətdə iməkləmək. Məsələn, birinci isqoris-
dən birbaşa üçüncü isqorisə keçirlər... Buna görə də, yoldaşlar, mən

sənim-qəlbədən təklif ələyirəm ki, götürün birinci rumkalarınızı,
vuraq həmin təzəbəylə ilə təzəgəlinin sağlığına, hansı ki, Həmzə və
Qəmzə, toyları mübarək olsun, özləri də xoşbəxt olsunlar, tezlikcən
baba və nənə olsunlar, həmişə kefləri kök, damaqları çağ olsun, qoşa
fiştiqləri gəlsin! Vurrey! Tuş! (Bədəni başına çəkir. Çalğıçılar "tuş"
çalır.)

Yerdən səslər. Mübarək!

– Xoşbəxt olsunlar!

– Oğullu-uşaq! olsunlar!

– Qoşa qarısınlar!

Həmzə ilə Qəmzə bir müddət hərəkətsiz durub bir-birinə baxırlar.

Qonaqlar əl çalır. Müğənni mahnı oxuyur. Cəvanlar rəqs edirlər.

Nəhayət, Həmzə, Qəmzə və Qəlyanəli qonaqları yola salırlar.

Qonaqlar. Allah mübarək eləsin!

Həmzə. Çox sağ olun!

Qonaqlar. Oğullu-uşaq! olasınl!

Qəmzə. Subaylarınızdan görəsiniz!

Qonaqlar. Qoşa qariyasınız!

Qəlyanəli. Xoş getdiniz!..

Səbirə. Mübarək, mübarək! Bizim hamımızı lap ürəkdən sevin-
dirdin, Həmzə qardaş. Sizi bir də təbrik ələyirəm, Qəmzə bacı! Xoş-
bəxt olun, qoşa cəvanlaşın!..

Həmzə. Çox sağ ol, bibigəlini!

Qəmzə. Təşəkkür edirəm, Səbirə!

Səbirə. Gecəniz xeyrə qalısın! Gedək, Qəlyanəli!

Qəlyanəli. Hara, aaz?!

Səbirə. Evimizə!

Qəlyanəli. Axı mən... bu kişinin sağdışıyam. Bəyi tək qoyub
necə gedim?

Həmzə. Narahət olma, bibinəvəsi. Mən o cəvan bəylərdən deyir-
ləm, sağdış-soldışsız da keçinərəm. Apar Səbirəni evə!

Qəlyanəli. Hə?!

Qəmzə. Oyy!..

Səbirə. Gedək, a kişi, gedir.

Qəlyanəli. Necə gedim, ay arvad? Bəy bizə məzə verir. İndi
onu tək qoyub getsəm, səhə xalx mənə nə deyər? Elin adəti var, axı!

Sən get, mən də bir azdan gəlirəm... Əyər, İbiş, əmoğlu, əmin gəl-nini ötür evə! Di dəstədən qalma, Səbirə!

Səbirə. Yaxşı! Təki sən həmişə evə belə xeyir işlər üçün yubanasan! Salamat qalın! (*Gedir.*)

Qəmzə (*öz-özünə*). Deyəsən, Səbirə məsələni bilmir axı? O yazığın nə təqsiri var ki, mən onu bədbəxt eləyim?

Qonaqlar. Salamat qalın! Gecəniz uğurlu olsun!

Ev sahibləri. Yaxşı yol! Zəhmət çəkdiniz!

Qonaqlar gedirlər. Həmzə, Qəmzə və Qəlyanəli
həyətdə qalırlar.

Qəlyanəli. Sənin də gecən xeyrə qalsın, dayınəvəsi! Zəhmət çəkib bizim üçün yaxşı toy məclisi düzəltədin. Çox sağ ol! Səhər xər-cini verərəm. Qulluğunda hazıram, bütün iştatımla!

Həmzə. Dəyməz, bibinəvəsi. Gecən də xeyrə qalsın, pulun da cibində qalsın, saxla oğlunun toyunda xərclərsən!

Qəmzə. Oyy... Bu nə xəcalət?

Qəlyanəli. Yaxşı, zarafatı boşla, Həmzə! Biz də gedək öz ota-ğımıza, Qəmzə. (*Qəmzənin qoluna girir.*)

Həmzə (*Qəlyanəlinin qolunu Qəmzənin qolundan çıxarır.*) Bağışla, Qəlyan bala. Gəlin öz otağına gedəcək, sən də öz otağına!

Qəlyanəli. Bıyy! Bəyəm onun otağı mənim otağımla bir döyül?

Həmzə. Əlbəttə, yox! Onun otağı ancaq mənim otağımla bir ola bilər, necə ki, təzəbəylə təzəgəlin. Səninse yerin, bir sağdıx kimi, qapı dahlındadır!

Qəlyanəli. Hi-hi! Bu nə deyir, Qəmzəcik?

Qəmzə. Elə bayaq mən də sənə bundan qorxduğumu deyirdim, Qəlyançik!

Həmzə. Siz heç nədən qorxmayın, xanım! Gecənin xeyrindən səhərin şəri yaxşıdır deyiblər. İndi hər birimiz ayrı-ayrılıqda öz otaqlarımıza gedəcəyik. Sabahsa baxıb görək gəlin kimə düşməlidir – kəbinli ərinə, yoxsa kəbinsiz lotunun birinə!

Qəmzə. Oyy... Ömrümdə bir yol ərə getdim, o da şərlikli.

Qəlyanəli. Bəlkə keflisən, Həmzəcik?

Həmzə. Artıq-əskik danışma, gedə! Sərxoş sənə ki, özge gəlininə əl uzadırsan. Qızın qolunu burax deyirəm sənə, yoxsa qol-qabırğanı qıraram!

Qəlyanəli. Mən ölüm, inad olma, a kişi. Ayıbdır! Əşidən-bilən bizə nə deyər?

Həmzə. Sən ayıb qanırsan? Bu saat, indicə toyumuzda olan camaatı yığaram bura, qoy görək hansınızın üzünə tüpürərlər.

Qəlyanəli. Deməli, sən bu toyu əşyayi-dəlil kimi təşkil elə-mişdin? Əhsən planına!

Həmzə. Bəs sən elə bilirdin ki, biz incinarlıq bacarmırıq? Elə planlar çəkərim sənin üçün ki, gözlərin bərələr!

Qəlyanəli. Çox sağ ol, dayınəvəsi! Əmanətə – xəyanət?!

Həmzə. Əmanətə yox, cinayətə – xəyanət! Hələ o biri fırıl-daqlarını da ifşa eləyəcəyəm, görək onda halın necə olacaq sənin! Bəyəm Qəmzə ilə də onun üzüm bağına görə evlənmirsənmi?

Qəmzə. Nə?

Qəlyanəli. Niyə çıxırırsan, a kişi? Sakit söhbət eləsənə!

Həmzə. Belə söhbətləri sakit eləmək olmaz, saxtakar!

Qəlyanəli. Madam ki, bu saxta kəbini qəbul eləməyəcəkdin, əvvəldən niyə razılıq verirdin?

Həmzə. Ona görə ki, sənə tövbələtmə olsun. Görəsən ki, həmişə başqalarını oynada bilməzsən, axır bir gün sənin özünü də meymun kimi ələ salıb oynadılar! Sonra da, bu xanımla köhnə haqq-hesabım var mənim.

Qəmzə. Oyy... Köhnə söhbətlərin yeri deyil, Həmzə!

Qəlyanəli. Sənin onunla nə haqq-hesabın ola bilər, a kişi? Bəlkə üzünü qıranda sənə izdaçı verməyib? Nə qədər borcu var, denən verim, əl çək! (*Əlini cibinə salır.*)

Həmzə. Zəhmət çəkmə! O mənim üzümü yox, qəlbimi tərəş eləyib. Biz öz haqq-hesabımızı özümüz çəkərik.

Qəlyanəli. İşə düşmədik! Sən bu söhbətlərə nə deyirsən, Qəmzə xanım?

Qəmzə. Mən nə deyə bilərəm, Qəlyan ağa? On beş il ər axtar-dım, tapandan sonra da əkiz oldu! İstəmirəm, heç birini istəmirəm! Pozun mənim nikahımı, qaytarın məni atam evinə!

Həmzə. Toy gecəsi gəlini ata evinə qaytarmaq yaxşı deyil.

Qəmzə. Bəs indi mən neyləyim?

Həmzə. Sakitcə qalx öz otağına, rahatca uzan öz yatağına, asu-dəcə get öz yuxuna! İçəridən qapını bağla, çöldən də mən keşiyini çəkərim. Qorxma, heç kəs narahat eləməz səni.

Qəlyanəli. Ay sən öləsən, qoca tülkü! İndi ki belə oldu, səhərəcən Qəmzənin qapısından çəkilməyəcəyəm. Mən öz qoyunumu qurda tapşıra bilmərəm.

Qəmzə. Mənə qoyun deyirsən, ədəbsiz?

Həmzə. Təzəbəylə təzəgəlini təhqir eləmə! Özgə arvadına havayı keşik çəkmək istəyirsənsə, mənimlə bərabər dayana bilərsən. Bayaq sənə dedim ki, yerin – qapı daldır.

Qəmzə. Ay kişilər, məgər yengəm-zadımsınız ki, gəlinlik otağımın qapısında durasınız; özü də tək yox, cüt-cüt!!!

Həmzə. Ondan darılma, kişidən yengə olmaz. Get, arxayın yat gəlinlik otağında!

Qəmzə. Bu gecə o otaqda mənim gözüme yuxu gedərmə?

Həmzə. Onun da fikrini çəkmə, toy gecəsi bütün gəlinlər yuxusuz qalırlar.

Qəmzə. Ancaq mənim kimi belə yox! (Ağlayır.) Oyy!.. Bu nə kəbin idi mənə kəsdiniz, bu nə toy idi mənə elədiniz? Bütün şəhərdə rüsvay oldum!

Həmzə. Dərs olar sənə, bir də belə ərə getməzsən!..

Qəmzə. Bu həngamədən sonra daha nə ər! (Hönlür.) Kaş heç sənə rast gəlməyəydim, Qəlyanəli! İndi mən başıma nə çarə qılıım, Həmzə?

Həmzə. Dedim ki, get, yat! Səhər nə lazımsa, elərik! Lap arxayın ol!..

Qəmzə. Mənim başım işləmir, Həmzə, özün bil! (Ağlaya-ağlaya evə girir.)

Qəlyanəli. Gecən xeyrə qalsın, xanım!

Xoruz banı çəşidilir.

Həmzə. Sabahın xeyir olsun, Qəmzə!

Qəlyanəli. Sən öləsən, öz əlimlə öz arvadıma ortağ çıxarmadım?

Həmzə. Özün öləsən! Bir azdan ayırd elərik ki, əsil ər kimdir, böyürdən çıxan şərik kimdir?

Qəlyanəli (papiros yandırır). Bu qocaya baxın bir ey! Canın bu qədər sulu ikən pənsiyaya niyə çıxırdın, a kişi?

Həmzə. Bəs sən nə xəyal eləmişdin, a gedə? Elə bilirdin Həmzə kişi lap qocalıb, ağlını itirib, sənə arvadını da öz adına saldıracaq ki,

Səbirə təkin bunu da çölə atanda uşaqlarına aliməti mən verim, hə? (Ona dirsək göstərir.) Ala!

Qəlyanəli. Sən lap xuliqan imişsən ki, qoca!

Həmzə. Sən kimilərlə gərək xuliqan dilində danışasan!

Qəlyanəli. Nə eybi, indi dilin uzanıb, danış. Ancaq yadından çıxarma ki, mənə də Qəlyanəli deyirlər!

Həmzə. İstəyir lap "Xorxoralı" desinlər. Yenə söndürəcəyəm közünü!

Qəlyanəli. Görərik, kim kimin ocağını söndürər. Əgər mən bu hayıfı sənə qoysam, anadan əmdiyim süd mənə haram olsun!

Həmzə. Saxta and içmə, qurumsaq! Sən ana südü əmməmişən, keçə südü ilə böyümüşən. Şükümün o qədər ağır idi ki, dayım gəlini sənə doğanda döşü də qurudu.

Qəlyanəli. Əy, kaftar, mənə keçə deyirsən? (Onun üstünə atılır.)

Həmzə. Keçi səndən min pay yaxşıdır, çaqqal! (Tutuşurlar. Qonşu həyətlərdən yuxulu səslər eşidilir.)

Kişi səsi. Bu gecə vaxtı nə dava-dalaş salmışınız? Qoysanız yataq!

Qadın səsi. İkiarvadlı kişi görmüşdük, ikiərli arvad eşitməmişdik!

İkinci kişi səsi. Ayıbdır, kəriyin, a kişilər! Gedin, yatın, səhər şərik malınızı bölərsiniz!

Həmzə (sağ əli Qəlyanəlinin yaxasında olduğu halda, sol əli ilə ürəyini tutur). Ay müxənnət ürək, heç dayanmağın yeridir?

Qəlyanəli. Pristupun tutdu? Əcəb oldu! Heç silkələməyəcəyəm. (Tez onu buraxır.) Qoy ürəyin həmişəlik dayansın! Öl, qoca kaftar!

Həmzə (iki əli sol çiynini tutub silkəlayir). Özüm silkələyərəm! Bir ürək ki, sənə köməyinlə xoda düşəcək, heç işləməyə yaxşıdır. (Oturur.)

Quzubala (qəflətən hasar dalından çıxır). Nə var, usta, olmaya yenə ürəyin tənəffüs eləyir?

Həmzə. Hə, tez ol, silkələ mən!

Quzubala (Həmzəni silkəlayir). Baş üstə, usta! (Qəlyanəliyə). Sən kənar ol burdan, Qəlyan!

Qəlyanəli. Silkələmə, silkələmə onu! Sən hardan çıxdın, gedə?

Quzubala. Xalq drujinasından! Gecə vaxtı xalqın rahatlığını pozma!

Qəlyanalı. Bu xalq nöqərləri də başımıza təzə bəla olublar a! Xalq drujinası, xalq nəzarəti, xalq deputatı, nə bilim...

Quzubala. Xalq məhkəməsi...

Həmzə. Cəld ol, Quzubala, bayaq toyda oynadığın havada sil-kələ!

Quzubala. O da baş üstə, Həmzə dayı! (*Həmzəni tez-tez silkə-ləyərək oxuyur.*)

Gəlin təzə,
Bəy bəmzə.
Mübarəkdir
Toyun, Həmzə,
Toyun, Qəmzə!..

Həmzə. Hə, işə düşdü! (*Özünə gəlib Qəlyanalıya hücum edir.*)
Qəlyanalı (*qarşısından qaçır, Quzubalaya*). Dedim axı, silkə-ləmə onu.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Birinci şəkilin dekorasiyası. Totux bufet arxasında müştərilərə içki və qəlyanaltı satır. Köhnə val xırıltıyla oxuyur.

Totux. Uzun danışma, malımı aldın, bufetin qabağından keç! Növbə kimindir? (*Müştəriyə*). Sən də görək, nə süzüm?

Müştəri. Bir stəkan şərəb!

Totux. Buyur! Ancaq, biz qəlyanaltısız içki satmırıq. Yeməyə nə verim?

Müştəri. Ay qız, bu zəhrimarı dolu tök dayna!

Totux. Ağzında "zəhrimar" deyirsən, nə qədər az olsa, yaxşıdır.

Müştəri. Deməli, bizə can yandırırsan?

Totux. Bə nədi? Biz ictimai işə işçiləri görək müştərilərimizin cansağlığını qoruyaq... De görüm, nə yeyəcəksən?

Müştəri. Qidalı bir şeyin varmı? Səhərdən bir stəkan çayla iki yumurtanın üstündəyəm.

Totux. Balıq qarından təzə çıxarılmış qara kürümüz var.

Müştəri. Vətəgədən "levi tavar" eləmi?

Totux. O sənə qalmayıb. Çaxırın üstündən su da içəcəksənmi, töküm?

Müştəri (*qədəhi içir*). Suyu elə çaxırın içinə tökmüsüz dayna!

Totux. İki manat ver, bufetin qabağından keç!.. Sən nə istəyirsən, a bala?

Uşa q. Bir paçkə siqaret.

Totux. Uşaqlara satmırıq.

Uşa q. Özümə almıram, dədəmə alıram... (*Pul verib siqaret alır.*)
Bəs izdaç?

Totux. Get izdaçı da dədəndən al!

Səbirə (*qəlyanaltıxanaya girib bufetə yanaşır*). O, Qəlyan gedə hanı, ay qız?

Totux. Bıyy, Səbirə bacı! Nə əcəb səndən bizi yada salmısan, xeyir ola?

Səbirə. Sizdən adama xeyir gələr? Müdirini buraya çağır. Özün də satdığın malların pulunu götür, bufeti təhvil ver!

Totux. Niyə, Səbirə bacı, nə olub bəyəm?

Səbirə. Bəsdir mənim adımla möhtəkirlik elədiniz. İnnən belə özüm işləyəcəyəm burda. (*Bufetin arxasına keçir.*)

Totux. Ay aman! (*İçəri otağa çıxır*). Əy, Qəlyan, tez çölə çıx, gör xanımın nə deyir!

Qəlyanalı (*gözlərini ovuşduraraq yarımsoyunmuş halda içəri otaqdan çıxır*). Nə olub, a Totux, nə çığır-bağır salıbsan? Qoymazsan bir saat gözümün odunu alım? Axı bu gecə səhərəcən yatmamışam.

Səbirə. Niyə yatmamısan? Niyə toydan sonra öz xarabana gəlmirdin?

Qəlyanalı. Sən burda nə gəzirsən, ay arvad?

Səbirə. Mən bura gəzməyə yox, işləməyə gəlmişəm.

Qəlyanalı. Burda nə işin olacaq, aaz? Evə get, sən işin ordadır, heyvan bacılıqlarının yanında!

Səbirə. Xeyr, bağışla. Özün də qəlyanaltıxanani təhvil ver, çıx get təzə evinə!

Qəlyanalı. Başına hava gəlibmi, Səbirə?

Səbirə. Havalı adam sən təkin olar. Yerimi özümə ver deyirəm sənə!

Qəlyanalı (*tələsik pencəyini çiyninə atır, papağını başına qoyur, kəmərinə bağlaya-bağlaya Səbirənin qoluna girib mülayimcəsinə onu içəri çəkmək istəyir*). Axı bir de görüm, nə olub ey? Niyə camaatın

yanında hay-küy salırsan? Deyir: söz var el içində, söz də var ey içində. Gedək evimizə, danışaq da! Bəlkə xəstələnibsən, Səbirə? Gəl aparım səni həkimə.

Səbirə. Mən elə burda sözümü dedim, hamı da eşitdi. Qəlyanaltıxanadan çıx, evə də ayaq basma. Ta bizimki sənənlə qurtardı, fırıldaqçı! Bir-iki günə həkim yanında yox, hakim yanında danışarın. Son dəfə!

Qəlyanalı. Kəs səsini, həyasız! *(Onun ağzına bir silla vurur.)* İçəri keç görüm, nə çərənləyirsən. *(Səbirəni içəri otağa salmaq istəyir.)*

Səbirə *(onu kənara itələyir)*. Get, təzə arvadınla danış, ona əl qaldır, arsız! *(Tutuşurlar.)*

Müştəri *(yanındakı müştəriyə)*. İş üstündə ər-arvad davası gör-müşdünmü?

İkinci müştəri. Bu dava döyül a, tamaşadır!

Totux *(çağırır)*. Ay haray, kömək eləyin! Şüşələrim sındı, buter-brodlarım xaşıla döndü, pullarım it-bat oldu!..

Müştərilər Qəlyanalı və Səbirəni aralayırırlar.

Nəzarətçi *(daxil olur)*. Salam! Xahiş edirəm, bir şüşə "Badamlı" verəsiniz! *(Totuxa pul verir.)*

Qəlyanalı. Biyy, nəzarət qağa? Xoş gəlibsən! Buyur, otur, bir az qəlyanaltı eləyək. Qulluğunda hazırıq, bütün iştatımızla!

Nəzarətçi. Sağ olun! Bu səs-küy nədir, belə?

Qəlyanalı. Ticarətin şirənliyindəndi.

Totux. Dava-dalaş salan, bax, bu arvaddı. Müştərilərə mədəni xidmət elədiyimiz yerdə hücum çəkib üstümüzə, yapışib bu yazıq kişinin yaxasından ki, çıx çölə, qəlyanaltıxana mənimdi. *(Nəzarətçi-yə bir şüşə su verir.)*

Qəlyanalı. Azz, Totux, sən kirlə!.. Yox, məsələ elə deyil, nəzarət qağa.

Nəzarətçi. Bəs necədir? Yaxşı-yaxşı deyin görək nə olub?

Səbirə. Yoldaş nəzarətçi! Mən bu qəlyanaltıxananın qanuni müdiriyyə. Buyurun, baxın, bu da mənim şəhadətnaməm. Boynuma alıram ki, bu vaxta qədər anlamamışam, öz işimi həyat yoldaşıma etibar etmişəm. İndi səhvimi düzəltmək istəyirəm. Xahiş edirəm, bu kişiylə deyəsəniz ki, burdan çıxın və yerimi özümə təhvil versin!

Nəzarətçi *(şəhadətnaməni alıb baxır)*. Bəli... Bu sənəd rəsmən təsdiq eləyir ki, vətəndaş Səbirə Qulamova yetmiş yeddi nömrəli qəlyanaltıxananın qanuni müdürüdür. Siz bu barədə nə deyə bilərsiniz, Qəlyanalı vətəndaş? Bəlkə sizin də əlinizdə başqa sənəd var?

Qəlyanalı *(ah çəkir)*. Xeyr... Mənim əlimdə sənəd yoxdu... Ancaq bir məsələ var.

Nəzarətçi. Nə məsələ?

Qəlyanalı. O məsələ ki... Bax, nəzarət qağa, bu qəlyanaltıxana kimin adıdır? O arvadın! Bəs o arvad kimin adıdır? *(Barmağını öz sinəsinə vurur.)* Bu kişinin! Deməli ki, bu qəlyanaltıxana da kimin olur? Bu arvadın sahibinin, yəni mənim. Belədi, ya yox?

Nəzarətçi. Yox!

Qəlyanalı. Niyə?

Nəzarətçi. Ona görə ki, hər kəs öz yerində işləməlidir... Qadınınız xəstəlikdən sağlması münasibəti ilə sizi təbrik edirəm! Daha onun əvəzinə siz burada əziyyət çəkməyəcəksiniz, elə deyilmi?

Qəlyanalı. Hə?.. Bəs necə? Hansı kişi istər ki, arvadının işini görsün? Bu qədər yükünü çəkmişəm, bəsimdi.

Nəzarətçi. İndi gedin, dincəlin! Sizi isə biz çoxdan burada görmək istəyirdik, yoldaş Qulamova; gec də olsa, yaxşı ki, öz vəzifənizə gəldiniz. Buyurun, qəlyanaltıxanayı təhvil alın və işə başlayın. Uğur olsun!

Səbirə. Çox sağ olun!

Nəzarətçi. Dəyməz!.. Əgər mane olmaramsa, icazə verin, burada oturub "Badamlı" içim.

Səbirə. Buyurun, yoldaş nəzarətçi! Əksinə, təhvil-təslim zamanı siz burda olsanız, yaxşıdır. *(Qəlyanahya.)* Gəlin başlayaq, vətəndaş!

Qəlyanalı. Nəyi başlayaq?

Səbirə. Təhvil-təslimi!

Qəlyanalı. Təslim-təhvili? Başlayaq da!.. Əyö Totux... xanım, müştəriləri çıxar, bufeti təhvil ver.

Totux *(yavaşdan)*. Doğrudan? Bəs siz...

Qəlyanalı. Səs-küy salma! Yenə xoşluqla qəlyanaltıxanayı özümüdə qaytara bilərik. Nə deyirəm, onu elə!

Totux. Baş üstə!.. Yoldaş müştərilər, tez qurtarın! Təftişdir.

Qəlyanalı. Təftiş yox, ay dili yanıq, təhvil-təslim.

Totux. Axır ki, qəlyanaltıxanayı bağlayırıq. Tez olun, çıxın, yoldaşlar!

Qəlyanəli (yavaşdan). Belə niyə eləyirsən, Səbirə? Axı mən sənin uşaqlarının atasıyam!

Səbirə. Uşaqlarını istəyən kişi onların anası üstünə arvad almazdı.

Qəlyanəli. Nə arvad, əzizim? Sən özün ki toydaydın, görmədinmi kim evləndirdi?

Səbirə. Gördüm. Amma hayıf ki, o oyunu başa düşmədim.

Qəlyanəli. Hansı oyunu? Ayıb deyilmi? Bütün şəhər bilir ki, o, Həməzinin arvadıdır.

Səbirə. O da qeyrətinin möhkəmliyindəndir! Bəli, bütün şəhər bilir ki, ad – Həməzindir, yar – sənin. Bu qəlyanaltıxana kimi, avtomaşının kimi, inəyin kimi. Sənin adına birçə mən və uşaqlarıdır. İmkanın olsa, bizi də başqa kişilərin adına saldırdın. Ancaq bu sarıdan da arxayın ol. Boşanmaq barədə ərizə vermişəm. Bir-iki günə məhkəmədə işimizə baxacaqlar.

Qəlyanəli. Bəs mənim uşaqlarım kimin famili altında qalacaq?

Səbirə. Mənim! Bir namuslu qadın adı yüz namussuz kişi familiyindən şərəflidir.

Qəlyanəli. Eh, cəhənnəmə qalın adım altında! Guya mən çox istəyirəm ki, adıma əşyayı-dəlil olsun, o da canlı adamlardan. Bir gün də buna görə çəksinlər mənə sorğu-suala ki, kiçik bir maaşla o qədər uşağı necə ökmisən?

Səbirə (bufet arxasına keçir). Boş söhbətlərlə vaxt uzatma. Gəl, işimizi görək! (Telefon zəng vurur. Səbirə dəstəyi götürür.) Eşidirəm! Bəli, yetmiş yeddi nömrəli qəlyanaltıxanadır. Buradadır. Nə deyim ona? Necə? Yaxşı, lap elə bu gün təhvil verərik. Sağ olun!

Qəlyanəli. Kim idi zəng vuran?

Səbirə. Məhkəmə icraçısı.

Qəlyanəli. Məhkəmə? Nə deyirdi?

Səbirə. Deyirdi ki, əmin kürekeni Qənimətzadəyə iş veriblər! Əmlakı müsadirə olunmaqla, o cümlədən inəyi də.

Qəlyanəli. İnəyi də müsadirə olunub? Hansı inək?

Səbirə. Onun adına olan qasqa inək!

Qəlyanəli. Bəs o əclaf küreken məhkəmədə deməyib ki, inək onun döyül, mənimdi? Gözündən gəlsin, Qənimətzadənin hər gün havayı içdiyi iki litir südüm!..

Qəlyanaltıxanada işıq sönmür və səhnənin küncü işıqlanır. Üzünü tük basmış Qənimətzadə məhəccər arxasından nitq edir.

Qənimətzadə. Xeyr, xeyr, yoldaş... bağışlayın, vətəndaş hakimlər!.. Mən ilk sözümde dediyim kimi, son sözümde də deyəcəyəm. Necə ki şəxsən atalar özləri də deyiblər. Amma mənim ərzim odur ki, bu qədər şəxsi mülkiyyəti şəxsən mənim ayağıma yazmaq ədalətsizlikdir. Deyirsiniz ki, mənim şəxsi evim var; əslində isə o ev əmim oğlunundur, ancaq mənim adıdır. Deyirsiniz ki, mənim bağım var; əslində isə o bağ yeznəməndir, ancaq mənim adıdır. Deyirsiniz ki, mənim avtomaşın bacanağıdır, ancaq mənim adıdır. Deyirsiniz ki, mənim inəyim var; əslində o inək qayınatamın qardaşı oğlunundur, ancaq mənim adıdır... Şəxsən atalar demişkən: yar özgenindir, adsa mənim. Soruşursunuz ki, nəyə görə mən özge əmlakını öz adıma yazdırmışam, burada mənim nə mənafeyim var? Cavab verirəm: ancaq nəfsimə görə. Açıqlıq deyim ki, mənafeyim – birinin evində yaşayıb kirayə verməmək, o birisinin məşinində havayı gəzmək, üçüncüsündən bir çuval müftə qoz, dördüncüsündən iki litr süd və ilaxır bu kimi bekarə ayın-oyun... İndi mən də sizdən sual edirəm, möhtərəm hakimlər: şəxsən öz cəzam azdır mayer, özgələrin də cəzasını mənim ayağıma yazırsınız? Qohum-qardaş malı da axırda adamın ayağına belə balta vurarmış?!
Burada işıq sönmür və yenə qəlyanaltıxana işıqlanır.

Qəlyanəli. Bu da işdi? Qohum-qardaş ayağı da axırda adamın başına belə tepik olarmış?!
Nəzarətçi. Bir də təbrik edirəm, vətəndaş Qəlyanəli! Demək, özge inəyinin çatısı da xirtdəyinizdən açıldı.

Qəlyanəli. Bəli... Amma xirtdəyimi də üzüb özü ilə apardı.

Səbirə. Fakturaları gətirin!

Qəlyanəli. Əy, Totux, mənim gözlerim qaralır, başım hərələnir, özün bufeti təhvil ver. Ancaq bari bu dar günümde daxıla girmə!

Totux. Ağillı danış, əy! Daxıl bir şey qoyursan ki, girəm?

Qəlyanəli. Pah atonnan, yuxu eşidirəm-nədi?

Totux. Açıq göz kişi, yuxuda da daxil görür ha!

Səbirə. Gəl təhvil-təslimi qurtaraq, qıza!

Totux. Nə yaxşı elədiniz buranı öz əlinizə aldınız, ay Səbirə xanım! Bu julik mənə lap cana getirmişdi. İndi özümüz işlərik özümüz üçün. Dükanımızın adını da qoyarıq: "Nümunəvi qadın qəlyanaltıxanası".

Səbirə. O xəyallara düşmə. Təhvil-təslimi qurtaran kimi ömrünü verib, qəlyanaltıxananın o firıldaqçı fəhləsi Qəlyanalı ilə bərabər səni də buradan qovacağam!

Totux. Niyə, Səbirə bacı? Bəs bu qəlyanaltıxananı kim dolandıracaq?

Səbirə. Özüm. Həm də daha bura qəlyanaltıxana olmayacaq, qəhvəxana olacaq...

Totux. Araq-çaxır qəhvəxanası?..

Səbirə. Yox, çay-süd qəhvəxanası.

Totux. Ay-hay!.. Elə qəhvəxanadan nə mənfəət götürəcək-sən, ay arvad?

Səbirə. Mənfəət yox, xidmət qəhvəxanası, zəhmətkeşlərə mədəni xidmət!

Totux. Onda ömrümi tez ver, gedim, özümə ayrı yer tapım.

Yumşaqov, Xatun və Quzubala pillələrdən aşağı enirlər.

Yumşaqov. Salam! İcazə var?

Totux (*tez onların qarşısına yüyürür*). Yox, qəlyanaltıxana bağ-lıdı!

Xatun. Biz yemək-icməyə gəlməmişik. Müdirlə balaca işimiz var. Beşcə dəqiqəliyə içəri girməyə icazə verin.

Totux. Dedim ki, bağlıyıq, heç bircə dəqiqə də girmək olmaz!

Quzubala. Yan dur, əy. Qəlyanaliyə xeyir xəbər gətirmişik.

Qəlyanalı. Burax, gəlsinlər, Totux! Buyur görək, sən nə deyir-sən, xaloğlu?!

Yumşaqov. Mən?.. Heç... Elə-belə gəldim, deyim ki... necə-sən? Kəfin-halın, işlərin necədir?

Qəlyanalı. Niyə, pis döyül!

Yumşaqov (*Səbirəyə*). Salam, xalagəlini! Siz necəsiniz?

Səbirə. Sağ olun, mən də yaxşıyam!

Quzubala. Salam, yoldaş nəzarətçi!

Nəzarətçi. Drujinaçı qardaşa eşq olsun! İşləriniz necədir?

Quzubala. Lap yaxşı. Həmişə sizə kömək etməyə hazırıq.

Nəzarətçi. Çox sağ olun!

Yumşaqov. Deyəsən, vacib işiniz var, eləmi?

Səbirə. Elədir, qəlyanaltıxananı...

Qəlyanalı (*tez Səbirənin sözünü kəsir*). Səliqəyə salırıq.

Yumşaqov. Bəlkə mən sonra gəl'im?

Xatun. Sonra nə vaxt, a kişi? Dama basıldıqdan sonra? Gəlmi-sən, elə indi sözünü de, məsələ bitsin!

Yumşaqov. Deyim də. Ancaq... Sən allah, incimə məndən, xaloğlu, üzüm ayağının altında... Bu gün yenə idarəyə bir cəriməçi gəlmişdi. Dedi ki, maşınım onu vurub.

Qəlyanalı. Nə olub, adam basmışan?

Yumşaqov. Mən yox ey, sən!

Qəlyanalı. Haçan, harda?

Yumşaqov. Deyəsən, dünən gecə gəlin gətirəndə olub... Kişi şax durdu üzümə ki, maşınla vurmuşam, ombası qırılıbdır.

Qəlyanalı. Hansı kişi, əy? O dişsiz keçisaqqal piyaniskəmi?

Yumşaqov. Hə, bir elə tip idi.

Qəlyanalı. Onun ombası anadangəlmə şikəstdi. İş-peşəsi də özünü aftanabel altına atıb xam şoferlərdən pul almaqdı. İki dəfə də mənim qulağımı kəsibdi. Üçüncü kərə zalım oğlu ombasını maşına elə çırpdı ki, faram sındı. Özündən pul alacaqdım, cibindən bir qara qəpik tapmadım. Dünən axşam yenə kefli idi, ilişdi sağ qırıloma. Söyüb qovladım. İndi sənin üstünə niyə gəlir? Mən özüm onunla haqq-hesab çəkərim.

Yumşaqov. Zəhmət çekmə, haqq-hesabını çürütdü mənimlə. Dərman pulusunu alıb getdi.

Qəlyanalı. Dərman nədi, əy, araq pulu alıb səndən, nahaq xam düşüb veribsən... Yaxşı, daha nə var ki, xaloğlu?

Quzubala. Uzatma, əy, mətləbi müxtəsər elə!

Yumşaqov. Hə?.. Mətləbin müxtəsəri odur ki, ərizə verdim, avtomobilimi... avtomobilini bağışladım dövlətə! Xahiş edirəm, maşını... maşınımı təhvil verəsən bu cavan oğlana!..

Xatun. Nəhayət!..

Qəlyanalı (*Yumşaqovun üstünə atılır*). Xeyir xəbərin bu idi?! Sən belə qələt eləmişən! Bu saat get, ərizəni geri götür. Mənim maşınımı bağışlayanın anasını ağladaram!

Yumşaqov. Öz xalamı deyirsən, xaloğlu?

Quzubala (*onları aralayır*). Sakit ol, vətəndaş! Açarı ver, maşını aparaq!

Qəlyanalı. Xeyr, onu eləyə bilməyəcəyəm! Mən sizi məhkə-məyə verərəm!

Quzubala (*ona kağız göstərir*). Avtomaşının dövlətə təhvil verilməsi notarius kontorunda qayda-qanunla tərtib olunubdur. Maşını

verməsen, sən özünü məhkəməyə verərik. Ancaq yenə də xoşluqla təhvil versən, yaxşıdır... Tez elə, bizi yubatma!

Qəlyan alı. Axı səndən kim xahiş eləmişdi, ay Yumşaq bala? Mənə deyəydin, özüm öz malıma öncəm çəkərdim de!

Yumşaq ov. Adam adama nə qədər deyər, ay Qəlyan bala? Artıq dözə bilmədim. Gərək bağışlayasan.

Qəlyan alı. Bir aftanabelim var idi, onu da hökumətə dəsxos elədin. Daha mən sənə nə bağışlayım?

Yumşaq ov. Heç nə! O maşını adımdan çıxarsalar, elə billem dünyanı mənə bağışladılar.

Xatun. Təbrik edirəm, Yumşaq qardaş!

Nəzarətçi. Mən də sizi təbrik edirəm, vətəndaş Yumşaqov! Demək, özge maşını da daha başınıza ağır olmayacaq!

Qəlyan alı. Başım var ki, ağrısı da ola? Görmürsən, bu Yumşaq gedə başıma nə oyun açdı?

Nəzarətçi. Siz özünüz demirdinizmi maşın Yumşaqovundur?

Qəlyan alı. Onun idi, sonra bağışladı mənə.

Yumşaq ov. Vicdanın olsun, ey. Mən sadə bir qulluqçu babayam, avtomaşın bağışlaya bilərəm?

Qəlyan alı. Axmaq adamdan hər nə desən çıxar!

Yumşaq ov. Necə ki, sən varidatın bir-bir əlindən çıxır!

Qəlyan alı. Bunu düz deyirsən!

Nəzarətçi. Avtomaşının açarını verin!

Quzubala (açarı Qəlyan alıdan alır). Gedək, Yumşaqov, heç olmasa bir yol öz avtomobilinə min!.. Bıy, bu nə iydir gəlir? Baxın görün, nə yanır?!

Qəlyan alı. Heç nə... Yanıq iyi məndən gəlir!

Totux. Vay, qatletlər! (Mətbəxə atılır.)

Qəlyan alı. Eh, gidi dünya! Mən boyda cəmdəyin burda cızdağı çıxır, axmaq qız qatlet hayına qalıbdı. (Stula oturur.)

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Üçüncü şəklin dekorasiyası. Höyətə avadanlıq daşınır. Həmzə ikinci mərtəbədə artırmada stol üstündə çamdana paltar yığır.

Həmzə.

Qabla dəxi marfaşını, Həmzə bəy,
Durma, götür qaç başını, Həmzə bəy!

(Alt və üst paltarlarını qaldırır çırpır və saya-saya qatlayıb çamdana qoyur.) Bir, iki, üç... Bir, iki, üç... Gərək o savadsız doxdurları məcbur eləyim, razı olsunlar ki, qoca döyüləm, xəstə döyüləm, pensiyalıq döyüləm mən! İndi qoy gəlib baxsınlar tikdiyim evə, sonra görüm necə qaytarmırlar mənə öz işimə! Bir, iki, üç...

Qəmzə (artırmaya çıxır). Aaa, kişinin başına hava gəlib-nədir, mayka-trusikle danışır?.. Nə olub, Həmzə qardaş?

Həmzə. Ər-arvadın bir-birinə "bacı-qardaş" deməyini də bu gün eşitdik... Bir elə şey olmayıb, Qəmzə bacı! Çamadanımı qablayıram. Sən də yığış, cehiz çamadanını aparım atan evinə. Sonra da gedək, qəzetə elan verək.

Qəmzə. Qəzetə elan? Nə barədə?

Həmzə. Boşanmaq barədə. Mən, necə deyirlər, öz borcumu yerinə yetirib qurtardım. İndi azadsan, kimə istəsən, gedə bilirsən.

Qəmzə. İki günün ər-arvadının nikahını pozarlarmı? Xalq qəzetdə bunu oxusa, mənə barəmdə nə fikirləşər? Bu biabırçılıqdan sonra mənə hansı kişi alar?

Həmzə. Onda ərizəni sən adından verərik, yazaraq ki, sən mənə boşayırsan. Qoy mənə heç bir arvad gəlməsin. Onsuz da daha evlənməyəcəyəm mən.

Qəmzə. Elə mən də daha əre getməyəcəyəm. Bir yol "ləzzətini" gördüm, bəsimdir. Bərbər dəsmalı deyiləm a, gündə bir kişinin boynundan asılam.

Həmzə. Bəs kəbinimiz necə olsun?

Qəmzə. Necə var, eləcə də qalsın!

Həmzə (sevincini bürzə verməməyə çalışaraq, pünhəni köks ötürür). Hə?

Qəmzə. Hə də! Görünür bizim nikahımız kosmosda kəsilib. Qismətdən qaçmaq olmaz.

Həmzə. Bəs iyirmi il əvvəl niyə mənə qismət olmadın?

Qəmzə. Əlbət, onda qismətimiz kal imiş. Axı məhəbbət təkin qismətin də bir zamanı, məkanı olar, ya yox?

Həmzə. Nə isə, ağıma batmır.

Qəmzə. Aqlın nə tez kütləşdi? Yoxsa indi mənə ər olmaq istəmirsən?

Həmzə. Açıqını deyim ki, yox!

Qəmzə. Niyə? De görüm, mən karam, koram, şiləm, keçələm, ya nəyəm?

Həmzə. Xeyr, xeyr, Allah eləməsin. Sən zahirdən baxanda yaxşısan, yüz faiz normalni insan...

Qəmzə. Bəs daxildən baxanda haram xoşuna gəlməyib, nəyim ninarmalını görünüb sənə?

Həmzə. Təbiətin. Sənin xasiyyətin mənimkiylə tutmaz!

Qəmzə. Nə üçün?

Həmzə. Onun üçün ki, biz başqa-başqa adamlarıq. Cavanlığı-mızda məndən nələ tələb edədiyin yadından çıxıbmi sənin? Elə indi də Qəlyanəlinin mal-dövlətinə getmirdinmi sən?

Qəmzə. Cavanlıqdakı iştaham cavanlıqda qaldı. İndi Qəlyanəli ilə bu sevdamdan sonra mal-dövlətin də etibarını gördüm. İnnən belə sərvət-şöhrəti neylirəm, gurma aparmayacağam a! Nəyimiz var – bəsimizdir. Sən pənsiyanı alarsan, mən də bərbərliyimi elərim. Asudə yaşırıq özümüz üçün. Mənim əlim işə öyrəşib, bekar dura bilmərəm.

Həmzə. Deməli, sən çöldə işləyəcəksən, mən evdə oturub boz-baş bişirəcəyəm?

Qəmzə. Niyə? Xərəyi də özüm bişirməyə vaxt taparam. Sut-kada yeddi saat iş, yeddi saat yuxu, qalan on saatda on cür xörək bişir-ərəm sənin üçün.

Həmzə. Bəs mən neylərəm sənin üçün?

Qəmzə. Sən də bir ucdan yeyərsən özün üçün. Sonra da uşaqlarla oynarsan.

Həmzə. Bu yaşımda?

Qəmzə. Uşaqlarla pensionerlər oynayır da.

Həmzə. Ancaq nəvələri ilə.

Qəmzə. O baxır pensionerin fərasətinə – eləsi var nəvəsi ilə oynar, eləsi də var oğlu ilə.

Həmzə. Vay o oğuldan ki, atası ilə qoz-qoz oynaya.

Qəmzə. Bircə o günü görədim! Ölməyəydim, oğlumun üzünə birinci ülgücü özüm çəkəydim, ilk dəfə saqqalını öz əllərimlə tərəş eləyirdim, bığlarını öz qayçımla düzəldəydim... (*Qəhərlənir.*)

Həmzə. Heç cür inanmağım gəlir ki, bu sözləri sən deyirsən, Qəmzə.

Qəmzə. Daşı ətəyindən tök, bu vaxtında mənə naz eləmə. Həzmə!

Həmzə. Onu eləyə bilməyəcəyəm, Qəmzə xanım! Yaxşısi budur ki, isti-isti gedək nikahımızı pozduraq!

Qəmzə. Xeyr, onu görə bilməyəcəksən, Həmzə bəy! Kəbin kağızı əlimdə, ərim yanımda, ağılım başımda. Zorla məni boşamaya-çaqsan a. Məhkəmədə sənə deməzlərimi: əgər iki gündən sonra boşayacaqdınsa, bəs niyə evləndin, niyə otuz ilin qızını bədbəxt elədin?

Həmzə (*bigəlti gülür*). Hə, belə ha! İndi deyəsən, həyatla ayaq-laşmağa başlayırsan, arvad!

Qəmzə. Topal-zad deyiləm a?.. Səndən bircə addım da geri qalmaram. Əlimdən heç yana qaça bilməzsən. Kəbinli ərimdən, vəs-salam! (*Birdən Həmzənin üstünə atılır, onu qucağına basıb öpməyə başlayır.*) Nəhayət, biz də ailə həyatının ləzzətini görməliyik, ya yox?!

Həmzə. Uxşay, indi oldu: adı da mənim, dadı da mənim... Evlənməyin ləzzəti qocalıqda imiş ki, cavanların xəbəri yox.

Yüz aşığı məhv etməyə bir qəmzə gerekdir,
Yüz Qəmzəni ram etməyə bir Həmzə gerekdir.

Saçlarını düzəlt, gedək evə.

Qəmzə. Bu saat, mənim əzizim! (*Onu qucağından buraxır.*) Yənə qalstukun əyridir, Həmzə! (*Qalstukunu düzəldir.*)

Həmzə. Onu düzəltmək çətin məsələdir, Qəmzə. Qalstukum əyri deyil, hülqumum əyridir.

Qəmzə. Bəs bunu mənə qabaq niyə demirdin?

Həmzə. Çünki onda sevişirdik, eybimi deməyə utanırdım. İndi işə, ər-arvadlıqda daha nə utanmaq? Yoxsa peşman olmusan? Onu bil ki, heç o dünyada da boşayan deyiləm səni, arvad!

Qəmzə. Sən nə danışırısan, ay kişi? Nəinki hülqumun, lap boy-nun da əyri olsa, qəbulumdur. Təki ürəyin düz olsun.

Həmzə. Ondan arxayın ol! (*Əlini bərkədən sol döşünə vurur.*) Vay, tez silkələ məni, Qəmzəcan!

Qəmzə. Nə oldu sənə, Həmzəcan?

Həmzə. Heç... Ürəyim müvəqqəti dayanıb, yorğunluğunu alır. Qorxma, silkələ işə düşsün, arvad!

Qəmzə (*tələs içində onu qucaqlayıb silkələyir*). Məni bədbəxt eləmə, ər evinə getməmiş məni dul qoyma, kişi! (*Onu bağrına basıb silkələyir.*)

Bu zaman Qəlyanəli – üzünü saqqal busmuş, paltarları özilmiş halda həyəto girir. Həmzə ilə Qəmzənin artırmada qucaqlaşdığını görürək gözlərini qapayır.

Qəlyanalı. Nənəm vay! Gözün ovulsun, Qəlyanalı! Axırncı ümidim bu dələyə idi, o da bığımı belə qırxdı. Bu dəfə mənimki evlənmək olmadı, çəkilənmək oldu...

Həmzə. Hə, düşdü xoda üreyim.

Qəmzə. Allah, sənə çox şükür. Dur, çıxıb gedək öz evimizə, Həmzə!

Həmzə. Gedək, Qəmzə, gedək!.. Bundan sonra gerek mənə saat kimi vaxtlı-vaxtında qurasan ki, üreyimin purjini boşalmaya.

Qəmzə. Ondan arxayın ol! Nə qədər ki mən sağam, qızıl saat təkin qoruyaram səni. Bircə dəqiqə də üreyini dayanmağa qoymaram! (Artırmadan çıxırlar.)

Qəlyanalı. Necə? Yox! Mən hələ ölməmişəm! Nə qədər canımda can var, qoymaram cananım cansız canbazlara canlıq olsun. Bu saat alaram onların qoşa canlarını. (Cib bıçağını çıxarıb evin qapısına atılır. Bu zaman həyatə uşaq bağçası inventarı daşındığını görüb donub qalır.) Hələ bu nədi?

Həmzə ilə Qəmzə əllərində çamadanları, evdən çıxarkən Qəlyanalı ilə qarşılaşırlar.

Həmzə. Biyy, Qəlyanalı? Xoş gördük! Bu vədə özgə həyətinə nə gəzirsən?

Qəlyanalı. Özgə həyəti hansıdı, a kişi? Mən öz mülkümə gəlmişəm.

Həmzə. Gecikmişən, bibinəvəsi. Bura indi dövlət mülkiyyətidir. Mən onu uşaq bağçasına peşkəş eləmişəm. Xalqdan oğurlanmış pul ilə tikilən bina xalqa verilməlidir. Evin təzə sahiblərinin köçünü görmürsənmi?

Qəlyanalı. Necə, necə? Məndən xəbərsiz mənim mülkümü peşkəş etmək? Bu saat mən sənin o invalid canını əzrayıla peşkəş eləmə, qoca sarsaq!

Həmzə. Kiri, əy! Bura sənin üçün qəlyanalıxana döyül, uşaq bağçasıdır.

Qəlyanalı. Hara olur olsun, üreyini elə dayandırım ki, heç zəlzələ də silkələyib işə sala bilməsin!

Bıçağı qaldırıb Həmzənin üstünə atılır. Həmzə onun əlini havada tutur, qolunu qarib bıçağı alır, Qəlyanalını itələyib yərə yığır.

Həmzə. Boynunun yoğunluğuna güvənmə, gedə. Qalib gəlmək üçün təmiz ürək lazımdır!

Qəmzə (Həmzənin sol çiyindən tutur). Silkələyim, Həmzə?

Həmzə. Yox, Qəmzə, bayaq purjinimi möhkəm burmusan. Ömrümün axırınacan bəsidir. Gedək!

Qəmzə. Tez gedək! Bunun sir-sifətinə baxanda adamın üreyi bulanır.

Həmzə ilə Qəmzə çamadanlarını götürüb çıxırlar. Yumşaqov daxil olur.

Yumşaqov. Salam, Qəlyanalı! Bıy, yerdə niyə uzanmısan? İstirahət eləyirsən?

Qəlyanalı (yerdən qalxmadan ona baxır). Yox, istixara eləyirəm.

Yumşaqov. Nə barədə?

Qəlyanalı. O barədə ki, görüm məndən daha nə istəyəcəksiz?

Yumşaqov. Daha?.. Sən allah, incimə, xaloğlu! Özün bilirsən ki, adam bir şey bağışlayanda gerek səliqə ilə peşkəş eləsin. Avtomaşının domkratı qalib səndə. Xahiş edərim verəsən, çatdırım təzə sahiblərinə...

Qəlyanalı. Nə həyasız adam imişsən sən, ay Yumşaqov! Mən çox bərk üzler görmüşəm, amma sənin kimi qənbərsifətə heç rast gəlməmişəm.

Yumşaqov. Niyə, xaloğlu?

Qəlyanalı. Zəhrimar xaloğlu, çor xaloğlu! Əy, ay allahsız, indi mənim özümə domkrat lazımdı, sən onu da məndən istəyirsən?

Yumşaqov. Sənə domkrat kömək eləməz, Qəlyanalı. Sənə qaldırıcı kran lazımdır!

Qəlyanalı. Onda get birini al getir, mənə qaldırırsın da.

Yumşaqov. Demək, yenə adı mənim olsun, dadı sənin?

Qəlyanalı. Nə olar, xaloğlu deyilikmi?

Yumşaqov. Yox... Özün qurduğun tələdir, özün də düşmüşsən. İndi eşlən orda özün üçün. Adı da sənin, dadı da sənin.

PƏRDƏ

ŞİXƏLİ QURBANOV

(1925–1967)

Qurbanov Şıxəli Qurbanəli oğlu – ədəbiyyatşünas-alim, nasir, tərcüməçi, dramaturq, Bakıda qulluqçu ailəsində anadan olmuş, orta məktəbə getmiş (1931), oramı ekstern bitirmiş, könüllü cəbhəyə getmiş (1941), snayper (sərras nişançı) məktəbinin bölmə komandiri (1942), Polşada, Peterburqda (1944), Berlində (1946) olmuş və Svineyundə şəhərində ordudan tərxis olunmuşdur. Mühərribə dövründə orden və medallarla təltif edilmişdir.

APİ-nin filologiya fakültəsini bitirmiş (1950), Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının aspirantı, eyni zamanda rus ədəbiyyatı müəllimi olmuş, “A.S.Puşkin və Azərbaycan poeziyası” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmiş (1956), həmin institutda baş müəllim, dosent (1958), Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda ədəbi əlaqələr şöbəsinin müdiri (1962–1966) olmuşdur.

Ş.Qurbanov lirik şeir, poema hekayə və tənqidi məqalələrlə dövr mətbuatında çıxış etmiş, “Rəis məşguldur” (1958), “Əcəb işə düşdük” (1962), “Özümüz bilərik” (1963), “Olmadı elə, oldu belə” (1964), “Milyonçunun dilənçi oğlu” (1966), “Sənsiz” (1967) pyeslərini, “Bahadır və Sona” (1961) librettosunu yazmışdır. Onun əsərləri keçmiş SSRİ-nin bir çox şəhərlərində, “Sənsiz” pyesi Bolqarıstanda tamaşaya qoyulmuşdur.

Azərbaycan KP Bakı Komitəsinin təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri (1954–1955), 26 Bakı Komissarı (indiki Səbail) rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi (1955–1957), Azərbaycan KP MK təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri (1957–1961), Azərbaycan KP MK katibi və büro üzvü (1966) olmuşdur. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (V və VII çağırış) deputatı olmuşdur. Lenin ordeni (ölümündən sonra, 1967) və medallarla təltif olunmuşdur.

Yazıçılar İttifaqının üzvü (1963) olmuş, filologiya elmləri doktoru (1964), Ü.Hacıbəyov adına Dövlət Mükafatı laureatı (1967) adını almışdır.

SƏNSİZ

Üç pərdəli, beş şəkilli dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Sevinc
Tərlan
Fərhad
Məral

– müəllimə, 36 yaşında
– onun öri, geoloq, 45 yaşında
– geoloq, 36 yaşında
– geoloq, 25–26 yaşlarında.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Səliqə ilə yığışdırılmış bir otaq.
Sevinc əlində kitab taxtın üstündə oturmuşdur.

Sevinc (*kitabı oxuyur*). Hansı kitabı açırsan, gözlərin önündə alovlu bir məhəbbət, əbədi bir sevgi! İşdə sevgi, həyatda sevgi! Görəsən sevgisiz, məhəbbətsiz həyat varmı? Yox... Sevgisiz yox... Məni sevgim yaşatmışdır. Mən sevirəm. (*Tərlanın divardan asılmış şəklinə baxır.*) Dəlçəsində sevirəm. Yalnız onu! Həyatım boyu ondan başqa heç kimi sevmədim. Mənə çoxları qəlbinə açdı. Belə hallarda mən qərribə hisslər də keçirmişəm. Yalnız bir anlığa. Onu necə unuda bilərəm? (*Sən musiqi səsi gəlir. Haradasa qonşuda gəlin gətirirlər. Sevinc başını qaldıraraq qulaq asır.*) Gəlin gətirirlər. Xoşbəxt olasan. On səkkiz il əvvəl... (*İşıqlar çəkilir. Yenidən artırkən Tərlan sevincək gəlir.*) Tərlan!..

Tərlan. Ay şeytan, sən elə bildin ki, səni tapmayacağam. (*Onu qucaqlayır.*)

Sevinc. Burax, qabırğalarımı sındırdın.

Tərlan. Bax, görürsən nə dəqiq oğlanam? Düz vaxtında gəlmişəm. Məndən bir dənədir...

Sevinc. Əlbəttə, bir dənədən... Əbəs yerə səni seçməmişəm ki?

Tərlan. Dayan görüm... Mən səni seçmişəm, ya sən məni?..

Sevinc. Mən səni.

Tərlan. Yox, mən...

Sevinc. Mən...

Tərən. Budur ey... Ailə həyatı başlayır... Bilirsən nə var?.. Əslində elə ikimiz də bir-birimizi seçmişik...

Sevinc. Dünən səndən ayrıldıktan sonra... o qədər fikir eləmişəm...

Tərən. Nəyin fikrini?

Sevinc. Dünən gözüme birtəhər dəydin... Tərən, sən allah, düzünü de... İşdə bir hadisə üz verməyib ki?..

Tərən. Yox... Nə hadisə üz verəcək... Hə, yadıma düşdü... Yolda bir qız gördüm, sənin paltarından geymişdi. Elə bildim sən-sən. Yoldaşlarımı buraxıb ardınca qaçdım.

Sevinc (*onun sözünü kəsir*). Deməli, sən məni başqalarıyla qarşıq da sala bilirsən?

Tərən. Yox, heç bir vaxt. İstəsəm belə, bacarmaram. Eşidir-sən, bacarmaram!

İşıqlar dəyişir.

Sevinc. Eşidirsən? Bacarmaram! Sabah toyumuz olacaqdı... Onun gözləri gülür, üzündə sonsuz bir təbəssüm oynayırdı. Səhər-səhər qaçaraq yanıma gəldi.

Tərən gəlir.

Tərən. Sevinc xanım, şeytan xanım. Gəlmimiz toya hazırdır? Sevinc (*utancaq*). Eh, Tərən, axı bu toy nəyə lazımdır? Mən elə utanıram ki...

Tərən (*onun sözünü kəsir*). Nədən utanırsan, toydan? Ay dəli, gör axşam nə qiyamət olacaq. İki dəstə çalan, oxuyan çağırmışam.

Sevinc. Axı biz orda nə eləyəcəyik?

Tərən. Bəylə gəlin toyda nə eləyir? Sındıracağıq! (*Qollarını açır.*)

Sevinc. Vay, biabır olduq...

Tərən. Nə üçün?

Sevinc. Axı mən oynamaq bilmirəm.

Tərən. Eh, onda nə var ki, əllərini belə aç, süz getsin. Gəl elə burada sənə oynamaq öyrədim.

Sevinc. Yaxşı görək... Sənə nə var ki, hələ min işim var.

Tərən. Yaxşı, mən getdim.

Sevinc. Sabaha qədər, təzə bəy!

Tərən. Gəlin xanım, bəs sabaha qədər mən səni görməyəcəyəm?

Sevinc. Yox!

Tərən. Deməli, düz iyirmi dörd saat sənsiz?.. Yox, bacarmaram, ürəyim partlar. 24 saat...

İşıqlar dəyişir, Sevinc tok.

Sevinc (*acı təbəssümlə*). 24 saat, 24 saat... 18 il?! Məni bu otağa gəlin gətirdilər...

İşıqlar dəyişir. Musiqi səsi gəlir. Get-gedə yaxınlaşır.
Xanəndənin mahnısı eşidilir.

Gəlin, qədəmlərin mübarək olsun,
xoş ildən xoş ilə aparsın səni.
Ömür yollarında öz sevgililə
görüm, gülə-gülə aparsın səni.

Demirəm evinin bəri-bəzəyi
büllurdan, qızıldan, gümüşdən olsun.
İstərim hər ayın, ilin bəzəyi
ömre rövşəq verən gülüşdən olsun.

Gəlin, arzuların görüm gül açsın,
çöllər bəzənəndə, bahar gələndə.
Sənin ilkin körpən, görüm dil açsın.
baxım, mahnı deyim, sevinim mən də!

Mahnı oxunan zaman duman kimi toy məclisi görünür.
Səslər – "Bəylə gəlin oynasın", "Tərən, başla görək" və i.ə.
Tərən və Sevinc rəqs edirlər.

Tərən (*pıçıltı ilə*). Hə, necə oldu, daha utanmırsan ki? Sevinc (*eyni tərzdə*). Yox, alışdım.

Tərən. Bəs deyirdin ki, oynamaq bilmirsən...

Sevinc (*gülə-gülə*). Öyrəndim.

İşıqlar dəyişir. Sevinc tok.

Sevinc. Sonra... Birinci və axırıncı gecəmiş!

Tər lan. Axır ki, tək qaldıq, bir sən, bir də mən.

Sevinc. Sənsiz mən yaşaya bilmərəm. Eşidirsən, sənsiz mən yaşaya bilmərəm.

Tər lan. Sevinc, əgər məndən bu saat soruşsalar ki, dünyanın ən xoşbəxt adamı kimdir, fikirləşmədən deyərdim ki, mənəm, mən! Tər lan!

Sevinc. Elə mən də elə deyərdim. O qədər xoşbəxtəm ki, Tər lan, hətta bir az qorxuram da. Eh, sən gülürsən.

Tər lan. Nədən qorxursan, ay dəli?

Sevinc. Nə bilim. Mənə elə gəlir ki, bu xoşbəxtlik zərif büllurdan tökülmüş pıyalədir. Bir balaca ehtiyatsız tərpsənsəm, əlimdən düşüb parça-parça olar. Bu fikir heç başımdan çıxmır.

Tər lan. Sən o fikirləri qov getsin, lap uzaqlara! Özün də heç nədən qorxma. Biz həmişə bir yerdə olacağıq. Bizi bir-birimizdən heç bir qüvvə ayıra bilməyəcək. *(Onun boynunu qucaqlayır.)* Sevinc! Sevinc. Tər lan!

Bayırda qalxan külək pəncərənin pərdəsini qaldırır, göy gurlayır, şimşək çaxır. Tərlanın və Sevincin qəhqəhəsi şimşəyin dəhşətli səsi içərisində əriyir. Otaqdan işıqlar çökür. Həyəcan və kədər dolu musiqi səsi ətrafı bürüyür. Otaq yenidən işıqlanır. Sevinc yenə də taxtın üstündə oturmuşdur.

Sevinc. Sonra getdi... Apardılar... Mən ondan başqa heç kimi qəlbimə yaxın qoymamışam. Yenə də qoymayacağam. Fərhad! Onu da sevgisi ilə birlikdə qovacağam. Elədir. Bu nə qədər tez olsa, o qədər yaxşıdır. Həm onun üçün, həm də mənim üçün. O çox mədəni, nəcib, həssas adamdır. O hər şeyi bilməlidir. Axı indiyə kimi qayıtmalıydı... Görəsən niyə gecikib? Bu nədir? Mən onu gözləyirəm? Yox, yox, mən nə danışırəm? *(O, tələsik plasını geyir.)* Mən heç kəsi gözləməməliyəm. Nəinki Fərhadı, heç kimi. *(Şəklə baxır.)* Heç kimi! *(Qapıya gedib dayanır. Səs gəlir, kimsə pillələri qalxır, səs kəsilir.)* Bu odur. *(Qapının zəngi çalınır.)* Yox, açmayacağam. Qoy getsin. *(Qapının zəngi bir də çalınır. Sevinc tərəddüd içərisindədir. O nə edəcəyini bilmir: qapını açsın, ya açmasın? Elə bu vaxt qapının zəngi bir də çalınır. Sevinc qeyri-ixtiyari qapıya doğru addımlayır. Sonra Fərhadla bir yerdə qaydır.)*

Sevinc *(fikirlə)*. Gözəldir. Belə rəngləri ancaq təbiət yarada bilər. Hər cür süni boyalardan azad təbiət! Bu gözəlliyyənin ömrü çox qısa olur. Dağ çiçəyi! *(Gülləri tumarlayır.)* Bunlar şəhərdə yaşamazlar, Fərhad!

Fərhad. Eybi yoxdur. İndi daha tez-tez dağlara gedəcəyəm. Yenə gətirərəm... Sevinc, bilsəydin bu saat oralarda təbiət necə gözəldir. Elə bil doğrudan da gəlin kimi bəzənib. Hər tərəf yamaşıl... Bu yaşıllıq içərisində əlvan rəngli çiçəklər elə bil mahir bir rəssam fırçasıyla vurulmuşdur... Havadan nə isə bir ətir qoxusu gəlir... Xüsusən səhərlər...

Sevinc *(köksünü ötürür)*. Bəli... İlin ən gözəl çağıdır.

Fərhad. Amma bir-iki aydan sonra gəl oralara bax, gör nə görürsən...

Sevinc. Necə ki?

Fərhad. Qızmar günəş bu yerləri sapsarı edəcək... Cəhrayı, sürməyi, sarı, ağ güllərdən əsər belə qalmayacaq... Bilirsən, elə olurdu ki, mən uzun-uzadı ətrafa baxırdım... Ürəyimdə qaynayan hisslər tez-tez dəyişirdi. Bəzən bütün vücudumu fərəhli hisslər bürüyürdü. Bəzən də ürəyim sıxılırdı... Qərībədir bu insan təbiəti!.. Həmişə nədənsə nigaransan...

Sevinc *(fikirlə)*. Bəli, insan təbiəti çox qərībədir.

Fərhad. Bilirsənmi, mən orada çox düşünürdüm... Təbiət nöqsansızdır. Təmizdir... Axı insan da təbiətin balasıdır, bəs nə üçün o bütün həyatı boyu buraxdığı səhvləri, çox vaxt təkrar edir? Xasiyyətinə olan nöqsanları dəyişmək haqqında nəinki heç düşünmür, hətta onları doğruldur...

Sevinc. Deyəsən budəfəki səfərin səni filosof etmişdir.

Fərhad. Gülmə, Sevinc... Tək qalanda beynində fikirlər qaynayır. Bəzən də adamın keçirdiyi həyatda olan elə anlar gəlib durur gözünün önündə ki, sonra təəccüb edirsən... Deyirsən axı, necə oldu ki, bu mənim yadıma düşdü?

Sevinc. Hə, məndə də elə olur, amma mən təəccüb etmirəm...

Fərhad. Bir şəhər bilirsən nə yadıma düşdü?.. Əgər unutma-mırsansa, biz 9-cu sinifdə oxuyanda, 2 mayda bütün siniflə birlikdə dağlara getdik... Xatırlayırsan?

Sevinc *(gülür)*. Hə, yadıma düşdü, sən də böyük bir çanta götürmüşdün, içi yeməklə dolu.

Fərhad. Yadıma düşdü səninlə uzağa qaçmağımız. Qayıdanda gördük ki, Mahirə müəllimə bizdən nigarən qalıb.

Sevinc. Yazıq o biri uşaqların da qanını qaraltmışdı.

Fərhad. Bu gün gözüme çox fikirlə dəyirsən, Sevinc, belkə mənim gelişim...

Sevinc. Yox, yox, yorğunam, başım ağrıyır.

Fərhad. Çox işləməkdəndir, Sevinc. Hər dəfə dincəlmək də lazımdır. Axı sən özünü çox yorursan.

Sevinc. Mən işdə dincəliyəm. Keşfiyyatın nəticələri necədir?

Fərhad (fikirlə). Heç özüm də bilmirəm.

Sevinc. Bu dəfə səfərin deyəsən çox uzun çəkdi.

Fərhad. İyirmi günə qədər.

Sevinc. Düz on doqquz gün... darıxmırdın ki?

Fərhad. Sevinc, məni qınama. Səni görmədiyim üçün bu on doqquz gün mənə on doqquz il qədər uzun göründü. Bütün bu günləri səni düşünürdüm. Mənə elə gəlirdi ki... (Sevincin plaşda olduğunu görür.) Sən harasa getmək istəyirdin?

Sevinc. Yox, yox, Fərhad, fikrimi dəyişdim.

Fərhad. Mən səni ötürə bilərəm.

Sevinc. Sağ ol, getməli olmadım. (Plaşını soyunur.)

Fərhad. Sevinc, görürəm, hiss edəyəm ki, mənə nə isə demək istəyirsən... De, Sevinc.

Sevinc (onun sözünü kəsir). Yox, yox... Bilirsən, Fərhad, sənə demək istəyirəm... Demək istəyirəm ki...

Fərhad (onun sözünü kəsir). Bilirəm, yenə deyəcəksən ki, öz hisslərini yoxla. Mən... Bunu ki, sən bilirsən... Hələ biz orta məktəbin son sinfində ikən... Yəqin qismət belə imiş... Ancaq səni heç vaxt unutmadım, heç vaxt!

Sevinc. Lazım deyil, Fərhad!

Fərhad. Bağışla, Sevinc, başqa cür bacarmıram. Axı mən...

Sevinc (onun sözünü kəsir). Yenə mən, mən... Görəsən nə üçün kişilər anadan eqoist doğulurlar, nə üçün? Mən, mən. Axı nə üçün sən ancaq özünü düşünürsən, nə üçün?

Fərhad. Sevinc, inan ki, mən...

Sevinc. Bəli, sən. Sən məni də heç olmasa bir cə anlığa düşünürsənmi?

Fərhad. Bir an nədir, səni mən düşünürəm, ancaq səni!..

Sevinc. İndi deyəcəksən ki, hər şeyi də ölçüb-biçmişəm, eləmi?

Fərhad. Mən çox fikirləşmişəm, Sevinc.

Sevinc. Haqqında düşündüyün bu məsələ təkcə sənəmi aiddir, Fərhad?

Fərhad. Əlbəttə, yox. Bizim hər ikimizə.

Sevinc. Elə isə bəs nə üçün sən hökm verməlisən, nə üçün, he? Kişisən ona görə? Cavab ver!

Fərhad. Sevinc!

Sevinc. Sözlərim sənə qərībā gəlməsin, Fərhad! Bu illər ərzində mən bilən nə qədər yol keçmişəm. Həyatın enişli-yoxuşlu yollarını! Əvvəllər çətin idi. Çox çətin. Sonralar alışıdım, bərkidim, başa düşdüm ki, insan öz yerini həyatda tapana qədər çətin olur. Sonrakı çətinliklər bir o qədər də qorxulu deyil.

Fərhad. Mənə elə gəlir ki, biz bütün bu illəri həmişə bir yerdə olmuşuq, bu yolları birgə keçmişik.

Sevinc. Səhvən var. Ömrümün tam bir ilini mən başqa bir aləmdə olmuşam. Bax, onunla. (Tərlənin divardakı şəklini göstərir.) Sən bunu da bilirdin?

Fərhad. Bilirdim, Sevinc, bilirdim.

Sevinc. Onu da bilirsən ki, biz həmişə üç nəfər olacağıq: sən, mən, o!

Fərhad. Sevinc!

Sevinc (acı bir təbəssümlə). Bilirsən və razısən, eləmi? Get, dincəl, Fərhad, yoldan gəlmisən, yorğunsan, get, əzizim, üç qəlbin məhəbbətini bir ürəyə sığışdırmaq olmaz. Get, dincəl.

Fərhad. Mənim gözlərimə yuxu getməz. Mən sənsiz yaşaya bilmərəm, Sevinc!

Sevinc (öz-özünə). Sənsiz mən yaşaya bilmərəm! Bu sözlər mənə çox tanış gəlir. Sənsiz mən yaşaya bilmərəm! Yadıma düşdü. Bu sözləri mən demişəm, mən. On səkkiz il əvvəl... (İstehza ilə gülümsəyir.) Amma yaşayıram. Desəm ki, ölmək istəyirəm, heç kim mənə inanmasın. Bütün canlılar kimi, mən də yaşamaq istəyirəm.

Fərhad. Sevinc, məni bağışla, bilseydim ki...

Sevinc (onun sözünü kəsir). Onun addım səsi hələ də qulağımdadır. Elə bil bizi bir-birindən dünən ayırdılar. Həmişə gözüm yolda olmuşdur. Elə bil bax indicə qapını açıb içəri girecək. (Qapının zəngi çalınır. Sevinc yönəlir. Əlində kiçik bir zərf qaydır.) Ordandır! (O, bir anlığa nə edəcəyini bilmir.) Ordandır! (O, titrək əlləri ilə zərfi açır, özünü toplayaraq oxuyur.) Sizin ərinizə... (Öz-özünə oxuyur.) Sizin ərinizə bəraət verilmişdir!!! Mənim ərim... Necə də qərībā səslənir,

mənim ərım! Qoy hamı eşitsin, qoy hamı bilsin ki, mənim Tərlandı
günahsızdır. (Onun qəhqəhələri get-gədə qüvvətlənərək hıçqırığa çev-
rilir.) Ərimə bəraət verilmişdir!

Fərhad. Özünü ələ al, Sevinc.

Sevinc. Məni tək burax. Mən onu mütləq tapmalıyam. Onun
gözləri yoldadır. Axı bu xəbəri on səkkiz ildir ki, gözləyir. Mən onu
torpaq altında yatan minlərlə günahsız müqəssirlərin içindən tapa-
cağam, qulağına pıçıldaıcağam: Qalx, mənəm, sənın Sevincin!
Qalx, mənim nakam məhəbbətim! Qalx, mənim gələcəyim! Qalx,
sənə bəraət vermişlər. Bəraət!!! (Yıxılır.)

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Fərhadın otağı. Divarda kiçik geoloji xəritə asılmışdır.
Ortadakı stolun üstünə müxtəlif daşlar səpələnmişdir.
Fərhad daşlardan birini əlinə alır.

Fərhad. Belə... bu səfərlərdən bir şey çıxmıdı. Havaya sovrul-
muş günlər, saatlar, dəqiqələr! İndi hər dəqiqə bir ixtira olmalıdır.
Mən isə günləri... Yaxşı, mən ki, yerin sirrini öyrənə bilmirəm, insan
qəlbini necə öyrənə bilərəm? Biz həmişə üç nəfər olacağımız: mən,
sən, o! Nə üçün üç nəfər, nə üçün? Sən haqlı deyilsən, Sevinc! Axı
o, artıq yoxdur... Amma biz varıq, həyat var. Mənim ürəyim sənın
ürəyinlə döyünür. Nə üçün mən bu qadını bir anlığa unuda bilmir-
rəm? Bəli, ürəyə əmr edə bilməzsən. O mənim məhəbbətimi rədd
etmə... Dayan, rədd edirmiy? Nə vaxt? Axı mən görürəm, hiss edir-
rəm ki, mən ona lazımam. Bizim bir-birimizdən ayrı həyatımız yox-
dur. Mən onunla görüşəndə dilim tutulur. Ürək sözlərimi axıra qədər
deyə bilmirəm. (Stolun üstündəki məktubu görür.) Məktubu axıra
çatdırmaq lazımdır. Qoy o bu məktubda hər ikimizin ürəyini görsün.
Axıra qədər. (Telefon zəng vurur.) Allo, allo, bəli, mənəm. Fərhad-
dır. Evdəyəm. (Dəstəyi bir müddət əlində saxlayıb, yerinə qoyur.)
Yenə o... Budur qadınla kişinin dostluğu. Nəticəsi məhəbbət. Bu qız
məndən öz sevgisinə cavab istəyir... Yox, axı onu mən heç vaxt
sevməmişəm. Onu başqa bir həyat gözləyir. Onun gözlərini açmaq
mənim borcumdur. Nə üçün mən belə qətiyyətsiz, iradəsiz adamam?
Beynim dağıdan fikirləri açma bilmirəm... Bəlkə mən qorxağam...
Yox, mən bu mehriban qızdan qorxmuram... Bəs nə üçün ona həqi-

qəti deyə bilmirəm? Gəlir, gedir, gündən-günə mənə alışır. Bəs o
yazıq deyilmi? Axı mən onu heç vaxt sevməmişəm. Bu saat gəlir...
Mən ona deyəcəyəm. Bəlkə Sevinc desin ona? Hə, belə yaxşıdır...
Sevinc... O məni heç bir vaxt rədd etməyib. Axı mən ona lazımam.
Qəribədir, nədənsə, mən onu görəndə dilim-ağzım bağlanır. Yox,
mən ona deməliyəm. Ancaq necə? Deyə biləcəyəmmi? Ona Sevinc
desin, onun qəlbinə yol tapa bilər. (Məyus.) Yox, deməz... (Bu vaxt
telefon zəng çalır.) Bəli, Fərhadır. Salam. Xeyr. Hələlik qəti bir söz
demək çətindir. Mümkünsə, mənə iki gün də əlavə vaxt verin. Sağ
olun, çalışaram. (Dəstəyi yerinə qoyur.) İki gün! Bəs sonra? Yəni bu
iki gündə "Kiçiktəpə" öz sirrini açacaq? Bəlkə də onun heç bir sirri
yoxdur? Boş yerə vaxt itirirəm?... Bəlkə... (O, telefon dəstəyini götür-
rüb yenidən yerinə qoyur.) Yox, ölmək var, dönmək yox... Mən ona
deyil, o mənə təslim olacaq!

Maral (gəlir). Yaxşı dincələ bildinmi? Əgər bilsən sənə nə
qədər təzə xəbər gətirmişəm. Əvvəl icazə ver plışıma çıxarım. Hamı-
sını bir-bir danışacağam.

Fərhad. Buyur.

Maral (plışıma çıxarır). Hə... Yox... Hə, heç bilirsən Aladağa
gədən kəşfiyyat partiyasına kim başçılıq eləyir?

Fərhad. Bilmirəm.

Maral. Professor özü! İdarədə bir vurhəvər var ki, gəl görəsən.
İkinci partiyanın işləri bəyənilmədi, bu bir. Eşitdiyimə görə, rəhbər-
likdə bir götür-qoy olacaq, bu iki. Camal səhər gədir müdafiəyə, bu
da üç.

Fərhad. Çox gözəl.

Maral. Bu gün səhər Hüseyni gördüm. Sənə bir qucaq salam
göndərdi. Dedi ki, "Kiçiktəpə" haqqında məlumat verəndə məni
yaddan çıxarmasın. Deyəsən, gəlmək istəyir.

Fərhad (köksünü ötürür). O, çox gözləməli olacaq.

Maral. Elə demə, Fərhad. Mən bilirəm. Sən ki bir işdən yapış-
dın, mütləq başa çatdıracaqsan. Darıxma, birdən-birə heç nə olmur.
Sən ilk dəfə material toplamağa başlayanda, mənim heç ağılıma gəl-
məzdi ki, bu sənın namizədlik dissertasiyan olacaq. Hər şey belədir.

Fərhad. Maral!

Maral. Heç nə demək lazım deyil. Bilirəm, sən danışmağı sev-
mirsən. Səni tanıdığım iki ildə bütün dediklərini yazmış olsaydım,
şagird dəftərinin birçə vərəqinə ancaq sığardı. Bircə vərəqinə...

Fərhad. Maral...

Maral. Ürəyini qısma, nə olsun ki, mən artıq buna adət eləmişəm... Amma özünü çox yorma. İşləmək nə qədər olar? Səndən ötəri idarə ilə ev arasında heç bir fərq qalmayıb. Gecə-gündüz iş. Səni başqa heç nə maraqlandırmır. Mən başa düşürəm. Bu saat hamı, bütün idarədəkilər, sənin axtarışlarının nəticəsini gözləyir. Amma özünü də unutma! Bir pəncərədən bax, küçə adamlı doludur. Elə bil bayramdır. Şəhərin al-əlvan geyinmiş qızlarına baxanda adamın ürəyi açılır.

Fərhad. Get, sən də qoşul onlara, göz, dolan.

Maral. Bəs sən?

Fərhad. Mən işləməliyəm.

Maral. Fərhad, sən məndən nə işə gizlədirsen. Özün bir söz deməsen də, gözlərin mənə çox şey deyir.

Fərhad. Maral, xahiş edirəm, məni düzgün başa düş...

Maral. Danış, Fərhad, danış. Məndən heç nə gizlətmə. Sən danışanda da, susanda da mən səni dinləyirəm, ürəyinin döyüntüsünü də eşidirəm. (*Gülümsəyir.*) Mən uşaq olanda nənəm deyirdi ki, mənim sifətim gündə bir cür olur. Bəzi günlər mən çox gözəl oluram. Deyirlər bütün insanlar belədir. Amma sən, sən onların heç birinə oxşamırsan. Mən səni həmişə bir cür görürəm. Danışanda da, susanda da.

Fərhad. Maral.

Maral (*onun sözünü kəsir*). Bilirəm, səni belə söhbətlər maraqlandırmır. Yenə deyəcəksən ki, Maralın uşaqlığı yadına düşüb. Düz deyirəm?

Fərhad. Mən sənə başqa şey demək istəyirdim.

Maral. Maraqlıdır?

Fərhad. Yox! Mən çox fikirləşdim, götür-qoy elədim. Bilirsən, Maral, bizim bu vəziyyətimiz çox davam edə bilməz. Bütün varlığım, bütün qəlblimlə...

Maral. Fərhad, əzizim, sənin indi gəldiyin bu nəticəyə mən iki il əvvəl gəlmişəm. Və mən yanılmamışam. Mən xoşbəxtəm, Fərhad!

Fərhad. Maral...

Maral (*onun sözünü kəsir*). Heç bir söz lazım deyil. Bir kəlmə də! Bilirəm, sən danışmağı sevmirsən. Mən səni sözsüz də anladım. Kənardan baxan sənə "çox soyuqdur" deyər, amma mən... Mən bu soyuqluğun özündə də bir hərarət duyuram. Nənəm inciməsəydi bu saat Xəzərin sahilinə gedərdik. Xəzər! Sən də Xəzər kimisən. Mən onun sakit vaxtını da, qasırgalı vaxtını da eyni məhəbbətlə sevirəm.

Bacarsaydım, onu bağrıma basardım, oxşardım. Hirsələnməyə qoymazdım, könülünü alardım. Mənim şıltaq Xəzərimin! Fərhad, görəsən adam nə üçün şad xəbər eşidəndə bir yerdə qərar tutmur? Gözmək, dolaşmaq istəyir. Öz sevincini rast gəldiyi hər kəslə bölüşmək istəyir?! Hə, yaxşı yadıma düşdü. Bayaq trolleybusdan düşəndə kimi görəsən yaxşıdır?

Fərhad. Kimi?

Maral. Sevinci. Doğrudan da nə qədər qəşəng qadındır. Amma nədənsə üzü bu gün mənə çox qərribə göründü. Üzündə kədərli sevincqarışıq bir ifadə gördüm. Yanından keçdim, məni tanımadı... Görəsən...

Fərhad. Ərinə bəraət veriblər...

Maral. Nə danışırısan? (*Məyus.*) Nə olsun ki, kaş özü gələydi. (*Fikirlə.*) Kim bilir, bəlkə də, o sağdır, gələcək?!

Fərhad (*diksini*). Sağdır? Yox, sağ olsaydı, çoxdan gəlmişdi.

Maral. Heyf. Onu tanıyanlar hamısı heyf-silənirlər. Əhməd müəllim deyir ki...

Fərhad (*fikirlə*). Kim?

Maral. Professor Ağazadəni deyirəm də... Deyir ki, Tərhan ağıllı geoloq idi. Özü də deyir, elə qəşəng, elə nəzakətli, elə nəcib adam idi ki...

Fərhad. Elə deyirlər.

Maral. Adam bir onun şəklini görəydi...

Fərhad. Şekli həmişə Sevincin stolunun üstündədir.

Maral. Göyçək oğlandır?..

Fərhad. Desəm ki, hələ əməlli baxmamışam...

Maral. İnanıram.

Fərhad. O səni nə yaman maraqlandırır?

Maral. Məni Sevinc maraqlandırır, yazıq. İndi mən bilirəm ki, o nələr çəkir. Birlikdə teatra getdiyimiz yadımdadır. Onun üzü güləndə də gözləri kədərli idi. Mənə elə gəlir ki, Tərhandan başqa heç kimi sevmə bilməz.

Fərhad (*özünü itirmiş*). Nə üçün, axı nə üçün sevmə bilməz?! Axı nə üçün bütün həyatını sümükləri çoxdan çürümüş bir adama qurban verməlidir?

Maral. Elə demə, Fərhad! Onun üçün o adam həmişə yaşayır. Onu necə unutmaq olar? Axı...

Fərhad. Bəsdir, yalvarıram, bəsdir!

Maral. Sən bu gün yaman hirsli sən. Bilirəm, səni kəşfiyyatın nəticələri darıxdırır, darıxma.

Fərhad. Darıxma demək asandır. İki gündən sonra mən hesabət verməliyəm.

Maral. Sənin hesabətini səbirsizliklə gözləyirlər. Amma onu da deyim ki, "Kiçiktəpə" haqqında bədgüman olan da var.

Fərhad. Kim bilir, bəlkə də onlar haqlıdır.

Maral (onu dalgın vəziyyətdən çıxarmağa çalışır). Fərhad, buralar yaman tör-töküntüdür. Sən beşcə dəqiqə təmiz havaya çıx, stolun üstünü səliqəyə salım.

Fərhad. Yaxşı, amma xeyri yoxdur, bir azdan yenə aləm qarışacaq bir-birinə. (Çıxır.)

Maral stolun üstünü səliqəyə salır.

Maral. "Kiçiktəpə" yazığı dəli eləyib. Mən arabir gəlməsəm, lap aqlını itirir. Təklif pis şeydir. Amma niyə o tək olsun? Mən ki onu bütün varlığımla sevirəm. Bizə nə mane olur? (Yarımcıq qalmış məktubu götürür.) Bu nədir? Dissertasiya? (Oxuyur.) Sevinc! Mənim həyatımın sevinci! Sənsiz mənim bir günüm belə... (Öz-özünə.) Sevinc... Ah, o qadın!

Otaqda işıq sönür. Küçə tərəf görünür. Fərhad papiros çəkir.

Fərhad. Mən onu ilk dəfə Sevinclə tanış edəndə Sevinc hər ikimizi mənalı-mənalı süzdü. Sonra Maral getdi. Harasa tələsirdi. Biz tək qaldıq.

İşıq dəyişir.

Sevinc. Yenə nə oldu, qanın niyə qaradır?

Fərhad (güclə gülümsəyir). Yox, qəmgin deyiləm.

Sevinc. Məni aldada bilməzsən. Görürəm çox narahatsan.

Fərhad. Yox, yox...

Sevinc. Fərhad, səndən bir şey soruşmaq istəyirəm.

Fərhad (gülümsəyir). Soruş.

Sevinc. O gün mənimlə teatrdə tanış elədiyin o qız – Maral sənin xoşuna gəlir?

Fərhad. O çox yaxşı qızıdır... Onun elə mehriban xasiyyəti var ki...

Sevinc. Mən də onu görən kimi hiss etdim. Yaxşıdır. Sən onunla xoşbəxt ola bilərsən.

Fərhad. Sevinc... Maralı mən necə deyim... balam kimi, qızım kimi sevirəm.

Sevinc. Yaxşı. Mən bunu da hiss etdim. Elə isə, o yazıq qızın təqsiri nədir? Mən onu da hiss etdim ki, o öz həyatını sənsiz təsəvvür edə bilmir.

İşıq dəyişir.

Fərhad. Həyatını sənsiz təsəvvür edə bilmir. Görəsən, insanlar bir-birlərinin sifətlərini gördüyü kimi, ürəklərini də görseydi, nə olardı?

Fərhad otağa keçir. Maral tək oturub. O dalgındır.

Fərhad. Maral, nə olub?

Maral. Heç... Heç, bir balaca ürəyim qısıldı. Mən gedim. (Qalxır.)

Fərhad. Səni ötürüm?

Maral (qatı). Yox, yox, özüm gedərəm. (Çıxır.)

Fərhad. Getdi. Mən onu nəhaq tək buraxdım... (Maralı səsləyir.) Maral! Getdi. Kiçiktəpə, sən də susursan, sən də öz qəlbindəkiləri məndən gizlədirsən. Əşitdinmi bayaq nə dedim? Mənim nəticəmi gözləyirlər.

Bu vaxt qapı döyülür. Otağa solğun bənizli yorğun bir adam daxil olur.

Tərhan. Görürəm təksiniz. Təklif isə dəhşətdir. İcazə verin beş-on dəqiqə sizi məşğul edim ki, darıxmayasınız.

Fərhad. Siz kimsiniz? Buraya necə gəldiniz?

Tərhan. Siz məni tanıyırsınız. Bura isə qapıdan gəlmişəm. Qapınızı açıq görüb, girdim içəri.

Fərhad. Sizə kim lazımdır?

Tərhan. Mənə "sən" deyir, sən. "Siz" kəlməsinə çoxdan yadırgamışam.

Fərhad. Sən kimsən, haradansan? Adın nədir?

Tərhan. Ad? Mənim adım yoxdur. Ad elə bir sərvətdir ki, onu hər kəs qazana bilmir.

Fərhad. Hə... Bu gün mənimki gətirir. İndi də gəl bu avara ilə çənə döy.

Tər lan. Deyəsən axı, mənə yavaş-yavaş tanımağa başlayırsınız.

Fərhad. Açıqını deyim, mən sənə kimiləri sevmirəm.

Tər lan. Mən bura sizin sevginizi qazanmaq üçün gəlməmişəm, Fərhad müəllim! İndi axı müəllim sözü moddadır. Elə deyilmi?

Fərhad. Sən mənim adıma haradan bilirsən?

Tər lan. Məşhur şəxslərin adı sadəcə camaatın dilinin əzbəri olur.

Fərhad. Aydınır. Məndən pul qoparmağa gəlmisən, al, üç manat, gedə bilərsən. Get!

Tər lan. Hm... pul... 3 manat... Mənim bura gelişimin qiyməti çox bahadır, Fərhad müəllim. Yox, siz narahat olmayın, mənim sizdən heç bir təmənnam olmayacaq.

Fərhad. Yaxşı, uzatma, xoş gəldin!

Tər lan. O... Siz çox səbirsiz adamsız. Elə ona görə də "Kiçik-təpə" öz sirlərini sizə açmaq istəmir.

Fərhad. Necə?

Tər lan. Əzizim! Təbiət qadın ürəyi kimi yumşaq deyil. Onu aldatmaq olmaz. Təbiət saxtalığı sevmir.

Fərhad. Yaxşı, de görüm, nə istəyirsən?!

Tər lan. Deyirlər, siz çoxdan bəridir "Kiçiktəpə" də filiz axtarırsınız.

Fərhad. Hə, axtarıram, nə olsun?!

Tər lan. Camaat danışır ki, axtarırlarınız bir nəticə vermir.

Fərhad. O da düzdür, sonra?

Tər lan. Sizin axtardığınız budur! Odu söndürüb külü ilə oynamağın. Sizin axtardıqlarınız buralarda yox, aşağı laylardır. Vaxt hədə yerə itirməyin. Aşağı enin. Bu hissənin heç bir sənaye əhəmiyyəti yoxdur. Bir az da aşağı enin. Ruhdan düşməyin.

Fərhad. Bir az da aşağı... aşağı... Bir az da aşağı... Dayan, bəlkə... Deməli, siz güman edirsiniz ki, mən o materialları heç yerdə tapa bilmədim. Dayanın, birçə dəqiqə dayanın! Getdi... Yoxsa o heç gəlməmişdi? (Ovcuna baxır.) Bəs bunlar? Mən onu bu vaxta qədər heç yerdə görməmişəm. Amma o mənim adıma da bilir. O elə bil hər şeyi öz əli ilə qoyub. Aşağı enmək lazımdır. Aşağı. Əlbəttə, aşağı...

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Sevincin otağı. Otaq alaqaaranlıqdır. Bayırda bərk qasırga var. Göy gurladıdır. İldırımın kəskin işığı bütün səhnəni parladır.

Sevinc (çamadanını hazırlayır). Belə... Bu da belə... Mən yola çıxmağa hazıram. Bəs onun üçün nə aparım? Onun üçün?.. Onu tapaçağamı? O sağdır? Ah... Ürəyim... Elə bil gözlərim önündə canlanırdı. Mən onu taparam. O məni gözləyir. Bəs nə üçün o məni gözləsin? Məgər o hiss etmir, bilmir ki, mən onu gözləyirəm?.. Ah, bu bir parça kağız. Görsən onu nə halda görəcəyəm? Onun alına tökülən saçları... Ah, onu görsem... Onu bir də görseydim. Göy necə gurlayır!.. Elə bil bu saat bütün səma uçub dağılacaq. O sağ-salamat olsun, mənə heç bir xəbər verməsin? Yox, bu mümkün deyil. Baharın ildırımını da gözlədir. (Pəncərəyə tərəf gəlir. Pəncərəni açır. Küçədə kiminsə durub düz onun pəncərəsinə tərəf baxdığını görür və tez pəncərəni bağlayır.) Bu kimdir belə? Bayaq da orada idi. Ürəyim sıxılır. Hə, dəftərlərə baxmaq lazımdır. (Bir-bir dəftərləri yoxlayır. Birini götürüb baxanda gülümsəyir.) Qumralın dəftəridir. Şeytan! Nə qəşəng xətti var. (Fikrə gedir.) O deyirdi ki, qız istəyir. Deyirdi ki, qız qəşəng olur, şirin olur... (Pəncərəyə yanaşır, açır və tez örtür.) Yənə o... Artıq mənə əsəbiləşdirir. Kimdir görəsən? Niyə bura belə baxır? (Qapı zəngi. Sevinc gedib qapını açır. Maralla birlikdə qayıdır.)

Sevinc. Keçin içəri, buyurun.

Maral. Axsamınız xeyir...

Sevinc. Nə yaxşı, nə cavab sizdən?!

Maral. Mən... Elə belə... Sizin yanınıza gəlmişəm...

Sevinc. Xoş gəlmisiniz, mən çox şadam. Pləşinizi soyunun.

Maral. Sağ olun, yaxşıdır.

Sevinc (zarafatla). Böyüyün sözünə baxarlar. (Onun pləşını çıxardır.) Bax, belə... İndi gəl bax bura əyləş... (Maralın əlindən tutub divana tərəf çəkir.)

Maral Tər lanın şəklinin qarşısında dayanıb diqqətlə baxır.

Maral (biixtiyar). Tər lan!.. (Pauza.) Mən sizin əriniz haqqında bu iki ildə o qədər yaxşı söz eşidirəm ki...

Sevinc (fikirli). O doğrudan da yaxşı adam idi...

Maral. Siz onu çox sevirdiniz?

Sevinc. Mən həmişə onu sevmişəm, ancaq onu! (Ona diqqətlə baxır.) Sizə nə oldu?

Maral (özünü itirmişdir). Hə... Heç... Bir balaca.

Sevinc (onun əllərini ovucuları içərisinə alır). Əlləriniz necə də soyuqdur...

Maral. Eybi yoxdur, keçər...

Sevinc. Gəlin qəhvə içək, onda tez isinərsiniz...

Maral. Yox, yox, zəhmət çəkməyin.

Sevinc. Nə zəhmət, mən də qəhvə içməmişəm... Mən bu saat,

Sevinc o biri otağa keçir.

Maral yenə də Tərlanın portretinə yanaşır və diqqətlə baxır.

Maral. Tərlan... Mən onu elə belə də təəvvür edirdim. Sevincin ilk məhəbbəti! Sevinc qəşəngdir... Gözəldir... Əlbəttə, Fərhad onu sevecək. Ancaq Fərhad onunla xoşbəxt ola biləcəkmi? Yox... Bu mümkün deyil. Bəs mən? Bəs mən nə eləyim? İndi mən təkəm. Tamamilə tək.

Sevinc (gəlir. İki fincan qəhvə gətirir). Hə, Maral xanım, oturun qəhvə içək... Gəlin, gəlin. (Maral bixtiyar oturur.) İşləriniz necə gedir? Fərhad deyir ki, Maral yaxşı geoloq olacaq.

Maral (diqqətlə ona baxır). Yəni Fərhad mənim haqqımda sizinlə söhbət də eləyir?

Sevinc. O qədər... Fərhad deyir ki, Maral yaxşı qızıdır.

Maral (özünü saxlaya bilmir). Yalan deyir... O düz danışmış, yalan deyir...

Sevinc (təəccüblə ona baxır). Sizə nə oldu?

Maral. O məni qətiyyənlə...

Sevinc (təmkinlə). Görürəm nə isə sizi əsəbiləşdirir. Ancaq deməliyəm ki, Fərhad yalan danışan adam deyil. Mən onu lap uşaqlıqdan tanıyıram.

Maral (istehza ilə). Bilirəm, hamısını bilirəm. Dünən hər şey mənə aydın oldu.

Sevinc. Bağışlayın, mən sizin şəxsi işlərinizə qarışmaq istəmirəm. Amma xahiş edirəm mənim yanımda Fərhad haqqında hörmətlə danışasınız. Əgər bir incikliyin varsa, özünə deyin. Siz ki dost idiniz.

Maral. Bunu düz dediniz, biz bir vaxt dost idik, çox yaxın idik, çox...

Sevinc. Siz mənimlə elə bir tərzdə danışsınız ki, mən cəsarət eləmirəm Fərhadla aranızda olan ixtilafın səbəbini soruşum. Lap açıq, belə havada, bu vəziyyətdə bura gəlməyiniz də səbəbi mənim üçün aydın deyil.

Maral. Bəsidir... Uşaq yerinə qoymayın, Sevinc xanım.

Sevinc. Mən sizi heç də uşaq hesab eləmirəm.

Maral. O mənə hamısını dedi...

Sevinc. Axı neyi dedi?

Maral. Sevinc xanım, dedim ki, məni o qədər də sadələşdirmə hesab eləməyin.

Sevinc (qəti). Mən də dedim ki, mənimlə bu tərzdə danışmayın.

Maral. Bilirsinizmi ki, saf məhəbbət dünyada hər şeydən əzizdir, qiymətlidir.

Sevinc. Bunu mən hansı romandasa oxumuşam. Sonra?..

Maral. Onu da bilirsiniz ki, siz iki nəfərin səadətine mane olursunuz?!

Sevinc (hiddətlə). Maral! Mənim ərim var. Mənim Tərlanım var.

Maral. Boş sözdür. Siz onu çoxdan unutmuşsunuz. Bu neçə ili də siz Fərhadı elə keçirmək üçün tor qurursunuz...

Sevinc. Maral!

Maral. Budur, bu tora mən düşdüm. Sevincin, siz qalib gəldiniz... O... siz çox bacarıqlı qadınsınız...

Sevinc. Maral, özünü unutma. Sən haqsızsan...

Maral. Nə üçün haqsız oluram?

Sevinc. Qulaq as, gör nə deyirəm.

Maral. Heç bir şey eşitmək istəmirəm... Ancaq onu deyim ki, sizin onu sevməyə haqqınız yoxdur. Sizin əriniz var... Olub. Mən isə hələ azadam. Ancaq mən ona səadət verə bilərəm.

Sevinc. Maral, mən Fərhada heç bir ümid verməmişəm...

Maral. Necə? O özü mənə hər şeyi deyib...

Sevinc (hiddətlə). Sən yalan deyirsən, eşidirsən, yalan deyirsən!..

Maral (tutulur). Bəli... düzdür, bu belə olmayıb... Ancaq mən onun sizə yazdığı məktubu oxumuşam.

Sevinc. Mən ondan heç bir məktub almamışam.

Bayırda qasırga daha da şiddətlənir.

Maral. Hələ almamışsınız, alarsınız... Ancaq mən təsadüfən o məktubu oxudum... Onun stolunun üstünü qaydaya salanda gördüm.

Sevinc (onun sözünü kəsir). Maral, qulaq as! Bilirəm, məhəbbət, qısqaneqlik sənə gözlerini tutub. İndi mənə haqsız yere təhqir elədiyin üçün peşman olacaqsan. (Hiddətlə) Mən səni bağışlamayacağam, eşidirsənmi? Heç vaxt bağışlamayacağam. (Pauza.) Maral, əzizim, sən bir şeyi bil. Əgər Fərhadla mənim məhəbbətim qarşılıqlı olsaydı, nə üçün o mənə məktub yazsın? Yaxşı, Maral, sakit ol.

Maral (hənkürtü ilə ağlayır, Sevincin, ayaqlarına yıxılır). Mən axmaq, səfeh bir qızam... Sevinc xanım... Siz indi mənə nə desəniz... nə eləsəniz də haqqınız var... Mən bədbəxtəm, Sevinc bacı... Mən onu sevirəm, dəlicəsinə sevirem...

Sevinc (məhriban bir tərzdə). Mən səni başa düşürəm, yazıq qız. Maral. Yox, mənə acımayın... Mən sizin kimi pak, yüksək bir insanın qəlbinə toxundum... Məni öldürsəniz də azdır... Mənə nifrət eləyin! Nifrət!

Əşiyyə qaçır. Bayırda yağış və tufan şiddətlənir.

Sevinc. Maral, dayan... Çılpaq hara gedirsən? (Onun plajını götürüb dalınca küçəyə çıxır.) Maral! (Bu vaxt naməlum adamla rastlaşır.) Ah!!!

Səndələyə-səndələyə otağa keçir. Elə kandara çatanda müvazinetini itirib yıxılır. O bayılmışdır. Qasırga davam edir. Bir müddətdən sonra Fərhad küçədə görünür. Artıq naməlum adam yoxdur. Fərhad otağa girir, Sevinci görür.

Fərhad. Sevinc! Sevinc, al iç! (Su verir.)
Sevinc. Kimsən? Fərhad! Əzizim! Fərhad, sən sən?!
Fərhad. Sənə nə olub? Dur, otur. Mən bu saat həkim çağırıram.
Sevinc. Lazım deyil. Keçdi. Necə oldusa huşumu itirdim.
Fərhad. Yaxşı... Sakit ol! Deyəsən sən harasa getmək istəyirdin?

Sevinc. Yox!

Fərhad. Bəs bu plaj?

Sevinc. Maralıdır.

Fərhad. Maralın? O bura nə üçün gəlmişdir?

Sevinc. Elə belə.

Fərhad. Bəs plajını niyə qoyub gedib?

Sevinc. Heç... Yazıq qız...

Fərhad. Heç nə başa düşmürəm. Axı nə olub? (Sevinc susur.)
Bağışla, Sevinc, səni bu vəziyyətdə sorğu-suala tutmaq yaxşı deyil. Ancaq çox qərībdir. Sən huşunu itirirsən. Maral plajını qoyub gedir.

Sevinc. Heç nə olmayıb. Sənə üstündə iki qadın az qala bir-birini parçalayacaqdı...

Fərhad. Ax belə... Mən bu saat... Mən axmaq elə bildirdim ki, Maral...

Sevinc. Fərhad! Maralın heç bir günahı yoxdur. O səni sevir, çox sevir. Mən onu başa düşürəm.

Fərhad. Mən isə onu sevmirəm. Heç vaxt da sevə bilməyəcəyəm. Biz başqa-başqa adamlarıq.

Sevinc. Bunu sən onun özünə demisən? Susursan?

Fərhad. Sevinc, inan ki, mən onu...

Sevinc. İnanıram... Bilirəm... Səni mən çox gözəl tanıyıram. Bəs o? İş elə gətirib, siz tez-tez görüşürsünüz. Sən hər təbəssümün, hər məhriban kəlmənin onun ürəyində sənə qarşı olan sevgi hissələrini alovlandırır. Axı o, gəncdir.

Fərhad. Haqlısan... Bütün günahlar mənədir. Axı mənə qarşı olan məhəbbət... Mən ona sənə haqqında heç nə deməmişəm.

Sevinc. Deməmişəm... Amma mənə böyük bir eşqnamə yazmışam.

Fərhad. Deməli o... Nə ixtiyarla? Mən onu heç bu qədər...

Sevinc. Fərhad! Dayan, qayıt geri... Otur... Deyəsən, indi mən sənə üçün həkim çağırmalıyam... Yaxşı... Yaxşı, sakit ol.

Fərhad. Nə alçaq insanlar var! Axı bu uğurluqdur... Ondan da pisdir.

Sevinc. Fərhad, qulaq as, gör nə deyirəm... Maral sənə məktubunu qəsdən axtarmayıb... Sənə stolunun üstünü yığışdıranda təsadüfən görüb.

Fərhad. O nə haqla başqasına yazılmış məktubu oxuyur? Yox, mən ona öz yerini göstərməliyəm.

Sevinc. Fərhad, bu nədir? Mən səni tanıya bilmirəm. Elə götürək sən özün. Tutu ki, bir başqası mənə o məzmununda məktub yazıb. Həmin məktub da təsadüfən düşüb sənə ölinə. Oxumazdın?

Fərhad (zəif etirazla). Mən... Mən...

Sevinc. Fərhad, cəsarətli ol. Düzünü de...

Fərhad. Oxuyardım...
 Sevinc. Bax görürsən... Maralı günahlandırma... O bu saat çox pis vəziyyətdədir... Onun könlünü almağa çalış...
 Fərhad. Sevinc, axı mən onu...
 Sevinc. Sevmirsən, bilirəm... Sən düz dedin: siz başqa-başqa adamlarsınız... Mən də bunu ona başa salmaq istədim... Ancaq iş elə gətirdi ki...
 Fərhad. Gör o səni nə hala salıb ki, hətta üreyin gedib.
 Sevinc. Yox, onun buna dəxli yox idi...
 Fərhad. Bəs səni bu vəziyyətə kim salmışdı?
 Sevinc. Heç, axmaq qadın qorxaqlığı.
 Fərhad. Sən axı, nədən qorxdun?
 Sevinc. İki gündür pəncərənin qarşısında bir adam durur... Düz bura baxır. Bayaq Maralın ardınca qaçanda da onunla rastlaşdım... Elə qorxdum ki...
 Fərhad. Küçədən yüz adam keçə də bilər, dayana da bilər... Bunun üçün adam qorxar?
 Sevinc. Nə işə qorxdum... Fərhad, səndə Maralın telefon nömrəsi var?
 Fərhad. O sənin nəyinə lazımdır?
 Sevinc. *(qeyd dəftərçəsini ona verir)*. Bura yaz. Mən sabah mütəlaq onunla görüşməliyəm. Fərhad, xahiş edirəm, onu tək buraxma. O indi təkdir.
 Fərhad. Sənin qəribə üreyin var.
 Sevinc. İnsanlara inamı itirməkdən böyük fəlakət ola bilər. Biz çalışmalıyıq ki, o, insanlara inamını itirməsin. Fərhad, mən bir həftədən sonra yola düşürəm.
 Fərhad. *(təəccüblə)*. Hara?
 Sevinc. Soruşma, uzaqlara...
 Fərhad. Bildim. Onu axtarmağa, Sevinc, bəlkə...
 Sevinc. Bu, qətidir.
 Fərhad. Mən səni bu uzaq səfərə tək buraxa bilmərəm. Axtarmaq lazımdırsa, birgə axtaraq.
 Sevinc. Çox sağ ol, Fərhad. Sən "Kiçiktəpə"ni buraxıb gedə bilməzsən.
 Fərhad. Tək çətin olar.
 Sevinc. Tək niyə? Mən insanlar arasında olacağam.

Telefon zəng çalır. Onlar hər ikisi telefona yaxınlaşırlar.
 Sevinc dəstəyi götürür.

Sevinc. Bəli, bəli, buradadır, buyurun. *(Dəstəyi Fərhadə verir.)*
 Fərhad. Laboratoriyadan analizlərin nəticəsini deməliydilər. Mən bu nömrəni verdim.
 Sevinc. Nə olar ki...
 Fərhad. *(dəstəyə)*. Bəli, bəli. Necə?! Bəli... Çox sağ olun, təşəkkür edirəm. Əziyyət çəkdiniz. *(Dəstəyi yerinə qoyur.)* Analizin nəticələri müsbətdir. *(Fikirli.)* Deməli, o, "Kiçiktəpə"ni doğrudan da yaxşı tanıyırmış... *(Sevinc qalxıb otaqda gəzişir.)*
 Sevinc. *(birdən pəncərədən baxıb həyacanla geri döndür)*. O yenə də buradadır.
 Fərhad. Kim?
 Sevinc. Hər axşam pəncərənin qarşısında gördüyüm adam. Bir bax!...
 Fərhad. *(pəncərəyə yaxınlaşır)*. Orada heç kəs yoxdur.

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Küçə. Maral tək var-gəl edir.

Maral *(saatına baxır)*. Bu dəqiqə gələcək. Mən çox ağılsız iş gördüm. Gərək deyəydim ki, xəstəyəm, gələ bilmərəm. Harasa getməliyəm. Nə işə, bir söz tapıb deyəydim... Sanki məni ovsunladı. Gəl deyən kimi razı oldum. Qəribədir, elə bil onun zəngini gözləyirdim... *(Fikirli.)* Fərhadın ona yazdığı məktubu öz gözlərimlə oxumasaydım, bəlkə də inanardım. Fərhad onu sevir. Bəs Sevinc? O da Fərhadı... Yox! O, Tərlandı sevirdi. *(Fikirli.)* Tərlandı ki, artıq yoxdur. Onu necə sevmə bilər? Eh, başımı itirmişəm. *(Saatına baxır.)* Gəlmədi. Lap yaxşı oldu. Qoy gəlməsin. Onsuz da mən onun üzünə baxa bilməyəcəkdim. Gedim. *(Getmək istərkən Sevinc gəlir.)*
 Sevinc. Maral!
 Maral. *(özünü itirmiş halda)*. Sevinc xanım, sizsiniz... Məni bağışlayın, mən tələsirəm. Məni gözləyəcəklər...
 Sevinc. Xoş gördük.
 Maral. Çox sağ olun.

Sevinc (*pləşını ona uzadır*). Hava bürosunun verdiyi məlumata görə, bu gün yenə yağış yağacaq.

Maral (*pləşını alır. Özünü itirmiş halda*). Çox sağ olun, əziyyətlə çəkdiniz.

Sevinc. Nə əziyyəti, sən kim qəşəng qızın xatirinə mən dünyanın bu başından o biri başına piyada gedərim. İndi isə qaç, gəcikərsən. Axı səni gözləyəcəklər.

Maral (*sadəlvəh*). Kim gözləyəcək?

Sevinc. Bilmirəm. Sən özün dedin ki, səni gözləyəcəklər. Yeni kimse gözləyəcək.

Maral. Bağışlayın, Sevinc xanım, mən... Məni... (*Tutulur.*) Məni artıq heç kim gözləmir. (*Birdən həyəcanla başını qaldırır.*) Olmaya siz məndən ittiqam alırsız?

Sevinc. İttiqamı düşməndən alarlar. Həyatda özünə dost axtarmayan öz-özünün düşmənidir. Sən məni özünə düşmən bilirsənsə, bu heç də mənim doğrudan da sənə düşmən olduğumu sübut etmir. Maral, əzizim, yaşamaq, yaşamaq lazımdır... Həyatın qabaqdadır... Gözlə, xoşbəxt günlər...

Maral. Belə yaşamaqdansa... (*Ağlayır.*)

Sevinc. Özünü ələ al. Axı sən bir ağıllı qızsan.

Maral. Bacarmıram... Ayağımı yerə qoyanda elə bil ki, bu saat yer ayağımın altından qaçacaq. Küçədə gedəndə mənə elə gəlir ki, hamı mənə baxır, hamı məni barmaqla göstərüb deyir ki, onu rədd ediblər.

Sevinc. Sən çox qəribəsən... (*Onu qucaqlayır.*) Bəlkə də hamı sənə baxır. Niyə də baxmasın? Sən gözəl bir qızsan. Ürəyin, qəlbin təmiz, gözlərin dağ çeşmələrinin suyu kimi saf bir qız! Bir vaxt gələcək ki, sən özün indiki fikirlərinə güləcəksən. Kim bilir, bəlkə də elə, bax, bu küçə ilə öz körpənin əlindən tutub gedəndə bu anları xatırlayıb güləcəksən. Qarşına çıxanlar sənə gülər üzünü görəcək, onlar da sənə gülümsəyəcəklər. Sən qəşəng körpələrin olacaq.

Maral. Heç vaxt, heç vaxt!

Sevinc (*yumşaq*). Sən nə yaman qəddarsanmış! Bir mənə qulaq as. Fərhad rəhmə gəlib bir sədəqə kimi əlini sənə uzatsaydı, razı qalardınmı? O zaman özünü xoşbəxt hesab edəydinmi?

Maral. Axı mən onu sevirem.

Sevinc. O səni sevmir. O sənə xətrini dünyalar qədər istəyir. Amma o səni sevmir. O bunu böyük çətinliklə də olsa sənə anladısız,

sən onu qınama. Həqiqət nə qədər acı olsa da, mən yalandan şirindir. Bax, biri kənardan üstünə bir gilə su sıçradan kimi elə bilirsən ürəyin ağzına gələcək, hə? Amma suya baş vurandan sonra, artıq heç nə səni qorxutmur, həyat da belədir, Maral.

Maral. Siz elə danışsınız ki, adam bütün dərclərini unudur. Kaş mən sizi çoxdan tanıyıdım. Bəzən elə çətinliklərə düşürdüm ki, dərdimi heç Fərhad da deyə bilmirdim. Amma sizə mən ürəyimi açıram.

Sevinc. Bir bax, gör həyat necə gözəldir. Bu gözəllikdən necə qaçmaq olar? Yoxsa sən elə bilirsən, mən arsızam? Yox, bu belə deyil... Həyat çox mürəkkəb şeydir. Bəzən çətin olur, bəzən asan. Adamın gülən vaxtı da olur, ağlayan vaxtı da. Həyatda hər şeyi asanlıqla əldə etmək olsaydı, yaşamaq maraqsız olardı. Bir də ki, insan tək deyil. Bir dəfə özün üçün sevinəndə, on dəfə də başqaları üçün sevinirsən. Bir dəfə özün qəmgin olanda, on dəfə də başqaları ilə birlikdə qəmlənirsən. Axı biz insanıq. Başqa cür mümkün deyil.

Maral. Elədir. Bu gün idarədə hamı Fərhadı yaxınlaşdırıb onu qucaqlayıb, təbrik edirdi. "Kiçiktəpə"də zəngin filiz yataqları olduğu artıq heç kimdə şübhə doğurmur. İdarədə o qədər adam vardı ki, iynə salsaydın, yerə düşməzdi. Hər yerdən gəlmişdilər. Radiodan da.

Sevinc. Deməli, bu gün Fərhadın bayramıdır. Sən də onu təbrik etdin?

Maral. Yox. Mən heç ona yaxınlaşmadım. Qaçıb otağımda gizləndim ki, görən olmasın. Axı idarəmizin qızları hələ heç nə bilmirlər. Bir də gördüm ki, göz yaşı məni boğur. Ürəyinizə başqa şey gəlməsin, mən sevindiyimdən ağlayıram...

Sevinc. Bəs bu əziz gündə biz onu tək qoymalıyıq? Yox, bu, yarayan iş deyil. Biz bu saat onun yanına gedib, onu təbrik etməliyik. Fərhad bizim hər ikimizin dostudur. Dost dostu yaman gündə də, yaxşı gündə də tək buraxmaz. Gedək!

Maral. Bəlkə...

Sevinc. Gedək. (*Gedirlər.*)

Fərhadın evinin yanı. Tərhan gəlir.

Tərhan.

Sular halqalandılar.

Halqalandılar sular.

Bu misralar mənə 18 ildə keçirdiyim iki damla su kimi bir-birinə bənzəyən yeknəsək günləri, saatları, dəqiqələri xatırladır. İndi ki, həyatın cilovı mənim öz əlimdədir. Bəs bu yeknəsəklik nə üçün? Mən bu evə ikinci dəfə nə üçün gedirəm? Birinci dəfə getdim ki, illər boyu məni yaşadan arzusun həyata keçməsinə kömək edim. Bəs indi nə üçün gedirəm? Dayan, yoxsa sən xudpəşənd olmusan? Tutduğun işə peşmansan? Bəlkə üreyindən keçir ki, hamı işini-gücünü buraxıb səni tərəfləsin, atıb-tutsun? Yox, mən elə üreyi öz əlimlə dayandıraram. Bəs onda nə istəyirsən? Bəlkə istəyirsən ki, səni, nəhayət, tanınsınlar? Sevinc hər şeyi bilsin? Nə üçün də bilməsin?! Nə üçün? Axı o mənim sevgilimdir! Yox, danışma, heç özünlə də bu barədə danışma, Tərlan! Artıq gecdir. Bəs onda mən bura nə üçün gəlmişəm? Bəlkə Fərhadı təbrik etməyə gəlmişəm? Fərhadı təbrik etməyə? Ona bir daha xatırlatmağa ki, "Kiçiktəpə"ni sən yox, mən kəşf etmişəm?! Yox, bəs onun yuxusuz keçirdiyi gecələr, çəkdiyi əziyyət? (*Birdən dayanır.*) Bu nədir, bu nədir, mən kimi görürəm? Sevinc gəlir. O necə də xoşbəxt. Yəqin ki, o Fərhadı təbrik etməyə gəlir. Mən niyə dayanmışam, getmək, getmək lazımdır, onu bir kölgə kimi gecə-gündüz izlədiyin yetər! (*Gedir.*)

Fərhadın otağı. Sevincə Maral otaqda süfrə bəzəməklə məşğuldurlar.

Fərhadın otağı işıqlanır. Sevinc və Maral içəridədirlər.

Onlar böyük bir şadlıqla bayram süfrəsi açirlar.

Sevinc. Çiçəkləri vazaya qoydun?

Maral (*o biri otaqdan gəlir*). Bəli, hazır. (*Stolun üstünə qoyur.*)

Belə yaxşıdır?

Sevinc. Lap yaxşıdır. Zarafat-zarafat amma stolumuz pis deyil ha...

Maral. Əladır.

Sevinc. Deyəsən gələn odur.

Maral. Hə, hə, odur.

Sevinc. Hazır ol. Səsinə bərk çıxardarsan ha!.. Bax orda dayan. (*Təntənəli tərzdə.*) Qəhrəmana alqış!

Maral (*eyni tərzdə*). Qabaqcıl geoloqa eşq olsun!

Sevinc. Urra!.. (*Qapı zəngi.*)

Maral (*yavaşca*). O deyil... (*Maral gedir, əlində bir neçə telegram qaydır.*)

Maral. Təbrik teleqramlarıdır...

Sevinc. Lap yaxşı oldu. Onları da gəl qoyaq stolun üstünə. Maral. İndi harada olsa, özü də gəlib çıxar. (*Telefonla danışır.*) Bəli? Haradan? Xeyr, yoxdur. Yarım saata gələr. Redaksiyadandır? Sevinc. Yəqin ki, sabah bütün qəzetlər bu haqda yazacaq. Maral. Sevinc xanım, gəlir! (*Fərhad daxil olur.*) Sevinc. Qəhrəmana alqış! Maral. Qabaqcıl geoloqa eşq olsun! Fərhad (*bütün bu mənzərədən özünü itirmişdir*). Bu nədir? Siz...

Sevinc və Maral onun yanına yüyürürlər.

Sevinc. Fərhad, ayrı söz tapa bilmirəm... Təbrik... Təbrik...

Maral (*utana-utana ona yaxınlaşır*). Mən... Mən də...

Fərhad. Eh, Maral, səndən belə bir hərəkət...

Sevinc. Yox, bu olmadı. Bu saat qızın əlini sıx... Bax, belə. Şampanı aç!

Fərhad (*özünü itirmişdir*). Nə üçün?

Sevinc (*bərkdən gülür*). Necə, nə üçün? Biz sənin bu qələbəni qeyd etməliyik. Mənim vaxtım yoxdur, getməliyəm.

Fərhad. Hara belə?

Sevinc. Sonra deyərəm.

Fərhad. Az qala dağıtmışdım.

Sevinc. Eybi yoxdur. Qoy dağılsın. Qoy sənin qələbənin sədaları kimi hər yana yayılsın. Sən bədələri doldur. Mən də almaları götürüm.

Maral. İndicə gətirdilər. (*Telegram verir.*)

Fərhad. Tamam başımı itirmişəm. Şəhər radiodan gəldilər, axşam qəzetdən gələcəklər, mən onlara nə deyim? Axı "Kiçiktəpə"ni mən kəşf etməmişəm. Yox! Qoy hər kəs öz zəhmətilə ad qazansın! Mənə özgəsinin adı lazım deyil.

Sevinc. Fərhad, mətbəxdə bu şamdanları gördüm, o saat ağlıma gəldi ki, qoy tostumu şam işığında deyim.

Fərhad. Sevinc... Neçə gündür səndən bir söz soruşmaq istəyirdim.

Sevinc. Nə söz?

Fərhad (*çətinliklə*). Tərlan "Kiçiktəpə"də kəşfiyyat işlərini aparmışdır?

Sevinc. Bilmirəm. "Kiçiktəpə" sözünü mən ilk dəfə səndən eşitmişəm. O vaxt o, tez-tez kəşfiyyata gedərdi. Ancaq onun qayıtmasını elə səbirsizliklə gözləyirdim ki, qayıdanda konkret haralarda olub məsələsindən söhbət açmazdıq. Biz onunla ancaq gələcəkdən danışardıq. O həmişə zarafat eləyirdi.

Maral (gəlir). Hər şey öz yerində, Sevinc xanım, başlamaq olar...

Sevinc. Maral, işiği söndür... Xahiş edirəm, hərə öz şamını qarşısına qoysun. Gəlin üçümüz də oturaq... Belə... Mənim öziz dostlarım, biz üç nəfərlik, biz üç dostuq. Üçümüzün də şəxsi həyatı keçməkeşli olub... Buna baxmayaraq, böyük və şərəfli yol keçmişik, ictimai həyat yolu. Bu bizi yaşadır, bu bizə qanad verir. Fərhadın qələbəsi – bizim hamımızın qələbəsidir, xalqımızın qələbəsidir. Vətənimizin hələ tapılmamış çox xəzinəsi var. Gəlin bu qədəhləri qaldıraq həyatda həmişə kəşfiyyat aparalarının şərəfinə... Namuslu, təmiz, alicənab adamlarımızın şərəfinə!

Maral (hərərətə). Sağ olun... Sevinc xanım... Namuslu, təmiz adam...

Sevinc (şən). Hə... içdik... (İçirlər.) İndi mən getməliyəm.

Fərhad. Sevinc, çox xahiş edirəm, on dəqiqə də otursan... Mən qərribə bir əhvalat danışmaq istəyirəm.

Sevinc. Yaxşı... On dəqiqə də oturmaq olar.

Maral. Axı hara tələsirsiniz?

Sevinc. Necə hara? Gədirəm biletimi götürüm, axı mən sabah yola düşürəm!

Maral. Sabah sizi təntənəli surətdə yola salırıq.

Bütün bu səhnə boyu Fərhad daxili tərəddüdlər keçirir.

Sevinc. Hə, Fərhad, nə deyəcəkdin?

Fərhad. Hə, heç, bir elə şey deyil. Deyirəm ki... Dünən gecə köhnə jurnallardan birini vərəqləyirdim. Orada gözüme qərribə bir məqalə dəydi.

Maral. Nə haqda idi?

Fərhad. Əhvalat belə olub... Bir nəfər heç kəsə məlum olmayan şəxs... Çox yoxsul görkəmli, necə deyim, rəftarı yöndəmsiz, özü də şikəst bir adam gəlir bir tanınmış yazıçının yanına... Cibindən köhnə bir şagird dəftəri çıxarıb qoyur onun stolunun üstünə və gedir... O gedəndən sonra yazıçı dəftəri açır, orada yazılanları oxuyur və

görür ki, bu, məhərrətlə yazılmış bir novella deyəkmi, povest deyəkmi, nə isə gözəl bir sənət əsəridir...

Sevinc (maraqla). Sonra?

Fərhad. Sonra... Yazıçı əsəri aparır bir nəşriyyata... Nə isə əsər həmin yazıçının adı ilə nəşr olunur...

Sevinc. Sonra?

Fərhad. Əsər əldən-ələ keçir. Ədəbi tənqid bu əsəri böyük bir hadisə, sənət aləmində yeni bir söz kimi qeyd edir.

Maral. Maraqlıdır.

Sevinc. Sonra?

Fərhad. Vəssalam.

Sevinc. Bəs o tanınmış yazıçı sonra nə eləyir.

Fərhad. Nə? Hə... Sonrası yox idi...

Sevinc. Necə yox idi?

Fərhad. Necə! Deyirəm vərəq cırlmışdı, gerisini oxuya bilmədim.

Sevinc. Yəqin ki, məqalədə, onun haqqında vicdansız, başqasının əməyini, istedadının məhsulunu oğurlayan dələduz və sairə yazılıbmı?

Fərhad. Bəli... bəli... Oğru... Dələduz. (Çığırır.) Şamları söndürün... İşığı yandırmaq lazımdır.

Maral. Fərhad, sənə nə oldu? (Sevinc işığı yandırır.)

Sevinc. Fərhad, rəngin nə üçün qaçıb?

Fərhad. Başqasının istedadının məhsulu...

Sevinc. Mən heç bir şey başa düşmürəm.

Maral. Fərhad, Fərhad. (Telefon zəngi.)

Fərhad. Bəli, mənəm! Mən heç bir suala cavab verə bilməyəcəyəm. Xeyr, canım, nə təvazökarlıq?! Məsələ burasındadır ki, "Kiçiktəpə"ni mən kəşf etməmişəm. Kim? Hələlik heç bir söz deyə bilmərəm. Hələlik naməlum bir adam. Çox çəkməz ki, siz onun adını eşidərsiniz.

Maral. Bu nə danışır?

Sevinc. Naməlum şəxs, tanınmış yazıçı...

Maral. Fərhad...

Fərhad. Bir kəlmə də! Dedim ki, şamları söndürün. Bayram qurtardı. Nəhayət, mən onun hansı qapıya girdiyini gördüm. Mən onu mütləq tapacağam. Mənə heç kəsin şöhrəti lazım deyil.

Sevinc. Fərhad, axı başa sal görək...
Fərhad. Soruşma, Sevinc, heç bir şey soruşma... Bir azdan hər şey... Yox, bunu sonra da etmək olar. Bu gün, elə bu saat hər şeyi aydınlaşdırmaq lazımdır. Mən getdim.

Maral. Başa düşə bilmirəm, ona nə oldu?

Sevinc. Maral, mənim dizlərim əsir, tez onun dalınca qaç.

Maral. Bu saat!

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BƏŞİNCİ ŞƏKİL

Tərən narahatdır. Otaqda var-gəl edir.

Tərən. Sən artıq gedə bilərsən. Tərən! *(Dayanır.)* Gedə bilərsən!.. Bəs heç bura gəlməseydin, olmazdı? Yox! Bəs Sevinc?! Sevinc!.. Sevinc artıq səndən ötrü bir xəyaldır... Əlçatmaz, şirin bir xəyal! Sən onun üçün çoxdan ölmüsən. Bəs "Kiçiktəpə"? "Kiçiktəpə"!.. Sənsiz də onun sirrini öyrənmək olardı. Fərhad çox ağıllı geoloqdur. O, "Kiçiktəpə"dən əl çəkən deyildi. Gec-tez "Kiçiktəpə" öz sirrini açacaqdı. Bəs onda niyə gəldin? Niyə? Torpaq çəkib gətirdi... İlk dəfə ayaq tutub yeriyərkən sinəsinə qədəm qoyduğum ana torpaq!.. Bəs indi hara gedirsən? Torpaq həmişə torpaqdır... Ayaqlarının altından qaçmır ki?! Bilmirəm... *(Oturub başını əlləri arasına alır.)* Bəs kim bilir? *(Qəti bir hərəkətlə ayağa qalxır.)* Yox, getməliyəm. Mütlaq getməliyəm. Mən öz Sevincimi sevincdən məhrum edə bilmərəm. Əgər mənim sağ əlim onun səadətine qəsd etməyə uzansa, sol əlimlə sağ əlimi kəsərəm. *(Saatına baxır.)* İki saatdan sonra qatar yola düşür. *(Çamadanını açıb fikrə gedir.)* Bir şey yaddan çıxmayıb ki? Deyəsən kitablar qalıb. *(O, kitabları çamadanı qoyur, birini götürüb vərəqləyir.)*

Öz yurdumda bir qərindən seçilməmiş,
əsir kimi, bir dost, bir yaxın bilməmiş.
Cahan cənnət olsa, bir ləhzə gülməmiş,
yar-yar deyib, gecə-gündüz ağlaram...

Hüseyn Cavid! Elə bil bu misraları mənim uğursuz taleyimi düşünüb yazıb... *(Qapı döyülür.)* Mənim də qapımı döyərləmiş... Buyurun.

Fərhad daxil olur.

Fərhad. Salam!

Tərən. Xoş gəlmisiniz. Buyurun, oturun, oturun.

Fərhad. Çox sağ olun. Vaxt gələr oturacağıq da. Amma indi mənimlə gətməlisiniz.

Tərən. Bu əmrdir, yoxsa...

Fərhad. Mən xahiş edirəm.

Tərən. Mən onsuz da gedirəm. Amma sizinlə yox.

Fərhad. Axı sizi gözləyirlər.

Tərən. Kim?

Fərhad. Sizin zəhmətinizi alqışlayan geoloq yoldaşlarınız.

Tərən *(gülür)*. Geoloq? Yox, əzizim, səhv edirsiniz. Mən geoloq deyiləm.

Fərhad. Bəs "Kiçiktəpə" haqqında verdiyiniz məlumat?

Tərən. A... a... "Kiçiktəpə"... O mənim yaxın bir dostumun arzusu idi. İndi o artıq yoxdur. Sizə verdiyim xəritəni onun xahişi ilə 18 il qoruyub saxlamışam. İndi o artıq yoxdur... Mən də getməliyəm. İki saatdan sonra qatarım yola düşür.

Fərhad. Hara?

Tərən. Evimizə. Məni burda artıq heç bir şey saxlaya bilməz. Mən bütün işlərimi qurtarmışam.

Fərhad. Dostunuzun adını mənə deyə bilərsinizmi?

Tərən. Mən sizə ilk görüşümüzə dedim ki, ad nisbi bir şeydir.

Fərhad. Xahiş edirəm. Bu mənim üçün çox vacibdir.

Tərən. Çox vacibdirsə, onda deyərəm... "Kiçiktəpə"!

Bu vaxt Maral küçədə görünür.

Maral. O çıxıb məni burda görse, yenə hirsələnəcək. Amma heç yere gedən deyiləm.

Fərhad. Bəs sizin adınız?

Tərən. Yenə ad! Həsən, Hüseyn, Camal!.. Məgər bu adlar sizə bir şey deyirmi?

Fərhad. Bəs mənim adım? Mənim adım kimə nə deyir? Nə üçün onu bu saat hər yerdə çəkirlər? İstəyirsiniz radionu açın. Bu

saat yenə məndən danışrlar. Başa düşün. Axı "Kiçiktepə"ni mən kəşf etməmişəm! Nə üçün siz mənə bu qədər əzab çəkməyə məcbur eləyirsiniz? Axı bu şöhrət mənimki deyil...

Tər lan. Yox, siz səhv edirsiniz. Siz bundan daha böyük şöhrətə layiqsiniz. Əzab çəkməyiniz tamam yersizdir. "Kiçiktepə"dəki yataqları kimin tapdığının nə fərqi var? Sən də tapsan, mən də tapsam, başqa birisi də tapsa Vətən üçün, xalq üçün qalacaq. O ki qaldı mənim dostuma, söz verirəm ki, evə qayıdan kimi onun haqqında sizə ətraflı məktub yazaram. (*Saatına baxır.*) İndi isə mən getməliyəm. Bağışlayın, vaxtına lap az qalır.

Fərhad. İcazə verin, mən sizi yola salım.

Tər lan. Yox, yox, mən belə şeyləri sevmirəm.

Küçə. Maral görünür.

Maral. Görsən onun bura belə tələsik gəlməyinə səbəb nədir? Bu sirri mütləq öyrənməliyəm.

Yenə otaq.

Fərhad. Mən sizin məktubunuzu mütləq gözləyəcəyəm. Söz verin ki...

Tər lan. Söz! Sözü də mən verməliyəm, məktubu da mən yazmalıyam. Axı mən sözü verdim kimi, öz əhdimi poza da bilərəm.

Fərhad. Yox, inanmıram!

Tər lan. İnanmırsınız, nə üçün?

Fərhad. Sizə inandığım üçün!

Tər lan. Çox sağ olun! (*Əlini ona uzadır.*) Salamət qalın.

Fərhad çıxır.

Tər lan (*tək*). Sizə inandığım üçün! Deməli, insanlar biri-birinə inamını itirməyib. O mənim gözlərimi açdı. O mənə oyatdı. (*Tər lan çamadanını götürüb küçəyə çıxır.*) Hava necə gözəldir! Kim nə deyir desin, insan həmişə yaşamaq istəyir. Mənasız keçən dəqiqələri üçün belə heyfslənir. Mən isə ayları, illəri itirmişəm. Yenə də bahar gəlir. Ömrümün qırx beşinci baharı. Bahar! Mən sənə gəlişini gülər üzlə qarşılamalıyam. Həyatımın ən çətin çağlarında belə! Sən həmişə sədaqətli olmusan. Tale mənə hara atıbsa, sən də arxamca gəlmişən. Sənə necə də yumşaq, ılıq nəfəsin var! Sevgilimin nəfəsi kimi! Mən

onun ötrini də həmişə səndən almışam. Ucsuz-bucaqsız çölləri, meşələri ağ qar örtüyü bürüyəndə, şaxta iliklərimə işləyəndə mən sənə gözləmişəm, sənə gəlişinə inamımı itirməmişəm. Mən inanırdım ki, sən yenə gələcəksən, bu dəfə həmişəlik. Qızımın 19 yaşı var. 10 dəqiqənin içərisində nə qədər yalan danışdım! Bizim dildə buna müqəddəs yalan deyirlər. Bu olar... Sevinc öz səadətini tapıb. Xoşbəxt olsun... Qızımın 19 yaşı var.

Maral (*bütün səhnə boyu gözünü ondan çəkmir*). Mən bu adamı hardasa görmüşəm? Özü də lap bu yaxında görmüşəm... Ah...

Tər lan (*Maralı görür*). Olsaydı olardı, olmadı, olmayıb.

Maral onu diqqətlə nəzərdən keçirir.

Tər lan (*Marala yaxınlaşır*). Qızım, burdan vəğzala necə dəqiqəyə çatmaq olar?

Maral (*gözünü ondan çəkmir*). Taksi ilə 10 dəqiqəyə.

Tər lan (*saatına baxır*). Vaxta hələ xeyli var, hər halda görək vəğzalda vaxtından əvvəl olasan.

Maral (*özünü itirmiş halda*). Siz... Siz... Gedirsiniz?

Tər lan. Gedirəm qızım. Gedirəm. Necə bəyəm?

Maral. Heç... heç... (*Öz-özünə*) Odur. Tərlandır... Demək, Fərhad onun burada olduğunu bilirmiş və Sevincə demirmiş. Bəlkə qəsdən... Sizdə iki qəpiklik olarmı, zəng eləməliyəm.

Tər lan. Bəlkə də oldu. (*Cibini axtarır. Pulu ona verir.*) Al, qızım!

Maral (*ona əvəzində başqa pul vermək istəyir*). Çox sağ olun.

Tər lan. İstəməz, qızım.

Maral. Bəs...

Tər lan. Mənə də lazım olanda səndən istərəm.

Maral. Mən sizi harda görəyəm?

Tər lan. İnsanlar hər gün görüşürlər, qızım.

Maral. Çox sağ olun! (*Uzaqlaşa-uzaqlaşa, kənara.*) Yəqin Fərhad onu tanımayıb. Yox, onu saxlamaq lazımdır... Telefon! (*Qaçır.*)

Tər lan. Qızım olsaydı, bu boyda olardı...

Səhnə dəyişir. Fərhadın otağı. Fərhad yorğun daxil olur.

Fərhad (*narahat*). Dayan, bəlkə elə özüdür? Yox, ola bilməz. O olsaydı, evinə gedərdi. Sevinc necə illərdir ki, onun yolunu gözləyir. Yazıq çox xəstə adama oxşayır. Xəstə? Bəlkə elə buna görə

də... Yenə bəlkə!.. Yoruldum bu bəlkələrə cavab axtarmaqdan. Tutaq ki, belədir. Kim bilir, bəlkə o evlənin, arvadı, uşağı var. Elə ona görə də Sevincin gözüne görünməyə utanır. Bəs onda niyə gəlmişdi?! Bəlkə... Yenə bu lənətə gəlmiş bəlkə!.. (*Telefon zəng çalır. O, dəstəyi götürür.*) Bəli, bəli, mənəm. Nə? Nə? Heç nə başa düşmürəm. Aramla danış. Necə? Necə, necə? Mən bu saat onun dalınca gedirəm. Sən Sevinci tap. Deyirəm, tez Sevinci tap! (*Dəstəyi asır.*) Ürəyimə dammışdı ki, bu o ola bilər. (*Təlaşık pəncəyini geyir.*) Onu saxlamaq lazımdır. (*Birdən duruxur.*) Biz həmişə üç nəfər olacağıq: sən, mən, o... Yox, onu mütləq saxlamaq lazımdır. Onu saxlamalısan, Fərhad... Saxlayacağam, qatırı tutub saxlayacağam.

Yolayıcı. Tərən gəlir.

Tərən. Şəhər nəhəng bir çırağa bənzəyir. Mənim doğma şəhərim! Bir vaxt o işıqlardan birisi mənimki idi. Quşlar yuva qurur, insanlar bina tikir, ocaq salır. Doğma ocaq, sənin acı tüstün də adama şirin gəlir. Sənin nə olduğunu başa düşməyən, sənə əl qaldıran canidir. Ən böyük canı! Qərbdədir, 18 il əvvəl düşündürdüm ki, hər şey məhv oldu. 18 il! Cansız, yeknəsək, iki damla su kimi bir-birinə bənzəyən illər! Nədənse bu illəri xatırlayanda həmişə Müşfiqin iki misrası yadıma düşür:

Sular halqalandılar,
Halqalandılar sular.

Bura qayıdarkən bütün yol uzunluğunu elə düşündürdüm ki, doğma şəhərimi acınacaqlı vəziyyətdə görəəcəyəm. Bu məni çox qorxudurdu. Lakin şəhəri tanıya bilmədim. On səkkiz ildə on səkkiz qərində cavanlaşıb. O da dəyişib, mən də, Sevinc də! Bəs onda nə üçün Sevincin başqasını sevməsi məni ağrıdır? Biz evləndə o ki hələ çox gənc idi. Bəlkə də heç həyatın nə olduğunu bilmirdi. Həyatı dərk edərkən qarşısına məndən daha kamil, daha cavan başqa birisi çıxdı... Fərhad! Biri-birinə qovuşmağa can atan iki dağ çayının yolunda möhtəşəm bir bənd kimi dayandı. Fərhad! Görsən Sevincin o pak, müqəddəs saydığım dodaqları bir vaxt mənə dediklərini onun da qulağına pıçıldayırmı?

İşıq azalır. Gənc Sevinc görünür.

Sevinc. Tərən, de görüm, sən məni nə qədər sevirsen?
Tərən. Nə qədər? Çox sevirəm, lap çox!
Sevinc (*sıltaq*). Axı nə qədər?
Tərən. Bütün yer üzünü qədər.
Sevinc (*zarafatla*). Bu azdır, istəmirəm.
Tərən. Ucsuz-bucaqsız göylər qədər, Günəş qədər, su qədər!
Sevinc (*zarafatla*). Bu başqa məsələ. (*Ciddi görkəmlə.*) Tək mənə, yoxsa bir başqasını da sevirsen?!

Tərən. Təkcə səni.

Sevinc. Bəs məndən əvvəl heç kimi, heç kimi sevməmişən? Amma düzünü de. Gözlərinin içinə baxacağam. Yalan desən, o saat biləcəyəm. (*Cəld onun əlini tutur.*) Sus... Bir kəlmə də qoymaram danışasan. İndi yox, sonra... 20 il, 30 il, 40 il sonra... Yox, heç onda da lazım deyil...

Tərən (*gülür*). Sən deyən olsun.

Sevinc (*fikirli*). Yaxşısı budur, de görüm, indi sən nə fikirləşirsən?

Tərən. Sənin haqqında, bizim haqqımızda!

Sevinc (*fikirli*). Bizim haqqımızda... Sən məni həmişə belə sevecəksən?

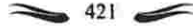
Tərən. Həmişə. Nə qədər ki, yaşayıram.

Sevinc. Elə danışma, sən həmişə yaşayacaqsan. (*Onun boynuna sarılır.*) Mənim canım, ciyər, gözələrimin işığı! Mənim ürəyim həmişə sənə üçün vuracaq.

İşıqlar dəyişir.

Tərən. "Mənim ürəyim həmişə sənə üçün vuracaq!" Yox, mən onu nahaq yerə qınayıram. Elə bil ki, o məni gözəliyə, mən də budur, gəlib çıxmışam. Yarımcı bir məxluq. Mən indi ona nə üçün yük olmalıyam? Ağır, yəndəmsiz bir yük! Hamı yaşamaq istəyir. Bu haqqı Sevincin əlindən kim ala bilər?! Heç kim! Həyat yaşamağa çağırır. Eh, Sevinc! Mən istəsəm də, səni heç bir vaxt unuda bilməyəcəyəm. (*Alınını oxalayır.*) Yenə xəyallar, arzular... Toy axşamı o qədər gözəl idi. İndiki kimi xatirəmdir.

İşıqlar dəyişir. Musiqi səsi gəlir, get-gedə yaxınlaşır. Xanəndənin mahnısı eşidilir. Mahni oxunarkən sanki duman içindən toy məclisi görünür... Səslər... Tərən və Sevinc rəqs edirlər.

Tər lan (*pıçılıtlı ilə*). Hə, necə oldu, daha utanmırsan ki?
Sevinc (*eyni tərzdə*). Yox, alışıdım.
Tər lan. Bəs deyirdin, oynamaq bilmirsən?
Sevinc. Öyrəndim.

İşıqlar dəyişir.

Tər lan. O gecə... Sevincdən və kədərdən yağrulmuş gecə!
Bizim ilk və son gecəmiz.

Yenə də işıqlar dəyişir. Xatirə canlanır.

Tər lan. Axır ki, tək qaldıq. Bir sən, bir də mən.
Sevinc (*onun sinəsinə qalxır*). Tər lan, mən həyatı sənsiz təşəvvür edə bilmirəm. Sənsiz mən yaşaya bilmərəm...

Tər lan. Sevinc, əgər məndən bu saat soruşsalar ki, dünyada ən xoşbəxt adam kimdir, fikirləşmədən deyirdim ki, mənəm, mən!
Tər lan!

Sevinc. Mən də! Mən də elə deyirdim. Mən o qədər xoşbəxtəm ki, Tər lan, hətta bir az qorxuram da. Eh, sən gülürsən.

Tər lan. Nədən qorxursan, ay dəli? Mən ki sənənləyəm.

Sevinc. Bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, bu xoşbəxtlik zərif bülurdan tökülmüş piyalədir. Bir balaca ehtiyatsız tərpsənsən, əlimdən düşüb parça-parça olar. Bu fikir heç başımdan çıxmır. (*Onun boynunu qucaqlayır.*) Tər lan!

Tər lan. Sevinc!

Bayırda maşın tormozlarının səsi eşidilir.
Sonra qapı bərk döyülür.

Sevinc (*diksindir*). Bu gecə vaxtı kim ola?

Tər lan (*fikirli*). Yəqin... Yəqin... (*Qapı yenə döyülür.*) Yəqin qonaqlardan kimsə bir şey unudub. Mən bu saat! (*Çıxır.*)

Sevinc. Guya ki, səhərə qədər gözləmək olmazdı. (*Ətrafına boylanır.*) Burada nə unuda bilərlər? Bəlkə... Bəs Tər lan harada qaldı? (*Çıxmaq istərkən Tər lanla rastlaşır.*) Sən gedirsən? Hara? Bu gecə vaxtı mən səni buraxmaram.

Tər lan (*həyəcanını boğmağa çalışır*). Sevinc...

Sevinc. Kim idi, nə istəyir, nə üçün gəlib?

Tər lan. Mənim üçün gəliblər. Mən getməliyəm.

Sevinc (*qorxu içərisində*). Hara?!

Tər lan. Ürəyini sıxma, Sevinc. Bu bir səhvdir.

Sevinc (*onun boynunu qucaqlayır*). Yox, qoymaram.

Tər lan. Özünü ələ al, Sevinc, mən tezliklə qayıdaram. Bəlkə elə bu gecə, uzaqbaşı səhər tezdən. Özündən muğayat ol. İşığı yandır ki, qorxmayaasan. (*Qapıya doğru yönəlir.*)

Sevinc (*onun ardınca*). Tər lan!.. Tər lan!.. Hara gedirsən? Bəs mən?!

Xatirə yox olur. Tər lan yenə də təkdir.

Tər lan. Mən onun səsinə bir daha eşitmədim. Sevinc nəhaq qorxmurmuş. Mən heç kimə heç bir şey sübut eləyə bilmədim. Eh, xəyallar, xəyallar... Mən həyatımın böyük bir qismini xəyallarla, bəzən şirin, bəzən də acı xəyallarla yaşamışam. Həyatın burulğasında vurmuxurkən, yenə əlimi dünyadan üzüməmişəm. Həyatın dalgaları məni qayalı sahillərə çırpanda da ümidimi itirmədim. Xəyalla da olsa, yaşadım. Canlı ikən həyatdan necə ayrılı bilərsən? Həyatdan ayrılmaq üçün həmişə xəyallarla yaşayırdım. İndi artıq həyatla üz-üzə dayanmışam. O məndən öz borcunu istəyir. Mən bu borcu vermək üçün yaşamalıyam. Bir ayağımı don vurmuşdur. Beynimi yox! Mən artıq getməliyəm. Getdiyim yerdə mənə heç kim qarşılamayacaq. Mən özüm yeni həyatımı qarşılamağa gedirəm. Ey, taksi!

Bütün şəkil boyu küçədən keçən maşınların işığı
Tər lanın üzünə düşür. Tər lanın son monoloqu boyu
bir-birinə əks istiqamətdən qarşı-qarşıya keçən
maşınların işıqları getdikcə güclənir. Nəhayət,
maşınlar dayanır. Sağ tərəfdən Sevinc və Maral,
sol tərəfdən Fərhad eyni vaxtda səhnəyə atılırlar.
Sevinc maşının işığında Tər lanı görür və ona tərəf qaçır.

Sevinc. Tər lan!.. Tər lan!..

Sevinc və Tər lan qucaqlaşır.

PƏRDƏ

SON

NƏBİ XƏZRİ

(1925–2007)

Babayev Nəbi Ələkbər oğlu – şair, nasir, dramaturq, publisist, tərcüməçi, – Bakının Xırdalan kəndində anadan olmuşdur. Orada 92 sayılı orta məktəbi, ADU-nun filologiya fakültəsini bitirmişdir. Ordu sıralarında olmuş (1942–1943), “Kommunist” qəzetinin redaksiyasında ədəbi işçi (1945–1947) işləmişdir. Leninqrad Dövlət Universitetində (1947–1949), M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda (1949–1952) oxumuşdur.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında məsləhətçi (1952–1957), Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibi (1958–1965), Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsinin sədr müavini (1971–1974), Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin Rəyasat Heyətinin sədri (1974–1992), “Azərbaycan dünyası” Beynəlxalq Mərkəzinin prezidenti (1992-ci ildən), ASE Elm redaksiya şurasının (1976), SSRİ Yazıçılar Birliyi İdarə Heyətinin (1981), Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqələr və Dostluq Cəmiyyətinin, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Ağsaqqallar Şurasının üzvü olmuşdur (1991).

Yazıçılar Birliyinin üzvü (1947), Lenin komsomolu mükafatı (1968), SSRİ Dövlət mükafatı (1973), Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureatı (1982) olmuş, Azərbaycan əməkdar incəsənət xadimi (1979) və Azərbaycan xalq şairi (1984) fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Əsərləri keçmiş SSRİ və xarici xalqların dillərinə tərcümə edilmiş, bir çox xarici ölkələrdə rəsmi səfərlərdə və yaradıcılıq ezamiyyətlərində olmuşdur (1957–1985). Qırmızı Əmək bayrağı ordeni və Bolqarıstanın Kiril Mefedi ordeni, Türkiyənin Dəyanət Vəqfi tərəfindən Özəl mükafatı və Elm, Ədəbiyyat, Sənət sahiblərinin Məslək Birliyinin “Türk dünyası ədəbiyyatına xidmət” mükafatı, anadan olmasının 70 illik yubileyinə görə “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir (1995).

“Sən yanmasan” (1976), “Mirzə Şəfi Vazeh” (1982), “Burla xatun”, “Qütb ulduzu” (1982), “Əks-səda” (1973–1975) pyesləri Azərbaycan Dövlət Milli Dram Teatrının səhnəsində dəfələrlə oynanılmışdır.

BURLA XATUN

İki hissəli mənzum dram

İŞTİRAK EDƏNLƏR

İxtiyar
Burla xatun
Çiçək
Qısırca yengə
Səhəriyyə
Şirənə
Aynışan
Ulus
Şöklü Məlik
Birinci kafir
İkinci kafir
Üçüncü kafir
Gənc döyüşçü
Qazanın səsi

BİRİNCİ HİSSƏ

Amansız döyüşün izləri hər yanda, hər şeydə özünü göstərir.
Beli бүкүlmüş bir ixtiyar asta addımlarla irəlilədikcə viran olmuş yurdunun bu kədərli mənzərəsi onun qəddini sanki bir az da əyir.
Başını qaldırıb hərdən şimşək çaxan göyə baxır, elə bil nə küləyi duyur, nə də qatılan qaranlıq hiss edir, özünü tamam unutmuş halda ətrafı dolaşır.

İxtiyar

(fikirlə)

Hanı? Hanı?..
Əcəl aldı yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı?
Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya.

Külək getdikcə şiddətlənir, gey guruldayır.

Dünyanın qoynunda at çapdıqca şər,
Buludlar toqquşar, od şırım düşər.
Göylərin şəninə göy gurultusu,
Yerlərin bəxtinə ildırım düşər.

Qəfildən çaxan şimşəyin işığında cavan bir döyüşçü görünür,
görməmindən xəyala benzəyir, səsi uzaqlardan gəlir.

Cavan döyüşçü

Baba... salam... salam baba...

İxtiyar (diksindir)

Salam, bala... Bala, salam...
Gör nə vaxtdır hey gəzirem.
Bəlkə səndən xəbər biləm,
soraq alam.
Harda idin, oğul harda?

Cavan döyüşçü

Uzaqlarda... Uzaqlarda...

İxtiyar

Ordadamı payız gəlib,
Yağış yağır?
Yağmur tökür, şimşək çaxır?

Cavan döyüşçü

Yox, ay baba, burda nə yaz,
Nə qış olur, nə də payız.
Burda hər an damla-damla
Yer üzündən
Qandı sızan, hey aramla,
Qoymur yumaq gözümüzü

birə hovur
qanlı yağmur.
Söylə, baba, bəs nə zaman
Qan kəsilər,
Yurd oynar?

İxtiyar

O zaman ki qurd oynar,
Qurd ulaya, haray çəkə,
Onda bəlkə
Bu haraydan oyana xan,
Qalxıb dura Salur Qazan.

Cavan döyüşçü

Ula, qurdum, ula, vaxtdır,
Bilərəm ki, bu haraydan
Salur Qazan qalxacaqdır.

İxtiyar

De, hardasan, harda Qazan?..
Yurdun batdı, sən hardasan?

Cavan döyüşçü

Haray Qazan!..

İxtiyar

Qara qəlbli qanlı kafir
Ürəkənib hücum çekdi.
Elə bil ki, göy üzündən
Od ələndi, səmum keçdi...

Zülmət daha da qatlaşıb. Şimşək çaxdıqca qəribo
kölgələr görünür gözələrinə.

İxtiyar

...Haray Qazan!..
Zirvələrə duman gəldi –
Yaman gəldi!..
Sal daşlara qan çiləndi,
Qan çiləndi!..
Arzulara, ümidlərə
Yaddaşlara qan çiləndi!
Yurdu yaxıb keçdi düşmən.
Qanımızı içdi düşmən.
De, hardasan, harda Qazan?..

Döyüşçü

Haray Qazan...

(Bu qarıba kölgələr İxtiyarın səsina səs verirlər.)

Burla xatun

Tanrım, çapar gəldi, xəbər gətirdi
Bu xəbər necə də ağır xəbərdir!

Xor

Bu xəbər necə də ağır xəbərdir!

Burla xatun

Düşmən qasırga tek yurdu sarmış
Elimin nə acı taleyi varmış!

Xor

Elimin nə acı taleyi varmış!..

İxtiyar

Qəfildən ömrümə qar ələndi, qar
Elə bil yuxudan səksəndi, yurdum.

Sanırdım arxamız, dirəyimiz var,
Fəqət birdən-birə təkləndi yurdum.

Səhəriyyə

Tanrım, bu fəlakət, bu vəhşət nədir?
Niyə belə gəldi yurdun qisməti?!

Yengə

Qan tökmək, başərin faciəsidir,
Zalımlar gətirdi bu fəlakəti!..

Burla xatun

Matəmə bürünmüş doğma evim var
Kədərım sonsuzdur, səbrim möhtəşəm.
Mənim aşıb-daşan bir qəzəbim var.
Qəzəbdən yoğrulmuş daşa dönmüşəm.

Yengə

Neçə-neçə cavanların toy gecəsi
Dönüb oldu vay gecəsi...

Çiçək

Qara geymiş anaların
Yaş qurudu gözlərində.

Aynışan

Qızıl-qızıl kəcavələr
Üzdü oba üzərində...

İxtiyar

Allah!.. Elə bil ki, zaman dayandı
Görək bu vəhşəti, ölümü, Allah!..
Al qandan torpaq da od tutub yandı,
Necə götürürsən bu zülmü, Allah!..

Çiçək

Bu torpaq uğrunda doğrandı canlar
Qızardı göy rəngi asimanın da.

Aynışan

Əgər bir məcraya axsaydı qanlar,
Dərya yaranardı, dərya yanında.

Burla xatun

Oğul, oğul, — deyə arayan ana
Gəzib el-obanı ağlar, dolanar.
Bu dərdin əlindən gəlib tüğyana.
Dünyanın başına dağlar dolanar.

Səheriyyə

İnsan öz yurdunda sanki qərİbdir,
Fəlakət ellərdən-ellərə çatır.

Yengə

Kim ki ölümlərə fərman veribdir,
Görən gecələri o necə yatır?

İxtiyar

Oğul!.. Oğul!.. Ay oğul!..
Bu necə tufandı, bu necə sədi:
Ölüm qapımıza niyə tələdi?!

Burla xatun

Oğul!.. Oğul!.. Canım oğul!..
İncə belli qızlar ilə
Öz yurdunda
İzi bağlı, yolu bağlı dustaq oldu.

Xor

İzi bağlı, yolu bağlı dustaq oldu.

Burla

Oğul!.. Oğul!..
Qırx igidlə
Başı açıq, yalın ayaq,
Əli bağlı, qolu bağlı oldu dustaq!..

Xor

Əli bağlı, qolu bağlı oldu dustaq!..

İxtiyar

Oğul!.. Oğul!..
Anaların ahı, millətin qanı
Yerdəmi qalacaq?..

Burla

Heç zaman, heç vaxt!
Hanı bu torpağın Qazanı, hanı?

İxtiyar

Hanı?.. Hanı?
Dediyn bəy ərənlər?
Dünya mənimdir deyənlər?..
Hanı oğulların, hanı, a torpaq?!
Qalxıb əsrlərin dərinliyindən,
Düşməni boğazından yapışmayacaq?!

Cavan döyüşçü

Ula, qurdum, ula, vaxtdır
Bilərəm ki, bu harayın
Qazan xana çatacaqdır.

İxtiyar

Ey qaranlıq düşən zaman yanar gözlüm.

Burla

Qurdum eşit, gözmə belə gizlin-gizlin.

İxtiyar

Sən qaracığ, şux atları kişnədənən.

Burla xatun

Qızıl-qızıl dəvələri döşlədənən.

Yengə

Ağca qoyun sürüsünə quyruğuyla qamçı çəkən.

Səhəriyyə

Sən ey birçə zərbəsiylə ağlları söküb-tökən.

Aynışan

Burma-buynuz kök qoçları atıb-tutan,

Çiçək

Qanlı-qanlı quyruq üzüb şan-şan udan,

Burla xatun

Qazandan bir xəber bilsən gəl de mənə,
Dərdli başım qurban olsun qurdum sənə.

İxtiyar

Qazan xana belə söylə, Salur Qazan,
Yurdun batdı, sən hardasan?!

Xor

Salur Qazan!

Yurdun batdı, sən hardasan?!

Gülüş səsleri eşidilir. Işıq şüası səsələrə doğru sürünür.
Əllərində bədə, qara örtüyə bürünmüş adamları işıqlandırır.
Şən musiqi. Şirənə rəqs edə-edə oxuyur.

Şirənə

Təbiət qoynunda verib baş-başə
Gecə də uyuyur, səhər də, dünya!
Qızıl piyalədən, zər piyalədən
Şərbət də içilir, zəhər də, dünya.

Işıq bir parçası qopub kölgələrin üzərinə qaydır.
Onlar bu kədərli səsə təsirilə çırpınırlar.

İxtiyar

Qarlı, uca şiş dağların yıxılmasın.

Kölgələr

Vətən!

Birinci kölgə

Abaş-abad obaların dağılmasın!

Kölgələr

Vətən!

İxtiyar

Kölgəli göy ağacların kəsilməsin.

Kölgələr

Vətən!

İkinci kölgə

Üstündən nur əskilməsin!

Kölgələr

Vətən!

Birinci kölgə

Düşmənləri sən kül eylə, ulu Tanrı!
Duamızı qəbul eylə, ulu Tanrı!

Kölgələr

Amin! Amin!

Şirənə bu səsləri eşidirmiş kimi susur. Musiqi kəsilir.
Kafirilər onun susduğunu görüb ona baxırlar.
Onlardan biri – Şöklü Məlik qıza yanaşır.

Şöklü Məlik

Nədir, niyə susdun?
Niyə gələnlər yenə göz yaşın?
Yoxsa yada düşüb qohum-qardaşın?
Oxu!

Birinci kafir

Oxusun, oxusun, biz də zövq alağ,
Dünya ləzzətindən feyziyə olağ.

Gülüşürlər. Şirənə susur.

Şöklü Məlik

Qarşımda diz çökdü qədim bir ölkə!
Köhnə yaraların qövr edir, bəlkə?
Keçib o günlərdən nə qədər zaman,
Nəslini, kökünü unutmamısan?
Məni cin atına mindirmə yenə.
Oxu, oxu, deyirəm sənə!..

İkinci kafir

Oxu, naz eləmə, nənəm qurban səsinə...

Kafirilər qəhqəhə çəkib gülüşürlər. Məlik Şirənənin
saçlarından tutub qaldırır. Qız onun əlindən çıxıb geri çəkilir.
Musiqi eşidilir.

Şirənə (mahnı)

Vətənin həsrəti çağlar sinəmdə,
Dərdimə dərd verər qəhər də, dünya.
Bu gün qövr etdikcə dağlar sinəmdə
Nifrətlə birgədir kədər də, dünya!

İkinci kafir

Bəh, bəh...
Özü də gözəldir, səsi də gözəl.

Birinci kafir

Sözü də gözəldir, rəqsi də gözəl.

Üçüncü kafir

Belə deyirlər ki, böyük hökmdar,
Burla Xatunun da gözəl səsi var.

Məlik fikrə gedir.

Şöklü Məlik

Eşit, Qazan!
Zəfər çalıb zər qotazlı
Evlərini götürmüşük,
bizimkidir.

Kafirlər

Bizimkidir.

Şöklü Məlik

Gətirmişik ala gözlü sevgilini,
bizimkidir.

Kafirlər

Sizinkidir.

Şöklü Məlik

Qucaqlarıq indi elin gözəlini,
bizimkidir.

Kafirlər

Sizinkidir.

Şöklü Məlik

Günler keçər, Burla Xatun –
Mələk qadın.
Məlik üçün oğul doğar,
Ona yaxşı ad qoyarıq.
İllər ötər, görkəmindən hünər yağar.
Onun ürək əvəzinə
Sinəsinə od qoyarıq,
Sonra onu sənin ilə
Vuruşmağa yollayarıq! Ha... ha...

Birinci kafir

Bu gün şərab mənim, mahnı sənindi.

İkinci kafir

Məclis qızısaçaq deyəsən indi.

Şöklü Məlik

(ikinci kafirə)

Get Burla xatunu gətir məclisə,
Qoy iki türk qızı versin səs-səse.

Birinci kafir

Gəlsin, şərab süzsün o adı göyçək,

İkinci kafir

Kef çəkib Qazana belə dağ çəkək.

Gedir.

Şirənə çıxmaq istəyəndə Şöklü Məlik onu saxlayır.

Şöklü Məlik

Qazanın isməti – mənim qismətim,
Yəqin ilahidən mənə bəxşişdir.
Qartal caynağına qumru keçmişdir.

Şirənə

Eşit, ey hökmdar, bu işdən əl çək,
Düşmən düşmənlə də mərd olsun gerək!

Şöklü Məlik

Yalnız çalıb-çapdın, bunla iş aşmaz...

Şirane

Namusa toxunmaq sənə yaraşmaz.
Qalibsən, qalib tək apar özünü...

Şöklü Məlik

Gizlətmə, sonadək söylə sözünü.
Yurdunu görmüşən, qurdun tərənib?..

İxtiyar

Vaxtilə ismətdən bəxşiş alıbdır,
Onun üçün dişində şirə qalıbdır.
Xeyir tükəndikcə, şər çoxaldıqca
Niyə güc önündə alçalır, dünya?!
Ümidlər soluxub dərd çoxaldıqca,
Şeytan əməliylə qocalır dünya.

İşıq bütünlüklə sürüşüb kölgələrin üzərinə düşür.
İkinci kafir gəlir, heyranlıqla onları süzür.

İkinci kafir

Göydən enib gələn mələkdə bunlar?
Sanki möcüzədir bu boy-buxunlar.
Təbiət nə gündə yaradıb sizi,
Azca açın görək üzrlərinizi.

Kölgələr susub tərponmirlər.

Məlik, ulu göylər hifz etsin onu!..
Məclisə çağırır Burla xatunu.

Kölgələr titrəşir, ancaq susurlar.

Sizinlə deyiləm,
Kimdir Burla xatun?
Dillənin, dinin.
Sənsən? Sən?.. Yoxsa, sən?

(Sükut.)

Qəmçini şaqıldadaraq onların üstünə yeriyir.

Səhəriyyə (irəli çıxaraq)

Tutaq, Burla mənəm, nəyinə görə?

İkinci kafir

Gəl indi bunları başa sal görək...
Dedim ki... Niyəsin orda bilərsən,
İçib al şərabdan, deyib-gülərsən,
Nəşəli bir gecə gözləyir səni.

Qısırca yengə

Bu torpaqdan doğulmuşdu Burla xatun.
Çinar kimi ucalmışdı Burla xatun.
Ağac sındı, budaq oldu.
Yarpaq düşdü, torpaq oldu.

İkinci kafir

Necə dedin? Nəyə döndü?..
Yerə döndü, göyə döndü?..

Çiçək

O çevrildi büllur-büllur bulağa
Bir bulağın nəğməsidir Burla xatun.
Sələ döndü, axıb getdi uzağa
Ağ suların gur səsidir Burla xatun.
Onu sudan seçmək olmaz,
Suyu ondan seçmək olmaz.

Aynışan

Bir ahıdı sinəmizdən qopdu o,
Haray kimi ömürlərə hopdu o.
Yerin, göyün nəfəsidir Burla xatun!

Səhəriyyə

Günəş kimi səhər-səhər oyandı,
Ateş olub səmalarda o yandı.
Parlaq odun şölesidir Burla xatun!

İkinci kafir

Biri deyir suya döndü,
Biri deyir yandı, söndü
Nə mənası burda yerin,
burda göyün?..
Anlamıram, adam kimi bir
söz deyir.

Susurlar.

Gedim mən Məlikə nə cavab verim.
Deyən boğazımdan çıxacaq dərim.

Kafir geri-geri çəkilib qaranlıqda yox olur.

İxtiyar

Fəlakət önündə mən təkçə qaldım,
Bir günün içində, oğul, qocaldım.
Ələndi üstümə dünyanın qəmi,
Sındı qürurum da qanadım kimi.

Yengə

Qudurub, sən bunun iştahına bax,
Köpək qaysavadan pay da umacaq.

Burla xatun

Zəmanə əlimə bir xəlbir verib,
Deyib su daşıyıb, bağ əkməliyəm.
Xəlbirlə bərabər bir səbir verib,
Səbirlə, dözümlə dərd çəkməliyəm...

Aynışan

Gəldi necə bağırdı,
Üzdən zəhər yağırdı.
Sözləri qan-qan dedi,
Cin idi, şeytan idi.

Yengə Aynışanı qucaqlayıb bağrına basır.

Yengə

Tanrım, niyə mənə övlad qıymadın,
"Ana" çağrılmadı bircə yol adı.

İşıq azalır. Məclis işıqlanır.

İkinci kafir görünür. Məlik onun tek gəldiyini görüb daha da əsəbiləşir.

Şöklü Məlik

Hanı Burla xatun?

İkinci kafir

(dili doladır)

Mən... getdim... soruşdum...
Dedim: Burla kimdir?
Böyük hökmdar,
Hərə bir söz dedi,
qalmışam naçar.

Şöklü Məlik qəzəblə var-gəl edir.

Şöklü Məlik

Deməli, belə... deməli, gəlmədi...
Neynək... qoy belə olsun...

Üçüncü kafir

Sizə deyəndə ki, qoyun bunları
Tikə-tikə edim, şişə çəkim mən,
Razı olmadınız. İndi buyurun
Bu azgın millətin önündə durun.

İkinci kafir

Eşitdin cavabı? Ürəyə bax bir.

Birinci kafir

Hə... ağır cavabdır... eşitdim...
Heyif...

İkinci kafir

Nəyə hayıf?

Birinci kafir

Bu gecəyə, ay mayıf!..
Gözəllə səhəri açmaq savabdır.

İkinci kafir

Hə... doğrudan heyif... deyirəm bəlkə
Biz təşrif aparaq onun yanına,
Od salağ şərabla şirin canına!

Birinci kafir

Öpüşüm qonsaydı dodaqlarına
Bayılıb düşərdi ayaqlarıma.

Üçüncü kafir

Kəsin ağlağını!

Şöklü Məlik

Nə olar, biz gözəldən naz da çəkərik.
Gedib lap önündə diz də çökərik.
Eşit, Qazan!.. Dinlə, Qazan!..
Torpağını torba-torba daşıtdırmasam,
El-obanı viran qoyub boşaltdırmasam,

Mən nəslini, mən soyunu əgər qırmasam,
Namusunu, qürurunu mən sındırmısam,
Ürəyim soyumaz, soyumaz, Qazan!
Hardasan, üzə çıx, qulaq as, Qazan!

Gedərkən işıq sönür.

İxtiyar

Ulu Tanrım, söylə, bu əzab nədir?
Kimlərsə məclisdə saqi gözdirir.
Kimlərsə öz zərif çiynlərində
Əzabdan yoğrulmuş dağı gözdirir...

Məlik yarıqaranlıqda dayanıb diqqətlə onları süzür.
Həzin, yanıqlı nəğmə eşidilir.

Birinci kafir

Bu qəmli, kədərli görkəmlərilə
Yoxsa canlı deyil? Bir xəyaldılar?..

İkinci kafir

Nazlı pərilərtək verib əl-ələ,
Bəlkə durnalar tək qanad çaldılar?..

Üçüncü kafir

Fəqət, nə bu hüzn, nə yanıqlı səs
İçimdə göynəyən kini ovutmaz.
Bu bayquş səsinə bənzəyən nəfəs
Hirsimin odunu əsla soyutmaz.

İşıq zolağını keçib qadınlara yaxınlaşır.

Şöklü Məlik

Şövkətli xanımlar əfv edin bizi,
Sizə yaraşmayır qaranlıq zindan!
Yanıqlı nəğməni dinləyib, düzü,
Kövrəldim yaman.

Sizi sarayımda gördüyüm üçün
Şükürler edirəm tanrıya bu gün.
Buyurun...

Heç kim yerindən törpənmir. Məlik səbirle onları süzür.
Sükut.

Məqsədim sizləri incitmək deyil.
Belə bir görüşü gözdüm neçə il.
Qazanın xanımı – bizim bacımız,
Hörmət göstərməkdir ona borcumuz.

Sükut.

Sizi gözləyirəm, Burla xatun, mən!

Sükut.

Yaxşı belə olsun, onda gətirin.

İkinci kafir məcməyidə qaş-daşla bəzənmiş bir kəmər gətirir.
Məlik kəməre işarə edir.

Budur Qazan xanın toy hədiyyəsi,
Onu çox sevmiş öz sahibəsi.
Doğru deyirlər ki, ləl-covahirat
Sahibinə sadıq olmayır heç vaxt.
İndi gəlin yaxın,
Diqqətlə baxın!

İxtiyar

Xəyanət edəcək bu gün, bu səhər
Əziz sahibinə qaş-daşlı kəmər?!
Qadınlar təlaşla məcməyidəki kəməre baxırlar.
Məlik onların hər bir hərəkətini diqqətlə izləyir.
Ağır bir səssizlik getdikcə uzanır. Nəhayət, qadınların
biri irəli çıxır.

Birinci kafir

Bəh, bəh, çox gözəldir dünyaya dəyər.

Şöklü Məlik

Bu ancaq yaraşar el gözəlinə.

Qısırca yengə

Elədir, fəqət...

Üçüncü kafir
(istehza ilə)

O bəlkə özünsən?

Qısırca yengə

Əlbət!
Mənəm Burla xatun.

Üçüncü kafir

Al, bağla belinə!..

Şöklü Məlik

Qaldırın niqabı,
Görək üzünü!

İkinci kafir yaxınlaşıb niqabı qaldırır. Qısırca yengə
gözlerini çəpələdirib ona baxır.

İkinci kafir

Paho... Bu nədir?
Xalis ifritədir,
Küpəgirəndir.

Qısırca yengə

Burda deyiblər ey –
Adımı sənə qoyum,
Səni yana-yana qoyum.
Buna bax,
Ay axmaq.
Nəyindir mənim ifritə?
O qədər gözəllər ərə vermişəm.
O qədər cavanlar evləndirmişəm.
İndi də öz vaxtım çatıb, yaxın gəl,
Hüsn-camalına sənə baxım, gəl.
Yanağım balaca solub, nə olar?
Dişlərim kəsərdən qalib, nə olar?
Al məni, lap elə sən deyənəm mən.
Hə, sənə yaraşan elə mənəm, mən!
Sənə oğul doğum, qucsun səni o,
Kəssin nənəsinin əmcəyini o.
Yedirtsin sənə... ha... ha...
Gəl vaxt çevirim sənə toyunu,
Gəl deşim gözünü cüt barmağımla.
Paçama keçirib yoğun boynunu
Boğaram beləcə tumanbağımla.

Cumr çəpgöz kafirin üstünə. Üçüncü kafir onu saxlayır.

Üçüncü kafir

Bəsdir çərənledin, ləçərin biri,
Soyaram dərinini mən diri-diri.

Şöklü Məlik

Dayan!.. Səbrin olsun görmürsən məgər?
Nənəmiz qızxıy, ər istəyir, ər?..
Tuman bağısıyla qorxudur bizi,
Çıxartmaq istəyir gözlərimizi.

Bizim toyumuzu vaxt çevirən,
De, kimin toyunda qopub vay-şivən?
Hanı öyündüyün, şimşəktək çaxan,
Beylərin, ərlerin, hanı Qazan xan?

İxtiyar

Mən də axtarıram, xeyli zamandır,
Hər qılnc çalana, demə Qazandır!

Üçüncü kafir

Əzəldən elə dil pəhləvanısız,
Halaldır sel kimi axsa qanınız!

Qısırca yengə

“Cücəni payızda sayın” – deyiblər.

Üçüncü kafir

Payızda cücəni kəsib yeyiblər.

Qısırca yengə

Ömürlük gülübdür axırda gülən.

Şöklü Məlik

Axırda gülərsən, indisə dillən!
Kimdir çinar boylu Burla xatun?
Göstər zərə tutum, zinətə tutum.

Qısırca yengə

Biz ki çox görmüşük zinəti, zəri
Apar ver zövcəne, doysun gözləri.

Üçüncü kafir

Dilini dibindən çıxardaram bil...

(Qamçı ilə onu vurmaq istəyir.)

Qısırca yengə

Qadına güc gəlmək kişilik deyil!

(Səhəriyyə irəli atılır.)

Səhəriyyə

Əl saxlayın, dayanın,
Yatmısınız, oyanın.
Bu yurdun hər daşı, qayası, xatun
Bitən hər çiçəyin mayası, xatun
Əgər duya bilsən, anlaya bilsən,
Onun da hər sözü, qayəsi xatun!

Aynışan

Durna idi üfüqlərdən endi xatun
Doğma ana torpağına döndü xatun
Hər çiçəyin üzərində şəhdi xatun
Bu ellərdə səhər əsən mehdi xatun.

Üçüncü kafir

Bizi ələ salırsız
Siz... siz...

Çiçək

Beli, biz!
Bizik Burla xatun,
Burla xatun biz!

Qısırca yengə

Nədir, kor olmusan?
Bir sil gözünü
Yaxşı bax, Burlayam,
yorma özünü.

Şöklü Məlik (asəbi)

Rədd edin, gözlerim görməsin bunu.

Birinci kafir (ikinci kafirə)

Yaxşı olmayacaq bu işin sonu.

Şöklü Məlik

Bu qaş-daşlı kəmərlər Oğuz elində
Məşhur bir gözəlin gəzib belində.
Bu gün ilan kimi sarılsın yenə
Əziz sahibinin incə belinə.
Çəkin ortalığa bunları bir-bir
Diqqətlə yoxlayın, söz kəmərimdir.

Birinci kafir kəməri götürüb qadınlara yaxınlaşır, bu vaxt
ala-qaranlıqda dayanıb baş verənləri izləyən Şirənə irəli çıxır.

Şirənə

Ey böyük hökmdar,
Sizin dünya boyda ad-sanınız var,
Yaraşmaz qadınla sizə bu rəftar.

Şöklü Məlik (fikirli)

Yaxşı, nə deyirəm, sən deyən olsun,
Qazanın qucduğu o incə belə
Gərəkmez bir başqa kişi toxunsun.

Birinci kafir

Burda deyiblər ey,
Gəldik şişlik iyinə,
Gördük eşşək dağlayırlar.

İkinci kafir

Hə, işlər düşdü dünyə...
Bunlar necə məxluqlardır?
Nə yalvarıb-yaxarırlar,
Nə susurlar.

Birinci kafir

Dinmə görək...
Məlik yaman qəzəblənib,
Xeyir olsun axırı...

İkinci kafir

Demə, demə... ə, adamın bəxti görək,
Heyif oldu, dəmi getdi çaxırın...

Şirano əlində komər Məlikə yaxınlaşır.

Şirano

Sizə gərəkdir ki, düzünü deyim,
Burla burda yoxdur, mənim Məliyim!

Üçüncü kafir

Bu felə, inada dözülməz daha,
Bağlayın qolların, çəkin çarmıxa!

Kafirler qızların əllərini bağlayıb ağacın budaqlarından asırlar.
Hərdən ipi dartır, ayaqları yerdən üzülür.

İkinci kafir

Bu da ağa olub bizə haçandır?
Qudurub özünü lap Məlik saydı...

Birinci kafir

Yavaş ol, eşidər, dinmə, amandır,
Qoy görək nə olur, di durma, haydı.

İxtiyar ala-qaranlıqda görünür.

Üçüncü kafir

Sizin tale məcrasını görək geri döndərək biz,
Qazan xana kinimizi görək sizlə söndürək biz.

Burla xatun

Qanlı Məlik, dinlə bizi.

İxtiyar

Bizi dinlə, qanlı Məlik.

Burla xatun

Bir gün gələr gumbur-gumbur nağaralar çalınar.
Burması qızıl, tunc borular çalınar.

Çiçək

O gün igid, bəy ərənlər cəmərdliklə savaşar,
Su yerinə çaylarından ölüm axar, qan daşar.

Aynışan

O gün bil ki, ovxarlanmış polad qılınclar çatılar.

Səhəriyyə

O gün yenə haça dilli, sivri oxlar atılar,
Uzaqvuran sür nizələr köksünüze sancılar.

Qısırca yengə

O gün sizi, namərdləri, xəlvət-xəlvət yer gözler.

İxtiyar

O gün sizi, qanlı Məlik, əcəl alar, yer gizlər...

Üçüncü kafir

O günün arzusu, həsrətilə siz
Hələ çox zarıyb, inləyəcəksiz.
Qismət olmayacaq sizlərə o gün

Şöklü Məlik

Bu günün dərini bu gün düşünün;
Yurdun viran olub. Ulusun əsir.
Xatun, bunlar sizə etməzmi təsir?

Aynışan

Gecələri pusqu qurdun,
Fürset gözdin oğru kimi.
Qazan xanım ova çıxcaq,
Viran qoydun sən elimi.

Səhəriyyə

Eşit, qandan, ölümdən də
Biz qorxmuruq, kafir Məlik.
Tanrı qoysa sağ qalarsaq,
Bizlər səni gəbərdərik.

Qısırca yengə

Çox öyünən kişilərdə
Bir kişilik görmədik.
Əlinə düşmüş ikən
Ey kafir, öldür bizi.
Çal qılncı, kəs başımı,
Biz ki qorxan deyilik.
Əslimizə, kökümüze
Xain çıxan deyilik.

Çiçək

Ey murdar qanlı, kafir
Onsuz da biz ölümdən,
Qandan qorxan deyilik.
Əslimizə, kökümüze
Xain çıxan deyilik.

Burla xatun

Əcəl vaxtı çatmayınca kimsə ölməz,
Bərk yüyürək qazlıq ata namərd heç vaxt minə bilməz,
Darılmayın, qırılmayın dinsiz kafir, dinə gəlməz.
Xain çıxan deyilik.

Şöklü Məlik

Susun...
Kimdir Burla xatun?
Sən? Sən? Yoxsa, sən?

Aynışan

Mənəm.

Səhəriyyə

Mənəm.

Çiçək

Yox, mənəm, mən.

Şöklü Məlik

Yox, yox, sən deyilsən, yox, o da deyil,
O da, o da deyil, sən də deyilsən...
Taleyn yeni bir hədiyyəsisən,
Açın qollarını... getirin, bəri.

Qısırca yengə

Asta ye, boğularsan ha...

Üçüncü kafir

Kiri... Dilotu yemisen, ləçərin biri?!

Şirənə

Səbr elə, əl saxla bir az,
Qıza əl qaldırmaq ərə yaraşmaz.

Şöklü Məlik

Daşdı səbr kasam, itil o yana...
Gərək dillərindən asam bunları.
Elə dağ çekəm ki, Oğuz yurduna,
Adım çekiləndə dona qanları.

Çiçəyin saçlarından tutub sürüyür.

Burla xatun

Mən dözə bilmirəm, çatlayır bağrım,
Tanrı, gözlərimə ensin qara su.

Yengə

Mənim də ağrım, sən bu ağrı
Unutma fəqət –
Vətən namusudur, ana namusu!

İxtiyar

Ensin gözlərinə, ensin qara su.

Çiçək

Ulus!.. Ulus!.. İgidim Ulus!..
Yetiş imdadıma, ümidim Ulus!

Yengə

Dayan, binamus!

Üçüncü kafir

Sus!

Burla xatun

Durun, əl saxlayın, o bir uşaqdır,
Burlanı aramaq, görmək nahaqdır.
Ölüb Burla xatun, torpağa dönüb!
Alışıb, odlanıb, odlanıb, sönüb!
Sizə qurban gərək, ya Burla xatun?!
Onun əvəzinə aparın məni
Doğrayın, yandırın, odlara atın!

Qızlar

QIZLAR: Haray Qazan, haray Qazan.

Şöklü Məlik

Qazanı səsləmək hədərdi, hədər,
Tutulubdur dili, qulağı kardır.
Elə bir haldadır ölümdən betər,
Haraya yetişməz, gözləri kordur.

Qısırca yengə

Belin qırılsın, belin.
Əlin qurusun, əlin.
Qazanı qarğıyanda
Dilin qurusun, dilin.

Aynışan

Ağam Qazan, Salur Qazan
Ölmüsənsə diril, Qazan.
Qılinc kimi sıyrıl, Qazan.

Şöklü Məlik (qəhqəhə çəkir)

Qılinc idi sıyrılmışdı,
Gen dünyada azdı o.
Obasından ayrılmışdı,
Məzarını qazdı o.
Bu yollarda azan xan,
Şaqqalandı Qazan xan.

Səhəriyyə

Ölübse, qan ağlaram,
Sel su kimi çağlaram.
Ulayaram qurd kimi,
Unudulmaz dərd kimi
Ürəyimdə saxlaram.

Çiçək

Yalan deyirsən, yalan,
Yalana qurban balan.
Donuz axı nə bilir,
Ölməz qurddan doğulan.

Üçüncü kafir

Qurd idiniz, qoyun olduz,
Qoyunluq çətin peşə.
Sizi bu halda görmək
Arzum olub həmişə.

Çiçək

A qatil, Qazançın öldü deyirsən,
Ölsə, qisasını özüm alaram.

Burla xatun

Özüne sadiqdim sağlığında mən,
Ölübse, ruhuna sadiq qalaram.

Birinci kafir qaranlıqdan çıxıb Şöklü Məlikə yaxınlaşır.

Birinci kafir

Hökmdar, əfv edin...

Şöklü Məlik

Nə olub yenə?

Birinci kafir

İndicə bəd xəbər verdilər mənə

Şöklü Məlik

Nə bəd xəbər, nə olub, de, nə?

Birinci kafir

Çoban intiqama çağırıb eli
Səsinə səs verib Türküstan əhli.

Şöklü Məlik

Çoban? Hansı çoban?

Birinci kafir

Qaraca çoban.

Üçüncü kafiri yanına çağırır.

Şöklü Məlik

Qazanın qılincı düşüb kəsərdən,
Çoban çomağına möhtacdır deyən.

Seçmə atlılardan götür bir dəstə,
Qarşıla onları Yanardağ üstdə
Keçirib qılıncdan hamını bir-bir,
Çəkib sürüsünü, tez bura gətir!

(Birinci kafirə.)

Bağlansın dərələr, qorunsun dağlar,
Düşmən sinəsinə çəkilsin dağlar!
Kimse bu yerlərə yaxın gəlməsin,
Burdan birçə quş da uça bilməsin.

Birinci kafir

Baş üstə.

Burla xatun

Söyüdlər bağında eyim-eyimdir,
Çünki tənhalığım sensizliyimdir.

Xor

Söyüdlər bağında eyim-eyimdir.

Burla xatun

Qazan... Qazan...

Çiçək

Ulus... Ulus...

Burla xatun

Yer üzü müqəddəs, göy üzü məhrəm,
Sənsiz də bil, Qazan, mən sənənləyem.

Xor

Yer üzü müqəddəs, göy üzü məhrəm.

Şöklü Məlik

Yenə bayquş kimi nə ulayırız?
Ulamaq biçilmiş şux boyunuza
Deyirlər qurd nəsl, qurd övladı, siz,
Ağı dedirdərəm, qurd soyunuza.

Şöklü Məlik qadınların yanına qaydır.

Şöklü Məlik

Eşit, Burla xatun, bu son amandır,
Mənim intiqamım, zülmüm yamandır.
Çıx önə, xilas et əzizlərinə,
Oğlunu, elini, kənizlərini.
Burda and içirəm, nə qədər sağam,
Səni sinəm üstə saxlayacağam.
Gedək bu görüşü şərabla yuyaq,
Dünya ləzzətini birlikdə duyaq.

Yengə

Dinlə bizi qanlı Məlik, ey qursağı dar.

Xor

Bizə qan udduran, özü qan qusar.

Burla xatun

Ala dağın aslanında kökümüz var.

Xor

Ala qaztək otlamağa düzlərində bir ot qoymaz.

Səhəriyyə

Qorxu bilməz boz qurdumun erkəyində kökümüz var.

Xor

Qorxusundan çobanların qoyunları otarammaz.

Burla xatun

Ulus adlı oğul verdik Qalın oğuz elinə

Çiçək

Qazan gələr, Qazan coşar, qalxar atın belinə
Qəzəbindən, nizəsindən, kimse sizi qurtarammaz!

Xor

Qəzəbindən, nizəsindən, kimse sizi qurtarammaz!

Şöklü Məlik bu çılgın qasırganın xofundan bir neçə addım
geri çəkilir. Sonra özünü ələ alır.

Şöklü Məlik

Dayanın bir, durun bir.
Elə zülüm verəcəyəm, qanlı tufan əsəcəkdir.
Burla xatun özü gəlib ayağıma düşəcəkdir.

(Üzünü kafirlərə tutub.)

Durun, durun!..
Siz Ulusu.
Tez aparın, tez doğrayın.
Qara qovruma bişirin.
Sonra getirib verin,
Qoy iştahla yesinlər,
Dəhşətdən titrəsinlər.
Qoy gurlasın ocaq odu.
Kim yeməse, Burla odur!

Burla xatun

Ulu Tanrı! Dərd çəkməyə səbr, dözümlü ver.

Yengə

Həyatın yolları qışdır, borandır.

İxtiyar

Dərdlilər dünyada yarımpeyğəmbər,
Dərsizlər dünyada yarıminsandır.

Hamı bu qərardan dəhşətə gəlir, heç kim yerindən tərpənmir,
sanki ildırım vurur onları. Musiqi vıyıldayan külləyə
qarışıb şiddətlənir.

Burla xatun

(inildəyir)

Oğul... oğul...

Xor

(eyni ahəng)

Oğul... oğul...

Burla xatun

Ulu Tanrı, ucsun səma, qoy titrəsin yer.

Xor

Ulu Tanrı, sən qatilə layiq cəza ver.

(Şirənə qaranlıqdan çıxıb Məlikə yaxınlaşır. Diz çökür.)

Şirənə

Ey Məlik, bir düşün, saxla əmrini,
Göylər də qarğıyar, lənətlər səni!

Şöklü Məlik

Burla xatun bu torpağın anasıdır.
Ana sındı, xalq özü də sınısıdır.

Şirənə

Anaya göz dağı vermə amandır,
Əmri dayandır...

Şöklü Məlik

Mənim qüdrətimi qoy bilsin Qazan
Mənim qisasımı görsün gerek o.
Burla xəbərini eşidən zaman
Gəlib qılıncıma diz çökəcək o.

Şirənə

Saxla bu əmrini, saxla, hökmdar,
Yurdun dağı-daşı ot tutub yanar.
Saxla bu kinini, küdurətini,
Anaya yedirtmə oğul etini!

Şöklü Məlik

Bəsdir, rədd ol burdan,
Bil öz yerini
Məlik dəyişməmiş "Məlik"
Əmrini! – Tez olun!

Kafirler çıxırlar.

Şirənə

Sərkərdə qızıydım, məni qul etdin.
Əfsus, bu taleyi mən qəbul etdim.
Dedim ki, torpağım tapdaq olmasın,

Yadlar vətənime ortaql olmasın!
Axı öz elimin qızıydım mən də,
Bilmədim heç necə düşdüm kəməndə.

İxtiyar

Eşqə, sədaqətə açılan dünya,
Güneşli bahardır, şaxtılı qışdır.
Mərdlik üzərində ucalan dünya,
Namərdlər önündə alçalmamışdır.

Qaranlıqda əriyib yox olur. Qızlar onun sesinə səs verirlər.
İxtiyar dərindən əlindən qovrulur.

Burla xatun

Oğul... oğull... oğulll...

Xor

Ulus... Ulus... Ulus...

Burlanın fəryadına cavab olaraq güclü ildırım çıxır.
Bir anlıq çaxan şimşəyin işığında ağaca sarınmış
Ulus görünür.

Burla xatun

Oğul!.. Oğul!..
Ey doqquz ay qəlbim altıda
Gəzdirdiyim oğul, oğul,
Döşlərimdən süd verdim oğul, oğul
Zər qotazlı beşiklərdə lay-lay deyib
Ad verdim oğul, oğul.

Ulus

Dur, ay ana,
Qalx, ay ana.
Sən ki mənə uca dağsan,
Diz çökərmə dağ, ay ana.

Burla xatun

Yox, ay bala, ana üçün,
Övlad özü uca dağdır.
Onunçün də övlad dağı
Dünyada ən böyük dağdır.
Düşmək oğul ayağına
Alçalmaq yox, ucalmaqdır,
Mən neyləyim indi, oğul,
O qatilə qədəh-qədəh
Gedib şərab verimmi mən?

Ulus

Sus, ay anam, kəs, ay anam!

Burla xatun

Səni xilas etmək üçün
Yoxsa onun... dilim gəlmir...
Yatağına girimmi mən?

Ulus

Nə deyirsən?
Bu sənmişən?
Sənin dilin necə qıydı,
Necə dedin bu sözləri?
Dilin, ağzın quruyaydı,
Necə dedin bu sözləri?

Burla xatun

Oğul... oğul... oğul...

Ulus

Dinlə, ana...
Qoy ətimi
Parça-parça doğrasınlar,

Gümüş bıçaq
Qızıl şırım aç-aça doğrasınlar,
Gurlayaraq yansın ocaq
Tüstü qalxsın qucaq-qucaq,
duman-duman.

Burla xatun

Yox... oğul yox!..

Xor

Yox!.. Yox!..

Ulus

Min-min qartal uçub qanad
çalan yerdə
Bircə tərən az olanda
nolar ana?

Burla xatun

Günəş yallı qonur atlar olan yerdə

Ulus

Bircə qulan az olanda
nolar ana?

Xor

Ağ qoyunlar çəmənlikdə,
Erkək haray salan yerdə,

Ulus

Bircə quzu az olanda
nolar ana?

Burla xatun

Göy dərələr gur çayları,
Öz qoynuna alan yerdə,

Ulus

Bir bulaq su
az olanda nolar, ana?
Təki səni sağ olasan,
anam mənim,
Bir də atam Salur Qazan,
anam mənim!

Şöklü Məlik qaranlıqdan çıxır.

İxtiyar

Anan bu gün sənə qənim,
Qazan oğlu igid Ulus.

Şöklü Məlik

Buyur, Burla,
Sən söz sən.

İxtiyar

Ya oğlun,

Şöklü Məlik

Ya da, namus...

Sükut.

Şöklü Məlik

Ocağı çatın!..

Çiçək

Əfv edin Ulusu,
Bizi atəşlərə, odlara atın.

Şöklü Məlik

Aparın!..

Birinci və ikinci kafir qaranlıqdan çıxıb kafirə yanaşırlar.

Çiçək

Tanrı, uçsun səma, qoy titrəsin yer!

Xor

Tanrı, sən qatilə layiq cəza ver!

Çiçək

Ey ana... necə anasan?..
Niyə danışmırsan? Niyə dinmirsən?
Üzə çıx, xilas et öz oğlunu sən.

Şöklü Məlik

Axır ki...
Deməli, Burla burdadır.
De görüm, bunların hansı Burladır?
İndidən azadlıq verərəm sənə!
Səni qovuşdurram öz sevgilinə.
Mən özüm quraram sənə toy-büsat,
Axışar toyuna bütün el-elat.
Göstər Burlanı.

Ağır sükut çökür. Çiçək başını qaldırır qadınlara yaxınlaşır.
Onların qarşısında dayanıb kədərli süzür. Birdən sort halda
Məlikə tərəf dönür.

Çiçək

Mənəm Burla xatun.

Şöklü Məlik

(bağırır)

Aparın...

Kafirler Ulusa yaxınlaşırlar.

Çiçək

Bağışla, bir anlıq sarsıldım, ana!
Bağışla, düşürəm ayaqlarına.

Ulus

Var olun siz,
İstəyiniz,
Hələ azmı yer üzündə?
Mənim kimi oğul bir də
Tapılmazmı yer üzündə?

Burla xatun

Oğul... Oğul... Oğul...

Xor

Oğul... Oğul... Oğul...

Ulus

Məğrur dayan, vüqarla din
Eşitsən də düşmənlərin
Ölüm saçan qərarını,
anam mənim,
Gəl sən övlad sevgisindən
uca saxla
Pak analıq vüqarını,
anam mənim.

Burla xatun öz ağzını qapayır ki, kim olduğu ballı olmasın.
Xor onu əhatəyə alır ki, kimin fəryad çəkdiyi bilinməsin.

Burla xatun

Oğul...

Sağ ol, oğul...

Xor

Oğul... Oğul...

Burla xatun

Kökü üstə məğrur bitən
Çinarımsan, oğul, oğul.
Dağdan uca vüqarımsan
Oğul... Oğul...

Xor

Oğul... Oğul...

Burla xatun

Qolumdakı dəyanəti,
Qəlbimdəki sədaqəti
Tapşırıram, oğul, sənə!
Rıqqət nədir bilməyəsən.

Xor

Rıqqət nədir bilməyəsən.

İxtiyar

Əvəzinə
Mən sinənə
Soyuq-soyuq daş qoyuram.

Ulus

Rıqqət nədir bilməyəsən.
Sən ey doğma anam.

Burla xatun
(fəryad çəkərək)

Ey oğul, əlvida.

Xor

Ey oğul, əlvida.

Ulus

Əlvida, anam.

İxtiyar

Ey oğul, salam.

Xor

Ey oğul, salam.

Ulus

(səsi eşidilir)

Sa...lam...

İxtiyar

Salam oğul... Salam bala...
Qalam bala... səniz necə.
Qalım bala.
Tanrım,
Belə bir oğula necə qıydılar.
Səni yox, kaş mənə doğrayaydılar.

Çiçək

İndi gəl yuxusuz gecələrə döz,
Nəçinmiş görəsən bu həyat, xatun!

Qısırca yengə

Əzabla bal yığan arılar kimi
Yığdığın balında indi bat, xatun!

Səhəriyyə

Xeyalın gəzirdi bəyaz buludda,
Yatdı qara çuxan, sən də yat, xatun!

Aynışan

Səninçün üfüqlər zülmətdir indi,
Ancaq yuxularda aç qanad, xatun!

İxtiyar

Sonsuz kainatın coşub dənizi
Dumanda görmürük sahilimizi
Nuhun gəmisini göndər, İlahi,
Əsrin tufanından qurtarsın bizi!..

Qaranlıqdan onların üstünə qanlı bir köynək atılır.
Qızlar dəhşət içində geri çəkiliblər.

Aynışan

Ürəyimdə qanım dondu.

Çiçək köynəyi götürüb bağrına basır.

Çiçək

Qanlı köynək, bu onundur
Ulusundur, Ulusundur.

(Ağı deyir.)

Vay, göz açıb gördüyüm,
Sevib könül verdim.
Vay, ağ duvağımın

Sahibi Ulus!

Doğma torpağımın

Sahibi Ulus!

İxtiyar

“Qarşıdakı uca dağın yıxılıbdır,
Qazan, sənin xəbərin yox.
Gur kölgəli şax budağın yıxılıbdır,
Qazan, sənin xəbərin yox”.

Xor

De hardasan, harda Qazan!
Qoydun bizi darda, Qazan! Qazan!!!

Burla xatun

Yanar bağrım döndü qana,
Buna necə dözsün ana?!
Oğul!.. Oğul!..
El-obamın arxası oğul!..
Qarşı yatan qarlı dağın

ucası oğul!..

Qaralınca gözlərimin gur işığı,
Doğma vətən torpağının yaraşığı,
Qızıl ilan sancmamışdan ağ bədənəm şişir mənəm,
Oğul dərdi ürəyimideşim-deşimdeşir mənəm.

Çiçək

Quru-quru çaylara sən su gətirdin.

Səhəriyyə

Yaxşılığı uca bildin, pislikləri sən unuttun.

Aynışan

Yan-yörənə, qonşulara özün kimi
doğma oldun, ümid verdin.

Çiçək

Əlsizlərə sən əl tutdun.

Yengə

Üryan gördün, geyindirdin,
Oba-oba sən at çapdın
Dilek ilə birçə oğul güclə tapdın.

Burla xatun

Ağ üzümə uzun-uzun dırnaqları çalımı mən?
Yer üzünə dərddli haray salımı mən?
Üst-başıma, al qanıma axıdımı?
“Oğul, oğul” söyləməkdən yeri-göyü ağladımı?
Övladımı itirmişəm, quzu kimi mələyimi?
Ulus deyə hıçqırımmı, inləyimi?..

İxtiyar

Qara yallı Qazlıq ata yata-yata
Qalın Oğuz ellərində qanad çalım deyirdim mən.

Qısırca yengə

Oğluma bir alagözlü gəlin alım deyirdin sən.

Burla xatun

Gəlinimi ağ çadıra gətirməyi gözləyirdim.

İxtiyar

Mən oğlumu muradına, mətləbinə
yetirməyi gözləyirdim.

Burla xatun

Arzularım niyə belə gözde qaldı,
ulu Tanrım?

İxtiyar

Niyə belə tez bağlandı ümidlərin
yolu, Tanrım?

Birinci və ikinci kafir əllərində təst gəlirlər.
Onlar təsti ortaya qoyub çəkirlər.

Birinci kafir

Yeyin, yağlı qovurmadır.

İkinci kafir

Əti yeyilən oğlanın
Bıqları burma-burmadır.

Birinci kafir

Ət deyil e... lap xurmadır.

Yenge

Ey Tanrım, harayım qoy çatsın sənə,
Dərdimlə dünyanı mən qoşa gözdüm.
Yaxşı ki, sən övlad vermədin mənə,
Mən bu müsibətə dözə bilməzdim.

Burla xatun və qızlar donmuş halda təstə baxırlar.
Kafirler qızları bir-bir təstə tərəf itələyirlər.

Kafirilər

Yeyin... yeyin...

(Çəkilib qaranlıqda yox olurlar.)

Burla xatun

Hardasan, ey Dədəm.
Ey ulu Qorqud?
Səni səsləyirəm, bu anda, səni,
Arxa ol, kömək ol, gəl əlimdən tut,
Eşit öz qızının ah-naləsini.

Yenge

Səbir elə, mərd dayan,
Biz yanıdayıq.
Bu dəhşət hamının qəddini öyib.

İxtiyar

Deyirlər namusu itə atıblar,
İt də yeməyib.

Xor

Namusu it də yeməyib...

Burla xatun

Səbir elə söyləmək asandır, Dədəm,
Söylə, necə yeyim oğul ətin?

Səhəriyyə

Uca tutmalıyıq biz qədəm-qədəm
Vətən namusunu, el qeyrətini.

İxtiyar

Tanrı, gözlərimə ensin qara su.

Çiçək

Vətən namusudur, ana namusu.

Burla xatun

Ensin gözlərimə, ensin qara su.
Axı mən anayam,
Yesəm, boğazımdan aşmaz tikəsi.

İxtiyar

Ani ömürlərə səcdə edən kəs.
Əbədi həyata inana bilməz.

Xor

Ucalardan sən ucasan, ulu Tanrı,
Kimsə bilməz sən necəsən, ulu Tanrı,
Sən ki yoxdan var olansan,
Yerə, göyə car olansan!

İxtiyar

Sən Adəmə tac qoyaraq şad eylədin,
Şeytanısa lənətlədin.
Bir günahçün qovdun onu öz qapından
Söylə, necə bəs dözürsən,
İndi günah içindədir bütün cahan.

Burla xatun

Ah, bu dəhşət, ah, bu vəhşət nədir, Tanrım?..
Qüdrətinə sığınmışıq, qadir Tanrı...

Burla diz çöküb əllərini göyə qaldırır. Qızlar da diz çökürlər.

Xor

Ömrə çökdü duman, hey?..
Qara geydi cahan, hey...

Burla xatun

Doğma oğul ətindən
Necə yeyim aman, hey...

İxtiyar

Pamal oldu cənnət, hey...
Hanı canda qüvvət, hey...

Burla xatun

İsmət, mənə kömək ol.
Tut əlimdən qeyrət, hey...

İxtiyar

Yurda çatmır ünüm, hey...
Qoy şam kimi sönüm, hey...

Burla xatun

Torpağımın yolunda
Mən torpağa dönüm, hey...

Xor

Torpağımın yolunda
Mən torpağa dönüm, hey...

Burla xatun təstə doğru sürünür, qızlar dəhşət içində
bir-birlərinə baxırlar. Çiçək də təstə sarı gəlir, qızlar da
otururlar. Burla xatun əlini təstə tərəf uzadır, qızlar da
əllərini təstə sarı aparırlar.

Birinci hissənin sonu

İKİNCİ HİSSƏ

Gecədir. qərribə bir səssizlik çöküb hər yana, külək də daha
əvvəlki kimi coşub daşır. Ağaca sarınmış Ulusun başı
sinəsinə düşüb. Həzin, kədərli musiqi səsi eşidilir.
Ağappaq geyinmiş bir qız qaranlıqdan sıyrılıb çıxır.
O yanıqlı bir səsle oxuyur...

Çiçək

Şəfəqlərdir qanadım,
Qəlbim işıq çilədi.
Yerlər mənə qınadı,
Göylər müqəddəs dedi.
Belə qanad açaram,
Uçaram ha, uçaram.

Ulus ağır-ağır başını qaldırıb səsi axtarır.

Ulus

Göy üzündə zeh qalıbdır,
Ora yeqin sən baxmısan.
Çiçək üstə şəh qalıbdır,
Söylə, yoxsa, ağlamısan?
Şəhla gözlüm, ala gözlüm...

Çiçək sanki onu nə görür, nə eşidir.

Çiçək

Ürəyinlə məni dinlə
Sən bir səda, mən səs olum...
Parla, yanıq atəşinlə
Yanıq, yanıq sönməz olum...

Ulus

(onu səsləyir)

Sevgim, canım mənim, ürəyim mənim
Məni tanımadın, Çiçəyim mənim?

Çiçək

(öz əlində)

O kəs ki qəlbində yaşayır hər an
Olarmı sən onu tanımayasan?..

Ulus

Eşit, ey gül xatun, ey Çiçək xatun,
Məhəbbət nurudur zərif qanadın.
Çiçəksən, zülmətdə açılmısan?
Ətirtək dünyaya saçılmısan?
Yoluna şəfəq tək mən düşəcəyəm,
Səninlə toy günü görüşəcəyəm.

Birinci və ikinci kafirlər qaranlıqdan çıxıb Çiçəyə yaxınlaşırlar,
Ulus onu xəbərdar etmək istəyir.

Şəhla gözlüm!.. Ala gözlüm!..

Ulus çırpınır. İkinci kafir Ulsa yaxınlaşır, əlindəki dəhrəni onun
boğazına dirəyir. İxtiyar ağacın arxasından çıxır, xırıltılı bir səslə
gülürmü, ağlayırmı, bəlli olmur. Onu nə Ulus, nə də ikinci
kafir görmür. Kafir dəhrəni qaldırıb onun başına endirir,
ancaq dəhrə hər dəfə ağaca dəyir. Kafir getdikcə coşur,
lakin heç cürə dəhrəni ona yönəldə bilmir.
Hardansa uzaqlardan getdikcə yaxınlaşan ağır addım səsləri
eşidilir, qərribə bir kölgə onlara doğru sürünür və böyüyüb
hər tərəfi bürüyür. İxtiyar kölgəyə üz tutaraq...

İxtiyar

Azmışdınmı, itmişdinmi?
Axirətə getmişdinmi,
A xan Qazan?
Harda idi, harda Qazan?!

Kölgənin səsi

Qohum-əqrəbəli obam-yurdum...
Dağıldımı yuvam-yurdum?..

İxtiyar

Yurd-yuvanı talayıblar,
Qazan, sənə xəbərin yox!
Yerində od qalayıblar,
Qazan, sənə xəbərin yox!

Kölgənin səsi

Səni düşmən tapdaladı, anam – yurdum!

İxtiyar

Hökm eləyir torpağında indi kafir,
Tövlə-tövlə atlarını mindi kafir.

Kölgənin səsi

Obam köçmüş – yurdu qalmış,
Qoca anam oturduğu yerdə qalmış.

İxtiyar

Ağbırçək qoca ananı
Aldılar, xan, apardılar.
Uca boylu xatununu
İncə belli qızlar ilə
Odasından qopardılar.

Kölgənin səsi

Nər Ulusun ox atdığı nişan qalmış,
Bəylərimin at çapdığı meydan qalmış...

İxtiyar

Oğlun Ulus qırx igidlə
Başı açıq, yalın ayaq,
Qolu bağlı olub dustaq.

Kölgənin səsi

Oğul!..

(İnləyir.)

Qaranlıq çökmüş, nuru sönmüş
Gözümün işığı oğul!..
Belimin qüvvəti,
Evimin yaraşığı oğul!..

İxtiyar

Qarşıdakı uca dağın yıxılıbdır,
Qazan, sənın xəbərin yox,
Kölgəli uca ağacın kəsilibdir, yox olubdur,
Qazan, sənın xəbərin yox.

Burla xatun ağ örpəyə bürünmüş halda qaranlıqdan süzülüb çıxır,
özü-özü ilə danışır, oxuyurmu, anlaşılmır.

Burla xatun

Yerimdən durum deyirdim,
Gəzim, arayım deyirdim.
Oğluma bir alagözlü
Gəlin alım deyirdim.
Muradıma, diləyimə
Yetirmədi Tanrı məni.
Harayıma yetişməsən,
Qarğıyaram, Qazan, səni!..

Kölgənin səsi

Siz gedəli uca taxtım
Göydə ikən yerə dəydi.
Oğuz eli, oğuz yurdu
Ağ çıxarib, qara geydi!..

İxtiyar

Sən gəlincə ağam Qazan,
Yaman yazdı tale yazan,
Səksəkəli düşündülər,
Daşındılar
Qorxdular ki,
Qonur atlı Qazan gələr
Ulus deyib – oğul dilər.
Dedilər ki, tələ qurun,
Əl-qolunu çəkib burun,
Səs-səmirsiz başın kəsin,
Qoy al-qanı yer üzünə
Yağış kimi səpələnsin.
Sonra onu qıyma-qıyma
Doğrayaraq ocağına qan çiləyin.
Sönüb getsin Oğuz nəslə,
Torpağına kül ələyin!..

Kölgənin səsi

Oğul!..
Qarşıdakı uca dağın
Zirvəsi oğul!..
Qalın Oğuz ellərimin
Nər səsi oğul!..

Ulus ağır-ağır səsə doğru dikəlir.

Ulus

Bu sənmişən, bəyim ata?
Gəlmə dərdə sən yeni dərd qata-qata
Qayıt, ata, sür atını
Uçuq tağlı evinə get,
Oğul dağlı evinə get.

Kölgənin səsi

Geri dönsəm,
Deyimmi ki, qıl örkən də
Ağ boynuna taxılıdır?
Məgər bu gün yer üzünün axırındır?
Burdan birgə qayıdaraq,
Bu yerlərdə biz olmuşuq, biz də varıq.
Ağ ɵlləri arxasında,
Burul-burul bağlı oğul.
Özünü mərd saxla, oğul.
Eşit məni, ey Ulusum,
Çəkinməyəm gəlsin bəla.
Getsəm, mənim bəs namusum
Hara getsin, de, ay bala?

İxtiyar

Dön geri bax!
İllər, əsrlər boyu
Bu elin sərvəti namus olubdur.
Tarix yaddaşını xəncərlə oyum,
Gör nələr dağılıb, nələr qalıbdır?!

Ulus

Ağam Qazan, atam Qazan,
Bu kafir o kafir deyil,
Bu mənfurun öz adı var –
Əhriməndir.
Oda, nura o, düşməndir.
Atdığı üç oxdan biri

boşa çıxmaz.

“Uf” demədən başlar kəsən

çəlladı var.

Töküdü qan yerə hopmaz... suda axmaz.

İxtiyar

(istehza ilə)

Doğru deyir, Əhriməndir,
Beləsini görməmişən hələ sən də,
Adam kəsib, ətindən də
Yağlı qovurma bişirən
aşpazı var...
Qıyma-qıyma can doğrayar...

Ulus

Qayıt, ata, qayıt geri...

Kölgənin səsi

Gözünüzə qorxu çöküb,
Qəlbinizi qorxu söküb.
Kor bayquşlar niyə qonsun
Yurdumuzun çəpərinə?
Qorxu bilməz oğul görək
Dönə vətən sipərinə.

Ulus

Qayıt, ata, qayıt geri...

Kölgənin səsi

Oğul, kiri!
Qorxu can üşüdəndir.
Nə namərdi, nə mərđi,
Düşmənlər düşməndir.

İxtiyar xırıltılı səslər gülür.

İxtiyar

Ömrə qorxaqlıqla təməl qoyulmaz,
Çıraq öz dibinə işıq da salmaz,
Qorxaqlar qayalar üstə qum kimi
Yel vurur. Qumların izi də qalmaz.
Bu dünyanın yolu uzun.
Nə əvvəli, nə sonu var.
Qızıl dəvə karvanları.
İlxı-ılxı Qazlıq atlar
Gəldi-keçdi qatar-qatar.
Köşəkləri, qulunları,
Ayrı düşdü, mələrlər qaldı,
Qara yoldan keçənləri
Dünya özü yola saldı...
Keçər illər,
Bu nəsillər karvan çəkən nərə dönər,
Diz bükülməz, ərə dönər...

Üçüncü kafir bağıraraq bütün gücü ilə döhrəni Ulsun başına çırpır.
Uls, Kölgə, Burla xatun eyni anda fəryad çəkirlər.

Uls

Ata!..

Kölgənin səsi

Oğul!..

Burla xatun diksinib yuxudan oyanır. Qızlar da səslər ayılıb ona baxırlar.

Qısırca yengə

Ani bir sevinci varmı gündüzün
Ki, öz gəlişiyə yadımda qalsın?

Burla xatun

Yuxumda bir qapı bağlandı bu gün.
Bununçün deyirlər: qapın çırpılsın.

Qısırca yengə

Yaxşı ki, oyandın,
Axı sən həmişə bizə həyəndin!

Burla xatun

İllərmi yaşadım mən bir andaca?

Qısırca yengə

Hanı bir qapı ki, Tanrımız onu,
Yuxuda bağlaya, həyatda aç.

Burla xatun

Saçımda ölümün gəzir buz əli,
Uzanır gecədən gündüzə kimi.
Təsəlli istəmə, yalnız təsəlli –
Onu qəbul edim möcüzə kimi.

Çiçək

Tale, hara qaçaq sənəlin əlindən?

Aynışan

Tale, hara köçək sənəlin əlindən?..

Səhəriyyə

Yağdı yolumuza möhnət yağışı.

Qısırca yengə

Dərdi, fəlakəti ovuda bilməz
Nə belə sızıltı, nə də göz yaşı.
Ümidlə səhəri gözləyək, görək.

Burla xatun

Demirəm sərt sözü məndən gizləyin,
Ümid də göyərsin göy orman kimi.
Həqiqət yerinə bir yalan deyir,
Onu qəbul edirəm ərmeğan kimi.

Qısırca yengə

Yalandan ərmeğan olarmı, xanım.
Həqiqət nə qədər acı olsa da,
Cəfa da ondadır, səfa da onda.

Burla xatun

Dərdlər dəryasında dərdimlə üzdüm,
Mən bəxti seçmədim, bəxt məni seçdi.
Dünyadan küsmədim, taledən küsdüm,
Ağrılı, əzablı vaxt məni seçdi!..

O, qaranlığa doğru gedir, qızlar onun ardınca baxırlar.

Çiçək

Əzabdan çəkilib ərşə yuxusu

Səhəriyyə

Elin namusudur onun namusu.

Burla xatun qaranlıqda nə görürsə təlaşla geri çəkilir.
İxtiyar alatoranlıqdan dayanıb onlara baxır.

Burla xatun

Tale, hara qaçaq sənin əlindən?..

İxtiyar

Hey.... gidi dünya...
Kimləri yedi dünya,
Nə bircə aram oldu,
Nə doydum dedi dünya.
Vaxt vardı bu yerdə
Titrərdi düşməni
Qarabağ atının kişnərtisindən.

Qəfildən qaranlıqdan Şirano görünür, az qala Burla xatunla
toqquşsun. Burla dıksinir.

Burla xatun

Sən kimsən?

Şirano

Mən?... Şirano...

Burla xatun

Tanıdım... Ağanız göndərüb yenə?

Şirano

Yox... inanın. Özüm gəldim...
Bir xəbər var... lazım bildim
tez çatdıram, ona... sonə...

Burla xatun

Kimə, ona?

Şirane

Ona da... Burla Xatuna.

Aynışan

Sən?..

Çox nahaq gəlmişən.

Burla yoxdur burda.

Yengə

Hiyləgər boğular,

Qurduğu torda.

Çiçək

Bizim hər birimiz

indi Burlayıq.

Səhəriyyə

Rədd ol gözümdəndən.

Bu da sənə cavab

Burlaya layıq.

Şirane

Mənə inanmırsız?..

Haqlısız buna.

Alçalar sığınan alçaq qoynuna.

Mənim də sinəmdə ürək döyünür.

Hər günüm qaranlıq gecəyə dönür.

Çatdırım mən sizə görə bir xəbər

Sonra "uf" demərim, ölsəm də, əgər.

Burla xatun

Qızım, ölüm niyə?

Sözünü söylə,

Ölüm yaraşmayır sən tək gözələ.

Şirane

Sağ olun! Yaraşdı, ya yaraşmadı,

Mənə haram oldu qadınliq adı.

Burlaya söyləyin ölməyib Qazan

Deyirlər bu xəbər yalandır, yalan.

Burla xatun

Şad xəbər olasan, ay əziz balam!

Onu qucaqlayıb öpür.

Şirane

Burlaya deyir ki, oğlu da sağdır.

Hələlik! Sabahsa asılacaqdır!

Burlanı baş kəniz edəcək kafir

Ki, olsun Qazançün ən böyük təhqir.

Amma ki, başqadır sözümün canı,

Güdaza verməyin o cür cavanı.

Axı doğulmayıb o ölmək üçün,

(Ağlayır.)

O gəlib dünyaya sevilmək üçün.

Özümü yurduma qurban eylədim,

Ömrümü bir zülmət duman eylədim.

İndi işıq gördüm

Ulus adında

Parladı fələyin kainatında.

Burla xatun

Sakit ol!

Şirane

Siz düşün Burlanın ayaqlarına,

Söyləyin ona,

Qoy üzə çıxsın,

Oğlu da, yurdu da gündüzə çıxsın.
Burlanı oğluyla mən qaçırdaram
nə qədər varam,
Sizlərə kənizəm... candan keçmişəm.
Mən artıq hər şeyi ölçüb-biçmişəm...

Şöklü Məlik və üçüncü kafir gəlirlər. Üçüncü kafir
xoruldayan kafirlərə yanaşır.

Şöklü Məlik

Bu qara bəxtini bil, özün seçdin,
Ölüm şərbətini çox erkən içdin.

Şirənə

Nədir mənim ömrüm?
Sonsuz zülumdür.
Alçaqla yaşamaq özü ölümdür.

Şöklü Məlik dəhrə ilə Şirənəni vurur, göy güruldayır,
qızların fəryadı eşidilir.

Şöklü Məlik

Aparın, qoy qanı axmasın yerə,
Aparın, yem olsun qart köpəklərə!

Üçüncü kafir

Tez qalxın, sizə nə tapşırıb ağam?
Beləmi qorunar dərələr, dağlar?
Keşik çəkənlər də yatar, xoruldar?
Sizinlə mən sonra danışacağam!..

Anı olaraq hər tərəfə qaranlıq çökür. Musiqi Şirənənin
nəğməsinə çevrilir.

İxtiyar

Təbiət qoynunda verib baş-baş
Gecə də uyuyur, səhər də dünya.

Qızıl piyalədən, zər piyalədən,
Şərbət də içilir, zəhər də, dünya!..
Çəmənlə soluxmayır solsa bir çiçək,
Şəhid olanlara öldü deməyək.
Oğul, yorulmuşam, əldən düşmüşəm...
Bilmirəm başıma nə çarə qılım.
Nə sənədən soruq var, nə də anandan,
Ağrı da qoymur ki, qoymur bircə an,
Yatım, gözlərimin acısını alım.

İkinci kafir

Gördünmü sən, necə həngəmə qurdu,
Özünü göstərüb, gözə soxurdu.
Necə danışdı o, düşük-düşük,
Sanki atasını biz öldürmüşük.

Birinci kafir

Öldürən öldürüb, dağ çəkib buna,
Hikkəsi az qalır ərşə dayana.

İkinci kafir

Bəli, yaman olur it quduranda,
Başa bəla açır bu kin-küdurət.

Birinci kafir

Atası bir türkcə nökrə olanda
Guya ki, çöhrəyə edib xəyanət.
Onunçün üzülüb başı bədəndən,
Belə qəzəblidir bu da o gündən.

İkinci kafir

Vay, yazıq! Bunları bilməmişəm mən...

Şirənəni səsə gətirdikcə əriyib itir. Hər tərəfə dərin bir səsizlik çökür.
Məlik yaxınlaşıb bir-bir onları süzür. Qızlardan birinin
qarşısında dayanır.

Şöklü Məlik

(İstehza ilə)

Vay... Vay...

Sizi insafsızlar necə sarıyıb?..

Ayıbdır, doğrudan ayıbı..

Yəqin qolunuzu kəndir incidir?..

Qısırca yengə

Can, can...

Ürəyiniz necə incədir?..

Məlik ağrıdan bir dizi üstə çökmüş Səhəriyyənin
saçından tutub qaldırır.

Şöklü Məlik

Əlbəttə, incədən incə.

Bax bunu mənə

İlk öncə

Ala gözlərindən

Öpüb, oxşayasan,

Sevəsən görək.

Əvvəl yavaş-yavaş

Soyundurasan,

Al-qızıl şərabda

Yuyundurasan,

Sonra da başını

Kəsəsən görək.

İxtiyar

Günahkar bu işdə yazı yazandır.

Döyüşdə uduzdun, çək, bu cəzandır.

Səhəriyyə canını dişinə tutub dözürlü və qəfildən çılgıncasına
qohqohə çəkib gülür. Məlik bir anlığa özünü itirir.

Səhəriyyə

Burnundan uzağı görməyən Məlik,

Bilin ki, son sözü biz deyəcəyik!..

Aynışan

Gələcək torpağın mütləq sahibi,

O zaman görərik əsil qalibi.

Məlik bir anlığa susur, sonra bərkdən gülür.

Şöklü Məlik

Millət görməmişəm bu millət kimi,

Udur yalanı da həqiqət kimi.

Qısırca yengə

Sən mənə qulaq as, bir azca dayan,

Milləti anlamaz millət olmayan.

Şöklü Məlik

Qart toyuq tək qaqqıldama hində sən,

Millətsən?..

Bəs niyə belə gündəsən?..

Burla xatun

Döyüşdə kim udar, kim də uduzar.

Fəqət udmağın da ləyaqəti var.

Şöklü Məlik

Güc kimdə – şərəf də, şöhrət də onda.

Çiçək

Ədalət kimdədir, hörmət də onda.

Şöklü Məlik

Cəfəngiyatdır!
Qazan ədalətlə də, nəyə çatdı?
Dünya gah həlimdir, gah da ki sərtir,
Ədalət özü də bir siyasətdir.
Bəzən qüvvə lazım, bəzən də kələk
Qalxıb uçmaqçün əyilmək gerek!..
Bunu yaxşı bilir, yəqin Qazan da!

Qısırca yengə

Dinclik axtarırdı Qazan cahanda.

Şöklü Məlik

Onda bəs yıgdığı min-min qoşunlar?

Səhəriyyə

Düşmən çəpəridir həmin qoşunlar.

Şöklü Məlik

Gördük... Ha... Ha...
Sizi çəpəriniz yaman qorudu.

İxtiyar

Xəyanət önündə gücsüzdür ordu.
Əsrlər keçsə də, illər ötsə də,
Dünyadan nəsillər gəlib getsə də,
Necə vardılarsa, elə qalıblar,
Dünyanı aldadıb qana salıblar.

Şöklü Məlik

Qazanın belini qırandan bəri
Sizə ön qiymətli hədiyyələr var –
Sizindir bu elin nazlı, füsunkar
İncəbel, qamətli, şux gözəlləri.

Dolıqanlının vəhşi bağirtisi yüksəlir. Qızlar qorxaraq bir-birinə
sıxılırlar. Bir tərəfdən polong nəritisi eşidilir.

İki yolunuz var:

İntihab edin.

Ya sərxoş, dəlisov

əsgər ağuşu,

Ya da pələngimə

qurbanlıq öti.

Seçin: ya şərab, ya da göz yaşı.

Açın qapını.

Pələngin qorxunc bağirtisi qulaq batırır. Birinci, ikinci və
üçüncü kafirlər qızlara yaxınlaşırlar, hardansa kafirlərin,
"yox, bura, bura" deyər dəlisov qışqırıqları eşidilir, onlar
gah yaxınlaşan, gah da pələngin səsi gələn tərəfə boylanırlar.
Burla xatun göz yaşları içərisində torponmöz dayanıb. Qaranlıqdan
İxtiyar görünür, onun baxışları uzaq məchul bir nöqtəyə dikilib.
Birinci kafir Səhəriyyənin qolundan tutub özünü doğru çəkir.
Səhəriyyə çırpınır, kafirin iyrənc cəhətlərini mürəkkəb
daha da qorxudur.

Səhəriyyə

Ey dədəm Qorqud!

Qoyma ürəyimdə işıq, nür söne,
Gəl ki, ölməyə də qüvvət ver mənə,
Ey dədəm Qorqud!

Qısırca yengə

Binamus, əl saxla!

Birinci kafir

Yox, gerek kef versin bu gözəl mənə,
İçəmə qanını şərbət yerinə.

Səhəriyyə onun olından qopub qaçır, o biri kafirlər də birlikdə
onu qovurlar. Işıqlar azalır, yalnız nazik işıq şüası altında
Səhəriyyə, Burla xatun və İxtiyar görünürlər.
Polongin nəritisi daha da yaxınlaşır.

İxtiyar

Ürəkdə işıq, nur, göydə işıq, nur,
Bir budaq sınısa da, ağac qurumur,
Əyər işıq sönse ürəyimizdə,
Quruyar ağac da, sönərək biz də...

Üçüncü kafir
(*gəlir*)

Hökmdar.

Şöklü Məlik
(*asəbi*)

Nə var?!

Üçüncü kafir
(*gərgin*)

Çoban qan eylədi, tufan eylədi.
Doğma qardaşı da qurban eylədi.
Atdıqca sapandı dağın başından,
Bir iz də qalmadı bizim qoşundan.

Qızların üzündə sevinc gözür.

Şöklü Məlik

Mənim nə qəhrəman qoşunum varmış,
Bir yoluq çoban da sizi qovarmış!

Burla xatun
(*həyəcanla*)

Göylərdə qartal tək çırpınan

Xor

Bizik!

Burla xatun

Tanrıya, taleyə tapınan

Xor

Bizik!

Burla xatun

Əzəldən düşmənlik biz qaranlığa,
Əgər düşünsəniz bircə anlığa,
İnsan doğulmayıır alçalmaq üçün,
Əyilmək nə lazım ucalmaq üçün?!
Ucalar yurdunu ucaltsa hər kəs...

Şöklü Məlik
(*hiddətlə*)

Kəs!..
Bəsdir! Daha bəs!..
Diliniz açılib, indi dinərsiz,
Bu tərs inaddan da, yəqin dönərsiz.
Edam quracağam, bu anda edam!
Yeter!
Sizinçün ölüm var, ölümdən betər.
Sizə qan şərabı içirəcəyəm,
Hamını qılıncdan keçirəcəyəm!
Gətirin onu!

Halsız Ulusu gotirib yero atırlar.

Çiçək

Sən sağsan, Ulus,
Ay igidim Ulus, aslanım Ulus!

Burla xatun

Qara qıyma gözlərini yuxu almışdır daha.
O uzanmış qol-qıçını, oğul, yığışdır daha.
Üz-gözündə can qalıbsa, oğul, xəbər ver mənə.
Qoy açılsın torpaq üstə dürlü-dürlü sirr mənə,
Qara başım qurban olsun, oğul, sənə!

Ulus torponir. Burla Xatun onun sağ olduğuna əmin olub,
sevincini gücləngizlədərək kənara çökür.
Çiçək halsız Ulusun başını ağuşuna alır.

Xor

Ulus... sağmış...

Burla xatun

Ulus... sağmış...

Qısırca yenge

Ulus sağdır, Burla Xatun.
Gözün aydın! Gözün aydın!
Gözün aydın,
Burla Xatun!

Ulus

Göy üzündə zeh qalıbdır,
Ora yəqin sən baxmısan.
Çiçək üstə şəh qalıbdır,
Söylə, yoxsa ağlamısan?
Şəhla gözlüm, ala gözlüm!

Çiçək

Ürəyinlə məni dinlə,
Sən bir səda – mən səs oldum...
Parla, yanıq atəşinlə,
Yanıq, yanıq, sönməz olum...
Bu sənmişən?.. Bu sənmişən?
Ulus sənmişən?

(Üzündən qanı silir.)

Ulus

Sevgim, canım mənim, ürəyim mənim,
Məni tanımadın, Çiçəyim mənim?

Çiçək

O kəs ki qəlbində yaşayır hər an,
Olarmı sən onu tanımayasan?

Ulus

Şəhla gözlüm, ala gözlüm.

Məlik gəlir. Ulusun saçından tutub başını qaldırır.

Şöklü Məlik

Sən hələ çox gəncsən, mənə qulaq as!
Qadında sədaqət, dəyanət olmaz.

Üçüncü kafir

Bir tava qovurma verdim onlara
Dedim bəşirilib sənə oğlindən.

Ulus

Onlar da yedilər?

Şöklü Məlik

Əvvəl anan yedi o qovurmadan,
Sonra da sevgilin...

Ulus

(sevinclə qızlara baxır)

Doğrudan?

Üçüncü kafir

İnanmayırsan?

Ulus

Anam yeməseydi, anam deməzdim.
Yarım yeməseydi, canım deməzdim.

Şöklü Məlik

Sən mənə qulaq as, ey cavan oğlan.
Çıxdın ləyaqətlə sınaqlarımdan.
Bildim ki, məğrursan, dəyanətlisən.
Sənə həqiqəti deməliyəm mən...
Bilirəm, ağırdır ata ölümü,
Neyləyək, belədir taleyin hökmü.

Ulus

Yalandır, yox, sənə inanmıram mən,
Ata... Ölümünə inanmıram mən.

Üçüncü kafir

Ağırdır ata ölümü...
Belədir taleyin hökmü...

Şöklü Məlik

Bəlkə bir sözün var ölümqabağı?

Ulus

(qəzəblə)

Hazıram edama, qanıçən yağı.

Üçüncü kafir

(qəzəblə)

Qalx!.. Qalx!.. Öz əlinlə göstər ananı.
Qurtar öz canını, onun canını.

Ulus

Satmışan ananı yəqin bir vaxt sən.

Üçüncü kafir

Sus!

Ulus

Onunçün mənə də təklif edirsən.

Üçüncü kafir

Sus!

Canın çıxacaqdır,
 əlimdə sənin,
Lənət mənim olsun,
 ölüm də sənin.

Səhəriyyə

Görən rəzaletın sərhədi varmı?

Aynışan

İnsan da bu qədər rəzil olarmı?

Üçüncü kafir

Budur son sözünüz bu son nəfəsdə?

Şöklü Məlik

(qəzəblə)

Nə qədər çinar var bu torpaq üstə,
Mən dar ağacına çevirəcəyəm.

Ulus

Bizə biri bəsdir asmağa səni!

Şöklü Məlik

Dara çəkəcəyəm bütün ölkəni.
Çalın, qoy gurlasın yenə qavaldaş,
Tarixdən bu millət silinsin görək!
Hər vaxt toy-bayramda dinən qavaldaş
Ölüm təbilinə çevrilsin görək!

Qavaldaş səslənir.

Burla xatun
(*Dədə Qorqudu çağırır*)

Dədəm hey:
Ağac sındı, budaq oldu,
Budaq sındı, yarpaq oldu,
Yarpaq düşdü, torpaq oldu
Dədəm hey!
Səllər daşan çaya döndü,
Qəm susmayan haya döndü.
Dədəm hey!

(*Çinara üz tutur.*)

Kölgəsində göz açdığım,
A doğma çinar ağacı,
Kimlər etdi söylə səni
dar ağacı?

Çiçək

Sən ey ulu ömürlərin
mənası ağac,
Ağac, ağac, bu ellərin
anası ağac!

Aynışan

Daşqın-daşqın ağ suların körpüsü ağac,
Belə ağac bitirməyib yer üzə, ağac?

Səhəriyyə

Büllür ağac, ağacların təmizi ağac,

Qısırca yengə

Qara-qara ümmanların gəmisi ağac.

Burla xatun

Kimlər etdi, söylə, səni dar ağacı?

Xor

A doğma çinar ağacı!

İxtiyar

Oğul, oğul...
Bu necə haraydı, bu necə səsdə?..
Gözlərim qaraldı, üreyim əsdi...
Bir qulaq as... Elə bil ki, qurd ulayır...
Gör bir necə nalə çəkir,
Elə bil ki, göy çatlayır, aləm çökür.
De, haray çəkənə hay verən hanı?
Axı haray tutub düzü-dünyanı.
Bu necə obadı, necə mahaldı?
Hamısı kar olub, hamısı laldı?
Beləcə hayqırıb, göynər oğul, daş.
Ağrıdan qovrular, ağlar qavaldaş!..

Burla xatun

Parçalan ey ürək,
Dağıl ey aləm.
Mən daha, mən daha dözə
bilmirəm!

Qəfildən göy gurultusu eşidilir, çaxan şimşoyn şüası
Burla xatunun başı üzərində donub qalır, getdikcə artır və
onu gur işıq səlinə bürüyür. Qazan xanın səsi bu işıq
səlinə qopub eşidilir.

Qazanın səsi

Niyə göynəyirsən, xan qızı, böylə?
Nədir qəlbindəki bu ağrı, nalə...

Burla xatun

Dərdimiz gör necə tüğyana gəlib.

Qazanın səsi

Yox,
Qorxu qəlbinizə hakim kəsilib.
Çıxarın bu xofu ürəyinizdən.

Burla xatun

Bunu demək asan, etmək çətindir.
Oğuldanmı keçim, qeyrətdənmə mən,
Oğul da, qeyrət də axı sənindir.

Qazanın səsi

Qisas qiyamətə bilin ki, qalmaz,
Susmaqla namusu qorumaq olmaz.
Bununçün ölüm də, qan da gərəkdir.

Burla xatun

Bu sınaq önündə sinən ürəkdir.
Axır nəfəsimdir, de, nə edim, nə?

Qazanın səsi

Qanlı bir intiqam görünür mənə
Yoldayam, gəlirəm qisas naminə!

Burla xatun özünü tanıdır.

İxtiyar

(çarpınır)

Ulu göylər,
Ulu göylər,
Bu ola bilməz!
Elin namusunu unutsa
hər kəs,
Ona ləkə salsın hər kəs,
Ona kölgə salsın hər kəs
Ruhum yanar, odum sönər,
Külə dönər, külə dönər...

Burla xatun

Oğul, bağışla ki, daha dözmürəm.
Oğul, ayağına səcdəyə vardım.
Dünyanı çulğayan bir ahu-zaram.

Ulus

Ətimi yesəydin bağışlayardım.
Özünü tanıtdın, bağışlamıram.

Şöklü Məlik

Axır dilə gəldin, dilləndin, dindin.
İlk andan bilirdim, sən, elə səndin.
Gəlib ayağıma beləcə endin.
Bu idi istəyim, bu idi andım.
Bu qara gözləri, al dodaqları
Özüme ərməğan edirəm indi.
Bu elin qamətli, uca çınarı
Qurbanlıq deyirəm sənə Ulusu.

Məlik Burla xatuna yaxınlaşır, başından örpöyi çəkir.

İxtiyar

Ensin gözlerimə, ensin qara su.

Ulus

Ula, qurdum, ula, vaxtdır.
Bu xəyanət, bu rəzalət
Qazan xana çatacaqdır.
Yandı içim, ulu Tanrım,
Qəfil dərdə dözmək üçün
Mənə bu gün
Sən göylərin gücünü ver.
Dilim gəlmir ana deyəm,
Bu günahın, xəyanətin
Əcrini ver.

Şöklü Məlik

(Burla xatunun hörüklərini oxşayıb apararkən)

Gedək səni öpüm, özizləyim mən,
Sənə hərəmlərin tacı deyim mən.

Yengə

Yanıb külə döndüm, cızdağım çıxdı,
Niyə qara gəldi yurdumun baxtı?
Qazanın çörəyi haramın olsun,
Ay belin qırılsın, gözün oyulsun!..

Çiçək

Elin qeyrətini tapdadın, atdın
Binamus, biqeyrət ayaqlar altda,
İnsan öz evini belə yıxarmı?
Müqəddəs olan da dönük çıxarmı?!

Aynışan

Alçalıb, ucaltsan qəvi düşməni,
Odum tutsun səni, yandırın səni!..
Şərəf verməkdənsə şərəfsizlərə,
Pələngə yem olmaq xoşdur bizlərə!

Qızlar Burla xatundan üz döndərüb pələng nəritisi tərəfə gedirlər.

Ulus

Tanrım, tez ölüm ver.
Partlayır ürək.
Cəllad, yalvarıram
Kəndiri tez çək.

Burla xatun

Saxlayın onları.

Şöklü Məlik

Saxlayın.

Gözetçilər qızların qarşısını kəsməyə çalışırlar.

Şöklü Məlik

Gedək.

Burla xatun

Gedək...

(Burla xatun qızları və oğlunu süzərək.)

Dövlət istəyirdin, qoy sənin olsun,
Bu yerin qucağı məskənin olsun.
Torpaq istəyirdin, qoy bilsin aləm
Sənə özün boyda torpaq verirəm.

Ötsün qanlı aylar, əzablı illər.
Qoruyaq mərdliyi, dəyanəti biz,
Sizə miras qalır bu gün, ay ellər,
Vətənə torpağa sədaqətimiz

(Qəfildən dəhrəni Şöklü Məliyin əlindən alır.)

Ulu Tanrım!
Onu arzusuna yetirmək üçün
Göylərin gücünü mənə ver bu gün!
Oğul!

Burla xatun qeyri-insani səsə bağırır. Dəhrə göydə şimşək kimi
parlayıb yox olur. Göy guruldayır, eyni anda İxtiyarın nərəsi
ıldırım kimi çaxır. Hər tərəf qaranlığa bürünür, yalnız zəif işıq
şüası İxtiyarı bürüyür.

İxtiyar

Tanrım ulu, odum ulu.
Xalqım ulu, yurdum ulu.
Keşməkeşli ömür yolu,
Əzab dolu, hünər dolu.
O da haqdır, bu da haqdır.
Əzab bizə dözümlü verdi
Övlad eşqi, torpaq dərdi
Tarix boyu var olmaqdır,
Yaşamaqdır...

O yerindən qalxır, dərinliyə doğru gedərkən uzaqlardan səslər
ucalır və getdikcə guruldayaraq axan sələ çevrilir.

Dədə Qorqud

Qarlı uca şiş dağların yıxılmasın

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Abad-abad obaların dağılmasın

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Kölgəli göy ağacların kəsilməsin

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Üstündən nur əskilməsin

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Coşqun axan büllür suyun qurumasın

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Kəs kökünü hər alçağın, yaramazın.

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Çaparkən ağ, boz atların büdrəməsin.

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Vuruşanda zağlı polad qılıncların gödəlməsin.

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Dədə Qorqud

Anaların ayaqaltı cənnət olsun.

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Burla xatun

Ağsaqqallı atalara hörmət olsun.

Xor

Ey Vətənim, Odlar yurdum!

Burla xatun

Düşmənləri sən kül eylə, ulu Tanrı!
Duamızı qəbul eylə, ulu Tanrı!

Hamı

Amin! Amin!

SON

MÜNDƏRİCAT

Səməd Vurğun

Vaqif8

Məcid Şamxalov

Qayınana132

Mehdi Hüseyn

Cavanşir175

Sabit Rəhman

Yalan226

İlyas Əfəndiyev

Hökmdar və qızı293

Seyfəddin Dağlı

Adı sənin, dadı mənim338

Şıxəli Qurbanov

Sənsiz389

Nəbi Xəzri

Burla xatun425

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Ələkbər Kərimov</i>
Korrektorlar:	<i>Nadir Quliyev</i> <i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 10.05.2007. Çapa imzalanmışdır 05.07.2007.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 32. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 61.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.

1116
A99